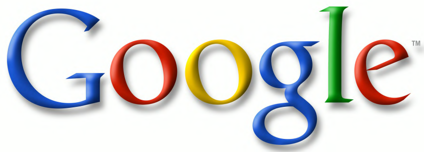

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

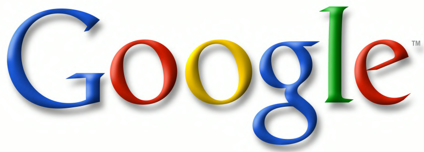
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

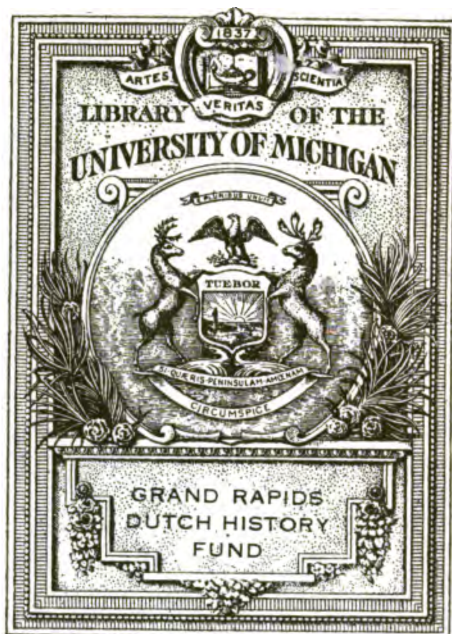
Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het "watermerk" van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

A 412266

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE
GRAND RAPIDS
DUTCH HISTORY
FUND

BR
900
.H12

BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM

VAN

HAARLEM.

ZEVENDE DEEL.

HAARLEM,
W. KÜPPERS.
1879.

BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM

VAN

HAARLEM.

ZEVENDE DEEL.

HAARLEM,
W. KÜPPERS.
1879.

SNELPERS-DRUKKERIJ SINT JACOBS-GODSHUIS TE HAARLEM.

INHOUD.

395529

AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

DE LEYDSCHE PASTOORS SEDERT „DE HERVORMING" TOT AAN „DE HERSTELLING",

VAN 1557 TOT 1857,

DOOR

Dr J. D. FRENAY.

(Vervolg van Dl. VI, blz. 404.)

PETRUS ANTONIUS KERVEL.

Een vertrouwelijken brief, 2 dagen na zijne komst te Leyden geschreven aan „van Gerht Secretaris v Eere-dienst", begint past. Kervel aldus: „Uw oude vriend Kervel (olynthia:)". Olynthia is de naam van een plantengeslacht, waarvan de vrucht gelijkt op een onrijpe vijg (ὄλυνθος) en hetwelk, behoorende tot dezelfde plantenfamilie, waartoe ook de Myrte behoort, in het natuurlijk plantensysteem op een vrij grooten afstand staat van de Kervel, die tot de familie der Schermbloemigen behoort. Aan welke omstandigheden het toe te schrijven is, dat past. Kervel den naam van Olynthia aangenomen of verkregen heeft, kan ik niet gissen: het was in zijn tijd natuurlijk nog niet bekend, dat er millioenen jaren noodig zijn om Kervel in een Myrteboom te doen overgaan!

Vóór zijne komst te Leyden was hij pastoor te Nootdorp, tusschen Delft en Voorburg; gelijk hij zelf getuigt, wanneer hij zijne Latijnsche geschiedenis van de Statie onder zijne voorgangers aldus besluit: „Præcedentibus Pastoribus. quorum pars abiit, pars obiit ego successi Petrus Antonius Kervel, postquam circiter 6 annis curam egeram Pastoralem in Nootdorp."

Wanneer hij te Leyden pastoor geworden is, heeft hij in het Lib. Sec. Past. p. 54 aldus aangeteekend: „Vacante 30 Aprilis Anni 1819 per obitum Rev: dñi Antonii Van Stockum Pastoris Statione S: Bonifacii Lugduni Batavorum sub nomine plateæ: S: Joris Steeg, per Amplissimum dñm J: J: Cramer Archipresbyterum Hollandiæ, Zeelandiæ, ac Westfrisiæ infrascriptus Pastor in Nootdorp missus sum ad curam præfatæ Stationis in hac Urbe suscipiendam". Den dag, waarop hij zijne betrekking hier aanvaardde, teekende hij aan, toen hij zichzelven in het Register der leden van het Broederschap van de H. Drieëenheid (p. 353) aldus inschreef: „R: d: P: A: Kervel Pastor hujus Stationis ab anno 1819 festo inventionis S: Crucis" of met andere woorden, gelijk hij elders (p. 463) getuigt: „ad hanc Stationem 3 Maji 1819 promotus".

Bij zijne komst hier ter stede stond hij onverwacht tegenover het nog onopgelost vraagstuk betreffende de schorsing van den afbraak der L. Vr. Kerk. De onderhandelingen daarover waren, en het verhaal daarvan, door past. Kervel geleverd, is met den dood van past. v. Stockum plotseling gestaakt. Ook het voornemen om van al hetgeen door hem zelven met zooveel ijver en volharding is tot stand gebracht door het stichten van een nieuw kerkgebouw voor zijne gemeente, een volledig verhaal op te stellen heeft hij niet ten uitvoer gelegd. Gelukkig dat de desbetreffende stukken, hetzij in originali, hetzij in afschrift of in klad voor het grootste gedeelte nog aanwezig zijn in de Kerk. Archieven van de H. Petrus-kerk, hoofdzakelijk in Portef. N. 1. afd. a; waaruit wij het een en ander beknoptelijk wenschen mede te deelen.

Men zal zich herinneren, dat past. v. Stockum (gelijk past. Kervel in den boven aangehaalden brief aan zijn vriend v. Gerht insgelijks mededeelt) „horende dat de Fransche" [Protestansche] „gemeente van Leyden de kerk waarin zij

hunnen godsdienst verrigteden voor afbraak tot op eene zekere hoogte hadden verkogt, om het onderste gedeelte der muuren te laten staan, en van den grond een kerkhof te maken, dadelijk werkzaam was om dat gebouw, hetwelk (uitgezonderd het dak:) nog hecht en sterk is, op eene of andere wijze tot een kerkgebouw voor de Cath: van Leyden te erlangen. Dan het was door openbare verkoping reeds bezonder eigendom geworden, en men had werkelijk een begin gemaakt met afbreken: den voortgang daarvan te stuiten begreep men, was moest de eerste te doene stap zijn." Toen past. v. Stockum gedurende die onderhandelingen overleden was, „hebben de afbrekers op nieuw hun werk aangevangen weinige dagen na het overlijden van den Heer van St., op dit ogenblik gaan zij daarmede nog voort, zonder te willen vertoeven; ik kome eergistren in de zorg dezer gemeente, en verneem dat indien men nog veertien dagen zoo vort gaat met afbreken, dat dan eene kerk onherstelbaar is, die als er een nieuw dak op lag, nog wel duizend jaren konde staan." In dien toestand der zaak, waarin hij „nog eenigermate vreemdeling" was, verzocht hij zijn ouden vriend v. Gerht hem met zijnen raad bij te staan. Het antwoord van dezen uit Brussel, dd. 22 Mei 1819, luidde niet gunstig: hij gelooft „niet, dat er veel kans is, om de bedoelde kerk te bekomen, noch dat het met het belang der R. C. of met dat der schatkist zoude stroken, dezelve te conserveren. Bovendien is het thans de tijd niet, om kerken te bouwen, daar het zeker is, dat bij de aanstaande circumscriptie, het getal parochyen, aanzienlijk zal moeten worden verminderd. Jn de meeste steden zijn er veel te veel. Met een paar groote kerken, zal men in vele plaatsen, in de behoeften der R. C. kunnen voorzien." Dientengevolge zijn de onderhandelingen ower het staken van de afbreking toen niet verder voortgezet: het dak en de muren, tot

op zekere hoogte, werden afgebroken, de toren bleef nog staan en aldus is de L. Vr. Kerk, de 3e Parochie-kerk van Leyden (Zie Bijdr. I. bl. 246), in 1365 ingewijd, sedert 1584 door de Waalsche Protestanten in gebruik genomen, in 1819 en 1820 in een van boven open, in het midden der stad gelegen, begraafplaats veranderd geworden.

Hierdoor liet past. Kervel zich evenwel niet afschrikken; integendeel hij trachtte nu het op eenen anderen boeg te wenden. In een rekwest aan den Koning, dd. 28 Mei 1832 (te vinden in een Cahier, waarin het Klad zijner brieven van dat jaar voor ons bewaard zijn gebleven) laat hij van zijne nieuw aangewende pogingen het volgende invloeijen: „In het jaar 1820 deed zich eene andere gelegenheid op van drie belendende huizen, die mij ter koop werden aangeboden. ik opende eene inteekening die aan giften omstreeks ƒ 10000 beliep. doch op mijn rekwest om toelage uit 's Lands Kas ontfing ik van den directeur G. voor de zaken van den Cath Eerdienst, een antwoord, dat ons met eene spoedige kerkelijke organisatie vleidde, en dus mijn plan toen onuitvoerbaar maakte." Als een goed financier had hij zich namelijk vooraf en persoonlijk tot de voornaamsten zijner gemeente en ook daar buiten gewend; niet overal echter vond hij een gunstig onthaal, gelijk blijkt uit de verontschuldigende brieven, die van eenigen hunner en wel niet van de geringsten nog bewaard zijn gebleven.

Dat hij trouwens een goed financier was kan men daaruit opmaken, dat hij vele jaren Thesaurier geweest is van het Seminarie te Warmond (Jaarb. 1835. bl. 14).

Niet minder heeft hij zich verdienstelijk gemaakt als Deken van Rijnland (bl. 17). Als zoodanig weigerde hij „den 5 Januarij 1823" „Namens de Cath: geestelijkheid" van Leyden gevolg te geven aan de uitnoodiging „Namens

de Gemeente Commissie van het Nederduitsch hervormd Kerkgenootschap" om zich „te willen vervoegen ter Kamer van de gemeente Commissie in de S: Pieters kerk tot het aanhoren van eene belangrijke Communicatie van, en het delibereeren over het regt van het buiten begraven, hetgeen bij Koninglijk besluit is komen te vervallen", en wel gelijk past. Kervel in zijn antwoord schreef, op grond dat zij gewoon waren „Zijner Majesteits decreten, willen zij kragt van wet hebben aangekundigd te zien in het Staatsblad, en te horen Promulgeren van de Puije van het raadhuis" en niet „in de Kamer van de gemeente Commissie van eene kerk".

Uit dit enkel staaltje, waaraan ik meerdere zou kunnen toevoegen, leert men past. Kervel kennen als een man, die onwrikbaar op zijn regt staat. Het was dan ook niet uit onverschilligheid omtrent het lot der dooden, die hem aldus deed handelen; integendeel hij heeft zich dit onderwerp in verschillende opzigten ten zeerste aangetrokken: vooreerst heeft hij, gelijk hij in zijn Latijnsch opstel mededeelt, in 1824 een Broederschap opgerigt onder den titel van „bonæ Mortis"; maar ten andere is hij het, aan wiens onverschrokken iniatief en krachtvol beleid de R. C. te Leyden een eigen begraafplaats te danken hebben.

De Notulen der Commissie voor den aanleg dier begraafplaats, in de Archieven aldaar aanwezig, beginnen aldus: „Ten gevolge der dispositie van gedeputeerde Staaten van Z. M. in dato 28. Aug^{s}" 1827, „ingevolge de bepalingen Z. M. op de Begraafplaatzen vastgesteld," (n. l. om van en met 1° Jan. 1829 het begraven in kerken en „op kerkhoven of begraafplaatzen in de bebouwde kom der Gemeenten gelegen, te doen ophouden") „is de Zeer Eerw. Heer P. Kervel Land Deken van Rhijnland en Pastoor in de R. C. Kerk in de S^{t}. Joris Steeg als hoofd der C. Geestelijkheid deeser Stad, te rade geworden aan

Heeren Burgemeester & Wethouders deezer Stede Leyden" den 22 Sept. 1827 „Request te presenteeren, ten einde hEd. achtbaare de voegelijkheid voor te stellen tot het aanleggen van eene R. C. Begraafplaats tevens inhoudende het verzoek dat het HEd. achtbaare mogt behagen eene geschikte plaats van Stadswege daar toe aan te wijzen & C^a zoo als dan ook geschied is in de aanwijzing van een grond op deezer Stads vest belendende de Zijle Poort, waarop ZijnEerw. geconfereerd hebbende met de gesamentlijke Heeren Pastoors is goed gevonden te benoemen eene commissie ter bevordering van bovengemeld doel" en waarvan de leden onder voorzitterschap van past. Kervel den 25 Nov. 1827 voor het eerst bijeenkwamen. Na verschillende opgeworpen plannen rijpelijk overwogen en weêr verworpen te hebben, werd het aanbod van Burgemeester en Wethouders den 6 Dec. door haar aangenomen; waarop den 28 April van het volgende jaar haar de concessie van den grond door Burgemeester en Wethouders gratis verleend werd onder voorwaarde echter, dat „het geheele plan van aanleg zoowel wat het uiterlijke als de begraafplaats van binnen aangaat," „aan de beoordeeling en goedkeuring" van Burgemeester en Wethouders zou worden onderworpen (Zie Archiev. d. Begraafpl. Portef N° 1). Het ontwerpen van een dusdanig plan, bestaande in het beschikbaar maken van den grond tot begraafplaats en het daarop stellen van eene kapel met klokkentoren, benevens Sacristie en Gravenmakers-woning, werd opgedragen aan 2 deskundigen, de HH. S. v. d Paauw, Stads-Architect, en Th. Molkenboer, eerst aan elk afzonderlijk en vervolgens aan beiden gezamentlijk. Het door dezen ontworpen plan mogt echter de goedkeuring van Burgemeester en Wethouders niet onverdeeld wegdragen. De aanleg werd door hen den 26 Junij 1828 slechts in zoover goedgekeurd, „om daarop

de geprojecteerde kapel of het bedehuis te doen stellen, mits daarop geen toren of eenige klok, in welken maniere ook, worde geplaatst" "en dat bij het doen van begravenissen, geen klokkengelui, of eenige andere uiterlijke teekenen, plegtigheden of Ceremonien hoe ook genaamd, dan binnen de muren van de begraafplaats of in de kapel, zullen plaats hebben". Nadat het plan dien overeenkomstig gewijzigd was en er nog eenige kleine veranderingen in gemaakt waren, werd het werk den 2 Aug. 1828 in het openbaar aanbesteed en aan den laatstgenoemden Architect voor *f* 21600 gegund. De eerste steen werd gelegd den 20 Aug. daaraanvolgende door Jules Corneille Charles, het zoontje van den Wethouder G. A. M. van Bommel; wien bij deze gelegenheid door de Commissie eene dubbelde gemetselde grafstede in eigendom werd aangeboden uit erkentelijkheid voor zijne talrijke bewezene diensten. Dat men zijne diensten als Wethouder niet te hoog geschat had, bleek toen de Commissie op haar verzoek om ten haren koste in het rasterwerk aan de Zijlepoort tusschen de straat en den weg, die naar de begraafplaats leidt, "zoodanige poort te plaatsen als aan den toegang tot een dooden verblijf past," van Burgemeester en Wethouders eene afwijzende beschikking, den 13 Oct. 1828 "bij absentie van den Wethouder van Bommel" genomen, tot antwoord ontving met toelating evenwel aan adressanten "om bij den ingang van de begraafplaats zelve, in de muur zoodanige poort te plaatsen als zij daartoe geschikt zullen achten." Het werk had intusschen zulk een voorspoedigen voortgang gemaakt, dat de begraafplaats voor R. C. te Leyden reeds den 19 Nov. 1828 met veel plegtigheid werd ingewijd en op denzelfden dag ook reeds in gebruik werd genomen (Zie Lib. Sec. Past. p. 197) De inwijdings-rede werd gehouden door Hermanus Tomas, pastoor te 's Gravenhage; zij is gedrukt ach-

ter de „Gedachtenis-rede bij gelegenheid van het vijf en twintig jarig bestaan van de begraafplaats der Katholieken te Leiden, aldaar den 21 November 1853 in de Kapel der begraafplaats uitgesproken. Door den Wel-Eerwaarden Heer H^cus^ Tomas, Pastoor. Ten voordeele der R K. Diakonie-school. Te Leiden, bij J. W. van Leeuwen, 1854."

Die spoedige verwezenlijking van de wenschen en plannen van past Kervel, gesteund door eene krachtige medewerking van den Wethouder v. Bommel, hadden geleerd wat de zamenwerking van deze twee sympathiserende naturen vermogt. Geen wonder dan ook, dat niettegenstaande Jhr. v. Bommel niet tot de gemeente van past. Kervel behoorde, zij evenwel overeenkwamen een oud denkbeeld: het verkrijgen van de half gesloopte L. Vr. Kerk van de Waalsche Protestanten voor de R. C., met vereende krachten te bewerkstelligen. v. B. zou met de verschillende daarin betrokken personen en autoriteiten de correspondentie voeren en past. K. nam de leiding er van op zich. Dit is duidelijk uit de stukken, door den eerste ingeleverd, en waarvan de brouillons met de hand van den laatste geschreven in de Archieven van de H. Petrus-Kerk (Portef. N° 1. afd. a.) nog aanwezig zijn. Het eerste stuk is een Request aan den Koning, luidende als volgt:

„Sire!

Onder de Steden dezer Provincie is er geene, waar de Catholyken zulke gebrekkige kerken hebben als te Leyden. Als men de kerk door Koning Lodewijk geschonken uitzondert, dan zijn zij alle ongeschikte Localen, tot godsdienstoeffening zoo goed mogelijk ingerigt van doorgeslagen kamers van twee of meer belendende huizen; die behalve hunne onregelmatigheid en bekrompenheid ook gebrekkig worden, te meer daar sedert een tiental jaren, dat men eene algemeene organisatie te gemoet zag, niet als de hoogstnodige reparatien aan dezelve gedaan zijn; de kerk mijner Pa-

rochie" [d. i. die van past. de Ram: zie Bijdr. dl. V. bl. 85] "is benevens nog 2 andere" [waaronder natuurlijk die van past. Kervel in de eerste plaats] "al zeer bouvallig. En wie zal in dezen tijd eenige belangrijke herstellingen aanraden of ondernemen — Door uw Koninglijk woord bemoedigd waag ik" [n.l. v. B. of liever P. K. in zijn' naam] "het aan Uwe Maj: betrekkelijk onze kerkgebouwen in mijne stad een voorstel te doen.

In het" jaar "1818 verkreeg de Waalsche Protestantsche gemeente eene kerk van de nederduitsche Protestantsche gemeente, om dat de kerk door eerstgenoemde gemeente in gebruik aanmerkelijke reparatien aan het dak vereischte, en naar het getal hunner ledematen ook te groot was. Toen is er een voorstel aan een der Catholyke gemeenteus" [n.l. aan die van past. v. Lieshout] "gedaan, om dit gebouw over te nemen; doch voor eene der Cath: gemeentens was dat gebouw ook te groot, en de onkosten van herstel, en der eerste benoodigheden te zwaar; daarbij zou eene der grootste moeijlijkheden ter dier tijd geweest zijn het regt van eigendom op de graven, die daarin gelegen waren. de Catholyken zagen dus van die onderneming af; en het dak van dat kerkgebouw werd afgebroken met de pilaren die het ondersteunde doch de tooren, en de muuren tot boven" de "ramen zijn blijven staan, en hebben alle teekenen van genoegzame sterkte, om een nieuw bovenwerk te kunnen dragen.

Wanneer ik nu de volgende punten overweeg

1°. dat de Waalsche gemeente eene goede kerk in de plaats van eene die reparatie behoefde hebben ontfangen; en daarbij van het afgebroken gedeelte 11 a ƒ 12000— ter voordeele van hunne kerkelijke administratie hebben genoten.

2°. dat de graven, door de wijze maatregelen uwer Maj: op het begraven der lijken genomen, van geen gebruik meer kunnen zijn voor de eigenaars; ja dat deze door eene geevenredigde hoeveelheid gronds op de buiten de kom der gemeenten aangelegde begraafplaatsen te kunnen erlangen, op het regt van eigendom in de kerken kunnen beschouwd worden geene aanspraak meer te hebben

3°. dat dat gebouw gelegen is in een gedeelte der Stad waar geene Cath: kerk gevonden wordt; en er dus geen geschikter plaats zou te vinden zijn wanneer er zelf eene geheel nieuwe kerk moest gebouwd worden

4. dat daar bij een toekomende Organisatie het getal der Cath: kerken zoo uit hoofde van hare bouwvalligheid als van hunne be-

krompenheid, en ongeschiktheid voor de godsdienstoeffening moetende verminderd worden, de oude waalsche kerk als die weder opgetrokken was wel zoovele menschen zou kunnen bevatten als er thans in vier kerkjes kunnen geplaatst worden;

5. dat de optrekking van genoemde kerk niet de helft zoude kosten, als de bouwing eener geheel nieuwe.

6. dat er geen ander geschikt gebouw om voor de Cath: tot eene kerk te worden ingerigt in geheel Leyden mij bekend is

Zoo neem ik nedrig de vrijheid van aan Uwe Majesteit voor te stellen, om dat gebouw op eene wijze, die voor de Waalsche gemeente niet beledigend is, aan de Catholyken van Leyden in eigendom te doen overgaan en eene Som van *ƒ* 65,000— uit de voor den opbouw der kerken bestemde gelden te willen bepalen tot derzelver herstelling; terwijl ik mij van de Catholyken van Leyden durf belooven, dat zij niet zullen in gebreke blijven, om van het hunne naar hunne vermogens ook bijdragen te doen. de uitdrukking van uwer Majest: Minister van Finantien in de 2[de] kamer der Staten generaal, dat *er ter opbouwing der kerken genoegzame fondsen voorhanden zijn*, doen mij des te vertrouwelijker dit verzoek aan" Uwe „Majest voorleggen de vereeniging van verschillende gemeentens, hetgeen toch het doel der toekomende organisatie zal zijn, zou hierdoor bevorderd en gemakkelijk worden. Twee gemeentens, die de bouwvalligste kerken hebben zouden daarvan aanvangelijk gebruik kunnen maken, en zoo zouden langzamerhand vier gemeentens kunnen in eengesmolten worden.

Niets, Sire! zou mij aangenamer zijn, dan dat ik in deze zaak voor het belang van mijne Catholyke Stadgenooten het werktuig kon zijn van uwer Majesteit welmeenende bedoelingen en plannen voor uwe Catholyke onderdanen—"

Dit of diergelijk request werd den 15 April 1830 door den Gouverneur van Z. Holland in handen gesteld van Burgemeester en Wethouders van Leyden „ten fine van berigt Consideratien en advies"; waarop dezen den 22 April „berigten dat het bij voorschreven Requeste geposeerde omtrend de zeer onvoldoende en gebrekkige staat der meeste kerken voor de R: C: alhier, geheel der waarheid Conform is." Hunne „Consideratien" waren als volgt:

„Eerstelijk mogen wij niet twijfelen of de Walsche Ge-

meente die het eigendom bezit van het nog staande gedeelte der afgebroken Vrouwekerk, zal genegen zijn, om bijaldien het Z: M: behaagde, het gedaan verzoek intewilligen tegen billijke beschikkingen met de belanghebbende, onderling overeentekomen het eigendom derzelve aan de R C: over te dragen.

Ten tweede zal die opstal voor verder verval bewaard worden, en zeer geschikt zijn om daarop een kerkgebouw, voldoende aan de behoefte der R C gemeente op te trekken, en zulks oneindig beter zijn, en veel minder kosten dan wanneer eene kerk uit den grond moest worden opgebouwd; terwijl de plaats, waar dezelve gelegen is boven alle andere in de stad verkieselijk is. —

Ten derde zal hiermede niet alleen het belang der R: C: gemeente, maar ook dat der stad bevorderd worden, daar gemelde gedeeltelijk afgebroken kerk thans tot ontsiering strekt van dat gedeelte der stad, waar dezelve gelegen is, en bij herbouwing derzelve, die wijk niet alleen daardoor zal opgeluisterd worden: maar ook tevens de huizen rondom dezelve meer gewild en bewoond doen zijn en daardoor aanmerkelijk in waarde zullen rijzen, terwijl

Laatstelijk wat de in dezelve gelegen graven belangt, vermits het begraven in de kerken alhier heeft opgehouden, daaromtrend zoodanige schikkingen zouden kunnen worden gemaakt, dat dezelve behoorlijk wierden gesloten, ten einde de daarin zijnde lijken ongestoord kunnen blijven liggen."

Uit welke „Consideratien" van zelve wordt afgeleid, dat het „advies" „niet anders dan gunstig zijn kan; waarom wij van oordeel zijn, voor zooveel ons aangaat, op het meergent verzoek gunstig te mogen adviseren"

Zoo'n haast had de zaak evenwel niet of de Gouverneur van Z. Holland wenschte eerst bij missive van 26 April 1830 te weten:

„1°. of de walsche Gemeente werkelijk genegen is, om onder billijke voorwaarden den opstal van hare voormalige kerk aan de R C Gemeente te Leyden af te staan.

2°. op hoeveel de kosten van inrigting van dien opstal tot een voldoend kerkgebouw voor de R: C: Gemeente approximatief worden berekend.

3°. Hoeveel de Gemeentenaren in die kosten zouden willen bijdragen, en

4°. op hoeveel zielen en hoeveel Ledematen het R C: Kerkgenootschap te Leyden wordt begroot".

Deze vragen werden den volgenden dag „gesteld in handen van den H van Bommel ten fine van berigt".

Om daartoe in staat te zijn, wendde hij zich eerst mondelings tot Mr. W. P. Kluit, Voorzitter van de „Commissie tot den Eeredienst bij de Walsche Gemeente te Leyden" en vervolgens op diens aanraden den 30 April schriftelijk tot gemelde Commissie zelve; welke echter „nadien zij slechts een ondergeschikt administrerend Bestuur uitmaakte, een uitvloeisel is, van den Eerwaarden Kerkenraad harer Gemeente," niets „in eene zoo belangrijke zaak" beslissen wilde „zonder eene behoorlijke authorisatie"; welke haar, nadat de Kerkeraad daarover den 5 Meij gedelibereerd had, den 1 Junij daaraanvolgende werd verstrekt, evenwel „onder expres beding, van niets in dezelve bepaaldelijk te beslissen zonder voorafgaand Rapport deswegens aan den Eerwaarden Kerkenraad gemaakt te hebben. —" De Commissie besloot nu: „1°. Eene gedrukte Circulaire aan de Eigenaren of gerechtigden tot de graven in de bedoelde kerkruimte gelegen, rond te zenden; hen bij deze Missive kennis te geven van het voorstel, tot afstand van het gebouw, en eene mededeeling van derzelve bepaalde beslissing te verzoeken, en 2° voorlopig het een en ander aan den Heere van Bommel per Missive te berichten", hetgeen den 12 Junij geschiedde.

Intusschen was er ook eene „Begrooting van kosten wegens het opbouwen van de Lieve vrouwekerk ten dienste van R. K. Gemeente te Leyden" ontworpen (Zie Arch. H. Petrusk. Portef. N° 7. afd. a) bedragende eene som van *f* 98954. In dier voege zelf eenigermate ingelicht, meende v. B (of liever P. K.) aan Burgemeester en Wethouders aldus te kunnen rapporteren:

„Betrekkelijk de beantwoording der 4 vragen door Z: Exc: den Staatsraad Gouverneur van Zuid Holl: in zijne Missive van 26 April 1830 gedaan ten aanzien van de belangens der R. C. kerken te Leyden, en in mijne handen gesteld *ten fine van berigt*, geve ik mij de eer UEAchtb: het volgende mede te deelen

1°. dat de walsche Gemeente Commissie bereid is, om onder billijke voorwaarde afstand te doen van den opstal harer voormalige kerk. Alvorens echter eene definitive bepaling te maken, heeft die Commissie gemeend de eigenaars der daarin gelegen graven te moeten hooren: daar nogtans die eigenaars na de nieuwe regeling op de begraafplaatsen bij den overgang van dien opstal geene andere keuze overblijft, als om het stoffelijk overschot hunner Familie daaruit weg te nemen, of derzelver graven door toemetseling te verzekeren, terwijl wij waarborgen dat het zelve onaangeroerd zal blijven, zoo meenen wij ons antwoord dat ter inlichting van Z: Exc: den Gouverneur moet strekken, niet langer te mogen uitstellen. —

2°. dat de kosten van inrigting van dien opstal tot een voldoend kerkgebouw voor de R: C: Gemeente approximatief worden berekend op *f* 98000— a *f* 99000—

3°. Te bepalen *hoeveel de Gemeentenaren zouden willen bijdragen* is eene moeijlijk zaak zonder inteekening of hoofdelijke opneming; en deze is niet wel te bewerkstelligen door mij, of zelf niet door onze Geestelijken zoolang de staat van onzekerheid, of die kerk al of niet aan

de Catholyken zal overgaan, nog voortduurt, Ik heb echter geraadpleegd een paar Geestelijken, die naar aanleiding van eene inteekening voor dergelijke onderneming in een der vorige jaren, en na gesproken te hebben met eenige der meest gegoede Catholyken, de som door hen bij te dragen hebben geschat op ƒ 10,000— echter niet in eens, want de Staat der gegoedheid van Leydens Catholyken is op eenige weinige uitzonderingen na, zeer mildelmatig. Hoezeer dan onze aanvraag geweest is van ƒ 65,000— op grond van eene vermoedelijke Schatting der onkosten op ƒ 80,000 die door een bijdrage van ƒ 10,000, en schuld daarop te vestigen van ƒ 5,000 zou gedekt geweest zijn, zoo vinden wij ons genoodzaakt" die aanvraag „ten minste op ƒ 80,000 te brengen die met eene Schuld van ƒ 10,000 om die in 10 jaren af te lossen, en even zoo groote bijdrage, de Catholyken zou in staat stellen, dien opstal tot een voldoend kerkgebouw in te rigten —

Wij erkennen dat die som aanzienelijk is, doch een nieuw gebouw, waartoe men bij eene organisatie dan zou moeten besluiten, zou zekerlijk aan de Schatkist bijna eens zooveel kosten. Misschien was de voordeeligste weg het afstaan van een geheel kerkgebouw, staande meer in het midden der Stad, genoemd de Hooglandsche kerk met derzelver annexen hetgeen men zegt, dat door de nederduitsche Protestantsche gemeente zonder ongelegenheid zou kunnen gemist worden, en waarvoor aan die gemeente eene schadeloosstelling zou kunnen bezorgd worden uit de kas, waaruit andersints de gelden tot opbouw der walsche kerk zouden voortkomen.

4°. Het getal der zielen van het R C: Kerkgenootschap is 8450— dat der Communicanten is 5079".

De Circulaire, door de Commissie aan de eigenaars van graven den 30 Junij 1830 rondgezonden stelde hun voor:

„1°. of, het geheel voor hen kosteloos, en onder toe-

zigt der Commissie bijeenverzamelen en vervoeren der dierbare overblijfsels hunner voorouders, naar eene goede en geschikte begraafplaats; eene vervoering en overbrenging welke op die stille en betaamlijke wijze zal plaats hebben, als wij aan den eerbied voor onze afgestorvene vrienden en bloedverwanten verschuldigd zijn.

2°. of het, mede voor hen geheel kosteloos, overwulven der Graven, met bijvoeging eener zeer duidelijke en expresse voorwaarde, in het eventuele verkoop Contract, bij hetwelk de koopers, zich en hunne regtverkrijgenden, zullen verbinden, van nu en ten eeuwigen dage nimmer of te nooit, en onder geene voorwendsel hoe ook genaamd, deze aldus geslotene graven, te zullen openen of aanroeren."

Dewijl wegens de onbekendheid van sommige eigenaars de uitkomsten dezer Circulaire eenigen tijd op zich lieten wachten en dewijl v. B = P. K. deze vertraging aan mogelijke bedenkingen der eigenaars toeschreef, veroorloofden zij zich bij missive aan meergemelde Commissie, dd. 18 Aug. 1830, die vooronderstelde bedenkingen reeds bij voorbaat weg te nemen. In het algemeen stellen zij voorop, dat „Door de weldadige maatregel van Z: Maj:, op het Stuk van begraven genomen," „het regt der eigenaars van graven om in de kerken te begraven, vervallen" is. Mogten sommigen verlangen, „dat de Lijken hunner afgestorvenen bloed of aanverwanten naar elders vervoerd werden", „zou de voldoening aan dergelijk verlangen ons steeds aangenaam zijn. Wil men de verzekering hebben dat de graven behoorlijk gesloten worden, en altoos onaangeroerd zullen blijven. Wij zijn bereid daarvan op de meest geruststellende wijze verzekering te geven."

Hierop ontving v. Bommel bij missive van den 7 Sept van de Commissie eene uitvoerige mededeeling, waarin

de uitkomsten van hare Circulaire aldus worden zāmengevat:

„Uit de ingekomene brieven en mondelinge antwoorden, is het ons nu gebleken, dat *zeventien* der eigenaren van Graven in de voormelde kerk, zoude verlangen dat ze goed, behoorlijk en voor hen geheel kosteloos werden gesloten en overwulfd op eene wijze dat de beenderen hunner voorouders ten eeuwigen dage ongestoord en onaangeroerd, zullen blijven: deze geregtigden geven dan ook vrij eenstemmig hun verlangen te kennen, dat dit beding bij het eventueel afstaan van het gebouw op de ondubbelzinnigste en meest zekere wijze in het Contract word vervat.

Van zes andere eigenaren, ontfingen wij deels schriftelijk, deels mondeling berigt dat zijl: meer genegen zouden zijn, hunne graven geheel af te staan, zonder eenig beding, mits alvorens de dierbare overblijfsels hunner afgestorvene vrienden en bloedverwanten, voor hen of onder hun opzicht, mede geheel kosteloos zullen overgebragt zijn naar hunne tegenwoordige begraafplaatsen.

Vermits nu het verlangen der eigenaren in deze twee Cathegorien vallende tot de eerste van welke wij voor alle die graven waarvan de eigenaren door hun stilzwijgen moeten geacht worden de decisie aan ons gelaten te hebben ons mede gaarne zullen rangschikken, als t ware tot een finantieel punt kan gebragt worden, neerkomende op de berekening der eventueele kosten eener zoodanige overwulving der graven of overbrenging der beenderen, zouden wij zeker hieraan reeds gedacht hebben en van dien stand der zaak aan den Eerwaarden Kerkenraad onzer gemeente rapport hebben gedaan. — ware het niet dat wij voor drie à vier graven, eene stellige weigering van wege de gerechtigden ontfangen hadden, en ons hierdoor, wij moeten zulks erkennen, als voor het oogenblik geheel op, of tegen gehouden bevinden. — Een der Eigenaren schreef

ons namelijk nog geen bepaald besluit omtrend eene der voorgestelde maatregelen genomen te hebben, edoch, zich intusschen stellig te verzetten tegen alle afstand of cessie van zijn graf; — Wegens twee of drie andere graven is de tegekanting veel sterker, als hebbende de familje, tot dezelve geregtigd, schriftelijk verklaard te verlangen dat zoo wel het graf als de daarin rustende gebeente zullen onaangeroerd blijven, protesterende plechtiglijk tegen de overgiften van den grond, in welke zich het bewuste graf bevind."

De Commissie gevoelde zich tegenover deze laatste eigenaars geheel onmagtig; want zij erkende wel met den Heer v. Bommel, dat zij „het *gebruik* hunner graven in de Kerken gelegen, in den uitgestrekten zin verloren hebben, edoch niet dat hen ook het *blote eigendom* der grave zelve, der grond met de assche en beenderen hunner voorouders bedekt is ontnomen geworden."

Hier tegen werd der Commissie door Jhr. v. Bommel den 18 Sept. in bedenking gegeven: „Zou men ter beoordeeling of de weigering der door UEd bedoelde eigenaars op eenig regt steund, niet moeten beginnen met te onderzoeken, welk regt iemand verkrijgt, die een graf koopt? Voorzeker niet hetzelfde regt, dat iemand verkrijgt, die een huis en erve koopt, waardoor aan hem niet alleenlijk den opstal maar ook den grond in eigendom overgaat. — brengt het den aard der zaak mede, dat de aankoop van een graf slechts regt geeft om daarover alleenlijk ter begraving der Lijken hunner bloedverwanten of vrienden te beschikken? doch dit geeft geen eigendomsregt van den grond, wanneer het gebruik daarvan door de Hooge Regering ten gevolge van haar *dominium altum* verboden is; hoogstens kunnen, naar ons inzien, de stenen van het graf en de daarin rustende stof door hen gereclameerd worden, doch eigendom op den grond hebben

zij door den aankoop van het graf niet verkregen, of zouden er zoo veel grondeigenaars dier kerk zijn, als er eigenaars van de graven geworden zijn? en zouden zij bij verkoop van den grond voor hun aandeel in de verkooppenningen kunnen optreden?"

Hij voegde hierbij: "wij meenen, dat tijdens den verkoop en afbraak van dat gebouw in het jaar 1819 aan de eigenaars der graven hunne toestemming daartoe niet gevraagd is; en toch zijn de graven daardoor in de oppinie der eigenaars zoodanig verminderd (wijl het van eene bedekte begraafplaats eene opene, van eene kerk als t ware een kerkhof is geworden:) dat er nagenoeg geen gebruik naar dien tijd van gemaakt is; ik houde mij verzekerd, dat als toen de Keuze der eigenaars was ingewonnen, of zij met betrekking tot hunne graven die begraafplaats verlangde bedekt te houden, of door afbraak in een open plein te zien veranderen, het getal der protesterende eigenaars tegen het laatste wel grooter dan *drie* of *vier* wel zoude geweest zijn. — doch blijkbaar is het, dat de Commissie hen die keuze niet heeft gelaten, en daartoe niet verplicht was, omdat de eigenaars der graven, op het overige gedeelte des gebouws geen regt hadden."

En zich meer en meer opwindende, verzekert hij: "Wij mogen niet onderstellen, dat die protestering Juist geschied, om dat dat gebouw tot zijne eerste bestemming door die overgave zoude terug keeren, of uit verdenking, dat die graven niet ongeschonden zouden blijven. wij hebben gedurende twee en een halve eeuw de stof onzer bloedverwanten wel aan de bewaring hunner Kerkbestuuren overgelaten, wij hopen, dat zij het zelfde vertrouwen in ons zullen stellen".

Eindelijk verzoekt hij, dat de "Commissie ons die protesterende eigenaars gelieve te doen kennen, daar wij het dan voor onze rekening nemen, hen van het onregtmatige

hunner protestering te overtuigen, al ware het zelf door eene regterlijke Procedure, die wij in onze betrekking gaarne willen, en met weinig kosten kunnen ondernemen."

Te midden dezer schermutseling werd copie eener missive ontvangen, door den Directeur Generaal voor de zaken van den R. C. Eeredienst, den 20 Sept. 1830 aan den Gouverneur van Z. Holland geschreven, om te vernemen „hoe verre thans de schikkingen gevorderd" waren. Beide partijen beijverden zich Z. Exc. daaromtrent in te lichten; waarop gemelde Directeur Generaal den knoop midden doorhakte door den 25 Nov. 1830 te verklaren, door Z. M. gemagtigd te zijn „bij onderhandsche mededeeling te doen weten, dat de belangen der Catholyken van Leiden niet uit het oog zijn verloren, doch dat de omstandigheden voor het tegenwoordige niet toelieten om op het aanhangige verzoek eenige beslissing te nemen." Deze omstandigheden waren de onafhankelijkheids verklaring van Belgie!, v. B. = P. K. bedankte den 1 Dec. 1830 eerbiediglijk den Directeur-Generaal voor het genadige regt!

Past. Kervel was er de man niet naar om zich door deze teleurstelling te laten ontmoedigen; integendeel hij besloot nu voortaan zelfstandig op te treden. Zoodra hij vernam, dat een groot Logement „de Gouden Leeuw" genaamd, staande in het midden der stad aan de Breedestraat, te koop kwam, aarzelde hij geen oogenblik dit gebouw, voor zijn doel, waarnaar hij onophoudelijk streefde, zoo uitnemend gelegen, „na raadpleging met eenige der Gemeente" (gelijk er staat in de Inleiding tot de Notulen van de spoedig daarop benoemde Commissie voor den opbouw eener nieuwe kerk) „op den 2e Januarij 1832" voor ƒ 20000 aan te koopen.

In dit gebouw was „eene zaal ruim zoo groot als mijne tegenwoordige kerk", zooals hij den 14 Jan. aan den Directeur voor de zaken van den Cath: Eeredienst be-

rigtte, en „waarin ik met de reeds" op 8 Jan. „verkregen toestemming van onze HW: Vice Sup:" Antonucci „om alle ongelukken" wegens de bouwvalligheid der St. Jorissteegs-kerk „te voorkomen, kan beginnen om de H: diensten te verrigten, tot dat wij door eene bijdrage van zijne Majesteit in staat zullen gesteld worden om daar agter eene kerk te bouwen." Deze voortvarendheid werd echter een weinig getemperd door de opmerking van gemelden Directeur, dd. 21 Jan. „dat alvorens de onderwerpelijke koop definitief tot stand gebragt worde, Zijner Majesteits autorisatie daartoe zal moeten worden gevraagd, en dat" het volgens diens missive van den 30 Jan. niet geraden was „om eenig gebruik van het voorloopig aangekocht Lokaal te maken, aangezien zulks met de bestaande verordeningen blijkbaar in strijd is". Toen hij eindelijk na het vervullen van alle formaliteiten den 2 Maart de verlangde vergunning van Z. M. verkreeg, kende zijne vreugde schier geene palen: hij gaf den Directeur voor de R. C Eeredienst in eenen brief van dankbetuiging, dd. 4 Maart, de verzekering, „dat de dankbaarheid, en gehechtheid aan Z Maj bij de Catholyke onderdanen door dergelijke inwilligingen steeds zal toenemen, en het geluk van vorst en volk bevorderen—" „terwijl ik het intusschen zoodanig hoop te regelen, dat ik in de eerste volle week van de Vaste in het daartoe bestemde gebouw mijne kerkelijke diensten zal beginnen." De 1e Zondag in de Vasten viel in 1832 op den 11 Maart. Of werkelijk op dien dag den ouden „Kagchel" is verlaten en in de zaal van „de Gouden Leeuw" voor het eerst is dienst gedaan, is niet aangeteekend.

Om aan het achterdeel van „de Gouden Leeuw" eene kerk te kunnen bouwen had hij een gedeelte noodig van de daaraangrenzende „Ruine", „zooals zulks aan de vorige eigenaars te voren reeds is aangeboden geweest". Inge-

volge zijne aanvrage van den 6 Jan. werd bij beschikking van Burgemeester en Wethouders van Leyden, dd. 24 April 1832 dat gedeelte aan zijne „Gemeente *gratis*" afgestaan.

Dat de moeijelijkheden, welke past. Kervel bij het stichten eener nieuwe kerk te overwinnen zou hebben, niet slechts bestonden in de vervulling van formaliteiten, maar vooral in de bestrijding van wangunstige benijders, kan genoegzaam blijken uit de klagten, welke hij daarover slaakt in zijnen brief aan den Burgemeester, dd. 28 Jan. 1832. Zie hier daaruit een paar staaltjes:

„Het vertrouwelijk gesprek, dat ik de eer had eergisteren met Uw Gr: A te houden, en uwe mededeeling daarin mij gedaan, dat wij in onze onderneming van eene nieuwe Kerk vijanden hebben, die verre van de ware burgerlijke verdraagzaamheid verwijderd, in een stukje grond, dat wij naast de optebouwen kerk zouden overig hebben, reeds de Schim van eene toekomende *Processie* zagen, doen mij de vrijheid nemen, ja maken het mij ten pligt om Uw Gr A: de geruchten, die mij gisteren en eergisteren ten oore gekomen zijn te openbaren. Men zegt thans in de stad niets minder, dan dat het zeker is, dat ons het bouwen eener kerk stellig zal geweigerd worden; en voegt er zonder het te verbloemen bij, dat de Regeering der Stad ons tegenwerkt, en noemt zelf Persoonen der Regering en Fabrikage, die uitdrukkingen gedaan hebben, die met die geruchten juist overeenstemmen."

„Sedert eergisteren hebben meer dan 30 Persoonen mij met allerlei vragen overladen, uit eenen mond herhalende: *de kerk komt er nooit;* de Regeering heeft in den Haag allen bewerkt, en doen daarbij uitdrukkingen, die de grootste hatelijkheden tusschen Burgers en Burgers om godsdienstige denk en handelwijze doen vreezen, en dat in dezen tijd!! En waarlijk, Gr A Heer! beoordeelt zelf

onzen toestand. Wij hebben ons ter uitoeffening van onze Godsdienst een paar eeuwen op een zolder beholpen; door toeneming van de Catholyke bevolking is die plaats te klein, door uitholling des gebouws, en ouderdom is dezelve ook wrak en tegenwoordig zelfs gevaarlijk geworden. De Protestanten zijn in het bezit van de gebouwen, die onze voorouders voor den Cath: Godsdienst gesticht hebben. Eene half afgebroken kerk laat men liever in Ruine leggen dan die aan ons ter opbouwing te geven; en nu wij ongezocht eene gelegenheid vinden in een gedeelte der stad, waar juist vele Catholyken in de nabijheid woonen, waar mede de massa der gemeentenaren bijzonder in hun schik is, blijkens de duizenden guldens die ik reeds ontfangen heb ter opbouwing van eene kerk op de bedoelde plaats Na dit alles zal de Protestant, die geene behoefte aan kerken heeft, ons de verbetering der onze misgunnen en betwisten!! Ik laat het aan uw eigen bescheiden oordeel over of de Catholyken op die wijze geene redenen van te onvredenheid krijgen, en als de vrede-band, die er tusschen Stadgenooten behoort te bestaan, verbroken wordt; als persoonen van min-bedaarde karakters in de samenleving malkander hatelijke woorden toevoegen; als er verwijderingen ontstaan, die zelfs elkanders tijdelijke belangen kwetsen, met een woord: als de ware verdraagzaamheid, die in eene eerbiediging van elkanders godsdienstige beginselen, en vrije uitoeffening van den beleden eerdienst bestaat, verloren gaat, aan wie zal dan dit alles te wijten zijn?" enz. Ten slotte kon hij „de plegtige verzekering geven, dat buiten ons Kerkgebouw nooit eenige godsdienstige oeffeningen zullen plaats hebben."

Omtrent die „geruchten, die er in omloop waren, als of het stedelijk bestuur ons tegenwerkte", door den Burgemeester, die verklaarde, „dat zulks geheel bezijden de waarheid was," volkomen gerustgesteld, trachtte hij de

tegenwerpingen, die aan zijn plan werden voorgeworpen, in eenen brief aan den Directeur voor R. C. Eeredienst, dd. 6 Febr. 1832, aldus te ontzenuwen:

„1 Men zegde dat de nieuwe kerk digt bij de S: Lodewijkskerk zoude staan.

dan wat doet dit ter zake, als zij geplaatst zijn tot gemak der Gemeentenaren, die in groote menigte in die streek woonen, zoodat in de 100 huizen langs den Rhijn tusschen de Visch, en Karnemelksbruggen er meer dan 70 Catholyke gezinnen wonen." enz. Te meer „daar het mij bij optelling is gebleken, dat in den omtrek van hetzelve" [het aangekocht locaal] „83 huisgezinnen mijner gemeente woonen die allen binnen 3 minuten uit hunne woningen kunnen ter kerke gaan."

„2 Heeft men gezegd: daar de kerk in de S: jorissteeg te klein en te slegt is, zou men dan die gemeente niet kunnen insmelten in de overige.

Ik wil hier op het lot, hetwelk mij daardoor ten deel zou vallen, geene aanmerking maken; maar zou eene Gemeente, die onder de bestgezinde en best vermogende om opofferingen te willen en te kunnen doen voor eene nieuwe kerk mag gerekend worden verdienen verdeeld te worden? — De vermindering van een a twee kerken was in Leyden wel raadzaam omdat er 3 gemeentens zijn die een te bekrompen bestaan opleveren om een Kapellaan te kunnen houden, en de kerken in het algemeen waarlijk slegt zijn, maar men kan geene kerk vernietigen alvorens er eene grooter opgebouwd is, om het volk te bevatten; en dan is het gevoegelijker eene kleinere gemeente dan eene der talrijkste, zooals de mijne is, in te deelen.

3 De Protestanten en vooral de buuren hebben er tegen.

Naar de verlangens van sommige protestantsche buuren, aan wien het zien der kerkgangers, of het hooren van

het gezang niet aangenaam zoude zijn, zal men zich wel niet behoeven te storen, wijl in eene zamenleving als de onze elk in dat opzigt zijne vrijheid behoort te hebben. Want al ware het, dat men eene andere gelegenheid had kunnen vinden, die wellicht in 25 jaren niet zoo gunstig zou kunnen voorkomen, dan zouden min-verdraagzamen altoos, en overal zulke redenen kunnen voorwenden, en als dit beletselen konden zijn, elke poging tot het bouwen eener kerk verhinderen."

Nog van eene andere zijde, waarvan hij het niet verwacht had, werden hem moeijelijkheden in den weg gelegd, gelijk blijkt uit zijne missive van 24 Februarij aan gemelden Directeur-Generaal, waarin hij zich aldus uitdrukt:

„Als er na de goede adviesen van onze Stedelijke Regeering, en geestelijke overheid nog redenen tot difficulteeren in ons verzoek zouden kunnen bestaan, dan zullen die moeten gezocht worden in eene tegenkanting van mijne mede Geestelijken in deze Stad. dit moet ik afleiden uit uw Exc: uitdrukking: *dat men in eene Stad, waarin* 6 *kerken zijn niet wel aan ééne Gemeente kan vergunnen het bouwen van eene nieuwe.* deze aanmerking in verband van eene andere van onzen Ill: V Superior, *qu'il y a emulation entre nos Curés, mais qu'il avait ecarté cette question,* versterken mijn gevoelen; te meer om dat ik noch kan noch mag onderstellen dat Uw Exc deze bezwaren tegen ons adres *proprio motu* zoudt willen maken.

Doch als op ons verzoek de verzoeken van dien zelven aart, die later ingediend worden, een nadeeligen invloed kunnen uitoeffenen en wellicht geheel zouden kunnen verijdelen, dan kunnen alle goede zaken door eene onedele emulatie gestremd worden, en als wij dit zouden zien gebeuren in kerkelijke aangelegenheden, en zelf door Geestelijken, dan zoude al het goede in die betrekking ongedaan blijven, en ik zoo wel in het vervolg aan hun hinderlijk

kunnen zijn, als zij thans mogen ondersteld worden mij tegen te werken" enz. enz.

Deze emulatie schijnt vooral ontstaan te zijn tusschen „de Kagchel" en „de Zon". Vroeger toch, toen past. Kervel, als pastoor van „de Kagchel", en de Wethouder v. Bommel, die tot de gemeente in „de Zon" behoorde, te zamen werkten, bestond steeds het plan te trachten beide gemeenten te doen zamensmelten; maar zoodra past. Kervel zelfstandig optrad, schijnt die harmonie tusschen hen verbroken te zijn Oorspronkelijk toch was het wel degelijk de bedoeling „de Gouden Leeuw" ten behoeve van beide gemeenten aan te koopen. Dit blijkt uit de acte van koop en verkoop, opgemaakt den 4 Jan. 1832, welke aldus begint: „Ik ondergeteekende Johannes Baptista van Doorenmaalen, Logementhouder, wonende te Leyden" enz. „verklaar, te hebben verkocht — En ik mede ondergeteekende Petrus Anthonius Kervel, Roomsch Catholyk Priester en Pastoor in de kerk inde Sint Jorissteeg te Leyden voormeld, wonende aldaar, van de eerstgenoemde gekocht te hebben, voor en ten behoeven van de Roomsch Catholyke Gemeentens, behoorende, zoo tot de evengemelde Kerk in de Sint Joris-steeg, als tot de Roomsch Catholyke kerk op de Haarlemstraat te Leyden voorschreeve genaamd „de Zon." — Een Huis en Erve, met stalling, koetshuis en verdere getimmerte, zijnde het Logement, genaamd „de Goude Leeuw." enz. Het transport daarentegen, gepasseerd den 15 Maart 1832, begint aldus: „Voor Cornelius Klaverwijden, openbaar Notaris," enz. „zijn gecompareerd: — De Heer Ioannes Batista van Dooremaalen," enz. „ter eenre. — Ende WelEerwaarde Heer Petrus Antonius Kervel," enz. „Pastoor in de kerk in de Sint Jorissteeg" enz. „ter andere zijde. — En verklaarde de comparant ter eenre verkocht te hebben" enz. „aan den Heer Comparant ter andere zijde; welke ver-

klaarde, gezegde verkoop" enz. „ten behoeve van de Roomsch-Catholyke Gemeente, thans tot gemelde Kerk in de Sint Joris-steeg te Leyden behoorende, te accepteeren". (Deze beide stukken liggen in de ijzeren kist der 1e Sectie van het Par. Kerkb van den H Petrus te Leyden: woordelijke afschriften er van ziet men in het „Register van de Oorkonden, Bescheiden en Regtstitels, behoorende aan de Parochie van den H. Petrus te Leyden". 1e Sectie, N° 3 en 5). Die emulatie tusschen „de Kagchel" en „de Zon" schijnt zich tot deze kleine verwijdering bepaald te hebben: althans ik heb nergens gevonden, dat er eene Hypocaustoheliomachie is uitgebarsten!

Het was echter zelfs voor de gemeente van past. Kervel alleen niet mogelijk voortdurend in eene zaal te blijven kerken, en dewijl de definitieve vergunning van den Koning tot het bouwen eener kerk nog steeds op zich liet wachten, verzocht hij den 19 Julij 1832 aan de stedelijke regering de toestemming om het afgestane gedeelte der Ruine met eene schutting te omgeven, ten einde „binnen hetzelve een nood-gebouw te zetten, dat bij de bouwing der nieuwe Kerk onontbeerlijk is ter plaatsing der Gemeentenaaren onder de Godsdienstoeffening en van stonde af reeds eene meerdere luchtigheid bij de godsdienstige vergaderingen te hebben, iets hetgeen bijzonder in de tegenwoordige omstandigheid der heerschende en naderende ziekte allerwenschelijk is." De Cholera Asiatica was n l. reeds den 25 Junij te Scheveningen en den 14 Julij te 's Hage uitgebroken; den 4 Aug. vertoonde zij zich te Wassenaar en den 5en binnen Leyden. Na eenige aarzeling wegens „de niet ontfangen vergunning van Gouvernementswege om eene kerk te mogen bouwen" verkreeg past. Kervel de van Burgemeester en Wethouders verlangde toestemming den 27 Julij. In die houten loods, wier bouw voor *f* 2220 was aanbesteed en waarvan de afbraak na

gebruik *f* 600 opbracht, heeft de gemeente tot de voltooijing van de nieuwe kerk hare Godsdienstoefeningen gehouden.

De grootste moeijelijkheid voor het stichten eener kerk leverde echter de finantiele zijde op De opbouw eener nieuwe kerk was reeds den 20 Mey 1832 door den Architect Th. Molkenboer geraamd op *f* 67291 (Zie Kerk. Arch. Portef N° 7, afd. a). Dientengevolge had past. Kervel den 28 Meij een verzoekschrift om subsidie uit 's Landskas den Koning aangeboden; waarin de volgende berekening voorkwam:

„Aankoop van het huis en erve met de opdragt	*f* 21400—	
opbouw eener nieuwe Kerk.	„ 67291—	
——	————	*f* 88691—
Vrijwillige giften der Gemeente	*f* 11800—	
Verkoop der oude Kerk en Pastorie	„ 3700—	
afbraak van het agterste gedeelte van het aangekochte huis	„ 1500—	
Voorschot der gemeente bij wijze van Negotiatie	„ 20000—	
	————	37000—
		f 51691—

deze som, die meer dan *f* 13000— minder is, dan die wij voor 2 jaren tot den opbouw der half afgebroken walsche kerk als eene bijdrage uit 's Lands-kas gevraagd, en benoodigd hadden, hopen wij met een kinderlijk vertrouwen door Uwe Majest: beschikking ter opbouwing van eene kerk volgens bijgevoegde teekening, te erlangen." Hierop werd door den Minister van Financien den 15 Jan. 1833 geantwoord, dat dit verzoek moest „worden aangehouden tot de aanstaande omschrijving der Parochien". Door deze verwijzing ad Calendas Graecas geenzins ontmoedigd, zaten intusschen past. Kervel en de door hem benoemde Commissie voor den opbouw niet stil: volgens de aangehaalde Notulen was in Junij 1833 „Door Zijn M. den Koning kennis gegeven dat aan het rekest geen Appointement kan

gegeven worden als zijnde de kerk te groot volgens aangebodene tekening besluit der Commissie om een kleiner tekening te laten maken —" en de aangevraagde Subsidie tot *f* 20000 te beperken De Directeur-Generaal voor de R. C. Eeredienst berigtte den 14 Maart 1834 aan het Kerkbestuur, „dat de specifieke begrooting der kosten, van den opbouw der nieuwe kerk, welke de Heer Hoofd-Ingenieur heeft doen opmaken, beloopt eene som van *f* ·81,739–79, met welk bedrag de aan te wijzen middelen ter voorziening in de uitgaven, zullen moeten overeenstemmen." In de vergadering van den 19 Maart daaraanvolgende, waarin „alle leden tegenwoordig" waren, werd door de Commissie beraadslaagd „om de opbouw te beproeven tegen *f* 42,000 en anders op te houden. — den Heer Volbregt stelt voor niet hooger dan 30,000 te gaan en den Heer Molkenboer te vragen verkleining van het gebouw den Heer Smier is van het zelfde gevoelen van den Heer Volbregt. den Heer Paternotte verzekert dat de Somme van *f* 30,000, toereikend is met algemeene stemmen tot het laatste voorstel beslote." Gelukkig, dat aan al deze weifelingen een einde gemaakt werd door het lang verbeide Koninklijk Besluit van den 15 Meij 1834; waarbij onder de gewone voorwaarden een Rijks-subsidie verleend was van *f* 13,000; hetwelk na herhaalde vergeefsche aanvrage door Gedupeerde Staten van Z. Holland den 6 Febr. 1835 met een Provinciaal Subsidie van *f* 2400 versterkt werd.

Intusschen was men tot de aanbesteding overgegaan; hetwelk volgens eene daarvan bestaande Notariele acte in het openbaar geschiedde op den 25 Junij 1834 aan C. Boef voor *f* 63000. Toen de zaak eenmaal zoover gevorderd was, liet de uitvoering niet lang meer op zich wachten. Met voorbereidende werkzaamheden verliep natuurlijk nog het overig gedeëlte van het jaar 1834; maar den 2 Maart

1835 (Jaarb. 1847. Meng. bl. 38) werd de eerste steen gelegd en volgens de Notulen van 19 Aug. 1835 werd besloten „ter gelegenheid Z. Majesteits Verjaring den 24 Augustus, op welke dag de kerk onder dak zal zijn het werkvolk te onthalen op Brood en Kaas." Of het echter op dien dag vrolijk is toegegaan, betwijfel ik zeer; want op dienzelfden 24 Aug. stierf „de verdienstelijke Jongeling Fredericus" n.l. (Zie Lib. Sec. Past. p. 203) Fredericus van Heyningen, die „ædificando ecclesiam é suprema parte cecidit, et post quadrantem obiit" [onder het bouwen uit de nok der kerk gevallen en na een kwartier uurs overleden is]. Den 28 Julij 1836 werd de voltooide kerk, onder aanroeping van den H. Petrus, beschermheilige der stad, door den Bisschop van Curium ingewijd. Bij deze gelegenheid werden door J. A. Susanna eenige coupletten gedicht, welke door Alb. Thym waardig gekeurd zijn in zijn Volks-Almanak van 1859 op bl. 168, opgenomen te worden [1]).

Nu moet ik nog met een enkel woord terugkomen op de finantiele zijde van het groote werk, door past. Kervel vol vertrouwen ondernomen, met zooveel volharding voortgezet en zeker niet zonder zelfvoldoening voltooid. Wij hebben gezien, hoezeer de ramingen er van uiteenliepen; na den afloop van het geheele werk heeft past. Kervel al de Uitgaven tot in de minste bijzonderheden en al de Ontvangsten naauwkeurig geboekt in een door hem aangelegd Register, getiteld: „Aanteekeningen Van Ontfangst en Uitgaven Voor de Kerk en Pastorie van den

---

1) J. A. Susanna, Administrateur van 's Rijks-Museum van Nat. Historie, hoewel zijne „momentanele omstandigheden" niet veroorloofden „datgene te doen, wat de goede zaak verdient, en" hij „gaarne voor dezelve zoude verrigten" had reeds bij missive van 17 Jan. 1832 aan past. Kervel, zich verbonden „tot de betaling van *Tweehondert-Vijftig Guldens* (zegge *f* 250.): te voldoen in Vijf termijnen, ieder van zes maanden; dus elk half jaar eene

H: Bonifacius te Leyden — Naderhand van den H: Petrus Apostel". Wanneer ik alleen op de hoofdsommen let, dan kom ik tot de volgende resultaten. De belangrijkste uitgaven zijn de volgende geweest:

„de Gouden Leeuw" gekocht:	*f*	20000.—
Transport-Kosten:	„	1371.70
Een houten nood-kerk gebouwd:	„	2220.—
De bouw der H. Petrus-kerk aangenomen met de onkosten:	„	63400.—
Extra-heiwerk en metselwerk in den grond:	„	1042.62
Extra-werk buiten het bestek:	„	9827.25
Steenhouwers-werk:	„	1800.—
Stuccadore's-werk:	„	7399.30
Banken in de kerk:	„	3500 —
Voeg hierbij de uitgaven van minderen omvang:	„	1845.08
te zamen:	*f*	112405.95

De inkomsten, waaruit deze aanzienlijke uitgaven bestreden werden, waren de volgende:

„de Kagchel" verkocht:	*f*	3747.27½
Afbraak van het achterste gedeelte van „de Gouden Leeuw":	„	705.—
Noodkerk verkocht:	„	600.—
Rijks-Subsidie:	„	13000.—
Provinciaal-Subsidie:	„	2400.—
Giften hoofdzakelijk door de gemeentenaren bijeengebracht:	„	22134.25
	„	5600.—
Geldleeningen tegen lage rente: 3%, of 4%, grootendeels bij leden der gemeente geplaatst:	„	50000.—
	„	10000.—
Hypotheek, gevestigd op „de Gouden Leeuw" en daarop door een lid der gemeente gelaten:	„	8000.—
te zamen:	*f*	116186.52½

somma van Vijftig Gulden. — Het spreekt van zelf, dat" hij, „door" zich „voor dit bedrag te verbinden, niet gehouden wil zijn, als" zich „van alle verdere aanvrage te zullen onttrekken, zoo de omstandigheden daartoe soms aanleiding mogten geven. Alleen in zoodanige gevallen, als zulks, naar" des Pastoors „meening, nuttig en bevorderlijk zoude kunnen zijn aan de goede zaak" autoriseerde hij hem „om van deze verbindtenis en van" zijnen „naam, *waar het te passe komt*, gebruik te maken; voor het overige" verzoekt hij „geheimhouding." Dewijl ik meen, dat het hier *te passe komt*, mogt ik door tevergedreven angstvalligheid aan mijn' regtschapen en bescheiden vriend Susanna, door de openbaring dezer bijzonderheid, de wel-

Telt men de 3 of 5 laatste posten te zamen, dan blijkt daaruit, dat door de gemeentenaren van „de Kagchel" ruim 4/5 van het benoodigde voor den opbouw eener nieuwe kerk is bijgedragen. Voeg hier nu nog bij de menigte der geschenken tot versiering van het gebouw of tot opluistering van de Godsdienst door hen binnen de eerste 5 jaren na den bouw bijeengebracht en waarvan de waarde op *f* 18132,58½ geschat wordt, dan staat men verbaasd, vooral wanneer men zich de nietige beginselen dier gemeente te binnen brengt, hoe in naauwelijks anderhalve eeuw een diergelijke wasdom kon verkregen worden!

Tot deze geschenken behoorden in de eerste plaats 3 klokken (waarvan de grootste 1342 kilo woog) met de ijzeren klokkenstoelen, gezamentlijk ter waarde van *f* 3690. Oudtijds meende het volk, dat door het luiden der klokken het onweer verdreven werd [1]); tegenwoordig is men van dit dwaze gevoelen teruggekeerd, en zooals het altijd gaat, beweert men thans integendeel, dat door dit luijen de onweerswolken worden aangetrokken! Inderdaad dit laatste gevoelen is door de klokken van de H. Petrus-kerk te Leyden volkomen bevestigd. In het begin van het jaar 1837 ontstond er aan den horizont een bijna onmerkbaar wolkje, hetgeen weldra tot een' geweldigen donderwolk

---

verdiende hulde niet onthouden. Bij besluit van den Bisschop van Haarlem, dd. 28 Jan. 1857, waarbij een Parochiaal Kerkbestuur voor de Parochie van den H. Petrus te Leyden werd ingesteld, tot Kerkmeester benoemd, heeft hij tot aan zijnen dood de betrekking van Secretaris bij dat bestuur met den meesten ijver bekleed: als zijn opvolger in die betrekking heb ik de veelvuldige bewijzen daarvan bij herhaling kunnen waarderen. Hij overleed den 2 Oct. 1859 in den ouderdom van bijna 64 jaar.

1) Dat de kerk zelve de afwering van het gevaar niet van het physische *luiden* der klokken verhoopt, maar van de kracht der gebeden, die bij de wijding geschied zijn, blijkt duidelijk uit het Pontif. Rom., P. II, de Benedictione Signi, vel Campanae; alwaar die gebeden voor de klokkenwijding, ook door het volk klokkendoop genoemd, door haar worden voorgeschreven. (Zie overigens Liturgisch Woordenboek door Grundmayr, bl. 190).

aangroeide, waaruit de heen en weer slingerende bliksemschichten gedurende dit geheele jaar en het volgende aan die klokken den ondergang dreigden. Alleen aan de standvastigheid van past Kervel is het mogen gelukken, dat dit dreigend gevaar is afgewend en dat dit onweêr, hoewel eerst zonder overdrijving na 2 volle jaren, volkomen óverdreef. In alle stilte had de Kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente te Leyden zich in April 1837 tot den Burgemeester en den 17 Meij daaraanvolgende tot Burgemeester en Wethouders, ja zelfs den 28 Junij tot den Koning gewend met de klagt over stoornis hunner godsdienstoefening door het luiden der klokken van de R. Kerken. Eerst den 17 Aug. kreeg past. Kervel door eene bevoegde hand uit 's Hage daarvan dit berigt: „De Kerkeraad der Nederduitsche Herv: Gem: ten Uwent heeft zich aan den Kon: gewend, per adres, houdende klagten over de stoornis welke het luiden der klokken van de kerken der R K, aan de godsdienstoefeningen veroorzaken, met verzoek dat daartegen, bij algemeene, of bijzondere maatregelen, voorziening moge genomen worden. Dat verzoek is door de Prov: en Stedel: autor: ondersteund en het Depart^mt van H. E. heeft werkelijk het nemen van een maatregel voorgesteld, zoodanig dat in elke plaats, eene overeenkomst, onder goedkeuring der plaatsel: autor:, nopens het luiden, zoude moeten worden aangegaan. Thans is het *hier* de beurt om een woordje te zeggen. Het adres is aan den Aartspr: gezonden om berigt en advies, zoo omtrent de zaak ten Uwent, als nopens de doelmatigheid van het nemen van een *algemeenen* maatregel. UE. gevoelt dat de zaak er spannen zal en dat het er op aan komt, dat de Aartspr: een kras, maar *waardig* advies uitbrenge;" enz. De Aartspriester zond den 22 Aug. het adres met bijgaande stukken aan past. Kervel „niet slechts ter lezing, maar ook ter beantwoording, alsof Gij het als aartspries-

ter moest doen." Past. Kervel kon niet ontveinzen, dat dit adres zijne „verbazing in geene geringe mate" had „opgewekt dat eenvoudige, ongeletterde met de olimsche vooroordeelen van eene heerschende kerk nog behebte Protestanten tot zulke gedachte, en tot zoodanigen stap kwamen zou aan hunne opvoeding en verouderde beginselen te vergeven zijn; maar onvergeeflijk is het dat mannen van onze dagen, in de stad der geleerden, waar ook de lessen der kerkelijke geschiedenis gegeven worden, met zulke klagt te voorschijn treden doet even weinig eer aan hunne kennis van de Godsdienst, als aan hunnen verdraagzamen geest." Hij ontwierp een antwoord (zie Bijlage D); hetwelk hetzij in zijn geheel of gewijzigd den 2 Sept. 1837 door den Aartspriester B. J. Gerving aan den Direct. Gen. voor de R. C. Eeredienst werd ingezonden. Deze deelde genen den 9 Jan. 1838 mede, dat de Koning, na ook het Dep. van Justitie gehoord te hebben, Zijn verlangen had te kennen gegeven, dat de beide Departementen van Eeredienst zouden „beproeven, of niet door derzelver invloed en onder derzelver toezigt, ten aanzien van het luiden der klokken van de verschillende kerken te *Leyden*, onder medewerking en leiding van het Bestuur dier stad, tusschen de onderscheidene gezindheden eene minnelijke schikking zooals zulks ook reeds in andere steden schijnt te hebben plaats gehad, zoude kunnen worden tot stand gebragt, waardoor de mogelijk bestaande redenen van beklag uit den weg geruimd en deze zaak tot onderling genoegen afgedaan zoude kunnen worden; hebbende Hoogstdezelve tevens verlangd dat bij die gelegenheid, aan de betrokken Kerkbesturen worde te kennen gegeven, dat Zijne Majesteit middelerwijl de klagten der adressanten in beraad zal houden, ten einde daarop bij onverhoopte ongeneigdheid der Kerkbesturen om tot een minnelijke schikking te komen, nader zoodanige

beschikking te nemen, als de aard der zaak mogt vereischen, en als na gehoord verslag van het resultaat der aantevangen onderhandelingen door Hoogstdezelve raadzaam zal worden geoordeeld." „Wanneer ter bevordering van zoodanige schikking het zoo veel mogelijk inkorten van den luitijd, of het luiden van slechts ééne klok dienstig konde wezen, dan" durfde de Direct. Gen. „vertrouwen, dat" Z HEerw. „door deszelfs invloed, van de vredelievendheid der R. K. Kerkbesturen te *Leyden*, wel zal kunnen verkrijgen, dat men zich deswege versta en door toegevendheid, waar dit zijn kan, alle aanleiding tot verstoring der goede harmonie tusschen de verschillende gezindheden wegneme, en zulks ook uit aanmerking dat het blijven bestaan van wezenlijke gronden tot klagten in deze welligt eene wijziging van het vorstelijk besluit van den 24 Januarij 1815 N° 9, ten gevolge zoude kunnen hebben." Ook de vriendelijke hand uit 's Hage had den 30 Maart 1838 „nog al reden om te geloven, dat men zonder eenige rekkelijkheid (sit venia verbo) die zaak niet tot een goed einde brengt. Het is met Leyden *niet* alléén te doen. Het zal midschien aanvankelijk het beste zijn aan de zaak geene meerdere waarde te hechten dan noodig is, om geen wrevel gaande te maken. Men is elders reeds elastiek geweest" enz. De onderhandelingen, op uitnoodiging van Ged. Staten van Z.-Holland, dd. 27 Maart 1838, over eene minnelijke schikking onder leiding van Burgemeester en Wethouders in hunne vergadering van 7 Meij daaraanvolgende, tusschen gecommitteerden uit den kerkeraad en de pastoors P. A. Kervel en J. Goofers (die van uit de Hartebrugskerk met 4 klokken was begonnen te luiden) gevoerd, waren volgens het verslag daarvan door Burgemeester en Wethouders aan Ged. Staten den 14 Meij 1838 geleverd, zoo goed als mislukt. Dit verslag werd verzonden van Ged. Staten naar den Minister voor Prot. Eeredienst, van

dezen naar den Direct. Gen. voor R. C. Eeredienst, die het verzond naar den Aartspriester met den wensch, dat „de Kerkbestuuren der R. C. Gemeente te Leyden als nog tot betere stemming werden gebragt, en daardoor de noodzakelijkheid eener voorziening van Gouvernementswege konde voorkomen worden". „Daar door het Stedelijk bestuur gegeven berigt eenigzints onbestemd is, en" hij „daaruit niet genoegzaam kan zien, of en in hoe verre van de zijde der wederzijdsbelanghebbenden tot eenige bepaalde punten van schikking is toegetreden", zou het hem „aangenaam zijn van" Z.HEerw. „nadere ophelderingen omtrent de plaats gehad hebbende onderhandeling te ontvangen." Ten einde aan dien wensch te voldoen, zond de Aartspriester het stuk weder den 9 Junij 1838 aan Past. Kervel met verzoek „berigt te geven van het gebeurde en van hetgeen men in die zaak vredeshalve nog zoude kunnen toegeven. Ik vrees toch, dat er bij weigering van verdere inschikking eerlang eene vaste bepaling zal gemaakt worden. Goedschiks het een en ander toegegeven oordeel ik altoos beter." Het krachtig en waardig antwoord, door past. Kervel opgesteld (zie Bijlage E) werd door hem den 15 Junij naar den Aartspriester opgezonden met deze aanmerking: „Wij hebben met zooveel bescheidenheid gesproken, en zijn met zoo veel belangstelling aangehoord, dat onze stedelijke Regeering zich over onze bemerkingen op hun voorstel; en over onze bereidwilligheid zeer te vrede toonde; ja een der wethouders, en de Secretaris naderhand in afzonderlijke gesprekken verklaarden mij dat de kerkenraad hen zeer lastig had gevallen doch dat zij dachten dat het er nu wel bij blijven zou — Wij hebben intusschen het Stuk zoo ingerigt dat het gerust onder de oogen Z M: komen mag. de klagt is niet alleen vreemd maar ongegrond en daarom onbillijk; de Predikant word door het gelui niet verhinderd om gehoord te

kunnen worden. doch niettegenstaande hunne onbillijkheid hebben wij zelf voorgesteld dat er telkens slegts 3 minuten zal geluid worden, terwijl zij in hun eisch van geheele ophouding van luiden volharden. Van welke kant is er nu minnelijke schikking? zij geven niets toe, zij zijn onverdraagzame wezens; ik wil daarom liever bukken onder een hoogbevel (om welke te geven de Hooge Regeering zich door de verschillende wendingen die zij maakt, huiverig toont) dan vrijwillig toegeven aan den onbillijken eisch van den kerkenraad. dan heb ik ten minste de bewustheid, van door geene zwakke toegevendheid de regten der Catholyken verkort, noch de zaak des klokkelui voor mij en andere bedorven te hebben." Naar de voorspelling van dien Wethouder en den Secretaris is het er dan ook bij gebleven. — Wel is waar, werd het verzoek van past. Kervel, den 2 Julij 1838 aan Burgemeester en Wethouders gedaan, om gedurende eene begrafenis te mogen luijen, den 16 Aug. gewezen van de hand, op grond dat volgens een vroeger door den Raad vastgesteld Reglement op het begraven „het luiden van klokken ter gelegenheid van eene begrafenis geheel is verboden"; maar dit was dan ook de laatste donderslag eener voorbijdrijvende bui! zoodat de meermaals aangehaalde corréspondent uit 's Hage den 12 Febr. 1839 kon schrijven: „Omtrent de luidkwestie is alles nog zoo wat in statu quo; dezelve is wel niet ingesluimerd maar toch dommelig; er hebben zich op andere plaatsen" (zooals „den 1e dezer" „in Twente") „in dit opzigt nog eenige moeijelijkheden voorgedaan," enz. Dus zoo nu en dan in de verte nog eenig weêrlicht van een oostwaarts aftrekkend onweêr! [1])

1) Gedurende de begrafenis van past. v. Wissen, op den 11 Nov. 1875, hebben niet alleen met toestemming van de stedelijke Regering de klokken geluid der H. Petruskerk, maar ook die van O.L.Vr. Hemelvaart, toen de lijkstoet daar voorbij trok! Tot dien tijd ongehoord te Leyden!

In denzelfden brief wordt nog iets medegedeeld, hetwelk met ons onderwerp in geen het minste verband staat, maar toch van dien aard is, dat men het mij niet ten kwade zal duiden, indien ik het hier der vergetelheid tracht te ontrukken; het luidt aldus: „Ik heb dezer dagen vernomen, dat de benoeming van den Eerw. Heer" Jacobus „van der Heyden" sedert 1812 „Pastoor te Dreumel" ten westen van Nijmegen „tot Ridder" van den Nederlandschen Leeuw „hier en daar, eenige preventie tegen dien Heer heeft doen ontstaan, omdat de reden zijner benoeming niet is opgegeven. Ik kan U intusschen verzekeren, dat die Heer een zeer braaf geestelijke is, die in 1813 aan vele militairen der geallieerde legers, met zelfsgevaar, het leven heeft gered, hetgeen nu eerst is bekend geraakt en dat hem uit dien hoofde, de hem thans te beurt gevallen onderscheiding is toegekend. Hij heeft uit zijne eigene middelen, meer dan *f* 16000— aan de verbouwing zijner kerk ten koste gelegd en zich ook van dien kant gunstig doen kennen." Te meer heb ik hier van het bovenstaande melding gemaakt, omdat mij dit eene ongezochte gelegenheid geeft hier ter plaatse te vermelden, dat ook aan past Kervel dezelfde onderscheiding te beurt gevallen is (Zie Jaarb. 1843, bl. 13): wel een bewijs dat hij, niettegenstaande zijne soms krachtige oppositie, daardoor geenszins de achting van het Gouvernement verbeurd heeft.

Dat hij niet minder hoog aangeschreven stond bij de geestelijke Overheid, blijkt daaruit, dat hij insgelijks met de hooge waardigheid van Aartspriester van Holland en Zeeland bekleed is geworden.

Of de stijgende grootheid van hare herders gunstig werkt op den bloei eener gemeente, of dat omgekeerd de wasdom der gemeente de grond is, waarin een bekwaam herder de middelen vindt om met en door haar tot aanzien

te geraken, wil ik niet beslissen; maar zeker is het, dat de gemeente van den H. Bonifacius, naderhand van den H. Petrus te Leyden in minder dan eene eeuw in ledental verbazend was toegenomen, vooral wanneer men dien aanwas vergelijkt met dien der overige Staties te Leyden; zoodat zich gedeeltelijk althans hieruit laat verklaren, waardoor haar herder in staat geweest is zulke ondernemingen te voltrekken, als wij gezien hebben, dat door past. Kervel zijn bewerkstelligd geworden. In 1758 bedroeg het aantal communicanten van de H. Bonifaciuskerk 226, in 1842 dat van de H. Petrus-kerk 1196, dus 5 maal meer; terwijl het geheele aantal communicanten te Leyden in dienzelfden tijd, van 3846 tot 6247 gestegen, nog niet verdubbeld was. (Zie Jaarb. 1843, bl. 130).

Omdat ik vroeger het geldelijk bedrag heb opgegeven van de geschenken, door de Gemeente gedurende de eerste 5 jaren na den bouw der kerk tot versiering er van bijeengebracht, moet men niet meenen, dat na dien tijd hare godvruchtige milddadigheid zou hebben opgehouden; ook de volgende jaren leveren menig bewijs, dat dezelfde goede gezindheid nog niet verflaauwd was. Zoo vinden wij onder de geschenken vermeld, in 1842 „Een nieuw zilver verguld Remonstrans" met de „inkomende Regten enz. ƒ 3948,95", in 1843 „Een nieuw Orgel a ƒ 4000—". Dit Orgel, uit vrijwillige bijdragen aangekocht, moge na een meer dan 30-jarig gebruik aan de tegenwoordige veeleischende choorzangers niet meer voldoen, in dien tijd was men met die aanwinst ter vervanging van het Positief-orgeltje van ƒ 315 uit de oude kerk (na een gebruik van 175 jaar voor ƒ 45 verkocht) zeer in zijn schik. Dit blijkt uit de volgende missive door een deskundige aan past. Kervel den 10 Aug. 1843 geschreven: „WelEerwaarde Heer! Daar ik het genoegen heb gehad, om het nieuwe orgel te kunnen bezien, zoowel wat de constructie betreft, als

het uiterlijke, en het mij aangenaam geweest is hetzelve eenige ogenblikken te mogen bespelen, zoo kan ik niet af zijn UWEW. bij deze hiermede geluk te wenschen, daar hetzelve mij zeer goed bevallen is, en mijns inziens wel aan de verwachting zal beantwoorden, mitsdien ik dan ook de vrijheid neem om op UWEW[s] uitnodiging van vroeger, alsook nog van Zondag J.L. UWEW. deze coupon, groot *f* 24,75 bij deze toetezenden; met de verzekering tevens dat waar mijne geringe talenten mogen gevorderd worden, het mij altijd eene aangename taak zal zijn, om, zoo veel als in mijn vermogen is, in de St. Petrus kerk den Godsdienst zooveel mogelijk luister bij te zetten. UwWelEerwaardes Dienaar W I. Van der Horn".

Zoo was dan de kerk van den H. Petrus door vereende krachten van den herder en de gemeente niet alleen tot stand gebracht, maar ook van binnen behoorlijk versierd. Zij was thans niet alleen geschikt om de gewone godsdienstoefeningen naar behooren daarin te verrigten; maar zij kon zelfs bij buitengewone gelegenheden voor de verzamelde geloovigen, zoowel voor die der overige statien, als voor hare eigene gemeentenaren eene, zij het ook misschien wel wat bekrompen plaats verleenen tot het bijwonen van zeldzaam voorkomende plegtigheden. Dit zag men gebeuren in het volgende jaar 1844, toen op éénen dag, den 26 Februarij, bij gelegenheid van de wijding van Monsg[r]. Jacobus Grooff tot Bisschop van Canea i. p. i. (Zie Jaarb. 1847, bl 103) voor toegangkaarten (Zie Kerk. Archieven, Portef. N° 13, afd. d.) *f* 556 en volgens de aangehaalde Notulen der Commissie voor den opbouw aan kerk-collecte *f* 64, te zamen *f* 620 ontvangen werd.

In ditzelfde jaar werd nog eene andere buitengewone plegtigheid gevierd: „den 16 Mey 1844, bij gelegenheid der 25 verjaring van den Hoogwaarden Heer P. A. Kervel Aartspriester als Pastoor in de Gemeente van den H Boni-

facius en den H. Petrus is door de leden der" gemeente den jubilaris aangeboden „een kleed voor de altaren" te Amsterdam (met de onkosten) voor *f* 422,60 aangekocht. Indien de Notulen, waaruit ik dit overschreef, juist gesteld, of liever indien zij door mij goed begrepen zijn, dan moet die plegtigheid van het 25-jarig pastoorschap te Leyden van den HoogEerw. Heer Kervel niet op den datum zijner komst aldaar gevierd zijn; want, gelijk wij boven gezien hebben, heeft hij zelf als den datum daarvan tot 2malen toe den 3 Meij 1819 aangegeven.

Met het klimmen zijner jaren verflaauwde hij niet in het behartigen van de belangen der geloovigen; integendeel, als ten gevolge van het toenemen zijner ambtspligten, zijn werkkring zich meer en meer uitbreidde, scheen zijn ijver zich te verdubbelen. Als Aartspriester was hij Provisor van het Seminarie te Warmond in Z.-Holland en Directeur van het Seminarie Hageveld onder Velzen in N-Holland. Toen nu dit laatste voor het toenemend aantal kweekelingen blijkbaar te klein was geworden, was het past. Kervel, die het eerste het plan opvatte het te verplaatsen naar Voorhout in Z.-Holland (Zie Jaarb 1847. Meng bl. 15); daartoe werd het buitenverblijf Schoonoord den 18 Oct. 1845 aangekocht en het bouwen van een geschikt locaal aldaar den 26 Maart 1846 voor *f* 118,200 aanbesteed. Den 14 April van dat jaar is de eerste steen van de grondslagen en den 14 Meij daaraanvolgende door hem en zijn medebestuurder den Bisschop van Curium de hoeksteen van dat gebouw gelegd geworden.

De 10e Julij van datzelfde jaar 1846 maakte een einde aan zijn werkzaam leven (Jaarb. 1847, bl. 111): hij stierf in den ouderdom van 64 jaren, zooals te lezen staat op de „Naamlijst der Eerw. Heeren Geestelijken op het R. C. Kerkhof te Leyden, bijgezet"; hetgeen, n. l. wat zijn stoffelijk overschot betreft, den 14en dierzelfde maand

heeft plaats gehad. Hij schijnt lang gesukkeld te hebben vóór zijn' dood; of het echter zoolang geduurd heeft, als de Secretaris van de Kerk-Commissie ons wil doen gelooven, toen hij in zijn Notulen-boek schreef: „Door de ziekelijke omstandigheid van den Hoog Waardige President, zijn sedert 4 maart 1844 tot het overlijden van Zijne Hoogwaardigheid welke op den 10 Julij 1846 plaats greep geen vergaderingen meer gehouden. dat Hij Ruste in Vrede." wil ik, zonder hem van opzettelijke onwaarheid te beschuldigen, liever daaraan toeschrijven, dat hij op dat oogenblik wegens treurige herinneringen in eene ietwat dichterlijke stemming verkeerde! Iemand, die plan had een geheel Seminarie te verleggen, ja zelfs in staat was den hoeksteen er van te leggen, zou des noods, dunkt mij, ook nog wel in staat geweest zijn, in meer dan 2 jaren tijds eene enkele vergadering te beleggen!

Hier zou het nu van den levensbeschrijver de plaats zijn in eenige vlugtige trekken het karakterbeeld van past. Kervel te schetsen; maar ik heb mij nooit voorgenomen de taak eens geschiedschrijvers op mij te nemen, dat zou aan mijne schouders te zwaar zijn gevallen. Evenwel veroorloof ik mij den toekomstigen ontwerper van dat beeld nog een paar trekken mede te deelen, waarin men 's mans naauwgezetheid in gewetenszaken kan bespeuren.

Hij was gewoon over stukken, die hem ter beoordeeling of ter uitvoering werden voorgelegd zijne opmerkingen te maken en deze op een vliegend blaadje papier neer te schrijven. Toen tengevolge van het heijen voor het bouwen der kerk een der buurhuizen belangrijke schade had ondergaan en door den Directeur voor de R. C. Eeredienst was aangeraden met den eigenaar in minnelijke schikking te treden, ontving past. Kervel van dien eigenaar een daartoe strekkend „Tweeledig voorstel. Of, zoowel van den kant der Commissie tot opbouw der R. C. Kerk, als van

de zijde van M^r. I. Verschuur te kiezen *twee* neutrale deskundige personen, *van wederzijde*, aan welke een vijfde zal worden toegevoegd, door de Regtbank of den Vrederegter van het Kanton te committeren, die, na alvorens behoorlijk beëedigd te zijn, de waarde van het huis van M^r. I. Verschuur, zóódanig als die was, vóór de questieuse heijing en daaruit geproflueerde déterioratie, zullen bepalen"; enz. „Of," enz. Hierop maakte past. Kervel o.a. de volgende aanmerking: „Waartoe dient de eed? die is bij ons te heilig om bij elke burgerlijke kwestie te vorderen; die op zijn gegeven woord een onregtvaardig oordeel verondersteld wordt te zullen uitbrengen, zal die door een eed regtvaardiger oordeelen"? — Een andermaal, toen aan de toezegging eener Rijks-subsidie de gewone voorwaarden gehecht werden, o.a hierin bestaande, dat de leden van het Kerkbestuur vooraf zich onder hunne persoonlijke verantwoordelijkheid zouden verbinden buiten verder bezwaar van 's Landskas voor den bouw en het behoorlijk onderhoud der kerk te zullen zorgdragen, maakte past. Kervel daarop een drietal aanmerkingen, waarvan de slotsom was: „wat zal er van alle deze bepalingen worden bij verandering van het Personeel der Commissie?" Hieronder schreef hij later: „mondelings voorgesteld aan ZExc: den Heer" .... „Z: E: antwoorde, dat het formaliteiten waren, die zoo gestreng niet moesten opgevat worden K".

Slechts van een drietal kapellaans heb ik onder past. Kervel melding gemaakt gevonden *Petrus Does* schijnt van Leydsche familie geweest te zijn; wijl hij reeds voor de komst van past. Kervel in het Broederschap van de H. Drieëenheid was ingeschreven (Zie Lib. Sec. Past. p. 381; alwaar van hem vermeld wordt: „Postea Sacerdos et Sacellanus in hac Parochia"). In 1832 schijnt hij hier kapellaan geweest te zijn; want in de inleiding vóór het

meermaals aangehaalde Notulenboek staat, dat „toen op het onverwagts den" (lees: de) „Eerwaarde Heer P. Does onze" (l: onzen) „ieverige" (l: ijverigen) „Herder, de Heugelijke tijding bragt, dat de Goude Leeuw te koop was." In 1836 is hij pastoor van de H. Cyriacus' te Hoorn en in 1840 Landdeken van W.-Vriesland geworden (Jaarb. 1847, bl. 28 en 29). — Bij gelegenheid van het 25-jarig jubilé van past. Kervel schijnen hier volgens de aangehaalde Notulen, te gelijkertijd 2 kapellaans gestaan te hebben: „de Eerwaarde Heeren *van Leunen* [H. v. Luenen?] en van den Berg" of „van den Bergh kapellaan".

ARNOLDUS CORNELIUS QUANT.

Het is mij bijzonder aangenaam hier een dankbaar gebruik te mogen maken van de opgave, mij door den Z.Eerw. Heer A. C. Quant op mijne aanvrage welwillend daartoe verstrekt. Zij luidt als volgt:

„Geboren te 's Gravenhage den 31 Augustus 1802

Mijne lagere Studien gedaan te Hageveld bij Velzen"; hetwelk den 1 Meij 1817 geopend was (Zie Jaarb. 1847. Meng. bl. 12). „Aldaar gekomen den 2 Mei 1817. Eerste leerling van die inrigting. Gebleven tot Aug: 1822.

Vandaar naar Warmond voor de Theologische Studien October 1822

Priester gewijd te Mechelen 4 Junij 1826

In dezelfde maand Kapellaan geworden te 's Gravenhage bij Pastoor" Hermanus „Tomas in de S. Willibrordus kerk.

Vandaar eerste Pastoor na de Reformatie te Scheveningen geworden den 30 Julij 1830." Schevelingen was n l. vóór past. Quant sedert 2 eeuwen door een der Haagsche priesters bediend (Zie v. Heussen. Hist. Ep. Ultr. I. p. 434. col. 1).

„Vandaar vertrokken den 30 October 1840 naar Oestgeest als Pastoor" van Oegstgeest, Katwijk, enz. (Zie Jaarb. 1843, bl. 13).

„In de maand August. den 29 dier maand 1846 Pastoor te Leiden in de S. Pieters kerk aangesteld" en volgens de aangehaalde Notulen den volgenden dag, zijnde Zondag, den 30 Aug. 1846 celebrerende „Zijn Eerste H. dienst als Pastoor der Gemeente van de H. Petrus kerk".

„Deken van Rijnland geworden" den 6 Maart „1847"; zooals blijkt uit de Leidsche Courant van 7 Maart 1872, alwaar wij lezen: „Leiden, 6 Maart. — De zeer eerw. heer A. C. Quant, deken van Leiden, mogt heden het voorregt genieten 25 jaren de betrekking van deken te hebben bekleed. Zij, die den waardigen man kennen zullen zeker deel nemen in deze voor hem zoo gewigtvolle herinnering."

Vóór 3 Jan. 1852 Provisor geworden van het Seminarie Hageveld onder Voorhout (Jaarb. 1852, bl. 1 en 18).

„En bij de invoering der Hierarchie" in 1853 „bij de vermeerdering der Dekenaten Deken van Leiden."

In 1857, den 1 Februarij, had Z.Z.Eerw. het genoegen de H. Petrus-kerk tot Parochie-kerk verheven te zien; waaraan bij Besluit van den Bisschop van Haarlem de H. Lodewijks-kerk als Succursaal was toegevoegd.

Wegens het gestadig toenemend aantal ledematen der H. Petrus-kerk was deze weldra weder te klein geworden; om die reden werd zij met 2 zijdelings uitspringende vleugels voorzien. Niettegenstaande dit met groote onkosten gepaard ging, mogt het aan past. Quant gelukken door zijne zorgen, en waarom zou ik het verzwijgen? hoofdzakelijk door zijne middelen de gevestigde schuld dier kerk met *ƒ* 7000 à *ƒ* 8000 te verminderen.

Bij het klimmen zijner jaren verlangde ZZ.Eerw. naar eene welverdiende rust; in October 1865 zijn ontslag als

pastoor gevraagd en verkregen hebbende, zag ZZ.Eerw. zich daardoor in staat gesteld al zijne krachten aan de behartiging der belangen van het Dekenaat Leyden te blijven wijden.

In de Leidsche Courant van Woensdag, 7 Junij 1876, N° 132, las men: „Den 4en dezer was het vijftig jaar geleden, dat de zeer eerw. heer A. C. Quant, deken van Leiden en oud-pastoor alhier, de priesterwijding ontving. Dit gouden jubelfeest viel zamen met den 1en Pinksterdag en het werd in de H. Petrus-kerk gevierd. Door den jubilaris werd te half elf de hoogmis opgedragen, met assistentie van geestelijken, die vroeger als Kapelaan met hem het herderlijk werk hadden verrigt Na het evangelie hield de zeer eerw. heer G. J. W. Quant, pastoor te Schoorl, neef van den jubilaris eene predikatie, tot tekstwoorden kiezende: Joan. XV. 16." „Met veel bewijsplaatsen schetste spreker de hooge roeping des priesterschaps, en" hoofdzakelijk den persoon des priesters als het uit duizenden uitverkoren voorwerp van Gods oneindige liefde; „met een terugblik op hetgeen de jubilaris, ook gedurende de 19 jaren, dat hij als pastoor aan de H. Petruskerk werkzaam was geweest, had verrigt, wenschte hij hem in even hartelijke als welsprekende woorden geluk met dezen zoo heugelijken feestdag. Fraaije kerkelijke compositien van den eenigen Verhulst en van den begaafden H. Viotta werden door de Choristen met een prijzenswaardig enthousiasme gezongen. De plegtigheid werd besloten met het Halleluja van Händel. Het hoofdaltaar was, zonder opsmuk" „zeer net met keur van levende planten en bloemen versierd. De jubilaris ontving bij deze gelegenheid vele geschenken. Uitmuntende gebeden- en andere boeken waren hem o.a. door de heeren geestelijken van het dekenaat" „aangeboden Voorts ontving hij van vereerders en vrienden een paar zilveren coupes", „ge-

maakt aan de fabriek van de heeren v. Kempen & z. te Voorschoten. Dit geschenk werd verhoogd door bijvoeging van een niet minder eigenaardig en kostbaar stuk, namelijk een lijvig album met photographien naar de etsen van Rembrandt. Er was niet aan te twijfelen, dat" de Deken Quant, die als kunstminnaar met een fijnen smaak bedeeld "is, zulk een werk met welgevallen zou ontvangen. Een album met de namen der gevers ging met die geschenken gepaard."

(Wordt vervolgd.)

BIJLAGEN.

D.

"Aan Zijne Excellentie den directeur Gen: voor de zaken van den Cath. Eerd:

Ter beantwoording van uwe Vertrouwelijke Missive van 18 dezer N° $^{9}/_{1959}$ betrekkelijk het luiden der klokken van de kerken der Catholyken te Leyden, ten einde Uw Exc: te dienen van berigt, Consideratie en advies, heb ik de eer U het volgende te melden.

Het luiden der klokken, in de torens der Catholyken Kerken geplaatst, is sedert eeuwen door de Kerk als met de openbare Godsdienstoeffening allernaauwst vereenigd beschouwd en behandeld, door verschillende verordeningen bij welke zij derzelver gelui bevolen, en op zekere tijden geregeld; zelfs aan eenige gebeden op zekere tijden van den dag bij het klokken gelui te verrigten geestelijke vruchten verbonden heeft. de belangstelling der kerk in derzelver gebruik blijkt duidelijk in het plegtstatige van den *Ritus* bij derzelver wijding voorgeschreven, en in gewone gevallen en tijden den Bisschoppen voorbehouden. de Kerk beoogde door het gelui der geconsacreerde klokken niet alleen de bijeenroeping van het volk tot bij woning van de godsdienstoeffening (hier toe was ééne klok aan eene kerk genoegzaam geweest) zij wilde daardoor ook God verheerlijken, het volk naar de omstandigheden tot godsdienstigheid stemmen, hunne harten verrukken, en aan de feesten zekeren luister bijzetten. Het is als of zij met david (Ps: 28 bij de wijding voorgeschreven zie Pontificale Rom:) het

volk wil toeroepen: *Gij kinderen Gods... brengt den Heere Glorie en eer, die zijn naam betaamt* de gedachte der kerk bij hare verordeningen van het gebruik der klokken mogen wij achten vervat te zijn in de bekende latijnsche dichtregelen waar de klok sprekende wordt ingevoerd:

Laudo deum verum, Plebem voco, Congrego Clerum
Defunctos ploro, Pestem fugo, festa decoro

Geen wonder dus dat het godsdienstige volk in het gebruik der klokken het hoogste belang stelt; en dat het de beschikkingen die zijne Maj: op den 24 Januarij 1815 N° 9, dus reeds in den aanvang van hoogst deszelfs bestuur dezer gewesten, nam in eene hooge mate toejuichde, toen Hoogstdesz: als Souvereine vorst: *aan alle Gemeenten tot welke gezindheid zij ook mogten behoren vrijliet, om voor zooverre zij daartoe in hunne kerkgebouwen gelegenheid hadden, den aanvang van den openbaren eeredienst door het luiden van klokken aan te kondigen* deze wijze beschikking van regtvaardigheid ten behoeve van alle inwoners des Koningrijks, die door Art: 193 der Grondwet van 1815, hetwelk bepaalt: dat *geene openbare oeffening van Godsdienst kan worden belemmerd, dan ingevalle dezelve de openbare orde of veiligheid zou kunnen storen* opnieuw bevestigd en gewaarborgd werd, gaf dan ook aanleiding dat de Catholyken zich beijverden om torens op hunne kerken en klokken in dezelve te plaatsen; de geest der algemeene Kerk, en het voorbeeld hunner voorvaders in de godsdienst deden in de eene Gemeente iets vroeger, in de andere iets later opofferingen doen ter verheerlijking van Gods huis, en vermeerdering van deszelfs luister, ja vele Familien gaven de klokken ten geschenk, waarop hunne namen tot een duurzaam aandenken hunner godsdienstige liefdadigheid gegoten werden. zoo dat thans honderde Gemeentens in den loop van 20 jaren zich in het bezit verheugen van torens en klokken; zonder dat iemand eene klagt als de kerkenraad van Leyden heeft geopperd. In Delft heeft men reeds sedert 20 jaren, in den haag gedurende 15, in dortrecht ruim 10 jaren geluid, en in de meeste dorpgemeentens dezer gewesten is het klokkengelui der Cath in den loop dier jaren ingevoerd zonder dat de godsdienstoeffeningen der Protestanten door het luiden der klokken van de Cath. kerken zijn verstoord geworden, niettegenstaande in delft, en s Hage en in verscheide dorpen de kerken der verschillende gezindten op een kleinen afstand van elkander staan.

Doch genomen dat het geluid der klokken van de eene kerk gehoord werd in de kerk eener andere gezindheid, is dan het klokken gelui eene zoo vreemde zaak bij ons te lande, dat de klank stoornis zou kunnen verwekken? die stoornis zou moeten zijn bij den Prediker, of bij de aanhoorders. de Prediker is voor zich gewaarborgd tegen verstrooijing door de Predikatie voor zich geschreven te hebben leggen; en het geluid der klokken is niet zoo doordringend, dat het den Prediker onverstaanbaar maakt voor zijne hoorders.

Wat nu Leyden in het bijzonder betreft; daar is thans ééne kerk, waar door ééne klok op de zondagen, door twee a 3 op de hooge feesten het begin der godsdienstoeffening gedurende *vijf* minuten word aangekondigd. als dit kortstondig gelui, dat volgens een oorgetuige, daartoe nog onlangs gezonden, in de S: Pieterskerk onder de Predikatie hoorbaar is doch ook niet meer dan hoorbaar kan gezegd worden stoornis te verwekken, van waar dan dat er geene klagt sedert jaren is aangevoerd over de Poortklok, die in de Stadhuis toren geplaatst is, en op gelijke afstand van de S: Pieters, en S: Pancras-kerken, als de nieuwe S: Pieters kerk, geduurende het Saisoen, dat er avond kerk des zondags, woensdags, en donderdags in de genoemde kerken gehouden wordt, telken reize tweemaal zoo lang luidt, en 4 maal zoo zwaar is, als die der Catholyken. en door den avond stond nog duidelijker dan elk ander gelui bij dag gehoord wordt. over dit geluid wordt niet geklaagd? maar dit komt ook niet voort van eene *Catholyke* Kerk!!! — de zwarigheid die de kerkenraad voorlopig oppert omtrent de kerk der Catholyken aan de *hartebrug* op gelijken afstand bijna van de Mare of nieuwe kerk gelegen, is even gering als die betrekkelijk de nieuwe S: Pieterskerk.

Wat nu de wet van 1 Maart 1815 aangaat waarop de kerkenraad zich bij herhaling beroepen heeft bij het Stedelijk bestuur van Leyden verlangende dat uit kracht van die wet de Policie dier Stad het luiden der Cath zou beletten, en vervolgens Zijne Majesteit eerbiedig doet opmerken, dat hoogdeszelfs besluit van 24 Januarij 1815 *anterieur* is aan deze wet, als wilde de kerkenraad het eerste door het laastgenoemde ontkrachten.

Aangaande deze wet van 1 Maart zou ik even eerbiedig kunnen opmerken dat zij anterieur is aan de grondwet van 24 Aug. 1815, Art: 193 boven reeds vermeld.

doch die wet behoeft men slegts intezien, om overtuigd te worden, dat Z: M: op niets minder dan op het klokken gelui der Catholyken gedoeld heeft bij het uitvaardigen dier wet. dezelve

heeft ten doel het daarstellen *van verordeningen, ter pligtmatige viering van den dag des Heeren* en daarin worden opgenoemd en verboden openbare beroepsbezigheden, uitstallen van koopwaren, spelen, en vermaakelijkheden, en vervolgens aan de plaatselijke Policie de *zorg opgedragen, om alle hinderlijke bewegingen en gerugt in de nabijheid van de gebouwen tot den openbaren eerdienst bestemd, en in het algemeen al wat dezelve zou kunnen hinderlijk zijn, voor te komen en te doen ophouden* Wie beseft niet, dat na eene optelling van zoovele oorzaken, die met de viering van den dag des Heere strijdig zijn, de uitdrukking van *hinderlijke bewegingen en gerugt* niet alleen, maar ook de woorden: *in het algemeen alles wat dezelve zou kunnen hinderlijk zijn* zien op al wat beroepsbezigheden koophandel, spel en soortgelijk gerugt veroorzaakt doch waarvan de optelling in het kort bestek eener wet ondoenelijk is. Als hier ook het luiden der klokken bedoeld was, had de wetgever een verlof, dat zoo kort geleden gegeven was, even geschikt kunnen en moeten opnoemen even als er een aantal gerugt makende hindernissen opgesomd worden. doch integendeel daar het luiden der klokken een geschikt middel is om den Christen zijne pligten ter behoorlijke viering van zon en feestdagen te herinneren, kan men het er voor houden, dat het 6 weken te voren genomen besluit van het klokkenluiden in deszelfs volle kracht is gebleven. — Het behoorde ten minste eerst bewezen te worden, dat het klokkengelui onder de hinderlijke bewegingen behoort, die met de viering van den dag des Heere in strijd zijn; alvorens de Policie ter beteugeling in te roepen. eene zaak op die wijze verdedigd door de text der wet uit het verband te rukken, en als bewezen aan te nemen wat een der hoofdpunten der kwestie is brengt het bewijs harer zwakheid mede. —

Wanneer dan de Hooge Regering des Lands gelieft in aanmerking te nemen 1° dat het luiden der gewijde klokken, volgens kerkelijk voorschrift en gebruik met den openbaren Eerdienst naauw Verbonden is, en alleen in tijden van Vervolging en Verdrukking is opgeschort geweest

2° dat de hoogste gezagvoerder en grondwet des Rijks het ongestoord gebruik der klokken voor de Godsdienstoeffening vergunt, en waarborgt

3° dat de geestdrift tot bijdragen ter verkrijging van klokken zoo groot, en algemeen is geweest dat sedert 20 jaren agtervolglijk in de meeste gemeenten van ons Koningrijk de Catholyken hunne kerken met klokken hebben voorzien, zonder dat daardoor stoornis aan andere gezindten is veroorzaakt;

4 dat de aart van het gelui en de korten duur, al ware dezelve meer hoorbaar in andere kerken, nog geene stoornis kan genoemd worden, blijkens de Poortklok wier geluid veel sterker is, en langer duurt en waarover men geene klagten aanvoert.

5 dat de wet waarop de adressanten zich beroepen tot geheel ander einde is gegeven; iets wat het Stedelijk bestuur door zich aan die zaak te onttrekken, schijnt begrepen te hebben

Dan zal men met mij inzien, dat de Catholyken het regt aan hunne zijde hebben. dus volgens den geest onzer Kerk en volgens het regt als burger moet en kan ik het ongestoord gebruik voor alle mijne kerken vorderen en mij tegen verkorting van eenige der herkregen regten ernstig verklaren; ik acht het voor het bestuur van Z: Maj raadzaam om die tedere snaar niet aanteroeren wil men niet de geheele Catholyke bevolking in beweging brengen; want dat zou, (om de woorden van den Kerkenraad hen terug te geven) *de christelijke eensgezindheid en broederlijke liefde niet alleen doen verflaauwen, welke de waarborg is voor maatschappelijke orde en vrede.* maar daar de tijden eener heerschende Kerk voorbij, en gelijke regten gewaarborgd zijn, zouden allerlei botsingen in de zamenleving te vrezen zijn. met regt zou men, na een twin jarig der klokken in honderden Cath: kerken elkander vragen: is dan de Kerkenraad der Nederd: Ger: gemeente te Leyden alleen *jeukerig van ooren* 2 Tim: 4 : 3 dat zij met deze klagt Zijne Maj: durft lastig vallen. Hebben wij Cath: ooit in de 2 vorige eeuwen klagten tegen het klokkenlui der gereform: ingeleverd; nu ziet men dat de klagten vroeger tegen het heijen en nu tegen het luijen aangevoerd uit den zelven geest, die niet volgens de liefderijke verdraagzaamheid is voorkomen.

Met deze uiteenzetting mijner gedachten overeenkomstig den geest der kerk, en der Geloovigen meen ik aan Uw Excellenties verlangen voldaan te hebben, en heb de eer..."

(Het bovenstaande is door mij woordelijk afgeschreven van een klad, met de hand van past. Kervel geschreven en aanwezig in de Kerk. Archieven der Parochie-kerk van den H. Petrus te Leyden, Portef. N° 1, afd. a. D^r. J. D. Frenay.)

E.

„15 Junij 1838

De ondergeteekende Pastoors te Leyden geven UWHEW bij deze berigt van een mondgesprek gehouden met de Edel Achbare Heeren Burgemeester en Wethouders op het raadhuis alhier over het luiden onzer klokken.

Op de mededeeling der klagt van den gereformeerden kerkenraad, en vraag der Ed: A: Regering of er niet eene minnelijke schikking zoude kunnen gemaakt worden in het luiden hetwelk onder de godsdienstoeffening der geref: op de Zondagen geschiedt hebben wij allereerst geantwoord:

1°. dat die klagt ons bevreemde, als zijnde het in andere landen, en bij andere volkeren, en ook vóór dezen tijd in ons land ongekend, dat de eene kerkgemeente geklaagd heeft, dat het gelui der klokken van eene andere kerk stoornis aan hunne godsdienstoeffening aanbragt. In vroegere tijden was Leydens Parochiekerk, de oude S: Pieterskerk van nabij omgeven van 4 kleinere kerken die alle hunne klokken hadden, en men vindt geen spoor dat de groote kerkgemeente ooit over het gelui der kleine kerken, of deze of het gelui der groote geklaagd hebben; zoodat dus ons land en onzen tijd en bijzonder Leydens hervormde Kerkenraad het eerste voorbeeld van dien aart aan de geschiedenis aanbiedt —

2 Voerden wij aan dat na gedaan onderzoek, niet alleen door Catholyke personen naar genoemde kerk te zenden, maar ook volgens getuigenis van Protestanten het geluid wel hoorbaar maar niet hinderlijk is, zoo dat de woorden des Predikants onder hetzelve kon verstaan worden.

3 dat het klokkengelui in haren aart niet zoo vreemd is, om stoornis te veroorzaken, wijl alsdan in andere tijden, en in andere landen dezelfde oorzaak dezelfde gevolgen moest hebben.

Na deze bemerkingen toonden wij ons echter bereid te vernemen, wat het verlangen der Regeering was. men stelde ons voor den tijd der Godsdienstoeffening te veranderen. Hierop hebben wij de Achtbare Regeering doen opmerken, dat de Catholyken eene verpligting hebben krachtens eene wet der algemeene Kerk, om of zon en feestdagen, allen de openbare godsdienstoeffening bij te wonen; hier door moeten de huisgezinnen zich verdeelen ten einde eenige in de vroegdiensten, en eenige in de Laatdiensten kunnen tegenwoordig zijn; om deze schikking behoorlijk te maken is er

eene tijdruimte tuschen de vroeg en Laatdiensten noodzakelijk, en hier uit vloeit voort dat men tijd der laat dienst niet kan vervroegen. doch daar deze verpligting om de godsdienstoeffening bij te wonen bij de hervormden niet bestaat, zouden deze zonder eene algemeene wet te overtreden hun kerktijd kunnen vervroegen of later stellen.

Daar onze vraag, of de Achtb: Regeering nog eenig ander voorstel ter minnelijke schikking had, ontkennend beantwoord werd, zoo hebben wij schoon overtuigd dat er geene stoornis door ons gelui in de gereformeerde kerken ontstaat, een bewijs willen geven onzer inschikkelijkheid, en derhalve het voorstel gedaan, om den tijd van het gelui, die tot dus verre op 5 a 6 minuten telkens bepaald was, te verminderen op 3 a 4 minuten; onder voorwaarde dat deze maatregel, die wij in stilte bereid waren te nemen, niet aan de bevolking rugtbaar werd gemaakt, wijl uit elke verandering onaangenaamheden in de zamenleving waren te vrezen. Wij deden de Achtb. Regeering opmerken, dat onze geloofsgenooten, na een paar eeuwen zich op allerlei wijzen te hebben moeten behelpen in uitgebroken huizen, op zolders enz nu krachtens de grootwet en de regtvaardigheid van Z: M onzen geeerbiedigden Koning, met vele opofferingen hier en daar openbare gebouwen met klokken hadden verkregen, iedere beperking als eene nieuwe verkorting hunner regten zouden aanzien, en door wederzijdsche onvoorzigtige woorden wrijvingen en botsingen in den burgerlijken omgang zouden geboren worden. te meer daar de Catholyken in de twee vorige eeuwen nooit over het klokkengelui der Protestanten geklaagd hebben; en de Kerkenraad der hervormden thans ook niet klaagt over het geluid der Poortklok van Leyden, die nagenoeg op denzelven afstand van de kerken staat; 3 a 4 maal zwaarder dan onze klokken is, en meer als eens zoolang, ongeveer 12 minuten luidt, en onder welk gelui viermaal ter week bij de hervormden in den wintertijd avondkerk is. Als er eenig gelui aan hun godsdienstoeffening zou kunnen hinderen, zoude het meer het gelui van die Poortklok, dan van onze klokken zijn. doch daarover heeft men noch nu, noch waarschijnlijk nooit geklaagd. het schijnt dus dat niet het burgerlijk maar godsdienstig geluid hen hindert. —

De Achtb: Regeering met ons toestemmende dat de verandering van het uur onzer godsdienstoeffening om bovengenoemde reden voor ons niet doenlijk was, en betuigende dat het de bedoeling der hooge Regeering niet was, het gelui geheel te doen ophouden,

toonde zich tevrede dat wij het gelui ten tijde der godsdienstoeffening van de hervormden tot op *drie* minuten wilden inkorten; hiermede zijn wij dan ook reeds sedert vier weken begonnen. Het is dus onze schuld niet dat de hervormde Kerkenraad nog niet te vrede is. integendeel levert de voortdurende eisch van dien Kerkenraad om onder hunne godsdienstoeffening *geene klokken te luiden*, een bewijs dat er van hunne zijde geene de minste inschikkelijkheid plaats heeft. dat wij daartegen zoo veel toegegeven hebben als ons mogelijk is; er meer afsnipperende zou tot op niet uitlopen —
Vertrouwende....."

(Het bovenstaande is door mij woordelijk afgeschreven van een klad, met de hand van past. Kervel geschreven en aanwezig in de Kerk. Arch. der Parochie-kerk van den H. Petrus te Leyden, Portef. N° 1, afd. a.
Dr. J. D. Frenay.)

BOUWSTOFFEN VOOR DE KERKELIJKE GESCHIEDENIS

VAN

VERSCHILLENDE PAROCHIEN THANS BEHOORENDE

TOT HET

BISDOM VAN HAARLEM.

(Vervolg van blz. 208, VIde Deel.)

ZEVEN STUKKEN RAKENDE PAPISTISCHE STOUTIGHEDEN TE KUDELSTAART, KALSLAGEN EN AALSMEER. — A° 1635.

Exploit van een' deurwaarder.

Uyt crachte uwer Edel Moge Heere President en Raden over Hollant autorisatie, in dato den 9 Jan. 1635, hebbe ick deurwaarder van denselven Rade ondergeschreven, mij gevonden opten XI Jan. daeraenvolgende met ses assistenten tot Cudelstaert, comende aen de huysinghe van Jan Pieters., Ende hebbe aldaer, in deselve huijsinghe van Jan Pieters., hooren zingen een priester ende aldaer vergadert gevonden omtrent tusschen de 300 ende 400 personen van de Pausgesinden, die aldaer haren Godtsdienst waren exercerende ende hebbe aldaer den voors. priester in sijn geestelyk habyt sien staen voor het autaer; ende trachtende omme denselven priester te becomen, beneffens 't goet daer 't voorscreven autaer mede verciert was omme mede te nemen. Maer vermits 't volck in deselve vergaderinghe synde tegen mij met gewelt indrongen, d'een my te rugge treckende, d'ander mij stootende, oock eenighe messe uyttreckende ende mij daermede dreygende, oock seggende dat sy my niet en raden, dat ick yet soude be-

ginnen omme mede te nemen; hebben ondertusschen al stootende ende dreijgende het goet mitsgaders den priester versteecken. Hebbe ick den voors. Jan Pieters, neffens alle d'andere personen aldaer vergadert synde, van wege de hoge Overheijt belast de justitie niet te resisteren, maer te obedieren; soo hebben sy my gevraecht, uyt wat last ick het dede ende begeerden mijn commissie te sien, die ick haar hebbe moeten voorlesen. Soo hebbe ick deselve gevraecht nae hare namen, omme deselve aen te teijckenen, sy mij ter antwoorde gaven, dattet my niet en roerde ende dat sy na de bevelen van 't Hoff niet en vraechden noch na den persoon van syn Excellentie ende noch veele onbehoorlyke woorden, die ick om de eerbaerheyt versweijge. Hebbe denselve Jan Pieters mitsgaders alle d'andere personen in deselve vergaderinge synde, van wege als boven belast tegens Maendach toecomende goetstijts voor den noen te compareren alhier in den Hage voor de Raetcamer van den voors. Hove, omme te verstaen 't gene henluijden bij denselve Hove voorgehouden sal werden. Waerop eenigen mij ten antwoordt gaven: wij sullen sien wat wy doen sullen. Edel Mog^e^ Heeren 't gene voorschreven is, relateere ick te sijn mijn wedervaren.

G. van Geesdorp.

Informatie genomen by my advocaat fiscael van den Hove v. Holl. door last van denselven Hove nopende de vergaderinghe van Pausgezinden den XI Jan. 1635. *gehouden binnen Cudelstaert ende de resistentie ende bejegeninge den deurwaerder van den Hove ende syne assistenten aldaer gedaen ende wedervaeren.*

Den 17 Feb. 1635. —

Leendert Dircxz. Roos, Marcus Janssen, Hendrich Roeloffs ende Jan Pieters, alle dienaeren van den procureur

generael van den voors. Hove, verclaeren eensamentlyk by den eedt, by henluyden respectiveliken op de bedieninghe van haer voors. ampten gedaen: dat sij deposanten ende Nicolaus de Bounies mede dienaer als vooren, op den XI Jan. wesende nieuwejaersdach, naer den ouden styl, lestleden syn geweest met den deurwaerder G v. Geesdorp tot Oudelstaert aen den huijse van eenen Jan Pieters, huysman aldaer, ende dat sy doen in de selvige huisinge hebben bevonden, te weesen eene groote vergaderinge van Paeusgesinden, daervan 't huys voll was ende dat sy deposanten aldaer een' priester hebben hooren singen ende eenige van henluyden den voorn. priester in syn genaemd geestelyk habyt hebben sien staen voor het autaer en den voors. deurwaerder trachtende denselven priester te becoomen, beneffens 't goet daer 't voors. autaer mede versiert was omme mede te nemen, 't volck aldaer vergadert sijnde tegens denselven deurwaerder indronghen, hem te rugge stootende ende scheurende een clinck in syne bockssen ende anderen denselven deurwaerder en hen deposanten mede dreygende; ende op de allegatie van den last ende commissie, den voors. deurwaarder by den Hove gegeven ende by hem aen den voors. vergaderinge geexhibeert ende voorgelesen, oock seggende eenige van de voors. personen: dat sy met syne Excellentie ofte met het Hoff niet en hadden te doen, dat sy daerop niet en passen, dat sy mede geweer hadden ende diergelycke propoosten voerende. Doch dat twee ofte drij van de voors. personen seyden: comt gy van 't Hoff, soo willen wy ons hier niet mede mengen; maer dat de andere ende den meestendeel seer riepen ende qualyck spraecken, eenige van henluyden oock messen uyttrocken ende hen deposanten daermede dreychden; soodat den deurwaerder met gewelt beleth wiert sijn voorgenomen exploict behoorlyken uit te voeren. Seggen oock de voors. Marcus Jansz. ende Hendrich Roe-

loffs: dat eenige van de voors. personen onder anderen mede seyden dat sy [met reverentie te spreeken] den bruij van den prins ende van 't Hoff hadden, ende sommige van dien daerenboven haere achterste uytstaecken, seggende: ick veege mijn aers aen 't Hoff; dat is voor 't Hoff, ende diergelijcke vuyle ende ongeschickte woorden meer gebruyckende; ende seggen de voors. deposanten gesamentlyck geene van alle de voors. personen te hebben gekent; tsoo sy daer noijt méér sijn geweest ende dat sy van daer gegaen sijnde seer leelijcken by het voors. volck naegeroepen enne naegejouwt sijn geworden. Onder stont: Mercken gestelt bij Leendert Roos, Marcus Jans Hendrick Roeloff en Jan Pieters.

NICOLAUS VAN KINSCHOT.

De predikanten van Kudelstaart, Kalslagen en Aalsmeer aan 't Hof.

Edele, achtbare, voorsienige, seer discrete Heeren. Wy ondergeschreve bedienaren des Goddelycken woorts en hebben niet connen nalaten UEd. hoogelick ende hertelich te bedancken voor het goede debvoir bij den Ed. Hove op onse versoeck den 9 Jan. nieuwerstyls gedaen aangewendt; teneijnde op den 1 January oudenstyls de papistische vergaderinge tot Cudelsteert, ten huise van eenen Jan Pietersen, door Hare Ed. authoriteyt ende last mochtet ghestoort worden. Der Pausgesinden bijeencompste is doe ghestoort; maar soo het doenelich waren geweest, hadden wel mogen sien, dat sy soo verstoort hadden geworden; dat andere eene vrees waren aangejaagt gheweest, om in hare huysen soodanighe vergaderinghen niet meer op te houden. Want alhoewel tot den voors. Jan Pieters tsedert die tyt gheen byeencompste der Papisten gheweest en is;

soo en hebben sy, als die gheen vervolg op dat exploit en vernamen, evenwel niet nagelaten in groter getale meermaals hare vergaderinghen te legghen in 't Oosteynde van Aalsmeer, alwaar sy een extraordinaris groot huijs tot dien eynde van den grondt opghebout hebben gelyck sy dan aldaar noch den voorleden elfden Martij in groten getale vergadert sijn gheweest: als oock tot eenen Huijch Huybertsz. wonende tot Calslagen in de Bancken, ofte buyten-buyrte, alwaar sy op Vrouwedagh en den voorleden 18 Martij hare conventiculen hebben gehouden ende in sunderheyt ten huyse van eenen Huybert Cornelisz. Cant gelegen aan de Quakel ende cleyne Drecht halff-wegen, tusschen den Cudelsteertschen dijk en den Uthoren, behorende wel onder de kercke van Cudelsteert, maar staende onder den gerechte van Amsterdam; alwaar sy vele jaren langh, niet alleen meest op alle Zondaghen, maar oock op hare genaamde Heilige dagen, by schonen lichten dage in sulcken getale vergaderen, dat de wegen met heyrlegers van menschen schijnen beslagen te wesen ende de wateren bedect met een overgroot getal van schuyten. Dese uitmuntende ende onlydelyke stouticheyt der Papisten verwect by alle oprechten Christenen hieromtrent, eene extra ordinaire clachte, die met ons imploreren hulpe by hoge en leege tot weeringhe ende wechneminge van soo eene exorbitante ende openbare vryheyt in de aldergrouwelickste sonde van afgoderije ende dat tegen het placcaat van de H. Mog^{e} Heeren Staten Generaal. De opweckende ende voedende oorsaken van dese onbehoorlicke licentie, achten wy [benevens de naturlycke genegentheyt tot superstitien] insunderheyt dese twee te wesen: Eerstelyck de onverdragelycke stouticheyt van de Jesuiten ende papen die dagelycks hier te lande in ghetal vermeerderen, toenemen ende den luyden syn couragerende ende ophitsende tot soo eene schandelicke infractie ende overtredinghe van der

H. Mo. Heeren Staten placcaat; ende opdat sy hun des te beter mochten styven, de platte Landen onder malcanderen syn verdeelende ende nemende in de bequaamste dorpen daartoe hunne woonplaatsen, alwaar sy tot spyt van de gereformeerde kercke soo openbaarlich ende plechtelich verkeeren, even off sy door order van den magistraat ende publycke kercke, benevens de ordinarische predikanten aldaar tot herders en besorgers van der menschen zielen mede gestelt waren. Dit waar te zyn, is soo notoir, dat het geen bewys en behouft. *Aarlanderveen*, *Langer-A*. *Sevenhoven*, *Aalsmeer*, *Amsterveen* ende andere dorpen, soo hieromtrent als elders gelegen, connen dat genoechsaam bewaarheden; alsoo dese ende vele andere dorpen meer, benevens haren ordinarischen predicant, oock eenen afgodischen paap hebben. Dat sij de luyden ophitsen, heeft gebleken op den voors. 1 Jan., wanneer door den exploicteur tot Cudelsteert ten huysen van Jan Pietersz. voorn. de pausselicke vergaderinghe gestoort was. Want de paap genaamt Heer Jacob, wonende tot Aalsmeer, te buyrhuyse gevlucht synde na het vertreck van den exploiteur met den synen wederom, in der Papisten vergaderinghe verschenen is, ernstelyck aan haar versouckende: dat hij in den aangevangen afgodendienst nu mochtet voortgaan, seggende onder anderen: dat sy om sulcken windeken niet eens en mosten beswijcken, dat het maar een uiterlijk boeheij en was, hetwelck van het Hoff wierdebeg onnen ende dat het de sake niet en meynde; oock niet en soude connen uytvoeren etc. Ende als de hoofden van die vergaderinghe het niet raadsaam en vonden om in dat huys voort te gaan, heeft hy hem getransporteert in een ander, alwaar hy vier kindekens doopte. Gelijk dezelfde paap voorleden Drieconinghendagh oock gecomen is ten huyse van Huych Huybertjen, boven geroert, aangesproken ende opgehitst, ende dat soo stoutelick, dat hy den voors. Huych Huy,

bertsz niet eens daarvan gewaarschuwt en hadde; te kennen gevende, dat men hem in die sake meer als der E. Mo. Heeren Staten placcaat mostet gehoorsamen. Ende waartoe kan' dit ophitsen anders strecken; dan omme de goede ingesetenen, met hare valsche leeringhe niet alleen tot afgoderye, maar oock tot eenen afkeer van heure wettige Overheijt te brenghen? En waertoe connen hunne conventiculen anders dienen dan tot nadeel van den Staat, van den Lande, gelyck 't placcaat seer wel seijt. De andere oorsaak van der papen ende Papisten onbehoorlycke licentie, achten wy te sijn de slappicheyt ofte veel liever de oogluyckinge van hoge ende lege officieren ten platte lande; onder dewelcke vele de eere Godts, de handhavinge van syne Waarheyt ende Kercke, de quytinghe van hare conscientien in 't betrachten van eere ende eedt niet eens; immer, gansch weynich [soo het schynt] behertigende hebben, maar het wereltsche profijt als eene baken haarselven vorengestelt, ende pogen oock, dat buyten allen twijfel te genieten, door het toelaten van der Papisten vergaderingen; om de welcke te stuyten ende geheel te weren (de Predikanten?) aan de respective baljuwen, hunne stedehouders ende andere officieren, soo schriftelyk als mondelick met seer grote ernst, tot meermalen toe, hebben aangehouden, maar en hebben tot noch toe geen gehoor van yemanden connen verwerven. 'T welck ons niet te vergeefs en doet duchten, [want seggen ende souden misschien soo licht van allen niet bewysen] dat de gecruyste ende de ghemunte redenen van paap en Papist hare verblinde oogen, doove ooren ende begeerlick herte soo seer hebben ingenomen; dat het al voor een doof mans döre by ons geclopt is.

Derhalve E. Achtb. Heer, in Januario voorleden, uwe gunstige minnelicheyt ende beleefde goedwilligheyt, om de kercke Gots en Jesu Christi waerheyt in desen dele te handhaven, gesien ende metterdaat bevonden hebbende,

en connen wy niet, nalaten ons wederom, door UE. Achtb. tot den Ed. Hove van Holl., te keeren: versoeckende gans ootmoedichlyck ende ernstelich, dat der E. Mo. HH. Staten Generaal placcaat tegen de papistische conventiculen moge gehandhaaft ende uutgevoert worden tegen papen, slappe ofte nalatige officieren ende alle anderen, die dat overtreden en insunderheyt; dat den E. Hove gelieve na ghedane oculaire inspectie ordere te stellen, op dat grote huijs ofte kercke boven alle de andere huysen uytsteeckende, ut den grond op, van binnen met een groot pleyn en een gaalderye daar rontsom, ende verscheydene kamerckens ofte cellekens int Oosteynde van Aelsmeer; tot genen anderen eynde ghetimmert; dan om de papistische conventiculen van dat quartier daarinne te maken, ende dat met eenen de paap genaamt H[r] Jacob, wonende tot Aalsmeer, geheel geweert ende met hem naar den placcaat ghehandelt mochtet worden, als synde soolanghe jaren gheweest een stout overtreder van 't selfde; mitsgaders den bovengemelden huisluyde in welckers huyssen de meermaals gemelte conventiculen gehouden worden, ghemulcteert naer hare verdiensten, allen anderen tot een schrik ende exempel. Insgelyks dat der Papisten vergaderinghen, die op het aanstaande Paasschenfeest in de meermaals gemelte huysen, buyten allen twyfel ghehouden sullen worden, mogen worden met goede ordere ende hogere autoriteyt ghestuyt; opdat door dese ende andere middelen, soo hier als elders met der E. Mo. Heeren Staten placcaat niet langer gespot; maar dat gehandhaaft, de superstitien ende grouwelycke afgoderye gheweert ende de ware religie voortgheplant moge worden. Waardoor de eere Godts verbreyt, de kercke Jesu Christi ghesticht en ons vrientschap gedaan sal worden; dewelcke wy tot allen tyden bereydt sullen wesen danckbaarlich te erkennen. Sulcx kenne Godt in wiens genadige bescherminge wy U.E. Achtb. voor-

sienige, seer discrete Heer bevelen en bidden, dat hem gelieve UEd. tsampt allen den Heeren van den E. Hove met den geest des wysheits, verstands ende cloekmoedigheijts ryckelyck te zegenen.

Tot Cudelsteert desen $\frac{25}{15}$ Martij 1635.

UEd. Achtb. toegenegeychde ende dienstwillige vrunden

FRANC. VAN HELMONT, predikant tot Cudelsteert.
JOAN. DE VRIES, pred. tot Calslagen.
PETRUS ALBERT VAN CUIJCK, predikant tot Aelsmeer.

Commissie van 't Hof.

'T Hoff van Holl^t. authoriseert ende committeert mits desen Gideon v. Geesdorp, deurwaarder van denselven Hove, omme hem te transporteren ten huise ofte aen den personen van Jan Pietersz., wonende tot Cudelsteert ende Huych Huybertz. wonende tot Calslagen, in de Bancken ofte buytenbuyrt, noch ten huise ofte aen den persoon van Huybert Cornelis Cant, wonende aan de Quakel ofte cleyne Drecht, halfweche tusschen den Cudelstaertschen dyck ende den Uythoorn, ende noch van een priester, genaempt Heer Jacob, wonende tot Aelsmeer; ende haerluyden van wege de hoge Overheijt te bevelen, te weten de voors. Jan Pieters op Woensdage den 18 April, Huych Huybertsz. op Vrijdach den 20, Huybert Cornelis Cant op Maendach 23 ende H^r Jacob op Woensdach 25 der voors. maent te compareren, alhier in den Haghe voor de Raetcamer van den voors. Hove: omme te verstaen hetgene henluyden by denselven Hove voorgehouden zal werden. Ende wert den voorn. deurwaerder mede gheauthoriseert, omme binnen den dorpe van Aelsmeer oculaire inspectie te nemen van zeekere groote huysinge int Oosteijnde aldaer

gebout ende in wat voegen hetselve van binnen es geapproprieert, omme verboden vergaderingen van Papisten te houden. Van alle hetwelcke den voorz. deurwaerder zal hebben te relateren zyn wedervaren. Gedaen in den Haghe den naestlesten Martij 1635. In kennisse van my.

Ende was onderschr.
F: DE WITTE.

Relatie van Gideon v. Geesdorp.

Uyt crachte uwer Ed. Mog. Heeren, President ende Raden over Holl. authorisatie, hebbe ick deurwaerder van denselven Rade ondergeschreven, mij gevonden op den VI. Aprilis 1635. tot Cudelsteert; eerst ter woonstede ende aen den persoon van Jan Pieters; hebbe my noch voorts gevonden tot Calslagen in de Bancke ofte buytenbuyrt ter woonstede van Huych Huyberts, doende mits syn absentie myn exploit aen syn huisvrouw; hebbe my noch mede getransporteert aen de Quakel ofte cleijne Drecht, halfwegen tusschen den Cudelstaertsendyck ende den Uythoorn ter woonstede ende aen den persoon van Huybert Cornelis Cant; hebbe my noch voorts gevonden in 't Oosteynde van Alsmeer, in seeckere groote huysinge, aldaer gebout; alsoo my geseijt werde, dat den priester, Heer Jacob, daer was wonende. Gevraecht hebbende eenen Hillebrant Pronck, wonende tot Amsterdam; synde in de selfde huisinge, alsoo hij my seyde aldaer te sijn uuyten naem van Cornelis Dobbesz. advocaet tot Haerlem: off den voors. priester daer logeerde, die my seyde neen, nochte oeijt daer gelogeert te hebben, accepterende niettemin 't exploit voor den voorn. Hr Jacob. Ende hebbe hen luijden van wegen de Hoge Overheyt bevolen te weten: den voorscr. Jan Pieters op Woensdage den 18 Apr. 1635; Huych Huijberts op Vrydach den 20; Huybert Cornelis

Cant op Maendagh den 23 ende H[r] Jacob op Woensdage den 25 der voors. maent goetstyts voor den middagh te compareren alhier in den Hage voor de raetcamer van den voors. Hove: omme te verstaan het gene henluijden by denselve Hove voorgehouden sal werden.

Hebbe voorts in de voors. huysinge genomen oculaire inspectie, in wat voege 't selve van binnen es geappropriëert. Hebbe in deselve huisinghe gevonden een groote plaetse, verciert met een aultaer ende cruysfix, maer niet kercxgewijse; mitsgaders verscheyden camerkens, waer van eenige mede vercierd waren met eenige cruijsseficxen. Hebbe mede in handen van den voorn. Jan Pietersse gelaten copie van de voors. autorisatie, mitsgaders acte van myn gedaen exploit. Hebbe mede in handen van de huisvrouwe van Huych Huyberts gelaten 't copie alsvoren. Hebbe van gelycken oock in handen van den voorn. Huybert Cornelis Cant ende voorn. Hillebrant Pronck, elcx gelaten copie ut supra. Waerop de voors. Jan Pieters mij ter antwoord gaff: ick sal mij beraden en met mijn wijser spreecken; de huysvrouw van Huych Huyberts antwoordde: ick sal 't mijn man seggen ende hem de copie geven; Huybert Cornelis Cant antwoordde: ick ben out en creupel; ick sal mijn beraden, wat ick doen sal; Hillebrant Pronck antwoordde, ick sal Heer Jacop de bootschap doen ende hem de copie geven. Edel Mog. Heeren, 't gene voors. is, relatere ick te sijn mijn wedervaren.

By my G. v. Geesdorp. 1635.

Articulen den Hove v. Holl. overgegeven by den proc. gener. van denselven Hove omme daerop te hooren den persoon van Jan Pieters, wonende tot Cudelsteert.

1. Jan Pieters van Cudelsteert. — Off op den XI. Jan. ll. nieuwenstyls ten synen huise binnen Cudelstaert niet ge-

weest is seeckere vergaderinge van Paeusgesinden met een priester, die tenselfden tyde aldaer de misse ofte andere exercitie van de pauselycke religie was exercerende.

2. Wie den priester es geweest ende waer hy hem ordinaris onthout.

3. Wat personen in deselve vergaderinge syn geweest.

4. Off ten selven dage den deurwaerder Geesdorp niet gecomen is met eenige dienaers in de voors. vergaderinge ende aldaer getracht heeft den voorss. priester te apprehendeeren ende 't goet op den autaer staende, mede te nemen, seggende, daertoe speciale last te hebben van den Hove, ende die oock exhiberende ende henluijden voorlesende; ende off hem sulcx by den omstanders echter met gewelt niet is belet geworden.

5. Off by hem die spreeckt ende andere meer, ten sijnen huisen alsdoen vergadert synde, mede niet seer geroepen ende getiert wert tegens denselven deurwaerder ende syne adsistenten ende geseijt dat sy met de bevelen van 't Hoff ofte oock van sijne Excell[tie] niet en hadden te doen ende daerop niet pasten, ende andere quade ongeschickte woorden gebruijckende.

6. Off naer het vertrecken van den voorn. deurwaerder den voors. priester ten selfden dage, niet wederomme by hem, die spreeckt ende andere buyren van Cudelstaert is gecomen, versoeckende in den dienst te mogen voortgaen ende seggende onder andere, dat het maer een uijterlijck boeheij was, 't welck van 't Hof wierd begonnen; ende dat het Hoff de saeck niet en meende, oock niet en sou connen uytvoeren ende diergelycke woorden meer gebruijckende.

7. Off de voors priester tenselven dage oock niet noch vier kinderen in een ander huijs binnen Cudelstaert heeft gedoopt.

N. v. Kinschot.

Examen gedaen synde in de cleyne Raedtcamer alhier in den Hage by de Heeren de Witte ende van Meer, raden in den Hove van Holl. ende den advoc. fiscael, hebbende tot adjunct Willem v. der Gracht, secretaris in den Hove voors. in den persoon van Jan Pieters van Cuylesteert op den XX Apr. 1635.

1. Op het eerste art. — Jan Pieters, oudt omtrent 50 j. seijt: dat hy den XI en XII^en Jan. ll. niet en es by huis geweest, maer tot Amsterdam ende tot Haerlem ende daeromtrent, ende oversulcx deselve vergaderinge niet en heeft gesien; maer van zyne huisvr^e en familie wel heeft hooren seggen, datter vergaderinge op den voors. dach geweest was.

2. Op 't 2^e art. seyt wel te hebben hooren seggen: dat den priester was geweest Heer Jacob, sonder synen bynaem te weten. (Zie Bat. Sac. II, bl. 414).

3. Op 't 3^e art. seijt om redenen in het 1st art. verhaelt, daer niet van te weten.

Op het 4. 5. 6^e ende 7^e seyt: alsoo hy tenselve tijde wel 2 dagen van huis geweest es, niet te weeten anders, dan dat hy wel heeft hooren seggen: dat seecker huisman gen. Jan Ariens, naer syn best weten; die altemet niet wel by zyne sinnen es ende nu in een huysken gesloten leijt; eenige ongeschikte woorden tegens den deurwaerder ende zynen assistenten heeft gebruykt.

Dit es het merck [merck] van Jan Pieters.

Huych Huyberts, wonende tot Calslagen, oudt omtrent 55 j. gevraecht zynde: off op Vrouwendach voorl. vergaderinge van Paeusgesinden ten sijnen huise es geweest, ende voorts wien den dienste doen ter tyt aldaer heeft gedaen ende ofte op Laetare geen dienst ten synen huise [gelycken dienst] es gedaen; seijt: niet gehouden te zyn

getuigenisse tegens zyn selven te geven ende niet voorder te kunnen segghen. Nescit scribere et noluit signare.

Is gecondemneert [Jan Pieters] in de boete van 200 gl. volgens de placaten. Actum, 20 Apr. 1635.

De voorn. Jan Pieters, deze condempnatie aengeseyt zynde, heeft belooft dezelve, huyden 14 dagen, te voldoen; Act. in 's Hage, 21 Apr. 1635.

Den 4 Mey a° 1635. es dese somme van 200 gl. aan den rentmeester van d'exploicten betaelt.

Vonnis van het Hof.

'T Hof van Holl. gehoort hebbende de confessien van Jan Pietersz. van Cudelsteert, daerby hy bekent heeft: dat hy op den xi en xij Jan. voorl. van huys geweest zynde, op zyn wedercompst van zyn huysvrouw ende familien verstaen heeft: datter op den voors. elfden Jan. ten zynen huyse een vergaderinge van Pausgesinden es geweest; ende by relatie van deurwaerder G. v. Geesdorp oock gebleken zynde, dat by hem aldaer de voors. vergaderingen tenzelven dage bevonden en gestoort es geweest, heeft 't voors. Hoff den voors. Jan Pieters daerover gecondemneert en condempneert hem mits desen in eene boete van 200 Car. gl. ten profyte van de hoge Overheyt. Gedaen in den Haghe [Rade] op 20 Apr. 1635.

Paapsche conventiculen te Schagen. — A° 1635.

Extract.

Gastrecht gehouden binnen Schagen den XI Sept. 1634.

Ewout Vertest, ratione officii, eyscher contra Willem Janszoon Vet, poorter alhier binnen Schagen: ter saecke, denselven volgens sijne eigene confessie seecker huijs op de

„Hooge-syde" alhier heeft doen approprieren ende maecken tot eene samencomste ende vergaderinghe van de Roomsgesinden, om hare verboden vergaderingen daerinne te exerceeren ende oock alreede op Sondach den 21 Augt. soodanige vergaderinge daerinne gehouden hebben; dewelcke hij self mede gefrequenteert heeft, alles contrarie het placcaet van den jare 1612. op te verboden conventiculen van de Roomschegesinden geëmaneert. Concludeert derhalven den eyscher, ratione officii: dat de voornoemde gedaeghde by vonnisse van Schepenen alhier sal gecondemneert worden, uyt crachte van het voors. placcaat. Eerst over 't approprieeren, doen maecken ende gebruycken van voors. huisinge tot soodanige verboden vergaderinghe in een somma van 200 gls; ende daerenboven gehouden te sijn alle het gene in de voors. huysinghe, tot sodanige verboden vergaderingen alleen en geapproprieert is, te doen demoliëeren ende te niet te doen, ende deselve huisinghe anders tot sijn geryff ende bewoninghe, sulcx hem best duncken sal, te laten accommoderen. Item voor de behuysinghe van den persoon, die de voors. pauselyke predikatie, voorlesinge ofte oefeninghe gedaen heeft, in eene somme ende amende van 100 gls.; ende van dat hy selfs in de vergaderinge geweest is in eene amende van 25 gls. boven sijn opperste cleet en in soodanige verdere pene ende straffe als het voors. placcaat tegen soodanige contraventeurs is statuerende. Maeckende in cas van proces eysch van costen.

De gedaeghde versoekt copie en dach. Schepenen adjudiceeren de gevraechde copie en dach ad primam.

Ander extract van dato den 25 Sept. 1634.

Ewout Vertest, ratione officii, contra Willem Jans Vet gedaechde.

Schepenen houden die saecken 8 dagen in advys, alsoo haer collegie niet compleet is.

Ander extract van dato den 8 Oct. 1634.

Ewout Vertest, schout tot Schagen, ratione officii, eysscher contra Willem Jans Vet, gedaechden.

Schepenen continueren 't advys om redenen voors. noch 8 dagen. —

Ander extract van dato den 16 Oct. 1634.

Ewout Vertest, ratione officii, eysscher contra Willem Jansz. Vet, gedaechden.

Schepenen continueren 't advys als noch 8 dagen om redenen voorschreven.

Ander extract van dato den 23 dito.

Ewout Vertest, ratione officii, eysscher contra Willem Jansz. Vet, gedaechden.

Schepenen condemneren Willem Jans Vet gedaechden in desen, in den eysch van den eysscher; exemt de geeyste 25 gls. over de presentie van sijn persoon in de voors. vergaderinghe; alsoo 't selve by den gedaechden wert ontkent; hetwelck wert gehouden in advys ad primam De gedaechde protesteert opte sententie.

Ander extract van dato 30 Oct. 1634.

Ewout Vertest, schout tot Schagen, versoeck aen de Ed. schepenen alhier doende, versoeckt, aengesien sy by hare sententie opten 23 Oct. in der saecke van hem requirant contra Willem Jans Vet gedaechde, hebben verclaert, dat denselven Willem Jansz. gehouden is, alle 't gundt in syne huisinge geapproprieert is totte verboden vergaderinge der Pausgezinden, te doen demoliëeren ende gemerckt; hy Willem Jansz. in gebreke blyft 't selve te doen: dat Schepenen gelieffen, beneffens hem requirant in de voorschreven huisinghe te compareren, om hem officier aan te wysen, wat sij verstaen tot sodanige vergaderinghe in deselve huisinge geapproprieert te syn; opdat die sententie vermochte zyn effect sorteren.

Schepenen gehoort hebbende 't versoeck van den officier

hier ter syden [nu: *boven*] gestelt, antwoordende, seggen: dat hare sententie gefondeert is opte bekentenisse van den gecondemneerden. Diensvolgens verstaen datte gemelte officier deselve bekentenis mach confereren met het gemaeckte werck, ende alsdan in conformité van de sententie doen, soo hij 't verstaet. —

Gecollationeert by my Pr. secretaris; desen 18 Jan. 1635.

G. PIETERSSEN. 1635.

Bevel van het Hof rakende de paapsche vergaderplaats te Schagen. — A° 1635.

Memorie. — Dat d' Heeren van den Rade verstaan hebben: dat by Schepenen van Schagen op den eysch van den schout aldaer, Willem Jansz. Vett wel gecondemneert is in de boeten van 't placcaet; maer dat nochtans op den eysch van den schout aengaende de demolitie van 't gene in syn huis tot vergadering ende exercitie der Pausgesinden geappropriеert is, niet en is gesententieert, off den schout sulcx wert geassisteert als 't behoort, niettegenstaende den schout daeromme ernstig heeft aengehouden. Dat sy derhalven vermaent werden, niet langer in gebreke te willen wesen te decreteren, wat sy verstaen, dat behoort gedemolieert ofte in de timmeragie verandert te worden; omme 't selve by den schout den eygenaer te gebieden te doen. Ofte bij nalaticheyt van den eygenaer, datten schout alsdan de demolitie ende veranderinge tot laste van den eygenaer sal laten doen. Ende dat sy voorts werden vermaent goede ende prompte justitie te administreren; soo wanneer den schout voor haer vierschaer sal komen te calangeren de contraventeurs van de placcaten, op 't stuck van de conventiculen van de Pausgesinden geëmaneert.

(Zonder dagteekening.)

Verstoring van eene papistische vergadering te Berkel by Delft. — A° 1635.

Noch uyt crachte uwer Ed. Mo. Heeren voorn. autorisatie, in date den 13 Jan. 1635. hebbe ick deurwaerder van den Hove van Holl. onderschreven my bevonden op den 14 Jan. daeropvolgende met 4 assistenten in de Heerlicheyt van Berckel. Comende omtrent de huisinge van Claes Vrancken, ende sij mij vernomen hebbende, sijn meer dan over de hondert personen uyte voors. huisinge geloopen. Comende in deselve huisinge van Claes Vrancken, hebbe aldaer vergadert gevonden noch omtrent hondert personen van de Pausgesinden. Souckende overal door de voors. huisinge, maer niet connen vinden, dat tot de paepsche exercitie diende; vermits sij te veel tyts hadden 't goet, dienstigh sijnde tot haren Godsdienst, neffens den priester te versteecken. Maer comende in 't voorn. huis, hetwelck teenemael ontbloot was van alle huisraet ende naer alle circumstantie wel te sien was, dat sylieden aldaer haren Godsdienst hadden geexerceert, hebbe oock getracht seeckere keldercamer, die vast gesloten was, te openen; alwaer ick meende dat sy 't goet, dienstich synde tot de paepsche exercitie, hadden gevlucht. 'T welck sy mij hebben beleth ende seijden my niet te raden, dat ick die souden openen ofte datter wat anders soude omgaen. Hebbe ick derselve vergaderinge gevraecht nae hare namen, omme deselve aen te teijckenen, maer waren weijgerich hare namen te seggen. Hebbe ick de voors. Claes Vrancken neffens alle d' andere personen aldaer vergadert sijnde, van wegen de hooge Overheyt belast, jegens maendach toecomende, goets tijdts vóór de noene te compareren alhier in den Hage voor de Raetcamer van den voors. Hove, omme te verstaen 't gene hunluijden by denselven

Hove voorgehouden sal werden. Waerop eenige mij ten antwoort gaven: wij sullen ons beraden. Edel Mog^e: Heeren 't gene voorscr. is, relatere ick te zijn mijn wedervaren. Actum ut supra.

By my G. v. GEESDORP.

De Staten van Holland en W.-Vr. aan het Hof over het niet uitvoeren der placcaten tegen de Roomschen. — A° 1635.

Ons comen dagelycx te vooren de clachten van de groote onverdraechelycke lasten der Papisten ende der enorme licentiën, die alomme in de geunieerde Provintien, sonderlinge int particulier soo dapper toeneempt ende grasseert; dat sij meer en meer onderstaen, sonder eenich schreum ende met groote libertijt, meer als oijt; 't sedert de reformatie in dese landen geschiet is; hare verboden conventiculen, affgodische misse ende andere paepsche ende superstitieuse diensten te plegen, sonder dat de minste debvoijren werden gedaen, omme de voors. excessen te stuyten ende te verhinderen, even off daer placcaten nochte wetten tegen en waren; ende in vilipendentie van de voors. placcaten ende publique authoriteijt; oock tot schande ende oneer der christelycke ende naer Godes H. Woort gedane Reformatie ende mede tot groote ontstichtinge ende ergernisse van veele swacke ende eenvoudige Christenen. Dewelcke de voors. licentie sijende, ende hoorende de voors. Papisten dagelicx tot voorstandt van hare affgoderije met grote vrymoedigheyt ende hevigheyt spreecken, sonder dat hem 't selve ijemant aentreckt, twyffelen, off men oock langher van meeninghe is, de ware Religie ende Godtsdienst, onder dewelcke Godt almachtigh desen Staet soo genadichlyck gesegent heeft, voor te staen. Behalven alle 'twelk, dagelycx bespeurt ende bevonden en wordt, dat

menichte van Jesuyten, papen, monicken ende diergelycke suppoosten van den paus van Roomen ende onsen vianden, in desen Landen incomen ende by de Papisten ingehaelt ende tot haeren desseyns gebruyckt werden, leggende in de harten ende gemoederen der voors. Papisten quade gronden ende maximen tegen den Staet ende wettelycke regeeringhe, tot voorstandt van den coninck van Spangiën ende syne gepretendeerde heerschappye over dese Landen. Sulcx dat d' eenvoudighe Papisten verleydt ende de jonge jeucht in de papisterij opgevoedt, metter tydt formele vijanden van den Staet worden; gelyck sulcx hen openbaerde als den viant op de Veluwe was, ende noch dagelicx met hare discoursen ende ommeganck vernomen wert. Streckende alle 't selve tot voedinge ende voortplantinge van de affgoderye ende superstitien des Pausdoms, tot nadeel van de waren Godtsdienst, van de publycke authoriteijt der landen ende verswackinge van den Staet. Waeromme wij genootsaeckt werden, aen UEd. te schryven ende te begeren: dat UwEd. alle de officieren van dese provintie, de magistraten, schepenen ende andere rechters sult bevelen ende belasten: onse placcaten voormaels tegen de voors. conventiculen ende pausselicke affgoderije ende superstitien; oock het incomen van de Jesuyten, papen, monicken ende andere genoemde geestelycke personen geëmaneert, strictelyck ende sonder conniventie te executeeren. Ende de voorn. schepenen, andere rechters ende officieren, recht ende justitie dienaengaende te administreeren. Ende soo eenighe officieren inde steden ofte ten platte lande, daerinne eenighe negligentie ofte slappicheijt souden mogen gebruycken, de voors. executie te doen, door den advocaat fiscael ofte andere dyenaers van de justitie. Ende hierinne te gebruijcke soodanighe vigeur ende neersticheyt, als wy UEd. toevertrouwen ende den dienst van den Landen vereyscht; ons adverterende van de debvoyren,

die by UEd. hierinne sullen syn gedaen. Waertoe ons verlaetende, sullen hiermede edele, erntfeste, hoochgeleerde, wyse, seer discreten, goede vrunden Uwe Ed. in de genadighe protectie des Almogende bevelen. Gescr. in den Haghe, den 21 Martii 1635.

Onder stont:

Ter ordonnantie van de Staten.

Ende was onderteekent

C. v. der Wolff.

De Schout van Delft berigt over zijn gedrag tegen de Roomschen, aan 't Hof. — A° 1635.

Achtervolgens UE.Mo. bevel, hebbe myn debvoir gedaen om de schadelyken byeencompsten der Pausgesinden in haren godsdienst te verhinderen, soo veel doenlyck is geweest; tot denselven eynde wachten stellende, om op de vergaderinge te letten. Hebbe mede aen den magistraet onser stede versocht als voor desen: dat se souden willen by keuren, statueren dat alle scheytmuijren van huisen souden moeten blint seijn; ten aansichte, dat se menichten van huysen by malcander in eigendom besitten, die allen te saemen tot malcanderen gaen; sulx dat alle onse gedaene ende noch te doen debvoiren daerdoor werden vruchteloos gemaeckt. Waerop als noch niet en is geresolveert. Ende also der eenighe gewesene priesters by consent van burgemeesteren alhier haer onthouden, onder belofte ende met specialen last, van haer in alle stillicheyt te gedragen etc.; 'twelck of in alles deelen wert nagecomen betwyfelende, soo hebbe deselve oock doen aenseggen, haer te reguleren naar 't geen haer op incompste is aengeseyt; ofte dat men met andere middelen daerin soude voorsien. Hebbe mede alle de scholen doen visiteeren, oft deselve in conformité van de acten van admissie, boecken leeren als by

ons werden getolereert. Sal niet nalaten in het toecomende my te evertueren, om UE. last volgende, de superstitien ende pausgesinde leere uyt dese quartieren te weeren en te stuijten, so veel myns vermachts zal wezen. — Hiermede etc.... Ed. Mog. Heeren.

Delft 25 Maij 1635. FR. V. SANTEN.

De baljuw van Purmerend verzekert het Hof van zijnen ijver tegen de Roomschen. — A° 1635.

Achtervolgende myne schuldighe plicht in 't gehoorsaemen van Uwe Ed. bevelen ende last, soo dient desen: dat sedert myne Edel HH. van de Reeckeninghe my dese staet hebben geconfereert, myne hoochste sorghe is geweest, omme beneffens de justitie alhier wel te doen administreeren, oock sooveel in my is te doen 'tgeene tot voortbreidinghe van de gereform. christelyke Religie soude mogen strecken: wenschende ut grondt myns herten en Godt almachtigh biddende; dat alle dye noch in de blintheydt en doolinghe der pauselycken superstitien steecken, tot het waere geloof ende oprechte kennisse desselfs mochten worden gebracht. Hebbe oock nijt naergelaeten tot verscheyden tyden; wanneer kennisse hebbe becomen, dat by deselve eenighen conventiculen wierden gehouden; deselven soo in persoon te stooren, als door myn substituten te doen weeren, ende noch laetstemael op Sacramentsdach.

Bidde Godt almachtich, dat deselven U myne Ed. Heeren wil nemen in syne heylighe hoede en deselve Uwe Ed. Vermogende versoecke my te willen houden voor Uw Ed. Verm. onderdanighe dienaer. Op het Slot te Purmereinde, den 21 Juny 1635. — FREDERICK RICEEN (?) 1635.

De Schout van Edam schrijft aangaande de Pausgezinden aan de Staten van Holland en West-Vr. — A° 1635.

Edele Groot Mog., hooghgeleerde, wyse, voorsienighe, zeer discreten Heeren. Myne gebiedende Heeren. Achtervolghende myne schuldighe plijcht, hebbe ik my ghedraegen; voor sooveel in my is, ofte hebbe cunnen kennisse becomen; achtervolgende Uwe Edel. bevelen, ende placcaten van de Edel Gr. Mo. Heeren Staeten, ende Uw Ed. schrijvens van den XXVI Mey lestleden. Van weeghen het incomen van Jesuyten, papen, munnicken en diergelycke suppoosten te weeren ende de vergaderinghe van de verboeden conventiculen te weeren en storen, hebbe ick soo veel gedaen, als ick eenichsins kennisse hebbe becoemen ofte cunnen achterhalen. Gelyck ick haere wel hebbe verstoort, jae een paep gevanghen ghenoemen, terecht gestelt en hem bij den rechter laeten condemneeren en noch op den 24sten deser, op sint Jansdach, haer vergaederinghe gestoert; soodat ick die altyt hebbe gesocht te weeren ende alsnoch sal soecken te doen, volgens mijn ampt en oock mijn schuldighe plicht. Ende wensche van herte, dat niet hier onse burgers, maar van allen, die noch in de blintheyt van de pausselijcke superstitie steecken, haer tot Godt en den rechten godtsdienst, mochten bekeeren. Dat weet Godt almachtich. Hiermede erntfeste, edele, grootmog., hoech geleerden, voorsienighen, zeer discrete Heeren, Uw Ed. Gr. Mog. den Heere almachtigh in langhdurighe en voorsienighe regeeringe bevele. Geschr. in Edam, 25 Junij 1635.

Uwer Edel Moge dienstwill. en onderdanige dienaer, wat ick vermach:

Floris Matys, schout tot Edam, baljuw en dijckgraef.

De baljuw van Delfland over de Roomschen aan 't Hof. — A° 1635.

Edel-Vermogende Heeren. — Alsoo by missive van dato 26 April lestleden, alle officieren deser lande wert geinjongeert van maent tot maent UEd. te adverteeren, hoe de saecke van de Papisten ofte de vergaderinghen derselver, yder in syn jurisdictie sich es toedragende, ende het debvoir by de officieren daerinne gedaen: soo hebbe niet connen naerlaeten ofte ledich staen, omme myn uitterste debvoir daerinne te doen ende de bequaemste middelen, soo veel alst mogelycken es geweest, geemployeert, omme de excessen ofte superstitieuse diensten, sooder eenighen souden moghen syn geweest, die alsnoch tot myn kennisse niet en syn gekomen, te doen cesseren; ende sal voorts sooveel, als moghelyck is, daerop inquireeren en UEd. soo haest yets tot myn kennisse sal syn gekomen, daervan verwittighen.

Hiermede Edel-vermogende Heeren syt den almogenden Godt in genade bevolen.

Delft, 4 Jul. 1635. W. v. d. Hoeff, balj. van Delflandt.

Het Hof over de priesters enz. te Delft. — A° 1635.

Wy sijn vast besich ende in besoigne getreden, omme de Ed. Gr. Mo. Heeren Staten van Hollant ende W.-Vr., volgende haer begeeren, ons aengeschreven, te onderrichten van de debvoijren, die sedert een tydt herwaerts syn gedaen tot weeringhe, beleth ende verstoorninghe van de conventiculen ende vergaderinghe, die hier te lande by de Papisten werden gehouden; mitsgaders mede, omme naerdre ordre te stellen tegen het innecomen van de Jesuyten, papen, monicken ende andere genaemde geestelycke per-

soonen, alles contrarie de placcaten, daertegens geëmaneert. Ende want wy nopende dit leste poinct geen volcomen kennisse en hebben, ende wy nochtans gaerne soude gaen ende onse onderrechtinghe doen met goede zeeckerheyt, wetenschap ende fondament. Soo hebben wy alvooren noodich geacht desen Uwer Ed. toe te seynden, deselve belastende ende bevelende van weghen de hooge Overicheyt: dat ghij metten allereersten ende op 't spoedichste des doenelyck synde, pertinentelyck ende nominatim adverteert: wat voor papen, monicken, Jesuyten ofte andere genaemde geestelycke persoonen woonen ofte sich onthouden in de stadt van Delft. Ende off syluyden aldaer syn gecomen ende gebleven met voorweten ende consent van de Magistraten aldaer ofte niet; mitsgaders hoe lange sy aldaer geweest, gewoont ofte haer onthouden hebben.

Van gelycken off de Papisten aldaer eenighen publicque huysen ofte plaetsen hebben, geapproprieert synde tot haere vergaderingen ende oeffeninghen van hare geseyde godsdienst; ende off aldaar oock zyn vrouwpersoonen, die men cloppen noempt; die hare bywooninghe ende vergaderinghe met malcanderen syn houdende. Omtrent alle hetwelck wij eersdaechs van Uwer Ed. advertentie ende onderrichtinghe verwachten, sullende Gij niet naerlaeten alle vlijt ende naersticheyt te doen ende aen te wenden tot weeringhe ende belet der voors. verboden vergaderinghen ende conventiculen dienende. Waerop wy ons sullen verlaten. Hiermede etc.

Geschr. in den Haghe, 3en Dec. 1635.

Aen die van Delft en van gelycken aen Delflandt, Rhynlandt, Amsterlandt, Suijt-Hollandt, Kennemerlandt, Goylandt, Beverwyck ende Schieland.

Extract uyt de officiersrolle der stadt Alckmaer aangaande de Papisten, gemaakt den 15 *Jan.* 1636.

Pieter Schagen, schout der stadt Alckmaer, ratione officii, eijscher, contra Peet Yeff gedaechden: ter saecke sy gedaechde, in haer huys toegelaten heeft op den 6 Jan. 1636 ll. eene papiste conventicule gehouden te werden, concludeert de eijscher tot een boete van 200 gl. cum expensis volgens de placcaten. —

Deselve eyscher — contra M[r] Jan Hosius ende Camay gedaechdens. Alsoo sy sich borgen principael, met renunchiatie gestelt hebben voor 50 personen; die op den 6[en] Jan. voors. gevonden syn bij des eyschers dieners in de papisten vergaderinge, ten huyse van Peet Yeff voors.; soo concludeert de eijscher tot een boete van vyftich mael 25 gl. ende noch gelycken somme voor de opperste kleederen volgens de placcaten cum expensis.

By mij: G. v. Geestdorp.

Edele, erntfeste, welwyse, voorzienighe, zeer discrete Heeren. —

Alzoo my de quarteyn besprongen heeft, die my gheduurichlijck 't bedde doet houden; zoo ist, dat ick myn dienaer de verstoringe der Papisten vergaderingh heb laten doen; dewelcke verscheyde beelden, paternosters ende ander papengoed vandaer mede gedraghen ende op burgermeesters-kamer ghebracht hebbe, waerover ick dezelve Papisten voor rechte gecauseert hebbe; maer door myn koortse niet en hebbe kunnen vervolghen. Waervan ick UEd. 't extract benevens zend.

Hiermede etc.

UEd. dienstwillige dienaer

Alckmaer, 3 Feb. 1636.

P. Schagen,
schout van Alckmaer.

De drost van Muiden aan 't Hof over Roomschen, die voor de Wet te Weesp zouden zijn gekozen. — A° 1636.

Edele, erntfeste, hoochgeleerde, welwyse, zeer vermogende Heeren. — In beantwoording van UEd. missive van den 14 Januarij lestleden, kan ik niet laeten UEd. Mo. met alle eerbiedenis voor te draegen: hoe mij grootlyx verwondert, datter luyden zyn, die zich niet ontsien heb-UEd. Mog., te verstaen te geeven, dat veele Paepisten zich vonden geemploijeert in de magistraet tot Weesp; gemerckt, niet en zal blyken, nae myne beste kennisse: dat in den voorleden jaeren een eenigh Paepist altoos, onderburgermeestren oft schepenen der voorzeyde stede geweest is. Ende aengaende de nominatie der veertienen, gedaen op gisteren: onder dezelve is wel geweest een Papist, genaemt Gysbert Aertsz. Sloot, anderzins een civil ende rekkelyk man. Denwelken ik nochthans heb verby gegaen, ende gekoozen de naevolghende:

Bruyn Simoensz. van Padenburgh Jelis Gerritzoon van den Bergh Laurens Gysbertzoon —	Diaconen oft oudt diaconen der kercke.
Claes Pieterszoon van Noordingen,	Lidtmaedt der kercke.
Claes Claeszoon Heussen Goossen Jacobsz. Schuylenburgh Vincent Claesz. van Achtienhoven	Koomende tot het gehoor der gereformeerde predicatie.

Ende bid ik ootmoedelijk UEd. Mo. gelieve toe te vertrouwen: dat ik zooveel in my is my wel zal hoeden den Papisten eenigh foment tot verstoutinghe te verstrekken; gelyk UEd. Mo. aen 't proces geintenteert door my tegen Heiltjen Jans ende althans betrokken voor UE. Mo., genoegh zullen kunnen speuren. Wyders gebiede my van heeler harte aen UE. Mo. met aenroepinge des Alderhoogsten, dat hem gelieve dezelve in gelukzalighe regeringe altyds te bewaeren ende in haere goede gratie.

Edele, erntfeste, hoochgeleerde, welwyse, zeer vermoghende Heeren.

Uit Amsterdam, iij Feb. 1636. — Uwer Ed. Mog. onderdaen, dienstwillige P. C. HOOFT.

De drost van Muiden aangaande den Jesuiet Godfridus Frankenius aan 't Hof. — A° 1643. [1])

Edele, erntfeste, hooghgeleerde, welwyse, zeer vermogende Heeren. — Op den 7 deser maand is my behandight Uw Ed. Mog. missive van 24 Dec. ll. met de exemplaren der acte van advertentie, in dato den 18 daer te voren, dewelcke ik zonder uitstel heb doen publiceeren ende affigeren t' alle plaatsen mijnes districts, daar men des gewoon is.

Noopende nu mijn debvoir in 't handthaven ende executeeren der placcaten teeghens de Pausgesinden, bid ik U. Ed. Mo. wel reverentelyk te gedenken, 't geen dienaangaande ik haar in voorleden jaaren heb aangedient: te weeten, dat ik in verscheyden processen, aangevangen teegens hen, heb moeten succumbeeren ofte dezelve laaten steeken, uyt zaaken, dat het getuygenis myner substi-

1) Godfridus Francken, geb. te 's Bosch 22 Jan. 1595 trad te Mechelen in. de Societeijt den 28 Oct. 1615, werd priester den 6 Jan. 1626 en legde zijne laatste geloften af den 24 Aug. 1632.

Nadat hij vóór zijne wijding tot priester de Humaniora en later 4 jaren de Philosophie te Olmutz alsook 4 jaren de Theologie te Neisse had geleeraard, en laatstelijk eveneens 4 jaren rector was geweest van het Jesuieten-collegie te Brugge, werd hij in 1640 te Rotterdam missionarius S.J. Hier verbleef hij slechts één jaar; in Dec. toch van 1641 werd hij naar het Gooiland gezonden om aldaar de oprigting eener Statie te beproeven. Hij werd opgenomen te Naarden ten huize van zekeren Heer Hollesllooth.

Deze noot of aanteekening gedoogt niet uit te weiden over 's mans wedervaren en gevangenis in het Gooiland. In 1643 is Francken uit N.-Nederland teruggeroepen en was hij sinds werkzaam in de Scandinavische eilanden en aan de kust van Guinea; alwaar hij, op het eiland St. Andries, den 19 Nov. 1654 is overleden. Zie Bibliotheque des Ecrivains de la Compagnie de Jesus I. folio 1938 der nieuwe uitgave.

tuten ende assistenten voor partidigh gereprocheert ende verworpen werd. Waaruijt gevolght is, dat niet alleen de kosten en moeijten zyn verlooren geweest; maar ook de voorzeijde Pausgesinden, merckende de difficulteyt van 't bewys hunner overtredingen, te stouter zyn geworden.

Alsnu nochtans urgerende op 't betrachten der voors. acte ende der missive, gericht van UEd. Mog[e] aan burgerm[s] van Weesp, heb ik zooveel gevordert, dat zij den twee stadsbooden belast hebben, zich op diergelycke exploicten te laten vinden; om kennis te dragen ende getuijgenis te verleenen. Ende heeft dienvolgends door ordre van mij, die nu omtrent een' maant door 't flerezyn benoodicht ben bij huys te blijven, myn schout van Weesp ende Weesperkerspel, in welcken oordt wel de meeste zwaricheydt valt, zich met ettelycke assistenten ende de voorz. twee booden 's nachts voor Zondag den XXV deezer uyt der stadt begeeven; ende koomende omtrent half tien uuren aan zekere wooninge, geleghen by de oude ruijne van 't Huijs-ten-Bosch, binnen de graften aldaar gevonden 10 oft 12 persoonen. Waaraf omtrent de helfte ontliep ende gevangen is een paap, zich noemende Goovert Francken van 's Hertogenbosch, ende zeggende te resideren tot [1]) Moordrecht in Schielandt, alwaar hy zynen naam zoude bekent gemaakt hebben, gelyk het schynt aan zekere acte, geteekent by den Heere Harman van Wielijk, baljuw ende dyckgraeff en by G. d. v. Nydek, secretaris van Schielandt op VII Nov. 1641. Maar zynde de voors. paap binnen Weesp gebracht, zoo is aldaar gekoomen by den voorz. schout, de Heer van den Bosch, sustinerende dat noch ik nocht myn schout gerechtigt was, om eenighe acte van jurisdictie te pleegen, op de werf van 't voorseyde huijs ende pretenderende, dat men zijn Edelheydt met de zaaken

1) Dit wil, in de taal dier dagen, slechts beteekenen dat het hem vergund werd te Moordrecht metter woon te verblijven.

moest laten beworden, volgende de leenbrieven, die zyn Ed. belooft heeft my te doen vertoonen.

'T welk zynde al 't geene waarmede ik U Ed Mog^e voorhands weete te dienen, bid ik God den almaghtigen UEd. Mog^e in gelukzalige regeringe altyds te bewaren. Edele, erntfeste, hooggeleerde, welwyze, zeer vermogende Heeren.

Uwer Ed. Mo. onderdanige en ootm. dienaar

P. C. HOOFT. [1])

T' Amsterdam, 27 Jan. 1643.

De baljuw van Rotterdam betuigt aan het Hof zynen ijver tegen de vergaderingen der Pausgezinden. — A° 1643.

Mynheeren, volgens den last by UEd. van weghen de hooge Overigheijt door missive van date 24 Dec. ll aen mij gegeven, namentlyk; dat ick UEd. binnen den tydt van ses weecken soude adviseeren, wat debvoijr by mij is ende wordt gedaen tegen de vergadering van de Papisten, dient desen. Ick en can niet dencken, dat UEd^en veel gefondeerde clachten van wegen onse stadt voorcomen. Ick heb se 't voorleden jaer verscheyden malen ontdeckt; de bekende personen verscheyden malen voor de Ed. Heeren schepenen ontboden, ende tegen haer geconcludeert volgens de placcaten. Ende hebben de Ed^e Heeren voorscreven haer eijndelijck belast, mij te contenteeren; gelyck daernae, doch met grote moeyte is geschiedt. Waernae ick haer wederom drie dagen vóór date van UEd^e missive ontdeckt hebbe. Doch weijnich volck gevonden; meene, gheen twintich menschen, noch outaer; niettegenstaende ick met eenen stadsbode ende vyff off ses dienders van de justitie het huijs, wel driemael, van onder tot boven doorsochten. Wy meenden weder op 18 Jan. ll.

1) Ik heb te laat bevonden, dat voorgaande brief reeds is gedrukt in HOOFT'S BRIEVEN.

eene vergadering te ontdecken, maer misluckten: sij waren 's morgens vrouch vóór vyff uren, al gescheiden. Wij doen gestadich debvoir op haer te letten; sy clagen seer dat se in gheen steden minder vrydom hebben als in onse stadt. Ick hebbe mede de gewoonte, wanneer ick enige vergadering ontdecke, niet vandaer te scheyden; voordat se alle die daer niet en wonen, syn vertrocken. UEd[e] gelieven te vertrouwen, als wy van eenighe vergadering cunnen weten, onse schuldige plicht sullen doen; maer en cunnen haer sodanich niet houden; datse niet, nu off dan, by nacht en t' ontijde, enighe byeencompst houden: sy houden gestadich stiltwachten, ommer sy sijn in wese. Vertrouwe dan, dat UEd[en] hiermede sult nemen contentement. Waertoe mij verlatende, wy UEd[e] hiermede Edel-Mog[e], hooggel[e], wyse, voorsienighe, discrete Heeren in de genadighe beschermingbe van den alléén goeden Godt bevelen, amen.

In Rotterdam, 5 Feb. 1643. UEd[e] dienstwillige naer vermogen, de baljuw deser stede, H. Dullert.

Het Hof klaagt over de Pausgezinden van Hillegaartsberg, Kapelle en Kralingen by den baljuw van Schielandt Harman van Wiellick. — A° 1643.

Frederick Hendrick.... Eersame, wijse, discrete, lieve, besondere. Wy vernemen tot ons leetwesen, dat nyet jegenstaende ons ernstich aenschrijvens van den XVIII December voorleden, tot executie van het placcaat tegens de Pausgesinden aen UE. gedaen, by UE. niet alleen geen ofte weynich debvoijren daertoe syn aengewent; immers daertoe geen advertentie tot noch toe gebleecken. Maer dat de stouticheyt van de voors. Pausgesinden in diverse plaetsen ende dorpen resorterende onder U Ed. jurisdictie ende specialick binnen Hillegersberch, Capelle, Cralingen ende

andere meer, van dage tot dage toeneempt; dat tensij daerinne met, rigeur ende ernst werde voorsien, daeruyt geschapen sij, onvermydelicke ende irreparabele swaricheyt voor den Lande ende waren Godsdienst te sullen ontstaen. Waeromme wy inhererende de goede intentie van de Ed. Gr. Mog^{e} Heeren Staten van Holl. en W.-Vr. goetgevonden hebben U.E. op den eet in 't stuck van syn ampt gedaen, mits desen andermael, wel scherpelyck aen te manen ende niettemin van wegen de hooge Overigheydt te belasten ende te bevelen, dat UE. alsnoch niet naer en laet het voors. placcaet van 30 Augt. 1641. tegens de contraventeurs, punctelyck ter executie te leggen; sonder van des te doen, eenichsints langer te blijven in gebreecken. Ende opdat ons van U.E. toegehorige plicht blycken mach, ons van tyde tot tyde te adviseren van de debvoijren, die by U.E tot handhavinge van de voors. placcaten sullen wesen aengewendt. Waertoe ons verlaten sullen.

Hyermede Eersame, wyse, discrete, lieve, besondere.

Geschr. in den Hage, 30 July 1643.

Het Hof klaagt over paapsche stoutigheden te Beverwyk. — A^{o} 1643.

Aen de burgerm^{s} en regeerders der stadt Beverwyck, item aen den officier, mutatis mutandis.

Frederick Henrick etc. — Eersame, wyse, discrete lieve besundere. — Alsoo wij uyttet rapport van onsen commissaris den Heer ende Meester Sebastiaen Francken, raet ordinaris in desen Hove, ten vollen bericht sijn van al te groote stouticheden en sterckte der Pausgesinden, binnen U.L. stede ende daeromtrent Beverwyck, ende dat wij oordeelen voor den dienst van den Lande ten hoochsten daeraen gelegen te sijn, dat tot voorcominge van verdere onheylen daertegens hoe eer hoe liever werde voorsien, hebben

wij tot betere maintenue van deselve placcaten, by provisie goetgevonden U L. van wege de overige Overicheyt, mits desen wel scerpelyck te belasten ende bevelen, dat gyluyden voortaen in de nominatie en electie van burgem[ren], schepenen, vroetscappen, mitsgaders andere publycque ampten binnen U L. stede, alreets vacerende ofte namaels te vaceren, goet en nauwe regard sullen hebben te nemen; dat voornemelick den persoonen van Claes Cop-Salf ende Willem Meussen (als tot noch toe in reatu verbleven) mitsgaders alle andere Pausgesinden mogen werden geseeludeert ende nijemant daertoe geemployeert; anders als die geene die professie syn doende van de ware Gereformeerde Religie, ofte ten minste deselve toegedaen; ende opdat dese onse goede intentie moge werden naergevolcht, soo hebben wij onsen officier Mierop, daertoe ordre gegeven wel scerpelycke daerop te letten; sonder daervan eenichsints in gebreecke te blyven. Waertoe Ons verlaten sullen. Hiermede wyse, discrete, lieve, besonderen.

Gescreven in den Hage, den viij[en] Dec. 1643.

Het Hof aan de Staten over de Roomschen. — A° 1643.

Edele GrootMog[e] HH.[n] — Wy hebben voor eenigen tyt ontfangen UEd. Gr. Mog[e] schrijvens in date den x Martii 1641. ende daerneven twee onderscheyden deductien, soo van de Suyt als Noort-Hollantse Synoden, inhoudende verscheydene clachten, over de stoute licentie der Pausgesinden door de heele provintien, met versoeck, wy deselve rypelycken wilden overwegen ende soodanige ordre stellen; ende de placcaten op 't selve subject gedaen emaneren, mochten geexecuteert ende d' officiers daertoe gehouden. In gevolge van dien, soo hebben wy alsdoen op ter daet de respective officieren van nijeuws daertoe yder in den haren serieuselyck aengemaent ende gelast

met speciael bevel: sy luyden haer naerstelycken souden informeeren ende binnen seeckeren geprefigeerden dage ons souden hebben te rescribeeren hunne ondervindinghe ende de waere gestaltenisse der gedane clachten; mitsgaders de debvoyren by hen luyden daertegens ende tot weeringe van deselve gedaen, ende nyettegenstaende veel (in?) derselver rescriptie sich wonderlic over hare debvoyren waren roemende, eenige wel tot harer verschoninge [doch buyten de waerheijt, soo wy hebben ondervonden] de insolentiën der Pausgesinden geheel waren extendeerende; soo hebben oock eeniche haer beclaecht, dat sij rechtelyck in 't vervolgen harer storingen, grootelycx werden getraineert ende met costen gematteert. Waerop gevolcht synde, dat de meenichvuldicheyt van de clachten der respective Synoden ende classicale Vergaderingen hoe langer hoe meer deur de deputatis Synodi sijn geexagereert geworden; hebben wy eyntelyck tot onser decharge ende omme Uwe Edel Gr. Mog^{e} grondelyck ende met volcomen kennisse van den gantschen staet der Pausgesinden, ende heurluyder comportement mitsgaders van de debvoyren der officieren, pertinentelyck te mogen berichten; goet gevonden eenige [voor sooveel de besoigne van den Raedt konden toelaten] uyt den onsen te committeeren, om alomme in de steden en ten platten lande, daer sich binnen dese Provincie de voors. Pausgesinden waren onthoudende, soingieuselyck ende particulierlycken op alle 't geene voorschreven is ende daeruyt resulterende was, te informeeren; ende hebben wy uyt derselver rapport ende gebesoigneerde, 't stuck der Pausgesinden in soodanigh verloop gevonden; dat tensy daerinne nijet naerder en distincter ordre als by de vorige placcaten gedaen is, promptelyck werde voorsien, desen Staet nevens den waeren Godsdienst der goede ingesetenen geschapen is, bevonden te sullen worden ondermeijnt ende grootelycx te

pericliteren; gemerct wyluijden in der daet ondervonden hebben, dat 't sedert het emaneren der jongste placcaten van het expireren van den Trefves, herwaerts; 't sij deur de duysterheijt ofte veeleer deur misduydinghen ofte misverstanden derselver; de vreemde ende van nyeuws dagelycx ingecomene priesters ende allerley soorten van papen, nyet alleen nyet en sijn geweert; ter contrarie publycquelyck getollereert, ende soo doende tot het plegen van haren afgodendienst ende pauselycke superstitien syn als geoctroyeert geworden, uyt oyrsaecke om deselve sonder eenigh toesicht ende onderscheydt niet alleen op haer eygen personele aengeven, maer oock opt aenbrengen harer namen, deur dien d' geene, alwaer sy haer residentie plaats waren nemende; ja dat meer is, inhoudende naectelyck haer naam; op sommige plaetsen by de Magistraet, sonder kennisse van den officier ende op sommige plaetsen bij den officier alleen, buyten weeten van den Magistraet, ende op andere by beijde alleen syn aengegeven ende daerop in bywooninghe geadmitteert. Oock sonder regard te nemen of deselve syn religieuse ende geordende, ofte weereltsche ongeordende priesters en papen; ofte sijn uyt vyantelycke ende in 't overgaen van geconquesteerde steden geboortich ende herwaerts over syn gecomen ofte niet; off sy uyt onse nabuyrige ende geunieerde provintien syn verjaecht ofte ontseijt; jae selfs niet oft sy binnen dese selvige provintie op andere plaetsen, omme hare ongehoorsaemheyt, oproericheyt ende andersints syn uytgeseth ende gebannen. Ende laten haer selven in dier voegen, nyet alleen op een; maer omme des te vryer over en weer te loopen ende haere personaige te beter te spelen; op vyer, jae vyff diverse plaetsen, aengeven selffs met soo grooten menichte, dat het getal onser gereformeerde predikanten verre syn excederende. Behalven nogh de Jesuyten ende andere emissarissen, die sonder haer selven aen

te geven, mede met een groot getal hier alomme sijn swervende. Ende even als het getal der voors. priesters en papen deur het voors. abusijff aenteyckenen, bynae in infinitum is geexcresseert; soo hebben sy oock haer selven daerop sonderlinge verstoutet ende in hunne residentieplaetsen, 't sedert eenige jaren herwaerts ontallycke gelegenheyten, particulierlyk geapproprieert tot het houden van hare verboden conventiculen ende plegen van haren afgodischen dyenst. Jae dat meer is, hebben soo in de steden als ten platte Lande aen alle canten; doch in sonderheyt ende voornementlycken in 't Noorderquartier gedaen bouwen meenichte van forneele Capellen, met seer costelycke autaeren, gaelderyen op pylaeren, verwulfsels, zitbanken, positijven musycken ende alderley musicale instrumenten ende voorts alles dat tot eene geoctroyeerde Capelle vereyscht soude moge werden; ende dat van soo groten begrip ende capaciteijt, dat alwaer haer het plegen van haer dienst publyckelyk toegestaen, sijluyden deselve nyet groter noch fatsoenlycker en souden connen wenschen. Alles sonder eenige de minste verhinderinghe, soo van de magistraten als officieren, onder pretext de placcaten van UE Gr. Mog^e daervan geen speciael gewach syn maeckende; waerop deur de Pausgesinden bewogen worden noch dagelycx soodanige nyeuwe gestichten uyt hare gemeene beursen ende collecten: soo tot de woninghe der priesters, papen ende bysittende clopsusteren, als tot houwen harer gemelte vergaderinghe, in 't bysonder op te bouwen. In alle welcke stout ende vermetel doen, wijl wyluyden haer dan noch ten hoochsten vinden gestyft ende geanimeert deur hare geestelycken hoofden ende Overichheden, by den Paus, ende synen Raedt, hier in dese Landen over haer gestelt, in dewelcke als in hare eygen erfflanden, syluyden een volcomen hierarchique regeeringe hebben gestabilieert, bisschoppen, vicarissen, proosten,

deeckens, pastoors, capellanen ende verscheyden soorten van capitularissen, secretarissen ende diergelycke officieren meer hebben gestelt ende geordonneert, met prescriptie van verscheydene reglementen ende concordaten; waerop haer nyet alleen de kennisse ende judicature van kercklycke, maer oock van wereltlycke saecken bedecktelycken onderwinden ende aenmatigen: tot dien eynde hare capitulaire vergaderinghen houdende, de priesters respectivelyck hare missie ende beseyndinghe in de plaetsen harer besendinghe ende residentie gevende; de capellen, priesters ende haere ornamenten van tyt tot tyt doende visiteeren ende alles plegende, wat in een geformeerde ende gestabilieerde Regeeringe gedesireert soude mogen ofte connen worden. 'T welck van een seer schadelycken gevolgen synde, UEd. Gr. Mog^{e} naer haer groote wysheyt wel sullen connen afmeten. De voorsieninghe van UEd. Gr. Mog^{e} bij 't laatste placcaet gedaen, tegen de byeenwooninghe ende t samenrottinge der cloppen ende clopsusteren, bevinden wy mede door verscheyde middelen geëludeert, ende de weringhe ende de affsonderinge derselve gestelt buijten effect, waerdeur deselve van dage tot dage noch meer ende meer toenemen, ende onder henluyden verscheyden vonden tot versterckinge ende voortsettinge van 't pausdom practiseren. Tegens alle hetwelcke wylieden de respective officieren soodanich sullen gelasten, als de tegenwoordige constitutie ende dispositie der vorige placcaten eenichsins sal toelaten. Dan bemerckende den Staet ten hoochsten aen de kennisse van het vooren verhaelde ingecanckert quaet gelegen is, ende oock deur de executie der voorige placcaten, alleen nyet soodanich en can worden geremedieert, als het peryckel van dien wel is vereyschende. Soo en hebben wy Uwer Ed. Gr. Mog^{e} 't selve niet connen verburgen houden; maer ter contrario te versoucken by deselve, deur naerder ende stricter ordre, soodanighe voorsieninghe mach worden

gedaen, waerdeur den Staet ende goede ingeseetenen van dien, buyten apparent dangier mogen worden gestelt: versouckende tot desen eynde uyt UEd. Gr. Mog^e vergaderingen commissarissen mogen werden gegeven, aen dewelcke wy van alles naerder openinge mogen doen ende communiceeren de concepten, waerdeur wy souden mogen oordeelen by naerder reglement ende ordre, het gevreesde onheyl voorcomen te connen worden.

Geschreven in den Haghe, den XIX December 1643.

Het Hof gelast den baljuw van Texel tot inquisitie naar de Roomschen. — A^o 1644.

'T Hoff van Hollandt weesende seekerlyk berigt van de hierarchie, die in veelen deelen by de priesters ende Pausgesinden in den voors. lande alomme, ende voornementlijk in den eylande van Texel wert opgeregt; dat meede tot meerder stijvinge van deselve, niet alleen veel collecten werden gedaan; maer diverse, soo vaste als andere goederen in ladate [latente ?] naemen wierden onderhouden ende geusurpeert, heeft gelast ende geauthoriseert, last ende authoriseert Dirck van der Goes, bailluw van den voors. eilande, omme sigh in alle diligentien, wel ende behoorlijck te informeeren; niet alleenlyck op de penningen geprocedeert van de voors. collecten; maer ook op alle sodanige goederen, als by iemant aen ende ten behoeve van de personen ofte kerk totte voors. hierarchie specteerende, in ofte buyten den voors. eijlande sijn gelegateert ofte bij andere manieren geappliceert; de voors. penningen ende goederen van wege de hoge Overigheyt in arreste te stellen, te procedeeren jegens de onderwinders ende contraventeurs, in conformité van de placcaten; ende van zijne bevindingen met den allereersten rapport te doen. Lasten en bevelen in den naeme als boven, allen

officieren, magistraten, kerkmeesteren, collecteurs ende alle anderen, daertoe versogt zijnde: aen den voorn. Dirck van der Goes te doen openinge ende overleveringh van alle sodanighe registers, papieren ende documenten, als denselven in deesen van nooden souden moogen hebben, ende voorts aen denselven te bewysen alle meugelyke assistentie ende obedientie op alle 't gunt zy des hooge Overheyts toorn dugtende, zyn ende daertegens verbeuren meugen.

Actum in den Hage gearresteert by den Raede, den 6 Aprilis a° XVI^c vier en veertigh.

Beleedigingen door de Papisten den predikant van Wormerveer aangedaan en verklaringen desaangaande. — A° 1644.

Mynheer. — 'T is my seer leet, dat myn eerste letteren aen UE. moeten syn klachten over die geene, met dewelcke ick geerne in vrede hadde willen leven, indien haer sulcx gelieft hadde, te weten de Papisten alhier. 'T schijnt dat hare stoute ongebondenheydt niet tevreden is tegen d' ordinnantie van de Heeren Staten, hare godsdiensten ende affgoderye te plegen; maer dat se dus verre door de vingeren gesien; ende met oochluyckinge nochtans tot ons leetwesen dit bestaende; evenwel noch onbeschaemt voortgaen ende beginnen ons volck, ja my selven in myn dienst moeyelyck te vallen. 'T welcke mij dunckt [onder correctie] een saecke van soo grooten gevolch te wesen, dat se, indien daerin door UE. niet voorsien werde, door de Gedeputeerden van onsen classis aen de Heeren Staten sal moeten gebracht werden.

'T heeft voorleden Sondach den 27 Nov. nieuwen styl sich alsoo toegedragen, dat ick comende uyt de namiddachspredicatie, hier op Wormerveer gehouden, hebbe op de wech ontmoet een man [met reverentie gesproken] syn

water makende; ende soo ick nevens hem heenen ging, keerde hy sich om ende soude my [als de honden doen] bepist hebben; indien ick niet te haest voorby was geweest, ende voerde my daerenboven noch dese smadelycke schandelycke, lasterlycke, ja voor onse Religie onlydelycke woorden te gemoet: Hoeveel leugens hebt ghy daer in uw kercke wel gepredickt; met clare stemme, dat de omstanders het hoorden. Waerop ick anders niet int weghgaen antwoorde, als dat hy daervan reeckeninge soude geven off daervoor boeten, indien eenige ontsach voor onse Kercke noch overgebleven was. Dese persoon is een overgeeven boos mensch, genaemt Niel Gerrits, wreed ende vinnich paepsch, als uyt dit syn doen alleen genougsaem can blycken; een man die sich voor desen niet heeft ontsien syn handen te leggen aen een van de hooge Machten deser plaetse, te weten aen een regeerende schepen; een man die alle syn goederen verteert met drincken ende klincken; een man, die mogelick oock nu tot dit werck opgemaeckt is van d'andere Papisten, om my in mijn dienst [niet in myn persoon] ende diensvolgende onse Religie ende Kercke dese smaetheyt aen te doen. UEd. gelieve hierin syn ampt te quyten ende ons met onse Kercke voor meer soodanige ende swaerder onheylen te beschermen ende dit vier in het beginsel te smooren; eer het tot grooter vlamme uijtbreeckt. Want de Papisten syn even als de slangen: daer sy haer hooft, ja vinger inkrygen tot vrije ongebondenheidt, daer kruijpen sy terstondt met het geheele lichaem in. UE. heeft de macht om het te connen doen; neemt maer de wille om dese uwe authoriteijt te wercke te stellen, ende tot onsen besten uyt te wercken; buyten twyfel sal Godt de Heere voorts UE. andere diensten, om dusdanigen werck, genadelyck segenen. In wiens bescherminge ick UE. van herten bevele. Onder stondt gesc. Blyve UE. dienstwillige: Pe-

trus Joannis, Predikant tot Wormerveer ende Saendyck. Onder stondt noch gescr: In Wormerveer desen 28 Nov. 1644. Het opschrift was:

Mynheer, Mynheer Pieter van Myerop, baljuw van Bloys, residerende in Beverwyck.

Met Vriendt Naer collatie, dese copie met d'origineele accorderende bevonden den 1 Dec. 1644.

Beverwyck. PIETER C. SEEMAN. (?)

—

Verclaeren wy ondergeschreven schepen, regeerders ende outschepen ende vroetschap tot Worverveer, ten versoucken van den Heeren Pieter van Myerop, bailliu van Bloys, hoe waer is: dat Niel Gerrits, woonende tot Worverveer by alle de werelt gehouden ende verclaert is geweest voor een groot dronckedrincker; dat mede deselve door het drincken sooverre compt, dat hy schynt gantsch buyten weten ende kennisse van verstant te sijn; gelyck dienaengaende niet dan al te veel exempelen van denselven Niel Gerritsen soude kunnen aengewesen werden; onder anderen mede, dat deselve by nacht en ontijden de schippers, varende door de Saen aenroept en hem aenstelt even als een uytsinnig mensch; dat mede deselve Niel Gerrits des nachts dickwils tegens de maen ende het schuts van deselve vecht ende schermt, met roepen ende tieren. Verclaeren mede wyders, dat deselve Niel Gerritsen tot seer hoogen ouderdom is gecomen, daertoe out, kreupel ende impotent, die gantsch door ouderdom vervalt, ja soodat wy getuijgen vastelyck geloven, dat hy 't selven niet langh sal cunnen behouden.

In kennisse der waerheyt is desen by ons onderteeckent opten xiij Dec. 1644 ende was onderteeckent by my Huybert Janszoon, Cornelis Baertsz. schepenen. Onderstont geschr: In kennisse van myn als gesubstitueerden secretaris van Bloys, ende was onderteeckent Simon Lantknecht.

Naer gedaene collatie jegens zynen principalen, es desen daermede van woorde tot woorde accorderende bevonden, by mij openbaer notaris by den Hove van Hollant geadmitteert, inde Beverwyck residerende; Desen 17 Dec. 1644.

By myn SIMON LANTKNECHT.

—

Verclare ik ondergeschreven: dat ick myn neffens den Heere bailliu van Bloys Pieter van Myerop, hebbe gevonden ende getransporteert opten xiij Dec 1644 tot Wormerveer, om aldaer getuygenisse te beleggen wegen eenen Niel Gerritsen aldaer woonachtich, ende dat een uytte vroetschap mede aldaer woonachtich, genaemt Huybert Jan [den predicant wien den Heere bailliu gaerne hadde gesprocken, alsdan van huijs sijnde] mijn ondergeschreven als doen verclaerde: dat hij den voors. predicant hadde gesproocken wegens de voors. Niel Gerritsen over eenige gevallen scheltwoorden, die hy aen den predicant voors. soude hebben begaen ende dat de voorn Huybert Jan verclaerde, dat den voors. predicant 't selve aen Niel Gerritsen hadde vergeven. Actum in Wormerveer. Datum als vooren ende in kennisse der waerheijt, is desen by myn gesubstitueert secretaris van Bloys onderteeckent.

SIMON LANTSKNECHTE. 1644.

—

Verclaren wy ondergeschreven ten versoecke van Pieter van Myerop, bailluw van Bloys: hoe waerachtigh is, dat Niel Gerritsz. wonende tot Worverveer, noyt syn levendagen litmaet is geweest van de Catholycken veel min met deselve eenighe de minste gemeenschap heeft gehouden; maer ter contrarie, dat denselven Niel Gerritsz. by alle de werelt gehouden en verclaert is geweest voor een groot dronckedrincker. Ter oirconde is desen bij ons onderteeckent opten 13 Dec. 1644. Ende was onderteeckent Cornelis

Baertsz. Claes Dircx Appel; Noch stont onder geschr: In kennisse van myn als gesubstitueerden secretaris van Bloys en was onderteeckent Simon Lantknecht.

Gecoll. etc. voor den notaris etc.

SIMON LANTKNECHT.

—

Verclaere ick onderges. Niel Gerritsz. by myn ziel en salicheyt: dat ick op 27 Nov. verleden hoogh metten dranck bevangen ben geweest, waerdoor ick den predikant tot Worverveer met eenige scheltwoorden, qualicken souden bejegent hebben; gelyck myn wert naergegeven. 'T welck wel wesen can, en oock wel niet soude derven ontkennen; doch dat ick niet en wete in conscientie, door mijne groote dronckenschap, dat ick den voorn. predicant in eenighe manieren met scheltwoorden qualyck soude hebben bejegent; maer dat ick denselven predicant houde voor een eerlyck ende degelyck man. T' oirconde desen by my onderteeckent, ter presentie ende in bywesen van de wethouders tot Worverveer op xiii Dec. 1644, ten overstaen van de regenten tot Worverveer. Onder stondt gescr. en was gemerkt aldus. Dit is het ⋊ merck by Niel Gerritsen selffs gestelt. Lager stont geschreven in kennisse van myn als gesubstitueerden secretaris van Bloys ende was onderteekent Simon Lantknecht.

Gecoll. etc.

In Beverwyck [16 Dec. 1644] SYMON LANTKNECHT.

—

Ick ondergeschreven verclare van herten ende metter daed te vergeven, aen Niel Gerrits alhier tot Worverveer; al hetgeene hy my in persoon misdaen off misseyd soude mogen hebben opten 27 Nov. 1644; als hy my nae de predicatie op den wegh bejegende. Versoecken aen allen, die dit getoont werd, dit alsoo aen te nemen, dat ick geen actie, altoos myn persoon aengaende, tegen desen persoon

behoude off oijt in 't werck sal stellen. In Worverveer, desen 16 Dec. 1644. Was onderteekent Petrus Joannis, predicant tot Worverveer en Saendyck.

Gecoll. etc.

17 Dec. 1644. SIMON LANTKNECHT.

—

Edele Mogende Heeren. — Mynheeren, achtervolgende UEd. Mo. aenschryvens van den 5 Dec. verleden, hebbe ick ondergeschreven bailliu van Bloys, my getransporteert binnen den dorpe van Wormerveer, ende aldaer mijn debvoir gedaen, om mij te informeren van 't feyt, dat Niel Gerritsz. aen den predicant aldaer soude hebben begaen. Soo is sulx, dat ick anders geen informatie tot laste van voors. Niel Gerritse hebbe connen crygen, als dese bygaende. Te meer alsoo hy een dronckaert, oudt ende kreupel, ja by wylen niet wel by syn verstant en is; ende hem 't selve by den predicant aldaer is vergeven, gelyck UEd. Mog^e uyt dese nevensgaende verclaringe, copie authenticque, sullen connen sien. Hiermede etc.

In Beverwyck 21 Dec. 1644. PIETER VAN MYEROP. 1644.

Vonnis van het Hof of verbeurdverklaring der Papenkerk enz. op Texel. — A° 1648.

Dictum tusschen Claes Claessen, out-burgermeester op den eylanden van Texel, Jacob Reyersz. Voocht, weesmeester, Jacob Jansz. Schagen, out-schepen ende Pieter Jacobsz. Coppens, poldermeester aldaer, impetranten in cas d'appel ende van de requeste civile cum sociis gevoechdens ende opposanten voor haer intrest. — Contra Dirck van der Does, bailluw van voors. eylanden van Texel gedaechdens in 't selve cas.

'T Hoff etc. rejecteert de requeste civile, bij de impetranten van de hooge Overheyt geobtineert, doet te niet

de sententie van den Rade provinciael in questie, voor soo veel daerby verclaert wert verbeurt vervallen, ende geconfisqueert te syn het huijs ende erven, staende ende gelegen in de Molenstraet, jegens Capiteyn Niehoff, het halve ofte achterhuijs van Aeff Cornelis in de Cooch ende het bespreck van 150 gl. geseijt te berusten onder vrouwe Lambrechts; mitsgaders voor sooveel by de voorsz. sententie verclaert wert de verdere partijen van goederen in deselve sententie gespecificeert, geapplıceert te sullen werden: de eene helft ten behouve van den officier ende d'andere helfte van den aenbrenger. Doende recht, ontseijt den gedaechden synen eysche ende conclusie by hem op ende jegens d'impetranten voor den voors. hove provinciael diesaengaende gedaen ende genomen, ende verclaert de voors. vordere goederen vervallen te sijn, aen 't gemeenen landt van Hollandt ende West-Vrieslandt, omme by somme by de Ed. Gr. Mog[e] Heeren Staten van selven landen geappliceert te werden: daer ende soo deselve bevinden sullen te behooren; mits dat de gedaechde als officier voor sijne costen ende moeijten naer exigentie van saecke sal werden vergoet. Verclaert partyen ter wedersyde, soo nopende de mulcte van twee hondert gulden, als anders bij 't vorder innehouden van voors. sententie in questie te wesen niet beswaert, behoudelyck dat uyt den verbeurde schuijre by Peter Claesz. ende Cornelis Lubbrechts gecocht van Yseling Claesdhr. ofte uyt de penningen, daervan te procedeeren, aen deselve Ysselingh Claes haer leven lanck gedurende jaerlycx uytgereyckt ende betaelt sal werden, den intrest tegens vijff ten Hondert van 500 gl. hoofdsomme ende nopende het silverwerck by de impetranten voor den Hove provinciaal by reconventie geeijscht, bevint 't proces niet in state om eyntelyck getermineert te werden. Ordonneert d'impetrant te bewysen: dat 't selve silverwerk eenige particulieren

van partijen in desen, in eygendom is toebehoorende, ende niet de pretense kercke ofte 't gemeen, behoudens den gedaechdens daertegens zyn debat ende bewijs ter contrarie, omme daerby den Hove gedisponeert te werden, naer behooren. Condemneert d'impetranten in twee derde paerten van de boeten van 't fol appel, gerejecteerde requeste civile ende van de costen van de processe tot taxatie van den hoogen Rade, ende compenseert het verder derde part omme redenen. Gepronunchieert den 22 Dec. 1648. 'T Hof doende recht etc. rejecteert de requeste civile by de hooge Overheyt geobtineert, ontseyt henluyden haren eysch ende conclusive in desen, op ende tegens de geopposeerde gedaen ende genomen ende compenseert de costen, om redenen. Gepronunchieert den xxii Dec. 1648.

Het Hof aan den schout van Seventer, wegens het bezoek van Kabauw door een priester. — A° 1649.

Eersame, wyse, discrete, lieve, besundere. — Alsoo wy bericht werden dat by den paap ende Papisten van Cabauw groote insolentien ende stouticheden werden gepleecht: int celebreren, continueelycken (van) missen ende andere paapsche superstitien; nyettegenstaende de placcaten van den Lande daertegens geëmaneert. Soo ist dat wij nyet hebben willen ledich staen U. E. mits desen daervan advertentie te geven ende daerby vanwege de hooge Overicheijt te belasten ende bevelen, dat U. E. nijdt naelaten sal den voors paap, woonende binnen Schoonhoven, ende ordinaris syn passagie nemende door de jurisdictie van Zeventer, 't selve met mogelyke middelen te beletten, ende contrarie poogende te doen, tegens denselven ende alle andere, in conformité van de voors. placcaten te procedeeren; waertoe wy ons verlaten sullen. Hyermede Eersame enz. 's Hage, 23 Apr. 1649.

A. V. L. *S. J.*

VIER PAROCHIEN IN DE MIDDELEEUWEN.

HEEMSKERK, BEVERWIJK, ZOETERWOUDE EN HAZERSWOUDE.

(Vervolg van Dl. VI, blz. 43.)

III.

ZOETERWOUDE.

In de schaduw der wallen van de sleutelstad ligt het dorp en de ambachtsheerlijkheid Zoeterwoude tot wier gezag het overoude Leiden in vroeger eeuwen zou behoord hebben, maar aan wier gebied het reeds in lang vervlogen tijden is ontwassen. [1]) Dit toont voldoende aan, dat we hier te doen hebben met eene parochie die haar bestaan en hare geschiedenis bij menige eeuw telt, doch toevalligerwijze is die historie zeer beknopt en zou, voor zoo ver men dat hier en daar opgeteekend vindt, samen te vatten zijn in eene naamlijst der ambachtsheeren en de jaren waarin zij met hun leengoed verleid zijn geworden. Een gewichtig feit wordt het genoemd, dat in 1350 door een huisman in Zoeterwoude, het eerst het bemesten van landerijen toegepast en daarmede aan den akkerbouw een rijke bron van voorspoed geopend werd. [2]) Dit teekent genoeg; we zijn hier in het vruchtbare Rijnland, het gebied van de bekoorlijke rivier, die voor dat ze aanstonds bij Katwijk zich met de zee vereenigt, als eene laatste gedachtenisgave, het edelste en kostelijkste wat zij kan schenken over haar stroomgebied uitstort.

1) Zie Prof. *R. Fruin* in: De Gids, 1878 II, bl. 122.
2) V. D. Aa. Geogr. Woordenboek, Dl. X, bl. 559.

Men heeft reeds begrepen dat de bevolking van Zoeterwoude haar voornaamste bestaan in den landbouw vindt en de sprake gaat, dat daar de beste Leidsche boter gemaakt wordt. De burgerlijke gemeente telde op 31 December 1877 3706 inwoners, waaronder 2457 R. Kath. die hier twee kerken hebben, de eene in het dorp-zelf met de herinnering aan St. Jans-onthoofding, de andere aan den hoogen Rijndijk, toegewijd aan O. L. Vrouwe Onbevlekte Ontvangenis. Mogen nu de geschiedkundige berichten „in waerlicke saecken" weinig te beteekenen hebben, hetgeen wij tot nu toe weten van het „geestelick regiment" daalt tot een nog onbeduidender minimum, en al worden ook in de volgende bladzijden eenige mededeelingen uit het kerkelijk leven der parochie Zoeterwoude onder de oogen van den lezer gebracht, zoo zal toch zijne toegevendheid herhaalde malen moeten aanvullen, wat de pen van den kronijkschrijver in gebreke bleef te boek te stellen.

Het ambacht van Zoeterwoude werd, zoo vinden we vermeld, [1]) in het jaar 1304 op woensdag na St. Valentijn door Willem van Henegouwen, als eene heerlijkheid in leen uitgegeven aan Heer Phillips Van Santhorst. Dit is de eerste maal, voor zoover we weten, dat iemand er mede verleid werd; misschien wel, omdat het toen eerst de moeite waard was het in leen te bezitten en te voren niet het begeerig oog van een of ander edelman had getrokken. Maar het was niet aan den adel alleen, dat Willem van Henegouwen, Zoeterwoude schatplichtig maakte, want betrekkelijk weinig jaren daarna, in den aanvang van 1316 schonk hij twee kampen lands onder Zoeterwoude, aan de Commanderij van St. Jan te Haarlem, voor eene kapellerij ten bate der zielen van

1) *Fr. Van Mieris* Beschrijving der stad Leiden, Dl. II, bl. 681.

hem-zelven, zijne ouders en van Heer IJsebrand Van Rinneghom en de zijnen, die deze landerijen van den Graaf in leen hield. Zie hier de akte waarin van dat alles melding wordt gemaakt. [1])

Wij Willaem grave van Henegouwen, van Hollant, van Zieland ende hare van Vrieslant, maken kont allen luden, die deser letter sellen zien of horen lesen, dat wi twie campe lants, die legghen binnen den baune van Zoeterwoude, die ene hiet tuter vlieland, ende die ander die rughe camp die Dirc van den werve ende Florijs zijn broeder van ons te liene helden ende op ons verstorven is, welke twie campe lants voirn. Dirck van den Wale onse trouwe knape, daer God die ziele of hebben moet, heeft vercoft van onser weghen Haren IJsebrande die was Willaems zone van rinneghem, tot eenre cappelrien ewelike te bliven vri ende quyt scelden met deser letter van ons ende van onsen nacomelinghe, ende setten en willen dat dese cappelrie voirn. metten erve verdient werde ende blive vrilike in Sinte Janshuis te Haerlem des hospitaels van over zee voir onse ziele ende onser ouder ende haren IJsebrants ziele voirseit alle dese dinc voirs. stade ende vast houde onder mijns Heeren zeghel des graven van Hollant In oirconde deser letter bezeghelt mit onsen zeghel ghegheven te Haerlem, In dertienden avont Int jaer ons Heeren Dusent drie hondert sestiene.

Wanneer men nu in het oog houdt, dat de Commanderij van St. Jan in het jaar 1310 te Haarlem is gevestigd, [2]) is het opmerkelijk, dat reeds zeer vroeg eene betrekking tusschen dat klooster en Zoeterwoude bestond, vroeger dan met eenige der andere aan St. Jan onderhoorige parochien het geval is geweest. Het patronaatsrecht der kerk zou, gelijk wij weldra vernemen zullen, binnen weinig tijds, in bezit komen van de orde van Rhodus, maar in 1316 behoorde het nog tot de grafelijke prerogatieven. Het bezit dier kerk moge toen reeds voor de

---

1) Utrechtsch Cartularium N°. 298.

2) Zie in *F. Allan* Geschiedenis en beschrijving van Haarlem, Dl. II, blz. 249—386 mijne monografie: De Commanderij van St. Jan.

Commanderij van St. Jan, nevens hare kapellerij te Zoeterwoude, gewenscht zijn geweest, het werd dit nog meer nadat Heer Pieter Van Leiden, kanunnik van St. Pieter te Leiden en van Middelburg, Persoon [1]) der kerk in het dorp Zoeterwoude, bij zijn testament van Dinxendages voor Sinte Mertensdage in die winter (derhalve den 9 November) in 't jaar 1316 de volgende giften besprak „Voort wil ick dat men die Coe die der Papelijcker provende (praebendae pastorali) te Zoeterwoude behoort, van mijnen jaere van gratien aldaar uytsette" „Voort zoe en geve ick mijne huysinge te Zoeterwoude der Papelijcke provende aldaer." De testateur moet omstreeks het jaar 1320 overleden zijn, want deze stichtingen werden bekrachtigd door Frederik Van Zyrik Bisschop van Utrecht in crastino purificationis Beatae Mariae Virginis (3 Februari) 1320. [2])

De ijverige pleitbezorger der belangen van de Gods-

---

1) In een handschrift, berustende in het Archief van het voormalig Beggijnhof te Haarlem, vindt men de volgende toelichting, van de hand van den Beggijnen-Pasteor Mr. Jan Albert Ban (1630—1644) omtrent den eersten pastoor van het beggijnhof Heer Arent Van Sassenheim (1262—1272): „Na verloop van tijd verkreeg hij de waardigheid van *Persoon*, dat is een „stoel in de Domkerk van Utrecht onder de domheeren en kanunniken, en „hij zoowel als zijn opvolgers droegen als onderscheidingsteeken van dien „rang „almuysen" (dat is bonte vellen van wit en graauw bont gemaeckt) „om hunnen arm."

In het Vlaamsche weekblad „Rond den Heerd" N. 48 van 1877, wordt ook wat geschreven over de waardigheid van „Persoon, persona" maar met veel woorden wordt daar eigenlijk niets gezegd en de lezer niet veel verder gebracht.

2) *Fr. Van Mieris* Charterboek van Holland en Zeeland F°. 1753. Dl. II, blz. 175—176.

T(rajectensis) S(uffraganei) F(ranscisci) H(ugonis) L(udovici) H(eussenii) S(acrae) T(heologiae) L(icentiati) P(ro) V(icarii) T(rajectensis) Batavia Sacra F°. 1714. Pars altera p. 251.

Ik ben veel dank schuldig voor menige inlichting en talrijke mededeelingen aan den Zeer Eerwaarden Heer W. J. Van Grossel, Pastoor der kerk van St. Jans Onthoofding te Zoeterwoude, die met niet genoeg te waarderen hulpvaardigheid, mijn arbeid aanmerkelijk heeft verlicht.

huizen van St. Jan in den lande van Overzee, Jacob Van Denemerken [1]) wist, niet lang nadat de Zoeterwousche kerk op de pas verhaalde wijze door Heer Pieter Van Leiden bedacht was, van Graaf Willem III voor de Commanderij te Haarlem het jus patronatus der kerken van Hazerswoude en Zoeterwoude te verwerven en op den 26 November 1328, daags na St. Catharina, ten tijde dat de Graaf zich in Haarlem bevond, werd aan den Bisschop van Zuda de volgende giftbrief uitgereikt: [2])

Universis presentes literas inspecturis Wilhelmus Dei gratia comes Hannonie, Hollandie, Zeelandie et dominus Frisie ad perpetuam rei memoriam facimus manifestum, quod cum jus patronatus ecclesiarum de Hasertswoude et de Zoetertwoude ad nos et predecessores nostros comites Hollandie, de jure, consuctudine et usu pertinuerit et pertineat pleno jure fuerimusque in possessione vel quasi et simus presentandi et conferendi dictas ecclesias quotiens et quando vacaverint et fuerint rectoris solacio destitute, Nos qui cultum divinum semper cupimus augmentari, considerantes quod venerandus pater noster dilectus dominus Jacobus Dei gratia episcopus Zudensis augmentare dictum cultum divinum desideravit et desiderat prout sua facta in Trajecto, in Novimagio, in Meghen, in Oudewater, in Hairlem, in Middelborch et in alijs pluribus locis lucidius manifestant, Nos qui tenemur et cupimus illos promovere et adjuvare quorum fama de talibus operibus divulgat ut liquet predictum jus patronatus cum omni plenitudine juris, prout ad nos et predecessores nostros pertinuit et pertinet pro nobis heredibus et successoribus nostris dicto domino episcopo Zudensi pro se et ecclesia sua et specialiter illis qui commendatores erunt in ecclesia de Hairlem, perpetuo duximus concedendum, conferentes in dictum venerandum virum dominum episcopum Zudensem et ecclesiam suam, jus patronatus dictarum ecclesiarum nichil nobis heredibus et successoribus nostris penitus reservantes,

1) Zie over hem: Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem Dl. IV, bl. 250 en de daar aangehaalde bronnen.

2) Mr. *A. J. Enschedé* Inventaris van het Archief der stad Haarlem Dl. I. No. 1771. Ook afgedrukt in de Handvesten en Privilegien der stad Haarlem. Fo 1751, bl. 669.

volentes pro nobis heredibus et successoribus nostris, quod deinceps dictus venerandus pater Zudensis episcopus et quicunque commendator fuerit in domo de Hairlem, dicto jure patronatus ecclesiarum predictarum utatur pacifice et quiete, pro nobis heredibus et successoribus nostris renunciantes expresse et quod dictas ecclesias per suos fratres perpetuo facient quotiens et quando voluerint deservire. In quorum omnium testimonium et munimen sigillum nostrum presentibus duximus apponendum. Datum Hairlem Anno Domini mccc vicesimo octavo in crastino beate Katherine virginis et martyris.

Kort daarop, maar de juiste tijd is ons niet bekend, werd door den Commandeur van St. Katherijnen te Utrecht, als geestelijk hoofd van al de St. Jans Commanderijen hier te lande, aan den Graaf, uit erkentelijkheid voor deze gift, verblijf en gastvrijheid toegestaan, voor de Graven van Holland, hunne vrouwen en oudste zoons en dochters, in al de conventen der orde, welke in Holland en Zeeland reeds bestonden of nog zouden opgericht worden. Ter wille der volledigheid nemen wij ook dat stuk hier op. [1])

Universis praesentes litteras inspecturis Wilhelmus, Comes Hannoniae etc. & frater *Gerardus de Hamersteyn*, Commendator Conventus Domusque Sanctae *Katherinae* Trajectensis salutem & rei gestae noscere veritatem. Noverint universi, quod cum nos *Wilhelmus* Comes praedictus ob augmentationem cultus divini, & ob affectionem, quam ad personam Reverendi patris D. *Jacobi*, quondam *Zudensis* Episcopi Commendatoris Domus praedictae, & suum Conventum habuimus, jus Patronatus Ecclesiarum de *Hasairdswoude* & de *Zoeterwoude* dictis *Zudensi* Episcopo suoque Conventui contulerimus nec non plura jura & libertates concesserimus, prout hoc in litteris nostris super hoc confectis plenius continetur, & in aliqualem recompensationem dictus frater *Gerardus de Hamersteyn*, Commendator Conventus & Domus praedictae nobis, heredibus, & successoribus nostris Comitibus *Hollandiae*, uxoribus eorum, & primogenitis filio vel filiae eorundem dederint, deliberatione matura

1) H(*ugonis*) F(*rancisci*) V(*an*) H(*eussen*) Sac(*rae*) T(*heologiae*) L(*icentiati*) Vic(*arii*) T(*rajectensis*) Historia Episcopatuum Foederati Belgii. F° 1719, Tomus I, p. 488.

praehabita, atque concesserint, dant & concedunt his praesentibus hospitium in domibus eorundem, in *Trajecto*, in *Oudewater*, in *Haerlem*, in *Middelburch*, & in omnibus aliis domibus, quas habent vel habere poterunt in futurum, in Comitatibus nostris *Hollandiae* vel *Zelandiae*, &c.

Zoo was dan de Commanderij in het bezit gekomen van de kerk te Zoeterwoude, want onder het patronaatsrecht heeft men niet anders te verstaan dan de vrije beschikking over het gebouw-zelf en over de inkomsten en praebenden der kerk. Hoe de Commandeurs in de veertiende eeuw die rechten hebben uitgeoefend, wie de herders der gemeente geweest zijn, ligt in het duister der tijden verborgen en de betrekkingen tot het Haarlemsche St. Janshuis, treden eerst met het einde der veertiende eeuw eenigszins naar voren, toen de Pastoor van Zoeterwoude Heer Wilhelmus Jacobs van zijne bediening vrijwillig afstand had gedaan. De Commandeur droeg toen aan den Aartsdiaken van het Utrechtsche bisdom, voor de openstaande pastorie, zijn orde-broeder Machelinus Liebaert voor, bij den brief van Zondag Laetare 1396, dien we hier afdrukken. [1])

Frater Wilhelmus de Scoten commendator domus hospitalis beati Johannis Jherosolimitani in Haerlem, Trajectensis dyocesis Notum facio universis quod venerabili viro Domino Archidyacono Trajectensis, sue ejus in hoc vices gerenti ad ecclesiam parochialem in Zoeterwoude, Archidyaconatus Trajectensis, vacantem ad presens per liberam resignacionem fratris Wilhelmi Jacobi dicti hospitalis Cujus jus patronatus ad me virtute dicte commendatoris pleno jure pertinet, fratrem Machelinum Liebaert dicti hospitalis, in hijs scriptis presento, pure et simplice propter Deum pro institucione canonica, cura animarum et custodia reliquiarum dicte ecclesie obtinendum, Supplicans cum ipso et pro ipso, quatenus ipsum in dictam ecclesiam instituere ac sibi curam animarum et custodiam reliquiarum ejusdem ecclesie committere dignetur cum

1) Utr. Cart. No 259.

solempnitatibus in hijs fieri debitis et consuetis. In cujus rei testimonium sigillum meum presentibus est appensum. Datum anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo sexto dominica letare.

Omstreeks twaalf jaren stond Heer Machelinus Liebaert aan het hoofd der parochie en wel tot het einde van 1408 toen hij zijne geestelijke functie nederlegde. Hij vond een opvolger in Heer Nycholaus gezegd Thomas, van de Orde van St. Jan. Deze priester was door den Commandeur aan den Utrechtschen Bisschop voorgedragen, doch aleer de benoeming volgde, werd door den Officiaal Aartsdiaken het in die tijden gebruikelijke bevel tot uitroeping afgezonden bij een tot ons gekomen brief van den zesden dag na Driekoningen 1409, welke in dezer voege luidt: [1])

Officialis Archidyaconi Trajectensis Universis presbyteris et clericis nobis subditis ad quos nostrum mandatum pervenerit Salutem in Domino sempiternam Presentato domino nostro Domino Archidyacono predicto seu nobis ipsius vices in hoc habenti discreto viro fratre Nycholao dicto Thomas presbytero ordinis Sancti Johannis Jherosolimitani in Harlem, dyocesis et Archidyaconatus Trajectensis, ad ecclesiam parochialem in Soeterwoude diocesis et Archidyaconatus eorundem, ad presens per liberam resignacionem fratrem Machelini Liebaert presbyteri ejusdem ordinis ejusdem ecclesie novissime rectoris vacantem A venerabili et religioso viro fratre Wilhelmo de Scoten, Commendatore domus hospitalis Sancti Johannis Jherosolimitani in Hairlem diocesis et archidyaconatus predictorum, vero ut dicitur dicte ecclesie parochialis patrono, pro institucione canonica curaque animarum et custodia reliquiarum ejusdem ecclesie commissionem a nobis obtinendum Nos vero juxta doctrinam apostoli nemini cito manus imponere volentes Vobis et cuilibet vestrum in virtute sancte obedientie districte praecipientes, mandamus Quatenus accedentes ad dictam ecclesiam de Zoeterwoude inibi palam et publice proclametis et intimetis duobus festivis et uno non festivo diebus a se distantibus, prefatum fratrem Nicolaum dictum Thomas ad supradictam ecclesiam sic ut premittitur vacantem nobis fore presentatum. Citantes nychilomi-

---

1) Utr. Cart. No. 373.

nus peremptorie coram religioso viro Fratre Wilhelmo de Boemel, presbytero ordinis antedicti, Curato in Hasertswoude cui vices nostras in hac committimus donec eas ad nos duxerimus revocandas ad feriam terciam post festum beate Agnete virginis proxime futurum Omnes et singulos tam in genere quam in specie qui se dicto presentato aut hujusmodi sue presentacioni opponere voluerint aut sua crediderint interesse ad opponendum eidem ac ostendendum et docendum de jure suo cum intimacione debita et consueta Nomina vero opponencium si qui fuerint ac dies vestrarum proclamacionum, quid aliud in premissis feceritis nobis literis vestris presentibus transfixis liquide rescribatis vos presencium executores. Datum anno Domini millesimo quadringentesimo nono feria sexta post festum epiphanie Domini.

Men heeft reeds bemerkt, dat de geschiedenis der kerk van Zoeterwoude in de jaren waarvan tot nu toe gesproken is, niet veel anders omvat, dan eene eenigszins breede opnoeming der Pastoors, die haar hebben bestuurd; en dat er in die rij der herders nog al eens afwisseling plaats vond, kan ons te minder verwonderen, omdat wij dit verschijnsel ook bij de andere van St. Jans-Commanderij afhankelijke parochien hebben waargenomen en tot verklaring er van naar eene reden hebben gegist. [1]) Het houdt nu een dertigtal jaren aan, voor de kerk van Zoeterwoude in de oude oorkonden weder ter sprake wordt gebracht, doch al zwijgen die Archiefstukken verder over den Pastoor dien wij het laatst daar met het geestelijk ambt zagen bekleed, zoo weten wij toch dat hij in 1439 zich er niet meer bevond en dat de toenmalige Pastoor, Heer Dirc Moer, te dier tijde van zijne herderlijke bediening vrijwillig afstand deed, omdat hem de parochie van Hazerswoude werd toevertrouwd. Aan den priester uit de Commanderij, Symon Van Schoten werd nu de kerk bevolen en de Commandeur vroeg bij den na te melden

1) Zie Bijdragen IV, bl. 258.

brief van 5 December 1439 bevestiging der keuze aan de Stichtsche kerkvoogdij. [1])

Nos frater Gerardus de Schoten, Commendator domus Sancti Johannis in Harlem hospitalis Jherosolimitani, Trajectensis dyocesis, Notum facimus universis Quia ecclesiam prochialem in Zoeterwoude, dicte dyocesis, ad nostram collacionem sive presentacionem spectantem et ad presens per liberam resignacionem discreti viri fratris theodorici moer ultimi rectoris ejusdem vacantem provido et circumspecto viro fratri Symoni de Schoten presbytero predicti ordinis nostri contulimus et presentis scripti tenore conferimus pure et simpliciter propter Deum, cum omnibus suis juribus, privilegiis et fructibus, redditibus, obventionibus et emolimentis ad ipsam ecclesiam spectantibus, presentantes eundem fratrem Symonem Venerabili viro Domino Archidyacono Trajectensis vel eique in hac parte vices gerenti seu habenti pro institucione canonica dicte ecclesie et pacifica possessione ejusdem optinenda Rogamusque cum ipso et pro ipso dictum Venerabilem virum dominum Archidiaconum Trajectensis aut eique vices gerentem et habentem ut eundem fratrem Symonem in rectorem ejusdem ecclesie instituat et investiri faciat cum solempnitatibus ad hoc debite requisitis et in talibus fieri solitis et consuetis. In cujus rei testimonium presentes literas sigilli nostri appensione duximus communiri. Datum Anno nativitatis Domini Millesimo quadringentesimo tricesimo nono Quinta die mensis Decembris.

De gevraagde bekrachtiging moet weldra gevolgd zijn, want nog in diezelfde December-maand van 1439, daags na St. Thomas, gaf de nieuwe Pastoor Heer Symon Van Schoten eene verbindtenis af, dat hij naar oude rechten en gewoonten zijne parochie zou besturen en bedienen, zich onderdanig betoonen aan den Commandeur en de tijdelijke have in welstand trachten te bewaren. Zie hier in welker voege dat alles werd omschreven. [2])

Ic broeder Symon van Schoten, priester sinte Jans oirden doe cond allen luden ende kenne mit desen openen brief, dat mij

1) Utr. Cart. N°. 706.
2) " " " 643.

here geryt van Scoten commenduer des goedshuys van sinte Jan binnen Haerlem bevolen heeft die kercke ende die cure van Soeterwoude met alsulke landen, renten ende met alsulker papeliker proven als heer Dirc Moer mijn voirvader dair plach te sitten ende te hebben, ende nyet anders dair boven te eyschen of te begeren. Ende hebbe gheloeft ende ghelove dair of alle precare ende claerliken alle ongelt of te betalen. Ende sel die kercke, die erve ende mij zelven regieren in geesteliker toecht, dat onse oirde, onse goidshuys van Hairlem voirs. gheen scade noch scande dair of en crige. Ende gelove den voirs. heren gherijt van Schoten commenduer ghehoirsaem ende ghetrou te wesen ende den ghemeen oirden in allen zaken ende punten als een goet broeder sculdich is te doen zijnen oversten. Ende wairt sake dat ic alzo onredeliken levede ende mij niet alsoe en regierde als ic sculdich ben te doen ende den commenduer mitten convent dachte onredeliken te wesen, so gelove ic dat ic den commenduer voirs. die kercke van Soeterwoude opgeven zal sonder enyge sculde, (omme) sijnen vrijen wille mede te doen. En sel die huysinge ende hofstede houden in goeden gerake ende ghetimmer op mynen cost. En alle dese voirs. punten hebbe ic gheloeft ende ghelove mit desen openen briefe te houden vast ende van waerden op mijn oirde ende op mijn cruis. In oirconde der waerheyt, want ic selver noch gheen zegel en hebbe, soe hebbe ick ghebeden heren dirc Moer cureit der kercken van Hazaertswoude desen brief over mij te bezegelen. Ende ic broeder dirc voirs., om bedens wille heren symons voirn. hebbe desen brief over hem bezegelt mit mijnen zegel hier beneden op spatium des briefs gedruct. In t jaer ons heren M vierhondert negen ende dertich des anderen daechs na Sinte Thomasdach des heyligen apostels.

Tijdens Heer Symon Van Schoten Pastoor was, ontstond er geschil tusschen den Commandeur van de Duitsche Orde met zijne medebroeders, als Rectors van de Parochie van St. Pieter te Leiden en den Commandeur van St. Jan in Haarlem, over het kerkelijk rechtsgebied van Zoeterwoude. Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Raden der stad Leiden, bevestigden, op getuigenis van oude en geloofwaardige lieden, dat de Duitsche Ridders sinds onheuglijke jaren de heilige Sacramenten bediend hadden

op de hofstede Swieten [1]) en in de Weipoort achter Swieten, op de Breede Made, waar vier huizen hadden gestaan, en het is wel waarschijnlijk, hoezeer in het slechts ten deele tot ons gekomen verhoor daar geen melding van gemaakt wordt, dat de Duitsche orde dus met de herderlijke zorgen onder een gedeelte der parochie van Zoeterwoude, ook na dien tijd is belast gebleven. Eenige toelichting op het pas vermelde geschil, vindt men misschien in het hier volgende stuk van 1446. [2])

Wij Schout, Burgermeesteren, Schepenen, ende Raden der stede van Leyden doen cont allen luyden, want tot onser audientie gekomen is bij aenbrengen der Duytsche Heeren, als Rectores van St. Pieters parochie binnen onser stede, hoe dat sij gestaen hebben in eenre pleyte tegens de Heeren van St. Jans-ordre etc. Soo ist dat wij ten versoecke en inniger begeerten wille des Commanduyrs en sijner drie medgesellen broederen van den Duytschen huyse t' Utrecht, Rectores en Bewaerders van de Cure van St. Pieters, voor ons hebben doen comen etc. Item Boudewijn van Swieten tuygde, dat sijn Hofstede van Swieten ende de landen daertoe behorende, gelegen is in den Ambocht van Soeterwoude, ende alhoewel dat het so is, so en weet hij noch en kent niet anders, noch en heeft van sijnen voorvaderen, die besitters van den goeden te Swieten geweest hebben, niet anders gehoort, dan dat hij ende diegene, die op die Hofstede gewoont hebben tot desen dagen toe behooren in der parochie tot Sinte Pieterskerck tot Leyden, ende tot Leyderdorp, daer oock veele van die van Swieten begraven leggen bij der Duytscher Heeren haer consent en oerlof, en mede is den voorsz. Boudewijn van Swieten wel kennelick en heeft oock wel hoeren seggen, dat die Heeren van den Duytschen ordenen Cureyten van St. Pieterskercke tot Leyden die heylige

1) Boudewijn Van Swieten, die in de eerste plaats gehoord werd, was Thesaurier van Holland, een vroom en edelaardig man. Zie over hem : *Römer* Geschiedk. overzigt van de kloosters en abdijen in .... Holland en Zeeland. Dl. I, bl. 392—393, 565. Dl. II, bl. 217.

2) *Antonii Matthaei* Veteris aevi analecta. Editio secunda 4° Hagae Comitum 1738. Tomus tertius pag. 430. Ik had gaarne het volledige stuk medegedeeld, maar de akte is in het Leidsche Archief niet voorhanden. Zoo meldt mij de Archivaris Jhr. W. J. C. Rammelman Elzevier.

Sacramenten over menige jaren in die Weypoort achter Swieten, en also voort langs den Rhijn tot Leyden toe geadministreert hebben, en Boudewijn voorsz. seyde, dat hij out is 73 jaer. Item Sijbrant Gerrit Sijbrantssoon oud 60 jaren tuygde bij sijn gestaefden eede, hem wel te gedencken is, en dat hij sijn vader en Oudevader heeft hooren seggen, hoe dat in de Weypoort op de breede made plegen te staen vier huysen, daer of dat die twee afgebroken sijn, welcke hare Hoochtijt en t' heylige Sacrament plegen te halen in St. Pieterskercke tot Leyden onder den Duytschen Heeren. Item Fye Jan Fyen saliger dochter out 52 jaer, en Fye Roelof Gerritssoons wijf, oock Jan Feijensoons dochter, out 35 jaer tuygden bij haren gestaefden eede, dat die vier huysen op die Breed-made, en die van Swietersluyse plegen in St. Pieters parochiekercke tot Leyden hare hoochtijt te houden, ende hare biechte te spreken onder den Cureyten van St. Pieters. Maer dat die van Swietersluyse nu tot Leyderdorp te kercke gaen, dat het is bij overdrachte en consente van den Commanduyr van St. Pieters, en so wat offerande die Parochie-Paep van Leyderdorp van den dooden ontfangt, die tot Swietersluyse sterven, dat hij die den Commanduyr van Sinte Pieters half t' huys sent etc.

Het slot Swieten, waarvan in de pas medegedeelde akte gesproken wordt, was gelegen aan den grooten weg van Leiden naar Utrecht. In den rechtsban van Zoeterwoude trof men in vroeger tijd ook aan de hofstede *Cijs* of *Berendrecht*, een leen der Hollandsche Graven, en gelegen op een paar minuten afstand en ten westen van de *Lammenbrug*: de laatste overblijfselen er van zijn omstreeks het jaar 1840 gesloopt. Ten oosten dier *Lammenbrug* verheft zich thans nog het oude, ridderlijke slot *Kronensteyn* door Floris Van Alkemade in 1412 uit zijn eigen goederen aan de graaflijkheid opgedragen en van haar wederom in leen ontvangen. Het werd in 1475, bij het overlijden van Vrouwe Margaretha Van Alkemade verleid op haar zoon Tieleman Oem Van Wijngaarden, en was, na, zooals te denken valt, menigmaal van eigenaar veranderd te zijn, in 1874 eene bezitting van Mevrouw de

Weduwe Blussé, die in October van dat jaar haar honderdsten verjaardag beleven mocht. Na deze uitweiding keeren wij op onze schreden terug.

Wij hebben tot nu toe bijna uitsluitend kunnen spreken over de geestelijke bediening in Zoeterwoude, en eerst in 1454 komen daar weder de stoffelijke belangen ter sprake, toen namelijk op den 26 Januari van dat jaar, bij eene akte voor Schepenen van Leiden verleden, de Commandeur eene erfhuur afkocht, waarmede twintig morgen lands in het ambacht en behoorende tot de kerkegoederen van Zoeterwoude, waren bezwaard [1]) De Pastoor Heer Symon Van Schoten, tijdens wiens bewind dit plaats vond, kocht zelf op den 23 Juli 1466 eenige in Zoeterwoude gelegen goederen (evenwel van weinig belang naar het schijnt) [2]) en het moet hem welgevallig geweest zijn, dat een van zijne parochianen, Bartholomeus Hoevenzoon, bij testament van 4 Mei 1471, dat wij aanstonds doen volgen, de prebende pastoralis (papelike prove) bedacht met eene jaarlijksche rente van een Rijnschen gulden. [3])

In nomine Domini Amen. Anno a nativitate ejusdem millesimo quadringentesimo septuagesimo primo, indictione quarta, die vero mensis maii quarta hora nonarum vel quasi, pontificatus Sanctissimo in Christo patris et domini nostri domini Pauli, divina providentia pape secundi, anno septimo, in mei notarii publici testiumque infrascriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum presentia personaliter constitutus vir discretus et honestus Bartholomei filius Hoeven incola ville de Zoeterwouda, districtus rijnlandie, Trajectensis dyocesis, solerter attendens verbum apostoli inquietum omnes stabimus ante tribunal Christi recepturi prout in corpore gessimus sive bonum fuerit sive malum, oportet nos diem messionis extreme, misericordie opibus prevenire ac eternorum intuitu seminare in terris, quod reddente Domino cum multipli-

1) Utr. Cart. N° 417.
2) „ „ „ 422.
3) „ „ „ 392.

cato fructu recolligere mereamur in celis, firmam spem fiduciamque tenens, Quia qui pace seminat pace et metet, et qui seminat in benedictionibus de benedictionibus et metet vitam eternam, consideransque prefatus Bartholomeus se aliquando emori oportere, Volens Deo aliquit de suis bonis erogare, omnibus melioribus modo via jure stilo causa et forma quibus melius et efficacius potuit et debuit pure, libere, simplice sponte et ex certa sua scientia dedit, donavit et effestacando tradidit unum florenum renensem annue, viginti stuff. pro quolibet floreno conputatus prebende pastorali in Zoeterwouda Trajectensis dyocese qui florenus tolli debet et levari ex quadam porcia terre duorum jugerum jacente in quodam campo decem et septem jugerum cum dimidio confrontata cum Zoeterwouder Wateringhe a parte occidentali, quadam aut fossa dicta puycsloet, ad partem orientalem. Item ad partem meridionalem terris canonicorum Sancti pancracij opidi Leydensis. Ad partem vero borialem cum terris ipsius bartholomei donatoris Excepit tamen ex ista donacione prelibatus donator, quod si quis in posterum comparuit qui suum pretactum campum duorum jugerum pretactorum esse probavit quoad absit, quod talis habeat regressum ad hujusmodi florenum renensem vendicandum de bonis prescriptis contra pastorem et curatum ecclesie de Zueterwouda. Super quibus omnibus et singulis superscriptus donator Bartholomeus petijt a me notario publico subscripto unum vel plurima publicum seu publica instrumentum sive instrumenta. Acta fuerunt hec Leidense in domo mei notarii publici subscripti Sub anno, indictione, die, mense, hora et pontificatu quibus supra, presentibus ibidem honarabilibus et discretis viris ac dominis Magistro Ysbrando Jacobi de Enchusen, in decretis licentiato et magistro Nycolao de Gagelenberch baccalario in decretis, testibus fide dignis, ad premissa vocatis specialiter et rogatis. Et ego Walignus de Oegstgeest in decretis licenciatus Clericus Trajectensis dyocesis, publicus apostolica et imperiali auctoritatibus notarius, quia premissis donacioni, tradicioni, assignacioni et cessioni omnibusque alijs et singulis premissis dum sic ut premittitur agerentur et fierent unacum prenominatis testibus presens interfui eaque omnia et singula sic fieri, vidi et audivi, Ideoque hoc presens publicum instrumentum manu mea propria conscriptum, exinde confeci, subscripsi, publicavi et in hanc publicam formam redegi, signoque et nomine meis solitis et consuetis signavi rogatus et requisitus In fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum.

Wellicht heeft de Pastoor Heer Symon Van Schoten niet meer gedeeld in de gunstige beschikking, welke bij dit testament aan de voor hem bestemde inkomsten der kerk werd toegedacht, want wij vernemen, dat hij in 1473, na een drie en dertig jarig bewind, is overleden. De keuze van den Commandeur voor de vervulling van de opengevallen pastorie viel thans op Heer Johan Willem Janssen, die den Officiaal Aartsdiaken van Utrecht werd aanbevolen. Den gewonen weg volgende, werd op den 4 October 1473 het aanstonds af te drukken bevel tot uitroeping [1]) aan de belanghebbenden ter hand gesteld en toen geen verzet tegen de keuze inkwam, werd op den zesden dag na St. Lucas Evangelist, (18 Oct.) 1473 aan Heer Johan Willem Janssen zijn bevestigingbrief afgegeven. [2])

Officialis Archidyaconi Trajectensis judex, universis et singulis presbyteris, capellanis, clericis et notarijs publicis quibuscunque nobis subditis et eorum cuilibet in solidum ad quem vel ad quos presens nostrum mandatum venerit Salutem in Domino sempiternam, Presentato domino nostro Domino archidyacono predicto seu nobis ipsius vices in hoc habenti et gerenti discreto fratre Johanne Wilhelmo dyacono, hospitalis sancti Johannis Jherosolimitani domus sancti Johannis Harlemensis trajectensis dyocesis, ad ecclesiam parochialem de Zoeterwouda ad presens per mortem quondam fratris Symonis Nycolai de Schoten dicti quondam hospitalis ultimi dum vixit rectoris, vacantem, A venerabili ac religioso viro fratre Nycolao de Schoten, sacre domus hospitalis sancti Johannis Jherosolimitani domus sancti Johannis Hairlemensis antedicte Commendatore, vero ut dicitur dicte ecclesie parochialis patrono pro institucione canonica ad eandem a nobis obtinenda Curaque animarum et custodia reliquiarum ejusdem ecclesie parochialis ipsi fratri Johanni presentato committendum Nos vero juxta doctrinam apostoli nemini cito manus imponere volentes Vobis et cuilibet vestrum in virtute sancte obedientie districte praecipientes mandamus Quatenus acce-

1) Utr. Cart. N° 390.
2) " " " 391.

dentes ecclesiam parochialem de Zoeterwoude antedictam inibi palam et publice proclametis et intimetis duobus diebus festivis et uno non festivo a se distante prefatum fratrem Johannem sic nobis fore presentatum Citantes nichilominus peremptorie coram honorabili viro decano nostro rijnlandie cui vices nostras in hac parte committimus donec eas ad nos duxerimus revocandas ad feriam quintam post festum Sancti Luce proxime futuram omnes et singulos tam in genere quam in specie qui se dicto presentato aut sue presentacioni hujusmodi opponere voluerint aut sua crediderint interesse contra dictum presentatum ad opponendum eidem ostendendumque et docendum de jure suo cum intimacione debita et consueta Nomina vero opponencium si qui fuerint et dies vestrarum proclamacionum ac quae alia in premissis feceritis dicto nostro commissario literis vestris presentibus transfigiendis liquide rescribatis vos presencium executores. Datum anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo tercio die quarta mensis Octobris.

Officialis Archidyaconi Trajectensis judex, universis et singulis presbyteris, capellanis, clericis et notarijs publicis quibuscunque nobis subditis et eorum cuilibet insolidum ad quem vel ad quos presens nostrum mandatum pervenerit Salutem in Domino sempiternam Presentato Domino nostro Domino Archidyacono predicto seu nobis ipsius vices in hoc habenti et gerenti discreto fratre Johanne Wilhelmo dyacono hospitalis Sancti Johannis Jherosolimitani domus Sancti Johannis Harlemensis Trajectensis dyocesis ad ecclesiam parochialem de Zoeterwoude ad presens per mortem quondam fratris Symonis Nycolai de Schote dicte quondam hospitalis ultimis dum vixit rectoris ejusdem vacantem A Venerabili ac religioso viro fratre Nycolao de Schoten sacre domus hospitalis sancti Johannis Jherosolimitani domus sancti Johannis Harlemensis antedicte commendatore, vero ut dicitur dicte ecclesie parochialis patrono pro institucione canonica ad eandem a nobis obtinenda curaque animarum et custodia reliquiarum ejusdem eeclesie parochialis ipsi fratri Johanni presentato committendum Concessisque dicto presentato super hujusmodi sua presentacione proclamacione debitis et consuetis ac citatis peremptorie coram honorabili viro decano nostro rynlandie cui vices nostras in hac parte commisimus donec ad nos duceremus revocandas Ad feriam quintam post festum Sancti Luce evangeliste infrascriptis omnibus et singulis tam in genere quam in specie qui se dicto presentato aut sue

presentacioni hujusmodi opponere vellent aut sua credent interesse contra dictum presentatum ad opponendum eidem ostendendumque et docendum de jure suo cum intimacione debita et consueta. Qua die citacionis cum ejus debita continuacione adveniente nullus coram dicto nostro commissario comparuit oppositor sive contradictor Unde Nos hujusmodi negocium ad nos revocantes, consideratis in talibus considerandis, prefatum fratrum Johannem ad dictam ecclesiam parochialem admisimus et admittimus per presentes ipsumque instituimus in eandem et investimus principaliter de eadem, Curam animarum et custodiam reliquiarum ejusdem ecclesie parochiale nichilominus sibi committendum Recepto prius ab eodem fidelitatis et obedientie solito juramento. Quare vobis et cuilibet vestrum in virtute sancte obedientie ac sub penum suspencionis et excommunicacionis districte praecipientes mandamus Quatenus accedentes ecclesiam parochialem de Soeterwoude antedictam eundem fratrem Johannem vel legitimum ejus procuratorem ad hoc sufficiens mandatum habentem pro eo et ejus nomine in et ad corporalem, realem et actualem possessionem vel quasi dicte ecclesie parochialis cureque et regiminis ac jurium et pertinenciarum omnium ejusdem, auctoritate nostra inducatis cum solempnitatibus debitis et consuetis, Praecipientes universis et singulis parochianis ejusdem ecclesie de Zoeterwoude ut eidem fratri Johanni de cetero et in antea tamquam eorum vero rectori et curato in omnibus semper obediant reverenter atque intendant, sibique vel legitimo ejus procuratori ad hoc sufficiens mandatum habenti, fructibus, redditibus, proventibus, juribus et obvencionibus universis ecclesie parochialis ejusdem quantum in ipsos et eorum quemlibet concernet responderi faciant temporibus ad hoc positis atque statutis Receptis literis facimus vos presentium executores. Datum anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo tercio feria sexta post festum sancti Luce evangeliste continuata a feria quinta inmediate praecedente [antedicta?]

De nieuwe Pastoor was nog maar kort in zijne bediening toen de Graaf dezer landen, Hertog Karel de Stoute, tot goedmaking van de kosten zijner oorlogen, in 1474 buitengewone beden vorderde, waarin Holland veertien duizend driehonderd ponden Tournois moest opbrengen. Den Geestelijken in Holland, Zeeland en West-Friesland

werd bevolen, schriftelijk de goederen en renten op te geven, welke zij sinds zestig jaren bezaten. Dit vond alom hevigen wederstand en 's Hertogs kamerheer, de invordering van die ongewone schatting in 1476 in Holland doorzettende, deed hier en daar de geestelijke goederen ter verkoop aanslaan en het zilverwerk uit de kerken wegnemen. [1]) Uit dezen tijd nu, dagteekent de hiervolgende kwitantie voor den Pastoor van Zoeterwoude, die zooals men ziet ook zijn deel moest bij bijbrengen om de ledige graaflijke schatkist te vullen. [2])

(„Quitancie van xi st. van die amortizacie der gueden des cureis van Zoeterwoud ghesciet bij hartoch Karol.") Ic pietre de buis ontfanger van den nuwen verworven geesteliken goeden van Hollant ende Vrieslant, kenne ontfaen hebbende van meester Jan Willem Janszone pastoer tot Zoeterwoude die somme van elf stuvers ende een oort stuvers, dairinne begrepen den xv^{ten} penninck ter cause van zeven groete op een stick lants van twe morghen ende drie stuv. op datselve lant, van welken goeden, naer dat bij den commiss. dair toe gecommittert van mijns ghenadichs heren wege allen behoerliken lasten of ghetoghen sijn gheweest, ghetaxeert zijn op de voirs. summe, van welker summe van elf stuvers ende een oert stuvers Ic ben te vreden. In kennissen van mijnen zegele ende handteyken hier onder gestelt den derden dach van Januario (mccccIxxvij.)

De bevestigingbrief, dien wij even te voren hebben medegedeeld, bevatte, gelijk de lezer zich herinneren zal, de gewone zinsnede, dat met excommunicatie zouden worden gestraft degenen, die den nieuwen Pastoor niet mochten willen toelaten en inleiden tot zijne pas verworven herderlijk ambt. Er zal wel geene reden zich hebben opgedaan, om die bedreiging uit te voeren, maar het stond te duchten en het geschiedde ook inderdaad, dat Heer Johan Willem Janssen-zelf met excommunicatie werd

1) *Arend* Algemeene Geschiedenis des Vaderlands, II Deel, derde stuk, bl. 53. 2) Utr. Cart. N° 894.

getroffen. De aanleiding daartoe moet gezocht worden in verzet en weigering, om een stipendium te voldoen aan de bisschoppelijke thesaurie, gevolgd van ongezindheid om voor eene kerkelijke vergadering zich te verantwoorden; maar het schijnt dat deze zaak spoedig op eene vreedzame wijze is vereffend, want in 1479, zond de Officiaal van het hof van Utrecht, den aanstonds mede te deelen brief af, houdende kennisgeving, dat de excommunicatie van den Pastoor van Zoeterwoude was opgeheven. [1])

Officialis Curie Trajectensis judex, Universis et singulis presbyteris, capellanis, clericis et notarijs publicis nobis subditis Salutem in Domino sempiternam Vobis mandamus quatenus magistrum Johannem Wilhelmum-filium Johannis curatum ecclesie parochialis de Zueterwouda excommunicatum a nobis pro contumacia et expenso ad instanciam procuratoris fiscalis curie nostre ex et pro eo qua mandato synodali Reverendissimi domini nostri domini Trajectensis de comparendo personaliter ad synodum minime paruit, quem ab hujusmodi excommunicacione sua hijs presentibus absolvimus sicque absolutum publice nuncietis et teneatis. Datum anno Domini Mccccclxx nono.

Al was het pas vermelde feit van eenig gewicht voor den Pastoor-zelven, zoo greep er in datzelfde jaar 1479 een voorval plaats, dat belangrijk was, hoofdzakelijk in zijne gevolgen voor de geheele Parochie. Behalve de kerk, die in dit opstel reeds menigmaal te spraak is gekomen en aan St. Lebuinus was toegewijd, bestond er in de jurisdictie van Zoeterwoude nog eene kapel, in de 15de eeuw door het geslacht Van Alkemade uit zijn eigen goederen gesticht en aan de heilige Maagd Maria toegewijd. De kapel was in 1479 eigendom van Tieleman Oem Van Wijngaarden, die, om dit bedehuis te meer te verheffen, aanzoek deed bij het bevoegde kerkelijk gezag, dat er eenige geestelijke gunsten aan mochten verbonden

---

1) Utr. Cart. No 395.

worden, en zoo geschiedde het dat Lucas, Bisschop van Sibicene, Nuncius van den pauselijken stoel, enz. bij zijn brief gegeven in Brugge den 8 Mei 1479 een aflaat van honderd dagen, in den gebruikelijken vorm der kerk, verleende aan allen, die deze kapel op eenige door hem aangewezen tijden godvruchtig zouden bezoeken. Zie hier de akte waarbij die voorrechten werden toegestaan. [1])

Lucas, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Sibenicensis, Referendarius ad dilectum nobis in Christo Nobilem Virum, et illustrissimum Principem Dominum Maximilianum Austriae et Burgundiae Ducem, ejusque Dominia ac illis adjacentia, et nonnulla alia partes et loca Serenissimi in Christo Patris et Domini nostri Domini Sixti Divina providentia Papae quarti ac praefati Sedis Nuncius, Orator et Commissarius cum potestate Legati de Latere, universis et singulis praesentes litteras inspecturis salutem in Domino sempiternam. Ineffabilia gloriosae Virginis Dei Genitricis Mariae meritorum insignia devotae considerationis indagine perscrutantes et inter mentis arcana revolventes, quod ipsa castissimo ejus utero, prout nostri status exigebat necessitas, humanae salutis auctorem protulit, et apud eum quem maternis lactavit uberibus sedulas pro nostrae fragilitatis expiatione preces effundit, dignum quinimo potius debitum reputamus, ut in honorem sui nominis dedicatas Capellas et loca alia gratiosis remissionum prosequamur impendiis, et indulgenciarum muneribus decoremus. Cupientes igitur ut Capella B. Mariae Virginis sita infra limites *Parochiae de Zueterwoude juxta Oppidum Leydense* Trajectensis Dioecesis congruis frequentetur honoribus, et a Christi fidelibus jugiter veneretur, ac in ipsius structuris et aedificiis debite reparetur, conservetur, et manuteneatur libris, calicibus, et aliis ornamentis Ecclesiasticis decoretur, fulciatur, et laudabiliter muniatur, in ea quoque cultus augmentetur divinus, et ut Christi fideles eo libencius devotionis causa ad eandem Capellam confluant, et ad reparationem, conservationem, et alia praemissa manus promptius porrigant adjutrices, quo ex hoc ibidem dono caelestis gratiae uberius conspexerint se refectos, dilecti nobis in Christo nobilis Viri Tylmanni *Oem de Wijngairden*, illustrissimi Principis Domini

---

1) V(*an*) H(*eussen*) l. c. bl. 488.

Maximiliani Austriae et Burgundiae Ducis Consiliarii, cujus Praedecessores Capellam ipsam de bonis sibi a Deo collatis fundarunt, porrectis nobis supplicationibus inclinati, de Omnipotentis Dei misericordia, ac ejusdem B. Mariae Virginis, intercessioneque Beatorum Petri et Pauli Apostolorum, auctoritate confisi omnibus utriusque sexus Christi fidelibus veri poenitentibus et confessis qui Capellam hujusmodi in secunda post Festum Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi, et in secunda etiam feria post Pentecosten ac ejusdem B. Mariae Visitationis, Assumptionis, et Nativitatis festivitatum diebus a primis Vesperis, usque ad secundas Vesperas inclusive devote visitaverint, annuatim et ad praemissa manus porrexerint adjutrices pro singulis diebus hujusmodi, quibus id fecerint centum dies indulgenciarum de injunctis eis poenitenciis misericorditer in Domino relaxamus, praesentibus, perpetuis, futuris temporibus duraturis. In quorum fidem et testimonium praemissorum has nostras litteras per Secretarium nostrum subscribi, sigillique nostri jussimus et fecimus appensione communiri. Datum Brugis, Tornacensis Dioecesis, Anno incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo septuagesimo nono, octavo Idus Maii, Pontificatus Serenissimi in Christo Patris et Domini nostri, Domini Sixti Divina providentia Papae quarti anno octavo.

Het kon niet anders of een dergelijk geestelijk gunstbetoon moest de kapel van Zoeterwoude in de oogen der geloovigen aanmerkelijk verheffen en haar bezit moest voor Tieleman Oem Van Wijngaarden des te meer waarde hebben. Maar niettegenstaande dergelijke overwegingen, schonk hij haar, uit goede gezindheid jegens de orde van St. Jan, op den 12 Februari 1487 als eene gift onder de levenden aan den Commandeur van het Haarlemsche huis bij een brief die in dezer voegen luidt. [1])

---

1) V(an) H(enssen) l. c. bl. 489. Zie over de verdere lotgevallen van deze bidplaats mijne schets: „St. Panthaleon, Patroon van de kapel te Zoeterwoude" in: Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem Dl. II, blz. 195—210. Aan het slot van dat artikel wordt door mij het vermoeden uitgesproken, dat deze kapel „eene succursale van de „parochiale kerk te Zoeterwoude zal zijn gebleven, tot het einde van de „zestiende eeuw, toen ook deze tempel, als deel uitmakende van de gees„telijke goederen welke geseculariseerd waren, in het bezit en gebruik

In nomine Domini, Amen. Tenore praesentis publici instrumenti cunctis pateat evidenter, et sit notum, quod anno a Nativitate ejusdem millesimo quadringentesimo octuagesimo septimo, Indictione quinta, die autem lunae duodecima mensis Februarii hora nonarum vel quasi, Pontificatus Serenissimi in Christo Patris ac Domini nostri Domini Innocentii Divinâ Providentia Papae Octavi anno tertio in mei Notarii publici ac Testium subscriptorum propter hoc specialiter vocatorum, et rogatorum praesentia, personaliter constitutus honorabilis et perprudens vir *Tylmannus Oem de Wijngairden* laïcus Trajectensis Dioecesis omnibus melioribus via, jure, modo, causa, et forma quibus potuit et debuit efficatius, dedit, donavit et tradidit pure, simpliciter et propter Deum donatione irrevocabili et inter vivos, ac perpetue duratura et valitura pro se et suis haeredibus posteris Venerabili et Religioso Viro et Domino, D. Johanni, filio Wilhelmi, *Commendatori* pro tempore Domus sive Conventus S. Johannis Harlemensis, Ordinis Hospitalariorum S. Johannis Jherosolimitani, licet absenti, ac Conventui S. Johannis Harlemensi praedicto, et ejusdem Conventus sive Domus praenominatae Commendatoribus, ac Fratribus successoribus et futuris, quoddam *Oratorium* sive Capellam cum omni fundo et structura, ac pertinenciis suis universis, quod sive quam idem

---

„van de hervormden is gekomen en de kapel alras eene andere bestemming „moet hebben gekregen."

De Zeer Eerw. Heer Pastoor van Zoeterwoude schreef daarop eene aanteekening welke ik hier gaarne overneem: „Deze gissing is niet waarschijnlijk. In het kerkarchief der Parochie berust afschrift van een brief van 16 Juli 1799 geschreven door Gecommitteerden uit het Hervormd Kerkgenootschap, waaruit blijkt, dat de *toren en* (Parochie)*kerk van Soeterwoude* den 3 October 1574 bij den aftocht der Spanjaarden na het beleg van Leiden verbrand zijn. (N.B. Deze verbranding geschiedde door de Staatschen den 2 October 1574); dat de Predikant der Hervormden gedurende 23 jaren van 1574—1597 zijn dienstwerk verricht heeft *in zekere huysinge staande in Zoeterwoude*, dat de Hervormden in 1597 *het choor* der oude kerk, op de oude fundamenten tot last der parochianen hebben doen optimmeren en dat eindelijk ook het overige gedeelte in 1655 en 1656 herbouwd is. Indien nu de voornoemde kapel nog aanwezig was geweest toen de kerk verbrand was, dan zouden de Hervormden hun toevlucht niet genomen hebben gedurende 23 jaren *tot zekere huysinge*. Daarom zal men liever moeten aannemen dat die kapel òf te gelijk met de kerk verbrand is, òf reeds vóór dien tijd verdwenen was, òf wel in den loop der zestiende eeuw de Parochiekerk vervangen had. Daartoe was zij blijkens hare zes altaren groot genoeg."

donator in praesenciarum habet sive tenet constructum et constructam in villa *de Zueterwoude* districtus Rijnlandiae, partium Hollandiae, Trajectensis Dioecesis, non longe a *Castro sive Fortalitio* dicti Domini donatoris, dicto *'t Alcmade*, situm; et dictus Dominus donator concessit antedictis Dominis Commendatori et Fratribus antedicti Conventus S. Johannis Harlemensis plenam, liberam et omnimodam licenciam et consensum de dicto Oratorio sive Capella, sicut praemittitur donato sive donata Auctoritate Episcopi Dioecesani aut cujusvis alterius superioris erigendi et fundandi in Capellam sive Oratorium consecratam vel consecratum, cum adhuc sit inconsecratum sive inconsecrata et quod de caetero pro Capella sive Oratorio antedictorum Commendatorum et Conventus S. Johannis Harlemensis teneatur, habeatur, et reputetur, promittens pro se et suis haeredibus antedictis Commendatori et Fratribus ac suis posteris antedicti Conventus praemissam Donationem et singula suprascripta perpetuo rata, grata et firma habere et tenere, et non contrafacere vel venire per se vel alium aliquem causa, vel ingenio, de jure vel de facto, neque ipsam Donationem ingratitudinis vicio revocare stipulatione solita desuper a dicto Donatore recepta. Et honorabilis Dominus et Frater Petrus Wijbrandi antedicti Conventus S. Johannis Harlemensis confrater professus antedictam Donationem nomine et ex parte antedictorum Commendatoris et Conventus principaliter recepit et acceptavit. (Reliqua desiderantur.)

Wij dienen hier met onze gedachten eenige jaren terug te treden, om onze aandacht te leenen bij handelingen, van zeer huishoudelijken aard, toen namelijk de Pastoor in 1482- en de Commandeur in 1483, land onder Zoeterwoude in erfpacht uitgaven bij de volgende akten: [1])

Ic hughe hughenzoen van Zweten Scout in den ambocht van Soeterwoude doe condt allen luyden, dat voir mij quam Claes Jan Claesz. Ende gheliede dat hij tegen broeder Jan Willem Janszz., priester ende pastoer van Zoeterwoude verpacht heeft ende in enen ewigen erfhuyer anghenomen, ende dat bij consent ende overgeven van den eerwaerdighen ende religiosen persoen broeder Claes van Schoten commenduer des goidshuys van Sinte Jans cloester staende binnen Hairlem, een stucke lants gelegen in den ambocht

1) Utr. Cart. N° 398 en N° 610.

van Zoeterwoude ende is groet neghen morghen of daeromtrent na inhout sbriefs, die Claes Jan Claiszz. voirs. dair of heeft bezegelt mit des commenduers voirs. segele van Sinte Jans tot Haerlem. Ende met broeder Jan Willem Janszz. pastoer van Zoeterwoude voers. zijn zeghele, Welc voirs. lant belent heeft an die oestzijde Tielman Oem, an die westside Claes Jan Claeszz. voirs. streckende wt die vliet an die wech bij mees hovenz. lant, om twalef pont hollants comans payments sjaers ewige pacht ende staende renten vrijs gelts sonder enich ofbreck, die de voirs. Claes Jan Claiszz. voir hem ende sijnen erven alle jaer gheloeft en geloeft mits desen brieve jairlicx wel ende doechtelicken te betalen in handen van den pastoer van Zoeterwoude in der tijt wesende, Te weten op alre heyligendach na Voirschoten ende Valkenburgher marcten als die huyren van den landen jairlicx verschenen sijn in rijnlant. Ende des sijn vorwairden dat Clais Jan Claiszz. voirs. dit voirn. lant toe maken sal ende verbeteren ende niet verarghen in gheenre manieren. Ende wair dat sake, dat dese voirs. neghen morghen lants niet goet ghenoech en waren doir sijn verbeternissen die voirs. jairlicxe renten an te verhalen Soe heeft Claes Jan Claiszz. voirs. sijn huys, erf ende lant, omtrent twintich morgen groet wesende dat oic gelegen is in den voirs. ambocht van Zoeterwoude an die westzijde van die voirs. neghen morghen lants, streckende wyt die vliet in meerburgher wateringhe, geset tot een erfpande den pastoer van Zoeterwoude in der tijt wesende sijn jairlicxe renten eweliken an te verhalen dat ander betalinghe ghebrec viele an clais Jan claisz. voirs. of an zijnen erven, dat verre moet wesen; of schade ende lasten die de voirs. neghen morghen lants op comen mochten die nu ter tijt gewoenliken sijn te schutten ende te betalen of nuwe lasten die hier naemaels op comen moghen. Ende des en sal clais Jan claiszz. voirs. of sijn erven ende nacomelingen tegens al dese vorwairden voirs. hem niet verweren mit gheene rechten geestelic noch waerlic, noch mit ghene subtilen vonden, die men hierteghens dencken, vinden of visieren mach, Alle dinghe sonder arghelist. Hier hebben an ende over gheweest als tughen ende buyrluden in den ambocht van Zoeterwoude voirs. alse gerijt Vechtersz. ende ewout Jansz. In kennisse der waerheyt soe hebbe ic hughe hughenz. van Zwieten als scout in den voirs. ambocht van Zoeterwoude desen brief in tegenwoerdicheyt der tugen voirn. bezegelt mit minen zegele hier an ghehangen opten vijftienden dach in Junio in 't jaer ons heren dusent vier hondert twee ende tachtich.

Ic hughe van Zweeten Scout in den ambocht van Zoeterwoude doe condt allen luden dat opten dach van huyden datum sbriefs voir mij gecomen is Adam martijnsz. Ende geliede dat hij tot enen ewigen erfpacht an ghenomen ende ghehuert heeft tegens den eerwaerdige claes van Schoten Commenduyr des goidshuys van Sinte Jansoirde van Jherusalem binnen der stede van Hairlem ende tegens heren aernt aerntsz. van schoenhoven prior des goidshuys voirs. ende voirt tegens alle die ghemeen capittularen ende conventualen des selven goidshuys alse Heer Florijs Adriaensz., Here Jacop Claisz., Heer Jan Jansz., Heer Jacob Gerytsz., Heer Claes Claesz. ende Heer Pieter Wijbrantsz., priesteren, twie ende twijntich morgen lants nae inhout 's briefs, die adam voirs. bekent dair of te hebben van den commenduer, prior ende gemeen capittularen ende conventualen voirs. die gemaect is opten derden dach in Julio in 't jaer dusent vier hondert ende een ende tachtich ende bezegelt mit des voirs. commenduyrs zegele ende oic mitten zegele des convents ende capittels voirs. soe groet ende cleyn als dat voirs. goodshuys dat leggende heeft in den ambocht van Zoeterwoude. Ende heeft belegen an dat oosteynde Aelbrecht Jansz., an die zuutside dat kerckenlant van Zoeterwoude, an dat westeynde Willem Claesz. die brouwer, noortwaerts streckende an die Vliet, enz. enz. Om twee ende twintich ponden hollants payments tsjaers vrijgelts, (verschijnende op Sint Odulfsdach. Volgen uitvoerige bepalingen omtrent gebruik van het land en betaling van de erfpacht.) Opten tienden dach in meije int jaer ons heren duysent vierhondert drie ende tachtich.

Slechts weinig tijds verliep er hierna, dat er grooter dingen zouden geschieden. In het jaar 1484 deed de Commandeur van St. Jan te Haarlem Heer Niclaes Garbrandsz. Van Scoten, vrijwillig afstand van zijne waardigheid en trok zich uit het bewind terug. De Conventualen verkozen in zijne plaats den Pastoor van Zoeterwoude, wiens verheffing den 18 Juni 1484 goedgekeurd en bevestigd werd door den Meester van Duitschland, Rudolfus, Graaf van Werdenberch. Nu zou het naar den gewonen loop der zaken te verwachten zijn geweest, dat Heer Johan Willem Janssen zijne Pastorie van Zoeterwoude geheel

zou hebben laten varen en daar een ander geestelijke met de kerkelijke bediening in haar ganschen omvang hebben bekleed. Maar wel verre van daartoe te besluiten, vond hij goed om het Pastoraat, nevens het onlangs in zijne handen gestelde Commanduraat, voor zich te behouden, doch dewijl, volgens het kanonieke recht niemand zonder vergunning van hooger gezag twee kerkelijk titels te gelijk mag bezitten, vroeg hij ter plaatse waar dat behoorde, ontheffing van die belemmerende bepaling en verkreeg hij bij eene breve van 7 November 1484 niet alleen de vereischte toestemming, maar werd hij ook kort daarop en wel den 1 December van datzelfde jaar, ten gevolge der wijziging in zijn herderlijk officie, als Commandeur-Pastoor van Zoeterwoude ingeleid. Wij geven hier eene plaats aan de merkwaardige stukken, welke op deze zaak betrekking hebben. [1])

Gherardus Heerman Decanus et Canonicus Ecclesie Sancti Pancracii in Leyden, Executor ad infrascripta, una cum nostris in hac parte infrascriptis collegis cum illa clausula, ‚quatenus ipsi vel duo aut unus eorum vos vel alium, a reverendo in Christo patre et domino nostro domino Bartholomeo de Marachis episcopo civitatis castelli ad Almaniam ac Universa et singula provincias, civitates, terras et loca germanie sacro romano imperio illiusque electoribus subjecta apostolice sedis cum plena potestate legati de latere nuncio et oratore specialiter deputatus, Venerabili viro magistro Johanni roeper notario publico presbytero Trajectensis dyocesis Salutem in Domino et nostris hujusmodi ymo verius apostolicis firmiter obedientie mandatis Litteras reverendi patris in Christo et Domini nostri Domini Bartholomei de Marachis predicti graciosam collacionem honorabili viro magistro Johanni Willem Commendatori domus hospitalis Jherosolimitani in Harlem in ipsis litteris principaliter nominato factam juxta tenorem infrascriptam noveris nos recepisse Quarum quidem literarum tenor sequitur de verbo ad verbum successive.

1) Utr. Cart. N° 387 en N° 388.

Bartholomeus de Maraschis Episcopus civitatis Castelli ad Almaniam ac universa et singula provincias civitates Terras et loca germanie Sacro Romano imperio illiusque electoribus subjecta apostolice sedis cum plena potestate legati de latere Nuncius et orator Dilecto nobis in Christo Johanni Willem rectori parochialis ecclesie in Zoetterwolde Trajectensis dyocesis Salutem in Domino sempiternam Vite ac morum honestas aliaque laudabilia probitatis et virtutum merita super quibus apud nos commendaris testimonio nos induxit ut tibi ad gratiam reddamur liberales Cum itaque, sicut accepimus, parochialis ecclesia in Zoeterwolde Trajectensis dyocesis ex eo vacaverit et vacet ad presens quod tu qui ipsam parochialem ecclesiam tunc obtinens Commendatoriam domus in Harlem ordinis Sancti Johannis baptiste Jherosolimitani dicte dyocesis auctoritate ordinaria pacifice es assecutus Nos qui quecunque beneficia ecclesiastica cum cura vel sine cura que pro tempore in almanica nacione vacare contigerint personis ydoneis eciam quecunque beneficia obtinentibus conferendi Nec non cum eisdem personis ut duo beneficia ecclesiastica invicem incompatibilia eciam si dignitates personatus, administraciones seu parochiales ecclesie vel earum perpetue vicarie fuerint dispensandi specialem a sede apostolica obtinemus facultatem Volentes te, qui ut asseris Commendatoriam domus in Harlem prefatam, cujus fructus, redditus et proventus viginti marcarum annue non excedunt, inter cetera obtines premissorum meritorum tuorum intuitu, graciam facere specialem teque a quibuscunque excommunicacionibus, suspensionibus interdicti alijsque simplicis censuris et penis a jure vel ab homine quavis occasione vel causa latis, si quibus quemlibet innodatus existis ad effectum presentium duntaxat consequendum harum serie absolvendum et absolutum fore censentes parochialem ecclesiam predictam cujus fructus redditus et proventus quattuor marcarum argenti puri secundum communem existimacionem valorem annuum ut asseris non excedunt sive ut premittitur sive alius quovismodo aut ex alterius cujuscunque persona seu per liberam resignacionem alicujus extra romanam curiam eciam coram notario publico et testibus sponte factam Aut constitucioni felicis recordacionis Johannis xxij que incipit: Execrabilis, vel per similem assecucionem alterius beneficii ecclesiastica quavis auctoritate collati vacet eciam si tanto tempore vacaverit quod ejus collacio juxta lateranensis statuta consilii ad sedem apostolicam legittime devoluta Ipsamque ecclesiam disposicioni apostolice specialiter reservata existat et super ea inter aliquos lis cujus statum presentibus habere vo-

lumus pro expresso pendeat indecisa dummodo tempore datis presentium non sit in ea alicujus specialiter jus quesitum, cum omnibus juribus et pertinentiis suis facultatis predicte vigore apostolica tibi auctoritate conferimus et de illa eciam providemus decernentum ex nunc irritum et mane si secus super hijs a quoque nobis inferiore scienter vel ignoranter contigerit attemptari Et nychilominus dilectis nobis in Christo Trajectensis majoris, et Leydensis, trajectensis dyocesis, ecclesiarum decanis ac officialis trajectensis per hec scripta mandamus, quatenus ipsi vel duo aut unus eorum per se vel alium seu alios, te vel procuratorem tuum pro te in corporalem possessionem juriumque et pertinenciam predictorum inducant, auctoritate prefate et defendant inductum ammoto exinde quolibet illicito detentore, faciente tibi de illius ecclesie fructibus, redditibus, proventibus, juribus et obvencionibus universis integre responderi, Contradictores memorata auctoritate appellacione postposita compescendo Nos enim tecum ut una cum dicta parochiali ecclesia in Zoeterwolde commendatoriam predictam domus in Harlem quam ut prefertur eciam obtines insimul quo adjunxeris libere et licite retinere possis et valeas auctoritate prefata tenore presencium de specialis dono gracie eciam dispensamus Non obstantibus pie memorie Bonifacii pape viij et aliis apostolicis constitucionibus et ordinacionibus ac omnibus illis que prefata sedes in literis nobis concesse facultatis voluit non obstare, ceterisque contrariis quibuscunque proviso quod parochialis ecclesia predicta debitis propterea non fraudetur obsequijs et animarum cura In ea nullatenus negligatur. In quorum fidem presentes literas fieri nostrique sigilli jussimus et fecimus appensione communiri. Datum Maguncie Anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quarto, septimo idus novembris, pontificatus Sanctissimi in Christo patris et Domini nostri Domini Innocencii divina providentia pape viij anno primo.

Post quarum quidem literarum apostolicarum presentacionem et recepcionem nobis factam, fuimus ex parte dicti magistri Johannis Willem instanter requisiti qualiter vigore commissionis et mandati factis eundem magistrum vel ejus procuratorem in corporalem possessionem ecclesie parochialis in Zoeterwouda instituere dignaremur aut institui faceremus et alia exequeremur prout in hujusmodi mandato continetur Qua igitur ipsius domini nostri legati prefati execucioni hujus gerere personaliter intendere non valemus nosque de circumspectionis tue prudentia plenam in domino fiduciam obtinentes, tibi sub execucionem predicte gerere tenore pre-

sentium committimus totaliter vices nostras, affectuose rogantes ut execucioni hujusmodi juxta predictarum literarum tenorem efficaciter et fideliter intendas, in quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum presentes literas exinde fieri et per discretum virum magistrum Johannem, leydis notarium publicum nostrumque in hac causa scribam infrascriptum subscribi et publicari mandamus nostrique sigilli jussimus et fecimus appensione communiri Datum et actum in opido Leydense et domo habitacionis nostre Sub anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo (octuagesimo) quarto indictione secunda die vicesima septima mensis Novembris hora nonarum vel quasi pontificatus prefati Domini nostri Domini Innocencii pape octavi anno primo, Presentibus ibidem discretis viris domino Gerardo filio Gerardi, presbytero dicte dyocesis, et Johanne muesen filio harmanni, layco nuncio universitatis Coloniensis, innato Coloniensis dyocesis, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis. Et ego Johannes Johannis de Leyden, presbyter Trajectensis dyocesis, publicus apostolica auctoritate ac ordinaria admissione notarius prefatique Domini Domini decani Leydensis in hac causa scriba Quia predictarum literarum presentacioni et recepcioni, requisicioni et commissioni premissis alijsque omnibus et singulis dum sic ut premittitur fierent et agerentur, una cum prenominatis testibus presens interfui eaque sic fieri vidi, scivi et audivi Ideo hoc presens publicum instrumentum sive presentes manu mea propria scriptum sive scriptas exinde confeci, subscripsi et in hanc formam publicam redegi signoque et nomine meis solitis et consuetis una cum predicti domini decani Leydensis sigilli appensione et ejus mandato signavi in fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum requisitus et rogatus.

Anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quarto, mensis Decembris die prima, hora sextarum, introductus est honorabilis vir magister Johannes Willem commendator domus sancti Johannis Jherosolimitani in Harlem, in corporalem possessionem ecclesie in Zoeterwoude, auctoritate mandati retroscripti, per me Johannem roeper, notarium publicum ad hoc requisitum, presentibus fratre Johanne cuuss, ordinis predicti presbyteri, Johanne filio Johannis custode in dictam ecclesiam, Gerardo filio petri, layco, et Johanne filio Johannis, clerico, aliisque pluribus testibus ad premissa vocatis et rogatis, populo ad divina audiendum convocato Teste hoc manu mea propria ac signeto meo manuali solito et consueto subscripto.

Jo. Roeper.

Na de lezing van dit stuk moet men niet meenen, dat Heer Johan Willem Janssen, in den eigenlijken zin van het woord Pastoor bleef van Zoeterwoude en aan die landelijke Parochie de voorkeur gaf boven de aanzienlijke Commanderij in Haarlem, waarheen hij nu geroepen werd. Dit was geenszins het geval en het zal ons uit nader mede te deelen stukken blijken, dat hij zich niet van de Parochie wilde losmaken, voornamelijk om later en ten tijde dat hem dit goeddacht, die kerkelijke gemeente met des te meer gemak nauwer te verbinden aan de Commanderij. Om de gewone herderlijke bediening te vervullen, werd te Zoeterwoude een geestelijke als vice-cureit aangesteld en als zoodanig ontmoeten wij in 1494 Heer Symon Jan Reijers, die op den 7 Juni van dat jaar met welgeboren mannen van Zoeterwoude voor Commissarissen der grafelijkheid verklaring kwam afleggen, omtrent de lusten en lasten van dat ambacht. Die berichten werden door omgaande hooge ambtenaren van 's Graven wege overal in Holland en Friesland ingewonnen, om eene nieuwe schatting der belastingen op te stellen en het verwondert dus niemand (er is daar reeds meermalen op gewezen) dat de inlichtingen veelal ongunstig ten minste niet zeer voordeelig luidden, dewijl men hoopte dien ten gevolge zoo veel te lager in de beraamde schatting te worden aangeslagen. Met dat voorbehoud moeten de verklaringen nagenoeg overal beoordeeld worden. Voor het overige heeft de „Enqueste" waarvan wij hieronder een gedeelte afdrukken, eene groote waarde, omdat zij een vrij omstandig beeld te zien geeft van alle zelfs de onbeduidendste ambachten in 's Graven gebied hier te lande, van te meer gewicht omdat de „informatien" uit den mond der tijdgenooten werden opgeteekend en men buiten dat officieele verslag, geene betrouwbare berichten omtrent de plaatselijke gesteldheid bezit, die van zoo vroeg dagteekenen.

Zie hier wat te Zoeterwoude werd verklaard: [1])

Vpten voorsz. dach (den 7^{en} dach van Junio anno 1494) zoe hebben wij Commissarissen voor ons geroupen ende gedachvaert Heere Symon Jan Reijers, pastoor, oudt 28 jaer, Huygen van Zwieten, bastaert, schoudt, oudt 48 jaer, Jan Bouwensz., oudt 75 jaer, Willem Dircxz., oudt 65 jaer, Jan Jansz., oudt 40 jaer, Heynrick Willemsz., oudt 52 jaer off daeromtrent, waerschippe van den voorsz. dorpe; geinterrogeert upten inhouden van de voorsz. Instructie,

Eerst angaende die haertsteden zeggen, bij heuren eede, hemluyden hoochlijcken gestaeft, dat zij alsnu hebben omtrent 70 haertsteden, onder welcke datter 20 haertsteden zijn, die van den heyligen geest leven ende met hemluyden niet gelden en mogen; ende dat zij bij tijden van Hertoge Karel hadden wel 100 haertsteden.

Item angaende die neringhe zeggen, dat zij hem nyet en behelpen dan metter koe; welcke neringe alsnu die een helft arger es dan die was bij den overlijden van Hertoge Karel, overmidts dattet zuuvel niet en gelt.

Item angaende den staet van heuren faculteyt int generael zeggen, dat zij die tweedeelen armer zijn nutertijt dan zij waeren bij tijden van den overlijden van Hertoghe Karel; twelcke zij weten bijdien dat zij int ommezetten van heure lasten, bij tijden van den voorsz. Hertoge Karel, heure rijckdom bevonden ter somme toe van 3000 R. gl., aldaer zij die alsnu bevinden met 1000 gl., eens wechdragende. Seggen, dat zij geen renten vercoft en hebben up heuren dorp, want zij geen gelooff en hebben. Ghevraecht hoe dese verminderinghe ende armoede toegecommen is, seggen, dattet toegecommen is overmidts die contribucie, die zij hebben moeten betalen in den oorloge, boven tgundt dat zij mitten lande van Hollant gegeven hebben, hebben moeten betalen den vianden groote brantschattinghe; oock omme dieswille dat zij buyten ende omtrent hueren dorpen ghecregen hebben twee godshuysen, die alle tlandt aldaer gelegen an hun trecken ende coopen, ende mitsdien t zelve landt bevrijen, zonder met hemluyden te contribueren.

---

1) *Enqueste ende informatie vpt stuck vander reductie ende reformatie vanden schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant. Gedaen in den jaere* mccccxciiij. 8°. Leiden 1876. bl. 137.

Es oock heure armoede toegecommen overmidts den dyeren tijt, die geweest es, bij twelcke zij hebben moeten vercoopen heuren roerenden goet, omme coren ende anders te vercrijgen omme van te leven, alzoe zij geen coren noch zaeylandt en hebben om eetcoren te vercrijgen.

Wij vernemen hieruit, onder meer andere bijzonderheden, dat de twee godshuizen in Zoeterwoude, al het daar gelegen land kochten en aan zich trokken, en deze klacht zou vooreerst nog niet weggenomen worden, want in 1506 kwam weder eene kamp lands met hofstede in geestelijke handen, toen de Commandeur van St. Jan, wellicht ten bate zijner pastorie, den koop sloot, waarvan wij hier de akte onder de oogen der lezers brengen. [1])

Ick Ghijsbrecht Van Zwyeten, ambochtsheer ende scout inden ambocht van Zoeterwoude doe kondt allen luyden dat voir mi quamen Jan Claesz. ende Pieter Janz. als voechden van Willem Janzz. twe kinder als Claes Willemz. ende Willem Willemz. Ende ghelieden dat si vander kinder weghen vercoft hebben den eerbaren here meester Jan Willem Janz. commenduer van Sinte Janshuys in Haerlem een stucke lants mit alsulke husinghe alst Willem Janz. saligher ghedachten bewoent heeft, Op welke husinghe ende erve staende is ses ende twintich stuvers tsjairs ewighe ende erflike renten, van welke ses ende twintich stuvers tsjairs Willem Alowijnz. jairlix sel hebben neghentien stuvers tsjairs also hijt Willem Janz. saligher ghedachten in erfpacht wt ghegheven heeft Ende dat goodshuys tot Zoeterwoude seven tstuvers tsjairs also sij dair oec een stuc erfs in had, Welke renten verscinen sellen alle jair tot Voirscoten ende Valkenburghermarcten Ende dit voirs. stucke lants mit dit husinghe heeft beleghen an dat noorteynde Willem Alowijnz., an die westside dat capittel van Sinte Pancraes tot Leyden, an die oostsijde die husinghe ende erve van die costerie van Zoeterwoude ende an dat suyteynde die Zoeterwouderwestwech. Des so sijn voirwairde dat Willem Alowijnz. voirs. van sijn lant, dat after dit stuc lants gheleghen is, sijn inganc ende wtganc hebben sel over dit voirs. stucke lants Ende des ghelike die husinghe van die costerie tot Zoeterwoude voirs. Des

1) Inv. Arch. Haarlem, Dl. I. N⁰. 1857.

so sel Willem Alowijnz. voirs. dat morghenghelt ende oncost van dit voirs. stucke lants betalen ende vrij houden ewelic Ende dat banwerc angaende dit stuc lants voirs. sel maken de Commenduer voirs. of die dat stuc lants toebehoren sel Des so' ghelieden wij Jan Claesz. ende Pieter Jansz. als voechden voirs., van desen cope wel voldaen ende al betaelt te wesen van den voirghenoemden commenduer voirs. Ende hebbent hem ghelooft te vrijen ende te waren alsmen vrij huys ende erve mitten voirs. pachten sculdich sijn te vrijen ende te waren inden ban voirs. dairt gheleghen is Ende wairt sake dat an die wairnisse yet ghebrake of hinder of scade de commenduer voirghenoemt hier of creghe, dat sullen wi Jan Claesz. ende Pieter Janz. als voechden van den voirs. weeskinderen, selver ghelden tsamen of een voir al dair wij mits desen hebben ondergheset allen onsen goeden die wij nu hebben of vercrighen moeghen ende elx bisondere gheleghen in Zoeterwoude of dair buten roerende of onroerende wair ende wair die gheleghen moeghen wesen binnen steden, dorpen of dair buten. Alle dinc sonder arch of list. In kennisse der wairheit so heb ic Ghijsbrecht van Zwyeten, ambochtsheer ende scout voirs. desen brief bezeghelt mit mijnen zeghel hier anghehanghen in tegenwoirdicheit deser tughen als Cornelis Janz. ende Wouter Gherijtz. bueren tot Zoeterwoude. Int jair ons heren Duysent vijf hondert ende ses den tienden dach in Augusto.

Voor deze schets heeft een dergelijk feit niet genoeg gewicht om er lang bij stil te staan, en wij steken dan ook met meer gretigheid de hand uit naar eene bulle van Paus Julius II gegeven te Rome bij St. Pieter den 10 Maart 1507, welke ons een gewichtig voorval zal vermelden. Het is niet overbodig hier in herinnering te brengen, dat de kerk van Beverwijk in het jaar 1501 werd vereenigd, samengevoegd en ingelijfd bij de Commanderij van St. Jan te Haarlem, welke tot dien tijd alleen het jus patronatus er over bezeten had. [1]) Hetzelfde zou omstreeks dertig jaren later (in 1529) geschieden met de de kerken van Heemskerk en van Hazerswoude [2]), maar

1) Bijdragen Dl. V, blz, 364.
2) " Dl. IV, blz. 265.

nu, in den aanvang der zestiende eeuw, toen de incorporatie-Beverwijk was tot stand gekomen, vroeg de Commandeur-Pastoor Heer Johan Willem Janssen een zelfde voorrecht ten aanzien van Zoeterwoude. En het was bij de hierboven reeds aangehaalde pauselijke bulle, dat in het verzoek werd toegestemd en de kerk van St Lebuinus in Zoeterwoude, werd vereenigd met de Commanderij te Haarlem. Wij nemen hier de beschikking van den Roomschen Stoel op, ten einde de lezer te beter moge oordeelen over de daarin voorkomende overwegingen. [1])

Julius Episcopus servus servorum Dei ad perpetuam rei memoriam, Injunctum nobis desuper apostolice servitutis offitium mentem nostram excitat et inducit, ut ad ea per que ecclesiasticorum locorum quorumlibet, presertim religiosorum necnon personarum in illis altissimo famulantium necessitatibus consulatur operosis studiis et remediis oportunis favorabiliter intendamus, Sane pro parte dilectorum filiorum Johannis Wilhelmi Preceptoris ac Fratrum domus Sancti Johannis Harlemensis Hospitalis ejusdem Sancti Johannis Hierosolimitani Trajectensis dioecesis, nobis nuper exhibita petitio continebat quod si parrochialis ecclesia Sancti Lebuini de Zoeterwoude prope Opidum Leyden dicte dioecesis quam dictus Johannes unacum Preceptoria dicte domus ex dispensatione apostolica obtinet eidem Preceptorie ad cujus pro tempore Preceptorem presentatio persone ydonee ad dictam ecclesiam dum pro tempore vacat, ex concessione et donatione quondam Wilhelmi Comitis Hannonie et Hollandie, ad quem tunc jus patronatus hujusmodi spectabat canonice factis hactenusque pacifice observatis pertinere divoscitur, perpetuo uniretur, annecteretur et incorporaretur ex hoc profecto Johannis et predictorum ac pro tempore existentium dicte domus Preceptoris et Fratrum comoditatibus non parum consuleretur Quare pro parte dictorum Johannis et fratrum asserentium, dicte ecclesie fructus, redditus et proventus Quatuor marcharum argenti puri, secundum comunem existimationem valorum annuum non excedere, nobis fuit humiliter supplicatum ut eandem ecclesiam eidem Preceptorie perpetuo unire, annectere et incorporare aliasque in premissis oportune providere de benigni-

1) Inv. Arch. Haarlem, Dl. I, N° 1794.

tate apostolica dignaremur, Nos igitur qui dudum inter alia voluimus, quod petentes benefitia ecclesiastica alijs uniri tenerentur exprimere verum annuum valorem secundum existimationem predictam etiam benefitii cui aliud uniri peteretur Alioquin unio non valeret et semper in unionibus commissio fieret ad partes vocatis quorum interesset Johannem modernum Preceptorem et fratres predictos ac eorum singulos a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti alijsque ecclesiasticis sententijs, censuris et penis, a jure vel ab homine, quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodati existunt, ad effectum presentium duntaxat consequendum harum serie absolventes et absolutas fore censentes ad dicte Preceptorie et illi forsan unitorum ac annexorum et dependentium fructuum, redditnum et proventuum veros annuos valores presentibus pro expressis habentes hujusmodi supplicationibus inclinati, ecclesiam predictam cum omnibus juribus et pertinentijs suis, eidem Preceptorie auctoritate apostolica tenore presentium perpetuo unimus, annectimus et incorporamus, Ita quod liceat eisdem Preceptori et fratribus per se vel alium seu alios corporalem possessionem unite ecclesie juriumque et pertinentiarum predictorum propria auctoritate de novo libere apprehendere seu illam continuare et perpetuo retinere illiusque fructus, redditus et proventus in suos ac Preceptorie et ecclesie predictorum usus et utilitatem convertere ac eidem Johanni et ejus successoribus dicte Preceptorie Preceptoribus pro tempore existentibus, quotiens sibi placuerit eidem ecclesie per aliquem ex fratribus dicte domus vel illis defitientibus et in casu necessitatis per aliquem ydoneum secularem vel cujuscunque alterius ordinis regularem presbyterim ad ejus nutum ponendum et amovendum in divinis deserviri et animarum curam dilectorum filiorum illius parrochianorum exerceri facere diocesani loci et cujusvis alterius licentia super hoc minime requisita. Non obstantibus voluntate nostra predicta ac alijs apostolicis constitucionibus privilegijs quoque, indultis, stabilimentis, usibus et naturis dicti Hospitalis ac illi et illius Magistro pro tempore existenti nec non dilectis filijs Conventui Rhodi Hospitalis ejusdem concessis et per nos et sedem apostolicam iteratis vicibus forsan approbatis et innovatis illis presertim quibus inter alia caveri dicitur expresse, quod benefitia ecclesiastica cum cura et sine cura ab eodem Hospitali seu illius membris dependentia aut ad presentationem Preceptoris ejusdem Hospitalis qualitercunque pertinentia extingui aut alijs Preceptorijs vel benefitijs etiam ab eodem Hospitali dependentibus perpetuo vel ad

tempus uniri, annecti aut incorporari etiam per Romanum Pontificem pro tempore existentem seu sedem eandem nullatenus possint, nisi de consensu Magistri et Conventus predictorum ac diffinitorum pro tempore existentium Capituli generalis dicti Hospitalis et alias de illis facte uniones, etiam cum privilegiorum, indultorum et stabilimentorum predictorum expressa derogatione nullius fuit roboris vel momenti nec per illas alicui jus vel titulus coloratum tribuatur possidendi nec censeatur eisdem privilegijs et stabilimentis per quascunque clausulas etiam derogatoriarum derogatorias fortiores efficatiores et insolitas quomodolibet derogatum, nisi derogatio hujusmodi de Consilio sancte Romane ecclesie Cardinalium fiat, nec etiam tunc nisi Magistri et Conventus predictorum expressus accesserit assensus fuerintque littere derogationis hujusmodi etiam per dictum Magistrum subscripte et etiam per diversas in forma brevis litteras etiam diversis temporibus cum certis intervallis presentatas eisdem Conventui intimate et non alias nec aliomodo censeanturque semper in hujusmodi que sic fiant, etiam de simili consilio derogationibus opposita clausula quod ille effectum fortiantur de consensu Magistri et Conventus predictorum et etiam non alias nec aliomodo habeantque privilegia hujusmodi vim contractus inter Romanam ecclesiam ac Magistrum et Conventum prefatos initi quibus etiam si alias de illis pro ipsorum sufficienti derogatione specialis specifica, individua et expressa ac de verbo ad verbum, non autem per clausulas generales idem importantes mentio seu quevis alia expressio habenda foret tenores hujusmodi ac si inserti forent presentibus pro expressis habentes hac vice duntaxat illis alias in suo robore permansuris harum serie specialiter et expresse derogamus contrarijs quibuscunque, Aut si aliqui super provisionibus sibi faciendis de hujusmodi vel alijs benefitijs ecclesiasticis in illis partibus speciales vel generales dicte sedis vel Legatorum ejus litteras impetrarunt, etiam si per eas ad inhibitionem, reservationem et decretum vel alias quomodolibet sit processum quasquidem litteras et processus habitos per easdem et indesecuta quecunque ac quascunque gratias expectativas speciales vel generales reservationes aliasque uniones, annexiones, incorporationes, suppressiones, extensiones, nominationes, seu nominandi, uniendi, annectendi et incorporandi facultates coadjutorias absque consensu et indulta seu litteras alias quocunque nomine nuncupentur, citra tamen regressus et accessus, cum provisionibus commendis et alijs dispositionibus etiam extunc prout ex die vacationis et e contra quibusvis personis cujus-

cunque dignitatis, status, gradus, ordinis, conditionis aut preeminentie fuerint, etiam familiaribus nostris continuis comensalibus etiam antiquis et descriptis seu describendis et Romane Curie Offitialibus etiam offitia sua actu exercentibus et quacunque Episcopali, Archiepiscopali vel alia majori ecclesiastica vel mundana dignitate etiam Regali, Reginali aut Cardinalatus honore fungentibus, etiam motu proprio et ex certa scientia ac de apostolice potestatis plenitudine cum quibusvis derogatoriarum, derogatorijs irritantibusque decretis alijsque fortioribus efficatioribus et insolitis clausulis clausulis etiam talibus, quod illis nullatenus vel non nisi sub certis inibi expressis modo et forma ac expressione verborum concessis, derogari non possit in genere vel nominatim et in specie per nos seu sedem predictam aut Legatos ejusdem, etiam in nullius favorem seu utilitatem etiam Imperatoris, Regum, Reginarum, Ducum et aliorum Principum quavis contemplatione vel consideratione, etiam quantumcunque grandi et excogitabili, concessa hactenus et imposterum forsan concedenda que ad dictam ecclesiam se extenderent et extendere juderentur, quorum omnium vim et effectum suspendimus ad dictam ecclesiam volumus non extendi sed nullum per hoc eis quo ad assecutionem benefitiorum aliorum prejuditium generari et quibuslibet alijs privilegijs, indulgentijs, et litteris apostolicis generalibus vel spetialibus quorumcunque tenorum existant perque presentibus non expressa vel totaliter non inserta effectus earum impediri valeat quomodolibet vel differri et de quibus quorumque totis tenoribus de verbo ad verbum habenda, fit in nostris litteris mentio specialis, Volumus autem, quod propter unionem, annexionem et incorporationem predictas, dicta ecclesia debitis non fraudetur obsequijs et animarum cura in ea nullatenus negligatur, sed ejus congrue supportentur onera consueta, Et insuper ex nunc irritum decernimus et inane si secus super hijs a quo qua quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attemptari Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre absolutionis, unionis, annexionis, incorporationis, derogationis, suspensionis, voluntatis et decreti infringere vel ei ausu temerario contraire, Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Rome apud Sanctum petrum Anno Incarnationis dominice Millesimo quingentesimo septimo Sexto Idus Marcii Pontificatus nostri Anno Quinto.

W. De Enckenvoirt.

Tot de bezittingen der kerk van Zoeterwoude behoorden, nevens vele andere inkomsten waarover later zal gesproken worden, ook tienden. Wanneer dezen verworven zijn, valt niet met zekerheid te zeggen, want het eerst wordt er melding van gemaakt in een boek van ontvang, aangelegd in 1474 door den toenmaligen Pastoor Heer Johan Willem Janssen, [1]) maar het is meer dan waarschijnlijk, dat de parochie die uitkomsten toen reeds lang bezat. Later zijn die tienden gewoonlijk beschouwd als rechtstreeks toekomende aan de Commanderij te Haarlem, maar dit is minder juist, want zij zijn eerst onder de vrije beschikking van de Commandeurs gekomen, nadat de incorporatie geheel haar beslag had gekregen, en wel degelijk afkomstig van de Zoeterwou'sche kerk of liever van de papelike proven aldaar, zooals men de inkomsten der pastoors gewoon was te noemen. Waarin die tienden bestonden op den tijd dat het boek aanvangt (1474), teekent de Cureit volgenderwijze aan:

Item ontfanghen van die coren tyenden int westende iij rinsche ghulden ende die ander iij rinsche ghulden te betalen omnium sanctorum Anno domini mccccclxxiiij Welc ghehuert hebben gherijt Vechtersz. ende ewout Jansz., behouwelic dat die tyenden die van claes dircz. comen sullen an die paep bliven sal. Item noch ontfanghen iij lb. van die tyenden ende 1 lb. blijft mij schuldich.

An dat westende ende an die kerc van tyenden ende in ghellerswoude of in die weyport van tyenden.

Item die tyenden tusschen Jacob Willemz. sloet ende dat bree weer ende die koren tyenden daer men of neemt die elfte hoc ende die smale tyenden Item an den eersten van x lammeren een, van x baeghen een, van een voel voelen een groten, van een vullie voelen een oert, van elc kalf een duyt, van die x ghanse een, Item van v baeghen een half ende also veel als daer meer

---

1) Inv. Arch. Haarlem, Dl. I, No 1861; dat boek loopt door tot 1512 en bevat vele bizonderheden, waarvan hierachter eenigen zullen medegedeeld worden.

sijn tot x bagghen is men sculdich van elc een duyt Ende alleens ist met die lammeren Ende si syen tyenbaer als si sien vi weken out Ende die voelinghen ende kalveren zijn tyenbaer te baemisse Item in ghellerswouderbroec daer heeft die papelike proven dat derdendeel van die tyenden ende die grave die twee deel in alle sulker manieren als voergescreven is. Item die lammeren sijn tijnbar te meijenavont.

Item die corentyenden in ghellerswouderbroec heeft ghecoft Jan Aelwijnsz. in die weypoort, dat jaer om iiij lb. een quartier min, ende sal dat al te samen betalen in festo purificationis beate marie virginis advenientis.

Tiendplicht en tiendheffing zijn steeds de bronnen van veel geschil, twist en rechtsgedingen geweest. Zoo is het in de negentiende eeuw en het was niet veel beter in den goeden ouden tijd! Ten minste wij vernemen dat in het jaar 1512 de Ridder Willem Van Boschuysen, Baljuw van Rijnland, bewerende dat hem alleen de tienden toekwamen in zekeren polder onder Zoeterwoude, er tegen op kwam, dat de Commandeur van St. Jan van een gedeelte dier gronden tienden hief, en dat er dientengevolge eene uitspraak van de vierschaar in Zoeterwoude werd geeischt. Deze Rechtbank echter, kennis genomen hebbende van de door partijen bijgebrachte bewijzen, ontzegde aan den Ridder Van Boschuysen zijne vordering en stelde den Commandeur in het gelijk, bij een gewijsde van den 9 September 1512 aldus luidende: [1])

Wij Mees Gerijtsz., Cornelis Jansz., Dirck Jansz., Claes Willemsz., Willem Hugenz., Jacob Hugenz. ende Dirck Bartoutsz. doen condt allen luyden, dat wij opten negenden dach in Septembri lestleden gezeten hebben ter vierscare mit Ewout Jansz. stedehouder van Ghijsbrecht van Zwieten inden Scoutambochte van Zueterwoude, ende Jans Harmansz. Azinck [2]), dair dat qua-

1) Inv. Arch. Haarlem, Dl. I, N° 1858.

2) Asing, *Buurrechter*. In Friesland vorderde van ouds de Schout het recht, maar het vonnis werd door de buren gewezen, en dewijl deze de

men voir de voirs. vierscare Aelbrecht Huesschenz. als gemachticht van Heer Willem van Boschuysen, Ridder, Bailiu van Rijnlant, eysscher, ter eender ende mijn Heer die commenduyer van Harlem of zijne gemachtichde, verwerder ter andere zijden, hebbende onderling questie ende gescil angaende zekere thienden jairlicx vallende in een polre gelegen in den ambochte van Zueterwoude voirs. groot wesende ontrent twe hondert ende vijf ende tzeventich mergen, Ende heeft de voirs. Aelbrecht inden name als boven gescit dat alle die tyenden jairlicx vallende inde voirs. polre geheel ende al sonder yet vuytgesondert alleen toebehoeren de voirn. Heer Willem sonder yemant anders actie oft toeseggen dair an te hebben, dair vp heer Gorijs van des commenduers weghen die contrarie sustineerende was, dede bewisinghe, dat hij vander oerden wegen indie voirs. polre heeft zekere mergentalen van lande dair van hem die thienden toebehoiren, belijdende dat hij die thienden vp sijn guede recht inde jaeren thien ende elff vanden lande voirs. thuys heeft doen nemen, ende ten derdenmale in dit tegenwoirdige jaer van twaelff in meninge sijnde die thienden vande landen voirs. te doen halen, heeft de voirs. Bosschuysen die voirs. thien rechtelicken doen antasten, mitten bode vanden ambocht voirn. voir, ende mitten scout aldair nae, Also dat partijen gegaen sijn geweest an een buyerkenninge, welke kenninge ten dage als voeren, gecomen sijnde tot haren vtersten dage, ende wij mitten voirs. stedehouder ende Azinck, int lange gesien ende gehoirt alle brieven ende besceyt dat elcx vander partijen voirs., tot deser materie dienende, wisten bij te brengen ende over te leggen, Ende alhoewel ons gebleeken is geweest bij zekere brieve gaeff gans ende in haer macht sijnde bij dewelke Huge Hugenzoen van Zwieten alle die thienden inde voirs. polre jairlicx vallende voir vrije thienden vercoft heeft die voirn. Heer Willem, ende ons oick verthoent is geweest dat die oirde van Sinte Johan bijde stole van Roome gepriviligeert sijn ende gegheven is, dat alle die landen die de heeren van der oirde voirs. selver gebruycken van allen thienden vrij sijn, ende op die ewige maledixie ende paeusban een yegelic te onderhouden geboden wert, ende tselve privilegie bij den keyser Frederyck geconfirmeert is, hebben eendrachtelic tot versoucke van beyde partijen op deser

---

rechtspleging niet even goed verstonden, benoemden zij den bekwaamste uit hun midden, tot belijder of voorzitter en deze werd *Asing* genoemd. *Oudemans* Middel-Nederl. Woordenboek, in voce.

voldingher recht onse vonnisse vuytgesproken endé gewesen ende hebben dese kenninge gewonnen gegeven den voirn. Heer Gorijs van des commenduers weghen ende Heer Willem van Bosschuysen verloren Des toirconden ende also ick Ewout Jansz. noch oick wij zeven buyeren inden ambochte voirs. zelver ghenen zegel en gebruycken Soe hebben wij eendrachtelic gebeden Gijsbrecht van Zwieten onsen ambochtsheer ende Schout desen vonnisse over ons allen te willen bezegelen, twelc ic Gijsbrecht van Zwieten Ambochtsheer ende Schout inden ambochte voirs. ter bede van alle die guede mannen voirscr. gedaen hebbe, ende hebbe mijnen zegel vp tspacium van desen gedruct vpten xix^en^ dach in Septembri anno xv^c^ ende twaelff.

Wanneer wij in onze gedachten deze uitspraak laten rusten en ons eenige jaren terug verplaatsen, weten wij ons te herinneren dat een der redenen door Heer Johan Willem Janssen, bij den Paus ten gunste van de vroeger vermelde incorporatie bijgebracht, daarin bestond, dat de parochie op het oogenblik der indiening van het verzoek zonder herder was; maar het is niet zeer duidelijk hoe dit te rijmen valt, met de officieele verklaringen van de aanzienlijkste mannen in Zoeterwoude, die in 1514 van wege de Graaflijkheid weder werden gehoord, omtrent den staat en het vermogen van hun ambacht, met hetzelfde doel en in dergelijken geest als wij dit in 1494 hebben bijgewoond. Heer Gregorius Nicolaij was toen het eerst aan het woord en getuigde, dat hij sedert zestien jaren Pastoor (vice cureit) van Zoeterwoude was geweest, dat hij 340 Communicanten had en hun getal in zijn tijd eer was vermeerderd dan verminderd. Dit komt ons alles nog al stellig voor en is, naar het schijnt, meer aannemelijk, dan een paar ter loops neergeschreven woorden, dat de parochie in 1507 of daaromtrent zonder geestelijken leidsman zou geweest zijn, wat eigenlijk het geval niet meer wezen kon, omdat de toenmalige Haarlemsche Commandeur, sedert 1484 tevens Pastoor van Zoeterwoude was.

Om zooveel mogelijk alles samen te brengen, wat op ons onderwerp betrekking heeft, wordt hier het volledig verhoor van de welgeboren mannen van Zoeterwoude ingevoegd. [1])

Zoeterwoude mit die Weypoert.

Heer Gregorius Nicolaij, pastoer van Zoeterwoude, vander oerden van St. Jans te Haerlem, oudt 37 jaer, Eewout Janszoon, schout, oudt 44 jaer, Symon Janszoon, oudt 64 jaer, Claes Gerritszoon, oudt 40 jaer, Willem Hugezoon, oudt 50 jaer, ambochsbewaerders, ende Gerrit Claeszoon, bode van den schout aldaer, oudt 50 jaer, seggen bij eede, up tinhouden vander voirs. instructie, tguendt dat hiernaer volcht, eerst,

Up Ie arle (hoeveel woonhuizen, huisgezinnen er zijn?) datter zijn in als, die tot Zoeterwoude mit hem gelden ende geven, 80 haertsteden; en zijn meer gemeerdert dan gemindert de naeste 10 jaeren herwaerts.

Up IIe arle (hoeveel communicanten er zijn?) seyt de pastoer, datter in als zijn 340 communicanten; ende zijn meer gemeerdert dan gemindert binnen 16 jaeren herwaerts dat hij aldaer pastoer geweest es.

Up IIIe arle (welke lasten men heft en schuldig is?) seggen, dat zij geenrehande exchysen en geven up bier ofte eenigerhande goeden.

Ende zijn schuldich 6 L groten tsjaers lossrenten, den penninck 16, die vercoft zijn int jaer 1510, omme de stoppinghe van den gaten tusschen Amsterdam ende Sparendam.

Up IVe arle (hoe de gemeene lasten worden omgeslagen?) seggen, dat zij huere portie in allen beden ende ommeslagen de naeste 28 jaeren gaderen bij de maenden, nae tmaentgelt dat zij gaerden int oorloge van Utrecht, ende rekenen de maent up 24 Rh. gl., ende zoe meenichwerf als zij te gelden hebben 24 Rh. gl., zoe menige maent betailen zij, ende in deselve 24 Rh. gl. geeft de rijcxste 16 st. ende 14 st., ende de minste 1 st. of 2. Ende deghene die 100 Rh. gl. current eens rijck es boven schulden, die soude int voors. maentgelt van 24 Rh. gl. staen up 2 st.

---

1) *Informacie up den staet faculteyt ende gelegentheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daerna te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaen in den jaere* MDXIV. 8°. Leiden, 1866. bl. 299.

Up V^e (wat bedrijf hier meest in zwang is, hoeveel land er ligt en hoeveel daarvan aan kloosters enz. toekomt?) seggen, dat zij hem generen mit lantelinghe, ende meest mit koijen te houden; ende hebben in als int ambocht van Zoeterwoude 5280 mergen lants.

Ende van den voors. geheelen lande zoe bruycken zij omtrent dat derdendeel, ende dandere tweedeelen werdden gebruyct bij heurluyder buyeren, daeromtrent geseten. Ende zoude de mergen gelden, deen deur tandere, 2 L Hollants tsjaers te huyere, ende te coop de penninck 16; van welcken lande toebehoort de geestelicheyt, cloosteren ende susterhuysen te Leyden ende daeromtrent 413 mergen, te wetene den armen siecken 5½ mergen, de susteren in Roma te Leyden 23½ mergen, Ste Katherinen susteren te Leyden 21 mergen, Ste Urselen te Leyden 5 mergen, den heyligen geest 3 mergen, t gasthuys 16 mergen, t susterhuys van Roombourch 143 mergen, den commandeur van St Jans te Haerlem 82 mergen, ende die abdisse van Reynsbourch 114 mergen. Item in Gelderswouderbrouck, Wilsveen ende Stompick zijn omtrent 1000 mergen, die hem selven nauw vrijen en mogen van den oncost.

Nota, dat boven dese 5280 mergen zijnder noch 1000 mergen, gelegen ande zuytzijde van Voirburch, die genoemt Tedingerbrouck, die mede gelden ende contribueren mitten selven van Zoeterwoude, die alhier verzwegen zijn, wairomme zij zedert in de schiltaele verhoicht zijn.

Up VIe ar^{le} (welke waterschapslasten zij moeten betalen?) seggen, dat zij te gelden hebben, bij gemeene jaeren, upte morgen, van plaetwerck, sluysen ende anders, 3½ gr. tsjaers, uytgeseyt de watermolens, die costen hem 3 gr. ofte 2 st. upte mergen tsjaers.

In hetzelfde jaar waarin de „Informacie" plaats vond, viel er ook eene verandering voor in het bestuur van de parochie, dewijl de Commandeur-Pastoor Heer Johan Willem Janssen in 1514 „in den Heere gerust is." Wij hebben gelegenheid gehad om van hem meer dan van een zijner voorgangers te spreken, en er is opgewezen, dat hetgeen hij te Zoeterwoude in velerlei richting voor

zijne parochie tot stand bracht niet zonder gewicht was. [1]) Maar van dat alles is weinig overgebleven; verbonden, verdragen en overeenkomsten verliezen wel eens hunne beteekenis, wanneer degenen die ze sloten van het tooneel verdwijnen; de belangrijkheid der feiten verbleekt somtijds, wanneer het licht van menige eeuw de kleuren heeft doen verschieten en de nakomelingschap geeft bij voorkeur hare belangstelling aan tastbare, aanschouwelijke gedenkstukken, welke van een voorbijgegaan geslacht tot haar gekomen zijn. Gelukkigerwijze is ten minste nog een dergelijke reliqui van de middeleeuwsche parochie van Zoeterwoude overgebleven en wel het Missaal, dat in 1484 door Pastoor en Kerkmeesteren werd aangeschaft [2]) en op het laatste blad dit inschrift draagt:

Dit boeck hoert toe der kercken ende goedshuse tot Zueterwoude. Ende wort gheeyndet ende volmaect int iair ons heren duysent vier hondert ende tachtich te kerssavont. bi rade ende toedoen van meester ian willem pastoir des kercken van Zueterwoude. ende dirc van busch schout. ende ewout iansz. ende dirc claisz. als kerckmeesteren der kercken van Zueterwoude.

Van de volgende Pastoors, die tot het tijdvak behooren waartoe wij ons moeten bepalen, valt helaas! niet veel te zeggen, maar het weinige dat wij omtrent hen weten, zal gaandeweg onder de oogen van den lezer gebracht worden. Voorshands behoeft daar geen haast mede gemaakt te worden, en het is wellicht niet ondienstig hier, bij het einde der loopbaan van den pas in de rust zijns Heeren ingeganen Pastoor, eene retrospectie te nemen van hetgeen voor de kerk en de parochie van Zoeterwoude in vroeger jaren belangrijks was voor-

---

1) Voor verdere bijzonderheden omtrent dezen Pastoor, later Commandeur, verwijs ik naar mijne schets: „De Commanderij van St. Jan" in *F. Allan* Geschiedenis en Beschrijving van Haarlem. Dl. II, blz. 299 sqq.

2) Thans berustende op de Stads Bibliotheek te Haarlem. Cat. Dl. I, blz. 8, N°. 5.

gevallen, en wat staat opgeteekend in het ontvangboek, dat ten tijde van Heer Johan Willem Janssen was aangelegd en waarvoor reeds vroeger is gesproken. Het is niet wel mogelijk, alles af te schrijven wat uit een of ander oogpunt opmerkelijk zou mogen heeten en men zal zich moeten bepalen hier en daar een post der ontvangsten te vermelden, die eenige opheldering kan geven omtrent stichtingen, memorien en wat meer in de historie van eene kerk gewoon is de aandacht te trekken.

In dien geest het opvattende, lezen wij in het oude boek, onder eene menigte andere aanteekeningen, het volgende:

A°. 1474. Item die goet (gods) huysmeesters van Soeterwoude reyken vuyt den papeliken proven op sinte oelofsdach ij leliaerts die welc besproken heeft Jacob Ghelmer ende Gherberrich sijn wijf, siaers te graef (te gaan) ende memorie voir te doen.

(Er zijn) anderhalf morghen lants int smaelwaertghen, besien gherijt vechtersz lant, daer die papelike proven op heeft, siaers op sinte bartolomeusdach te betalen, vij stuvers siaers dat die kercmeesters wt reyken, daer voer men doet op die voirs. dach vi luden memorie.

Item (de kerk bezit) viij merghen lants legghende in die weypoert besien Dirc Onderwaters lant, dat welc Jan Eylaertz hem vermet te hebben noch seven jaer in huyer waer voer hi gheven sal siaers vi beirsche ghulden ende v st. te betalen sinte lambert, welc 1 helft hi betalen sal Jacobi maioris apostoli ende den anderen helft laurencij, als hi gheloeft heeft den provisoer en deken van rijnlant opten ban, ende sal dit voirs. lant noch in huyr hebben vi jaer lanc te betalen alle jaers sinte lambert.

Item die kercmeesters van Soeterwou sijn schuldich op sinte Jan Baptisten dach nativitas in die zomer, den prochiepaep iiij sc., ist datmen op dien dach wtghaet met sinte Jan ende sinte Lebuyn in processien omme die scinkel of elwaerts, te betalen daechs nae sinte lebuynsdach in die zomer.

Item die hoemans van dat kersghilt sijn schuldich den pastoor van Soeterwou siaers xxviij sc., daer voer die pastoer voirs. doet alle weecks een mis van den ghilden weghen op dat hoeghe outaer, dinghesdaechs principaliken of op een ander dach in die weeck, voer die ghildebroers, te betalen sonnendaechs nae kersdach alsmen dat ghilt drinct.

Item die sieken van leijen sijn sculdich den prochipaep ij st. overmits dat si omme laten ghaen van harentweghen mitten bort alle hoechtijts in die kerc van Soeterwoude na wtwisinghe harer brief ende verwerden daer in bescreven, te betalen alle jaers also langhe als si omme laten mitten bort ghaen indie kerc voirs. hoechtijs op alre heylighen dach Ende dit ghelt sal die pastoer voirs. ontfanghen vanden gheen die metten bort omme ghaet alle hoechtiden in die kerc.

A°. 1475. Item Willem Dircz. Onderwater heeft ghemaect bij sijn levende live den papelike prove xiiij sc. siaers ewich op ij½ morghen lands gheleghen in die weypoert bij gherijt Dircz. boegraven an gherijt Willemz. sijn zoens landt, om een ewighe memorie te doen als voir claes sijn zoen saligher ghedachten die doet is ende voir hem ende voir sijn wijf oede ende voir sijn dochter clemeyns die noch levendich sijn, sijn sij levendich of doet alle jaers zonnendaechs voir palmendach ende voirt so sal die pastoer doen ghelijck als hi willem dircz. beghert heeft ende ghescreven staet in dat missael, alle jaers te betalen sonnendaechs voir palmendach alsmen den voirs. memorie doet, vrijs ghelds, hier hebben bij ende over gheweest als tughen claes dircz. ende jan janz. die coster van Soeterwou ende is ghescyet zonnendaech nae xi^m maechden dach in die kerc van Soeterwou int sacriscye.

A°. 1477. Item dirc claes dircz soen wonende tot Soeterwou heeft ghecoft van mij een tuyntghen houts gheleghen an die bijescamp met wat hoys ende met mijn scapen om vij lb. xv sc., voir die lb. een sc. min, ende doer toe (daarenboven) sal hi mij brenghen ij scepen misse op mijn werf ende sal dit ghelt gheven op meijen dach naest comende.

Item claes wil in die weypoert is mij schuldich xxx sc. om dat ic sijn wijf int sijlboeck (memorieboek) ghezet hebbe, te betalen Lamberti.

Item een morghen landts an die noertzijde van die vrije camp, mit dat lant dat dirc vranckez. voirs. heeft verpacht van sinte katherinen gasthuys tot Leyden, heeft dirc vranckez. in eerfpacht om iiij sc. siaers vrijs tghelts te betalen petri ad vincula alsmen die memorie doet wair omme dattet besproken is van alijt dirc vranckez. wijfs moeder, om een ewighe memorie te doen voir hair ende voir hair man alle jairs op sinte pieters dach ad vincula.

A°. 1478. Anno Domini mccccl xxviij, xvi die augusti heb ic ontfanghen xiiij sc. van erkenraet heynricsbon wijf als van iiij personen int sielboeck te setten Ende blijft mij noch schuldich

iij schilden te betalen als sij vermach. hier op betaelt xiiij sc. Ende blijft mij noch schuldich ij schilden.

Item Agnies symonz. dochter is mij schuldich dat geldt van xxxij zielmissen die ic ghedaen hebbe voir haer moeder daer god die ziel moet of hebben, wonende te haerlem ende sal betalen tot meijen dach naestcomende als int jair van lxxix.

Item op xiiij morghen lants gheleghen int westwout streckende wt meerburgher weteringhe an stompicks wech gheheten willem martijnz. hout v leliarts siaers, te betalen lamberti Ende des soe sal die pastoer een miserere ende de profundis lesen cum collecta Deus venie largitor dominica in octavas pasche post processiones et feria secunda similiter post missam pro animabus illis quibus deservire valeat propter quandam conventionem factam prius de hac materia.

Item aecht gherijt linen is mij schuldich v lb. als een lb. van barte van bossch hair moeders testament ende ij lb. van xxxij zielmissen ende ij lb. van hair int zielboeck te setten, te betalen in festo nativitatis cristi. A°. Domini mccccIxxix in festo barbare virginis obijt barta de bossch cujus anima requiescat in pace Amen.

A°. 1480. Item op meeus hovenz. huysweer in Soeterwou vij sc. siairs dat welc meeus hovenz. ghemaect heeft tot een ewich testament als alle jairs jairghetijt te doen voir hem ende kathrijn sijn wijf dominica ante festum petri ad cathedram als int missael gheteykent staet, te betalen als men die jairghetijt doet hoc est dominica ante festum petri ad cathedram. Ende dat landt is groet xv morghen ende is gheleghen in een camp van xxix morghen ghemengheder aerd, daer of sien die lenden an die oestzide puycksloet, an die zuytzide Florijs claesz. van der horst an die westzide Zoeterwouwer weteringhe, an die noortzijde tielman oem ende die susteren op roedenborch.

A°. 1481. Item dat heilighe kerstghilde tot Zoeterwou gheft den pastoir van Zoeterwou v schilden siairs, iij jair langh durende, om twee missen ter weeck als smanendaechs ende swoensdaechs die die pastoir doet ende doen sal iij jair langhe durende, te betalen dominica post festum nativitatis christi als men dat ghilde hout.

A°. 1482. Item xi hondt landts gheleghen westwert besien die laen Ende die laen ende singhel, welc te samen heeft die pastoir gheweyt mit sijnen koijen [1]) ende is gherekent tsamen om iij

1) „Die woeninge daer die pastoer op woent" was blijkens eene in 1542 gegeven verklaring van den landmeter groot 18 morgen 1½ hont 39 roeden. Inv. Arch. Haarlem, Dl. I. N° 1927.

rinsche ghulden, ende is in deser manieren ghesciet, iij koijen heft die pastoer voirs. wtghegheven griet dirc van noerden wijf mit dit voirs. landts, des so sal die pastoir een lb. hollandts daer toe gheven om grashuyr, ende si sal hebben iij lb. van aerbeitsloen, ende butter, kasen, wey sal si ons (meester Jan Willem pastoir tot Zoeterwoude) 't huys leveren van dese voirs. koijen als so langhe als si wt te grase ghaen.

Item die pastoer tot Zoeterwou als meester Jan Willem Jansz. heeft die coren tyenden self an laten nemen ende dorsken die den papeliken proven tot Zoeterwou toebehoert, ende heeft ij½ hoet havers daer of ghecreghen, die sack ghegheven voer xvi sc. ende hebben die beghinen tot rodenburch ghehadt ende wel betaelt Ende noch vi achchelen gherst dat achchele gherekent voer xvi groet, Ende van dorschen die haver ghegheven xv sc. ende die gherst x duyets Ende van thuys te brenghen ende te respen alle die tyenden ghegheven xv sc. van arbeitsloen.

A°. 1483—1512. Item die papenmeer is verhuyrt om te voeghelen alleen ende niet visschen om ix vette wilde eyntvoghelen te betalen kerssavondt.

De lezer zal reeds hebben kunnen gissen, dat dezelfde posten herhaaldelijk voorkomen, omdat ze elk jaar op nieuw in het ontvangboek werden opgeschreven en dit is de reden, waarom wij de latere jaren stilzwijgend voorbijgaan, nu het merkwaardigste uit het register door ons is medegedeeld.

Het is niet waarschijnlijk, het blijkt ten minste nergens uit, dat de Commandeur van St. Jan te Haarlem, die Heer Johan Willem Janssen opvolgde, even als deze het Pastoraat van Zoeterwoude aan zich gehouden heeft. Integendeel vinden we uitdrukkelijk vermeld in een stuk van 21 October 1518, dat op dien tijd daar Pastoor was, Heer Aelbrecht Harmanss. Van Oostendorp [1]) en denzelfden herder ontmoeten wij in eene akte van 5 Augustus 1555 [2]) maar verder is ons van dien geestelijken leidsman, voor zooveel betreft zijne bediening in Zoeterwoude, niet veel

---

1) Inv. Arch. Haarlem, Dl. I. N° 1796. 2) Ibid. N° 1860.

bekend, omdat hij in deze beide schrifturen slechts als toeschouwend getuige optrad. Alleen lezen we in een brief, welke in 1588 moet geschreven zijn, dat Heer Aelbrecht dikwijls voor den Commandeur is gereisd naar den Meester van Duitschland te Spiers, die de Overste der orde was, en ook naar Rome, en dat hij den Commandeur, wanneer deze met zijn wagen, paarden en dienaars zich naar Zoeterwoude begaf, altijd treffelijk onthaalde. Hij had tot opvolger Heer Jan Corneliss. Van Oossanen, deze toch was Pastoor toen de nieuw benoemde Coadjutor van St. Jan te Haarlem, Philips Henricss. Van Hogesteyn, den 26 November 1567 zijnen verschillenden medebroederen-Conventualen eenige gunsten toestond, [1]) maar het geheele doen en laten van Pastoor Van Oossanen is voor ons in verborgenheid gehuld. Beter ingelicht evenwel zijn wij, van hetgeen na zijn dood geschiedde en meer in 't bizonder omtrent den staat zijner nalatenschap, waarvan de Inventaris, opgemaakt in 1574, hier wordt medegedeeld. [2])

> Copie vuyt den Inventaris van den geleerden Heere, Heer Jan Corneliss. onse oordens broeder Van Oossanen, Pastoer in sijn leven tot Soeterwoude, die achtergelaten heeft dese navolgende penningen, renten ende inschulden, die welcke overleden is opten ij^{n} Octobris A^{o} Vier ende tseventich.

Anno xv^{c} vier ende tseventich op Saterdach den negenden October naemiddage ten twaelff vuyren, nae den noen, bennen gegaen den waerdigen Heer Thijman Van Wou, Pastoer tot Beverwijck ende Heer Frederic Jansz. van Sesbieren, Pastoor van theylige gheesthuys, te huyse van de Eersamen Aendries Brau, Schepen van Hairlem, hebben aldaer gevraecht den voors. Aendries Brau, wat hij hadde in bewaringhe van Heer Johan Cornelisz. p. m., Soe heeft hij geantwoort: anders niet dan dyt kystien, ende alsoe Heer Thijman voors. daer van hadde een sluetel, Soe is dat ge-

1) Zie: De Commanderij van St. Jan t. a. p. bl. 324.
2) Utr. Cart. 5^{e} Dl. bl. 161 v.

opent ter presentie van de Eersamen voors. Heeren ende Andries Brau ende mijn notaris, Al waerinne gevonden is een kleyn breefken bij Heer Johans handt gescreven, Van welcke breeffien Heer Johan p. m. in sijn dootbedt leggende, jegens heer Thijman mentie gemaict heeft, ende ooc mede tegens Andries Brau, also sij seggen, ende breeffien was gescreven in dusdanige forme als hier naevolcht:

Ex auro 200 floren. 100 prolixe
Ex argento 800 et nonaginta flo.
Summa xi^c flo.

Voorts soe is daer in bevonden in specie aen gelde dese naebescreven penningen, alwelcke penningen Heer Frederic Janss. ende Aendries Brau voors. hebben aengetelt Heer Thijman Van Woen voors.

In den eersten, specien van silvergelt.

Item clxxix heele princen daelers
Item xlviij halve princen daelers
Item cxcviij heele boergonsche dalers
Item xij halve boergonsche daelers
Item iij silveren keysers guldens
Noch iiij stucken van xiiij sts.
Noch i teestoen
Item v^c stucken van zeven stuvers
Noch xxvij scrickenborgers
Item xxvi dubbelde stuvers
Item xxiij drije grooten
Item een vlijs.

Gouwen munte.

Item xxiij dubbelde gouwen Realen
Item xv halve gouwen Realen
Noch ij Roosennobelen
Item iiij goeuwen Engelen
Item xxv gouwe france croenen
Item xiiij keysers kroenen.

Dese annotatie ende bescrijvinge is gedaen binnen Hairlem ten huyse van den Eersamen Aendries Brau, in sijn slaepcamer ten daege, jaere als boeven, in presentie van den waerdigen Heer Frederick Janss. van Sesbieren ende Aendries Brau, Schepen van Hairlem, als getuygen hyer toe versocht ende sonderlinge gebeden

ende met mijn Notaris onderschreven, Onderstont: Fredericq Joannes sst., Andries Jansz. Braeuw, Woeu. Nts.

Dijt bijnnen alzulcke brieven ende hantschriften als Heer Thijman Van Woeu bij heer Johan p. m. gevonden heeft.

Item een Rentebrieff van vi guld. jairlicxe lossrente sprekende op Cornelis Symon Gerretsz., buerman van Soeterwoeude, gepasseert voer Adriaen Willemsz. Schout ende Schepenen van Soeterwoude van date xv^c^lxiij. . c guld.

[1]) Item noch een obligatie van ij^c^ ses ende tsestich guld. sprekende op Bouwen Sijmonsz. ter cause van verlopen lanthuer, all op welcke obligatie achter op gescreven staet als hier naevolcht: ij^c^lxvi gul.

Hierop ontfangen zes guld. vij st., ende al tgeene dat Bouwen rechtelick mijn berekenen kan wettelicken gegeven te hebben, sal wesen tot afcortinge van de voergenoemde somme,

Item noch ontfangen een halve princen daeler van Barber. Item noch ontfangen van Arent Pieterss. een pont groot.

Item noch een obligatie sprekende op Vranck Jacobsz. woenende op die Noord, van dartich karoli gul. van date de a° lxv. xxx gul.

Item noch een obligatie sprekende op Cors Jacobsz. van twintich guld. ter cause van verlopen pacht de a° een ende tseventich ende Twee ende tseeventich. xx gul.

Item noch een obligatie sprekende op Mouwerin gisbrechtsz. van xii guld. van date de a° vier en 't seventich. xii gul.

Item noch rest hem van Cornelis Jacopsz. alias Bouman, woenende binnen Leijen, ter cause van houdt, soe Janneken Pieters zijnen meyt seyt, tnegentich guldens. xc gul.

Bijna dertig jaren later werd er, naar het schijnt, nog gesproken over de rechtmatigheid der aanspraken van de St. Jansheeren op die nalatenschap, want op den 5 Juni

---

1) Van hier af tot aan het einde, is de tekst in het register doorgehaald, wellicht omdat wat nu volgt bezittingen der kerk waren en ze niet behoorden tot het privaat-vermogen van den Pastoor.

1600 legde de voormalige dienstmaagd van wijlen Pastoor Van Oossanen de volgende getuigenissen af. [1])

Op huyden compareerde voor mij Michiel Jansz. Van Woerden openbaer Notaris bij den hove van Hollandt geadmitteert, binnen der stadt Haerlem residerende ende den getuygen alhyer ondergescreven Jannetgen Pietersdr. huysfrouwe van Allart Roeloffsz. wonende binnen der voors. stadt Haerlem (mij Notario wel bekendt) Ende heeft bij haer vrouwen waerheyt in plaetse van eede, ten versoucke van de Heeren van S^{t}. Jans Ordre binnen Haerlem, Geseyt, getuycht ende verclaert waerachtich te wesen, dat zij eertijts als Dienstmaecht wel vier jaeren gewoont heeft bij wijlen Heer Jan Cornelisz. in zijnen leven Pastoor tot Soeterwoude mede wesende van de ordre van de S^{t}. Jans Heeren der Commandurie binnen Haerlem, Ende dat denzelven Heer Jan Cornelisz. terwijls hij Pastoor was van Soeterwoude met zijnen arbeyt ende naersticheyt soe int bedienen van zijn Cure Pastorael (behorende aen de Commandurie van Haerlem) als oock dat hij scoelieren in zijn cost wonende gehadt hadde, Overgewonnen en geconquesteert hebbende zeeckere somme van penningen, die wel over thien of elf hondert guldens bedroegen, dezelve Heer Jan Cornelisz. hoewel hij selffs wel schamele vrunden hadde, in zijne siecte, dat zij noch bij hem woonde, gewilt ende begeert heeft, dat dezelve penningen ende goederen aen de commandurie van de voirs. S^{t}. Jans Heeren souden volgen, Sulcxs zij getuyge oock wel weet dat dezelve penningen ende goederen van den voorscreven overleden heer Jan Corneliszoon den Commanduer ende heeren van S^{t}. Jans zijn gevolcht, die heure beliefte daer mede gedaen hebben. Aldus gedaen ende gepasseert binnen der voors. stadt Haerlem. Te mijns Notaris huyse in de baginestraet den vijffden dach Juny anno Sesthienhondert, daer als getuygen jegenwoordich waren, enz.

Het is opmerkelijk, dat Pastoor Van Oossanen, op denzelfden dag is overleden, dat de parochiekerk en toren van Zoeterwoude, door de Staatsgezinden is verbrand, namelijk op den 2 October 1574, toen rondom Leiden hier en daar schermutselingen met de Spanjaarden

---

1) Inv. Arch. Haarlem Dl. II. N^{0} 1215.

voorvielen, die het ontzet voorafgingen dat op den 3 October zijn beslag kreeg. Waarschijnlijk is de Pastoor niet te Zoeterwoude maar te Haarlem gestorven; de kort na zijn overlijden opgemaakte staat der nalatenschap althans, doet dit met eenigen grond veronderstellen. Hoe het verder met de R. Kath. parochie van Zoeterwoude, bij de invoering van den Hervormden Godsdienst gegaan is, kunnen wij gissen, maar niet met zekerheid zeggen. Uit het verbaal der verkiezing van Heer Timan Van Wou, tot Commandeur van St. Jan, den 27 Januari 1575 te Utrecht verleden, blijkt, dat daar ook tegenwoordig was Heer Dirck Gerrijtsz. de Vrije, die vermeld wordt als Pastoor van Zoeterwoude. Of hij veel gelegenheid zal gehad hebben om er zijn geestelijk ambt uit te oefenen, mag worden betwijfeld, want wij weten, dat reeds in 1574 een Predikant der Hervormden in dat ambacht was gevestigd, „die tot 1597 zijn dienstwerk gedaan heeft *in zekere huysinge* staande in Zoeterwoude" en het is ons van elders bekend hoe de belijders der nieuwe leer bij de invoering van den veranderden Godsdienst van Staat, zooveel mogelijk trachtten te beletten, dat de parochien der R. Kath. met hunne priesters, nevens hen bleven bestaan. Zoo zal dus waarschijnlijk, ook wel in Zoeterwoude van overheidswege de uitoefening van den Roomsch Katholieken Godsdienst belet zijn geworden, maar dat het er niet bleef ontbreken aan Roomschgezinden, blijkt uit het feit, dat de Hervormden in 1597 het choor der oude kerk op de toen nog bestaande fondamenten *ten laste der parochianen* hebben doen optimmeren: het overige gedeelte is in 1655 en 1656 herbouwd. De Predikant woonde op de hofstede, waar vroeger de Pastoor zijn verblijf had gehouden, en welke misschien in de eerste jaren gebruikt is geworden voor de godsdienstige bijeenkomsten der Hervormden; zoo ten minste zou men de opteekening kunnen verstaan van het

feit, dat hun Voorganger gedurende 23 jaren (1574-1597) „zijn dienstwerk gedaan heeft in zekere huysinge"; dit is echter enkel eene veronderstelling, of zij juist is wordt geheel en al daar gelaten.

Met meer zekerheid weten wij, dat de Commanderij van St. Jan te Haarlem, steeds erkend werd als de eigenares van het Pastoorshuis met de daarbij behoorende gronden, welke zooals vroeger reeds medegedeeld is, eene oppervlakte besloegen van ruim achttien morgen. Dat eigendomsrecht bracht echter op dien tijd, nl. na de invoering der Nieuwe Leer, niet veel voordeel aan, want huur of pacht bleef achterwege, maar wel werd de Commandeur in 1601 aangesproken om samen met „de Kerckmeesters (der Hervormden?) van Soeterwoude te dragen ende betalen" de kosten der herstelling van het Commandeurshuis „daer den Dienaer des H. Evangelij nu ter tijt inne woont" en die eene som beliepen van 577 gulden. [1]) In 1605 en 1606 beklaagde de Predikant Jan Van Lodensteyn, zich bij Gecommitteerde Raden van Holland, dat de Commandeur telkens om de vijf of zes jaren het hout rondom het voormalige Pastoors- nu Predikantshuis deed kappen, en verzocht dat dit van wege de hooge Overigheid des Lands zou worden belet. De Commandeur weerlegde dat beweren en toonde zijn goed recht aan, maar het is ons onbekend met welk gevolg en de zaak is ook van te weinig belang om ons verder bezig te houden.

Het schijnt, dat de kerkgeraden van Zoeterwoude, toen de oude parochie daar in druk kwam, zijn uitgeleverd aan de kerkelijke overheid in Leiden, want op een stukje perkament dat uit de zestiende eeuw moet dagteekenen, vinden we het volgende opgeteekend: [2])

---

1) Zie verder omtrent de onderhandelingen over den eigendom der Commanderij-goederen: De Commanderij van St. Jan. t. a. p. blz. 366 sqq.

2) Inv. Arch. Haarlem, Dl. II. No 1215.

Dit zijn alsulcke goeden als inde kerck t Soeterwoude aen cleynogien, seborijen, kelcken ende zilverwerck is ende men al te samen gelevert heeft in presencie van die besienders van Leyden.

Inden eersten twie seborien ende twie kelcken, twie pullen ende een paesbort, eene croon ende een cnoop met een pijp die after aen die vespercap zijn geweest, voorts vier vijftighen ende vijf Ryemen.

Welck alt zilver is dat aldaer is, want bij vooren tijden veel vercoft is als die buyren wel mogen bewijsen.

Hiermede meenen wij dit overzicht te mogen besluiten. De geschiedenis van den bloei der parochie in de middeleeuwen tot op den tijd van verdrukking in den godsdienstoorlog, is zoo goed mogelijk nagegaan. Wij zien de kerkelijke gemeente op het einde der zestiende eeuw verkwijnen en wachten nu, dat te zijner tijd de hand zal worden geslagen aan eene historische schets der parochie tot op onzen tijd.

PASTOORS VAN ZOETERWOUDE.

A° 1292. Jacobus, Rector et Decanus Rinlandiae.
" 1316–† 1320. Heer Pieter Van Leyden.
" 1396. Heer Wilhelmus Jacobss., doet afstand.
" 1396–1409. Heer Machelinus Libaert.
" 1409–..... Heer Nycholaus gezegd Thomas.
" 1428. Heer Theodoricus de Bomel.
Dec. 1439. Heer Dirc Moer, doet afstand.
Dec. 1439–1473. Heer Symon Niclaess. Van Schoten.
Oct. 1473–1514. Heer Johan Willem Janssen.
A° 1489. Heer Pieter Wijbrantsz., vice-cureyt.
" 1494. Heer Symon Jan Reijers, vice-cureyt.
" 1498–1515 (waarschijnlijk nog wel wat later). Heer Gregorius Niclaess., vice-cureyt.
" 1518–1555 (misschien nog wel wat later). Heer Aelbrecht Harmanss. Van Oostendorp.
" 1567–† 2 Oct. 1574. Heer Jan Corneliss. Van Oossanen.
" 1575. Heer Dirck Gerrijtsz. De Vrije.

Haarlem. C. J. GONNET.

UIT DE AKTEN
VAN HET HAARLEMSCHE KAPITTEL.

DEKENAAT OUDERKERK.

(Vervolg van blz. 306 van het VI^de Deel.)

1673. 4 Oct. Lectae sunt litterae PP. AUGUSTINIANORUM, praetendentium stationem in *Buytenvelder* ipsis competere. Contra quos expedita est Apologia ad Internuntium Bruxellensem, in qua remonstrabatur quod rationes et argumenta pro ipsis allata, nihil convincerent; additis probationibus qua [sic] jus cleri Harlemensis ad illum Pastoratum confirmarent.

1674. 3 Aprilis. Lectae sunt litterae quae tangebant rem *Buyterfeldianam*.

Demum ex mandato Illustrissimi quidam Capitularium designati sunt ut illum Antwerpiae convenirent, ac cum illo de rebus Clerum concernentibus tractarent, deprecantes etiam ut Illustrissima Sua Dominatio in officio Vicariatus Apostolici dignaretur perseverare.

Post quorum reditum habitum est Capitulum extraordinarium apud Rdum et Ampl. D. Groenhout in aedibus Ampl. Dni Wandelman; et facta relatione eorum quae cum Illustrissimo egerant, illa tractavimus; quae per nos fieri Illustr. Dominus decreverat. Denique differentiam inter Dnum VAN DELDEN [1]) et Dnum VENNICK, audita utraque parte, secundum utriusque votum composuimus.

---

1) Den Pastoor van *Abcou*? Vergelijk het voorgaande gedeelte der Acta Capituli, rakende het Dekenaat Ouderkerk, in het III^de Deel bl. 303—304.

DEKENAAT PURMEREND.

—

1631, 12 Martii. Art. 2. Nominavit Amp. D. Praepositus quatuor loca praecipue, in quibus Visitatio, nomine Capituli et Vicarii, pro hoc anno quamprimum necessaria erat ob causas infrascriptas. ...

Quartus locus est *Monikedamum*, cujus et pagorum adjacentium curam M. JACOBUS OLAEUS per multos annos habuerat, et propter contentiones ita sese subtraxerat, ut quidam sine Sacramentis morerentur, alii etiam sexagenarii ad haereticos deficerent. Deliberatum itaque de alio substituendo, propositusque est D. FRANCISCUS PETRI et quidam JACOBUS VAN ZANTEN, Leydensis, ex Flandria propediem adventurus. Et conclusum, ut si fieri possit per D^m Olaeum idem FRANCISCUS eo introducatur ad serviendum illis pro tempore et, si aptus judicabitur, etiam postea ordinarius constituatur: OLAEUS vero moneatur, ne contentionem foveat vel aliquos locorum illorum sibi devinciat, sed per omnia ab eis se subtrahat.

— 9 Jul. Art. 14. Lecta sunt a Dominis Wolffio et Bannio acta Visitationis ab ipsis factae nomine Illustrissimi V. A. anno 1630 in Sept. per districtum *Waterlandiae* et borealis Hollandiae partibus; in quibus omnia pacifica reperta sunt, praeterquam *Monikedami;* cujus curam resignavit hoc anno D. OLAEUS, ut videre est in Archivo.

— 14 Oct. Art. 9. De visitatione parochiae *Monikedamensis* et adjacentium pagorum narravit nobis Ampl. D. Vicarius noster, quod Illustriss. Vicarius Apostolicus directionem et compositionem totius negotii sibi mandaverit. Itaque hoc anno die 17 Junii praesentibus RR. DD. Crachtio, Vliegerio, Olaeo, Ebbio, exposuisse statum controversiae *Monickedamensium*, et illud optimum sibi

videri remedium, ut D. OLAEUS, qui per 12 annos fideliter ipsis deservivit, imposterum ipsis [1]) intenderet et sub ejus directione paulatim futurum successorem in administratione pastorali eo destinare, qui eum introducat et in publicam administrationem inducat. Auditae sunt eodem die querelae fidelium ex utraque parte, et 4ta Octobris articuli sequentes ab ipsis unanimiter sunt acceptati ad componendas discordias: 1° quod gratias agent Domino OLAEO pro fideli administratione ipsis praestita; 2° quod sine scismate concorditer imposterum vivent tamquam unum corpus sub uno capite; 3° pro ordinario suo seu patre spirituali acceptabunt D. ANTONIUM SCHELLINCWOU; 4° providebunt eidem de honesta habitatione et sustentatione [2]); 5° quod ornamenta altaris custodiae ipsius committent; 6° duo ex communitate deputabuntur curatores domus sacerdotalis et subsidiorum, et hac vice nominabuntur ab ipso Vicario cum consensu D SCHELLINCKWOU, iique annuatim vel continuabuntur vel mutabuntur prout Visitatoribus videbitur cum consensu praedicti ordinarii; 7° pro hoc tempore curatores erunt *Joannes Hillebrandi Futs* et *Joannes Dibessz*, eosque acceptabunt reliqui nomine communitatis.

Hos articulos datis dextris stipulati sunt servare, petentes veniam mutuo de praeteritis offensis. Denique his duobus injunctum, 1^m^ ut quamprimum provideant ordinario suo de aedibus ad habitandum, 2^m^ ut praeparent se curatores qui antea fuerunt, ad dandam rationem acceptorum et expensorum, et tradenda ornamenta ad manus ordinarii sui; quam rationem D. Vicarius in loco suscipiet cum adunatis sociis, et dabitur ei registrum bonorum, quem

1) Hier is „tamquam Archipresbyter" doorgeschrapt, en een ander woord er voor in de plaats gesteld, hetwelk mij echter onleesbaar gebleven is.

2) Hier is later bijgeschreven: „fiet status aerarii publici ecclesiastici".

Visitatores annuatim examinabunt, an recte custodiantur vel augeantur vel diminuantur. Reliqua vide in Archivis.

Loca vero quorum inspectio commissa est D. OLAEO sunt haec: *Monikedamum* oppidum, *Rarip* [1]), *Durgerdam* et *Broeck*, ut videre est infra.

Denique addidit D. Praepositus, locum paratum esse pro sacerdote alendo in districtu Waterlandiae [2]) dictum *Ilpendam*, pro quo jam ad manus sunt 2000 fl. et virgo quae sacerdoti cohabitet; expectare se personam idoneam qui eo destinetur.

1631, 14 Oct. Art. 12. Actum de visitatione pagorum *Rijpae* et adjacentium, quibus modo deservit M. PETRUS MATHIAE, et 1° lectae sunt ab Amp. D. Vicario nostro litterae, nomine communitatis scriptae a *M^ro^ Gerardo medico* datae a° 1631, 17 Sept. (per quem omnia pene negotia ecclesiae ibi transiguntur; et licet immorigerus sit, opera tamen illius ob causas necessaria est et utilis) quibus inter caetera exigit ab ordinario loci, ne recipiat quippiam a fidelibus pro administratione sacramentorum propter scandala infirmorum; colliguntur autem a fidelibus illis locis annue 400 flor. pro sacerdote aliisque necessariis.

2° Narravit nobis D. confrater Bannius acta nuper in istis locis a se cum praedicto M^ro^ *Gerardo* in visitatione, quam ex commissione Amp. D Praepositi instituit comitante M^ro^ FRANCISCO pastore *Purmerendano;* in qua concordiam fecit inter ordinarium loci supradictum et M^um^ *Gerardum*, de qua vide Archiva.

3° Denique commissio a Capitulo data Ampl. D. Praeposito, ut assumpto sibi D. Bannio confratre, negotia ibi transigant et firmam pacem, si fieri possit, concilient. Insuper ut tractum qui dicetur *Bamestra* inter sacerdotes

---

1) *Rarip* = Rarop = Ransdorp.

2) Later terzijde bijgeschreven: quibus deservit Mr P. MATHIAE.

vicinos dividant, ad majorem fructum et lucrum animarum, quandoquidem ibi multa adhuc inculta loca existant, quae frequentiori excursu sacerdotum indigeant. Assumpserunt praedicti Domini curam, et tempus determinarunt 22 Oct.

1632, 15 Januar. Art. 1. Propositum est, ut causa *Monikedamensis* privatim Illustrissimo proponatur.

— — Art. 7. Propositi sunt a D. Buggaeo articuli tractandi cum Illustrissimo: ...

3° copia resignati Pastoratus *Monichedam* per D. OLAEUM.

19° Causa *Monikedamensis.*

— 20 April. Art. 18. In causa *Rijpae et Gracht*, placuit, D. NANNINGIUM eo deinceps non mittendum; quod ipsi ab Amp. D. Vicario eodem die significatum est ut infra n° 20.

— — Art. 20. Judicatum est expedire, ut D. NANNINGIUS maneat in *Langedijck* et locum illum excolat, excurrat aliquando in *Huijsduijnen;* et cum ibi est, infirmi ejus in *Langedyc* curabuntur per M. JACOBUM in *Eenigenburg*. Itaque quiescet ab excursibus in *Gracht*, *Krommenyendyck*, *Jisp*, *Saerendam* etc., nisi a sacerdotibus specialiter evocetur.

— 8 Julij. Art. 25. Convenit Amp. D. Vicarium, cum confratribus adhuc aliquot congregatum a prandio, Mr FRANCISCUS ordinarius *Purmerendanus*, deponens querelas fidelium quorumdam de *Bamstera* et insulis adjunctis, sutoris inter ceteros et M^ri *Gerardi* medici, petentium ut a superioribus Capituli Harlemensis amoveretur ab illis locis Mr PETRUS MATTHIAE. Et responderunt omnes, id non expedire, quia causae sufficientes allegari non possent et de successore aliisve sacerdotibus aliis in locis querelarum occasiones taliter agendo ministrari possent, cum magna Ecclesiae turbatione; et plus curandos bonos fideles ipso ordinario uti contentos, qui alias eo destituerentur, quam alios murmuratores.

1632, 12 Oct. Art. 12. Lectae sunt litterae querulosae cujusdam *Nicolai Joannis Romeijn* ex *Ripa* et locis adjacentibus, scriptae instinctu M^ri^ *Gerardi* medici, datae ad D. Bannium contra M. PETRUM MATTHIAE ordinarium istorum locorum et curatores ecclesiae ejus. Et judicatum, eis modeste respondendum et querelas, ex malignitate profectas, dissimulandas et contemnendas esse, et [1]) de caetero ad Ampl. D. Vicarium eos remittendos.

— — Art. 16. Relatum est etiam, M. JACOBUM OLAEUM asserere, collatum sibi ab Illmo Vicario Ap. Archipresbyteratum *Waterlandiae;* ideoque ab Illustrissimo istum petivisse, quod assereret Illustrissimus, Vicario Harlemensi (a quo D. OLAEUS facultates quasdam in illa loca scripto acceperat) potestatem non esse, Archipresbyteros constituere. In quo negotio quidnam factum sit petitum, ut Amp. D. Praepositus agat cum Illustrissimo, et roget quatenus placeat ipsi facultates similes nulli in Dioecesi nostra conferre, qui non sit de numero Capitularium, vel saltem cum eorum consensu, et rata habere temporalem tantum constitutionem Archipresbyterorum a D. Vicario constitutorum, cum non sint in officio perpetuo sed tantum subsidio.

— 26 Oct. Art. 3. Petivit Amp. D. Praepositus operarios sacerdotes submitti etiam pro locis dispositis et indigentibus, utpote *Wieringha, Ilpendam* et *Hoochtwouda.*

— — Art. 4. Petivit Amp. D. Praepositus assignari sibi in societatem Consultiss. Dnum J. A. Bannium, ob visitandam *Enchusam*, *Streeckam* et *Monikedamum* ratione contentionum, quae ibi sunt de proprietate quorumdam bonorum ecclesiasticorum, quae sopiri non possunt nisi auditis utrimque partibus. Et consensit D^nus^ Bannius, statueruntque tempus in 2^am^ Novem., eo excurrere.

Art. 5. Narravit Amp. D. Praepositus, fideles *Monike-*

---

1) Later bijgeschreven aan den kant.

damenses accusare M[rum] JACOBUM OLAEUM, quod resignans pastoratum istius loci non satisfecerit debitis ibi relictis, ad solvendos annue aliquot reditus vitalitios virginibus quibusdam, quae summas capitales ipsi dederunt, asserens se illas conficiendis ornamentis altaris impendisse; et quod nuper petitus ad comitatum et compositionem faciendam, sese subtraxerit. Insuper quod eo quandoque excurrat, confessiones excipiat, inscio pastore ibi constituto M[ro] FLORENTIO PETRI. Optare se, ut D. OLAEUS locis vicinis *Monikedamo* invigilet, donec alius in *Ilpendam* constitutus sit, sed ad pacem communitatem hortari debere, non fovere contentiones vel dissensiones, a quibus non satis abstinet. Pro D. OLAEO respondebat Illustrissimus [1]), se computum ipsius vidisse et approbasse, et immorigeros ibi aliquot esse qui sine causa D[num] OLAEUM accusent. Instabat Amp. D. Vicarius, ut saltem coram aliis sacerdotibus satisfaceret conquerentibus de se D. Olaeus. Denique interrogatus Illustriss. Dominus asserebat se D. Olaeum non constituisse Archipresbyterum *Waterlandiae*, sed tantum dedisse facultatem aliquando illuc excurrendi, cum requiritur in locis, quibus jam per multos annos deservivit.

Art. 6. Narravit Amp. D. Praepositus infamem nuper partum editum *Monicedami* in aedibus M[ri] FLORENTII supradicti a cognata, materterae ipsius filia, quae paucis mensibus ipsi cohabitavit. Dissimulaverat foetum suum peccatrix et quasi pro hydrope medicinas sumpserat, medico asserente se impregnationis suspiciones non habuisse. Interim honori suo consuluit D. Florentius, testimonia habens de innocentia sua deposita tam per puerperam in partu coram obstetrice et testibus, quam illius qui se patrem esse prolis fassus est, etiam coram magistratu Monikedamensi, quorum documenta exhibuit Capitulo D. Praepositus. De-

1) De Vicarius Apost. Rovenius, die in deze kapittel-vergadering tegenwoordig was.

sideratur adhuc, ut idem D. Florentius procuret legittima responsa puerperae ad interrogata particulatim facta; insuper, ut se purget juramento coram Illustr. Domino de sua innocentia, quod procuraturum se suscepit D. Praepositus. [1]) Advenerat haec cognata ad M^rum^ Florentium ex parentum aedibus, quibus Amsteledami cohabitat P. Laurentius societatis.

Art. 7. Denique petitum, ut testimonia haec pro perpetua memoria ad defensionem sacerdotis custodiantur, contra malignos calumniatores, uti etiam quae sunt pro D. Rootio p. m. procurent Archivo Domini Visitatores supradicti; de quo constat, ipsum per calumniam ex odio profectam accusatum fuisse, uti fassi sunt post obitum ipsius etiam adversarii.

1633, 26 Januar. Art. 10. In articulo 12 [2]) qui est de causa *Ripensi*, lectae sunt litterae *Joannis Calicarij* datae ad Amp. D. Praepositum, quibus offert operam suam ad novae ecclesiae aedificationem eo loci ubi nuper 15 Decem. quatuor aedes incendio conflagaverant. Sed placuit evocari M. PETRUM ordinarium ipsorum, ut status negotii intelligatur. Fuerat *Baenmanno* seu *Joanni Adriani Poel*, uni ex curatoribus ecclesiae propositum, ut fundus emeretur et nova domus aedificaretur sumptibus communitatis, quousque vires ferant et in caeteris per nos adjuvandae ea lege, ut usus domus et dispositio regiminis maneret sub directione Vicarii Harlemensis, atque ideo emeretur sub nomine catholici civis Amsteledamensis vel Harlemensis.

— — Art. 26. Quoad *Monicedamum* eodem articulo [4°] item 5° et 6° [3]), petitum, ut eos visitet Amp. D. Praepositus; et in casu M^ri^ FLORENTII expeditae sunt

1) Hierbij is later aangeteekend: „Sed apud Amp. D. Praepositum fecit."
2) Zie 12 Oct. 1632.
3) Zie 26 Oct. 1632.

litterae Capituli pro innocentia ejusdem; qui praeter certa testimonia pro se exhibita, etiam juramentum praestitit coram Amplissimo Praeposito, de quo in eisdem litteris attestabitur dictus Praepositus.

1633, 27 Jan. Art. 30. *Ilpendamensibus* providebitur forte per M. JOANNEM VAN DER AA, Orschotanum, qui jam Lovanio advenerat.

— 19 Febr. Art. 1. Proposita est causa *Graftensis*, de qua supra [1]), de comparanda nova domo, eo quod exusta sit prior; atque in ea 1° deliberatum est: an expediat emere fundum prioris domus, atque in eo aedificare domum novam, an vero aliam domum jam aedificatam; 2° data est M^ro^ PETRO MATHIAE, tunc praesenti, commissio ut inquirat, quot sint Catholici bonae voluntatis et facultatis, ut contribuant; item, quò communitas magis propendeat? 3° suggessit D. Praepositus, ut in proximam feriam 2^dam^ *Baanmannus* veniat Amstelodamum.

— 5 Aprilis. Art. 3. De articulo 10° [2]) et 1° congregationis extraordinariae [3]) auditus fuit Mr FRANCISCUS BLOCQUEUS Pastor *Purmerendanus*; factaque relatione praesentis status, placuit ut domus [in *de Rijp*] ematur eaque directioni D. Vicarii Harlemensis subsit, prout Baenmanno dictum fuit a Vicario.

— — Art. 8. De articulo 30° [27 Jan. 1633] placuit, ut D. VAN DER AA maneat in *Ilpendam* et locis vicinis, quibus cum bona gratia circa festa Paschalia hoc anno deservire coepit.

— 27 Julij. Art. 3. Ad 3um expositum est negotium domus in *Graft*, quod ita se habet: Post exustam domum in qua solet fieri congregatio, Praepositus saepissime egit cum rusticis de comparanda nova domo. Tandem evocatis

---

1) Zie 26 Jan. 1633. Art. 10.
2) Zie 26 Jan. 1633.
3) Zie 19 Febr. 1633.

12 primariis Amsteledamum, obtulit eis in reaedificationem 400 imo 500 flor. gratis, ipsi reliquas expensas praestarent de suo. Praecipuus tergiversator fuit *Michael Joannis*, frater inquilini exustae domus. Computatis expensis deprehendit, domum non posse emi pretio 1600 flor. Itaque dedit *Baenmanno* mandatum emendi domum aedificatam: eaque empta esse sub nomine *Wesseli Noormans*, pretio 800 flor., additis quibusdam extraordinariis expensis. In solutionem primi termini numeravit Praepositus Baenmanno 100 imperiales, alios debito tempore additurus.

1633, 27 Julij. Art. 8. M[r] J. VAN DER AA pro ordinario susceptus est a fidelibus in *Ilpendam* et *Purmerlant*, magna spe fructificandi in *Oost-* et *West-zaenen* per conniventiam Baljivi istorum locorum.

— — Art. 10. D. FLORENTIUS *Monikedamensis* monebitur per D. Praepositum, ne excurrat in *Wieringham:* Wieringani post ejus praesentiam nullum alium sacerdotem admittunt.

— 29 Julij. Art. 18. Proposita est causa *Jispensis*, in qua duo Jispenses, *Petrus Nicolai Joosten* et *Rip Florisz* requisierunt, ut juxta articulos initio ingressus propositos et approbatos, M[r] NICOLAUS tertia quaque septimana laboret in *Jisp*. Monendus erit idem per Ampl. Decanum.

— 11 Oct. Art. 4. De 3° et 10°, in causa *Monecodamensi* et *Graftensi*, placuit ut Praepositus et Bannius simul proficiscantur ad visitationem, quam postridie hujus determinaverunt facere.

— — Art. 9. Ad 8[um] relatum, quod M[r] J. VAN DER AA instanter repetatur a Wachtelario. [1]) Placuit, ut D. Decanus scibat Lovanium, num sit spes alicujus sacerdotis breviter ad nos accessuri, et ut Praepositus idem indicet D[no] Wachtelario.

---

1) Joan Wachtelaer, Vicaris generaal van Utrecht.

1633, 11 Oct. Art. 13. Circa 18, negotium videlicet *Jispense*, expedient D. Decanus et Blommartius.

1634, 7 Febr. Art. 4. *Monachodamensis* visitatio est expedita. Petiit Praepositus, ut pastor evocetur ad Capitulum, ut gravamina sua istic proponat, ob quae discessionem cogitet.

In causa *Graftensi* nihil adhuc factum est ob intemperiem aëris; sed in congregatione Amsterdamensi habita 26 Jan. hoc anno Praepositus et Bannius susceperunt, quod prima opportunitate eo excurrent.

De 9no articulo actum est Amsteledami, et addictus D. Vigilio [1]) Mr JOANNES VAN DER AA post aliquod tempus.

Art. 13 de *Jispa* propediem implebitur.

— 26 Aprilis. Articulus 4us de *Monachodamo* nunc se bene habet.

Articulus 9nus transigetur per Ampl. D. Praepositum.

Art. 4. Notata sunt haec agenda pro continuatione actorum hujus Capituli. Mr NICOLAUS GISPENSIS [2]) etiam huc evocabitur in feriam sextam proximam cum Joanna virgine ipsi cohabitante, per D. JOANNEM COETIUM [3]) pro concordia laborandi in Assendelft et *Jispa*.

Ad feriam sextam sequentem evocabitur Mr FRANCISCUS *Purmerendanus* per Mm PETRUM MATHIAE, ut cum eo agatur de *Rijpa* et appendicibus.

Art. 5. Comparuit in Capitulo Mr PETRUS MATHIAE in causa *Ripensi* et adjunctis. Habet idem sub se quinque loca, nempe *Schermer-horn*, *Schermer*, cum appendicibus suis, *Graft* cum appendicibus, *Rijp*, et partem *Bamestrae*.

— 10 Octob. Art. 5. In *Rijpa* omnia adhuc sunt ut solent.

Art. 6. Assendelfii sunt quieti cum *Jispa*, ea conditione, ut D. NICOLAUS aliquot diebus permaneat in *Jispa* et D. J. COETIUS assistat aegris in necessitatibus.

1) De Latijnsche naam van Wachtelaer.

2) Pastoor van Assendelft. 3) Pastoor van Wormer.

1634, 10 Octob. Art. 8. Placuit ut D. FLORENTIUS amoveatur *Monicodamo*, quod jam communitati declaratum est, omnibus in hoc consentientibus praeter duos; et ut ipse D. FLORENTIUS ad petitionem suam constituatur *Wieringae*, ubi his diebus sine facultate operatus est P^r A MARCA Praedicator. *Monicedami* autem introducatur D. FRANCISCUS PETRI per Ampl. D. Praepositum.

— — Art. 11. *Ilpendamo* abibit Mr J. VAN DER AA et sufficietur D. BROUWERUS.

1636, 9 April. Art. 5. Declaravit A. D. Praepositus, *Rijpensee* et *Graftanos* sibi adfuisse, et spopondisse scripto omnem obedientiam et honestam sui Ordinarii futuri sustentationem.

— — Art. 6. In *Jispa* operatur D. ROOSANTIUS, erantque Ampl. D. Decanus et Blommartius in via ad visitandum locum hoc anno die 6 Febr., cum exorta tempestas eos coëgit retrocedere cum extremo vitae periculo. Ibunt eidem prima opportunitate, ut visitent.

— — Art. 8. *Monicodamum* est pacatum. Nam postquam D. FLORENTIUS fuit in *Wieringha* constitutus, datus est Monicedamensibus Mr CORNELIUS JANSSENIUS, qui istic adhuc laborat.

— — Art. 11. *Ilpendami* post abitum M^ri JOANNIS VAN DER AA et probationem M^ri JACOBI BROUWERI, constitutus est istic D. JACOBUS A MARCKA et cum scientia et beneplacito Domini loci quietissime laborat.

1643, 5 Febr. Art. 7. Dignabuntur DD. Confratres in Conventum proximum despicere quid potissimum sit in negotiis.... *Purmerendano*.... consultum.

— 10 Mart. Art. 8. Ad Septimum, factum est quod faciendum proponebatur. Quoad negotia.... *Purmerendanum*.... hactenus nihil ibi videtur agi posse.

— 11 Mart. Art. 1. Proposuit Ampl. D. Praepositus negotium *Ilpendamense*; ubi post discessum Patris A MARKA

ordinarium agit D. SCHELLINGWOU. Solebat autem pastoratus ille constare 3 locis videlicet *Ilpendamo*, *Purmerlanda* et *Purmera*: quorum primus confert in subsidium pastoris annue 197 florenos, (licet hoc anno tantum contulerit 177, eo quod *Gerardus Theodori Rijker* et *Simon Theodori Nooms*, qui solebant singuli dare 10 flor., hoc anno nihil dederint.) Computandi autem sub summa Ilpendamensi 96 floreni ex elocatione agri cujusdam provenientes. Secundus locus confert 100, tertius 96 florenos; quorum summa totalis 393.

Secessionem autem nunc urgent *Purmerani* magis ex superba quadam aemulatione sua, eo quod ab aliis novi pastoris electio non satis sibi fuerit communicata, quam ex defectu SCHELLINGWOUWII, quem amotum volunt. Sed placuit nobis eum continuari.

Art. 5. Actum deinde de *Durgerdamo*, reliquisque desertis *Waterlandiae* locis, in quibus nulla jam pridem habetur congregatio, plurimique ob disparia matrimonia a fide deficiunt. In quo negotio prius ab Ampliss. D. Praeposito videtur evocandus D. OLAEUS ac de statu rei rogandus, cum locorum illorum ei cura antiquitus incumbat.

1643, 15 Aprilis. Art. 7. Quoad primum articulum postridianae congregationis, D. Praepositus cum Verwero *Ilpendamum* visitavit feria 4 hebdomadae majoris, negotium composuit: junctique *Purmerani Ilpendamensibus* crearunt sibi aedilem unum, qui cum altero *Ilpendamensi* rem communiter agat; sicuti ex altera parte res *Purmerlandorum* (qui soli alterum unionis membrum faciunt) a duobus aedilibus administratur. Sunt autem parati *Purmerani* solutionem stipendii pastoralis, ob dictas ibi discessiones intermissi, inchoare a festo Purificationis currentis hujus anni; promiseruntque singuli 3 illarum conjunctarum communitatum, quod deinceps difficultates suas communi sint consilio tractaturi.

Art. 10. Articulus 5tus [1643, 11 Mart.] reservatur praesentiae Illustriss. Vicarii apostolici.

1643, 7 Julij. Art 6. Quoad articulum 10m D. Praepositus ea de re locutus est Illustrissimo, qui dicit nullam se OLAEO in *Waterlandiam* dedisse potestatem; cui proinde nunc ea de re et providendo *Durgerdamo* loquetur D. Praepositus.

Acta pomeridiana. — Art. 4. Ex pagis 12 Kenemariae qui per menses fere 10 malignitate Ballivi omni exercitio carere coacti sunt, *Wormaria* et *Kalf* defecerunt contra consilium superiorum, suadentium nihil nisi communibus et collatis consiliis tentandum; aliisque inconsultis cum Ballivo de novo convenerunt, totum quod exigebat praestantes; adeoque placuit, Amplissimos Dominos convocatis pastoribus negotium *Kenemariae* matura deliberatione expendere in *Akersloot* feria 6 proxime sequente.

1645, 3 Julij. Art. 4. *Ilpendamum* et *Purmerlanda* carent pastore. Consensit tamen Toparcha ut aliquem habeant, dummodo sit Hollandus non monachus. Wieringanus qui fuit rusticis placet; qui tentabunt ut eum Toparcha, licet monachum non Hollandum admittat.

Art. 16. *Waterlandia* pastorem desiderat. Domino Copallio committitur totius negotii inspectio.

— 3 Octob. Art. 4. *Ilpendamensibus* patrem LEONARDUM (quia extraneus et religiosus) Toparcha non admittit. Auditus eis aliquoties Mr LAMBERTUS apprime placet; qui cum Amstelredamensis et sacerdos sit saecularis, a Domino admissus et ab Ampliss. Praeposito nostro missus est.

Art. 16. Verwerus et Copallius *Durgerdamum* excurrerunt et ex convocatis ejus loci primariis adverterunt, animos ad sacerdotem suscipiendum promptos, oblato pro singulis ibi habendis congregationibus ducatone. Voluerunt interim rem prius ad communitatem, ut quid certius decernatur, referri: quod promiserunt se Dno Verwero vel Copallio indicaturos. Ut autem facilitetur *Waterlandiae*

administratio, consultum est et *Nieuwendamenses* conveniri atque in primis qui maxime ibi pollet *Joannnem Gerardi*, eo fine a D. Praeposito evocandum.

1646, 16 Januar. Art. 7. [Quoad negotium *Durgerdamense*], videtur primo tentandus Ballivi animus per aliquem qui videbitur D. Copallio idoneus.

Quum in *Oost-sanen* affulgeat spes apostolatus, adeoque rogaverint quidam ex-ejus loci incolis, ut Praetor ejus, quiscumque tandem ille sit, inducatur ut conniveat ad prima Catholicorum exercitiorum initia: cura ista Dº Decano commissa est.

1646, 4 Maji. Quoad 7mum, Praetoris *Monachodamensis* filius suggessit D. Copallio, facile ibi Catholicorum exercitia posse per intervalla ad menses aliquot obiri, antequam apud Ballivum querelae de iis deponantur: et tunc delatoribus responderi posse, inveteratis se vix posse mederi. Pater etiam ipse, qui prius omnino licentiam negarat, nunc rem in deliberationem se dixit sumpturum. Hac spe sacerdotalis ibi laboris affulgente, cum bono concursu conciones ibi bis terve habuit Dominus VAN DER CRUYCE, semelque eo deduxit Mrm JOANNEM VICTORIS, quem D. Praepositus ad eam videtur destinaturus functionem.

— 3 Julij. Denique de labore aliquando in *Urca* Australis maris instituendo insula, cum Catholico illius loci Domino Dominus Senior aget.

— 25 Septemb. Art. 7. *Purmerendae* ut non Dominicanus sed pastor aliquis saecularis deserviat, Ampl. D. Praeposito ac G. Coopallio advigilandum.

Art. 8. *Durgerdamum* a Dnis N. Verwer et G. Copallio prima quaque occasione visitandum.

1647, 15 Jan. *Purmerendae* quidem videtur et dicitur insidiari AMBROSIUS BASAEUS, sed aperta ad illam curam speratur D. SCHOUTENIO janua.

Transactionem de libertate exercitii Catholici pro *Dur-*

gerdamensibus Praetor Monachodamensis, qui et Ballivus *Waterlandiae*, ad Monasteriensis Conventus exitum rejicit.

1647, 29 April. Art. 8. Petunt 1° *Purmerendani* sacerdotem cum SIMONE, alternis vicibus, in uno loco laboraturum; 2°, ut facilius res succedat, putant dictum SIMONEM vel amicitia vel minis eo dirigi debere; 3°, ut scissa hactenus miserrime communitas tandem aliquando coalescat, rogant utrimque tres legi viros, qui communicato consilio Catholicorum, apud Arcis-praefectum et Praetorem agant negotia. Cumque responderetur, sine utriusque ex communi collecta sacerdotis sustentatione, pacem sperari omnino non posse: tandem in eam consentientibus statutum (ut et ante illorum *Purmerendanorum* adventum fuerat) SIMONEM cum primariis suorum duobus, uti et alterius partis viris aliquot, ab Ampl. Domino evocandum.

Art. 9. Libertatem *Durgerdamensibus* sollicitabit qui plurimum apud Ballivum Waterlandiae valet *Joannes Gerardi* Nieuwendamensis.

— 23 Oct. Ad 8um. In hoc [de M^ro^ SIMONE in *Purmerend*] laboratur. Ad 9um. Non potest [libertas] impetrari in *Durgherdam*.

1648, 13 Octob. Art. 5. Exhibuerunt *Purmerendani*, *Mathaeus Moens* jurisperitus et *Adrianus de Bruijn*, nomina quorumdam, partim congregationem Catholicam negligentium, partim ab hac ad Calvinisticam declinantium, addentes, plurimos in simili versari discrimine, quorum nomina in hoc scriptum non retulerint: atque huic malo posse occurri, si Mr SIMON censuris ecclesiasticis aut coërceatur aut certe amoveatur. Susceperunt Ampl. DD. Decanus et Praepositus rem istam deferre ad Illustr. Vicarium Apostolicum.

1649, 19 Jan. Art. 4. Rogabitur Illustrissimus, ut mandet Magistro SIMONI *Purmerendae* agenti, ut procuret liberam illic habitandi facultatem alicui secundo (quando-

quidem occasione ipsius multi jam a fide defecerint, et plures in periculo versentur), sese alioquin quocumque modo provisurum. Scribent autem Ampl. Decanus et Praepositus, qui etiam submittet catalogum a *Purmerendanis* acceptum.

1649, 13 April. Art. 3. De causa *Purmerendana* agetur Amstelodami coram Illustrissimo.

— 7 Julij. Art. 3. De causa *Purmerendana* actum est cum Illustrissimo, et causa remissa fuit ad Nuntium Apost. qui nihil respondet. Itaque de omnibus tribus [1]) causis iterum scribetur ad Ephesinum, qui jam Romam scripsit, ne quid transeat propter appellationem Domini de Assendelff.

— 12 Octob. Art. 3. Scripsit Illustr. Ephesinus Romam ne inaudita parte Congregatio Cardinalium quid statuat, (si res ad ipsos deferatur).

1650, 8 Febr. Art. 3. Res *Purmerendana*. Scripsit D. Praepositus M^ro^ SIMONI die 19 Januarii, traditae sunt ei litterae 20^a^, easque cum honore suscepit et 24^a^ *Purmerenda* discessit. Interim quia nemo Purmerendanoram post abitum venit ad Praepositum neque ad Copallium, placuit ut, nisi compareant in sequentem septimanam, evocentur.

— 27 April. Art. 3. De *Purmerenda* statutum, ut Pr LEONARDUS evocetur Amstelodamum, quatenus Purmerendani ipsum audiant.

Art. 7. De *Serdam* nihil potest fieri sine favore M^ri^ WALTERI; interim videbunt Decanus et Copallius, an Mr WALTERUS possit disponi; et in loco quid facto opus despicient.

— 6 Julij. Art. 7. In *Serdam* videbunt Decanus et Copallius quid possit fieri.

---

1) De twee andere aangelegenheden waren: eene patronaatsquaestie te *Assendelft* (Zie Bijdr. IV, bl. 437 en volg.) en eene testamentsquaestie te *Schagen*, waarover hierachter.

De novo. Art. 2. Providendum *Purmerendae* et *Serdam*.

1650, 11 Oct. Art. 7. *Serdamo* providebitur quando habebimus personam idoneam. Proponitur SCHOENIUS, placetque ut vocetur.

1652, 28 Nov. Art. 6. De *Ilpendamo* resolutum, ut COOLSIUS Hornae ab Ilpendamensibus prima occasione audiatur.

1653, 16 Jan. Art. 8. In *Waterlandia* poterit D. VAN DER CRUYCE uti DOBBIO, si Illustrissimo Domino videatur.

— 22 April. Art. 2. De *Serdam* videbunt D. Copallius et C. Catzius, statuentque in loco quod expediet.

1653, 8 Julij. Relecta deinde acta Capituli praecedentis, in quibus articuli primus de Blockhovio et secundus de *Serdam* sunt absoluti.

1655, 6 April. Art. 4. Lectae etiam litterae ROSANTII petentis limitationem inter se et pastorem *Saerdamensem*. [Resolutum, quod] eo mittentur Domini C. Catz, Crucius et Beier.

— 26 Aug. Art. 2. Comparuerunt ROSANTIUS cum suis et SCHOENIUS cum suis. Auditis partibus resolutum, quod pro hoc tempore terminus ROSANTII extremus erit mola farinaria, et terminus SCHOENII erit cataracta, eritque intermediis liberum adire ŭtrumlibet. Cui resolutioni sese utrimque submiserunt ex *Calff* Cees Hein et Cornelius Theodori, et ex *Saerdam* Claes Boon, Pieter Kaar, Piter Schrift.

— 15 Nov. Art. 4. Permititur D^no^ ALDEWERELT deservire *Beemstrianis*, quatenus illi pastori *Purmerendano* antehac subfuerunt.

1657, 9 Oct. Art. 2. Lectae diversi Illustrissimi Domini litterae. Deinde actum de M^ro^ THOMA, et resolutum quod manutenebitur D. HEYNSIUS in pastoratu *Durgherdam*.

1658, 25 April. Art. 1. Primum exhibuit Mr HEYNSIUS litteras institutionis suae in pastoratum *Ransdorpianum*,

in quo est vicinia *Durgherdamensis*: deposuitque querelas contra M[rum] THOMAM GODEFRIDI, qui his non obstantibus praesumpsit incolam *Durgherdamensem* baptisare, dicens se etiam potestatem habere. Examinabunt M[ri] THOMAE facultates Ampl. Copallius et Stenius.

De novo. — Art. 1. In *Rijp* et *Graft* videtur D. BRUNO JANSSENS satisfacturus.

1658, 9 Julij. Art. 4. *Sardamensibus* partim pro, partim contra D. SCHOENIUM agentibus dictum, quod deputabuntur aliqui, qui in loco partes audiant et quid expediens sit videant.

1665, 15 Aprilis. Art. 2. Actum de provisione nonnullorum pastoratuum in *Edam*, *Purmerenda*, etc.

— 18 Aug. Art. 4. Exagitata est gravis quaedam difficultas in pastoratu *Edamensi*.

Art. 5. Actum de *Rijp* et *Gracht*.

1667, 19 Apr. Art. 4. Duo viri primarii ecclesiae *Edamensis* retinent ornamenta ecclesiastica quae tempore schismatis rerum fuerunt abscondita.

1674, 3 Apr. Adhortati etiam sumus Dominum SCHOENIUM, ut qui pastoratum suum *Edamensem* resignaverat, majoris quietis caussa etiam loco cederet: uti brevi post fecit.

1696, 8 Maji. [1]) Proposita fuit controversia quaedam orta inter R. D[um] N. HOFLAND pastorem in *Wormer* ab una et Doctorem *Jacobum de Visscher* ejusque uxorem ab altera parte. Unde eo progressus est D. Pastor memoratus, ut renuat absolutionis beneficium impertiri dictis personis, nisi revocent quaedam per ipsos narrata, quaeque ipsi protestantur esse vera, atque adeo revocari, salva veritate, non posse; et judicatum est, Exim. Dominum de Swaen, archipresbyterum dicti loci, rogandum esse ut

---

1) Op deze kapittel-vergadering was de Vicarius Apostolicus tegenwoordig.

dictam controversiam amico modo inter partes istas componere nitatur; quod et idem Ex. Dominus suscepit se praestiturum.

Partes amice inter se convenerunt. [1])

1718, 4 Oct. In locum Ampl. Domini NICOLAI VAN SWERINGEN pastoris *Purmerendani* piae mem. electus est Ampl. D. JOANNES VAN DE VELDE, qui etiam in pastoratum *Purmerendanum* successerat.

—

Over het Dekenaat ROTTERDAM, hetwelk trouwens onder Utrecht behoorde, hebben wij geene aanteekeningen aangetroffen.

—

DEKENAAT SCHAGEN.

1631, 12 Martii. Art. 2. Nominavit Ampl. D. Praepositus quatuor loca praecipue, in quibus Visitatio, nomine Capituli et Vicarii, pro hoc anno quamprimum necessaria erat ob causas infrascriptas. ....

Tertius locus est *Schaga*, ubi rebelles quidam, a quodam *Bregmanno* instigati, contentiones excitant et coöperatores pastori a Superioribus missos male excipiunt, uti nuper Mr Joannem Bannium, Patres Capucinos advocari posse jactantes. Petiit proinde D. Vicarius, ut placeat Amp. D. Catzio locum illum etiam visitare et corrigenda corrigere cum praedicto socio. [2]) Addicens se curaturum, ut alius pro tempore coöperarius Schagensibus mittatur, nominatim Mr HENRICUS EBBIUS hoc quadragesimae tempore. Praedictorum curam susceperunt dicti Domini.

Eidem loco petivit Amp. D. Vicarius providere de *Schola Latina*, pro adolescentibus nostrae dioecesis, et ad illud officium se permovisse quemdam civem Ultrajectensem

1) Dit is, naar het schrift uitwijst, iets later bijgeschreven.

2) Den kanunnik Blommert.

M. Wilhelmum Schudt, qui in pedagogia quorumdam nobilium ibidem se bene docendo commendaverat, aliaque testimonia aptitudinis suae habebat. Petiit proinde a confratre nostro Beenio, ut eidem a Generoso *Domino de Schaghen* procuraret libertatem aperiendi ludum litterarum. Quam curam assumens idem Dominus, cum dicto Wilhelmo postridie in Noortwijckam profectus est, ut per Generosum *D^m Joannem de Schagen* petita impetrare posset.

1631, 28 April. Art. 6. Declaravit quoque Ampl. D. Vicarius, se in deservituram pro *Huijsdunensibus* et *Wieringhanis* hoc tempore missurum D. ADRIANUM NANNINGHIUM, ejusque absentis locis invigilabit D. BAVO, pastor in *Winkel*, vel pastor *Schoorlanus*. Pastor *Schagensis* in subsidium habebit pastorem in *Winckel* et contra. *Wieringhanis* pro necessitatibus succurrent P. *Winckelanus* vel *Schagensis* vel *Medenblikanus*, [1]) cujus absentis locis invigilabit pastor *Warvershovianus*.

1631, 14 Oct. Art. 15. Propositum fuit Dominis Capitularibus, ut subditis suis commendent *Scholam Schagae* jam apertam, quae bona spe fructus colitur a *M^ro Wilhelmo Schudt* et florere incipit. Addidit D. Praepositus suo consilio erigi etiam *Amsteledami Scholam Latinam* novam, eo quod D. *Holleslotius* prae senio et aliis occupationibus a docendo cesset; neque hanc Scholam Schagensi obfuturam; sed istud fieri propter multos qui proles suas ad pagum aegrius destinare velint, contra alii municipium Schagense civitati praeferant.

1632, 20 April. Art. 22. De ordinariis circa *Zijpam* disputatum, an pars aliqua ordinario in *Burg* assignanda; et pagus *Pettemum* tamquam Burgo vicinior? Quod Visitatores illius districtus examinabunt et referent; et ordinario *Schagensi* pagus *'t Ooch* assignetur.

---

1) Hierachter is later bijgeschreven: et *Texaliensis*.

1632, 8 Julij. Art. 26. Tempore Congregationis hujus, die scil. 6 adfuerunt aliquot viri *Schagenses* et deposuerunt querelas suas contra M. FRANCISCUM, ordinarium suum, coram Ampl. D. Vicario et Decano, qui eos cum patientia audiverunt; et statutum est, ut hoc anno, ante finem hujus mensis, iidem Domini *Schagam* excurrant et partes ibi audiant et ad pacem procurandam allaborent.

— 29 Julij. Art. 8. Statutum quoque fuit, ut placeret Ampl. Dominis, supra, eodem itinere [1]) excurrere *Schagam* ad sedandas contentiones fidelium illius loci, relatas a Dominis visitatoribus hujus anni.

— 23 Aug. Art 3. Capitulum extraordinarium. Determinatum est ut *Schagam* excurrerent Dnus Blommerus (qui jam aliquoties egerat cum contentiosis ibi contra ordinarium, *Brechmanno* cum sociis) cum D. Buggaeo, datis litteris commissionis a Praeposito, de pace conficienda quantum fieri posset. Et 24 Aug. ita cum eis actum: In aedibus Elizabethae virginis [2]) apud altare vocati [3]) cum Bregmanno novem Schagenses, rogati a Blommero, an pacis media suggerere possent, responderunt, consilio privatim inter se inito, se illa a nobis ut legatis a Superioribus Harlemensibus requirere. Tunc per mediam horam D. Blommerus exposuit eis ordinem potestatem et connexionem rectorum laicorum et ecclesiasticorum, a Deo et Christo institutum in ecclesia et particularium communitatum, et ad laicos non pertinere missionem electionem et institutionem pastorum, sed solum consensum et dissensum, quem contra illum superiori Episcopo proponere ha-

---

1) Namelijk Proost en Deken van het kapittel, die op reis naar Alkmaar zouden gaan; zooals in het voorgaande artikel bepaald was. Zie Bijdr. III D., 2e afl. bl. 310.

2) Naderhand is bijgeschreven: op de Loet.

3) Terzijde is bijgeschreven: bis, cum 1o tempus et locus determinata non essent, designari a commissariis petivere.

beant; itaque ipsos contentos esse debere pastore suo taliter et legitime constituto, eo quod querelae eorum hactenus allatae insufficientes essent ad ipsum amovendum, neque necessitas exigeret, sacerdotem alium ipsi adjungi, sed scisma aliaque incommoda ex eo secutura essent.

Ad haec ipsi inconcinne et turbide responderunt et objecerunt varia non fundata, videlicet, 1° sese opinionem de sacerdotibus bonam deposuisse, quos pro angelis habere soleant, sed abusus multos repererint, nominatim quod D. Praepositus non staret verbo suo, quo ipsis secundum sacerdotem mittere promiserat. 2° Ordinarium suum non quotidie manere in loco, ut sacrificio interesse fideles vel in aliis necessitatibus et piis auxiliis juvari possent. 3° Jus eligendi pastorem populo laico competere, vel saltem cum media ad sustentationem sufficientia habeant, coöperatorem ipsis a Superioribus negari non posse, et si talem ad manum non habeat, ipsos aliunde evocare posse Regulares, et de facto spem eis esse de P. Capucino adventuro. Eo magis, quod videant lucrum animarum Schagae fieri posse, quod per M. Franciscum non speratur futurum; itaque zelum istum impediri a Superioribus non posse vel debere. Alias admodum infelices fore laicos si pastorem eligere non possent sed judicio tantum malorum quandoque Superiorum contenti esse deberent. Ad haec respondit D. Blommerus. Et ad 1mum: Si quae essent corrigenda in clero et scandala, non propterea excidere eos a potestate sua (quod dicere esset error Hussitarum); laicis tantum competere querelas proponere apud Superiores et resolutionibus eorum se debere ac quiescere, non autem judicare eos vel regere. Ad 2dum: utilia quidem sed non necessaria ipsos requirere et quae in partibus catholicis multi pagi non habent; sufficere ipsis debere his turbidis temporibus praesentiam ordinarii fere continuam, et recursum in omni prorsus necessitate et participatione quam vellent frequentissima sacramentorum Ec-

clesiae. Ad 3um: eos dicere quae non intelligant nec probare possint, sive de jure patronatus et missionibus sacerdotum, sive conversione animarum, quibus diligentissime hactenus invigilavit Mr FRANCISCUS. Itaque ad ordinarii et Superiorum ipsius consilium se submittere debere eisque obtemperare. Denique [1]), an putarent, se a malis Superioribus dirigi? Ad quod nemo respondit, nec ullam particularem querelam contra ordinarium suum antiquum protulit.

Ad haec cum illi turbide reclamarent, dicentes, haec jam ante decem annos dicta, et ipsis praejudicatum esse (imo praedestinatum, ut ajebant) [2]) et antiquas querelas repeterent tantum: surgentes Domini supradicti abierunt, quasi pulvere pedum excusso, ab immorigeris, eisque meliorem mentem precati sunt. Litteras commissionis Dni Marii tunc exigebant et alia consilia; et cum sine fructu plura dicenda forent, nihil eis responsum fuit; sed particularius petivit unum ex Dominis convenire Elisabetha supradicta; quam convenit D. Blommerus.

1632, 26 Oct. Art. 3. Exposuit Amp. D. Praepositus statum Ecclesiae nostrae quantum ad ea loca in quibus sunt difficultates consilio et ope Illustrissimi tollendae.

Et 1° *Schagensis* communitatis, ubi pauci aliquot subditos concitant adversus obedientiam ordinario suo praestandam. Et ne defectus censeatur esse in pastore, ob multitudinem excursionum, desiderat M. FRANCISCUS loca *Zypae* aliaque vicinia deserere, quando alius sacerdos ibi constitutus fuerit. Regessit Illustrissimus [V. A.] [3]) quere-

---

1) Deze laatste twee zinnen zijn aan den kant bijgeschreven.

2) Later, naar het schijnt, is hier tusschengeschreven, maar slordig en zeer onduidelijk: „vel praedestinationis opinionem ..... (?) desertis (?) multis et in fide non instructis; item petere litteras sequestrationis a communitate Schagensi sibi a Superioribus dari, vel apostolos forte putabant ad adeundos superiores: dicebant petere se „een scheijbrief" a superioribus."

3) De Vicarius Apostolicus was zelf op deze Vergadering „Capitulum extraordinarium" tegenwoordig.

las ad se contra ordinarium delatas, quod ii qui hactenus inobedientes ibi censentur, ipsum adiverint ad reconciliationem petendam; quos ipse repulerit dicens, ipsos ficte omnia simulare tantum et se cum eis rem habere nolle; ideoque ipsum ordinarium moderatius agere debere et accommodabilem se praebere subditis, defectus eorum dissimulando.

2° Petivit Amp. D. Praepositus, sacerdotes submitti etiam pro locis dispositis et indigentibus, utpote, *Wieringha*, *Ilpendam* et *Hoochtwouda.* Constituerat mittere [1]) *Wieringham* D. ELLERUM, studiosum Coloniensem. D. Decanus aiebat, expectari Lovanio quemdam D. VAN DER AA, et scripturum se pro adventu D. BENSCOP, Gorcomiensis, studiosi in Collegio Adriani sexti Lovanii; sed metuere dilationem, eo quod studia necdum absolverit, protentenda forsitan ad duos adhuc annos, cui in subsidium mittit Illustrissimus quotannis circiter 30 flor. D. VRIJMOEDIUS, operarius in Septem-sylvis Frisiae cogitat loca sua deserere propter immorigeros; sed praestare aiebat Amp. D. Praepositus ut persuaderetur ipse manere ibidem ad fructificandum inter bonae voluntatis fideles. P. ANTONIUS, minorita coloniensis, inobedienter agens in Steenwijcerwold, forte etiam mutare locum debebit, ob accusationes contra ipsum de testamento quodam procedentes; et laboribus in partibus nostris se daturum offeret. [2])

1633, 26 Jan. Art. 24. In Capitulo extraordinario de art. 3 [3]) dictum quod *Schagae* querulosi quiescant.

— 27 Jan. Art. 30. Declaratum est, quomodo *Wieringanis* per modum provisionis datus sit Mr CORNELIUS ALLARDUS Ultrajectinus, consentientibus Superioribus illius dioecesis.

---

1) Later is ter zijde aangeteekend: „missus est."

2) Later bijgeschreven: „eique socius Colonia submissus sine consensu Illustrissimi". 3) Zie boven 26 Oct. 1632.

1633, 27 Jan Art. 35. Fideles *Huysdunenses* rogaverunt pro eleëmosyna, propter inopiam viduarum et pupillorum, eo quod nuper cymba cum septem nautis conjugatis perierit; et dederunt Dni confratres 100 fl. per Amp. D. Praepositum.

— 5 April. Art. 10. Ex articulo 30° [27 Jan. 1633] relatum est ab Amp. D. Mario, quod Mr CORNELIUS ALLARDUS defectu gratiae dicendi *Wieringhanis* non sufficiat, et eo mittendum D. SIMONEM SUIRWOUDANUM ad probam, utrum ipsis possit satisfacere; Mrum CORNELIUM vero aliis officiis occupare statuerat.

— 27 Julij. Art. 10. D. FLORENTIUS *Monikedamensis* monebitur, per D. Praepositum ne excurrat in *Wieringham*: Wieringani post ejus praesentiam nullum alium sacerdotem admittunt.

— 29 Julij. Art. 21 In causa *Schagensi* data est Domino Catero commissio inquirendi de turbatione ibi facta et rescribendi ad Capitulum. Addidit D. Praepositus adfuisse sibi Prem FRANCISCUM A GOUDA, Capucinum, et nomine Schagensium proposuisse prosecutionem causae eorum apud Illustr. D. Nuntium Apostolicum per formalem litem.

1634, 7 Febr. Post meridiem. Art. 3. Evocatus comparuit in Capitulo Pr CORNELIUS JANSSENIUS, qui sponte sua in curam *Schagensem* irruit; ac post multa (de quibus vide in litteris archivi circa hanc controversiam) deputavit Illustrissimus [1]) Decanum et Praepositum ut cum JANSSENIO et praesentibus Schagensibus *Bregmanno*, *Hardtjong*, *Havick*, *Henrico Teus* loquerentur. Et auditis antiquis eorum querelis, e contra vero relatis a D. Praeposito iis quae a Deputatis Capituli pro satisfactione Schagensium acta fuerant, (quae extant descripta apud D. Praepositum) post multa colloquia, tandem obtulerunt Schagenses, quodsi

1) De Vicarius Apostolicus zat in deze kapittel-vergadering voor.

eis indulgeatur JANSSENIUS, se Illustrissimo obedituros, M[rum] FRANCISCUM pro pastore agnituros, utrique de necessariis provisuros: numquam duos simul in *Schaga* operaturos. Ad quae Domini responderunt, nolle se ad personam JANSSENII adstringi, consentire tamen in duos. Ad quod tandem se non omnino alienos ostenderunt. His finitis dimissi sunt ad propria Schagenses, dataeque sunt eis litterae ad M[rum] FRANCISCUM citatoriae in feriam quintam. JANSSENIUS jussus est ad eandem feriam adesse. De quibus die 8 Febr. in Capitulo facta est relatio.

1634, 10 Febr. Art. 5. Repetita est causa *Schagensis*; ac 1° praelecta est Schagensium supplicatio ad Illustr. Dominum, anno 1630 die 7 Febr. facta, qua petunt secundum sacerdotem.

2° deinde lectae sunt litterae P[ris] JANSSENII ad M[rum] FRANCISCUM Schagensem pastorem datae anno 1633, 17 Augusti;

3° auditus est Mr FRANCISCUS, qui expositis querelis de inordinate actis a P[re] JANSSENIO, submisit causam judicio Illustr. Vicarii Apostolici et Capituli Harlemensis.

4° audito iterum P[re] JANSSENIO et sese submittente dispositioni Illustr. Vicarii Apost., imo supplicante admitti ad auxilium et coöperationem pro salute animarum in partibus Vicario Apost. commissis, conclusum est, ipsum pro tempore constituendum coöperarium M[ri] FRANCISCI *Schagae* ad disponendos animos aversos a pastore ad obedientiam; super quo scripti sunt tres articuli et a Patre CORNELIO subsignati; et ab Illustr. Vicario Apost. in subsidiarium sacerdotem assumptus est.

1634, 10 Febr. Art. 6. Ampliss. D. Decanus et Praepositus audiverunt tres curatores rerum ecclesiasticarum *Schagae*, qui cum M[ro] FRANCISCO advenerant, scilicet *Wilhelmum Jansz Vett*, *Laurentium Gleynsz* et .... [1])

1) De naam is niet ingevuld.

Quibus nihil aliud responsum est, quam rem esse jam compositam, sine expressione modi.

1634, 26 Aprilis. Art. 4. *Schaga* evocabuntur Mr Franciscus et Pr Janssenius in feriam item secundam septimànae proximae. Monendus erit Schuttius, ludimagister, de potu tabacci [1]) in schola etc.

— 30 Junij. Art. 2. In causa *Schagensi* auditis Mro Francisco et Janssenio, resolutum est, ut misso in *Langedijck* Mro Aratore, concionaturo istic ad proximam Dominicam, Decanus et Praepositus excurrant *Schagam* ad feriam 4m sequèntem, quae erit 5a Julij.

— — Art. 3. Visum fuit Dnum Roosant [2]) a *Hoochtwouda* avocare et mittere ad *Wieringhanos*, qui jam intellexerunt spem sibi ablatam recipiendi Mrum Florentium.

— 10 Oct. Art. 4. *Schagae* adjunctus est per Ampl. Dominos Decanum et Vicarium nostrum Dnus Arator cum consensu communitatis, regulis ipsis praescriptis, inter quas erat, quod numquam simul congregationem habituri essent Schagae. Quae an observentur rumore dubio contrarium subintelligitur.

— 10 Oct. Art. 8. Placuit ut D. Florentius amoveatur *Monicodamo;* quod jam communitati declaratum est, omnibus in hoc consentientibus praeter duos, et ut ipse D. Florentius ad petitionem suam constituatur *Wieringae,* ubi his diebus sine facultate operatus est Pr a Marca Praedicator.

1636, 9 April. Art. 4. Exposuit D. Caterus statum *Schagae* hunc esse:

1°. Dnus Arator scripsit *Bregmanno* difficultates suas, etiam eum comminatione de abitu, nisi provideant melius.

2°. Dominus Schagensis postridie vocato Dno Aratore

---

1) Het rooken werd toenmaals ook wel genoemd: „taback drincken."

2) Zie over hem Deel II dezer Bijdragen bl. 143—44.

coram duobus haereticis Scabinis, ei dixit, quod nolit ipsum deinceps *Schagae* laborare. Unde et D. ARATOR Schaga discessit, nulla facta ad Capitulum vel Decanum vel Praepositum significatione. Inde commendata est directio hujus causae eidem D^no^ Catero tamquam Archipresbytero. Et simul placuit, ut idem Caterus pro opportunitate et negotiorum gravitate ad 6^am^ aut 7^am^ septimanam evocet ad se M^rm^ FRANCISCUM, D^um^ BAVONEM [1]) et ARATOREM, ad temperandas difficultates ortas vel orituras.

1636, 9 April. Noviter agenda. Art. 4. In *Texalia* obijt anno 1635, die 9 Martii, R. D. PETRUS COETSIUS, insulae ordinarius; successit ei Mr FLORENTIUS ex *Wieringa* translatus ob speciale periculum ex persecutione collegii Hornani, quod eum personaliter concernit.

Art. 5. *Wieringani* petunt habere alium sacerdotem ordinarium, de quo Ampl. D. Decanus et Vicarius providebunt.

1643, 5 Febr. Art. 7. Dignabuntur DD. Confratres in conventum proximum despicere, quid potissimum sit in negotiis... et *Huysdunensi* consultum.

— 11 Mart. Art. 4. Propositum porro fuit negotium *Huysdunense*. Cumque illius loci incolae nolent uti opera P. BASAEI in *Zijpa* residentis, vitae non aedificantis, sollicitant sacerdotem alium, cui tamen alendo ob penuriam suam ac nimias praetoris exactiones non videntur sufficere. Placuitque ut D. Praepositus responsum Coppirii, qui rei illius in se receperat disquisitionem expectet, ac tunc, BASAEO et duobus Huysdunensibus evocatis, despiciat quid in re illa sit agendum. Suggerit interim D. Decanus de D^no^ SCHOUTEN, qui parvo contentus, ibi forte rem faciat.

1643, 15 April. Art. 9. Quoad quartum, Ampl. D. Praepositus citavit quidem P. BASAEUM; sed ille non

---

1) Pastoor te Niedorp?

comparuit: deinde locutus est aedili cuidam *Huysdunensi*, qui causam aversionis a Basaeo allegat, quod conatus fuerit et etiamnum conetur eos avertere ab ordinario et trahere ad monachos; addit quoque Joannem Coppier necdum Schulteto locutum propter ejus absentiam. Quoad D. SCHOUTEN potuisset is eo mitti, sed quia D. Catterus responderat Vicario, eum nusquam accepisse approbationem Episcopalem, rescripsit Vicarius Cattero, ut eum Vicarii nomine examinaret et approbaret; ad quod nihil rescripsit D. Catterus. Sed post festa venit D. SCHOUTEN ad Vicarium et petiit benedictionem pro reditu in Brabantiam.

1643, 7 Julij. Art. 5. Articulus 9nus pure narrat; at ejus occasione D. Praepositus negotium *Huijsdunense* sibi sumpsit jamjam expediendum in ipso loco.

1645, 7 Mart. Art. 5. Accessit deinde pastor *Wieringanus*, quem cum ex primariis viri duo sine justa causa jam pridem tam sint aversati, ut propterea paschalem confessionem a tribus annis neglexerint, atque alios ex praecipuis quinque in partes suas pertraxerint, sine quibus in insula vix fructum speres: totius negotii examen Eruditiss. Dominis Stenio, Copallio atque Eenhusio commissum est: qui in loco, singulis illius rei momentis accurate expensis, finaliter statuant qnod in Domino videbitur expedire, etiamsi pastor, qui se in omnibus morigerum Superioribus praebet, amoveri debeat.

Quod et prima fiat occasione, ne communitas ulterius scissa, et Jubelaei et paschalis fructu communionis fraudetur.

Factum id ab illis fidelissime, tentatisque omnibus concordiae viis, non potuit pax obtineri nisi pastore illo amoto; cujus discedentis officio pro tempore deinde functus est Eruditissimus D. BRAASSEMIUS.

1645, 3 Julij. Art. 1. *Texelia* praeterquam quod pastore sit destituta, sollicitat pro subsidio pecuniario.

Art. 2. *Wiringa* similiter pastore destituta, humillime

rogaverat juvari per Eruditiss. Dm. L. BRAASSEM, cujus responsum recusans D. Decano traditum.

Art. 3. *Huisduna* aversa ab AMBROSIO BASEO, posset, referentibus MM. FRANCISCO et BAVONE, *Schagense* et *Nideropio* pastoribus, juvari per pastorem aliquem residentem in *Abstede;* promovente loci illius Praetoris consensum, per D. Coldermannum, Bloemartio.

Quoad articulum 1m. Quandoquidem *Texeliensis* Praetor novum speretur pastorem in insulam admissurus, si modo detur vir aliquis fidus cum quo ea de re pacificatur: visum est eo in negotio opera uti Consultiss. Domini advocati de Witte. Habita libertate, de pastore videtur. Subsidium vero quod imploratur concernit maxime certam virginem, cui pastoris lapsus et paupertas sortem eripit 300 florenorum, quos ad annuum ab ea reditum acceperat; ad quod proxime videntur obligari insulani, satis potentes; resque illa, utpote particularis, nos non concernere [sic].

Quoad 2m. Curam *Wiringanorum* D. BRAASSEMIUS humillime excusat, qui tamen sic a Wiringanis petitur, ut alia a Superioribus mittendo contenti sint. D. SPANGIUS ad onus illud a D. Praeposito requisitus, similiter detrectat; adeoque tandem decretum, M. PETRUM SCHOUTEN, Schagensem, Lovanio evocandum, eumque, nisi locum delatum acceptet, et alios omnes Bursarios, nisi mittentibus pareant, deserendos.

Quoad 3m. Inquiret D. Decanus, num Bloemartius Coldermannum convenerit; quod si non, D. Catterus per D. Theodorum Egmondanum despiciet, per quem potissimum Praetor Heijlige-dag ad pactum moveri queat; quo habito, de pastore consilium.

1645, 3 Octob. Art. 1. Primo itaque quoad transactionem cum Praetore *Texeliensi:* D. Eenhusius egit Hornae cum advocato Hieronymo Cools, et hic cum Praetore; ex quo

intellexit eum a transactione non esse alienum, nolle tamen eam fieri cum ipsis *Texeliensibus*, sed per Coolsium vel D. advocatum de Witte. Quia tamen *Texeliensium* intererat, duobus e primariis cum D. Eenhusio Amstelredamum evocatis, placuit de illo negotio per Coolsium agi cum Praetore brevi Hornam venturo. Interim D. de Witte ex D. advocato de Jong inquiret, quo loco sit lis de ornamentis ecclesiasticis; rogantque insulani rationem sui damni haberi, quod suppellectile sacra amissa ad 2000 florenos aestimant, ac primo a pacturo cum Praetore curari debere, ut ille FLORENTII abstineat consortio.

Art. 2. *Wiringam* missus fuit Mr JOANNES JOANNIS HORNANUS, de quo *Theodorus Belter*, illius loci incola, cum collega suo Amstelredami fecit relationem; ac cum sponsione procurandae libertatis rogavit illum *Wiringae* concedi sacerdotem, qui omnibus placet seque obedientem praestat Superioribus.

Art. 3. Cum Praetore Heilige-dag egit frater D. Copallii, quem ad hoc maxime idoneum post acta novissima inveneramus; qui eum a transactione cum Catholicis deprehendet non alienum; sed cum omnino habito jam illius consensu, nihil agi possit, quamdiu nihil constat de modo sustentandi mittendum eo sacerdotem: monendus D. Caterus, ut rem illam, vel per se vel per alium sacerdotem idoneum plene examinatam, ad D. Secretarium transscribat.

1646, 16 Jan. Videndum 1° quo statu sit negotium *Texeliense*, 2° quo *Wiringanum*, 3° quo *Abstedanum*.

Quoad 1^m. Res *Texeliensium*, ut ex lectis eorum ad Ampl. Praepositum litteris patet, in vado est; restat solum ipsa cum Praetore transactio, quae per advocatos de Witte et Coolsium fiet, ad quam duo ex insulanis primarii evocandi: qui tamen cum ipso non agant.

Quoad 2^m *Wiringano* successui remoram hactenus injecit Magistratus duritia; quo nunc mutato speratur melius.

Quoad 3^m. Cum Praetor Heiligedag officio jam sit defunctus: videndum, quid ab ejus impetrari queat successore.

1646, 4 Maji Repetita acta praecedentis Congregationis; suntque inventi articuli aliquot cura secunda discutiendi: ante omnes vero de instituenda archipresbyteratuum Visitatione, quam finitam esse debere ante proximum conventum, feria 3^m post B.M V. Visitationem habendum, communibus votis convenit. Comites autem Visitatoribus constituti qui sequuntur. D° Decano C. Catzius, et in aliquibus locis D. Beenius, D° Praeposito N. Verwer, D° Cattero Joannes Steenius, ac denique D° Eenhusio Guilielmus Copallius, qui ante festum Pentecostes saltem in *Texelia* et *Wiringa*, de toto illarum statu inquirent insularum.

Absolutis sic, per insularum duarum impositam Visitatoribus curam, articulis prioribus duobus,
ad 3^m: nihil agendum superest, cum per discessum Patris Ambrosii, ob quem in *Absteda* quaerebatnr sacerdoti habitatio, speretur in *Zijpa* constituendus pastor; quo fine Aggerum, ejus loci Praefectum, conveniet D. J. Beenius, ac per alios etiam operam ea in re navavit sedulo D. Catterus, ut libertate sacerdoti cuidam obtenta, etiam *Huisdunensibus* tandem aliquando melius inserviatur.

1646, 3 Julij. D° Cattero incumbet agri *Zijpani* conservatio.

— 25 Sept. In sequentia conventum est decreta.

1. *Texeliam* a N. Verwer, G. Copallio ac G. Eenhusio visitandam, in ejusque cura M. Petrum Schouten, qui jam integro fere anno variis excursibus insulae illius advigilavit necessitatibus, si ullo id fieri modo queat, continuandum.

2. *Wiringanis*, discessum D. Janssens admodum aegre ferentibus et dolentibus, N. Corenium si forte eis insinuari queat, proponendum.

3. *Huis-dunae* ae *Zijpae* fuga P. Ambrosii pastore

destitutis, D. PISIUM, qui hactenus Dominae de Marquet a Sacris fuit, praeficiendum: quod ut cum bona ejus fiat venia, amice illam a D. Decano conveniendam.

1647, 15 Jan. In *Texeliam* excurrerunt D. Verwer et G. Eenhusius, et cum in ejus insulae cura D. SCHOUTEN nulla ratione potuerit continuari, deinde per D. Verwer eo deductus est Mr JOANNES TWIJST, qui speratur ibi rem facturus. Uti et Mr ALBERTUS BUITENDIJK in *Wiringa.*

Huis-duna et *Zijpa* pacifice PISIO subsunt; statutumque, D. Catterus moneatur per D. Decanum, ut cum Coppirio loquatur, quid de nummis agatur ex domo ecclesiae *Huis-dunensis* vendita perceptis vel percipiendis.

— 29 April. Art. 4. *Texeliae* per M. JOANNEM TWIJSTIUM est optime; summasque insulani Ampl. Praeposito cum lachrymis egerunt gratias, quaelibet, ut eum retineant sibi, offerentes.

Art. 5. *Wiringanis* paschali hac solemnitate deservivit Mr FRANCISCUS VERMAAT; quo reverso, de ulteriore illius agetur insulae cura; uti et de sollicitanda Catholicorum exercitiorum per Dominum in Benthuisen a Praetore indulgentia: scribente eo fine ad Rmum Torrium D. Decano.

Art. 6. *Huis-dunensis* pecunia diligenter ab emptoribus tergiversantibus, referente D. J. Cattero, exigitur.

1647, 23 Oct. Secundus, 3us et 4us articuli sunt praestiti, 5us adhuc patet usque ad informationem D. BRAEBER, qui modo in *Wiringa* agit.

6us de *Huysdunensibus* curatur.

De novo. Art. 2. Proposita epistola pastoris *Schagensis*; decretumque, quantum attinet ad domum advocati *Ripae,* RR. DD. Decanus et Catterus agant quod expediet. In causa *Leenhauder* continuantur D^ni^ Catterus et Copallius.

1648, 14 Jan. Art. 2. Ad 5^tum^ de *Wiringa*, relatum D. BRAEBER insulanis esse gratum, rogatamque D^nam^ *Bosch*, ut intercedat apud patronum Schulteti, quatenus

Schulteto scribat in favorem causae. Resolutum deinde magis expedire, ut Magistratus gratia per idoneos homines captetur, ad quod inquirent DD. Praepositus et Catterus, qui sint praecipui adversarii, et per quos possint commodius disponi.

Art. 3. In *Huijsduijnen*, domo vendita, pecuniae non praestantur.

Art. 8. In negotio *Schaegensi* auditus pastor asserit, aedes D^ni^ *Ripae* legatas virginibus devotis ad inhabitandum; sibi autem constare mentem testatorum fuisse, quod pastor cum aliquibus virginibus eas habitaret si vellet, et is qui incoleret domum sartam tectam servaret suis sumptibus. Deputati deinde quatuor ad audiendam partem nempe *Corneliam Henrici*; qua asserente sibi medietatem domus de jure competere, et sibi aliter de mente testatorum constare, cum non conveniret: ipsa tandem se submisit judicio Ampl. D. Praepositi et cujusdam jurisperiti, sui in causa advocati, desuper formando.

Art. 9. Cum *Leenhauwer* transegerunt DD. Decanus, Catterus, Copallius, ut is satisfaciat per traditionem agri cujusdam.

1648, 21 April. Ad. 2. Cum in *Wiringha* nil libertatis impetrari queat, offert nihilominus D. *Braeber* operam ad deserviendum clam et sine congregationibus, et sine sumptuum notabilium gravamine.

Ad 3. In *Huijsduinen* pecuniae ex aedibus venditis non praestantur.

Ad 8. *Cornelia Henrici* scriptum advocati *Ripae* accusat falsitatis, et cum non possit ulterius deduci, viderit ne conscientiam suam gravet. Cum *Leenhauwer* transigent Visitatores.

1647, 7 Julij. Art. 2. De *Wiringa* et D. Braber ejus administratore, significavit D. Decanus, quod, cum hactenus nihil potuerit impetrari pro libertate Catholicorum, nunc affulgeat bona spes.

3us [articulus] erat de pecuniis in *Huijsduijnen*. Respondit D. Catterus, fecisse se quod potuit, et expedire, ut emptores urgeantur per venditorem *Wessel Noorman*.

8vus agit de testamento Dni *Rijpae*. Etiam nihil in eo actum.

9nus articulus de *Leenhauwer*, de quo postea.

1648, 13 Oct. Placuit notari:

1° Quod Mr BRABER cum maximis periculis *Wiringhae* fideliter deserviat.

2° Quod *Noorman* urgebit *Huijsdunenses* ad solutionem. Quod ut possit commodius, Eruditiss. D. Catterus litteras venditionis tradidit Ampl. D. Praeposito.

3° De testamento D. *Rijpii* sunt duo controversa, unum de calice detento, alterum praetensio juris in quartam partem domus et supellectilis tam sacrae quam non sacrae. Quibus componendis indictum Capitulum extraordinarium; ad quod in diem 21 Octobris evocabuntur pastor *Schagensis* et *Taddeus* Harlemum.

— 22 Oct. Capitulum extraordinarium. Convenerunt Ampl. et RR. admodum DD. Decanus, Praepositus, Catterus, Copallius, Catzius; ac sacro missae sacrificio de S. Spiritu solemniter decantato: auditi in causa *Scagiensi* Clariss. D. *Valck* ex una et *Tadeus Adriani* ex altera partibus; factaque causae ventilatione et inspectis partium instrumentis, conclusum est: domum advocati *Ripae* deberi virginibus ad habitandum. Caeterum, ne *Corneliae Henrici* videamur praejudicare, ipsa audita fuit, consensitque rem totam arbitris committi. De calice autem rogata fuit, uti eum, ad tollendam interea offensionem, reddat Schagiensibus, spondente Capitulo, aut ipsum, aut ejus pretium (si debeatur) *Corneliae* praedictae restituere.

1649, 19 Jan. Art. 1. Relatum in causa *Wieringhana*, quod princeps Auriacus diplomate evocatorio citaverit Praetorem *Wiringhanum* ad dandam rationem, ob quam

is M[ro] Braeber, sacerdoti ibidem degenti, molestiam creët. Fuit Schultetus in Haga et non admissus ad audientiam. Braberus Hagae et Delphis conabitur promovere negotium.

Art. 2. De *Huijsduijnen* monebitur *Noorman.*

1649, 13 April. Art. 2. Comparuerunt D. pastor *Schagiensis* cum Clariss. D. *van den Broeck* atque *Thadeo;* et resolutum, agendum cum *Cornelia Henrici* ut se judicio duorum advocatorum (quos ipsa unum et pars alterum deputabit) submittat. Ad quod, si ipsa velit tergiversari, urgebitur conscientia ejus.

— 7 Julij. Art. 2. De causa *Schagensi* agetur post meridiem cum *Valckio* et *Broeckio* advocatis.

De novo coepimus agere de *Texelia* et *Wiringa.* 1° Lectae sunt litterae J. Braessemii ad *Twischium.* Copia est in actis.

2° De Brabero dictum est, quod sit in *Egmondt.*

— 12 Oct. Art. 2. Causa *Schagensis* relata ad tres advocatos. Eorum sententiam referetur Ampl. D. Decano.

Novi articuli erant:

1° de *Texelia;* illic res utrumque composita. In *Wiringa* non est spes.

2° Braberus manebit in delegata potestate, donec res in loco per delegatos DD. Decanum, Catterum, Isbrandum componatur.

1650, 8 Febr. Art. 2 de *Schaga.* Ampl. Decanus urgebit advocatos ad laudum.

De novo. Art. 1. Comparuit *Cornelius Jacobi, Nieropianus,* exhibuitque sententiam contra M[rum] Bavonem, de mulcta 1400 flor. et exilio perpetuo extra Hollandiam et Westfrisiam, item contra *Wilhelmum Alberti* et *Petrum Cornelii Dissel.* [1]) Copiae subjungentur in fine hujus Congregationis.

---

1) De lezer vergelijke het „Verhael van 't visiteren der paapsche verga-

Retulit deinde Thaddaeum mulctatum ad sommam 1200
Cornelium Venneker. 600
Mrum Jacobum de Meere. . . . 200
Mrum Petrum Praeterum. . . . 200
Mrum Franciscum Schaegiensem . 100

Petit quoque D. BAVO subsidium pro pecunia, et consilium pro sua persona. Responsum est ei per litteras, ut quamprimum compareat Amstelodami.

Art. 6. De *Wiringha* vix est spes pro residentia sacerdotis. Itaque ad *Wiringanos* utcumque juvandos proponitur persona Mri LAURENTII WAUDII, quem evocabit D. Praepositus.

1650, 27 April. Art. 2. *De Schaga.* Continuabit D. Decanus urgere advocatos ad laudum.

His finitis occurrit:

1° Causa *Nieropiana.* Praepositus misit Catero litteras circulares pro pastoribus sui districtus, sed usque hodie nec Caterus nec BAVO quidquam respondit. Interim BAVO absolutus est ab exilio, non publice sed privatis sententiis judicum.

6° De *Wiringha* necdum est spes. Continuatur resolutio de evocando aut per Visitatores monendo Mr LAURENTIO.

— 6 Julij. Art. 2. [De *Schaga*] Continuabit D. Decanus urgere advocatos ad laudum.

Art. 5. In causa *Nieropiana* resolutum, ut si *Nieropiani* veniant ad Decanum vel Praepositum, requiratur ab eis status debitorum, item quid, a quo et quantum subsidii acceperint.

Art. 6. De *Wiringha.* LAURENTIUS atque DORTIUS offerunt suam operam, modo habeant litteras.

— 11 Octob. Art. 2. D. Decanus continuabit urgere advocatos (de *Schaga*) ad laudum.

---

deringhe op de Sijdwind, in de banne van Oude Nieudorp" in deze Bijdragen IIIde Deel, bl. 161 en volgg, alsmede bl. 289—40.

Art. 5. In causa *Nieropiana* lectae sunt litterae D. BAVONIS, una cum statu debitorum et expositorum, et deprehensum, debitum fuisse 8300 flor. Soluti sunt 6800 floreni, restant ergo solvendi 1500, quos judicant Domini sumendos ad annuum censum.

1650, 11 Oct. Art. 6. De *Wiringha*. Aperit se spes alicujus libertatis.

1651, 18 April. Ad 2m. De causa *Schagiensi*, scribet Ampl. D. Praepositus D. Catero.

De novo. Art. 1. *Wiringham* juvabunt vicissim LAURENTIUS, DORTIUS, MEINHARDUS, PISIUS.

— 10 Oct. Ad 1m de *Schaga*. Cum Dno *Valck* agent DD. Copallius et Braessemius, quibus etiam facta potestas, nomine Capituli, compromittendi, si necesse sit.

In *Wiringa* potest esse sacerdos proprius.

De novo propositum:

2o *Texeliam* visitabit D. van der Cruice.

1652, 20 Febr. Art. 1. de *Schaga*. Resolutum est, quandoquidem haeredes Dni *Rijpii* apud se definiverint domum ejus vendere, negotium committetur directioni Dni Archipresbyteri Alcmariani et pastoris Schagensis.

Art. 3. *Wiringanis* affulget spes aliqualis. Providebitur eis per D. HOGENHUIJSE pro tempore.

— 23 Maji. Art. 1. de *Schaga*. D. pastor Schagensis offert *Corneliae Henrici* pro quarta parte domus mille quingentos florenos; videturque illa per D. Decanum ad venditionem inducenda.

Art. 3. *Wiringam* et *Texeliam* visitabunt D. Gerardus Braessemius et Crucius.

— 2 Juli. Art. 1. *Cornelia Henrici* agit Enchusae; ubi reversa fuerit, monebitur per D. Decanum, ut digno pretio partem suam in domo *Schagensi* vendat.

Art. 3. Visitatio *Wiringae*, hactenus ob morbum Dni van der Cruijce dilata, fiet prima opportunitate.

1652, 29 Oct. Art. 1 de *Schaga* manet. Vendetur domus. Art. 3. *Texeliae* deservit D. BRUNO JOANNIS, hactenus quiete.

— 27 et 28 Nov. Capitulum extraordinarium habitum coram Illmo Dno Vicario apostolico Amstelodami. — Art. 4. *Wiringhae* providebitur per D. WILHELMUM ZIBRANDI.

1653, 16 Jan. Art. 5. *Wiringana* res posset curari per ZIBRANDIUM evocandum.

Art. 6. *Tesselienses* requirunt subsidium pecuniarium; quibus Amplissimus dabit litteras commendatitias.

— 22 April. Art. 3. *Tesselienses* post Pentecosten petent litteras commendatitias a D. Decano. Archipresbyteri quoque commendabunt sacerdotibus eorum necessitatem.

Art. 4 *Wiringhae* est provisum.

1654, 17 Sept. Art. 5 de *Schagen*. Rogant *Schagenses* pastorem. Propositus est D. MUNDANUS. Resolutum, ut praemisso examine per Ampl. Decanum et Stenium probetur.

Art. 6 de *Tesselia*. Ampl. Decanus convenit eos et promiserunt, se inter suos collectam instituturos; qua facta certiorem facient.

— 20 Oct. Art. 5 de *Schagen*. Non constat de acceptatione MUNDANI.

1655, 2 Martii. De novo. Art. 2. *Texelienses* iterum pro pecunia. Responsum, nihil hinc esse sperandum, nisi prius ipsi faciant quod in se est.

— 6 April. Art. 2. *Texelienses* quoniam nihil agunt, etiam nihil habebunt.

1656, 10 Oct. Art. 2. *Texelienses* cum quaerimonia, dicentes pastorem non esse gratum communitati. Audito super hac re pastore visum, non debere pastorem sine causa amoveri.

1657, 16 Jan. Art. 2. Quod ad *Tesseliam*, videbitur, quid agat Reverendissimus Trallensis; et *Tesseliensium* primarii evocabuntur; proponeturque eis D. VAN BAEREN.

1657, 12 Mart. Art. 1. Renovata resolutio Capituli hiëmalis in Januario de D. VAN BAEREN *Tesseliensibus* proponendo.

— 4 April. Art. 1 de *Tesselia.* Manet resolutio de mittendo D. VAN BAEREN, qui videtur iturus et hominibus placiturus.

A prandio. Art. 2. Mr BRUNO vocatus a quibusdam *Tesseliensibus* sibi bene affectis, jussus est eos juvare.

— 12 April. Art. 10. Domino VAN BAEREN commissio data excurrendi in *Tessel* et fideliter referendi, quo loco res illic sit.

— 9 Oct. Art. 6. D. VAN HOUTEN exposuit difficultates ratione suae indispositionis, quam ex loci illius quem habet in *Sijdwindt* aquoso temperamento in pejus vergere existimat. Ei dictum, considerata ejus infirmitate naturae, ubi opportunum fuerit alium ei locum assignandum, nunc autem nos locum commodiorem non habere.

1658, 15 Jan. Art. 4. De Magistro VAN HOUTEN per litteras petente absolvi a cura et missione, resolutum, quod indicabitur ei, si extra missionem sciat sibi providere, in nomine Domini, nos pastoratui de alio provisuros.

1659, 18 Sept. Art. 2. Audita relatione D[ni] VAN HOUTEN, de turbatione ab Hornanis facta in *Opdam* et *Sijdwindt*, resolutum quod D. VAN HOUTEN in vicinis locis aliquandiu aget, ut videat an tempestas conquiescat.

1671, 6 Oct. Art. 8. Actum de Pastoratu *Tessaliensi*, et resolutum, si posset impetrari libertas a Baljivo pro secundo, is foret adjungendus in altero majori pago.

1673, 11 April. Celebratis exequiis pro anima Ampl. viri Henrici Blessii, Vicarii Frisiae et Groningae nec non Ommelandiae, totum reliquum temporis consumpsimus in componenda re *Texalica*; siquidem querelae nonnullae de pastore deponebantur; quare utraque parte audita, et intelligentes testimonia eorum minus convenire ac odium

sapere, praecipiendo eos monuimus culpam agnoscere et debitam posthac pastori suo reverentiam exhibere.

1717, 6 April. Resolutum est, pro pauperibus in *Wieringen* contribuere ex communibus reditibus Capituli summam centum florenorum.

1783, 7 Oct. Destinati sunt *f* 150 pro reparando pastoratu *Wieringano.*

J. J. GRAAF.

TWEE STUKKEN OVER DE GEESTELIJKE GOEDEREN DER PASTORIËN VAN SCHAGEN EN BARSINGERHORN, EN VAN DE KAPEL OP DE KEYNS.

(Op den rug.) Copia copie voor de burgemeesters schepenen ende regeerders der stede van Schagen.

Copia Copie.

Gesien by de Staten van Hollandt de requeste aen denseluen gepresenteert by Jonckheer Johan Heere tot Schagen Barsingerhorn Harinckhuysen rēh. [Requirant] ter eenre Ende dantwoorde vande Burgemeesteren ende Schepenen van Schagen ende Barsingerhorn gerequireerde ter andere syden mitsgaders de stucken ende munimenten bij de voorsz. perthyen respectiue tot yustificacie van haers Intentie ende defentie geexhibeert ende op alles gelet ende ouergewogen hebbende dat ter materie dienende was hebben verclaert ende geordonneert verclaren ende ordonneren by desen dat van alle de goederen specterende totte *pastorien* van Schagen ende Barsingerhorn, mitsgaders de *cappelle van Keyns* behoorlycken staet sal worden gemaect ende daer van 't dubbelt geleuert soo wel onder den voorschreuen requirant als den gerequireerde elcx in haer regardt Ende dat deselve gedaen zynde den requirant sal mogen comitteren een bequam gequalificeert persoon tot Administracie ende ontfanck der seluer goeden die welcke vuyt zijnen

ontfanck gehouden sal wesen te betalen den predicanten van Schagen ende Barsingerhorn in sulcken getalle ende tot sulcken onderhout als die zelue Tegenwoordelycken aldaer in dienste zyn ende betaelt worden mitsgaders den *schoolmeesters* ende costeren aldaer ende ingeualle bouen tonderhoudt vande voorsz predicanten schoolmeesters ende costeren eenige penningen sullen mogen overschieten sullen dezelue tot onderhoudt vande armen van Schagen Bersingerhorn respectiue werden geemployeert. Sal voorts de Rentmeester vanden voorschreuen requirant te comitteren die landen ende andere goederen totte voorschreuen Pastoryen ende Cappellen specterende gehouden wesen openbaerlycken ten ouerstaen vanden gerequireerde respectiue te verhuyren ten meeste oirboir ende voorts westen van zijnen ontfanck ende administracie alle jaers ten ouerstaen vanden requirant ofte zyne gecommitteerde ende den gerequireerde respectiue openbaerlycke ende naer voorgaende kerckgeboden behoorlycke reekening ende bewijs te doene. Gedaen jn den Haege den ix^en^ Septembris anno xv^c^ tachtich. Onder stondt ter ordonnantie vande Staten Bij mij [?]
Was onderteeckent E. DE RECHTERE. Onder stondt geschreuen Gecollationeert jegens doriginele acte onderteeckent als bouen ende beuonden daermede te accorderen den xxiiij^en^ Septembris 1586 Bij my ende was onderteeckent LE GLAERGES.

Gecollt jegens gelycke copie ende beuonden daermede te accorderen desen xxviij^en^ aprilis 1587
bij mij ANGHEWYNS.

—

(Op den rug) iij^e^ publicat. ten bevele Burgemrn. Kerkmrs. enz. 24 mart. 85.

De Burgemeesteren ende Schepenen van Schagen aduerteren ende vermanen eenen yegel [ick] mits desen omme te comen aenhoiren de reckeninge van Jacob Corneliss

hogesyde van sijn administratie die hij als rentm[r] etl [icke] jare ghehadt heeft van de pastorye en capels op de keyns goederen Omme deselue reckeninge te lauderen ende sluyten off anders daer tegens te seggen naer behoren ende dat men de selue reckeninge doen sall inde parochiekercke tot Schagen openbaerlicken op den xxiiij dage dezes lopende maent Martii eerstcomende daervan eenen yegel [ick] geaduerteert wert mits desen ende namentl de voors rentm[r], dat hij ten dage voors ende plaetse hem met syn reckeninge ende verificatien, indien hy eenige heeft gereet will vinden anders sall tegens hem geprotesteert werden van alle costen, scaden ende interesten jurouenientien die ter cause van syne absentie ofte onwillicheyt souden mogen toecomen. Ende wert oick hier van namentl. geinsinueert ende geaduerteert Pieter eenwoutsz schout tot Schagen vuyt den naem vande E. heere van Schagen Omme syne E. van desen te aduerteren ende mede gelieue te compareren off yemant te comitteren all ten fine ende onder protestatie als bouen Elck segge dit den anderen voort ende dit is die derde ende leste Insinuatie ofte kerckgebodt Aldus gedaen inde kercke van Schagen opden xxiiij[n] martij anno xv[c]LXXXV wesende Sonnendach voer noen ter vergaderinge van den volcke inde selve kercke. In kennisse dat dese public aldus gedaen is hebbe ick pieter floriss. ranck gesworen bode der stede Schagen desen onderteykent ten dage ende jare alsbouen ende was onderteykent Pr. floriss ranck.

Afgeschreven uit het gemeente-archief van Schagen.

CHR. PHILIPPONA.

DE PAROCHIE
MAASLAND-AMBACHT EN MAASLAND.

(Vervolg van Deel VI, blz. 116.)

II.

Toen de Hervorming zich van Maasland meester gemaakt had, verkeerde dit dorp in niet veel benijdenswaardiger toestand dan de overige plaatsen van het Westland, welke het omringen.

Wel sloeg men hier de handen niet aan de gezalfden des Heeren, zooals in de Lier, waar men den pastoor wreedaardig liet wegsleepen en vermoorden, en in Monster, welks pastoor en kapelaan te Brielle den bloedigen marteldood stierven; doch voor het overige werd toch den trouwgebleven Maaslanders insgelijks alles ontnomen, wat den katholiek heilig en dierbaar is; zij werden beroofd van de kerk, van hare bezittingen, en van die hunner Armen; ook hunne kapel werd verwoest, en in lange na was dit nog het ergste niet. Neen, eene groote, zelfs de grootste menigte hunner broeders, werd medegesleept in den schandelijken afval van het alleen zaligmakende geloof.

Natuurlijk was ook hier de openbare uitoefening der eeredienst verboden; doch hadden nu de katholieken, al was het dan slechts in het verborgene, hunne godsdienstplichten nog maar kunnen vervullen gelijk zij het wenschten; dan dit ging insgelijks in Maasland met de grootste bezwaren gepaard. Dat zij het echter gedaan hebben, is wel zeker. In de Bijdragen (Deel II, bl. 429. Art.: Parochie Monster-Ambacht en Monster), deelt pastoor Bauer het volgende mede: „in dien tijd verbleven nog de pastoors „van Delft Joannes Smetius en Paulus Cornelii met hunne

„kapelanen: Gerardus, Jacobus, Andreas Cornelii en Joan„nes Andreae in hunne vroegere standplaatsen. Door deze „priesters werden de katholieken van Delfland van tijd „tot tijd in het geheim bezocht, en zulks geschiedde na „1592 niet minder ijverig door reguliere en seculiere „zendelingen, daartoe gemagtigd door de Apostolische Vi„carii, en door de Nuncii van Brussel en Keulen. Zoo „wordt ook van Cornelius van Duyst van 1592 tot 1614 „zendeling te Delft, gezegd: Hij legt zich ook toe de „Delflanders te helpen. Meermalen wordt dit verhaald van „hem en zijne opvolgers."

Van Heussen weet ons in de oudheden van Delfland te verhalen, dat Suitbertus Purmerent, door Rovenius in het jaar 1615 tot rector van het Begijnhof en van St. Aechten te Delft aangesteld, van denzelfden Vicarius de macht ontving om de omstreken van Delft te bedienen. Hij deelt ons zelfs den brief mede, waarbij hem die macht werd verleend.

„Daarenboven", schreef Rovenius, „opdat de ingezete„nen der stad Delft des te beter verzorgt mogen zijn, „hoe dat er meer personen zijn, die op het bevorderen „van hunne zaligheid passen, zoo verleene ik UE. de „magt om de kerkharderlijke bedieningen in de stad Delft „en omliggende plaatsen als een waarachtig pastoor zon„der onderscheid te verrigten."

Delfland werd dus, zooals uit de voorgaande getuigenissen blijkt, reeds in de eerste jaren na de reformatie, een geruimen tijd lang naar best vermogen verzorgd; doch het valt niet te betwijfelen, of Maasland heeft insgelijks zijn aandeel in die zorgen gehad. Het is wel waar, met name wordt het niet genoemd, zelfs niet in de lijst der vele dorpen, door den zendeling van Duyst bezocht en bediend, maar gelijk de WelEerw. Heer Pastoor van Heyningen z. g. de goedheid had mij mede te deelen,

verhaalt het Parochiaal Archief van Schipluiden, „dat de „Eerwaarde Pater Gerardus Schade S. J., die zich in 1662 „in gemelde gemeente vestigde, en in 1673 naar Delft „verplaatst werd, *evenals vroeger* ook in dien tijd onder „Maasland de katholieken bleef bedienen."

En inderdaad, zooals wij straks zullen zien, zijn wij er zeker van, dat Maasland reeds jaren vóór 1652 door zendelingen uit Delft, en, gelijk later uit van Heussen blijken zal, door Paters Jesuieten verzorgd werd. Doch veel vroeger moet het evenzoo geweest zijn, en het kan niet anders, of de eerstgenoemde Smetius met de zijnen en van Duyst moeten dit dorp reeds bezocht hebben.

Hoelang echter die toestand voortduurde, dat de katholieken alhier niet slechts zonder herder. maar ook zonder kerk, her- en derwaarts heen moesten sluipen, om eene H. Mis te hooren, juist dit is niet met zekerheid te bepalen; ten minste vooralsnog is het mij niet mogen gelukken.

Echter is het niet onwaarschijnlijk dat Maasland reeds een nood- of hulpkerk bezat, voordat het nog een vasten herder had; immers de tegenwoordige kerk met pastorie werden, zoover 's menschen geheugen strekt, altoos, en worden nog heden bijwijlen, met den naam van *de kluis* bestempeld, gelijk wij onder anderen lezen in een contract voor den schout van Maasland, Jan Keizer aangegaan, en den 3den Februari des jaars 1753 geteekend, waarin hij van de kerk sprekende, haar noemt: „de kerk of kluis van Maasland." Ook het land achter de kerk, en de brug over de kommandeursmolensloot worden nog immer zoo wel in de volkstaal, als in de officieele stukken het *kluis*weer (weer = stuk land) en de *kluis*heul (heul = steenen brugje) geheeten. Van waar nu die naam van de *kluis?* Misschien kwamen Pater Schade, en zijne voorgangers, al waren zij ook te Delft of te Schipluiden gevestigd,

wekelijks, of om de andere week naar Maasland, om er de H. Mis te lezen, en er de overige werkzaamheden der heilige bediening te verrichten. Hoevele plaatsen toch zijn er in de eerste jaren na de hervorming niet op gelijke wijze bediend? En aangezien te Brielle de overlevering bestaat, dat de katholieken van Brielle en Hellevoetsluis vóór 1652, om hunne kinderen te laten doopen, en zelven de H. Sacramenten te ontvangen, naar Maasland moesten gaan: zoo kan deze overlevering met mijne gissing aangaande de kluis in verband worden gebragt.

Reeds had ik het bovenstaande neergeschreven, toen ik in het Pastoraal Archief alhier een inventaris ontdekte der stukken, den 16den November van het jaar 1832 aldaar aanwezig. Deze inventaris is door pastoor J. B. Jehée z. g. bij zijne „aankomst alhier" opgemaakt, en daar vond ik het volgende:

„N° 8. Een Handschrift, waardoor bekend wordt dat „het huis de kluis genaamd tegenwoordig het Pastorie„huis toebehoort aan de Roomsch Catholieke gemeente van „Maasland, ofschoon het op den ondergeteekende geboekt „staat. Geteekend Maassluis den 13 Mei 1723. D. Jong."

Vroeger heb ik dit M. S. wel in handen gehad, doch wat er sedert dien tijd van geworden is, weet ik niet. Als ik mij echter niet vergis, bevat, hetgeen ik uit den genoemden inventaris medegedeeld heb, den waren inhoud van het stuk. Hier vinden wij, en wel in het jaar 1723 vermeld, dat het huis, hetwelk in de eerste jaren „de kluis" heette, in later dagen „het Pastoriehuis" genoemd werd.

De geschiedenis der R. K. gemeente van Maasland na de hervorming kunnen wij dus op deze wijze beginnen:

In de eerste jaren werden Maaslands katholieken verzorgd door reguliere of wereldlijke Priesters uit Delft, (wellicht ook eenigen tijd door hun oude herders) die, als zij het konden, van tijd tot tijd hier de H. Mis lazen,

en de H. Sacramenten toedienden, doch in een of andere bouwmanswoning, op eenigen afstand van den openbaren weg gelegen, om niet ontdekt te worden. Dit zal voortgegaan zijn, totdat het den katholieken toegestaan werd een eigen bedehuis te hebben, en dus tegen het einde der eerste helft van de 17de eeuw, want, zooals Pater Bongaerts (De Theresiakerk) zegt: „in de eerste helft der zeventiende eeuw viel er aan geen huis- of schuurkerk te denken." Toen zal dus het zooeven besproken huis (de kluis) gekocht of geschonken zijn: sommigen spreken van een pakhuis, anderen daarentegen van een bouwmanshuis, dat in een kapel of hulpkerk veranderd is, en dat aan God is toegewijd onder de bescherming van de H. Maria Magdalena, ook vroeger patrones der eerste kerk.

Dit bedehuis bleef nog altijd, omdat de katholieke kerkelijke gemeenten niet als rechtspersonen erkend werden, geboekt staan op den naam van den kooper of schenker, van wien het bij den dood des zoogenaamden eigenaars op den naam van meergemelden D. Jong is overgegaan.

Ook voor de omstandigheden van die dagen konden de katholieken geen geschikter plaats gevonden hebben, om er hunne godsdienstoefeningen te houden, want behalve dat zij het middenpunt der gemeenten van Maasland en Maassluis is, ligt zij mede buiten het dorp, afgezonderd, eenzaam, en met dicht geboomte omzet; misschien reden genoeg om aan de woning, welke er stond, na hare verbouwing den naam van „de kluis" te geven, vooral zoo men bedenkt, welke beperkingen er door de Staten van Holland en West-Friesland aan den bouw eener katholieke kerk gesteld waren.

Deze kluis dan werd eerst bediend door Paters Jesuiten, die te Delft woonden, totdat Pater Schade zich in 1662 in Schipluiden vestigde, van waar hij wekelijks of om de andere week, evenals zijne voorgangers naar Maasland

kwam om de geloovigen dezer gemeente en van Maassluis bij te staan. Die van den Briel en van Hellevoetsluis hadden zijne zorg niet meer noodig, want zij hadden ten jare 1652 den WelEerw. Heer Johan van Kampen tot Pastoor ontvangen, en deze vestigde zijn verblijf in het midden zijner kudde.

Deze toestand duurde voor Maasland en Maassluis nog negentien volle jaren voort: de statie van Maasland werd eerst in het jaar 1671 door den Bisschop van Kastoriën, Joannes van Neerkassel, opgericht. Dit ging echter niet gereedelijk, en zonder dat er onaangenaamheden bij te betreuren waren.

„De Lier en Schipluiden", zoo lezen wij in de „Oudheden en Gestichten van Delfland, „zijn naderhand ge„holpen geweest door eenen Jesuiet, dewelke zijn verblijf „te Delft houdende beide die plaatsen in het geestelijke „ging bedienen, doch voor eenige jaren heeft Pater Aarts „ook eene jesuiet zijne woonplaats te Schipluy gevestigt. „Tusschen deezen Pater Aarts en de geestelijkheit is groote „stribbeling geweest, als de geestelijkheit de gemeente „van Maasland van Schipluy afzonderde: en haar een „eigen kerkharder bezorgde."

Waarin nu die twist of stribbeling zijnen oorsprong had, wordt niet vermeld; er kunnen slechts twee redenen gevonden worden, waardoor zij te verklaren is, namelijk: of wel het geschil liep over de verdragpunten, welke de geestelijke overheid vroeger in overeenstemming met de reguliere geestelijken aangegaan had; of wel er hadden kuiperijen plaats van de jansenisten, die te Maasland eenen jansenistischen pastoor in wilden dringen. Het eerste komt niet onwaarschijnlijk voor, immers, gelijk van Heussen in het leven van Neercassel verhaalt, vertrok deze in het jaar 1670 naar Rome, „ten deele ook om de „verdragpunten, dewelke tusschen de geestelijkheid en

„de geordenden voorhene ingegaan waren, tegen eenige „tegenstribbelaars te verdedigen."

Misschien ook waren beide redenen wel te gelijkertijd aanwezig; doch hoe het ook zij, die twist werd toch beslecht ten voordeele van Maasland, dat nu het lang verbeide geluk had, weder hersteld te worden in den rang, waaruit het vroeger, helaas! zoo geweldadig gestooten was, en een eigen herder te verkrijgen in den persoon van den WelEerw. Heer *Adriaan van der Goes*, een Hagenaar van geboorte.

Hoeveel dit der gemeente aan admissie-gelden gekost heeft, vind ik niet in het Archief van Maasland; of het toen al de som van *f* 500.00 beliep gelijk in lateren tijd (zie straks eene aanhaling uit een M. S., in het Archief van Maassluis aanwezig) heb ik niet kunnen opsporen; doch hoe duur het haar ook te staan kwam, Maasland was nu met Maassluis weder ééne statie, zooals eene eeuw te voren, en, al kon deze statie nu geen aanzienlijke meer heeten, al liet de kerk nog veel te wenschen over, de geloovigen konden thans toch naar hartelust hunne godsdienstplichten vervullen, en al de hulpmiddelen ontvangen der heilige Kerk; zooals zij het verlangden konden zij hunne kerk verfraaien en met de noodige meubelen voorzien.

Niet lang echter mocht het boven vele dorpen gelukkige Maasland zich in zijnen eersten herder verheugen, want reeds in het jaar 1673 werd hij verplaatst naar Waddinxveen, of liever, naar de Goudkade, en aan die gemeente ten opvolger gegeven van Cornelis de Jager, die er volgens van Heussen, den 3^den^ Januari van datzelfde jaar overleden was. Ook hij stierf aldaar op eenen 24sten December; van welk jaar wordt echter niet aangegeven. Te Maasland werd hij opgevolgd door den WelEerw. Heer *Willem van Dijck.*

Van pastoor van Dijck weten wij alleen, dat hij van Maasland naar Goes vertrok, alwaar hij in een hoogen ouderdom den 16[den] October 1694 overleed, en in de kerk der H. Maria Magdalena begraven is.

Op pastoor van Dijck volgde pastoor *Gerardus Scheerder*. Deze pastoor was te Emmerik in het land van Kleef geboren, en werd van Maasland gezonden naar Eemnes in het Gooiland, waar hij den 12[den] November van het jaar 1681 stierf; het Necrol. Dioc. Harlem. zegt 1691. Uit Mozzi [1]) leeren wij hem kennen als een vijand der jansenistische scheuring.

Met de komst van den derden opvolger des Heeren van der Goes, pastoor *Alardus van Haften* [2]), zullen er (al staat het nergens vermeld, veilig mogen wij het toch aannemen) voor deze gemeente geen aangename dagen aangebroken te zijn, want in de Bijdr. Deel II, blz. 358 Bijl. enz. vin-

---

1) Mozzi. Histoire des révolutions de l'église d'Utrecht I, p. 203. „Il suffisoit de se déclarer sincèrement catholique pour devenir l'objet des rigueurs les plus inouis; c'est ce qu' ont prouvé par la malheureuse expérience, qu'ils en firent, Balthasar de Cock . . . . . Gérard Schee(r)ders etc. (Hennepin. Cock, Breve memoriale.) — I, p. 211. Parmi ses (Codde, archévêque de Sébaste) victimes on citoit principalement les élèves de la propagande, tellement intimidés par les vexations continuelles du prélat que de peur d'etre maltraités encore plus ils n'osoient plus communiquer avec personne: on citoit encore Gérard Schee(r)ders curè d'Emmen(e)s, qu'il força de rétracter une accusation portée contre le janséniste Smits: le cure ayant rendu cette cause publique, il fuit puni de son zéle par le refus des huiles saintes, et par une foule d'autres vexations, qui lui causèrent le chagrin le plus vif, et finirent par le mettre au tombeau. (Lettre du cardinal Altieri à M. de Cock 16 mars 1694.)"

2) (Mozzi I, p. 218—19). „Les choses (1696, 1697 sous le Vicaire Codde) en vinrent à tel point, que des communautés entières les habitants de Gorcum, de Maasland, de Sevenhoven, de Vlaardingen, poussés à l'extrémité par les vexations des nouveaux docteurs, se soulevèrent en masse contre eux, et ne virent pas d'autre moyen de conserver l'antique foi, que de chasser de leur sein les curés, les missionaires et les clercs, qui venaient la leur arracher. (Voyez Cock lib. II, cap. 6 n. 5, 6, 7 etc. — Caus. Quesn. p. 101 etc.)"

den wij zijnen naam aangegeven op de lijst der refractarii; met de bijvoeging van: „*expastor Leovardiensis, agé de* 56 *ans.*" Van Maasland schijnt hij dus ter vervanging van Guilielmus of Wilhelmus Foppens († 24 Juni 1699) naar Leeuwarden vertrokken te zijn, waar hij de heilige bediening vaarwel zegde, want t. a. p. getuigt ons eene nota: „Deze van Haften stond op de lijst van 1716 als „pastoor van Leeuwarden, en op die van 1720 als expastor „in het Aartspriesterschap van Utrecht."

Van Heussen, die hem van Haeften noemt, verhaalt nog: „dat hij een Utrechtenaar was en te Rome op de „godgeleerdheid gestudeerd had, alwaar hij dan ook leeraar „in de Godkunde geworden was. De deftige afkomst", zoo vervolgt hij, „en de uitmuntende gaven en de groote „verdiensten van dezen Heer zullen wij te dezer plaatsen „niet vermelden, willende ons wachten van iemand in zijn „leven te prijzen."

Mocht het jansenismus onder pastoor van Haften in deze gemeente soms al eenige wortelen geschoten hebben, den tijd om op te bloeijen en vruchten te dragen ontving het echter niet, want na hem verkreeg Maasland gelukkig weder eenen echt katholieken pastoor in den persoon van den WelEerw. Heer *Hugo Hooft* (ook Hoof*d*, en *van* Hooft geheeten) ten minste als zoodanig komt hij voor op den „Catalogus Pastorum et Mission. Archipr. Delphland „sub cura Adm. R. D. Florent. van Beaumont" van het jaar 1721. (Bijdr. Deel II, blz. 351.)

Pastoor Hooft was geboortig van Montfoort, en, zooals wij vermeld vinden, de opvolger geweest van Heer Overgau, pastoor te Oudewater. (Bijdr. Deel II, blz. 171). Vandaar vertrok hij (t. a. p.) naar Amsterdam, en werd er pastoor op den Singel; van Heussen zegt: „in de kerk de Paauw." (Zie: Oudh. van Amstelland, waarin hij hem de tweede plaats schenkt op de lijst der pastoors dier kerk.)

Van Amsterdam werd hij naar Maasland gezonden in het jaar 1699.

De „descriptio" van Jos. Cousebant (Bijdr. Deel V, blz. 110) noemt hem: „*disertus concionator.*"

Op zijnen ouden dag schijnt hij met ziekte of zwakte te kampen gehad te hebben, althans volgens de meergenoemde lijst der Pastoors van Maasland legde hij den 5den Mei 1726 het herderlijk bestuur neder. Maasland verliet hij echter niet, maar hij bleef er wonen, en waarschijnlijk wel in de pastorie, totdat de dood hem kort daarna de eeuwige rust verleende. Hij stierf immers nog hetzelfde jaar, slechts acht dagen, nadat hij door zijn Overheid uit de heilige bediening ontslagen was, en dus reeds den 13 Mei.

Zijn coadjutor of kapelaan was geweest de ook in den bovengenoemden catalogus als echt katholiek vermelde priester *Joannes Decking.*

Op denzelfden dag dat pastoor Hooft afstand gedaan had van de parochie van Maasland, nam zijn opvolger, de WelEerw. Heer *Florentius Ignatius Camina* bezit van de Pastorie.

Niet lang echter mocht deze pastoor te Maasland blijven, want den 2den Februari van het jaar 1728 verliet hij deze gemeente weder om naar Edam te vertrekken.

Te Edam werd hij benoemd tot pastoor van 't Kalf (Zaandam) waar hij in hoogen ouderdom dit leven verliet.

Na hem vinden wij als pastoors van Maasland opgegeven: den WelEerw. Heer *Bernardus Josephus Perquin,* en na dezen den WelEerw. Heer *Lambertus Joannes Lagerstond.*

Zooals de naamlijst der Pastoors van Maasland, (in het archief dezer parochie aanwezig) getuigt, „was de laatste „pastoor priester gewijd te Keulen, waar hij ook zijn „eerste H. Mis opgedragen heeft in de kerk van den

„H. Jeroen (Gereon) den 1sten December 1726." Vier jaren had hij dus de heilige bediening waargenomen, toen hij tot pastoor van Maasland benoemd werd, want „accepit" staat t. a. p. 1730, 21 September.

Deze Heer Lagerstond is de eerste pastoor dezer statie, van wien het Archief alhier vermeldt, dat hij ook als pastoor in het burgerlijke erkend werd, daar verscheidene contracten zijnen naam en handteekening bewaren. In vroegere overeenkomsten vinden wij slechts die des kerkbestuurs.

Den 25 Januari 1756 werd hij opgeroepen om in den hemel het loon zijner zorgen te ontvangen, en dus, nadat hij ruim 25 jaren lang de ijvervolle herder dezer gemeente was geweest.

Volgens „de naamlijst der Pastoors" had Maasland tijdens zijn leven tot kapelaan den WelEerw. Heer „*Henricus Antonius Beijnen*, geboren te Eersel in de Meijerij „van den Bosch." Wellicht is daarmede bedoeld, dat deze Heer Beijnen pastoor Lagerstond tijdens zijn laatste ziekte assisteerde, en na diens dood tot Deservitor alhier benoemd werd. Hoe het zij, den 25 Maart deszelfden jaars 1756 werd tot niet geringe vreugde der gemeente dezelfde Heer Beijnen aangesteld tot haren Pastoor.

Den 25sten Mei 1777 had hij het voorrecht plechtig zijn vijf-en-twintigjarig Priesterschap te vieren; hij was dus nog geen volle vier jaren priester geweest, toen hij het Pastoreel bestuur van Maasland in handen nam.

Hij was een echt katholiek Priester, doch de heilige bediening berokkende hem vele en bittere onaangenaamheden, want langen tijd had hij te kampen met tweedrachtstokers.

Pastoor Beijnen stierf den 10 Februari 1786, diep betreurd door de gansche gemeente, terwijl zelfs de Maassluische leden van het zangkoor op eigen kosten nog eenen

treurzang in druk uitgaven. Vóór zijnen dood mocht hij echter de admissie-, recognitie-, bienvenu- en intrêegelden, alsmede het collateraal, welke heffingen zoozeer op de gemeente drukten, voor goed afgeschaft zien. Een gelijktijdig Handschrift in het parochiaal archief van Maassluis meldt die afschaffing in de volgende woorden, welke wij mededeelen, niet slechts omdat ze ons toonen, hoeveel der gemeente aan die gehate gelden afgeperst werd, maar vooral, omdat wij er ook uit zien, tot welke staatkundige partij de katholieken dezer streken in die veel bewogen tijden behoorden.

„Ditzelfde weekblad" (de Post van den Neder-Rijn te „Utrecht uitgegeven, en toen door eenen anoniemen „schrijver geschreven, die echter later bleek te zijn „Pieter 't Hoen, thans secretaris van het Departementaal „bestuur aldaar), maakte ook openlijk bekend de kne„velarijen, welke de Roomsche kerken moesten onder„gaan van de Respectieve Baljuwen, welke die kerken „op gezette tijden een zekere somme gelds deden opbren„gen, en waarvoor zij nooit eene quitantie wilden geven. „Door dit schrijven werden de Roomschgezinden aange„spoord om zich hiervan te ontdoen. Deze boden dan ook „gezamenlijk een ootmoedig verzoekschrift aan de Staten „van Holland en West-Vriesland, welke het verhoorden, „en in het jaar 1786 een besluit namen omtrent van den „volgenden inhoud: „„zij begrepen dat dit gebruik strij„„dig was met de gronden van eene vrije en verlichte „„regering, zoowel als met de diensten, door burgers, „„belijdenis doende van den Roomschen godsdienst aan de „„vrijheid van hun vaderland zelfs bij de grondvestiging „„der Republiek bewezen, en opdat de Baljuwen hierdoor „„niet benadeeld zouden worden, zal hun eene schade„„vergoeding worden toegestaan.""

„Door dit decreet werd onze kerk te Maasland onthe-

„ven van jaarlijks aan den baljuw van Delft te moeten „opbrengen de groote som van Honderd acht en zestig „guldens en tien stuivers (collateraal) alsmede als er een „nieuwe pastoor of kapellaan kwam *f* 500,00 (admissie-„geld), en als er eene nieuwe baljuw kwam eenige du-„caten onder den naam van de gouden handschoenen „(intree- of bienvenugelden); ik zwijg nog als er van „buiten aan de kerk iets vertimmerd werd, of als er eens „een andere pastoor of priester dienst deed door ziekte „of afwezigheid van onzen pastoor."

„Dit verplichtte de Roomschgezinden nog meer aan de „Patriotsche Regenten, althans op onze plaats (Maassluis) „waren maar twee Roomschgezinden, welke die partij niet „waren toegedaan, zijnde de één een Brabander, de ander „uit de Generaliteitslanden, anders waren alle Roomsch-„gezinden ten minste in het hart ook Patriotsgezinden"…..

De afschaffing door dit decreet gedaan bracht de katholieken eene groote schrede nader tot de vrijheid. Nog kort geleden was het geheel anders. In 1762 ontstond er immers te Maassluis zelve nog een oproer over het uithangen eener vlag. Doch ziet hier wat de Dietsche Warande [1]) er ons van verhaalt.

„De Heer Jan van der Drift was een rijk burger te „Maassluis woonachtig, zeer godsdienstig en bij alle in-„woners hoog geacht. Hij zond jaarlijks vele schepen (zoo-„genaamde hoekers) naar zee, waardoor hij zeer veel bij-„bragt om welvaart onder protestanten en katholieken te „doen bloeijen. In het jaar 1762 had hij wederom een „dusdanig schip uitgerust, en zooals het meermalen ge-„beurt, had hij, behalve de nationalevlag nog een eigen „vlag voor dat schip bestemd. Daar hij een warm katho-„liek was, liet hij deze laatste versieren met de beeltenis

1) Deel X, aflev. V, jaargang 1874.

„van de H. Patrones zijner parochie te Maasland, de „H. Maria Magdalena. [1])

„Op Zondag 27 Junij lag dat hoekerschip zeilree en „van den top der mast wapperde de nationale vlag, en „van het roer die met de beeltenis der H. Maria Magda-„lena." (Volgens W. v. d. Jagt was het schip ook gewijd.) „Inde irae. De protestansche kerkgangers konden „dit niet verdragen. In de kerk werd er van gerept, en „dien dag ontstond er zulk een rumoer, dat men de gla-„zen van het huis van den Heer Jan van der Drift zoude „ingeslagen hebben, zoo zijn rijkdom en aanzien niet tot „eenige waarborgen hadden verstrekt. Die Heer intus-„schen meenende volle regt te bezitten, liet de beide vlag-„gen wapperen, in weerwil dat hooggeplaatste vrienden „en het Gemeentebestuur van Maassluis verzochten die vlag „van het roer te doen verdwijnen. Woensdag daaraanvolgende „werd de Heer Jan van der Drift ter verantwoording naar „'s Gravenhage ontboden en alhoewel de E.G.M. Heeren „hem niet konden bewijzen, dat hij eenig onregt pleegde, „zoo legden zij hem nogtans de straf op om die vlag te „doen inhalen, hetgeen dan ook twee dagen daarna ge-„schiedde; en later zag men die rustverstoorende vlag

---

1) Deze eigen vlag was „een staten- of prinsenvlag, waarin sierlijk ge-„schilderd was het afbeeldsel eener vrouw, ziende hemelwaarts, met een „leeuwskleur kleed aan, rustende op de rots eener spelonke; op 't hoofd „omringd met straalen, daalde een licht uit den hemel: ter rechterzijde van „haar stond een dadelboom, en nevens haar een gouden vat, ('t welk som-„migen verkeerdelijk voor de ciborie hebben aangezien) en een doodshoofd: „voor hare voeten lag een gesterrede geesselsweep; ter linkerzijde van haar „zag men een roomsche kerk of kloosterkapel, met een groot en breed „kruis, op derzelver torenspits; voor welke kerk of kapel een driehoek-„takkige boom stond, wiens takken afgeknot doch met nieuwe uitspruitsels „versierd waren. Onder in de slingerstrik las men: „St. Maria Magdalena."

Ziet t. a. p. de verdediging van de Breidel voor de drift tot oproer enz. door Willem van der Jagt. „Wiens oog alles gezien, wiens oor alles ge-„hoord en verstaan heeft."

„door de wakkerheid van den substituut Baljuw van Delf-
„land, den Heer Willem van Dam met de vierschaar-
„boden en eenen gerechtsdienaar openlijk ophalen en naar
„Delft voeren."

Tot aan het herderlijk bestuur van pastoor Beijnen vinden wij in het Archief van Maasland niets, wat ons ook maar eenige aanwijzing geeft, van het verbouwen, of herstellen der kerk en pastorie, zelfs niet de minste rekening.

Dat zij echter, voor zoover de Staten van Holland het gedoogden, al in behoorlijke orde gebracht waren, korten tijd na het herstel der statie alhier, zoodat er geen aanmerkelijke verbouwing of verbetering noodig was, blijkt genoegzaam uit de aankoopen onder pastoor Hooft en pastoor Lagerstond, welke de kerk anders niet gedaan kon hebben.

In de lijst der onroerende goederen van Maaslands R. K. gemeente, opgemaakt door pastoor J. B. Jehee lezen wij immers:

N° 2.

„Zeven morgen land gelegen aan de Zuidzijde en aan
„de westzijde der Watering geheeten de Gaagweg, vol-
„gens de beschrijving van twee bestaande leenbrieven,
„gekocht door den WelEerwaarden Heer Hugo Hooft en
„Kerkmeesters voor de somma van ƒ 250,00 de morgen,
„of te zamen voor de somma van ƒ 1750,00, maar om
„redenen de kerk in dien tijd geen vaste goederen mogt
„bezitten, zoo zijn dezelven gesteld op naam van Gerrit
„van Schie, gelijk blijkt uit een brief met Hoogduitsche
„letters geschreven, waarin vermeld wordt de aankoop
„door pastoor en kerkmeesters, en voorn. Gerrit van Schie
„afstand doet voor zich en zijne afstammelingen van alle
„regten op bovengemelde 7 morgen lands."

Vervolgens N° 6.

„Een huis en erve staande en gelegen op het zuideinde „van het Dorp, op den Commandeurspolderkade binnen „het Dorp van Maasland, aan Pastoor en kerkmeesters „verkocht voor de som van 60 guldens, enz. aldus ge„transporteert den 25 Febr. 1746."

Hieruit zien wij duidelijk, dat de kerkekas behoorlijk voorzien was van geld, wat nimmer had kunnen zijn, zoo zij in die dagen aanmerkelijke sommen uit had moeten geven voor eene verbouwing of vernieuwing.

Thans echter, in het jaar 1756, moest de Pastorie vernieuwd worden. Of echter alleen het oude woonhuis verbouwd, en de tegenwoordige Pastorie er naast opgetrokken werd, of wel beiden reeds bestonden en nu vernieuwd moesten worden, is zelfs uit de rekeningen niet op te maken.

[1]) W. van der Jagt schrijft: „In den jaare 1756 is „het Priesterhuis afgebroken en eene nieuwe wooning in „deszelfs plaats gesteld. Tusschen de kerk en 't voor„schreven oude Huis was weleer een portaal van 7 voeten „lang en 7 voéten breed en dus 49 voeten gronds be„slaande. Dit portaal diende slechts tot eenen doorgang „voor de Biechtelingen naar een daarbij gelegen biecht„kamertje, welke Biechtelingen dan ook gewoon waren daar „te wachten, zoolang tot hij, dien de Biecht afgenomen wordt, „uit het kamertje terugkwam. Nu vindt men daar te plaatse „een gang door welke men in een zaal [2]) treedt van 14 „voeten lang en 12 voeten wijd en dus 186 voeten gronds „beslaande en 9 à 10 voeten verdieping geschikt ter gods„dienstoeffeningen en saamgetrokken van het vorige por„taal en biechtkamertje. In welke zaal ruim 30 nieuwe

---

1) Meergemelde Verdediging van den Breidel etc. Dietsche War.

2) De tegenwoordige bereidkamer.

„stoelen staan van ééne groote, welke ten koste der be„zitters van Delft ontboden en daar gesteld zijn; hebbende „de bezitters ijder een sleutel van die zaal opdat elk geen „gebruik van dat vertrek zou maken: moetende jaarlijks „aan de kerke voor die zitplaatsen betaald worden 2 gul„dens. In deze zaal (zoo noemen de Roomschen dit nieuwe „vertrek zelfs) gaat de Priester langs een trap van eenige „treden door een deur op de leerstoel, welke in de kerk „uitkomt; en men vindt ook daar een deur, die 5 dui„men wijder is dan een gewoone doorgang, door welke „deur de aldaar zittende personen bij het doen der Misse „of andere godsdienstplechtigheden op het outer kunnen „zien: men ziet hier ook een deur naar een biechtkamertje, „en bij dit alles is er in deze zaal nog ruimte voor eenige „stoelen."

Hieruit zou men opmaken, dat op de plaats der tegenwoordige pastorie (niet te verwarren met hetgeen thans tot keuken dient) reeds een huis stond, dat in 1756 vernieuwd werd, doch ik voor mij geloof het nog niet, want met eenige kleine herstellingen aan de kerk beliepen de kosten van den ganschen bouw of vernieuwing, (behalve de steenen en het metselwerk; daarvan toch heb ik de quitantiën niet kunnen vinden), te samen de som van *f* 4272-7 st.

„Aan Cornelis Uitendoorn Arendsz. was de kerk ten „jare 1757 schuldig:

„voor hout.	*f* 1891—14 st.
„voor arbeidsloon	„ 1534—19 st.
	f 3426—13 st.
„waarop volgens accoord voor arbeidsloon „gekort werd.	*f* 52—05 st.
„dus de somma van	*f* 3374—08 st.

	Transport	*f* 3374 – 08 st.
„En ten jare 1758 aan denzelfden Uiten-„doorn	. . . .	*f* 599—08 st.—8 p.
„Aan Huybregt van de Lelij in die beide „jaren voor het varen van steenen, kalk „en pannen	. . . .	*f* 84—07 st.
„en aan Arnoldus van der Chijs mr smid „voor ijzer en koperwerk	. . . . . .	*f* 214—03 st.—8 p.
	dus te samen	*f* 4272—07 st.—0 p.

In 1758 was het werk voltooid. Om de kosten te dekken, ging het kerkbestuur eene leening aan, doch hoe groot deze geweest is, heb ik evenmin kunnen ontdekken, als of er buiten dien nog een ommegang of inteekening gehouden is. Twee in later jaren afgeloste obligatien heb ik nog gevonden; elk van beiden was groot: „500 Caroliguldens à 40 grooten Vlaams iedere gulden."

De geheele leening schijnt echter niet zooveel bedragen te hebben, of het kerkbestuur kon reeds (wat wel doet vermoeden, dat er van den kant der gemeente gelden voor den aanbouw waren bijeengebracht) den 26sten December 1771 een huis, schuur en geboomte staande op den kerkegrond enz. voor de som van *f* 200,00 overnemen; en dit wel niettegenstaande de kerk, „welke door „den aanwas der gemeente te klein geworden was, ten „jare 1768 met nog de helft vergroot werd", en dus weder een groote som gelds vorderde. Aldus het Maassluische M. S. welks schrijver omstreeks dien tijd leefde.

Het gedeelte, dat, zooals hier gemeld is, in 1768 aangebouwd werd, moet het voorste gedeelte geweest zijn, want van het achterste gedeelte te vernieuwen, was eerst spraak in het jaar 1800. Toen immers verklaarden de kerkmeesters aan de municipaliteit van Maasland in de briefwisseling over de naasting enz., dat zij de kerk had-

den laten opnemen door deskundigen, die haar hoogst bouwvallig bevonden hadden.

Het volgende jaar 1801 werd dan ook het presbyterium afgebroken en vernieuwd. Ook het altaar scheen in slechten toestand te verkeeren, of althans niet meer aan de gemeente te behagen, ten minste de kerk ontving een nieuw. De oude preekstoel werd toen insgelijks hersteld, en de geheele kerk geschilderd en gestukadoord.

Hoeveel deze werkzaamheden te samen der kerk kostten, vind ik niet aangegeven. Alleen heb ik de rekening gevonden van den timmerman, die de som van *f* 3300, van den stukadoor, die de som van *f* 367, en van den schilder, die de som van *f* 600 beliep.

Ook om deze kosten goed te maken nam men zijn toevlucht weder tot eene leening, men gaf nogmaals obligatien uit, en wel, zoover ik heb kunnen ontdekken, tot een bedrag van *f* 4000. Daarbij kwam nog, dat het kerkbestuur pas ruim *f* 700, de helft der naastingssom, had ontvangen, terwijl de andere helft nog binnen kort verwacht werd, zoodat ook nu de gemeente hare eigendommen, of effecten niet behoefde te verkoopen.

Middelerwijl echter was de WelEerwaarde Heer *Franciscus Henricus Lammers* Pastoor Beijnen opgevolgd. Na den dood van dezen laatste had de WelEerw. Bernardus Kramer, die later pastoor van Maasland geworden is, als deservitor zorg voor deze gemeente gedragen.

Pastoor Lammers was volgens „de lijst" te Delfshaven geboren, en vroeger pastoor geweest te Oud-Ade en Rijpwetering, van waar hij den 10den Maart 1786 hierheen vertrokken was.

Onder zijn herderlijk bestuur had er eene voor deze gemeente belangrijke gebeurtenis plaats. In de Bijdr. Deel I. afl. 1. bl. 96. lezen wij immers: „Ten jare 1780 (dit is blijkbaar eene drukfout, en moet 1786 zijn. Ook „de

lijst" geeft dit laatste jaartal aan.) „werd den R. K. in-„gezetenen alhier (Maassluis) bij resolutie van de gecom-„mitteerde Raden van Holland vergund, binnen hunne „ambachtsheerlijkheid een kerkhuis te bouwen, ter be-„diening van een Roomsch wereldsch priester, ten gevolge „waarvan Maassluis van Maasland is gescheiden, en zelf-„standige gemeente of parochie geworden."

Maassluis, dat van zijn oorsprong af met Maasland vereenigd geweest was, en op dien tijd 130 katholieke familiën telde, verliet dus de kerk van Maasland. Reeds tijdens het leven van pastoor Beijnen hadden zij er over gesproken, en bij zijnen dood begonnen er ook eenigen werk van te maken om een eigen kerk te verkrijgen; doch toen pastoor Lammers tot pastoor van Maasland aangesteld was, ging het hun niet naar wensch, want hij was niet gezind voor de scheiding. (De leening ten behoeve der nieuwe pastorie was nog niet afgelost: wellicht was dit er wel oorzaak van). Daarenboven werkte al, wat Maassluis aan aanzienlijken had, het plan uit al hun vermogen tegen. (Correspondentie in het Archief.)

Ondertusschen gaven de Maassluische katholieken den moed niet op [1]. „om nog eenmaal zoo gelukkig te worden „van bevrijd te zijn door hitte en koude, hagel en donder, „wind en regen naar Maasland te kerk te moeten gaan, „hetwelk somtijds met levensgevaar verseld ging, want „ik heb gezien, dat een meisje van den weg af in het „Vlietwater is gewaaid."

En het was niet zonder gevolg, want, zooals wij reeds boven zagen, verkreeg Maassluis niettegenstaande alle tegenwerking een eigen kerk, en in den WelEerw. Heer Petrus Kok een eigen herder.

Door deze scheiding gingen echter de geldmiddelen der kerk niet achteruit, want den 9den Augustus 1794 waren

1) Aldus het M. S. in het Archief van Maassluis.

reeds al de obligatiën afgelost, welke zij ten haren laste had, en daarenboven kon het kerkbestuur nog weder twee huisjes aankoopen voor *ƒ* 300.—

De Armenkas daarentegen verkeerde niet in zulk een bloeijenden toestand. Volgens een begrooting immers, welke wel geen dagteekening draagt, doch duidelijk van de hand van pastoor Lammers is, en waarschijnlijk (omdat Maasland alleen gewoonlijk zooveel armen niet had) van het jaar der scheiding dagteekent, trokken de armen "uit vaste goederen *ƒ* 50.— en aan renten op particulieren *ƒ* 64.10 st.", te zamen dus *ƒ* 114,50 ct., terwijl de uitgaven dat jaar de som van *ƒ* 596 beliepen, en er bijgevolg een te kort was van *ƒ* 481,50. Dit te kort werd aangevuld door buitengewone inkomsten, doch sinds jaren," zegt het M. S. "is dit niet voldoende. Schuld is reeds *ƒ* 319."

Tijdens het pastoraat van denzelfden WelEerw. Heer Lammers hadden insgelijks de Maaslanders en Maassluizers het groote voorrecht het heilig Sacrament des Vormsels te ontvangen uit de handen van den Pausselijken Nuntius Graaf Cesar de Brancadoro, Aartsbisschop van Nisibe. Dit geschiedde te Poeldijk ten jare 1794. Volgens het M. S. van Maassluis waren er 70 jaren verloopen, sedert het plaats gevonden had; geen wonder dus, dat dit heilig Sacrament toen aan geheele huisgezinnen en familiën te zamen en gelijktijdig toegediend werd.

Pastoor Lammers stierf alhier den 2den December 1809. Na zijnen dood werd de WelEerw. Heer *Bernardus Kramer*, gelijk ik reeds vermeld heb, tot pastoor van Maasland benoemd. Deze aanvaardde de bediening den 4de Januarij 1810. Den naam van den deservitor, die in dien tusschentijd hier is geweest, vind ik niet aangeteekend. Alleen zie ik in het kladschrift der kerkrekening behalve "voor den wagen, enz." der kerk in rekening gebracht "5 weken tractament voor den kapellaan."

De „lijst der Pastoors" vermeldt, dat pastoor Kramer een Amsterdammer van geboorte was, en vóór dat hij naar Maasland kwam, pastoor van Amstelveen.

Het Archief bezit van zijne hand eene staat der R. K. gemeente van Maasland, alhoewel zonder vermelding van naam of dagteekening. Deze staat zegt, dat de gemeente toen 338 zielen groot was. De schuld der kerk beliep *f* 3650,00; hare inkomsten bedroegen dat jaar *f* 953,15; hare uitgaven daarentegen *f* 1401,03. Dit werd gewis veroorzaakt door het gedeeltelijk vernieuwen der kerk.

Toen pastoor Kramer den 7den September 1823 overleden was, ontving Maasland tot deservitor den WelEerw. Heer *Kwak*, die reeds tijdens het leven van den overleden pastoor kapelaan alhier was geweest. Den 10den October 1823 werd hier pastoor de WelEerw. Heer *Henricus Klinkman*. Deze was evenals zijn voorganger te Amsterdam geboren, en vroeger pastoor te Texel.

Zooals ik reeds in het eerste gedeelte van dit artikel verhaald heb, begroeven de katholieken van Maasland hunne dierbare dooden in de eerste tijden na de Hervorming nog altijd in de protestantsche kerk, en op het kerkhof rondom die kerk gelegen. Natuurlijk deden zij dit met tegenzin, en slechts door de noodzakelijkheid gedwongen; vandaar dan ook, dat zij zich niet minder verheugden dan de katholieken van Schipluiden zelven, toen deze het onschatbare geluk hadden het pas aangelegde kerkhof gewijd te zien door den Deken van Delfland den ZeerEerw. Heer *Joannes Franciscus Sem*, destijds pastoor te 's Hage, want daardoor konden zij zich met de blijde hoop vleien, insgelijks na hunnen dood te deelen in al de zegeningen van den katholieken godsdienst, en eenmaal te rusten onder de troostvolle schaduw van het kruis, dat dood en hel verwonnen heeft.

Deze wijding had blijkens het Archief van Schipluiden plaats omstreeks het jaar 1820, en hoewel de dodenakker dier gemeente ongeveer 1¼ uur van Maasland verwijderd was, togen toch de katholieken van onze parochie telken male, als de dood een offer uit hun midden eischte, naar dien heiligen akker heen, om er den afgestorvene bij zijne geloofsgenooten te begraven tot den dag der verrijzenis.

Zulk een toestand echter, hoe gelukkig dan ook voor die dagen, kon toch niet blijven voortbestaan. De afstand was te ver, en vandaar dan ook dat hier spoedig de wensch oprees, in Maasland zelve een katholieke begraafplaats te hebben. Eerst in het jaar 1828 echter kon men er toe overgaan, aan dien wensch een begin van uitvoering te geven. Tegenover de kerk lag een stuk weiland, toebehoorende aan eenen katholiek van deze gemeente, den Heer A. Ammerlaan. Deze stond voor ƒ 160,00 ruim 8 roeden van dat land aan de kerk af, en na ontvangst van de noodige volmacht, werd nu op dien grond het R. K. kerkhof aangelegd. Met de koopsom van het land beliepen de kosten van den nieuwen doodenakker ƒ 900,73½. De spandiensten, welke er noodig waren, werden om niet verleend; de handdiensten bij den dag door de meergegoeden aan den grafmaker betaald.

Ten jare 1829 was het kerkhof gereed, en toen werd het ook door pastoor Klinkman gezegend.

In dit kerkhof vond ook den 27 Januari 1838 zijne laatste rustplaats de WelEerw. Pastoor van Brielle, Gerardus Cornelius Koeterel. [1])

Pastoor Klinkman had dus den Maaslanders eene groote weldaad bewezen, en toch moest hij nog veel verdriet hebben, vooral van het kerkbestuur, want, wijl hij uiterst

1) Zie: Bijdr. Deel III, blz. 18.

zachtmoedig en goedig van aard was, durfde men hem zelfs de noodige herstellingen aan de gebouwen der kerk weigeren. Hij vroeg daarom ook zijne verplaatsing aan den Aartspriester, en dien ten gevolge verliet hij met diens goedkeuring deze gemeente in Augustus 1832. Hij vertrok naar Assendelft, waar hij ook gestorven is. Voor zijnen dood echter gedacht hij Maasland nog, en vermaakte hij der kerk eenige gelden, wel een bewijs, dat hij het leed, hem te Maasland veroorzaakt, van harte vergaf.

Tot deservitor werd na zijn vertrek aangesteld de Wel-Eerw. Heer *Post*, totdat den 28sten October 1832 de Wel-Eerw. Heer *Joannes Bernardus Jehee* zijne benoeming ontving tot pastoor van Maasland.

Gelijk hij zelf in „de Pastoorslijst" verhaalt was hij te 's Hage geboren, tot heden kapelaan te Berkenrode, en kwam hij den 16den November van het jaar 1832 te Maasland aan om er het herderlijk bestier op zich te nemen.

Aan dezen pastoor Jehee hebben wij vele bizonderheden te danken, die wij uit de geschiedenis onzer parochie medegedeeld hebben, en die hij van alle kanten bijeen gezocht had, om ze in de verschillende vakken van een door hem aangelegd Memoriale op te teekenen.

Zijn ijver voor Gods huis bepaalde zich echter daar niet bij. De kerk was tot aan dien tijd nog immer verstoken geweest van een toren. Na bekomen verlof van de geestelijke Overheid richtte het kerkbestuur dan ook reeds in Juli 1837 een verzoekschrift aan den Koning om de noodige machtiging tot den bouw daarvan te verkrijgen. De kosten werden met inbegrip van eenige herstellingen aan de kerk, volgens dat verzoekschrift beraamd op *f* 5752,54, waarvan de gemeente uit vrijwillige bijdragen de som van *f* 3000 zoude betalen, en de kerkekas uit hare fondsen *f* 1500; het overige gedeelte zoude goed gemaakt worden uit eene negotiatie groot *f* 2000, welke het kerkbestuur

tot dat einde aan zoude gaan. De koninklijke toestemming volgde onder de voorwaarde: „dat het rijk uit het bouwen „geen bezwaar zoude hebben", en nu werd het volgende jaar de eerste steen van den toren gelegd. De bouw liep voorspoedig af, en reeds in het jaar 1838 was hij voltooid; doch de kosten overtroffen de berekening verre. Met het stukadoren en het schilderen der gansche kerk, dat te gelijkertijd plaats vond, beliepen zij volgens de rekeningen immers de som van *f* 7444,14½, alle buitengewone uitgaven daaronder begrepen.

De aanmerking van den Directeur-Generaal van Eeredienst op het bestek, dat men het werk zou aanbesteden, bleek dus niet zonder grond te zijn geweest; doch men wilde zeker duurzamer bouwen, en daarom volgde men waarschijnlijk den gegeven raad niet op.

Groot was evenwel de vreugde der katholieken, toen zij de kerk versierd zagen met den wel is waar niet hoogen of grootschen, maar toch schoonen en sierlijken toren; dan hunne blijdschap duurde niet lang. Een landbouwer toch, die in het kluisweer achter de kerk eenige stukken land bezat, beweerde dat de toren het vrije rij- uit- en overpad van zijn land over de kerklaan belemmerde, (want de toren staat op genoemde laan, vlak vóór den ingang der kerk.) Of er hier afkeer van den katholieken godsdienst in het spel was, dan wel hebzucht, is niet duidelijk; hoe het ook zij, bij die bewering bleef het niet; het kwam zoover, dat aan het kerkbestuur eene gerechtelijke vordering tot schadevergoeding gedaan werd. En het was ook niet weinig, wat men eischte; er werd toch niets minder gevorderd dan *f* 1000. Van den kant van den landbouwer werd de zaak in handen gegeven aan den advocaat Lentfrinck, doch daar er „bij gemis van „vroegere oorkonden onzekerheid bestond over de uitlegging der bestaande documenten" zoo bracht het „de Wel-

Edel Achtbare Heer A. Melort, (destijds raadsheer in het provinciaal gerechtshof van Holland), die het kerkbestuur ter zijde stond, tot eene transactie. Den 10den November 1838 schreef genoemde Heer Melort daarom aan den Pastoor:

„Deze om Uw WelEerw. te melden, dat het mij gelukt „is bij transactie de zaak met den advocaat Lentfrinck uit „de wereld te maken; er is besloten, dat dezerzijds zal „worden uitbetaald de somma van *één honderd en vijftig* gul„den, en dat de boer in het vervolg geen reparatie of ver„nieuwingsgelden voor de bruggen" (over de Kommandeursmolensloot en het Gaachwater) „zal behoeven te betalen."

Het geschil was dus zoo slecht niet afgeloopen, want van den eisch was *f* 850 gevallen, doch der kerk kwam het toch volstrekt niet te stade, daar zij buiten de *f* 150 nog de kosten van het geding betalen moest. Dit begreep insgelijks de Heer Melort. Aan zijne bekende godsvrucht en mildheid gehoor gevend, schonk hij der kerk dan ook zijne geheele declaratie, uitgenomen de voorschotten welke hij haar gedaan had.

Nog in hetzelfde jaar 1838 ontving de kerk van den Heer A. van Schie eene schoone klok ten geschenke. Zij werd plechtig gewijd en ontving den naam van de patrones der gemeente, de H. Maria Magdalena. Het doel, dat het kerkbestuur blijkens het verzoekschrift aan den koning, met het bouwen van den toren beoogde, was dus spoedig bereikt, want nu konden zij den tijd der godsdienstoefeningen aan de gemeente door het luiden der klok kenbaar maken.

Nauwelijks was de toren voltooid, of thans eischte het orgel weder dringend herstelling. Het werk verkeerde in eenen erbarmelijken toestand, en de kast was slecht. Inwendig moest het dus gedeeltelijk vernieuwd, gedeeltelijk verbeterd worden, en een nieuwe kast het werk

omgeven. In het jaar 1840 werd deze herstelling dan ook opgedragen aan den Heer L. van den Brink te Amsterdam, die er blijkens quitantie *f* 1020 voor ontving.

Pastoor Jehee had slechts korten tijd voldoening van de verfraaing der kerk, welke hij tot stand gebracht had, want op den vooravond van den 17 Oktober 1843 overviel hem eene hevige bloedspuwing, ten gevolge waarvan hij den eigen nacht overleed.

De WelEerwaarde Heer *Aloysius Joannes Bongaerts*, (thans pastoor te Voorschoten), werd nu deservitor van Maasland, doch als pastoor werd benoemd de WelEerw. Heer *Ludovicus Gerardus Willebrordus Aangevoort.*

Zooals deze laatste zelf aangeteekend heeft, was hij te Dordrecht geboren, en, voor dat hij naar deze gemeente verplaatst werd, pastoor van Middelharnis cum annexis.

Den 15den November van het jaar 1842 nam hij bezit van de pastorie, en reeds ten jare 1846 verliet hij haar ten gevolge van oneenigheid en tweedracht.

Den 5den Februarij van hetzelfde jaar 1846, en dus niet in 1845, gelijk de Bijdragen Deel III. aflev. 3. vermelden, werd de WelEerwaarde Heer *Joannes Wiegman* tot zijn opvolger benoemd, en den 7den dierzelfde maand aanvaardde deze alhier het herderlijk bestuur. Wie van den 15den November af deservitor geweest is, heb ik niet kunnen vinden.

Gelijk uit de eigenhandige aanteekeningen van pastoor Wiegman blijkt, was hij „Delvenaar van geboorte, den „20sten December 1834 te Warmond priester gewijd, en „sinds dien tijd kapellaan geweest te Leidschendam."

Schoon van een zwakke gezondheid heeft hij toch veel goeds in Maasland gesticht, en nog heden wordt door ieder, die hem gekend heeft, de wijze voorzichtigheid geprezen, waarmede hij de tweedracht uit den weg ruimde, onder zijnen voorganger ontstaan.

Vol ijver voor het huis des Heeren, kende hij geen grooter genoegen dan het te versieren en te verfraaien; zooals onder meer blijkt uit de eikenhouten preekstoel, door den Heer L. Veneman van 's Hertogenbosch vervaardigd, alsmede den H. Kruisweg, onder zijn pastoorschap aan de kerk geschonken.

Tot groote droefheid der gemeente verliet hij den 7den Juni 1858 deze aarde. Eene hartkwaal, waaraan hij reeds sedert langen tijd leed, maakte een einde aan zijn zoo verdienstelijk leven. De WelEerw. Heer *Wilhelmus Petrus van Maaseland* volgde hem den 21sten Juli daaraanvolgende op, tot aan welken tijd de WelEerw. Heer *B. J. van Aarsen*, thans pastoor te Hoogmade als deservitor de heilige bediening waarnam.

Pastoor van Maaseland is te Amsterdam in het jaar 1811 geboren, den 16 October 1835 te Warmond priester gewijd, en was vroeger twaalf jaren lang Pastoor te Osdorp, na eerst als kapellaan of assistent werkzaam geweest te zijn te Zaandam (aan het Kalf), te Assendelft, te Middelburg, te Hoogmade, te Berkenrode en te Amsterdam.

In 1860 had hij het geluk zijn 25-, en in 1875 zijn 40-jarig priesterschap te vieren, bij welke feesten de gemeente het niet aan belangstelling liet ontbreken. En geen wonder, want ook aan pastoor van Maaseland heeft de gemeente veel te danken. Door zijne zorg werd immers de eerste H. Missie gegeven; door zijne zorg werd op Zondag Septuagesima van 1862 het gebed van veertig uren plechtig ingesteld; door zijne zorg ontving de kerk de tegenwoordige communiebank, werd het presbyterium vergroot, en werd in 1873 de toren van een slaand uurwerk voorzien.

Onder het herderlijk bestuur van dezen Pastoor in 1858 werd deze gemeente, welke tot nu toe slechts eene statie

geweest was, door de hooge gunst van Z. D. H. den Bisschop tot eene parochie verheven, en verkreeg zij er al de rechten van.

In 1871 had zij daarenboven nog het geluk den onvergetelijken Bisschop in haar midden te zien, niet slechts om haar met zijn bezoek te vereeren, maar ook om in hare kerk het heilig Sacrament des Vormsels aan een zeventig of tachtig vormelingen van Maasland en Maassluis toe te dienen.

Pastoor van Maaseland heeft tot assistenten gehad de WelEerw. Heeren:

G. J. Wiegman,
J. G. Bongaerts,
C. P. Verbraak, en
P. J. Buijs.

M. Januari 1877. D.

PASTOORS DER STATIE OUD-ADE C. A.

Vervolg van Deel VI, bladz. 116 vv.

[ADRIANUS VAN DORT].

A° 1709.

Franciscus van der Lisse was den 19 Augustus 1709 dan eindelijk overleden. De Coddeaansche partij, die het geestelijk bestuur over de missie en als middel daartoe kerkelijk grondgebied zocht te veroveren, poogde de opengevallen statie te bezetten met Adrianus van Dort, den kapelaan des nu overleden pastoors. Niets was eenvoudiger, oogenschijnlijk niets gemakkelijker; evenwel zou de gemeente in daadwerkelijk verzet tegen de uitvoering komen tot haar eigen heil en dat van genoemden priester.

Adrianus van Dort, een Utrechtenaar, had te Leuven gestudeerd — toentertijd een veeg teeken — en werd in 1698 door den Aartsb. van Sebaste en Ap. Vicaris Petrus Codde priester gewijd. Zoo niet onmiddellijk na zijne wijding, dan toch spoedig er op is hij door genoemden Vicaris als kapelaan naar van der Lisse gezonden, in welke bediening hij bij den dood dezes pastoors nog werkzaam was. Wat uitwerking een tienjarig zamenwonen van den jeugdigen geestelijke, leuvensch kweekeling daarenboven, met den heeten aanhanger der jansenisterij gehad kan hebben, wordt met grond uit den invloed afgeleid, dien v. d. Lisse, zooals vroeger gemeld is, op zijne kapelaans uitoefende. Een blijk van beider overeenstemming van gevoelens omtrent de strijdpunten van den dag is reeds van Dorts onderteekening van den brief der 300. Hoe weinig uit deze daad op zich zelve en alleen staande

valt te besluiten, laat nogtans de onderteekening des kapelaans vlak achter zijn pastoor (Zie Bat. Sacr. II, 519), in hetzelfde huis, met dezelfde pen, aan „gelyke kappen, gelyke munniken" denken. Daarenboven wordt den kapelaan of onderpastoor, gelijk v. Dort zich noemde, door v. Heussen op meer dan ééne plaats in Bat. Sacr. met blijkbare ingenomenheid de lof toegezwaaid, dat hij vele jaren achtereen de onversaagde deelnemer in v. d. L.'s bedrijven was. [1]) Men weet wat zulke lof in den mond van v. Heussen, als hij over priesters van *die* dagen spreekt, beteekent; doch inzonderheid nu wij de zeer laakbare gehalte van v. d. L.'s werk en streven kennen, heeft die lof voor ons de waarde van een getuigschrift, dat v. D. aan het gewurm zijns pastoors verdachte en veroordeelde gevoelens aan de gemeente op te dringen dapper handdadig is geweest.

Daar past. Burgmeijer v. d. Lisse in de herderlijke bediening door Adrianus van Dort laat opvolgen — v. Heussen, beter ingelicht, doet het niet — hebben wij v. D. op onze pastoorslijst gesteld, doch tusschen [ ], want pastoor is hij niet geweest, de gemeente heeft hem niet als zoodanig willen aanvaarden. Dit niet alleen, maar dezelfde gemeente, welke v. d. L., een verklaard partijgenoot der wederspannigen, 30 jaren lang verdroeg, heeft den minder schuldigen v. D. uit kerk en pastoorshuis verwijderd. Het betrof hoofdzakelijk de kwestie van zending. Opdat de statie aan elke klas van lezers der Bijdragen behoorlijk verantwoorde, op wat grond zij zich tegen dezen priester meer dan tegen v. d. Lisse, d. i. meer dan lijdelijk meende te mogen verzetten, moet ik, voor haar het woord doende, een weinigje theoretiesch

1) „Laborum ejus (Lissii) diuturnus collega." „Annos plures strenuam operam in viciniis d'Aade et d'Oudade navarat" II, 276, 284.

het volgende ter aandacht brengen. Aanstonds als een pastoor sterft verkeert de gemeente in staat van nood. De Kerkelijke overheid voorziet dan ook onmiddellijk in de behoefte, door een priester van genoegzame *pastorele* volmagt te voorzien en dezen tot *tijdelijk waarnemend geestelijke* aan te stellen. Die geestelijke heet *deservitor*. Al is er vóór het overlijden des pastoors een tweede priester in de statie werkzaam, deze heeft krachtens zijne benoeming tot kapelaan of assistent zending noch bevoegdheid in de behoeften der gemeente ten eenenmale te voorzien. Hij vervult zijne bediening deels met toestemming deels uit volmagt des pastoors, de laatste bij het sluiten van huwelijken voor zooveel onontbeerlijk, als er de geldigheid van het Sakrament in betrokken is. Ik weet niet dat ooit op de Hollandsche missie hieromtrent andere denkwijs of praktijk voor gangbare munt doorging. Zekerlijk had niemand, ook in dien tijd, meer bevoegdheid dan hem verleend was; en dat tot het bedienen van *pastoralia* uitdrukkelijke magtiging werd vereischt, blijkt sedert 1610 even duidelijk als aanhoudend, niet slechts uit de *meening* en de *beperkende bepalingen* der Ap. Vicarissen — Ephesinus lang niet uitgesloten — ten opzigte hunner eigene geestelijkheid, maar zelfs hier en daar uit de klagt van regulieren, als zij zeggen dat de vrucht hunner werkzaamheid belemmerd werd, uithoofde de Vicaris de magt om *pastoralia* te bedienen weigerde of introk. Allerminst mogten de jansenisten van genoemd begrip van kerkregtelijke bevoegdheid afgaan, wilden zij hun fabrikaat van *bisschopsstoel* en *ware herders* niet dadelijk onder den voet halen. Overigens wat het opvolgen als pastoor betreft, niemand wist anders dan dat postulant of titularis van een aanstelling zijner wettige overheid voorzien moest zijn.

We zijn in de periode van het Jansenisme dat het gekijf over de leer — als dit in *ons* land nog wat anders

was dan strijd uit verbittering tegen personen [1]) — naar den achtergrond gedrongen was door de bedrijvigheid rakende het gezag. Alle vlijt en spitsvondigheid werd van de wederspannigen thans aangewend om zich gerust te stellen omtrent de voorgenomen toeeigening der geestelijke regtsmagt, terwijl de voortvarendsten onder hen reeds de hand aan het net sloegen om het te *scheuren*. Jacobus Catz en v. Heussen namen na den dood des Ap. Vicaris Gerardus Potcamp opnieuw den titel aan van vicaris-generaal bij ledigstaanden stoel (vicaris-kapitulaar). Zij beweerden dat de jurisdictie over de Vereenigde zeven provincien tot tijd en wijle in hunne handen was, „doch hadden, zoo verhaalt Backhusius, hunne vermetelheid nog zoover niet gedreven, dat zij priesters van hunne factie in de opengevallen pastorijen durfden *zenden.* [2]) Echter waren er eenige jansenist-gezinde priesters die de staties innamen, doch sommigen hadden op eigen gezag, anderen *onder glimp van deservituur* zich daarvan meester gemaakt." [3]) Hoezeer in strijd met hunne beginselen, ge-

---

1) Met dit zeggen is in geenen deele bedoeld alsof in de dubbele gedaante die de strijd voor de oogen van het publiek had, in naaldfijn getwist over genade-systeem en zekere rivaliteit tusschen reguliere en seculiere clergé, de eigenlijke OORZAAK van het Jansenisme in ons vaderland te zien ware. Met allen eerbied voor een andere opvatting ben ik van meening, dat de nog niet opgedaagde schrijver van *De oorzaken van het Jansenisme in Holland* Arnauld en consorten alleen voor stoffeering mag gebruiken en zijne taak volbrengen kan zonder dat hij zich veel vermeit in beoordeeling van het gedrag van regulieren.

2) Wel te verstaan in de jaren 1706—1711. In 1702 en 1708 na de schorsing van Codde hadden, zooals eveneens Backh. verhaalt, Catz en de Zwaan op grond van hun vermeend regt naar Muiden, Duivendrecht en Wormer een priester met pastoorsbrieven gezonden. v. Heussen was tot heden nog de scrupuleuste.

3) Zie *Acta v. Espen* pag. 16, en *Plenaria Apostolicae Sedis in Missionem Batavam asserta Jurisdictio ac praetensi Trajectensis Capituli inanitas.* Pars III, pag. 145—150. — Meer bekend dan laatstgenoemd zeldzaam aangetroffen werkje is *Bewijs-schrift aantonende dat den Apostolische Stoel*

schiedde dit een en ander onder goedkeuring der partijhoofden; de zielen mogten niet van geestelijke hulp verstoken zijn, heette het nu; en daarvan was het gevolg dat vaak een ingedrongen priester zonder zending alle bediening bleef waarnemen, en dat langs dezen weg vele pastoraten in bezit der jansenisten gekomen zijn.

Het stond thans te vreezen, dat het letterlijk zóó met de statie Oud-Ade c. a. gaan zou; de plannen van v. Heussen en aartspriester Gaal te Roelofarendsveen hadden des te eer kans van slagen, daar de man hunner keus reeds lang ter plaatse was. De gezindheid van v. Dort was de gemeente wel niet gevallig, doch bij gemompel viel er genoeg aan te voeren om het onnoozele landvolk nog langer in zijn lammerengeduld te doen volharden: men had het uitblijven van een nieuwen pastoor maar op rekening te stellen der verwikkelingen met den toenmaligen Ap. Vicaris Adam Daemen; misschien was het overlijden van past. v. d. Lisse aan den Nuntius in het verre Keulen nog amper bekend; de tijd zou vervolgens raad schaffen.

---

het volle Geestelijk Regtsgebied over de Hollandsche Zendinge altijd gehad en wettig geoeffent heeft. Mitzgaders De Nietigheid en meenigvuldige Buitensporigheden van het onlangs verzonne Utregtsche Kapittel. In drie deelen verdeelt door Tilemannus Backhusius Priester. Utrecht 1726. Het tweede deel verscheen ook te Utrecht in 1728, het derde te Leuven in 1732. Nieuwen beoefenaars onzer kerkgeschiedenis kan misschien de volgende inlichting nopens beide werkjes gerijven. *Plenaria* zonder naam van auteur, plaats of drukker kwam zoowel als *Bewijs-schrift* uit de pen van Backh. Hij zegt dit in het „Berigt tot den Lezer" vóór het derde deel van genoemd Hollansch boek, dat geene vertaling maar uitvoerige bewerking van het Latijnsche is. Beide zijn in drie deelen verdeeld, doch zóó, dat de inhoud derde deel *Bewijs-schrift* slechts beantwoordt aan het eerste gedeelte derde deel *Plenaria*. Backh. had wegens de uitvoerigheid der stof het derde deel *Plenaria* ter bewerking in het Hollandsch in drieën gesplitst, doch bleef in gebreke de twee laatste gedeelten te leveren. Vandaar gaat het Latijnsche werk tot 1725, het Hollandsche maar tot 1704. Daarentegen worden in *Bewijs-schrift* vele brieven enz. in extenso gevonden, die in *Plenaria* slechts onder aanhaling of bij uittreksel zijn vermeld.

Doch tegen dit alles stond over dat de gemeente den toeleg der indringers bespeurde, kennelijk omtrent haar goed regt onderrigt was en uit het voorbeeld van staties in den omtrek had geleerd hoe het te doen gelden. Opmerkelijk en wat tijdens den verachten v. d. Lisse nimmer plaats greep is dat, hoewel de gemeente jaarlijks van 40 tot 60 doopelingen leverde, nu in zes maanden slechts twee kinderen ten doop werden gebragt, en dit op een tijdstip dat vermoedelijk vriezend weer het naar elders varen belette, namelijk den 31 Dec. 1709 en den 29 Januari 1710. Toen dan het wachten en vreezen eindelijk lang genoeg werd geacht, ondernamen het eenige ingezetenen van Rijpwetering en van Oud-Ade om den 30-jarigen strijd tegen het Jansenisme tot zegepraal te voleinden. Op zekeren dag [1]) dat de kapelaan aan de Rijpwetering dienst deed, sloot men eenvoudig kapel en pastorie op Oud-Aa; toen hij zich huiswaarts begeven had, eveneens de kerk aan de Rijpwetering, en hiermede stond Adrianus van Dort aan den dijk... Het regthuis der ambachts-heerlijkheid Alkemade, sedert 1734 te Oude Wetering, thans te Roelofarendsveen, was toen in *Den Vergulden Vos* aan de Rijpwetering. De bailluw en schout Mr. Reinier Bongaerdts, door een bode van den geregte verwittigd van hetgeen er gaande was, „hat geene ordres, moeielijkte sig om deeze zaak niet als het niet op een kloppen liep." [2]) Misschien had deze handelwijs van den schout edeler drijfveer, doch mogelijk kwam te stade, dat de zaken van den als gaarder der verpondingen niet eerlijken heer derwijze gesteld waren dat hij de ingezetenen grootelijks had te ontzien. v. Heussen liet, zoover ik weet, over de pijnigende gebeurtenis met v. Dort niets van zich hooren, maar gaf te

1) De overlevering spreekt van een Moedergodsdag. Vermoedelijk dus 2 Februari 1710.

2) Oud archief Alkemade. *Losse papieren: Vierschaar.*

lezen: „Vermits de boeren hem niet begeerden te hebben is hij van dáár weggejaagd." [1])

In 1710 is v. D. te Berkel als pastoor aangenomen. [2])

We hebben in Adrianus van Dort een van de vele geestelijken, die, na door heethoofden opgezweept met meer of min goede trouw de partij van verzet te hebben gediend, later tot beter inzien kwamen en vervolgens in gehoorzaamheid aan den Ap. Stoel hebben gearbeid. Zoo hij misschien aanvankelijk het pastoraat van Berkel niet wettig verkreeg, later heeft hij het ongetwijfeld regtens bezeten, daar de Ap. Vicaris J. van Bijlevelt hem op de lijst der onder zijn bestuur werkende priesters als pastoor te Berkel vermeldt. Bovendien lees ik dat van Dort in 1727 door den Vice-Superior Joseph Spinelli naar Blaricum verplaatst is, waar hij den 15 Maart 1734 overleed. [3])

3. JOANNES WALTERUS EELKENS.
A° 1710—1714.

Het Jansenisme was nu spoorslags uit de statie verdwenen. De omstreek was gedeeltelijk reeds vroeger gezuiverd. Te Rhijnsaterwou had in 1703 Cornelis Huisman den omgekeerden Groenendijk vervangen; Hoogmade was in 1704 onder het vallen van slagen van Sonsbeek verlost; ware Hugo Gaal nog maar niet in Roelofarendsveen geweest, want nu bleef uit het hart van v. d. Plaats voormalig gebied het onweer boven den omtrek broeien.

Ik heb naar reliquiën gezocht, hier en daar bij onze

---

1) Oudheden van Rhijnland, 8° bladz. 318. Bat. Sacr. II, 276.

2) Bat. Sacr. II, 234.

3) Archief voor Utrecht I, 313. Vgl. I. 415, waar v. D. teregt als enkel kapelaan in Alkemade voorkomt. De opgaaf in II, 156 is gedeeltelijk foutief. Op zijn hoogst kan hij in de wandeling pastoor genoemd zijn of zich aldus genoemd hebben, hetgeen juist de naaste aanleiding tot het gebeurde mag geweest zijn.

ingezetenen in mande en „schuif" gesnuffeld. Daar Mozzi verhaalt dat past. v. d. Lisse vooral door het uitstrooien van boekjes en pamfletten propagande zocht te maken, en het landvolk even lang weet te bewaren als te onthouden, vreesde ik half te zullen opsporen dat het Jansenisme zoo niet in de hoofden dan toch in de huizen nog al toegang gehad had. Doch, vrij onschadelijke produkten van later tijd, waar overal elders onze brave katholieken op teerden, niet meegerekend, werd bij een paar van ouder inheemsche families slechts aangetroffen een spotvers op de Jesuieten: *Reguls synodi van Pamprou* en een brokstuk van het met duizendtallen verspreid boekje, echt gespin van huichelarij: *Heylzame raadgevingen der H. Maagd aan hare onverstandige vereerders.* [1])

In vervolg van tijden heeft men hier met het Jansenisme niet anders uit te staan gehad, dan dat het volk eens een rondloopend proselietmaker, den kapelaan van Steenoven te Leiden, J. Trees, duchtig op stokslagen onthaalde, en dat de pastoors zoo goed zij konden over het diep ongelukkige Roelofarendsveen de zielzorg waarnamen.

Het verliep tot midden in den zomer van 1710 eer een nieuwe pastoor verscheen. Dit uitblijven was een zegen. Welligt was de ramp niet te overzien geweest, indien er dra na v. Dorts vertrek een ware gekomen: de statie zou òf onverwijld herderloos zijn geworden òf door mogelijke zwakheid des mans opnieuw door de scheurzieken bemag-

1) Door sommigen o. a. door Picot in zijne uitmuntende *Memoires* wordt Gerberon er de maker van genoemd. Dit is eene vergissing. Het oorspronkelijk: *Monita salutaria B. M. Virginis ad cultores suos indiscretos* werd op instigatie van protestanten geschreven en (in 1673 of 1674) uitgegeven door den jansenisten regtsgeleerde Widenfeldt, attaché bij den vorst von Schwarzenberg. Gerberon was met zijn: *Avis salutaires de la Ste Vierge à ses dévots indiscrets* de vertaler. Een ander, men wil J. Roos, bragt het in het Hollandsch over.

tigd. Geen tijd over het algemeen zoo ongelukkig voor de katholieken als het voorjaar van 1710. Nu de proef waarbij van de Jesuieten op straf van verbanning was gevorderd dat er spoedig in plaats van Mgr. Daemen een ander Vicaris gekozen werd, mislukt was, en men de overtuiging had gekregen, dat de Vicaris, hoewel het land uitgejaagd, een en andermaal zelf en voorts door middel van den Nuntius gehoorzame priesters op de missie zond, waren de scheurmakers als razend en hitsten de Staten aan om de bespotting van hun Edikt tegen Daemen op de hem aanhangende priesters te wreken. Er had diensvolgens, op last der Staten Januari 1710, een algemeen onderzoek naar de dienstdoende geestelijken bijzonder naar de laatst ingekomenen plaats. De Zwaan onttrok zich aan den hem opgedragen post van inquisiteur, maar Catz en van Heussen vingen vol ijver aan, terwijl aartspriester Gaal, als gedelegeerde van v. Heussen, de pastoraten der Rhijnlandsche Veenen voor zijne rekening nam. Ingedaagden werd gevraagd: Wanneer en door wien zijt gij gezonden? Zijt gij bereid naar den wil der Staten te handelen en Daemen te verwerpen? Het gevolg was, dat ettelijke regtzinnige priesters uit hunne staties verjaagd en verbannen werden. [1])

In de maand Juli van 1710 kwam er een opvolger van v. d. Lisse in den persoon van genoemden Eelkens, welke vroeger niet tot de missie had behoord. Hij doopte voor het eerst den 29 derzelfde maand en teekende bij die gelegenheid aan dat Joannes Walterus E. een Bosschenaar is, op grond waarvan een paar onjuistheden bij past. Burgmeijer, die hem „Joannes (of Franciscus)" en met v. H. Antwerpen zijn geboortestad noemt, in mijne volglijst werden verbeterd.

---

1) Vgl. *Plenaria* Pars III. pag. 140.

Gaarne houden wij het voor een waarborg zijner orthodoxie, dat Eelkens aan de universiteit van Douay, tegenvoeter der leuvensche, zijne studien gedaan had. [1])

Behalve over zijne berooide, verstrooide gemeente getroostte pastoor Eelkens zich de zorg voor de digtst aangelanden van Hoogmade, nu die statie andermaal ongeveer twee jaar zonder pastoor was; men bragt hem tusschen 18 Dec. 1712 en 3 Maart 1714 twaalf doopelingen uit die gemeente. [2])

1) „Pour ce qui est de l'université de Douaij, quelques efforts qu'on eut fait pour ébranler sa constance (en se signalant contre le Jansenisme), par la sagesse et la fermeté de ses réponses elle s'attira toujours les éloges du Pape et les applaudissemens de l'Eglise" (Mgr. Lafitteau, *Histoire de la Constitution Unigenitus*, edit. de Maestricht 1791, pag. 11). Douay, in 1718 onder Frankrijk gebragt, behoorde tot de Zuidelijke Nederlanden.

2) Niet onbelangrijke toelichting verstrekken de volgende Nota Bene's, als een soort inleiding tot het doopboek van Hoogmade door past. Langeveld geschreven. De tusschen ( ) geplaatste letters zijn aanvulling van die met het papier vergaan zijn.

„Omnia ad majore(m Dei gloriam).

N.B. hier moet vooreerst aan(gemerckt) worden dat heer Sonsbeek als past(or) van dese gemeynte met een verwick(eling) is vertrocken anno 1704 midden in de somer, dewijl hij een jansenist was, waarom hem de gemeijnte niet langer wilde hooren. in sijn vertreck is het kerckenboeck vermist." Hier zal het doopregister bedoeld zijn, daar de inschrijver over het door hem aangelegde zegt: „dit is het catholieke kerckenboeck van Esselijkerwoude ende Hoogmade." Er is ook ten raadhuize Woubrugge geen vroeger dan van past. Langeveld aanwezig.

„waerop gevolght is den Eerwaerdigen Heer Alardus Hoflandt als pastor anno 1706 even voor Ke(rst)misse en is gestorven anno 1712 den 11 November godtgeve hem de eeuwige ruste amen.

N.B. van heer Hoflandt zaliger licht nogh een klein hantboeckjen in het Kerckkistjen waer in is aengeteykent, welcke hy in syne jaeren als pastor gedoopt ende getrouwt heeft." Handboekje noch kerkkistje wordt meer gevonden.

„N.B. anno 1714 den 22 maert is den Eerwaerdigen Heer Gerardus Langeve(ld) als pastor hier gekomen, welcke dit boeck heeft aangevangen en da(arin) aangeteijkent welcke hy gedo(opt ende) getrouwt heeft ende die in syn tyt gestorven syn vide retro.

NB. amice successor ora pro ipsius (anima) in tuis sacrificiis ut requiesc(at in pace)."

Een kleine verbetering behoeven alzoo: Burgm.'s MS. Aanteekk., waar

Waarom hij reeds in het najaar van 1714 de statie verliet — zijn laatste doopeling is van 11 Sept. — en, zooals v. H. en past. Burgm. beiden verhalen, naar Antwerpen vertrok, is mij onbekend. Of hij soms voor nood geleend was en nu werd teruggeroepen? Aan zijn portret te zien (een lang, mager in groote batterijpruik gevat gezigtje met pijnlijke trekken, opvallend dunne vingers enz.) zou men zeggen: om reden van ongezondheid. Dat namelijk bedoeld priesterportret, in 1715 niet fraai geschilderd door J. Stael — bij Immerzeel noch Kramm vermeld — J. W. Eelkens verbeeldt, is pastorie-traditie, voor mij berustend op de allezins vertrouwbare mededeeling eener oude huisgenoote van past. v. d. Valk (1807). Ik zou dus willen besluiten, dat de gemeente pastoor Eelkens met dankbare genegenheid geëerd, hij wederkeerig haar innig aangehangen heeft, daar hij een jaar na zijn vertrek zijn portret tot blijvend aandenken overzond. Trouwens hoe verklaarbaar zijn zulke gevoelens in zulken rampspoedigen tijd!

4. JOANNES VAN DER MEIJ.
A° 1714—1748.

Deze romeinsche doctor, bloedverwant van den amsterdamschen beggijnevader en den anderen David van der Meij, eerder pastoor te Voorburg, later president van het Pulcheria-collegie te Leuven, misschien ook van den leidschen pastoor Joannes Arnoldus van der Meij, onderrigt ons dat hij op Driekoningendag 1690 te Amsterdam is geboren; 24 jaar, 8 maanden en 12 dagen ('t is vrij precies) oud was toen hij pastoor werd benoemd; nog, als ware te vreezen dat we ons in de uitrekening zouden ver-

---

past. Langeveld in 1712, en Archief voor Utrecht IV, 126, waar hij in 1713 te Hoogmade komt.

gissen, voegt hij er bij, dat de benoeming plaats had op den 18 September 1714. Deze aanteekeningen zijner hand in het doopboek laten, dunkt mij, zien dat pastoor v. d. Meij een nauwkeurig boeker zijn zal; slechts voor de meerdere juistheid zijner berigten zij gezegd, dat de hier aanwezige brief zijner benoeming door den Internuntius te Brussel Vincentius Santini de dagteekening van 20 September draagt.

Blijkens achterschrift van zijn portret overleed hij (past. Burgm. zegt alhier) den 22 April 1750. Het berust dus kennelijk op eene persoonsverwarring, dat het Archief voor Utrecht (IV, 130) Joannes Arnoldus van der Meij, zooals de onze nergens heet, maar die van 1715—1748 gezegd wordt pastoor te zijn van Oud-Aa en Rijpwetering, in 1752 als pastoor naar Ilpendam, weder in 1756 naar Leiden en eindelijk in 1763 naar Berkel laat verhuizen. Ook Dr. Frenaij gelieve van mijne mededeeling nota te nemen ter verbetering van zijne bladzijde 395 in Dl. VI der Bijdragen; het mogt mij verbazen, dat de op naamletters en cijfers zoo star turende geleerde, na van het Archief voor Utrecht ongewraakt over te nemen, dat v. d. Meij van 1715 (lees 1714) tot 1748 te Oud-Aa en Rijpwetering pastoor was, eenige regels lager van denzelfden persoon schrijft en bewijst dat hij den 5 Juli 1733 priester gewijd is. Hoe onbeholpen ook de tijd, het waren toch de dagen niet van St. Joannes a S. Facundo. [1])

Thans nu we weten welken v. d. Meij we hier vóór ons hebben, veroorloof ik mij naar zijn orthodoxie te onderzoeken, m. a. w. de vraag zijner gemeente te doen: Is hij wel roomsch? Hoe zonderling die vraag in onze dagen over een pastoor klinkt, zevenkwart eeuw vroeger was zij even algemeen als tegenwoordig: Preekt hij mooi?, zij

---

1) Vgl. Breviarum Rom. die XII Junii Lect. 1ª Sec. Noct.

was helaas! noodig, zij was geloofs-act. Het katholieke Nederlandsche volk door het zuiveringsproces van 't Calvinisme nog inniger aan zijn geloof gehecht, gaf tijdens het geklungel met *Jansenisme* en *Clerezie* duidelijker dan sommige theologieboeken te verstaan: ik ben katholiek *omdat* ik roomsch ben; de voorbeelden waarbij het door afwijzing van scheurzieke priesters „der zuiverheid zijns geloofs een monument stichtte", zooals de Cock zich uitdrukt, zijn, inzonderheid ten plattenlande, menigvuldig. Intusschen bleef ook de kwade kant van de door het Jansenisme opgewekte vrees omtrent de orthodoxie van geestelijken niet uit. Uit eigen treurige ervaring hier, door een weinigje togt van buiten elders ontstond een algemeen wantrouwen tegenover de seculiere geestelijkheid. Terugkeer zelfs of herroeping van een argloos misleide scheen in het oog van leeken vertrouwbaar noch vergeving waardig. Niettegenstaande bijv. Nicolaas de Reeder, pastoor te Voorburg, in 1714 even opregt als openbaar der Coddeaansche partij verzaakte, gelukte het hem niet het vertrouwen zijner gemeente te winnen, weshalve hij om verplaatsing verzocht en aan Oegstgeest gegeven werd. [1]) Een komende pastoor was vooraf reeds verdacht; wettige zending gold als maar half voldoenden waarborg van regtzinnigheid in leer en streven, althans de gemeente achtte zich geroepen bij hare verhouding *tot* den pastoor eene *tegenover* hem aan te nemen. En evenals door zulken argwaan de weldadige invloed der herderlijke bediening geschaad werd, gemakkelijk partijschap in eene statie ontstond, de rol van bespieder, bediller, aanklager des pastoors dikwijls gespeeld werd, zoo is, mijns bedunkens, ook uit geen andere oorzaak het nadeelige verschijnsel op de missie geboren, dat het leeken-element in de statie den boven-

---

1) Vgl. *De Godsdienstvriend* van Dec. 1843, bladz. 333.

toon voerde, m. a. w. dat niet zelden de pastoor van het bestuur van kerkzaken was uitgesloten, zelfs in het geestelijke aan notabelen te gehoorzamen had. [1]) Het is der gemeente Oud-Aa en Rijpwetering zeer te vergeven, dat zij op het een noch op het ander uitzondering maakte: het kon van wege het gebeurde niet anders; weldra zag zij bovendien de klauwen van het „spook" het naburig Roelofarendsveen tijdelijker en geestelijker wijze verscheuren. De schrik zat door het bloed. Van een lateren onzer pastoors (v. Westerloo) zingt Pieter L'Ami, de verzemaker der buurtschap, die aan de Rijpwetering „in winkelwaer deed" en lang armmeester was, daarom in zijn *Rouwdicht* nog nadrukkelijk:

Zijn LEERING insgelijks die was ook zoo volmaakt
Dat niemand op de aard daar ooit van heeft gelaakt.

en even als elders gebeurde het hier dat men den pastoor aangaande zijne functien bepalingen oplei zonder hem te hooren: toch was de verstandhouding uitmuntend. Gelukkigerwijs was er iets, wat spoediger dan alles een vreezende gemeente omtrent den komenden pastoor vermogt gerust te stellen, te weten, dat hij in Rome had gestudeerd. Toen de westlandsche aartspriester J. Roos den verschrikten Wateringers een pastoor bragt in den persoon van Rudolf van Beest, was het om hem aangenomen te zien hoog noodig maar ook voldoende te zeggen: „Menschen, hebt geen vrees, dien ik breng is student van Urbanus." Th. de Cock dit verhalend legt er de verzekering naast, dat „zij onverdacht van jansenistische leering zijn, die hunne opleiding aan het Urbanus-collegie ontvan-

1) Zoo heb *ik nog* een pastoor gekend, die van kerkmeesters hoorde hoe laat hij moest beginnen en eindigen met biechthooren; en een ander, die uit eigen beurs kruisweg-staties gekocht had, ze in huis ontving, maar heel zijn leven het hart niet gehad heeft ze in de kerk van kerkmeesters op te hangen.

gen hadden, wijl ze dáár eerbiedige gevoelens jegens den H. Stoel en de gezonde leer als melk aan de moederborst hebben ingedronken." [1]) Wij behooren dus op onze beurt volkomen gerust te zijn dat (al is de bewering van de Cock een en andermaal gelogenstraft) pastoor van der Meij „roomsch" geweest is, want ook hij had te Rome gestudeerd. Aan gezegd Urbanus-collegie, genaamd *Tot voortplanting des Geloofs* volgde v. d. Meij drie jaar de lessen der philosophie en vier die der theologie, in welke beide wetenschappen hij den 8 April 1712 „met aller, aller, aller bijval" den graad van doctor behaalde. Wat meer is en hier als treffende bijzonderheid niet onvermeld mag blijven, v. d. Meij, de toekomstige pastoor van deze door het Jansenisme zoozeer begeerde en bedreigde streek; de man die 25 jaar totaan zijn dood de beroeringen uit verzet tegen Pauselijke beslissing voortspruitend in zijn onmiddellijke nabijheid zou aanschouwen, doctoreerde op verdediging eener waarheid, waarvan de diepe overtuiging, door ootmoed bewaakt, hem en de zijnen in het regte spoor zou houden, namelijk der Pauselijke onfeilbaarheid. Ziehier extract van het perkamenten, met goud en karmin bedrukt in breeden kleurenrand van bloemen en vogels gevat diploom:

„JOSEPH Tituli S. Mariae in Transpontina S.R.E. Presbyter Cardinalis SACRIPANTES &c. Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Praefectus.

.... Quare cum Dilectus nobis in Christo Joannes vander meii Amstelodamensis ejusdem Collegii Alumnus per integrum triennium Philosophiae, ac per quadriennium Theologiae Dogmaticae, Scholasticae et Morali sedulam operam impenderit, vitae ac morum probitate et christiana pietate ac eruditione praeditus idoneusque repertus fuerit:

---

1) *De Petro Codde*, Lib. II. Cap. VI. N° 1. Vgl. N° 7.

volentes juxta praedictarum litterarum tenorem voluntatem dicti Urbani Papae executioni mandare, rigoroso praecedente examine eidem Joanni vander meii Lectionem tum ex Aristotele Lib. 1. de interpr. cap. 8 *In iis quae sunt necesse est affirmationem vel negationem veram esse vel falsam, in futuris autem non similiter se habent.* Tum ex D. Thoma 2ª 2ªᵉ quaest. 1. art. 10. in corp. *Ad illius ergo auctoritatem pertinet editio Symboli, ad cujus auctoritatem pertinet finaliter determinare ea quae sunt fidei, ut ab omnibus inconcussa fide teneantur*, assignandam curavimus, quam quidem lectionem hodie publice in praesentia multorum Illm̃or. et Rm̃or. DD. Praelatorum et celeberrimorum Theologiae ac Philosophiae Professorum, aliorumque clarissimorum Virorum ita docte, eleganter et copiose, miro ac pulcherrimo ordine legit ac recitavit declarando, eruendo utrimque Conclusiones ex assignatis textibus, ex Aristotelis quidem *Propositionum de futuro contingenti neutra est determinate vera aut falsa*, ex D. Thomae vero *Romanus Pontifex, ex Cathedra loquens, et decernens controversias fidei, est infallibilis* comprobando, distinguendo, pro et contra arguendo, dubitationes proponendo, illasque resolvendo, argumentisque Admodum R.D. Francisci Dominici Bencini Sac. Theologiae ac Philosophiae Doctoris et in eodem Collegio controversiarum Fidei Professoris, ac admodum R.P. Caietani Corazzae Ordinis Clericorum Regularium Minorum S. Theologiae ac Philosophiae Professoris, ac ejusdem Philosophiae in eodem Collegio Lectoris, aucte ac Magistrali more respondendo, ut ab omnibus Philosophiae et Sac. Theologiae Doctoribus idoneus habitus et aestimatus fuerit, et propterea unanimi consensu, concorditer pari voto, viva voce, cujusque suffragiis, ac nemine penitus, penitus, penitusque discrepante, Philosophiae ac S. Theologiae Laurea Doctorali dignum approbarunt"....

Daar v. d. Meij lang te Rome was, is de gissing niet ongegrond, dat van hem ter pastorie alhier verbleven is een spanen doos met *Agnus Dei* meerendeels uit de jaren van Paus Clemens XI, benevens een kistje Reliquiën, waar reeds vroeger over vermeld is, dat Z. Hoogw. de Bisschop van Haarlem ze geauthenticeerd en den 9 Sept. 1869 er het hoogaltaar onzer St. Bavo-kerk mee geconsacreerd heeft. Aangezien nu deze Reliquiën, volgens den echtheidsbrief van 22 Mei 1714 uit het Coemeterium S[ti] Calepodii te Rome opgegraven, aan de kerk van Crommeniedijk in Noord-Holland geschonken zijn en daarenboven in ons archief een Pauselijk schrijven *sub plumbo* van 1713 berust, waarbij Clemens XI aan de leden eener in de kerk van Crommeniedijk bestaande of kanoniek op te rigten „Broederschap ter eere der H. Drievuldigheid tot ondersteuning des naasten maar niet van één gild alleen" geestelijke gunsten toestaat, zoo komt het mij weder waarschijnlijk voor, dat v. d. Meij zich in zijn eerste priesterjaar te Crommeniedijk bevond; dat hij door invloed zijner kennissen te Rome het genoemde had weten te verkrijgen, waarvan echter de aankomst hier te lande, althans wat de Reliquiën betreft, zamenviel met zijn vertrek naar Oud-Ade.

Joannes van der Meij is 34 jaar alhier pastoor geweest. In zijn tijd, ten jare 1726 daagde de halve eeuw van ellende over Roelofarendsveen onder den druk van het Jansenisme. Daaromtrent hebben *wij* slechts het volgende aan te stippen.

De Ap. Vicaris J. van Bijlevelt had aan de omliggende pastoors algeheele jurisdictie verstrekt over de van den jansenisten bisschop ingenomen statie. Te beginnen met den 30 November 1726, de maand zelve waarin de ongelukkige Jaques du Pré [1]) binnendrong, werden hier jaar-

1) Du Pré, anagram: Perdu; hij verbrandde. Bejaarde lieden hebben mij

lijks meer dan 40 kinderen uit de Veene gedoopt, onder langzame vermindering tot 25, een bewijs hoe er de bevolking ten gevolge der godsdienst-onlusten afnam. Evenzoo ging het met de huwelijken. Het R K. Jaarboek van 1843 (bladz. 132) het getal communicanten opgevend lijft ten onregte Roelofarendsveen geheel bij Oud-Aa in, want zeker is dat het zuidelijk gedeelte zich om geestelijke hulp naar Hoogmade vervoegde, gelijk dan ook over hetzelfde verloop van 50 jaren ettelijke gedoopten en getrouwden uit de Veene in de Hoogmaasche registers staan vermeld. Hoe het in ziektegevallen en stervensnood toeging is in de Bijdragen reeds ten deele verhaald; het schijnt nogtans dat men ook buiten geval van noodzakelijkheid de Rubriek, als het zoo uitkwam, rustig liet slapen. Als bijv. den 24 April 1742 de dordrechtsche pastoor Nico-

als mededeeling hunner ouders overgeleverd, dat du Pré voor zijn persoon een doodgoede man was, die als hij langs het pad door oud en jong werd uitgejouwd, met steenen en verrot ooft werd nageworpen, niet op- of omzag, maar volstrekt zwijgend verdroeg; „een kwader gast was zijn kapelaan." Het is niet waarschijnlijk dat Barchman den herder bijna zonder schapen nog een kapelaan heeft toegevoegd. Het „kwader gast" doelt welligt op zekeren Anselmus de Moor, benedictijn van Vlierbeek, welke bij du Pré inwoonde en het officie van koster en keukenmeid waarnam, niemand toch wilde bij den jansenist in dienst zijn. Backhusius heeft van hem opgeteekend: „*Anselmus de Moor*, ordinis sancti Benedicti, abbatiae Vlierbacensis monachus ac ejusdem abbatiae oeconomus. Cum in constitutionem *Unigenitus* multa saepe absurda effutiisset ac auctoritate apostolica legitime admonitus, ut formulario Alexandrino subscriberet et constitutionem *Unigenitus* acceptaret, id penitus recusasset, ab omni ordinum excercitio suspensus, ac ipsa etiam communione laica privatus est. Verum ipse clam fugit in Hollandiam. Jam (1781) in pago Roelevaertjesveen apud Jacobum Du Pré, qui praedicti pagi stationem catholicam invasit ac sacrilege excolit, domicilium posuit, ac ibi, licet a divinis suspensus ac excommunicatus, sacris mysteriis in dies sese audet ingerere" (*Catalogus seu compendiosa descriptio sacerdotum refractariorum, qui in Belgio confoederato ab Ecclesia Romano-Catholica secessionem fecerunt novamque in his partibus ecclesiam seu factionem condiderunt*, naar het eigenhandig M.S. ter pastorie van Buitenveldert gecopieerd en geplaatst in Tome XI van de *Analectes pour servir à l'histoire ecclesiastique de la Belgique* beide door pater A. v. Lommel S. J.).

laas Brands zijn neef den heer Jan Brands alhier zal trouwen aan mejufvrouw Maria Elisabeth van Wetering, wordt het huwelijk aan huis van de bruid te Oude-Wetering gesloten, terwijl pastoor van der Meij er bij assisteert als een van de twee getuigen. (Trouwb.)

Men weet hoe schout en ambachtsbewaarders van Alkemade aanhoudend van 1732 tot het najaar 1770 toe door middel van rekest bij de Staten van Holland aandrongen om een roomsch katholiek priester voor Roelofarendsveen; hoe niets mogt baten; hoe altoos „de finale Resolutie tot nadere deliberatie werd uitgesteld", totdat eindelijk de Almogende de taak van Grootmogenden overnam. Schoon deze bemoeiing van het burgerlijk bestuur haar naaste aanleiding vond in de ontvolking en verarming van het ambacht, behoort nogtans ter verdiende waardeering er van niet onvermeld gelaten, dat van het eindeloos talmen in den Haag zelfs geen schaduw van schuld op Alkemade valt. Niet genoeg dat het bestuur in vereeniging met de katholieken rekestreerde, het zorgde tevens dat de rekesten onmogelijk ongelezen konden blijven, daar zij in even groot aantal als de Hooge Vergadering leden telde werden opgestuurd. Ten laatste heeft het zich nog de moeite en de kosten getroost van de geschreven bede in persoon te gaan ondersteunen. In het „Notul-boeck" staat: „Convocatie 7 Maart 1771.... Tenselven dage bij deselve geresumeert seekere missive van den Hr. Soutman aan de WelEd. Heer Adriaan Bax (zoo heette de schout) uit 's Hage geschreven. daarop geresolveert dat Schout & twee gecomiteerde ambagtsbewaarders sig by de eerste gelegenheyt in 's Hage zouden adresseeren by de respective Gecommiteerders van iedere stad, ten eynde aan te dringen 't versoek by request aan Haar Edel Grootmogende gedaan en aan ieder stad ter Advis overgesonden, t selve Favorabel te Expedieeren tot bereyking vant oogmerk om

in de Roelofarendsveen een Roomsch Priester te hebben. In kennisse van mij secrets. A.H.E. van Banchem."

Ten slotte nog een opmerking aangaande eene bijzonderheid. In de *Schets der Geschiedenis van de R. K. Gemeente Roelofarendsveen*, R. K. Jaarboek 1844, wordt verhaald, dat, als du Pré op Zondag 24 Nov. 1726 den katechismus wilde verklaren, er groot rumoer in de kerk ontstond, het volk hem uit de kerk en de plaats dreef en „had hij zich niet in het regthuis te Oude-Wetering verborgen, gewisselijk had hij er het leven niet afgebragt." Zoo werkelijk het *regthuis* tot schuilplaats heeft gediend, dan zal men *Rijp*-Wetering in plaats van *Oude*-Wetering behooren te lezen. Het regthuis van Alkemade was toen aan de Oude-Wetering nog niet. Volgens het Notul-boek werd „den Vergulden Vos aan de Rijpweteringe alwaer het Regthuis dezer Heerlijkheid placht gehouden te werden" den 13 Maart 1732 bij openbare veiling verkocht, en het regthuis toen naar Oude-Wetering „verplaatst", waar de eerste vergadering gehouden werd bij convocatie van 2 Sept. 1734. Dat du Pré op *Rijp*wetering aan (de kerkelijke gemeente uit) werd voortgejaagd, schijnt ook te volgen uit hetgeen de Ap. Vicaris J. v. Bijlevelt in zijn Relaas en in een brief aan Hoynck v. Papendrecht (zie Bijdragen V, 419) omtrent het gebeurde verhaalt. Daar wordt eerstens slechts van *de Weteringh* gesproken: in Alkemade liggen Oude-, Nieuwe- en Rijp- *Wetering*, behoorende de beide eersten, toen als nu, tot de kerkelijke gemeente Roelofarendsveen. Vervolgens, dat „zij hem hebben gedreven tot de Weteringh toe, *sijnde distantie van 3 quartier uurs*" (*„een half uur gaans*" heeft het Relaas): van Roelofarendsveen tot Rijpwetering is de afstand drie kwartier, tot Oude-Wetering echter maar een tien minuten. Eindelijk, na hem ver genoeg te hebben achtervolgd, deed men hem beloven dat hij nooit terug zou

komen; hij schijnt dus buiten het kerkelijk grondgebied te zijn gedreven, wat stellig ook de bedoeling van het volk was. „*Tot de Weteringh toe*" mag in onze veronderstelling op zijn letterlijkst worden verstaan: gezegde „Vos" was aan het eind van den *Langen weg* en was het *eerste* huis, de tegenwoordige herberg, naar men mij inlichtte, van de wed. Zoetemelk, nog voortdurend tot het houden van vergadering door polderbesturen gebruikt.

Zooals reeds verhaald is overleed J. v. d. Meij in 1750, het pastoorschap echter ging twee jaar vóór zijn dood op een opvolger over.

Jammer dat ik deze schaarsche berigten omtrent pastoor v. d. Meij, in wiens langdurig verblijf alleen we reeds een gunst der Voorzienigheid zien, daar we dientengevolge tegen Barchman-Wuytiers en zijn knecht waren beveiligd, niet anders weet aan te vullen dan met iets belangrijks ten laste; namelijk, dat de geleerde man in zijn pastorele administratie geweest is wat in de huishouding heet een slons. Sedert den 3 Januari 1733, dus over een verloop van 15 jaren, waren de doop- en trouwregisters — waar hij zelf van October 1727 af geen hand meer aan geslagen had — oningevuld gebleven, maar lag het over doop- en huwelijkszaken aangeteekende hier en daar op kleine, losse papiertjes verstrooid. Gelukkig dat de tweede opvolger zich over de honderden snippers heeft ontfermd.

5. FLORENTIUS FACKER.

A° 1748—1750.

Zijn Eerw. is geboren Hagenaar. Het Archief voor Utrecht II, 159 (*Naamlijst*) geeft aan dat F. F. van 1732 tot 1736 te Schipluiden en van 1737 tot 1746? te Bergen pastoor geweest is. Nu er van zijn laatste standplaats „Oud-Aa en Rijpwetering" niet wordt gerept, is dit zeker

toe te schrijven aan het ontbreken van pastoorsboekjes tusschen 1733 en 1757, gelijk de bewerkers van de *Naamlijst* den lezer vooraf opmerkzaam hebben gemaakt. Doch ook past. Burgmeijer wist niet waar dezen geestelijke onder onze pastoors te plaatsen. Z.Ew. noemt hem verkeerd „Aegidius de Fakker" en stelt hem een twintig jaren te laat. Het zal den verdienstelijken aanteekenaar onbekend geweest zijn, dat pastoor van der Meij twee jaar vóór zijn overlijden uit de herderlijke bediening ontslagen werd, in welk kort tijdsbestek juist Facker haar waarnam; diensvolgens liet hij v. d. Meij totaan zijn sterfjaar 1750 blijven en zag zoodoende geen opening waar Facker in te voegen. Door het doopboek werden we omtrent een en ander volkomen ingelicht, daar staat: „Cathalogus Baptizatorum a 5a Junii 1748 Qna Die hujus pastoratus Onus suscepi Florentius Facker haga Batavus."

Deze pastoor liet de snippermand van v. d. Meij ongeroerd, maar legde registers aan, waarin hij de in zijn tijd gedoopten en getrouwden boekte. Hij was hier nog geen twee volle jaren in bediening; hij doopte voor het laatst op den 19 Februari 1750 en stierf in de lente van dat jaar.

„Op den 1sten September 1750 is den schout en ambagtsbewaarders alhier gecommitteert om op den 8, 9 off 10 deser maand te confereren met Fakker en Meurs als aangestelde curateuren in den insolventen boedel van wijlen past. florentius Fakker om deselve te disponeeren soo dra doenlijk de penningen van den voorn. boedel onder haar berustende ter secretarije te consigneeren en daarvan te doen rekening ten eijnde daarover kan worden gehouden Judicium praeferentiae et concurrentiae om alsoo uijt den wegh te nemen de moeijelijkheden welke gemoveert worden door de Crediteuren die sij tot nogh toe niet gekent hebben. Ter ordonnantie van Schout en Schepenen

B. N. Bronkhorst.

„Op donderdag 30 Sept. 1784.

Nadat door den ad interim schout was gecommuniceert dat Zijn WEd. door den Ed. mog. Heer Fiscaal was onderhouden over het openbreken van een kist en het vervoeren van goederen en gelden welke door of van wegen C. Haeck zouden zijn geschied, is bij 't collegie geresolveert om inspectie te gaan nemen van de goederen en gelden behoorende tot den insolventen Boedel van de Pastoor Fakker leggende in een kist staande in t Huijs van den geabsenteerden Bailliuw Haeck. [1]) Welke inspectie dadelijk gedaan zijnde en de voorsz. kist nadien men met de sleutel daartoe behoorende in deselve niet komen konde, zijnde opengebroken is in deselve vermist 12 zilveren Lepels en 12 dito vorken mitsgaders een zilveren schenkbord en 2 dito Eijer Lepeltjes, doch waarvan, volgens bekomen informatie is gebleeken dat 6 zilveren Lepels en 6 dito vorken en de 2 Eijer Lepeltjes waaren in den boedel van Haeck en dat de andere 6 Lepels en 6 vorken benevens het schenkbord onder Willem Gildenhuijs (deze was schepen) waaren berustende. Waarop is geresolveert de 6 Lepels en 6 vorken en schenkbord aan Willem Gildenhuijs tot nader ordre in gebruik te laten en de Lepels en Vorken in den Boedel van Haeck zijnde weder in de kist te bezorgen en deselve kist metter eersten weder sluijtende te maken met 2 overvalletjes daaraan en die te voorzien met twee hangsloten waarvan aan twee amb[s] ieder een sleutel en aan den schout de middelste zal worden ter hand gesteld." [2])

In één geval blijft er voor hem, die eenigermate met de burgerlijke geschiedenis van Alkemade bekend is weinig raadselachtigs in deze officieele „insolventie" over.

---

1) Den met de noorderzon vertrokken ganwdief, over wien aanstonds een woord.

2) Notul-boeken van Alkemade voor beide citaten.

De fiskus van het ambacht is *qualitate qua* de voorname schuldeischer, hij klampt den boedel aan en bezit (bewaart) er na 30 jaren nog van *in natura;* wat een en ander in verband met den uiterst korten diensttijd van pastoor Facker het vermoeden wettigt, dat hier het beruchte admissie-geld dier dagen in het spel is, de eisch eener groote geldsom aan den baillnw hetzij in eens, hetzij (in het gunstigste geval, onder belofte) bij gedeelten te voldoen, wilde men als pastoor „geadmitteerd", toegelaten wezen. [1]) Zoo pastoor Facker van een sober inkomen het laatste overschot misschien door twee drie maanden ziek zijn zag te loor gaan, zijne gemeente was even onvermogend te voldoen: het geheele ambacht, bestuurskas en burgerij, was doodarm, na eerst van het Jansenisme te zijn aangegrijnsd, werden we het nu gedaan van den honger.

Inderdaad ter Hooge en Vrije Heerlijkheid Alkemade was het in het midden der XVIII[de] eeuw alles behalve heerlijk.. „'t Mishandelde ambagt" is haar teekenachtige naam in ambtelijke stukken, als besproken wordt hoe het „uyt deszelvs gedelabeerden toestand te redden", waar het in gebragt was door de even stoute als geslepene dieverijen van den bailluw en schout Mr. Reinier Bongaerdts met den secretaris Jacobus van Santen; door de verzuimen of erger van den bailluw en schout Pieter Jan Wierman, en naderhand opnieuw door de eerlooze praktijken van den bailluw en schout Mr. Cornelis Haeck. Al die heeren in hunne hoedanigheid van gaarder der verpondingen en andere verpligte opbrengsten. De Ambachtsheer of Ambachtsvrouw deed weinig anders dan

1) Naar aanleiding van: „Geen roomsch priester mag dienst doen, tenzij het hem. door de Burgemeesters in de steden en door de Bailluws ten plattenlande worde toegelaten." Plakaat der Staten van Holland en Westfriesland van 21 Sept. 1730, Er stond niet: „*gratis* toegelaten."

verlei-brieven teekenen, overigens wel te vreden, als de verhuring der tienden wat opbragt en de recognitie-gelden op de ambten („ambachten") jaarlijks inkwamen. Rekening en verantwoording van gelden door kashouders werd gevraagd noch gegeven, terwijl de schepenen en ambachtsbewaarders van hunnen kant, naar 's lands wijs en 's lands eer op en top ter goeder trouw, nog vaster dan tegenwoordig de niet bedrogenen in kaasverkoop de overtuiging hadden „dat het geld bij meneer goed bewaard was." Onder het bestuur van den bailluw Mr. Johan Francken (1731—1763), die de zaken een beteren weg heenstuurde, lekten vreeselijke geschiedenissen uit. Bongaerdts (1690—1720) had onder zeker voorwendsel den secretaris Jacobus van Santen, ontvanger van het personeel, weten te bewegen, om behalve het daarvoor staand procent, zich nog 4 ten honderd van de aanslagen toe te eigenen; met medeweten wel zoozóó van een paar bestuursleden, maar zonder dat zulks door schepenen en ambachtsbewaarders was goedgekeurd. Na verloop van tijd ligt hij van Santen uit 't zaal en neemt zelf den post met de nieuwe revenuen over. Van P. J. Wierman (1720—1731) zijn opvolger, ook in bijposten, blijken daarenboven schuldige nalatigheden als gaarder der extraordinaire verpondingen. Dit een en ander bedroeg te zamen een schade voor de ambachtskassa, buitendien met een schuld van ƒ 3000 tegen 5½ ten honderd bezwaard, van over de ƒ 12000. In 1733 wordt Wierman voor zich maar vooral als erfgenaam van Bongaerdts, daar hij met diens weduwe was getrouwd, tot betaling gesommeerd, ook Pieter van Santen te Brussel (de katholieke familie van Santen was eene van die uit Roelofarendsveen om de jansenistische onlusten naar Brabant was vertrokken) voor zijn vader Jacobus van Santen aangesproken voor de som van ƒ 3836 : 16. De uitstaande verschillen met P. J. Wierman werden den 6 Maart 1735

in haar tegenwoordige gedaante niet wordt bedoeld en moppen van den steen- niet van den koekbakker zijn bedongen, m. a. w. een vracht puin uit de afbraak tot stijving van de polderka. Jaarlijks werden ettelijke huizen afgebroken, soms tien, twintig tegelijk; en als volgens Resolutiën van 28 Februari 1732 en 31 October 1741 daarvan elk jaar aan Edelmogenden opgaaf werd gedaan, sluit de lijst telkens met deze woorden: „zonder dat er wijders nieuwe getimmerten zijn gemaakt, of aan de bestaande huizen melioratien noemenswaard." Als de verpligte opbrengsten van een gering pand te zwaar drukten, vooral als een nieuwe of verhoogde omslag niet in verhouding was tot de kas der bezitters — iets wat om aanstonds te vermelden reden gemakkelijk plaats had —, dacht men er niet aan het perceel te bekusten of te verkoopen, maar dan was het aan de orde het eenvoudig te „abandonneeren", tot groot gejammer van het ambachtsbestuur, dat nu geen verponding meer trok, met het „geabandonneerde", hetzij huis, land of werf, geen weg wist en zeer blijde was als iemand het voor de verponding in eigendom wilde aanvaarden.

Tot bevestiging van zooveel ongelooflijks is slechts noodig, hier en daar het Notul-boek van Alkemades vroede mannen op te slaan.

1734, 1 Dec. „Wyders gedelibereert om het Ambagt te ontlasten van de jaarlyks ongelden spruytende uijt eenige geabandonneerde en vrugte Looze landen en geresolveert om aan Pieter van Hees op te dragen 2 mo. 187 Roede buytenland gestaan hebbende ten name van Corn. Tijsse Zaal.

Nog een partije buijtenland groot 444½ Roede gestaan

---

in het doopboek voor ten jare 1712 als bewoond door Pieter jacopse Craen × Jannetie jacobs.

hebbende in de gaarboeken ten name van Dirk Corsse van Stijn sulks om boven de ontlasting van de ord. en Ext. verpondinge eens te fourneeren inde ambagts cassa een som van 5 gulde 5 stvs." Te zamen dus 3 morgen land in koop voor vijf gulden vijf en twintig centen.

1735, 18 Juli. „En is tenselven dage aan Hijndrik Kervel overgeve t Land van Will. Salomons voor de verpondinge." Dat is nog goedkooper.

1735, 8 Sept. „is aan Bastiaan Huybertse van Dalen wonende in de Cage opgedragen seeker werfie twelk in de Cage was geabandonneert geworden en op den 4 maert 1734 in publicque vyling niets heeft mogen gelden."

1736, 19 Jan. „Nog is thuis van Cryntje Burger in de Cage, aangeslagen voor 2 : 10 vermindert en gesteld op 30 stvs. s jaars, also het te dugte staet dat sij andersints t voorn. huijs soude Abandonneeren en tot Lasten van t Ambagt laten."

(Vervolgens ontbreken over jaren de Notulen der gewone Convocaties.)

Tusschen 1742 en 1768 werden 51 huizen afgebroken; buurt en nummer als op de lijst.

1767, 28 Juli „is door de HoogEd. Vrouwe (van Alkemade enz.) E(lisabeth) M(aria Cromhout) B(aronesse) D(ouairière) van Wassenaer verhuring van de Tienden gehouden van t oude Weeteringbon provenieerde *f* 39 : 12. t Kager Hoek en meerbon mitsgaders tveender en Rijpweeteringerbon met der anderen byeengeveylt hebben niets mogen gelden dus Nihil."

Hiermede heeft de lezer van elke koopwaar een monster. Wat overigens de vele ingezetenen betreft, die wel gewenscht hadden hun maag te kunnen „abandonneeren", voor hen werd, bij wanbetaling van accijns, maar van dwangmiddelen afgezien. Het geduld van pachter [1]) Zout-

1) d. i. ontvanger van „den Impost op de Verteeringe."

man is wel aan 't einde, hij vraagt om executie onder inlevering aan den officier van Alkemade van een lange „Restant Lijst so van coffij tee toebak booter en koolen" over drie jaren; maar, meedoogend genoeg, „is door Schout en Amb[s] bevonde dat de meeste personen in gem. lijst vermelt zijn ten eenenmale onvermogende, zijnde bij de presente Leeden geresolveert om aan den voorn. pagter te vertonen den slegten staat en toestant van de Ingezetenen in de voorn. Lijst gementioneert met bijvoeging van ingevalle hij op 't rigoreust met de Executie wilde voortgaan, schout en geregte sig by req.[e] soude adresseren aan het WelEd. Collegie van gecommitteerde Raden, en aldaer vertonen den soberen toestant der voorn. personen en dat ingevalle den pagter met de Executie voortgaat, verre het grootste gedeelte van die menschen onvermijdelijk tot Lasten van den arme soude moeten komen."

Wie nu, naar oorzaken hebbende gezocht, de schuld van zooveel armelijks, behalve aan de slaphandigheid der XVIII[de] eeuw, aan plaatselijke toestanden, met name aan de 50-jarige overheersching der jansenisten te Roelofarendsveen, zou wijten, zou, inzonderheid wat gezegd gedeelte van Alkemade aangaat, een maar al te zeer gegrond oordeel vellen. Men behoeft de rekesten van het ambachtsbestuur slechts in te zien, om te weten wat voor die buurtschap en voor heel de burgerlijke gemeente de tijdelijke gevolgen waren van de dwingelandij der pseudo-aartsbisschoppen Barchman en van der Croon. In dat van 14 Febr. 1732 bijv. wordt geklaagd:

„Het is dan Edele Mogende Heeren! met ons voorschreven ambagt zodanig gesteld dat tsedert den voorschreven tijd van vyf jaren verscheide van de allerbeste huyzen van het Veen zyn komen ledig te staan, en dat het ergste is de landhuuren wel op een derde zijn vermindert, waar door sommige eigenaars, die voor dezen

ordentelyk konden voldoen, alsnu naauwelyks in staat zijn om de gemeene landsmiddelen en particuliere ambagtskosten te konnen betalen, en het welk dan ook al verders de oorzaak is dat er altans (al, reeds) zoo vele restanten zijn van verpondingen, deweike zelfs met executie der arme ingesetenen niet konnen worden betaald.

Dat de voornaamste oorzaake van alle die voorschreeve rampen daar van daan komt dat verscheyde der gegoedste ingesetenen tsedert dien voorschreeven tyd vertrokken zyn uit het voorschreven ambagt, ten deele na andere quartieren daar dezelve vrye gelegentheid hebben, om, volgens haar conscientie haaren Godsdienst te konnen oeffenen en daar zy in ziekte en afsterven van een oudroomsch [1]) priester konnen worden geadsisteerd.

Daar men integendeel tsedert dien voorschreeven tyd in het gemelde ambagt met de uiterste droefheid en medelyden heeft gesien, dat de elendige en de agoniserende kranken, op sleden en schuiten moeten worden vervoerd na de naburige plaatsen, om van een oud-roomsch priester in hun uiterste te konnen worden geadsisteerd, hebbende de jammerlijke ondervinding reeds menigmaal geleerd, dat zy door de ongemakken van de lugt, in het

1) Reeds is in de Bijdragen (V, 422) gewezen op het vreemde der benaming *oud-roomsch* om een katholiek priester aan te duiden. Ja, zij klinkt *in onzen tijd* vreemd, doch men bedenke, dat zij in gemeld rekest anterieur is aan het gebruik later door de jansenisten van Nederland en hedendaags door schismatieken in Duitschland er van gemaakt om hunne sekte te stempelen. In de pen van den protestantschen bailluw heeft zij, mijns bedunkens, iets naïefs. Hij wist in Alkemade van een zeer *oud* roomsch geloof met zijne priesters, terwijl het verschijnsel van een ingedrongen jansenist, die zich wel roomsch noemde, maar met wien bijna niemand der geheel roomsche buurt kerkelijke gemeenschap wilde houden, hem als een groote *nieuwigheid* voorkwam; zoodat rekestranten om bij Edelmogenden, die den jansenist misschien ook voor roomsch aanzien, niet verkeerd te worden begrepen, juist ter uitsluiting van een *jansenist-roomsch* om een *oud-roomsch* priester vragen.

transport afsterven, eer zy bij den priester zyn geweest, of in derzelver retour overlijden.

Dat andere van die voorschreeven roomsche ingesetenen om dezelfde redenen reeds zyn vertrokken naar Braband; en waardoor dan ook den staat van (ge)goede ingesetenen werd ontbloot en merkelijk nadeel komt te lijden.

Dat zich actueelyk wederom een van de gegoedste van het geheele ambagt gereed maakt om insgelijks naar Braband te vertrekken, en door welkers middelen en uitgebreide koopmanschap verscheidene mindere huishoudingen bestaan, dewelke daardoor zeer veel zouden komen te lijden.

Dat bovendien alle andere ingesetenen van het Veen (omtrent vijf-en-twintig familien uitgesonderd, en dat van de minst gegoede), op andere plaatsen te kerke gaan, en daardoor het gereede geld, zoo voor vreemde priesters, als andere dagelijksche consumtien, ten ockasie van die kerkgang, buiten het ambagt geraakt, en waardoor het voorschreven verval van die weleer zoo een florisante buurt en ambagt dan wel particulierlijk mede wordt veroorzaakt."

Niettemin was de algemeene, langzaam maar zeker werkende oorzaak van achteruitgang en verarming van partikulieren gelegen — juist het omgekeerde van tegenwoordig — in de al te weinige behoeften van den boerestand. Schoon de Groote meer gevraagd en ongevraagd haar vette slib en bagger over de landerijen vleide, zoodat van dien kant niets aan dezer vruchtbaarheid ontbrak, werd er karig getrokken, omdat er luttel gewerkt werd, en om meer te doen daar scheen geen reden voor. Waar is het, dat het veengraven den graswortel op beter en vochtiger specie bragt, doch even waar, dat de Vrouwe-Ven, die niet is uitgeveend, thans tot het vruchtbaarste gedeelte van Alkemade behoort. Het schortte minder aan den grond dan aan vlijt en studie. Pas toen de verveening der polders in gang was en de landman door middel der

geeischte waarborgspenningen gedwongen werd een rentegevend kapitaal op zijn eigen goed te beleggen, werd het nut van *spaar*penningen ingezien, evenals in 1769 en volgende jaren, toen in Alkemade algemeen en hevig de veepest woedde, beter begrepen werd, dat alvorens koeien te melken er geld zijn moest om ze te koopen. Doch helaas, de rampen kwamen, gelijk 't nog gaat, voor de meesten te vroeg.

In hoever deze schets van Alkemades armelijken toestand verklaring geeft op pastoor Fackers onvermogen tot kwijting hetzij van admissie-geld of van ambachtslasten, mag een voorgenomen verder onderzoek van het burgerlijk archief — een kerkrekenboek van dien tijd bestaat niet — nader ophelderen; *nader*, want moeilijk valt te ontkennen, dat er voor den Christus weinig overschiet, waar de Fiskus, zelfs met executie, niet vindt. In allen deele blijkt er uit, ter hoe goeder ure de katholieken zich bevlijtigden fondsen te maken, waaruit elkaar in nood bij te staan; zoodat de schets als een inleiding strekken kan tot de niet onbelangrijke geschiedenis van het Armenfonds der Vrije en Lage Boekhorst, welke, als behoorende *Armverzorging* ook tot het program der Bijdragen, hierna volgt.

6. ALBERTUS THEODORUS VAN AALST.

A° 1750—1758.

Het Archief voor Utrecht (III, 275) heeft: „*Albertus Theodorus* van Aelst geboren te Amsterdam; laatstelijk kapelaan te Abcoude 1737–39; alhier (d. i. te Harderwijk) pastoor 20 April 1739–42; voorts te Zwaag 1742–45, te Noordwijkerhout 1745–50, te Oude-Ade 1750–† 1759." In de opgaaf tot hoelang is dus het Archief in verschil van een jaar met de onze, echter ook met die van hetzelfde Archief vroeger (II, 143), waar het met ons over-

eenkomt. Wij meenen 1758 voor het eindjaar te moeten houden; doch men zal met den eenen voet in het oude, met den anderen op het nieuwe jaar gestaan hebben toen van Aalst overleed of eindigde pastoor te zijn, daar zijn opvolger voor het eerst doopte op den 5. Januari 1759.

Pastoor van Aalst, wiens naam ik met dankbare vereering uitspreek, omdat hij op den dank van Alkemades katholieken een blijvend regt heeft, teekent zelf in het boek van Facker, waarin hij vervolgens doopelingen en getrouwden voortging in te schrijven, aan, dat hij op den eersten dag der maand Mei uit Noordwijkerhout wettig gezonden den last der herderlijke bediening hier opnam. Reeds was hij van 1729–1732 bij v. d. Meij kapelaan geweest; of juister gezegd, uit vergelijking is het onbetwistbaar, dat *zijn* hand over genoemd tijdsverloop de gedoopten en gehuwden in het bestaand register boekte, eene dienstwilligheid, waarin v. d. Meij's latere kapelaans, als de Waal, Dijkman, Kuijter, onzen zorgzamen van Aalst niet hebben nagevolgd.

Zekerlijk geen aangename verrassing, nu als pastoor terugkomende te zien, dat de pastorele registers sedert zijn vertrek nagenoeg blanco waren gebleven. Doch hij was opvolger, dus rekende hij zich erfgenaam van verzuimen. Na de eerste tijdroovende bezigheden aan de snippermand, met inhoud van huis- en sacristeikastjes en wat in klopjes-kamer te Rijpwetering werd gevonden, aangevuld, te hebben volbragt, nam hij een flink smal-folioboek en schreef: „Sequentes baptizati sunt a Rev. domino Joanne van der Meij ab anno 1733 3ª Januarii usque ad Annum 1748 3ª Junii inclusive, et a me Alberto Theod. van Aalst in unum collecti." Evenzoo vóór de huwelijken in hetzelfde boek omgekeerd: „Matrimonio juncti a Reverendo Dn̄o Joanne van der Meij ab anno 1733 25 Januarii ad annum 1748 4 Febr. inclusive et a me Alberto Theod.

van Aalst in unum redacti." Nu weet de lezer reeds dat de gemeente van Roelofarendsveen om evenveel plaats vroeg als zijn eigene statie, en dat het werk liep over een reeks van 15 jaren. Zóó groote voorraad was er dan ook te boeken, dat de beide regtstandig zelfs gedrongen beschreven helften van 't register elkaar bijna raken. En toen de verdienstige man den verdrietigen arbeid gedaan achtte, was deze in lang niet geeindigd; aanhoudend werden nog snippers gevonden; van Aalst schreef over, vroeg spelden, naald en draad en stak of naaide het „bewijs" zoo goed het kon op de bladzijde waar 't behoorde vast, zoodoende zijn boek met vlaggetjes bezaaiend. Hieromtrent schreef hij deze „Nota bene": „Hic et illic inveniuntur sectalae in foliis alligatae. Illi baptizati postea inventi sunt et in qutum potui suo loco applicavi." Inderdaad ik moet altoos lagchen, ziende naar het portret van v. d. Meij, hij zit in gebloemde japon, met manchetjes aan in een groot boek van blad over te schrijven. Of het er om gedaan is? Maar de gedachtenis van van Aalst blijft in zegening wegens een arbeid, die naderhand honderde malen, niet slechts in zaken van priesterlijke zorg, maar ook voor indemnisatie-acten, bij kwesties aan wees- en momboirkamer, enz. werd geraadpleegd, alzoo geestelijker en tijdelijker wijze ten nutte van velen was en in 1812 Napoleon den „Burgerlijken-stand" hielp formeeren.

Pastoor van Aalst was een man, die met zijne gemeentenaren, zooals men 't noemt, meeleefde. Aan hun vreugde als aan hun kommer nam hij vaderlijk deel. Hij was dichter, en als zoodanig is zijn naam nog op de lippen. Wanneer er op een feest in den huiselijken kring wat moois moest voorgedragen worden, maakte hij voor den verzoeker op de gelegenheid verzen; de vernielende aard van „schoonmakenstijd" heeft schuld, dat een oude parochiaan in gebreke van hare beloften bleef mij gedichten des

pastoors te vereeren. Het spreekt van zelf, dat sedert de Resolutie van 10 Mei 1704 buiten werking was, toen het, althans oogluikend, werd toegelaten om, des gevraagd, in aangrenzende gemeenten geestelijke hulp te bieden, de omliggende pastoors, met name die van „Oud-Aa-Rijpwetering", volgens mandaat hun pligt hebben gedaan, met de Paus-getrouwe Veeners in stervensnood van de H. Sakramenten ter plaatse zelve te gaan voorzien. Van van Aalst duiden de bescheiden (rand- of bijschrift in de registers) aan, dat hij meer deed dan het strikt noodzakelijke; dat hij naar Roelofarendsveen trok, reeds als hij kennis bekwam van een zwak geborene en dan aan huis zelf doopte; ook dat hij van tijd tot tijd, soms alleen, soms vergezeld van zijn kapelaan van Wetering, den *Langen weg* maakte en den dag er voor nam, om in de Veene liggende zieken enz. door een bezoek te troosten. Het is derhalve niet gewaagd den pastoor een werkzaam deel toe te kennen, zij het dan slechts als opwekker of raadsman, in een heilvolle gebeurtenis, die het eerste jaar zijner bediening plaats had, de stichting van het straks genoemd Armenfonds, waarvan we nu de lotgevallen gaan verhalen.

(Wordt vervolgd.) J. P. G.

ONDERHANDELINGEN
TUSSCHEN HET OUD-KAPITTEL VAN HAARLEM EN DEN NUNTIUS VAN DEN H. STOEL TE BRUSSEL JOSEPH SPINELLI IN HET JAAR 1726.

In het *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht* VI Deel, blz. 320 wordt, onder meerdere belangrijke Handschriften van den bekenden bekeerling uit het Jansenismus Tileman Backhuisen, ook een beknopt verhaal medegedeeld nopens een zeker verzoekschrift of *Memoriale*, zooals men het noemde, behelzende „de bequaemste middel om de rust en vrede onder de Catholijcken te herstellen" in de maand Januarij 1727 door de gewaande Kapittelheeren van Haarlem opgemaakt en aan de Regering van de Provincie Holland in 't geheim aangeboden: „Succincta narratio", zoo lezen we in gemeld Archief t. a. p., „qua occasione praedictum Memoriale: „„behelzende de bequaemste middel om de rust en vrede onder de Catholycken te herstellen."''' A° 1727 mense Jan. a praetensis Capitularibus Harlemensibus fuit fabricatum et Regentibus Hollandiae clandestine exporrectum."

Voor onze lezers, die dat verhaal niet kennen, nemen wij het hier in zijn geheel uit het meergemeld Archief over. Het luidt als volgt:

„In het jaar 1726, wanneer de HH. Staten niemant begeerden te admitteeren tot de bediening, die door den Nuntius gezonden was, dagten de gewaande kapittelheeren (van Haarlem) dat de tijdt nu geschapen was van hunne gewaande capittelregten te zullen kunnen oefenen, quasi sede vacante; en door hunne vrienden hadden ze het zoo verre weten te brengen dat eenige voorname staatspersonen van N.-Hollant niet vervreemt waren, ja hun woort gegeven hadden, van hunne zendbrieven te erkennen en

die van hun gezonden waren te admitteeren. Deze toezegging nu hebbende, zogten ze nu de toestemming van den Nuntius te bekomen. Te dien einde schreef de H^r. Heymenbergh tot Alkmaar wonende, die veel ingang heeft bij verscheiden staatspersonen, aan den Nuntius en stelden hem voor oogen den droevigen toestand ja het aanstaande verval van de heele Missie; dogh hij liet hem weeten dat hij een expedient of middel wiste om haar te redden en van den ondergang te bevrijden. De H^r Nuncius Spinelle gaf hem voor antwoord dat het hem smerte dien ellendigen staat (toestand) te vernemen, dogh dat hy zigh troostte, dewijl hy meteenen vernam, dat hij een middel wiste om deze bedroefde en bouwvallige Missie te helpen en te redden, en hy verzogt hem, dat hij hem dit expedient of middel wilde bekent maken. Daarop sprong het sottie uit de mouw: die H^r Heymenbergh, door aansporing van deze gewaande Kapittel-Heeren en wel bezonderlijk van Wyckersloot v. den Steen en Rengers tot Alkmaar liet aan den Nuntius weeten, dat dit expedient bestont in: aan het kapittel van Haarlem de activiteit te geven, dat is toe te laten, dat dit kapittel de kapittulaire regten mag oefenen en wel voornamelijk de zending geven. De H^r Spinelli gaf hierop beleefdelijk voor antwoord: dat hy zulks niet konde nog mogte doen.

„Op deze weigering vond dit gewaand Kapittel goed den Nuncius van Parys te rade te gaan: deze zoogenoemde Kapittelheeren stelden hem voor oogen den bedroefden toestand van de Missie; zy gaven zigh op voor een wezenlyk kapittel en zeiden hem, dat met de kapittelregten te gebruiken, de Haarlemsche Kerk ja de Missie van Holland genoegzaam gered was. Derhalven vroegen ze hem of het niet oorbaar was, dat ze deze regten werkstellig maakten.

„De Nuntius v. Parijs antwoordde, dat hij alles rijpelijk overwogen hebbende, gevoelde dat de HH. Kapitulairen verpligt waren in deze toestand van zaken hunne regten te doen gelden: eenen Vicaris te verkiezen die sede vacante het bestier over de Missie zou kunnen waarnemen.

„Dit antwoord ontfangen hebbende, werd bij deze Kapittelheeren besloten eene Memorie op te stellen, om van den Staat te verzoeken het regtsgebied te mogen oefenen: Den Heeren van Wyckersloot, van den Steen en Rengers wierd die commissie gegeven; dog deze mannen mogelijk niet bequaam zijnde, nam de H^r Heymenbergh op zigh deze Memorie op te stellen. Deze

Memorie voltoyt zijnde wierd ze door verscheiden van deze gewaande Kapittelheeren aan de voornaemste leden van staat ter hand gestelt dogh zeer heimelijk A° 1727 in January.

„Egter werd ze door de Katholyken ontdekt en aan den H[r] Nuntius overgezonden; die van alles nu verwittigt zijnde, schreef hen een zeer scherpen brief, waarin hij verklaarde, dat hun kapittel een ingebeeld kapittel was en dat het wel te verwonderen was; dat den paus hem verboden hebbende de eigendommen en titel van Kapittel en Kanonikken aan te nemen en van dusdanige bedieningen te verrigten; zij aldus ten hoogsten d'orders van Zijn Heiligheid waren te buiten gegaan. Voorders deed de Nuntius hen groote bedreigingen, zoo zij nogh voortgingen. Hierover wierd het Kapittel vergadert. Deze mannen waren hierover zeer verlegen. Maar wat gedaan? bijaldien zij voortgingen, al het volck zou hun verlaten. Men vind goed dan, aan den Nuntius een ootmoedigen en nederigen brief te schrijven, om hem over te halen. Zij vertoonen niets gedaan te hebben, dan met raad van den Nuntius van Parijs, wiens brief zij den H[r] Spinelli toezenden.

„De H[r] Spinelli dit vernemende, schreef aanstonds aan den Nuntius van Parijs een krachtigen brief, waarin de Nuntius v. Parijs duidelijk bemerkte, dat hij van gewaande Kapittelheeren bedrogen was geweest.

„Sedert dien tijd hebben zij niet meer hun gewaande regten durven in 't werk stellen. Hoewel zij tot den dag van heden, ongeächt zoo menigvuldige apostolische decreten, waardoor zij voor ingebeelde Kanonikken verklaard worden, niet beschaamt zijn zigh uit te geven voor een wettig kapittel, een vicaris-generaal te verkiezen en zigh kannunniken te noemen en ook wel derven staande houden, dat ze het regt hebben van, sede vacante, het kerkbestier waar te nemen. Alle die geestelijken die tegen dit kapittel zijn worden bij hen gehaat, vervolgt, verdrukt. Dogh het meerendeel van de geestelijken bemerckende het groot gezag, dat deze Kapittelheeren tegenwoordig bezitten, aanbidden dit gewaand kapittel en zeggen om 't ijverigsten: „Amplissimi Domini"; want het is een onvergeefelijken misdaad hen aenspreekende of schrijvende hen met dezen pronktytel gestadig niet te bewierooken."

Bovenstaand verhaal nu wijkt geheel af van hetgeen de bescheiden in het Archief van het Kapittel van Haarlem

voorhanden alsook andere stukken, aan wier echtheid niet te twijfelen valt, ons van die zaak te lezen geven. Ter wille van de naauwkeurigheid en volledigheid der Kerkgeschiedenis van ons vaderland, en wel bepaaldelijk van het Bisdom van Haarlem hebben we gemeend tegenover het verhaal van Backhuisen ook gemelde bescheiden en stukken te moeten mededeelen.

Het is bekend hoe, sedert de laatste Apostolische Vicaris der Hollandsche zending Joannes van Bijlevelt door het vonnis van het Hof van Holland dd. 23 Mei 1718 uit de Provincie Holland verbannen was, het geregeld bestuur der Missie, vooral in die Provincie zeer bemoeijelijkt, ja vaak onmogelijk gemaakt werd; 't geen, bij de onophoudelijke woelingen en altijd toenemende driestheid der jansenisten, de allerongelukkigste gevolgen had voor de katholieken van Holland. Geen wonder dan ook dat meermalen, ofschoon zonder gevolg, pogingen werden aangewend, zooals wij er eene van 't jaar 1723 uitvoerig in deze Bijdragen beschreven hebben (zie Deel IV, blz. 331 en volgg.) om van de Staten de noodige admissie voor een nieuwen Apostolischen Vicaris te erlangen.

Wegens de brutale geweldenarijen der jansenisten onder hun onbeschaamden pseudo-bisschop Barchman Wuytiers op het laatst van v. Bijlevelt's leven ten jare 1726 (men denke hier slechts aan de schandelijke overweldiging der R. K. Weeshuizen te Amsterdam, van de statie Roelofarendsveen enz. ook in deze Bijdragen door ons medegedeeld) werd meer nog dan vroeger behoefte gevoeld aan een geregeld en krachtig geestelijk bestuur. Verschillende petities, *memories*, *solicitaties*, zoo het heette, werden door de katholieken bij de Staten ingediend om vergunning of admissie voor een Apostolisch Vicaris te verwerven. Een van die verzoekschriften werd in het verhaal van Backhuizen hierboven besproken. Dit was van het

zoogenaamd Kapittel van Haarlem uitgegaan. Blijkbaar zochten de gewaande Kapitularissen van den toestand gebruik te maken om het aangematigd bestuur der Missie hun door Paus Clemens XI bij Breve van 7 April 1703 ontzegd, weder in handen te krijgen.

Daartoe hadden zij reeds den 6 December 1725 een schrijven aan den Paus gerigt, (als Bijlage B. door ons in zijn geheel in deze Bijdragen medegedeeld, zie Dl. V, blz. 274) waarin zij, na uiteenzetting van den benarden toestand der Missie, als eenig redmiddel aan den Paus voorstellen hun Kapittel in zijne vroegere regten en voorregten te herstellen en aan deszelfs Vicaris-generaal bevoegdheid te geven de geestelijke regtsmagt uit te oeffenen. Inmiddels committeerden ze twee Kanunniken uit hun midden met name J. van den Steen en G. van Wijckersloot naar den Nuntius Joseph Spinelli om met hem de zaak te bespreken. Volgens schrijven van Stafford den bekenden pastoor van het Beggijnhof te Haarlem, later door ons mede te deelen, had de Nuntius zelf twee leden van het Kapittel uitgenoodigd om te Brussel met hem die zaak te komen bespreken. In de Acta Capituli vinden we van de buitengewone Kapittel-vergadering van 22 Januarij 1726 genotuleerd dat twee Kanunniken, J. van den Steen en G. van Wijckersloot werden gelast en gevolmagtigd om met genoemden Nuntius over verschillende zaken, het Kapittel en de Missie betreffende, te onderhandelen. [1])

Het was zeker uit voorzigtigheid dat zij in de Notulen het doel van de onderhandeling slechts in algemeene termen aangeven; doch de verslagen omtrent die onderhande-

---

1) In de Acta Capituli staat aldus:

„Anno 1726 die 22 Januarii habita est altera Congregatio Capituli extraordinaria, in qua deputati sunt Amplissimi Dni van de Steen et Wyckersloot ut cum Illustrissimo Dno Spinelli Nuntio Apostolico Bruxellis agant de variis quae Capitulum et Missionem nostram concernunt.”

lingen, welke we gaan mededeelen en bespreken, geven ons volkomen licht over al hetgeen er tusschen hen en den Nuntius verhandeld en besproken is.

Het verslag van die eerste bespreking, in het Archief van het Kapittel berustende, geven we hierachter als Bijlage A.

Het komt kortelijk hierop neder:

De Nuntius begon met hen te vermanen niets anders te beoogen dan de eere Gods en het welzijn der Missie. Dat was ook hun eenig doel, antwoordden de gedeputeerden en daarom juist waren ze bij den Nuntius gekomen en hadden ze naar den Paus geschreven, overtuigd als ze waren dat de Missie alleen kon gered worden door het herstel der regten van het Kapittel. De Nuntius bragt daarop eenige moeijelijkheden in 't midden, die hij hun later schriftelijk ter oplossing gaf. Ook hij betuigde verder niets anders te zoeken dan het heil van de Missie; maar alles was zóó verward en ingewikkeld, dat hij niet wist waar zich te keeren of te wenden en blijde zou zijn, als hij ergens anders en van al die moeijelijkheden af was. De gedeputeerden antwoordden dat zij nog veel meer midden in die moeijelijkheden verkeerden, en daarenboven nog de grootste gevaren beliepen. Zij zochten dan ook geenszins hun eigenbelang, noch eer of waardigheden voor hun Kapittel, maar alleen het heil van de Missie. Kon deze op eene andere wijze gered worden, 't was hun goed: waarlijk het was niet te doen om tijdelijke voordeelen. De Vicaris van het Kapittel zou immers arm moeten leven, zooals de vorige Apostolische Vicarissen en nu vooral in deze onstuimige tijden. Dit gaf de Nuntius hun ook toe; en hij beloofde hun gunstig te zullen wezen wanneer hij door den H. Stoel geraadpleegd werd, 't geen echter, voegde hij er bij, nog niet geschied was, en ook, al konden zij zijne moeijelijkheden niet oplossen, en hem

volkomen tevreden stellen, toch zoude hij hunne antwoorden naar Rome opzenden, ja, hij geloofde wel, dat, indien de Staten een Vicaris van het Kapittel en zelfs een Bisschop van Haarlem wilden toelaten en op die wijze de Missie konde behouden worden, de H. Stoel er wel in zou bewilligen, vooral deze Paus [Benedictus XIII] die niets liever verlangde dan alles maar tot rust en vrede te brengen. Voor het oogenblik echter zag hij geen kans op eene admissie van een Apostolischen Vicaris: maar hij had hoop, als van Bijlevelt mogt komen te overlijden. Deze had, voegde hij er bij, niet alleen onder de geestelijken, maar zelfs onder voorname Protestanten, ja ook in de Staten veel vrienden. die het Kapittel dan ook tegen zich zou hebben. Daarom drukte de Nuntius hun op 't hart alles stil en geheim te houden tot zoolang de zaak haar volkomen beslag zou hebben. Hiermede eindigde de eerste bespreking en de beide gedeputeerden begaven zich aan het beantwoorden der moeijelijkheden die de Nuntius hun bij schrifte had voorgesteld. Ze waren acht in getal. We deelen ze als Bijlage B. hierachter mede, zooals we ze met de antwoorden van v. d. Steen en v. Wijckersloot in het Archief gevonden hebben. Een en ander vatten we hier kortelijk zamen.

De Nuntius had het volgende voorop gesteld: „in de onderstelling dat het Kapittel van Haarlem werkelijk en waarlijk bestaat, wordt gevraagd enz. „Supposita reali et vera existentia Capituli Harlemensis quaeritur." Zoo moest hij wel schrijven om tegenover Rome zijne verantwoordelijkheid voor de onderhandelingen met de deputatie van het Kapittel te dekken. Immers Rome had wel nooit eene uitdrukkelijke beslissing willen geven nopens het al of niet wettig bestaan van het Kapittel, maar had toch duidelijk genoeg bij Brieven van de Propaganda b. v. van 3 Febr. 1703 en Breve's als van Paus Clemens XI dd. 7

April 1703 te kennen gegeven dat het slechts een gewaand, beweerd, zoogenaamd (*praetensum assertum*) Kapittel was, zooals het dan ook steeds in de stukken van Rome uitgegaan pleegt genoemd te worden.

De eerste moeijelijkheid nu was: hoe te voorkomen dat ook die van Utrecht [de jansenisten namelijk] bij de Staten erkenning vragen van Kapittelregten, die zij zich aanmatigen. — Het antwoord was dat de Regering nu reeds aan die van Utrecht bij oogluiking toeliet niet alleen in het Bisdom van Utrecht, maar zelfs in dat van Haarlem jurisdictie te geven; het is dus te hopen dat de Staten evenzoo aan die van Haarlem zullen toestaan ook in de beide Bisdommen geestelijke regtsmagt uit te oefenen. Zoo zal dan ieder zijne eigene staties behouden en voorkomen worden dat de jansenisten nog meerdere van de katholieken innemen.

De tweede vraag was: hoe zal de jurisdictie over het Bisdom van Haarlem aan den Apostolischen Vicaris kunnen ontnomen worden, zonder krenking van het gezag van den H. Stoel. Het antwoord was: dit kon onmogelijk ten nadeele strekken van het Apostolisch gezag, w ijlhet juist door dat gezag zou geschieden, en waarom zoude de H. Stoel, die toch zeker den Apostolischen Vicaris al zijn volmagt kan ontnemen, wanneer het welzijn der Missie zulks vorderde, ook niet even goed een gedeelte der jurisdictie hem kunnen ontnemen tot heil van zulk een belangrijk gedeelte der Missie, als het Bisdom van Haarlem, vooral nu er geen ander redmiddel te vinden is?

De derde, vierde en vijfde vraag waren aldus gesteld: in de onderstelling dat de Apostolische Vicaris wordt ontslagen, wie zal dan de geheele Missie besturen; daar immers het Kapittel van Haarlem geen jurisdictie over de andere kerken heeft? en als men mogt zeggen dat de Vicaris van het Kapittel door den Paus ook tot Aposto-

lisch Vicaris over de geheele Missie zou worden aangesteld, dan kwam de vraag: hoe weet men of al de andere Provincien, waar nu de Apostolische Vicaris het geestelijk bestuur ten volle uitoefent, zich het oppergezag van het Kapittel van Haarlem zullen laten welgevallen? en ook al eens aangenomen dat zij den Vicaris van het Kapittel als Apostolisch Vicaris zullen erkennen, door wien moet dan die Vicaris van het Kapittel worden aangesteld? door het Kapittel? maar dan zou het Kapittel naar eigen believen een Apostolisch Vicaris over de geheele Missie aanstellen. Doet daarentegen de Paus het, dan is hij geen Vicaris van het Kapittel.

Op deze drie elkander volgende vragen en bezwaren antwoordden ze: 1° dat ze volstrektelijk niet verzochten om verwijdering van den Apostolischen Vicaris, 't geen in deze tijdsomstandigheden zelfs in 't geheel niet wenschelijk was; maar, was eenmaal een Vicaris voor Haarlem door de Staten geadmitteerd, dan zouden zij, met goedvinden van den H. Stoel, later kunnen beproeven zijne admissie ook voor de andere gedeelten der Missie te verkrijgen, 't geen alsdan gemakkelijker zou verkregen worden dan thans; 2° wanneer de H. Stoel het wil en voorschrijft, zullen de katholieken in de andere Provincien even goed aan een Vicaris van het Kapittel gehoorzamen als ze tot nu toe aan een Apostolischen Vicaris gehoorzaamd hebben; immers hij zou daar niet anders handelen dan krachtens hetzelfde gezag waarmede nu de Apostolische Vicaris handelt en 3° wat de keuze of aanstelling betreft, zal hij, voor zoover hij Vicaris is van het Kapittel, door het Kapittel moeten gekozen worden; anders toch is hij niet werkelijk een Vicaris-Kapitulaar, en zoude hij ook geen admissie van de Staten kunnen verkrijgen. En is hij welgevallig aan den H. Stoel, dan zal deze hem, naar verkiezing, voor de overige gedeelte der Missie tot Aposto-

lisch Vicaris kunnen verheffen. Het Kapittel intusschen zal iemand trachten te kiezen die aan den H. Stoel niet ongevallig is.

De zesde vraag was: hoe zal men met de keuze en met het uitoefenen der jurisdictie van het Kapittel in het Bisdom van Haarlem te werk gaan. Een van beiden: men zal moeten zeggen dat de geheele zaak geschiedt krachtens vergunning van den Paus, of niet. Zegt men: met vergunning van den Paus, dan zullen de Staten daarom alleen de admissie weigeren, want de jansenisten zullen niet nalaten den Staten aan het verstand te brengen dat alles maar bedrog is en onder den titel van Vicaris van het Kapittel, een werkelijke Apostolische Vicaris schuilt; en zegt men dat niet, dan zal het niet alleen een groote ergernis wezen, en de laatste dwaling erger dan de eerste zijn, maar zullen noch reguliere noch seculiere geestelijken in het Bisdom van Haarlem hem als hun wettig opperhoofd willen erkennen, tot zoolang zij zekerheid hebben dat dit de wil en de meening des Pauzes is. Het antwoord hierop was: men moest daarbij den middenweg houden; met alle voorzigtigheid moest men aan de geestelijken beduiden dat het niet tegen den zin van Z. H. maar integendeel hem welgevallig was enz. Dit toch zou den Staten, meenden ze, niet hinderen.

Ten zevende vroeg de Nuntius, met welk gezag zou die Vicaris-Kapitulaar in de andere Bisdommen handelen? Als Apostolisch Vicaris? maar dat zouden de Staten niet toelaten; als Vicaris van Haarlem? maar in die hoedanigheid zouden de geestelijken van die andere Bisdommen zijn gezag niet erkennen. Hierop antwoordden ze, dat hij in de andere Bisdommen in hoedanigheid van Apostolischen Vicaris zal handelen, als hij daartoe door de Staten wordt geadmitteerd of ten minste bij oogluiking toegelaten wordt, zoo niet, dan zal hij dáár niets doen

Eindelijk werd op de achtste plaats eene naauwkeurige en duidelijke uiteenzetting gevraagd van alle regten, die het Kapittel van Haarlem meent dat aan hetzelve toekomen, en welke soort van jurisdictie het zou wenschen uit te oefenen, ingeval de H. Stoel iets nieuws ten gunste van het Kapittel vaststelde.

Daarop antwoordden ze niets anders dan dat ze aanspraak maakten op alle regten die een Kapittel bij openstaanden zetel *Capitulum Sede vacante* toekomen. Bovendien zouden ze wenschen dat de H. Stoel het Kapittel of deszelfs Vicaris mogt gelieven te begunstigen met de volmagten die de Apostolische Vicarissen plegen te bezitten. Dan zoude hij, in hetgeen regtens tot de bevoegdheid van een Kapittel behoort, krachtens gewone of eigene volmagt „ordinaria jurisdictione" en in al het overige krachtens eene van den Paus ontvangen volmagt handelen „delegata."

Den volgenden zondag kwamen de beide gedeputeerden van het Kapittel met hunne antwoorden, bij de vragen van den Nuntius geschreven, op nieuw ter nadere bespreking bij hem. Het verslag van deze bijeenkomst is ook in Bijlage A hierachter, onmiddelijk na dat van de eerste bespreking te lezen. De Nuntius drong er nu op aan dat ze bij de Staten vergunning zouden vragen voor den Vicaris Kapitulaar om over geheel de Provincie Holland het geestelijk bestuur te voeren (het voormalig Bisdom van Haarlem in 1559 opgerigt, strekte zich, zoo als men weet, niet verder uit dan tot aan den Rijn; en al wat daar bezuiden ligt, van Leiden af, behoorde tot Utrecht); bovendien moesten zij verzoeken dat die Vicaris tot Bisschop van Haarlem mogt gewijd worden. Nooit zou de H. Stoel gedoogen dat de Vicaris alleen voor het Bisdom van Haarlem werd aangesteld, wijl dan het overige gedeelte van Holland aan de jansenisten ten prooi zou gelaten worden.

Volmondig erkenden de gedeputeerden dat dit zeker het wenschelijkste was, maar ze hadden niet veel hoop zoo iets van de Staten te verwerven, en dan was het toch beter, meenden zij, ten minste een gedeelte te behouden dan alles te verliezen. Doch daar wilde de Nuntius niet van hooren. De Paus kon noch mogt het overige gedeelte van Holland aan zijn lot overlaten; ze moesten het in ieder geval aan de Staten voorstellen; gelukte 't niet, dan moest alles zóó blijven en de geheele zaak aan de Voorzienigheid worden overgelaten. Nog gaf de Nuntius zijne vrees te kennen voor het geval dat soms later het Kapittel van het geloof en de gehoorzaamheid aan den H. Stoel mogt afvallig worden. Ze trachtten hem gerust te stellen met de verzekering dat ze altijd brave en regtgeloovige geestelijken tot kanunniken kozen. Eindelijk stelde hij hun nog drie voorwaarden voor, ingeval de H. Stoel er in mogt toestemmen, te weten: 1° dat de Regulieren hunne Staties moesten behouden. Dit vonden ze goed; 2° dat, zoo men ooit van de Staten de admissie mogt verkrijgen voor een Apostolischen Vicaris, het Kapittel dezen dan terstond zoude erkennen. Het antwoord was, dat ze dan ook weder met hem eene overeenkomst konden aangaan, zoo als in der tijd met de vorige Apostolische Vicarissen geschied was. Ze bedoelden hiermede de overeenkomsten met Rovenius, de la Torre, Neercassel en Codde gesloten, waarbij het Kapittel die Vicarissen had erkend, maar ook van hen eene zekere erkenning van het Kapittel hadden verkregen. Eindelijk 3° dat de benoeming van een *Bisschop* altijd aan den Paus zoude verblijven, aangezien het Kapittel nooit het regt van benoeming gehad had. Ook dit vond bij hen geen bezwaar.

De Auditeur van den Nuntius vroeg hun hier of ze ook voor het onderhoud van den Bisschop zouden zorg dragen. Hij zal daar zelf wel voor zorgen, was het ant-

woord. Nogmaals beval de Nuntius hun eene stipte geheimhouding aan, alsook eerbied voor den Apostolischen Vicaris van Bijlevelt en vriendschap jegens den Aartspriester Beaumont, die klaagde dat het Kapittel hem niet achtte en toch — hij had vele vrienden. — Overigens moesten ze volstrekt niet over hun Kapittel spreken, maar zich rustig en stil houden, of er niets te doen was. Ook moesten ze hem waarschuwen, wanneer er iets van hunne reis uitlekte. Met de Staten moesten ze nooit spreken over het Bisdom van Haarlem, maar over de geheele Provincie Holland. Ten slotte beloofde hij, hen nader met de beslissing van Rome bekend te zullen maken, maar hij schreef niet gaarne, wijl schrift in wezen blijft en zij soms later, bij mislukking van het plan, van zijn schrijven konden misbruik maken en verspreiden dat de H. Stoel hen wel had willen erkennen, als de Staten het maar niet verhinderd hadden. Bij den Nuntius terugkomen om het antwoord te vernemen, was ook al gevaarlijk. Men kwam ten laatste overeen dat de Nuntius alleen maar in algemeene termen schrijven zou. Alles moest echter wederzijds vooraf geregeld zijn, alvorens zij zich tot de Staten zouden wenden, want de Propaganda te Rome kon nog wel iets vorderen, wat hij nu niet wist — er is zulk een groot getal Kardinalen in die Congregatie die ook uiterst omzigtig zijn. — Na den maaltijd verzekerde hun de Auditeur dat zij gerust konden zijn en de Nuntius niets zou doen dan tot heil der Missie en ter hunner gunste.

De deputatie legde na tehuiskomst een verslag van de gevoerde onderhandelingen over, met de gegevene antwoorden op de vragen van de Nuntius; als blijkt uit een later verslag waarover zoo aanstonds. Het Kapittel keurde alles goed. Dit moet geschied zijn in de gewone zomervergadering van het Kapittel den 18 Junij 1726, of er moet daartoe eene buitengewone vergadering gehouden zijn,

't geen niet onwaarschijnlijk is. We vinden er evenwel in de Acta Capituli geen woord van gerept. Alleen vinden we in de Notulen der vergadering van 18 Junij 1726, dat besloten werd op nieuw aan den Paus te schrijven om op den eersten brief van 6 December 1725 nog eens aan te dringen en hunne klagten en verzoek te herhalen. Ook dien tweeden brief hebben we in deze Bijdragen Deel V bladz. 277 medegedeeld.

Waarschijnelijk zullen ook in die vergadering de vragen behandeld zijn, welke we almede in het Archief van het Kapittel hebben gevonden, voor het grootste gedeelte in het Hollandsch, en die we insgelijks hierachter als Bijlage C mededeelen. Het schijnen moeijelijkheden geweest te zijn, door het Kapittel zelf in die vergadering geopperd en opgelost; immers er staat boven „quaestiones in Capitulo propositae et resolutae" „vraagpunten in het Kapittel voorgesteld en opgelost." Men zal daaruit zien hoe bevreesd het Kapittel was voor eenige krenking van zijne gewaande regten, en voor alles wat aan de Staten eenigen aanstoot zou kunnen geven.

Den 17 September 1726 vervoegde zich de Kanunnik Philippus Cavellier, Pastoor van Uitgeest en vurig voorstander van de beweerde regten des Kapittels tot den Nuntius om te vernemen, óf en wat Rome omtrent hunne zaak beslist had. Van hetgeen toen tusschen hem en den Nuntius besproken werd, gaf hij verslag in de eertsvolgende Kapittelvergadering van 1 October. Dat verslag geven we hier achter als Bijlage D. Daaruit zien we dat, volgens verklaring van den Nuntius, te Rome reeds eene tweede Congregatie over de zaak was gehouden en de Paus wel eenigzins gunstig voor het Kapittel gestemd was. „Pontificem aliqualiter esse inclinatum pro Capitulo nostro" — „en" zeide herhaaldelijk de Nuntius „dat verdienen die van Haarlem ook om hunne standvastigheid in het geloof."—

Doch, zoo meende hij, nu de Paus de zaak met het Kapittel schijnt te willen schikken, zullen er noodzakelijk eenige punten vooraf moeten vastgesteld en eerst door het Kapittel bij onderteekening aangenomen moeten worden. Die punten, door den Nuntius op schrift gesteld, waren zoo als uit het vervolg zal blijken, door Rome zelf aangegeven. Uit een lateren brief van J. van den Steen vernemen we ook dat Rome, ten gevolge van de twee brieven die ze aan den Paus geschreven hadden, „aan de Nuntius geordineert heeft met ons [het Kapittel] te handelen." Cavellier echter was niet gevolmagtigd om namens het Kapittel te handelen, en bragt alzoo die punten in de Kapittelvergadering van 1 October ter tafel; ze werden overwogen en de antwoorden of aanmerkingen die er op vielen er bij aangeteekend, waarop dezelfde Cavellier werd gedeputeerd om de antwoorden van het Kapittel aan den Nuntius over te brengen, met alle volmagt om de zaak met hem te beeindigen, 't geen dan ook bij de zamenkomst van Cavellier met den Nuntius op den 10 October geschied is. In de Acta Capituli vinden we van die belangrijke Kapittelvergadering slechts in het algemeen genotuleerd, dat Philippus Cavellier gedeputeerd werd om met den Apostolischen Nuntius Spinelli te onderhandelen over verschillende zaken, die het Kapittel betroffen. [1])

De gemelde punten, zooals ze in de gezegde vergadering zijn overwogen en beantwoord, zal men hierachter vinden als Bijlage E. Hier willen we, om hunne belangrijkheid, den hoofdzakelijken inhoud, in verband met nadere besprekingen tusschen den Nuntius en Cavellier op 17 September en 10 October, ietwat nader beschouwen.

---

1) Er staat: „In hac congregatione [die 1 Octobris 1726 autumnali ordinaria] deputatus est Amp. D. Philippus Cavellier ut cum Excellentissimo Dno Spinelli Nuntio Apostolico de variis agat, quae Capitulum concernunt."—

Aan het hoofd en bij wijze van titel staat: „Artikelen door Z. Exc. den Nuntius aan A. D. Cavellier voorgesteld, om door het Haarlemsch Kapittel onderteekend te worden, op den 17 September 1726 op het kasteel van Grimberghe [1]) bij Vilvoorden door Z. Exc. van woord tot woord gedicteerd, waarvan hij het oorspronkelijk stuk voor zich behouden heeft."

Vervolgens lezen wij:

„De Apostolische Nuntius heeft in de zamenkomst die hij den 17 September 1726 met mij hield, mij voorgehouden dat er, naar hem toescheen, wel eenige hoop was dat de H. Stoel zich zou laten bewegen om aan de geestelijkheid van Haarlem, voor alsnu, zekerheidshalve en voor zoover noodig, vergunning en volmagt te geven om den naam van Kapittel aan te nemen, jurisdictie uit te oefenen, zooals die regtens aan een Kapittel toekomt, en een Vicaris-Kapitulaar te kiezen, onder voorbehoud van rijper overweging en onderzoek later op een geschikter tijd in te stellen over de vraag of het Kapittel werkelijk wettig bestaat of niet.

„Hij voegde daarbij dat, om die gunst te eerder van den H. Stoel te verkrijgen, de Haarlemsche priesters zich eerst moesten verbinden tot eenige zaken, die voor het welzijn der Missie dringend noodig waren en zonder welke zij naar zijne overtuiging nooit de instemming van den H. Stoel zouden erlangen."

Het eerste punt was alweder de reeds vroeger ernstig gestelde voorwaarde, dat ze van de Staten admissie moes-

---

1) De Nuntius, die te Brussel resideerde, bevond zich toen op het Kasteel van den Prins de Berghes, bij het dorp Grimberghe. Het vroegere Graafschap de Berghes was in 1686 door Karel II Koning van Spanje tot een Prinsdom verheven. Deze bijzonderheid werd ons door den Z.E. Hooggel. Professor J. W. L. Smit, dien we hier openlijk daarvoor onzen dank betuigen, medegedeeld uit het zeer zeldzame werk van Le Roy *Castella et Praetoria Nobilium Brabantiae.*

ten vragen voor geheel de Provincie Holland, en niet voor Haarlem alleen. Dat — of niets. — Op nieuw drong de Nuntius bij Cavellier daar zoo sterk op aan, dat hij betuigde zich stellig tegen hen te zullen verklaren, wanneer ze dit niet van de Staten zouden kunnen verkrijgen. Het werd dan ook door het Kapittel aangenomen. Ze beloofden hun best te zullen doen om aan het verlangen van den Nuntius gevolg te geven. Zekerheid echter konden ze natuurlijk niet geven en ze hoopten dan ook dat de Nuntius, wel wetende hoe de toestand der Katholieken hier was, zulk eene zekerheid niet als voorwaarde zou vorderen. Alvorens echter bij de Regering eenige stappen te doen, behoorden ze eerst zeker te weten wat Rome wilde toestaan.

Het tweede punt was: ze moesten vooraf schriftelijk beloven de concordaten of overeenkomsten tusschen de seculiere en reguliere geestelijkheid door Urbanus VIII vastgesteld en bekrachtigd stiptelijk te zullen onderhouden. Hierop werd door het Kapittel eene kleine verbetering voorgesteld met bij het woord „bekrachtigd" in te laschen „door Alexander VII"; ongetwijfeld met het oog op het Decreet van 25 Februarij 1666, waarbij die Paus gelastte dat alles weder op den voet van de oorspronkelijke concordaten door Urbanus VIII den 5 Mei 1626 goedgekeurd, werd gebragt en de concordaten zelven stiptelijk moesten nageleefd worden. Verder moesten zij beloven de Regulieren in het vol en vreedzaam bezit te laten van al hunne regten, privilegiën en faculteiten, welke zij op dat oogenblik bezaten en niets meer van hen te zullen vorderen dan wat de Nuntius in hoedanigheid van Apostolisch Vicaris van hen eischte, zoo wat de toelating van Regulieren betreft, als welke andere zaken ook.

Nog moesten ze beloven de Amsterdamsche statie de Posthoorn aan de Paters Augustijnen van zelven terug te geven, zoodra ze kwam open te vallen. Mogt eindelijk

over een en ander verschil ontstaan, dan zouden ze zich aan de uitspraak van den Apostolischen Nuntius, en bij eene zaak van hoog gewigt, aan de beslissing van den H. Stoel zelven onderwerpen.

Dat tweede artikel werd door Cavellier met volkomene goedkeuring aangenomen. Hij prees het zelfs hoogelijk en zeide dat ze de concordaten goed wilden onderhouden. Maar de Nuntius wilde er nog bijvoegen dat ze de Regulieren ook in het vreedzaam bezit zouden laten van hunne staties, die dezen op dat oogenblik bezaten; Cavellier echter merkte op dat zulks eigenlijk in tegenspraak zou zijn met de belofte van de concordaten te zullen onderhouden, wijl er immers meer Regulieren waren dan er volgens de concordaten zijn moesten; en toen de Nuntius er op aandrong dat de statie de Posthoorn aan de Augustijnen moest terug gegeven worden, antwoordde hij: laten zij dan ook ons de staties teruggeven, die zij hebben ingenomen, dan zijn we tevreden: wat toch van den eenen kant onregtvaardig is, is het ook van den anderen kant. Daarom werd ten aanzien van de Posthoornskerk er bijgevoegd: mits het niet in strijd zij met de concordaten. Zoo werd het dan ook door het Kapittel aangenomen, waarbij echter J. van den Steen in een afzonderlijk exemplaar van de artikels voor zich aanteekende dat het werkelijk met de concordaten in strijd was. En inderdaad, wij vinden die statie in de concordaten van 1626 niet vermeld. Hoe die statie aan de Paters Augustijnen ontvallen was hebben we verhaald in ons opstel *het Apostolisch Vicarisschap van J. van Bijlevelt* (zie deze Bijdragen Deel III, bladz. 423–426). Van andere staties werd dan ook niet nader gesproken, maar het Kapittel wilde nog, waar gesproken wordt van het in vol en vreedzaam bezit laten der Regulieren van hunne regten, privilegiën en faculteiten, bij de woorden „welke ze op het oogenblik hebben"

gevoegd hebben: „volgens de concordaten." Tegen deze bijvoeging maakte de Nuntius bezwaar, want zeide hij: ik heb die Artikels van Rome ontvangen, en breng er niet gaarne verandering in, als het niet hoognoodig is. Hij zou echter zijne instructies nader inzien en hun zoo veel toegeven als mogelijk was. Wat het eindbesluit hiervan geweest is, is ons niet gebleken. Overigens had hij er geen bedenking tegen dat, ten aanzien van de Regulieren, er werd bijgevoegd dat zij aan den Vicaris van het Kapittel evenzeer zouden onderworpen zijn als aan den Apostolischen Vicaris.

Het derde punt luidde aldus: Ze moesten vooraf schriftelijk beloven dat, indien het ooit bij verandering van omstandigheden, den H. Stoel goed dacht een Apostolischen Vicaris over Holland aan te stellen, zij volkomen bereid zouden wezen al hun jurisdictie in handen van dien Vicaris over te geven, en van alle volmagten ontdaan te worden, welke ze slechts voor alle zekerheid en voorloopig ontvangen hadden, zonder daarom eenig regt te verkrijgen.

Dit punt was voor het Kapittel minder aangenaam. Men had er drie aanmerkingen op. Vooreerst wilden ze, waar sprake is van eene mogelijke aanstelling van een Apostolischen Vicaris, er bij gevoegd hebben: mits met instemming van de Staten. De Nuntius nam dat niet gaarne in het stuk op, wijl hij niet wist of Rome er dat wel zou willen bijvoegen; doch hij zou alweder zijne instructies nader inzien. Ten tweede wilden ze bij de bepaling van het overgeven van hunne volmagten aan een benoemden Apostolischen Vicaris, gevoegd hebben: op dezelfde wijze als ze die vroeger aan de vorige Vicarissen Neercassel enz. hadden overgegeven — alzoo bij wijze van overeenkomst, gelijk we hierboven reeds gezien hebben. Cavellier had wel eenige moeite om dat er bij den Nuntius door te

krijgen; doch na eenige bespreking toonde deze zich nog al gemakkelijk, en schijnt hij die bijvoeging toegelaten te hebben, ofschoon we 't niet met zekerheid kunnen zeggen. Eindelijk wenschten ze het laatste van het artikel: namelijk dat het Kapittel van alle volmagt ontdaan zou worden enz. geheel weggelaten te zien. Dat was wat te hard en de Kanunniken hadden toch, merkte Cavellier aan, wel wat verdiend om hunne standvastigheid in het geloof. De Nuntius betuigde dat hij gaarne hun genoegen zou geven, maar hij durfde niet eigenmagtig die bepaling te schrappen: doch hij zou alweder zijne instructies inzien en dan doen wat hij kon. Ook het Kapittel had er bij aangeteekend dat het artikel toch maar moest aangenomen worden, al moest het zóó blijven. Tegen het vierde en vijfde artikel werd geen bezwaar gemaakt.

Het vierde hield in: dat ze schriftelijk zouden verklaren, ingeval er hoop kwam om een eigen Bisschop van Haarlem te hebben, niets eigenmagtig in die zoo gewigtige zaak te zullen ondernemen of te doen, maar alles aan het goedvinden en de voorzigtigheid van den H. Stoel over te zullen laten. Hieromtrent gaf Cavellier, namens het Kapittel, vlakweg te kennen dat ze nooit eenig regt ter zake van de Bisschopskeuze hadden gehad en alzoo geen aanspraak er op konden maken zich op eenigerlei wijze daarmede te mogen inlaten.

Het vijfde artikel bepaalde, dat de keuze van een Kanunnik geenerlei gevolg zal kunnen hebben dan na eerst door den Nuntius of vertegenwoordiger van den H. Stoel als zoodanig bevestigd te zijn, op dezelfde wijze als de Kanunniken der kathedrale kerken door den Bisschop plegen bevestigd te worden. Zoo had men het ook altijd begrepen, was het antwoord. Vroeger werden de Kanunniken steeds door den Bisschop (den Apostolische Vicaris namelijk die tevens Bisschop i. p. i. was) bevestigd en daarom zag Ca-

vellier in deze bepaling geen bezwaar. De Nuntius zou toch geen ander regt hebben dan eenvoudig de keuze van het Kapittel te bevestigen.

Het zesde punt eindelijk bevatte: dat de Vicaris Kapitulaar zijne volmagten, ook binnen het district van Haarlem, niet zou mogen uitoefenen dan na bekomen goedkeuring van den H. Stoel; hetgeen daarom te meer noodzakelijk scheen, wijl hij buiten dat district, en alzoo in het gedeelte van Holland dat vroeger onder het Aartsbisdom van Utrecht behoorde, niets kon doen zonder bijzondere volmagten van den H. Stoel; en naar de bedoeling van den Nuntius moest hij over beide gedeelten der Provincie Holland tegelijkertijd het geestelijk bestuur voeren. Hier moesten ze echter bijvoegen dat de gekozene Vicaris Kapitulaar toch voorloopig en *ad interim* het bestuur moest gaan opnemen, zonder eerst de goedkeuring van Rome te kunnen afwachten. De toestand maakte dit noodzakelijk, wijl er anders gevaar was dat de jansenisten een Vicaris van hunne partij aan de Staten zouden voorstellen als door den pseudo-Aartsbisschop van Utrecht *jure devoluto* voor Haarlem benoemd, wegens verzuim van het Kapittel om binnen acht dagen, volgens kerkelijk voorschrift, een Vicaris aan te stellen. Nog werd de gemelde bepaling die zij er bijgevoegd wilden hebben daarom noodig, wijl bij vacaturen geen voorloopige *Deservitor ad interim* maar terstond *Pastoors* moesten aangesteld worden, wegens de zware sommen gelds die telkens bij eene nieuwe benoeming aan Bailluwen en Magistraten moesten uitgekeerd worden.

De Nuntius had, bij het voorleggen der gemelde artikelen of voorwaarden aan Cavellier, hem aangespoord om zijne Collega's tot het aannemen en onderteekenen dier punten te bewegen en hoe eerder zoo beter; hij zou dan krachtig ter hunner gunste naar Rome schrijven.

Dit zal dan ook die Heeren wel bewogen hebben die artikelen, waar veel in voorkwam dat minder naar hunnen smaak moet geweest zijn, aan te nemen, behoudens de enkele aanmerkingen en voorstellen, die we gezien hebben.

Na in de Kapittelvergadering van 1 October 1726 alle volmagt ontvangen te hebben om de zaak met den Nuntius te beeindigen, keerde Cavellier met de artikelen en de daarop gevallen aanmerkingen naar Brussel terug; waar hij na vele en lange onderhandelingen en besprekingen op 9 en 10 October ten laatste de bedoelde artikelen met één nog door den Nuntius vermeerderd, hoewel niet zonder aarseling en huiverend onderteekende. Van die gansche onderhandeling maakte Cavellier een uitvoerig verslag op, hierachter door ons in zijn geheel medegedeeld als Bijlage F.

Het is niet onaardig in dat verslag te zien, hoe de twee onderhandelaars blijkbaar elkander, bij alle betuigingen van welwillendheid en inschikkelijkheid, wantrouwen; hoe beiden zich aan hunne instructiën willen houden en toch, om de zaak te beeindigen, elkander wat willen toegeven; hoe de Nuntius, bevreesd van te toegevend te zijn, nog het een en ander wil bijvoegen om zich zoo als hij uitdrukkelijk te kennen geeft, te Rome te kunnen regtvaardigen, en hoe Cavellier van zijn kant en met het oog op zijne instructies huiverde en langen tijd besluiteloos bleef. Eindelijk liet de laatste, op herhaalde aansporing en betuiging van den Nuntius „ik zal altijd voor u zijn”, na veel loven en bieden, zich overhalen en onderteekende het stuk, door den Nuntius opgemaakt. We willen hier slechts het slot van het verslag vermelden: „Ik ging ten half negen ure weder heen om later terug te keeren en dan te teekenen; toen las ik het stuk nog twee à driemalen over. De Nuntius dit bemerkende vroeg mij of er iets in was, wat mij niet beviel. Mijn antwoord was: ik zal teekenen Excellentie, maar gij moet weten dat wij

allen opregt en voor God gelooven dat ons Kapittel waarlijk en wezenlijk een kathedraal Kapittel is; dat wij teekenen, niet als meende wij dat ons eenig regt gegeven wordt, maar om des vredes wille en om te toonen dat wij vredelievend zijn; maar, sprak de Nuntius, ik zeg ook niet dat ge geen Kapittel zijt; — ge zegt ook niet dat wij het zijn, was het antwoord. — Ik heb geteekend, als blijkt uit het bijzijnd stuk en hij wilde dat allen [de Kanunniken] het voor zich en voor hunne opvolgers zouden bekrachtigen."

In een brief van 18 October 1726, waarvan de Minute in het Archief berust, hierachter te vinden onder Bijlage G, kon hij den Nuntius de blijde tijding mededeelen dat al de Kanunniken het stuk en daarmede al de gestelde artikelen met een blijd gemoed „hilari animo" even als hij geteekend en met eede bezworen hadden. Zóó geteekend zendt hij het den Nuntius toe; verder komt hij nog op eene kleine vergissing die in het stuk bij het schrijven scheen te hebben plaats gehad, en dringt op spoed aan wegens het gevaar van een jansenistischen bisschop van Haarlem, die door de Regering alligt zoude erkend worden.

Het stuk zelf hebben we niet in het Archief gevonden; zoodat we ten slotte eigenlijk niet met juistheid en zekerheid weten, wat letterlijk de overeenkomst behelsde, ofschoon we uit de hierachter medegedeelde verslagen en de besprokene artikelen den hoofdzakelijken inhoud kennen. Wel is Cavellier begonnen een afschrift van het stuk te maken We hebben dat begin voor ons. Het luidt vertaald als volgt: „Openbare Acte door mij te Brussel den 10 October des jaars 1726 des avonds ten negen uren geteekend en, in tegenwoordigheid van Zijne Excellentie den Nuntius Apostolisch Protonotaris en getuigen, met eede bevestigd en door Hunne Ampl. de Kapittelheeren aangenomen en bekrachtigd den 14 October 1726 en naar Brussel opgezonden den 18 October 1726." Daarop zou

dan de Acte moeten volgen. We vinden alleen den aanhef: „In den Naam des Heeren Amen" — niets meer. [1])

Van dat aannemen, onderteekenen en bezweren dier Acte vinden we in de Notulen van het Kapittel geen enkel woord; zeker om de zaak zoo geheim mogelijk te houden. Niettemin lekte het geheim uit en werd de zaak, zoo als te begrijpen valt, door velen, die het gewaand Kapittel geen goed hart toedroegen, zeer ongunstig besproken. Ook trachtte men den Nuntius van hen afkeerig te maken door hen in verdenking te brengen; waarover zij zich verdedigden, hetgeen ten gevolge had dat hij den 28 November 1726 aan den Kanunnik G. van Wijckersloot een brief schreef, die oorspronkelijk en door den Nuntius eigenhandig onderteekend in ons Archief berust. Om zijne gevoelens jegens het Kapittel in het volle licht te stellen, deelen we dien brief hier geheel mede.

„Een onuitsprekelijk genoegen", zoo schrijft hij aan Wijckersloot, „verschafte mij uw brief, waarin ge mij met de overtuigendste bewijzen aangetoond hebt, dat die van Haarlem [hiermede bedoelt hij het Kapittel, welken titel hij zooveel mogelijk vermijdt] trouw hun woord houden, en ge alzoo alle kwaad vermoeden van mij hebt weggenomen. Ik zal dan ook niet meer aan de sluwe inblazingen dier aanbrengers gehoor geven en vertrouw dat gijlieden de kroon en troost van mijn moeite en arbeid zult wezen. Gij zult het mij en ik u eenmaal dank weten, als het heen en weder geslingerd scheepje van de Missie in veilige haven en onder de hoede van Petrus in gelukkige en eeuwige rust zal zijn aangeland.

1) „Instrumentum Publicum a me Bruxellis die 10 Octobris anni 1726 hora nona vesperi signatum et coram Excmo D. Nuntio Protonotario Apostolico et testibus juramento confirmatum et ab AA. DD. Capitularibus acceptatum et ratificatum 14 Octobris 1726 et Bruxellas missum 18 Octobris anni 1726. In nomine Domini Amen."

„Maar doet dan nu ook, zooals ik u heb toegestaan en tracht zoo spoedig mogelijk van Gedeputeerde Raden, zoowel die van Zuid-Holland als die van Noord-Holland, vergunning te verkrijgen om jurisdictie te mogen uitoefenen over geheel de Provincie Holland, zoover ze zich noord- en zuidwaarts uitstrekt: dit toch is het hoofdpunt van onze overeenkomst.

„Wijl gij echter schijnt te vreezen dat, wanneer gij die vergunning van de Staten verkregen zult hebben, Rome ze u zal weigeren, daarom verzeker ik u op mijn woord, dat, zoodra ge de vergunning hebt, de H. Stoel zonder twijfel aan den Vicaris-Kapitulaar van Haarlem die gekozen zal worden, de noodige Breven geven zal voor het uitoefenen der Jurisdictie in de geheele Hollandsche Provincie met alle noodige faculteiten. Bovendien beloof ik u, dat, zoodra ge mij doet weten dat de Staten u het bestuur in geheel de Provincie Holland veroorloven, ik u de volmagt zal geven van eene vergadering te beleggen, en een Vicaris-Kapitulaar te benoemen, aan wien ik, in afwachting van de Breven van Rome, mijne volmagten voor het bestuur der Missie zal mededeelen. Kunt ge nog meer van mij verlangen, of waarmede kan ik mijne liefde en welwillendheid jegens u beter betoonen?

„Onderneemt dan manmoedig het werk van God, en dat de godsdienst, de eer van den H. Stoel en mijne hoogschatting u ter harte gaan. [1])”

---

1) „Mirifice delectatus sum, ut tuas, vir amplissime, literas perlegi, quibus Harlemensium fidem perspicuis confirmasti argumentis, omnemque mihi suspicionem abstulisti. Delatorum dolis aures amplius non praebebo, confidoque quod laborum meorum corona futuri estis ac solatium. Vos de me ac ego de vobis bene merebor, cum jactata Missionis navis in tuto ac sub Petri custodia feliciter aeternumque requiescit.

Facite autem, ut vobis indulsi, ac a Commiti [sic] de Råden, tam qui Hollandiae Meridionali quam qui septentrionali praesidet, per missionem obtinere quam citissime curate jurisdictionem exercendi in tota Hollandiae Provincia,

Uit dezen brief blijkt toch duidelijk dat de Nuntius het Kapittel wel toegenegen was en hij zelf hen tot het indienen van een verzoekschrift bij de Staten aanspoorde, wel verre van hen over dat inzenden te berispen, zooals Backhuisen in zijn aangehaald beknopt verhaal zegt. Toch moet het dien Heeren niet aangenaam zijn geweest van den Nuntius de belofte te krijgen dat hij hun volmagt geven zou om vergaderingen te beleggen, en een Vicaris-Kapitulaar te benoemen, alsof ze dat niet zonder zijne volmagt en toestemming konden doen: ze moesten daar een duidelijke loochening, althans betwijfeling in zien van hunne zoo hoog opgevijzelde regten van een Kathedraal Kapittel. Ze lieten zich dit echter gaarne welgevallen in de hoop van werkelijk eenmaal door hun vriend Spinelli aan het bestuur te komen en als een wettig Kapittel te kunnen werken.

Den 1en December ontvingen ze van den Nuntius de blijde tijding dat hij de boven besprokene door al de Kanunniken onderteekende Acte naar Rome had opgezonden, dat de Acte daar onderzocht was en nu aan den Nuntius was berigt, dat hij hun verlof kon geven hun verzoekschrift bij de Staten in te dienen om vergunning tot uitoefening van het geestelijk Bestuur over geheel Holland te erlan-

---

qua ad septentrionem, quaque ad meridiem vergit, quae princeps est nostrae concordiae caput. Cum autem vereri vos mihi videmini ne postquam a Statibus id vobis permissum sit, a Roma postea negetur, vobis pro mea fide dico, quod statim ac permissionem obtinueritis, Sancta Sedes indubie concessura erit futuro electo Vicario Capitulari Harlemensi Brevia pro jurisdictione exercenda in tota Hollandiae Provincia cum facultatibus necessariis et opportunis. Praeterea vobis promitto, quod statim ac mihi nunciaveritis Status annuere ut vos missionem administrare possitis in tota Hollandiae Provincia, facultatem vobis faciam vos congregandi, Vicarium Capitularem eligendi, cui quousque Roma Brevia adveniant, meas communicabo facultates pro Missionis regimine. Desideratisne a me amplius, aut in quo magis amorem ac benevolentiam meam erga vos ostendere possum? Dei ergo opus viriliter aggrediamini, cordique vobis sit Religio, Sanctae Sedis honos ac mea existimatio."

gen; werd hun die toegestaan, zij 't ook slechts bij oogluiking, dan kon hij hen magtigen om een Vicaris te kiezen, aan wien de Paus de noodige faculteiten geven zoude. [1])

Ruim zeventig jaren later beriep zich op dien brief en de daarbij toegezegde goedkeuring van Rome, de bekende Haarlemsche Pastoor J. Stafford, toen Deken van het Kapittel, in een schrijven aan Kardinaal Zondadari, die vroeger Nuntius van Brussel en Vice-Superior der Hollandsche Missie geweest was. In Mei 1798 namelijk schreef Stafford hem over de instandhouding des Kapittels en wat het al voor de Missie gedaan had; daarop laat hij volgen: „datzelfde heeft, nu 70 jaren geleden, Z. Em. Spinelli, toen hij nog Internuntius [dit is eene kleine vergissing; Spinelli is in 1725 van *Internuntius Nuntius* geworden] te Brussel was, na een naauwkeurig onderzoek der feiten, aan den H. Stoel voorgelegd en daarna heeft hij, krachtens lastgeving van den H. Stoel aan onze voorgangers een schrijven gerigt (hetwelk nog onder onze berusting is), waarbij hij te kennen geeft dat de H. Stoel besloten is aan een Vicaris-Kapitulaar volmagt te geven tot uitoefening der gewone Jurisdictie in het Bisdom van Haarlem [het Oude Bisdom van 1559 namelijk] op voor-

1) Van dien brief hebben we slechts een Uittreksel in het Archief van het Kapittel gevonden. Het luidt als volgt:

„Conventum inter nos est ut Missionis nedum in Dioecesi Harlemensi, sed et in tota Hollandiae Provincia regimen caperetis, ut quaevis occasio stationes invadendi Refractariis praeriperetur: misi idcirco Romam instrumentum desuper confectum, quo in examen redacto, mandatum mihi est, ut Harlemensibus facultatem facerem petendi apud Status, quo sibi liceret Missionem in tota Hollandia administrare, ac obtenta permissione sive conniventia, facultatem pariter facerem Vicarium elegendi, cui Brevia et facultates necessariae concederentur a summo Pontifice. Ut mihi mandatum est, quin potius, quod vobis laboribus ac diligentia mea comparatum est, vobis significavi, nec mihi alia facultas est, nec summus Pontifex a sententia discessurus est."

waarde evenwel dat de Regering daarin bewilligde en diezelfde Vicaris ook over de overige Dioecesen [dit is minder juist; 't was slechts over de geheele Provincie Holland, dat voor een gedeelte tot Utrecht behoorde] in hoedanigheid van Apostolisch Vicaris jurisdictie zou uitoefenen. Ja zelfs is omstreeks dienzelfden tijd J. van den Steen, Deken van het Kapittel, tot de Bisschoppelijke waardigheid door den H. Stoel benoemd geworden. Maar al die heilzame plannen zijn door de kuiperijen der Jansenisten in duigen gevallen. [1])"

Van die benoeming van J. v. d. Steen tot Bisschop hebben we overigens niets in ons Archief gevonden.

Nog in een anderen brief aan dienzelfden Zondadari dd. 23 November 1801 schrijft hij het volgende over de onderhandelingen met Spinelli, die we hierboven medegedeeld hebben. „Die allerijverigste man [Spinelli] is in de gelegenheid geweest alles [aangaande het Kapittel] grondig te onderzoeken: daartoe heeft hij schriftelijk twee van de onzen uitgenoodigd, [deze twee waren J. v. d. Steen en G. v. Wijckersloot, zooals we gezien hebben, maar hier vernemen we voor het eerst dat de geheele zaak door den Nuntius zelven is opgezet en hij hen tot eene onderhandeling heeft uitgenoodigd, iets wat we niet in de schrifturen van het Archief des Kapittels gevonden

1) „Haec omnia", zoo lezen we in de copie die Stafford eigenhandig van dien brief heeft gemaakt, „Em[s] D. Spinelli, cum abhinc 70 annis Bruxellis Internuntii munere fungeretur, post accuratum factorum examen, ad S. Sedem retulit et de mandato S. Sedis ad Praedecessores nostros litteras dedit (quae penes nos servantur) quibus significat S. Sedem statuisse Vicario Capitulari concedere facultatem exercendi jurisdictionem ordinariam in Dioecesi Harlemensi, sed ea tantum lege, si potestas civilis consentiret et idem Vicarius Harlemensis tamquam Vicarius Apostolicus per reliquas Dioecesis jurisdictionem exerceret. Quinimo circa idem tempus R. A. D. Joannes van den Steen dicti Capituli Decanus a S. Sede ad Episcopalem dignitatem nominatus fuit. Sed consilia haec salutaria per Jansenistarum machinationes effectu desiderato caruerunt."

hebben, maar Stafford niettemin zeer goed kan hebben geweten] om de gansche zaak ernstig met hem te bespreken, hetgeen van zoo'n gelukkig gevolg is geweest dat hij wel begreep door eenige kwaadwilligen misleid te zijn; hij beloofde dan ook in 't vervolg aan die kwaadwilligen het oor niet meer te leenen, ja zelfs verwaardigde hij zich onze verzoekschriften [dit komt ons met het oog op de bescheiden in het Archief ietwat vreemd voor] onder uiteenzetting van de geheele zaak aan den H. Stoel op te zenden, met dat gevolg enz." Hier herhaalt hij wat hij in den vorigen brief reeds geschreven had, doch voegt er ten slotte nog bij, dat de pogingen van den allerijverigsten Spinelli wel mislukt zijn maar hij tot het einde van zijn leven een vaderlijke toegenegenheid jegens het Kapittel behouden heeft. Dit en meer nog kon des noods uit eigenhandige brieven van Spinelli bewezen worden. Van die brieven echter hebben we geen anderen gevonden dan dien we hier boven bladz. 289 hebben medegedeeld. [1]

---

1) Hier laten we zijn eigenhandige copie volgen, die hij zelf in de Acta Capituli geschreven heeft:

„Viro huic [Spinelli] zelosissimo omnia funditus examinare licuit et hunc in finem litteris ad Capitulum datis, duos e nostris invitavit ut Bruxellis cum ipsis rem omnem serio discuteret, quod eo successu peractum est, ut videret se a malignantibus quibusdam deceptum fuisse, quibus imposterum aures non praebiturum promisit; imo dignatus est supplices nostras et totius negotii seriem S. Sedi transmittere, idque eo effectu, ut de mandato S. Sedis nobis rescripserit, S. Sedem Vicario Capitulari Harlemensi concessurum facultatem exercendi jurisdictionem ordinariam per totam Dioecesim Harlemensem, ea tamen lege ut per Patriae Moderatores dicto Vicario Harlemensi permitteretur ut in reliquis Missionis partibus Vicarii Apostolici munere fungeretur. Obnitente factione Janseniana id nobis a Statibus denegatum fuit. Sed id nostra culpa non evenit. Id si tunc temporis obtinere licuisset, pars haec vineæ Domini a pluribus sub quibus nunc gemit incommodis, libera fuisset. Omnes zelosissimi hujus viri conatus per hanc Statuum resolutionem evanuerunt, sed affectum hunc paternum erga coetum nostrum Em. Spinelli ad finem vitae suae conservavit. Haec et plura alia ex autographis ipsius epistolis, si opus fuerit, adstruere possumus."

Nog vinden we deze gansche geschiedenis in het verslag over den staat der Missie „*Relatio Status*", van wege den Nuntius Carolus Molinari in 't jaar 1758 naar Rome gezonden. Deze Nuntius was een verklaarde tegenstander van het Kapittel en, ofschoon hier en daar in enkele bijzonderheden afwijkend, komt hetgeen hij van deze geschiedenis mededeelt in de hoofdzaak overeen met hetgeen we hierboven uit de Archieven van het Kapittel vernomen hebben.

Wat hij daarvan schrijft komt hierop neder:

„De jansenisten hadden in 1726 in het district van Haarlem eene katholieke Statie bemagtigd. [1]) Naar aanleiding daarvan en meenende dat het oogenblik gekomen was om wederom van den H. Stoel het verlangde oppergezag te erlangen, schreven ze aan den Paus en aan den Nuntius dat het met de Missie gedaan was en de jansenisten in hunne aanmatigingen niet konden gestuit worden, tenzij de H. Stoel aan den Vicaris van hun, zoo ze 't noemden, waar en wettig Kapittel volmagt gaf het geestelijk bestuur uit te oefenen. Ze boogden daarbij op hunne gehoorzaamheid jegens den Apostolischen Stoel en smeekten alzoo dat hun Kapittel zijn regt van Kathedraal Kapittel zou mogen uitoefenen en een Vicaris Kapitulaar mogt gekozen worden, doch alleen voor het Bisdom van Haarlem, terwijl dan voor de andere Bisdommen een Apostolische Vicaris door den Paus kon worden aangesteld, mits de Staten-Generaal dit wilden toelaten.

---

1) We kennen geene andere statie in 1726 door de jansenisten bemagtigd, dan die van *Roelofarendsveen*, waarvan we in deze Bijdragen Deel V, bladz. 418 en volgg. de geschiedenis verhaald hebben. In verband echter met deze Kapittelkwestie zouden we eerder denken aan *Purmerend* (zie deze Bijdragen Deel V, bladz. 280 en volgg.) doch dan heeft de steller van de *Relatio Status* zich in het jaartal vergist. Het was in 1725 dat de jansenisten zich van de statie *Purmerend* meester maakten.

„Welwillend werden zij door den Paus aangehoord en hunne zaak een geruimen tijd met den Nuntius behandeld; eindelijk kwam het zoover dat ze in eene openbare acte eenige voorloopige voorwaarden of artikelen onderteekenden en bezworen, zooals de Nuntius van hen vorderde. Die Acte werd naar Rome opgezonden, maar de Paus eischte volstrektelijk dat ze eerst van de Staten admissie voor dien aan te stellen Vicaris Kapitulaar moesten verkregen hebben, alvorens hem en het Kapittel de verlangde volmagten werden gegeven. Lang bleven ze zich daartegen verzetten; doch de Paus wilde van die voorwaarde niet afgaan, zoodat ze zich ten laatste moesten onderwerpen en met alle kracht de noodige pogingen gingen doen om van de Staten de verlangde admissie te verkrijgen." [1])

---

1) Harlemenses" zoo luidt de *Relatio Status* van Molinari hier „occasionem nacti cujusdam stationis quae anno 1726 in Harlemensi tractu per Refractariorum Missorias fuerat occupata et rati advenisse tempus, quo Sedis Apostolicae venia optatam sibi compararent auctoritatem, litteras dederunt Summo Pontifici et Nuntio Spinelli, in quibus obtestati sunt actum esse de Missione et Ultrajectenses impediri in usurpata jurisdictione nullo modo posse, nisi a Sede Apostolica Vicario veri, ut ajebant, Capituli Harlemensis facultas detur exercendi jurisdictionem, et magnificata eorum obedientia erga S. Sedem, orabant supplices, ut eorum Capitulo jure suo Cathedrali uti liceret, atque ut Vicarius qui Capitularis esse deberet, a Capitulo eligeretur, idque pro Dioecesi dumtaxat Harlemensi, pro aliis vero Dioecesibus Vicarium Apostolicum designari posset a Summo Pontifice, si tamen per status generales tolerari posset. Benigne auditi sunt a Pontifice, eorumque negotium coram Nuntio Bruxellensi diu agitatum, adeo urgere coepit, et eo deventum fuit ut jam ab Harlemensibus in publico instrumento signatae et juratae fuerint quaedam conditiones preliminares seu articuli, quorum observantia [observantiam?] ab ipsis exigi [exigere?] volebat; illo tamen Romam misso, Pontifex omnino censuit ante omnia hujus Vicarii Capitularis admissionem ab Hollandiae Ordinibus prius esse per Harlemenses obtinendam, quam facultates Vicario et Capitulo concederentur. Illi diu perstiterunt reluctantes, et obsecrantes facultates sibi concedi debere antequam admissio apud Ordines fuisset obtenta sed, immoto Pontifice, ejus voluntati cesserunt et admissionis negotium pro viribus urgere coeperunt."

Uit al de hierboven medegedeelde bescheiden, hoe zeer in enkele ondergeschikte bijzonderheden van elkander afwijkende, blijkt dit toch ontegensprekelijk dat het verzoekschrift der zoogenaamde Kanunniken van Haarlem niet is ingediend op het advies van den Nuntius van Parijs, niet na weigering van den Nuntius van Brussel om het Kapittel te erkennen, niet buiten zijn weten en tot zijne groote verontwaardiging, zoodat hij hun een „zeer scherpen brief" schreef enz. als in het verhaal van Backhuisen wordt gezegd, maar integendeel in overleg met en zelfs op aansporen van den Nuntius, ja van den Paus zelven: en zij werkelijk, indien de Staten gunstig op hun verzoek hadden beschikt, van den H. Stoel de noodige volmagten en het geestelijk bestuur over Holland zouden ontvangen hebben. We vinden dit nader bevestigd in verschillende brieven zoo van den bekenden Hoynck van Papendrecht als van den vurigen Amsterdamschen pastoor Schouwen. De eerste, die zeer tegen het Kapittel was, geeft luide zijne ontevredenheid over die gansche zaak te kennen, ja, is er geheel door ontmoedigd; de andere, nog grooter vijand van het Kapittel, vaart hevig tegen den Nuntius uit over zijn heulen met de Kanunniken tot groote schade der katholieke zaak. Uit alles is het duidelijk dat de Nuntius Spinelli het Kapittel inderdaad toegenegen was en alles gedaan heeft wat in zijn magt stond om het alle volmagten van Rome te bezorgen; zoodat later de Kanunniken zich altijd op Spinelli beriepen en J. v. d. Steen hem „zijn man" noemt. Ze hadden dan ook volstrekt geene behoefte om zich tot den Nuntius van Parijs te wenden, zooals Backhuisen het voorstelt. Ofschoon wel is waar in de verslagen der onderhandelingen met den Nuntius, die we hierachter mededeelen, een paar keeren als in 't voorbijgaan een enkel woord gesproken wordt

over een brief aan den Nuntius van Parijs en wel op eene vrij onduidelijke wijze, kan die brief toch onmogelijk de eigenlijke aanleiding van de geheele geschiedenis geweest zijn, wat men uit het verhaal van Backhuisen zou moeten opmaken; terwijl wij overigens van de bedoelde raadpleging des Kapittels bij den Nuntius van Parijs niet het minste spoor in ons Archief gevonden hebben.

Nu nog een enkel woord over het verzoekschrift of de Memorie zelf van het Kapittel aan de Staten gerigt, ingevolge overeenkomst met den Nuntius. In het „*Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom van Utrecht*" ter plaatse in het begin van dit opstel aangehaald, vinden we onder de stukken door Backhuisen aan den gewezen Provinciaal Rumoldus van den Male toegezonden, ook de „Memorie behelzende de bequaemste middel om de rust en vrede onder de Catholijken te herstellen" en daarvan wordt gezegd dat die in de maand Januarij 1727 door het gewaand Kapittel is opgemaakt. Het stuk zelf wordt echter daar niet bij medegedeeld, maar de lezer wordt slechts verwezen naar een werkje getiteld: „Kort Historisch verhaal van Willibrordus Kemp A° 1728 te Amsterdam uitgegeven." In het Archief van het Kapittel hebben we er meerdere eensluidende afschriften van gevonden, en we hebben gemeend het ook hierachter als Bijlage H volgens die afschriften te moeten mededeelen. Hoe het echter met dat stuk gegaan is, — wanneer het zou ingediend zijn, — of het werkelijk wel bij de Staten ingediend is, — dit alles is ons uit het Archief van het Kapittel en andere Archieven, hoe veel er ook over geschreven is, maar niet duidelijk kunnen worden. Ter zelfder tijd werden ook door geestelijken en invloedrijke katholieke leeken verzoekschriften om admissie van een Apostolisch Vicaris opgesteld en ingezonden. Maar de geschiedenis van al die verschillende

petitien memorien enz. is zoo ingewikkeld en moeijelijk uit de verschillende bescheiden en brieven in onze Archieven daarover voorhanden, op te maken dat het eene afzonderlijke behandeling vereischt, 't geen ons hier te ver zoude voeren. Alleen willen we hier nog aanstippen dat de Nuntius, — misschien wel om veel wat in het stuk gezegd wordt en hem zeker niet kan bevallen zijn, ('t geen niemand die Bijlage H leest zal ontkennen), welligt ook door invloed van anderen, die tegen het Kapittel waren, naar het wel schijnt van Backhuisen zelven, vermoedelijk uit beide die oorzaken, alligt om nog andere redenen, — ten slotte begreep zich met dat verzoekschrift niet te moeten inlaten en liever het andere, dat van de voorname katholieke leeken uitging, te moeten steunen; „zoodat die man zijn klinckt treckt" schrijft J. van den Steen den 19 April 1727 daarover aan den Advokaat R. Hoynck te 's Hage „en ik vervolgens van mijn gegeven woord dat, zoo zijn Doorl. [de Nuntius] aan de andere [die buiten het Kapittel wilden requestreren] wilde doen halte houden, wel de admissie voor den Vicarius Capituli zoude bewerken, ontslagen ben." Het Kapittel was daar dan ook uiterst ontevreden over. Naar het schijnt, is dezelfde Cavellier, die met den Nuntius de overeenkomst had besproken, hem persoonlijk de grieven van het Kapittel over zijne handelwijze gaan blootleggen; althans we vinden in het Archief een soort opstel of ontwerp van hetgeen hij den Nuntius zou zeggen, 't welk luidt als volgt:

„De rede van mijn comst is dat wij niet wete wat denke, dewijl Sijne Exc. ons gegeve heeft de permissie van te sollicitere: en nu regt tege de draet aen andere opwekt om te sollicitere. Dat Sijn Exc. eerst geschreven heeft, als hij meende dat wij al solliciteerde en A. D. van der Steen hem overtuygde nevens A. D. Wijckerslootius

van 't contrarie, geliefde te schrijven [sic]: *non amplius se crediturum malevolorum linguis* [dat hij de kwaadwillige tongen niet meer zou gelooven.]" Dien brief hebben we reeds medegedeeld (zie bl. 289) „en selfs toen versogt heeft dat wij werken soude volgens ons contract *pro Vicario Capituli* [voor een Vicaris Kapitulaar]. Dat 't ons seer smart en leet is de contrare passe van Sijn Exc. te sien, die ons, soo 't schijnt, tot spot des werelts wil ten toon stellen met te late op deselve tijt te sollicitere om een Vicarius Aplcus. De vrede des kerks, de quade informatie buyte twijfel aan Sijn Excellentie gedaen de groote verwarring die er buyte twijfel op volge sal, hebbe doen resolvere mij bij UE. te sende om te zien wat in deze tijts gelegentheyt gedaen moet worde. Ik heb in September UE. voorgeleyt de rampen daer ons kerk sig in bevint, hoe dat alles door dronkenschappe hoerreriage [sic] etc. in 't wilt gaet. Wij oordele niet te conne voldoen aen ons gemoet en voor Godt te voorschijn te comen tensij wij nogmals UE. de selve rampe voor ooge stelle. Wat heeft 't Capittel conne doen en waer in hebbe wij quaet gedaen dat UE. sonder eenige de minste kennis te geve op dese wijse handelt. Hebbe we niet 1° ondertekent 't bewuste Instrument 2° hebben wij iet gedaen buyte UE. kennis 3° hebbe wij heer Beaumont niet gecosen om UE. voldoening te geven 4° heeft A. van den Steen en Wijkersloot UE. wegens de Memorie niet geschreven *qui duos insequitur lepores, neutrum capit* [die twee hazen achtervolgt, vangt geen van beiden]. En UE. heeft niet gelieve te antwoorden 5° hebben wij Sijn H. [den Paus] niet opgedrage ons dienst als hij een ander middel wist de vrede te herstellen. Wat hebbe wij gedaen om soo gehandelt te worde." — Na die verwijtingen lezen we verder: „de conclusie moet sijn een brief voor A. van den Steen, waer in versogt wordt te werken voor een Vicaris Ca-

pituli en een brief aan Cloots of Roest [twee voorname katholieken die zich vooral beijverden in het petitioneren voor een Apostolisch Vicaris] om de verdeelthede voôr te come, waerin sij versogt worde hun werk te stake."

Of werkelijk Cavellier dit alles zoo aan den Nuntius gezegd heeft, is ons niet met zekerheid gebleken; maar in ieder geval heeft de Nuntius zich daardoor niet laten bewegen om het Kapitel in zijn petitioneren te helpen. We moeten hier echter opmerken dat uit het aangehaalde toch geheel iets anders blijkt dan wat Backhuisen in zijn meergemeld verhaal zegt: „Men [het Kapittel] vind goed aan den Nuntius een *ootmoedigen* en *nederigen* brief te schrijven om hem over te halen."

Doch wat er nu van dat alles zij, zooveel is zeker dat er van al dat petitioneren, van al die verzoekschriften, adressen, *memorien*, *sollicitaties*, zoo als ze genoemd worden, om een geregeld geestelijk bestuur voor de Hollandsche zending te verkrijgen, niets gekomen is. Alles stuitte af op den onwil der Regering, die door de jansenisten onophoudelijk tegen de katholieken werd opgestookt, maar veel droeg er ook toe bij de verdeeldheid onder de katholieken zelven, grootendeels veroorzaakt door het zoogenaamd Kapittel van Haarlem, welks aanmatigingen bijna al de overige Geestelijken, inzonderheid de Regulieren verbitterden. Van Stafford vernamen we dat de jansenistische kuiperijen de oorzaak zijn geweest, dat de pogingen van het Kapittel mislukt zijn. De Nuntius Molinari, van wiens *Relatio status* wij hierboven reeds een gedeelte mededeelden, schrijft het toe aan het verzoekschrift van sommige priesters die de Haarlemmers [hij bedoelt hiermede de leden van het Kapittel] door en door kennende en wel inziende, dat een Vicaris van hun Kapittel volstrekt niet welgevallig noch heilzaam wezen zou, hunne pogingen bij tijds nog verijdelden door van de Staten een

Apostolischen Vicaris te verzoeken. Laatstgenoemde Nuntius verheugt zich daarover en toont verder uit hun verzoekschrift of *Memorie* zelve aan, hoe veel kwaads zij in 't schild voerden. [1])

BIJLAGEN.

A. (Zie bladz. 270).

Relatio Eorum que dicta sunt ab Excellentissimo Domino & Capituli Deputatis.

Post mutua humanitatis officia, & narrationem periculosi itineris nostri brevi ad rem ipsam ventum est.

Primo admonuit Excellentissimus Dnus nos non debere prae oculis habere titulos honoris, aut quid proprii commodi, sed gloriam dei & bonum missionis. R. hoc unicum esse intentum nostrum, & cum videremus missionem non posse salvari, quam restitutione Jurium Capitulo, ideo nos scripsisse Romam & huc venisse. Objecit difficultates nonnullas, quas postmodum in scriptis dedit.

Asseruit se nil quaerere nisi bonum missionis: sed videre omnia sic intricata, ut non sciret quo se verteret, & gauderet, quando in alio loco esset, liber ab istis difficultatibus. Respondimus et nos multo magis in medio istarum versari difficultatum, et maximo quidem cum periculo, & nos non intendere particulare aliquod

---

1) „Quidam interim", zoo luidt hier het verslag van Molinari, „e nostris prudentioribus sacerdotibus, qui Harlemenses optime noverant intus et in cute, eorumque Vicarium nec Missioni admodum gratum, nec utilem futurum intelligebant, supplici libello Statibus porrecto anno 1727 Vicarium Apostolicum veluti Missionis tranquillitati pernecessarium admitti petentes, negotium Harlemensium apud Hollandiae Ordines perturbarunt, et quidem opportune pro Missionis bono. Etenim a supplici libello, quem Harlemenses Statibus porrexerant, claro satis detecta fuit mala eorum voluntas, qua ergo S. Sedem ferebantur; agebant namque inter caetera, quod per eorum Vicarii Capitularis admissionem, utrique parti Catholicae et Jansenistis consulebatur, unaquaque suas servante stationes, quod ita Nuntii Apostolici aliorumque Pontificum Ministrorum missiones impedirentur et sacerdotibus extraneis aditus praecluderetur, adjicientes insuper se Jesuitas non esse, nec doctrinae Jesuiticae addictos, quinimo ab ipsa abhorrere. His a sacerdotibus adversantibus subodoratis [sic], eo fortius se opposuerunt, ut Harlemenses tandem persequi destiterunt. [sic]"

bonum, aut Capitulo honores, sed bonum Missionis; si missio posset salvari alio modo, per nos licere: vere nil temporale posse intendi quia Vicarius ille Capituli esset miser, prout fere omnes Vicarii Apostolici fuerunt, et praesertim hoc tumultuoso tempore: quod & concedebat Excell. D. Insuper promittebat se pro nobis futurum casu quo consuleretur per Sanctam Congregationem, sed addebat se nondum esse consultum.

Si Difficultates, quas scripto proposuerat, non possemus levare, & ipsi satisfacere: tamen nostra responsa mitteret Romam. Imo se credere, si Ordines vellent consentire & admittere Vicarium Capituli, imo Episcopum Harlemensem, & per hoc missio salvari posset, Sanctam Sedem consensuram, maxime sub hoc Pontifice, qui nil quaereret nisi omnia ad pacem redigere; sed se praevidere maximas difficultates.

Credebat in praesentiarum spem nullam esse pro admissione Vicarii Apostolici: sed sperabat post mortem Byleveltii: addebat Byleveltium habere suos amicos tam inter sacerdotes, quam Acatholicorum praecipuos et etiam Statuum, & quod ideo nobis essent contrarii, & ea de causa nobis commendabat silentium: nil esse dicendum nisi re omnimode perfecta.

Sic humanissime excepti discessimus die sequenti reversuri.

Die Dominica ad medium nonæ, iterum convenimus Excellentissimum Dominum: tradidimus responsa ad suum *quaeritur*. Primo dixit Illustrissimus Dominus sibi videri, optimum medium esse si possimus obtinere ab Ordinibus ut Vicarius Harlemensis possit agere per totam Hollandiam, imo ut Episcopus Harlemensis crearetur: sed Sanctam Sedem nullatenus posse consentire in hoc quod Vicarius Harlemensis solum esset pro diœcesi Harlemensi, quia tunc altera pars Hollandiæ relinqueretur Jansenistis. R. verum esse illud medium esse bonum imo optimum, nos quoque illud optare, sed non videri nobis magnam esse spem illud impetrandi: numquid melius est salvare partem aliquam quam totum perdere: respondit Illustrissimus bonum pro vobis, sed Papa non potest deserere reliquam hollandiæ partem: proponite Ordinibus; nos contra: forte non succedet; tunc dicit relinquendum est totum negotium divinæ providentiæ: Respondimus: interim nos & tota missio perit, & quidquid reposuimus, noluit consentire pro diœcesi Harlemensi.

Inter alia objiciebat etiam: in presentiarum laudo Capitulum Harlemense, sed successu temporum posse Capitulum deficere a fide & ab obedientia Sanctæ Sedis prout & Ejus Vicarius, & ideo

debere esse aliquod frænum, quo cohiberetur Vicarius Harlemensis. R. hoc non esse sperandum, quia non eligemus in Canonicos nisi honestæ vitæ & sanæ doctrinæ, & ulterius ille Vicarius semper dependebit aliquo modo a Sancta Sede, quia indiget facultatibus extraordinariis, imo extra Diœcesim Harlemensem potestate delegata. Addidimus Episcopum in partibus Catholicis etiam posse deficere &c. Respondit: sibi ad manum esse media congrua coërcendi Episcopos, in partibus Catholicis, non item in hollandia.

Sed casu quo Sancta Sedes consentiret, deberent aliquæ conditiones stipulari: Imprimis monachos debere retinere suas stationes. R. per nos licere.

Secundo: si admissio Vicarii Apostolici postmodum posset a Statibus obtineri, deberet a nobis admitti. R. facile in eo conveniri posse ineundo concordiam, prout praedecessores egere cum anterioribus Vicariis.

Tertio si admitteretur Episcopus, nominatio esset penes Pontificem, cum jus nominandi Episcopum Capitulum numquam habuerit. R. concessimus: objiciebat Auditor: sustentabitisne Episcopum. R. Ille sibi satis providebit.

Iterum nobis commendavit Secretum, quoque Reverentiam erga Byleveltium, insuper amicitiam cum Beaumontio: Beaumontius conqueritur (dixit) se sperni a vobis, interim habet suos amicos.

Nos debere nil loqui de Capitulo Harlemensi apud sacerdotes aut laicos, sed quiete ac si nihil ageretur nos tenere. Rogabat quoque ipsi ut significaremus si in hollandia iter nostrum divulgetur aut suspitio oriatur: ut quomodo se gereret sciret.

Addebat quod statibus non deberemus loqui de dioecesi harlemensi, sed de Provincia, taliter ut Schismatici retinerent suas stationes, nos nostras, & sic pax foret.

Objiciebat si vos estis Canonici, alii sacerdotes se dicerent esse pastores, & sic non essent ad nutum amovibiles. R. hoc equidem non esse facile in praxim redigere, pro libitu deponere aut deturbare sacerdotes ex suis stationibus; addebat non esse aliud medium coërcendi dissolutioris vitae sacerdotes: & vel maxime dolebat non esse media eos coërcendi.

Promittebat Ill^mus D. quod nobis significaret mentem suae Sanctitatis, sed candide addebat se non libenter nobis scribere, quia littera scripta manet: et si postmodum res non succederet, nos tamen habere ipsius litteras, quibus possimus abuti, & dicere Sancta Sedes nos voluit agnoscere, si ordines non obstitissent, ergo jus nostrum certum est, ideo proponebat ut nos rediremus

R. tali modo totum negotium palam fiet: proposuimus in terminis ut scriberet generalibus, et in rei veritate & coram Deo sive scriberet sive diceret esset unum et idem: tandem convenimus quod scriberet: supposito hoc, debetis hoc & hoc facere &c.

Addebat omnia debere esse ordinata et utrimque concessa antequam sollicitaremus apud ordines: potest etiam, dicebat, S. Congregatio quædam exigere, quæ me hactenus latent: quia sunt tot Cardinales, et satis circumspecti.

Conferentia duravit ultra duas horas sicut et praecedens.

Post prandium venit ad nos A. D., Auditor qui inter alia dicebat nos posse esse securos quod Excell: D. nil ageret nisi in Bonum missionis & nobis faveret: promittebat quoque suam operam.

Dixit quoque Auditor Excellentissimo D. esse scriptum ex Hollandia quod Capitulum Harlemense scripsisset Nuntio Parisiensi.

Petivit etiam bis et tertio cum emphasi: potestisne fidere omnibus qui sunt vestri coetus? Vicarius, dicebat, minus molestiarum habebit cum religiosis quam cum saecularibus sacerdotibus: quia si aliquid faciunt religiosi scribet Vicarius ad Nuntium: illico vocabit illorum provinciales, qui illos bene corrigent, vel revocabunt, & cum non libenter redeant ad monasterium, satis obedientes erunt. Sed, addebat, Vicarius debet stationes Religiosorum relinquere Religiosis.

B. (Zie bladz. 271).

Quæstiones ab Excellentissimo D. Nuntio Propositæ Capituli Harlemensis deputatis anno 1726.

Supposita reali et vera existentia Capituli Harlemensis quæritur.

1.

Si Capitulares Harlemenses ex jurisdictione competente Capitulo velint administrare Diœcesim Harlemensem, quomodo impedietur ne et ultrajectini idem faciant in Diœcesi ultrajectensi, cum utrobique sit eadem ratio non quidem a parte rei, sed respectu Statuum Hollandiæ.

Responsa AA. DD. Deputatorum ad Quæstiones ab Excell^{mo} *D. Nuntio propositas anno* 1726.

Ad 1.

His in dissidiis ultrajectini conniventibus patriæ nostræ moderatoribus non solum prætensam suam jurisdictionem exercuerunt in Diœcesi ultrajectina, sed et in Harlemensi: sic et spes est foré ut Ordines non solum sint permissuri Harlemensibus ut jurisdictionem in sua, verum etiam in ultrajectensi

diœcesi exerceant: Sic refractarii habebunt suas stationes, et nos nostras conservabimus, quas alias cito et certo perdituri sumus, — numquam recuperaturi. —

2.

Quomodo stante adhuc Vicario Apostolico possit illi adimi jurisdictio in Diœcesi Harlemensi sine contemptu auctoritatis Apostolicæ?

Ad 2.

Non cederet in contemptum auctoritatis Apostolicæ: petunt enim Harlemenses ut id fiat auctoritate Apostolica: et sicut Sancta Sedes in bonum Ecclesiæ Batavæ potest omnem Vicario Apostolico adimere potestatem, quidni jurisdictionis non nihil, ut partem missionis tam notabilem (ut est diœcesis Harlemensis) incolumem servet, et summis in his periculis salvet: præsertim cum nullum aliud salvandæ missionis occurrat remedium?

3.

Supposita remotione Vicarii Apostolici, quis præerit toti Missioni batavæ, cum istud Capitulum Harlemense nullam habeat jurisdictionem in alias Ecclesias? et si dicatur quod Vicarius Capitularis Harlemensis erit etiam Vicarius Apostolicus constitutus a Pontifice per totam missionem Batavam, quæritur:

Ad 3.

Minime petitur remotio Vicarii Apostolici, imo ejus remotio nullatenus his in temporibus expediret; cum autem Vicarius Harlemensis a Statibus admissus fuerit, postmodum tentabimus, annuente S. Sede, impetrare ejus admissionem pro aliis partibus, quæ admissio cum tempore impetrabitur facilius quam nunc.

4.

Unde constat Harlemensibus quod omnes aliæ Provinciæ, in quibus Vicarius Apostolicus plene suam jurisdictionem exercet, facile patientur jugum Capituli Harlemensis? quod si etiam gratis supponatur quod missionarii aliarum Provinciarum admittant Vicarium Capitularem Harlemensem,

Ad 4.

Si Sancta Sedes id velit et jubeat, tam facile aliis in partibus parebunt Vicario Capituli Harlemensis, quam hucusque paruerunt Vicario Apostolico; constat enim quod Vicarius Harlemensis illis in partibus non ageret alia auctoritate, quam nunc agit Vicarius Apostolicus.

tamquam Vicarium Apostolicum, — quæritur:

5.

A quo constituetur Vicarius iste Capitularis? si a Capitulo? Igitur Capitulum eligit Vicarium Apostolicum, et constituet quem vult, ut præsit toti Missioni. Si a Pontifice? igitur non erit Vicarius Capitularis.

Ad 5.

Debet eligi in quantum est Capituli Vicarius a Capitulo: Si enim eligatur a S. Sede non esset Vicarius Capitularis, nec admissionem ab Ordinibus obtineret umquam: Si autem Vicarius hic gratus sit Sanctæ Sedi, poterit eum pro aliis partibus ad libitum Vicarii Apostolici dignitate ornare; conabitur autem Capitulum eligere Sanctæ Sedi non ingratum.

6.

Quomodo procedetur in hac electione Vicarii Capitularis, et in exercitio jurisdictionis Capituli in Diœcesi Harlemensi? Diceturne quod totum fiat ex permissione Pontificia, vel non dicetur? Si dicatur, hoc ipso Status Hollandiæ nollent admittere, quia schismatici Statibus insinuabunt totum fieri per collusionem, atque sub larva Vicarii-Capitularis verum tegi Vicarium Apostolicum: si non dicatur, non solum maximum erit scandalum, et error pejor priore, verum etiam nec sacerdotes regulares, nec sæculares degentes in Diœcesi harlemensi illum recognoscent tamquam legitimum superiorem, usque dum constet de voluntate atque intentione Sedis Apostolicæ.

Ad 6.

Ut ab una parte scandalum evitetur, ab altera autem admissio ab Ordinibus obtineatur, oportet media navigare via, scyllam inter et caribdim; prudenter sacerdotibus insinuandum foret id non fieri invita Sancta Sede, imo id ei gratum esse &c. hoc autem nostro quidem judicio non offenderet Ordines.

7.

Vicarius iste Capitularis in aliis Diœcesibus qua auctoritate procedet? tamquam Vicarius Apostoli-

Ad 7.

In aliis Diœcesibus aget qualitate Vicarii Apostolici, si admissionem sive conniventiam a Stati-

cus? non admittetur a Statibus: tamquam Vicarius Harlemensis, non admittetur a missionariis.

bus obtinere possit, sin minus, non aget.

8.

Ultimo denique quæritur, ut nitide et distincte explicentur omnia jura, quæ Capitulum Harlemense crederet sibi competere, et qua jurisdictione uti velit, casu quo a Sancta Sede aliquid novi in ejus favorem statueretur.

Ad 8.

Omnia jura, quæ Capitulis Cathedralibus, Sede vacante, competunt: desiderarent quoque ut sancta Sedes Capitulum, seu ejus Vicarium dignaretur ditare facultatibus, quibus gaudere solent Vicarii Apostolici: consequenter in iis, quæ de jure competunt Capitulis, utetur jurisdictione ordinaria, in cæteris autem delegata.

C. (Zie bladz. 278).

Quæstiones in Capitulo propositæ et resolutæ.

1. Wat sekerheyt is er dat de H. M. [de Hoog Mogende Staten] de Vicarius Capituli sullen toelaten sending te geven.

R. uyt t' seggen van d' heren Oudesteyn ende Fabricius schynt er goede hoop te syn, oock uyt andere omstandigheden.

2. Sal t'geen opschuddingh by de munniken en andere veroorsaken.

R. neen, indien syn H[eiligheid] het absoluet wil en gehoorsaemheyt beveelt: maer indien Romen aen opgeraapte beschuldigingen geloof geeft, sal seker twist ontstaen: want de Religieusen die nu gewent syn te doen, al watse willen, sullen niet garen staen onder een Vicarius Capituli, maer ook niet onder een Vicarius Apostolicus.

3. Maer wat, indien de Religieusen sigh willen eximeren aen de Vicarius Capituli gelyk sy in Brabant doen.

R. t' bevel van Syn Heyligheyt sal dat connen voorcomen, die Vicarius Capituli soude oock *tamquam delegatus Pontificis* connen ageren.

4. Wat eygentlyk onse pretensie is.

R. is beantwoort soo in de brief aen de Paus als op t' antwoord in de *quæritur*.

5. Soo als een Cathedrael

R. indien wy alle de qualiteyten

Capittel erkent te worden, wat regt hebben wy daer toe, en waer syn onse qualiteyten?	hadden, soude geen gunst versoeken, egter sal men int' toecomende daer sooveel agt opgeven als 't doenlyk is.
6. Hoe gemaekt met de Vicarius Capituli wanneer daer eens een Vicarius Apostolicus geadmitteert wordt?	R. een accoort ingaen, en syn wy tot nogh toe gehoorsaem geweest, wy sullen het dan oock wel syn.
7. Sal de Paus oock syn maent hebben?	R. dat sou te hatelyck voor d'oncatholyke sijn.
8. Sal t' Capittel als opnieuw opgeregt worden.?	R. in geenderley manieren, want dan soude t' niet syn t' Oude Capittel, t' welk d' hoge overigheyt agt, maer een nieuw, t' geen seker van d' Hooghmogende niet soude geadmitteert worden, dan was t' Collegie te Leuven oock verloren want op de naem van t' Capittel &c.
9. Sal de Paus niet te seggen hebben in t' verkiesen van een Vicarius Capituli.	R. de keus van een Vicarius Capituli moet binnen de 8 dagen geschieden: indien niet binne die tyt, soude die van Uytregt een Vicarius kiesen *jure devoluto* soo sy pretenderen; die soude van de Staten erkent worden en wy nogh beschuldigt van nalatigheyt: ook soude het te hatelyk syn voor d'Hooghmogende heren, en van haer niet geadmitteert worden.
10. Wat indien aen sodanige Vicarius Capituli conditien en regulen souden worde voorgeschreve, en dependent aen de Nuntius moete syn.	R. dié conditien en ordonantien souden moeten ad referendum overgenomen worden: maer in t' genereael kan men seggen, hy sal rekenschap geven *de extraordinaria potestate, non de ordinaria.*

Notandum: Pontifix erigit quandoque nova Capitula ob minores rationes, quam quæ jam sunt: quidni eriget aut potius restituet antiquum? tota missio bene exigit ut Sanctitas sua non nihil concedat. Salus populi suprema lex esto.

Possent Præpotentes Domini nos, aut aliquem ex nostris citare et exigere, ut panderet sub juramento quæ Capitulum promisit Pontifici, aut ejus ministro. Ideo cauté procedendum ne quid pro-

mittatur quod Ordinibus displiceret, aut admissionem Vicarii Harlemensis impediret.

D. (Zie bladz. 278.)

Relatio conferentiæ habitæ inter Excellentissimum D. Nuntium et A. D. Cavellier in castro Grimbergensi prope Vilvordiam die 17 7bris post meridiem anno 1726.

Facta est hæc Relatio a me die Prima Octobris 1726 Capitulo et a nemine fuit contradicta.

Primo non inveni Excellentissimum D. Nuntium Bruxellis, sed tantum A. D. Auditorem, qui post mutua humanîtatis officia indicavit Excell: D. Nuntium esse in castro Grimbergensi, eumque me ibi expectare: sine mora me eo conferrem, et viderem ne ulli innotesceret me esse Bruxellis, quia ut aliquid boni in favorem fiat secretum esse servandum. Illum me de multis debere loqui: conabar eum expiscari, sed nihil dicere volebat. Salutabat A.A. D.D. Wykersloot et van den Steen: rogabam conaretur omnia in meliorem partem dirigere. Eum quantum poteram adulabar, et significabam Capitulum non ingratum illi fore si successum habeant negotia nostra.

Discessi et appuli circa tertiam in castro Grimbergensi, et inveni Excellentissimum D. Nuntium, qui me jam expectabat, et breviter invicem humanitatis causa salutatis, incipiebat loqui de negotiis nostris, et dicere quod non dubitaret, quin propterea ipsum accederem, et pro primo verbo dicebat secretum debere servari, ipsum nemini dixisse verbum, et tamen jam D. Hoyincx non obscure ei indicasse quod Harlemenses dedissent libellum supplicem ad summum Pontificem, prout et Vicarius Apostolicus et Eminentissimus Dnus, sed tantum omnia equidem in confuso. Steti pro A.A. D.D. et dixi me non credere posse eos revelasse secreta, cum omnes sint sub juramento, et sub eo in ultima habita Congregatione declararint se nulli patefecisse, sed quod hinc inde etiam aliquid audiverint et attuli exemplum A.A. D.D. Dierout de Patre van den Heuvel Ultrajecti. Excellentissimus D. dicebat se nulli hoc negotium fidisse et nemini umquam significasse quam suo Auditori de cujus silentio certus erat. Ego semper pro A.A. D.D. protestatus sum et, ut ad rem veniret, dicebat Excellentissimus D. Nuntius: Romæ habitam fuisse secundam Congregationem, et Pontificem aliqualiter esse inclinatum pro Capitulo nostro: merentur enim Harlemenses, ajebat plus semel, favorem pro sua in fide constan-

tia: replicabam etiam plus semel, Capitulares non ambire honores vel titulos, sed quod mala Ecclesiæ nostræ nos premant, quærere remedium: dissoluta vita aliquorum Ecclesiasticorum, mala exempla, scandala etiam quæ dantur ipsis hæreticis nos premere; nos apprime scire Excellentissimum D. non esse in causa, nec praedecessores suos: sed, dicebam, quid putat nobis esse animi dum ipsi hæretici ut D. Fabritius mihi sæpius oretenus dixit: juvenes sacerdotes nimis dissolute vivunt, et quid dicam: unus bibit se ebrium, alter alit prolem, tertius adhuc audet dicere: si quis contiguorum Pastorum se contra me moveat, dicam esse Jansenistam? quid exaggero mala? ipse Excellentissimus D. novit qui sunt, et de veritate eorum, quæ enumero convictus est. Petebat quid medii; respondi non esse medium nisi illud quod Capitulum agat per Vicarium Generalem. Respondebat Excellentissimus D. fateor, plura impedietis quam nos. Hoc credo, dicebam, non enim videtur fere regimen esse; pro tali patria non nisi duo Landtdecani sunt, ubi tamen necessario multo plures esse debent. Reponebat quod cum Pontifex videatur condescendere, etiam necessario aliqua præliminaria puncta esse debere, quæ primo subsignari deberent, se jam aliqua præmeditatum esse, et in scriptis posuisse, unde petebat an essem plene instructus. Reposui quod non, et dixi non fuisse ideo convocatum Capitulum ne aliquid resciretur, et me tantum discessisse ad audiendum ex ore Excellentissimi D. quid proponendum nobis haberet: de cætero si aliqua puncta sint, me responsurum quantum potero. Rogabam in scriptis daret, et me fideliter ea quæ diceret relaturum esse Capitulo. Ante omnia declarabat, Harlemenses non debere cogitare quod umquam permittetur suo Vicario Generali agere tantum in Diœcesi Harlemensi, sed se debere esse certum quod in tota Hollandia poterit mittere, scilicet in Diœcesi harlemensi potestate ordinaria et in reliqua Hollandia potestate extraordinaria: quod si illud fieri non possit et nos securitatem ei de eo dare non possimus, se esse istius sententiæ: potius relinquere omnia interire quam permittere ut tantum diœcesis Harlemensis provideatur, et se certo declaraturum contra nos si illud punctum obtineri nequeat. Videns ex modo dicendi serio illum putare quæ diceret, respondi, equidem si aliter fieri non posset, notabilis pars Hollandiæ posset salvari: quantum ad nos, Capitulum nostrum etiam illud idem bene velle, et jam inde ad hoc punctum sic respondisse, dicebam, A.A.D.D. Wyckersloot et van den Steen, prout patet ex ipsorum responsis ad interrogata Excellentissimi D. Habesne illa? petebat: imo, dicebam et etiam ea quæ proposuit Excellentissimus D. Videam, dice-

bat, et porrigebam. Legebat alte utrumque scriptum, et dicebam responsum eorum a Capitulo fuisse laudatum. Bene, reponebat, sed quomodo illud efficietis? et quam certitudinem mihi dare potestis? Respondi nos non huc usque sollicitasse: quid enim sollicitaremus nescientes quid Roma concedet? Sollicitare autem et nescire quo pede, est ridere cum Patriæ moderatoribus, quod nos nolle facere protestamur. Dicebam etiam me aliquoties super hac re cum D. Fabritio fuisse locutum, qui parti nostræ non mediocriter favet, et me scire ipsum D. impedivisse, quominus per Decretum Status deberet agnosci D. Berkmans [Barchman-Wuytiers janseniste pseudo-bisschop] ab omnibus. Urgebat D. Nuntius quomodo sollicitaremus: vel enim, inquiebat, Statibus proponetis, et si modo obtineatis, dicent civitates, nos sumus quoque *souveryne;* et sic ad omnes civitates debebitis ire, et mutato magistratu possunt omnia mutari. Respondi nos omnibus providere non posse, recursum esse debere ad Status: de cætero, si civitates velint pellere, omnes eos posse pellere, cum simus tantum per modum conniventiæ. Si autem D. Nuntius aliam noverit viam, indicet, nos non sollicitare pro Mitris et honoribus, sed tantum pro incolumitate Ecclesiæ nostræ: nos Pontifici jam insinuasse in secunda Epistola, si aliud remedium sciat, nos libenter admoturos manum: de cætero nos bene petitum D. Nuntii velle concedere, sed nos non posse dicere an sollicitationes nostræ sint habituræ effectum, sed bene quod pro viribus allaborabimus; de cætero me approbare et respondere idem quod nostri deputati jam ad quæsitum primum responderunt. Dicebat aliud esse punctum, scilicet: secundum de Religiosis. Multum laudavi illud punctum, dicens nos bene velle servare concordata; altercabamur circa illa verba *Privilegiorum et facultatum*, volebat addere *stationum*, sed ostendi repugnantiam, dicens esse plures Religiosos, quam juxta concordata esse deberent: premebat: statio de Posthooren statim redderetur. Respondi, ergo et stationes, quas occupant monachi reddentur nobis, et erimus contenti, quod enim ex una parte repugnat justitiæ, etiam ex altera, et hinc additum est: *si non sit contra concordata.* De hac re late actum fuit et tunc satis incidenter petivi an monachus admissus in uno loco missionis etiam pastoralia administrare possit in alio loco, pastore invito, et satis candide respondebat quod non; Pontificem hoc nullo modo velle; si conqueramur, ipsum statim nobis administraturum justitiam: locuti etiam sumus de civitate Harlemensi, et sic secundum punctum conclusi, ut tantum volebam. Nota quod addidit *nihilq. amplius* &c. quia

posuerat *quam Vicarius Apostolicus*, sed ostendebam nos venerari Vicarium Apostolicum, sed rogabam, poneretur *Nuntius*, quia nihil habemus hac in re cum Vicario Apostolico agendum. Uterque satisfacti eramus circa secundum punctum.

Ad tertium punctum non feci difficultatem; erat enim conforme resolutioni datæ a Capitulo A.A. D.D. deputatis ad punctum sextum. Ad quartum punctum etiam nihil contradixi, cum jam concesserint A.A. D.D. deputati nullum Capitulum habuisse jus eligendi sibi Episcopum. In sua relatione[n°] tertio.

Ad quintum et sextum punctum dixi me non putare Capitulum illa concedere velle, nimis enim dura et cruda esse illa puncta, tam ratione Capituli, quam ratione magistratus acatholici. Dicebat, vos vultis et petitis beneficium, etiam oportet parum ex parte vestra concedere, et esse faciles. Non debetis illa propalare, sed servandum est secretum: respondi me fideliter propositurum. Dixit, non tantum proponendum esse, sed et fortiter agendum ut subscribant A. D. Ipsi mittatur subscriptio per expressum, non per cursorem, et quo citius, eo libentius, se tunc fortiter scripturum pro nobis &c. dixi, me tantum omnia ad referendum posse acceptare, et me spondere nos aliquem missurum, qui vel subscriptionem feret, vel erit in statu ut cum aliquali mutatione, quod maxime credo, subsignabit. Iterum agebat de servando secreto, quod enim D. Hoyincx ipsi dixerit aliquem misisse libellum supplicem ad Excellentissimum D. Nuntium Parisiensem. Respondi, ego scripsi D. Vivant, et juxta mentem Pontificis me continuaturum: hoc enim rogasse per primum ministrum, me hoc fecisse, ut finis nostris tetricis negotiis imponatur. Ipse Excellentissimus D. mihi dictavit relationem de verbo ad verbum, cujus originale sibi retinuit, admonuit nulli loquerer in Brabantia. Circa matrimonium a P. Brons contractum, fuit locutus, et circa medium octavæ de me ut apparebat contentus, discessi; mandabat autem non tantum proponerem puncta a se dictata, sed etiam fortiter persuaderem aliam viam ineundæ concordiæ non superesse, nam si ejus voluntatem facere nolimus, se futurum hostem nostrum. Subridebam et dicebam, Excellentissimus D. aliquam mutationem bene admittet: ipse autem etiam ridebat et dicebat: oportet vos sitis parum faciles, nam revera tale Capitulum non datur in mundo, vel si detur assigna. Opponebam Hybernos et Anglos, sed explicabat historiam, et dicebat Anglos habere quatuor Vicarios Apostolicos: Hybernos autem habere et semper habuisse proprios Episcopos, quia semper habuerunt Regem Catholicum, qui fecit nominationem; se admittere non

concludere argumentum Desirantii, Episcopalem Sedem dici debere confractam, dum non habent proventus et Ecclesiam sed prætendebat non posse dari Capitulum sine capite et de cujus capitis admissione spes non superest. Respondi: non erit Capitulum sine capite, si Pontifex tantum velit concedere caput, sed cum Pontifex nolit, petebam, quomodo possumus habere caput? Etiam, dicebat, quod maxime ad punctum quintum pertinet, se debere esse securos de nobis, quia etsi jam sitis omnes bonæ fidei, posset fieri secus. Respondi esse verum, sed quantum possumus, nos numquam electuros nisi quos sanæ doctrinæ esse novimus. Continuo de servando secreto admonebat.

Nota: petivit etiam quomodo religiosi contra concordata tot acceperint stationes. Respondi: vi et minis, putant enim omnia sibi licere. Nota etiam, Excellentissimum D. videns [videntem?] me circa quintum et sextum punctum non condescendere et ab alia parti me non esse instructum sufficienter ut plenipotentialiter agere possem, dixisse: omnia initia sunt difficilia, et multa in initio petuntur, sed dum sunt semel in torno, facile facilitantur et manent bene sicut semel statuta sunt.

E. (Zie bladz. 279).

Articuli propositi A. D. Cavellier ab Excellentissimo D. Nuntio, ut eos Capitulum Harlemense subscriberet die 17 7bris 1726. *In castro Grimbergensi prope Vilvordiam, ab ipso Excellmo D. de verbo ad verbum dictatum, et cujus originale sibi retinuit.*

D. Nuntius Apostolicus in congressu mecum habito die 17 7bris anni 1726 proposuit mihi, quod sibi videatur aliqua spes affulgere, quod Sedes Apostolica disponi atque induci possit ad concedendam pro nunc ad cautelam et quatenus opus sit clero Harlemensi permissionem et facultatem ut Capituli nomen assumere, jurisdictionem Capitulo de jure competentem exercere, Vicariumque Capitularem eligere possit; reservato maturiori discussioni, atque meliori tempori quæstionis examine an nimirum Capitulum vere subsistat nec ne.

Addidit, quod ad hanc gratiam facilius a Sancta Sede obtinendam, deberent sacerdotes Harlemenses prius ad aliqua se obstringere maxime necessaria pro bono Missionis, et sine quibus numquam illos Sanctæ Sedis assensum obtenturos esse existimat.

Resolutiones Capituli super articulos propositos datæ prima 8bris 1726 capitulariter.

Admittunt A. D. et omnem conatum adhibebimus ut satisfactionem demus Excellmo Dno.

1. Quod a Statibus permissionem obtineant plenissimam jurisdictionem exercendi non tantum in districtu Harlemensi, sed etiam per totam Hollandiam in omnibus stationibus, quæ actualiter possidentur a Catholicis, ita ut si non possint hanc facultatem exercere per totam Hollandiam, nec per districtum Harlemensem debeant exercere.

2. Quod prævio scripto promittant se ad unguem observaturos concordata ab Urbano octavo statuta atque [1]) confirmata inter clerum sæcularem et regularem; relicturos religiosos in plena et pacifica possessione omnium jurium, privilegiorum et facultatum, quibus actualiter [2]) fruuntur, nihilque amplius a religiosis se exacturos, quam Excellentissimus D. Nuntius in qualitate Vicarii Apostolici exigit vel circa admissionem religiosorum vel circa alia quæcumque [3]); ulterius se reddituros Patribus Augustinianis stationem Amstelodamensem dictam vulgo de Posthooren statim ac et quocumque modo vacaverit: dummodo non sit contra concordata. Quod si demum aliqua lis oriatur clerum inter sæcularem et regularem circa praedicta, stabunt judicio ministri Apostolici vel ipsius Sanctæ Sedis, si res sit altioris indaginis.

3. Quod Harlemenses prævio scripto promittant, si mutatis rerum circumstantiis [4]) visum fuerit Sanctæ Sedi Vicarium Apostolicum iterum Hollandiæ præficere, paratissimos se esse integram jurisdictionem in Vicarii Apostolici manus remittere [5]), totaque exui potestate, qua tantum ad cautelam et per modum provisionis utuntur sine praejudicio vel acquisitione alicujus juris. [6])

4. Quod prævio similiter scripto declarent (casu quo eo deveniat Catholica res in Hollan-

[1]) Ab Alexandro septimo.

[2]) Loco *actualiter* ponatur: *juxta concordata actualiter fruuntur.*

[3]) Religiosi autem suberunt Vicario Capitulari prout subfuere Vicario Apostolico.

Admissum.

[4]) et conniventibus Ordinibus.

[5]) eo modo quo remiserunt aliis Vicariis Apostolicis ut Neercasselio et aliis.

[6]) Fiat instantia, deleantur verba: *totaque exui potestate, qua tantum ad cautelam et per modum provisionis utuntur.*

dia, ut proprium Episcopum obtinendi Harlemensibus non exigua spes affulgeat) se nihil in re tam gravi ex se tentaturos vel effecturos esse, quinimo totum Sedis Apostolicæ arbitrio atque prudentiæ relicturos.

Transeat.

5. Quando aliquem in Canonicum adoptabunt nec munus exercere, nec Canonici nomen assumere novus promotus poterit, nisi prius fuerit a ministro Apostolico confirmatus eodem modo quo in Cathedralibus ab Episcopis confirmari solent Canonici.

Transeat.

6. Quod nec similiter Vicario Capitulari jurisdictionem suam exercere licebit in districtu Harlemensi, nisi habita prius a Sede Apostolica approbatione: quæ eo magis necessaria videtur quod singuli quique Vicarii Capitulares a Capitulo electi non poterunt per districtum Ultrajectensem ullam jurisdictionem exercere sine specialibus facultatibus a Sede Apostolica ipsis concedendis; mens autem D. Nuntii est, ut Vicarius iste Capitularis uno eodemque tempore exerceat jurisdictionem ordinariam per Diœcesim Harlemensem et delegatam per partem illam Diœcesis Ultrajectinæ, quæ sita est in Hollandia.

Vicarius ille debet necessario per interim regimen suscipere.

F.

Relatio conferentiæ habitæ inter Excellentissimum D. Josephum Spinelli et A. ac Erud[mum] *D. Philippum Cavellier Bruxellis nona et* 10 *Octobris post meridiem anno* 1726.

Medio secundæ appuli Bruxellis, statim medio tertiæ adii Excell[mum] D. qui dicebat se lætum sanum me reducem videre sed, cum deberet exire, rogabat hora sexta redirem, quod feci, et salutatis invicem, dicebat Excell[mus] D. bene resne jam confecta est? respondi: est et non est confecta res, Capitulum Harlemense habita reflectione quod aliqua spes videatur affulgere quod S. Sedes induci posset ad concedendam Capitulo permissionem, quatenus Vicarium Generalem possint eligere, et jurisdictionem Capituli de jure competentem exercere possit et valeat, imprimis [gratias?] agit Excell[mo] D. de communicata nobis S. Sedis intentione. Spirant D.

Capitulares Excellmum D. benevolentia sua apud Sedem S. promoturum negotium hoc summe necessarium pro conservanda avita religione, quæ alias interibit. Ut promisi Excellentiæ Vestræ, sic Capitulo intentionem Excellentiæ Vestræ proposui, et inculcavi, ni subsignent propositiones quas mihi dictavit, D. V. Excellma certo eis hostem futurum. Quam necessarium sit secretum servari non minus ob oculos posui; protestantur de novo A. D. se secretum servasse et servaturos. Verum ut hoc negotium terminetur censuerunt me de novo mittendum secretissime ad Excellmam D. V. ut omni confidentia et humilitate proponerem eosdem articulos D. V. Excellmæ sed non nihil mutatos per me nomine eorum subsignandos. Confidunt autem non in malam partem interpretaturum Excellmum D. difficultates, quas movent circa prædictos articulos. Etiam eam mutationem tam parum momenti esse duxi, ut dubitare vix queam, quin Excellmus D. annuet Capituli precibus. Audiamus, dicebat, et omnes difficultates proposui dicens: ad articulum primum respondet Capitulum se libentissime et ultronee illum signare velle etiam se sancte promittere Excellmo D. et Sedi Aplicæ omnem conatum se adhibituros ad satisfaciendum super hoc puncto Excellmo D.; se putare Excellmum D. plusquam esse convictum de bona eorum fide, præsertim si dignetur reflectere ad conatus, quos adhibuit idem Capitulum pro obtinendo Vicario Apostolico, tam si consideret tempora Illmi D. Damen, quam conatus quos adhibuimus adhoc nuper aperto pectore pro Vicario Apostolico postulantes; quod petierit a me Excellmus D. quam certitudinem ei dare possimus, sed nos sperare Excellmum D. non ursurum desuper, cum simus tantum per modum conniventiæ: qui autem se tantum considerat esse per modum conniventiæ, certe certitudinem dare non potest, quin semper aliquid contra moveri poterit.

Ad secundum Art: ponit Excell: D. ab Urbano 8 Statuta atque confirmata. Rogant dignetur attendere esse confirmata ab Alexandro septimo; ponitur etiam *quibus actualiter fruuntur;* ut clarius intelligatur, poni rogant *juxta concordata actualiter fruuntur;* dein rogant addi ad illa verba *vel circa alia quæcumque: Religiosi autem suberunt Vicario Capituli prout subfuere Vicario Apostolico.*

Ad tertium articulum; pro articuli clariori intelligentia petunt addi ad illa verba *rerum circumstantiis: et conniventibus ordinibus;* addi etiam petunt ad illa verba: *manus remittere eo: modo quo remiserunt aliis Vicariis Apostolicis, ut Neeroasselio et aliis.* Etiam enixe rogant demi ultimam periodum, quia offenderentur Status si nescirent, posset autem fieri, peterent per inductionem

Schismaticorum an nullos articulos signassemus, eo autem dempto, nil est in articulis quod posset offendere Ordines.

Ad sextum: Excell^{mum} D. bene considerare velle pastoratus in Hollandia non posse vacare ad aliquod tempus, non enim ibi ut in partibus Catholicis posse constitui deservitores, sed statim eos de pastoribus esse providendos, cum onerentur rustici, qui pro introitu pastoris passim multos nummos dare debent, hinc necessario regimen per interim suscipere debet Vicarius Generalis, verum simul ac electus erit petet confirmationem a Sede Apostolica. Inter octiduum autem eligi debet, quod si non eligatur, habebimus continuas cum Ordinibus difficultates.

Excell^{mus} D. dicebat: debeo singula examinare, et incipiebamus per singulos articulos et multa loquebatur de primo puncto et petebat, quam certitudinem umquam dare poterimus, numquid etiam si Ordines vos admittant semper unaquaeque civitas dicere potest: nos sumus vel penes nos est suprema potestas; reposui quod sic: sed quod deberet cogitare omnes nos sive sæculares sive religiosos, tantum esse per modum conniventiae; petebam autem ego: si admitteretur Vicarius Apostolicus an ille posset dare certitudinem? et an putaret D. Berkmans posse dare pro sua parte certitudinem, et an arbitraretur quod Ordines similes permissiones darent in scriptis: multum animadvertebat ad singula verba et candide dicebat: se bene posse concipere quod non, eo quod simus per modum conniventiæ; dicebat: quomodo ergo signabitis articulum? ut jacet, dicebam, articulus simpliciter; an putatis, petebat vos obtenturos? respondebam; speramus sed nihil certi dicere possumus cum non sit vel fuerit liberum nobis hactenus sollicitare; dicebat, quomodo sollicitabitis? quo fundamento? reposui: nos debere fundare super puncto tolerantiae et ostendere nos scismaticos nolle ejicere, sed petere tantum, ut etiam nobis liberum sit mittere in stationibus Catholicis; o, dicebat, sed omnes favent scismaticis et nominabat D. Fagel, van den Bergh, Pesters, cui se aliquando bene loqui dicebat; dicebam nos hoc optime scire sed multos etiam favere suae bursae, et exponebam baljichos singulis annis pro libero exercitio religionis nummos, [exigere?] uti etiam in novi pastoris installatione: et quod Scismatici eo quod non habent fere communitates, nihil solvant: apparebat Excell. D. contentus: et hoc percipiens incipiebam ego loqui et petere, quid si tantum pro Diœcesi harlemensi obtineri posset permissio pro Vicario Generali? statim, dicebat, totum negotium est infectum. Incipiebam ego multum laudare perspicax ejus ingenium et zelum pro Religione:

quod cum noscerem acutissimi eum esse ingenii, rogabam semel consideraret zelum nostrum pro Religione, pro qua parati sumus, ut antecessores nostri, bona et sanguinem fundere, quod speremus zelum prædecessorum etiam in nobis vigere: saltem nos ad hoc orare: bene debere scire Excell. D. omnia non posse simul sed paulatim et successive debere venire, sicque cum tempore liberum speramus futurum nobis in reliqua Hollandia mittere, derelinquetne ergo, replicabat, S. Sedes totam Hollandiam, excepta diœcesi harlemensi; non, dicebam, et explicabam differentiam inter borealem et australem Hollandiam, et boreales absolute nullum velle admittere, secus vero australes; hoc negabat Excell. D. ego autem illud ostendebam clare in locis Aumade et Maesland, et proponebam periculum de Limme. Excell^mus D. petebat an Vicarius Apostolicus adhuc posset mittere in Hollandia australi; respondi quod aliquando transeat, et dicebam, quando semel inceperimus mittere, tunc paulatim ille minus et nos plus authoritatis incipiemus habere: incipiebat ridere. Illud animadvertens dicebam: ecce proponam unum principium super quo se semper fundare debet Excellentia Vestra: dixisti in Castro Grimbergensi: oportet vos esse parum faciles, ego ostendam vobis nos esse faciles, sed oportet etiam Excellentia Vestra et Sedes Apostolica sitis faciles, et non nimis rigidi. Dicebat Excell. D. numquid sum facilis: certo sub alio ministro apostolico numquam accipietis quod nunc. Hoc, dicebam, optime scimus, et ideo oramus, Dominus Deus Excellentiam Vestram ad altiora elevet; quam essemus felices! O, dicebat, vis ego sum facilis, videamus in sequentibus articulis quam vos sitis faciles. Procedamus. Ad secundum, dicebam, non faciunt difficultatem, nisi ibi *juxta concordata actualiter fruuntur*; dicebat se non libenter mutare verba: agitur enim de concordatis: o, dicebam, est tantum ut sensus sit clarior; dicebat, Domine, ego accepi articulos illos Roma, et non libenter muto nisi necessitas cogat, et vere non video quin sit unum et idem, tamen ego revolvam et videbo meas instructiones, quousque potero favebo vobis, etiam pro me ipso; in verbis autem illis: *Religiosi* etc. non faciebat difficultatem.

Ad tertium pervenimus punctum. Sunt hic tres difficultates, dicebam, hic experiar an sis parum facilis Excell^me D. Ut autem præveniam Excell. D. et ostendam nos esse faciles: admittimus 4 et 5 articulum, jam prævidi, dicebat, sed dicas, dicebam, primo addatur et *conniventibus Ordinibus*; dicebat se nescire an Roma hoc bene addere vellet; percipiebam statim quid vellet, scilicet quod Romani in publico tali instrumento Ordines non agnoscent: unde

dicebam, numquid hoc est verum, quod nos non possimus esse rebelles, et non posse admittere nisi Ordinibus conniventibus? Sic est, dicebat, sed videbo meas instructiones, et oportet examinem illa; sic oportet, dicebam, ego debeo sequi meas instructiones et Excell^{mus} D. suas. Veniebamus ad secundam difficultatem *eo modo quo* &c. o, dicebat, prævidi, quia vos diceretis tunc vos esse pejoris conditionis, quam nunc; sed, dicebat, hoc non habebit difficultatem; ego scio, dicebat, vos fecistis semper conventiones &c. et jam quando D. Auditor fuit in Hollandia, quando agebatur pro D. van den Steen, petebat Auditor: si moveat difficultatem quomodo agam cum Harlemensibus? Dixi, si non petat, ne moveas difficultatem; si petat dicas, agat ut prædecessores sui et non multum conetur de illo puncto loqui, quia oportet hoc quasi dissimulare. Bene, bene, dicebam, spero quod conveniemus, jam fateor, Excell^{mus} D. vult esse facilis. Sed est tertia difficultas: petimus deleri illa verba *totaque exui potestate* etc, illa enim sunt nimis cruda et dura pro nobis: cogita Excell^{me} D. Harlemensibus parum deberi propter suam in fide constantiam: dicebat ridendo, ego bene vellem sed non audeo, sed des mihi difficultates in scriptis; quod feci. Ego, dicebat, examinabo et tunc moderabo vel expungam, quia faciam quod potero pro vobis; tantum sum minister. O, dicebam, quam sum felix me esse deputatum ad ministrum tam moderatum; ex nunc Capitulum mandavit me non oblivisci debere summas et infinitas gratias eorum nomine Excell^{mæ} D. V. referre, nos etiam non movisse difficultates nisi propter Ordines. O, dicebat, non oportet dicere; replicabam: sed numquid possunt petere Ordines, an non signaverimus aliquos articulos: scismatici enim satis indicabunt Ordinibus, et licetne mentiri? o non, dicebat; ergo, dicebam, debent moderari articuli, ut nihil possint contra movere, quia Ordines dicerent: hoc erit tantum quousque vester Pontifex volet, cras poterit alium mittere. O, dicebat, illa numquam debent mutari, si semel accipiatis potestatem, semper hoc manebit; dicebam, sic est nec est honorificum pro Sede Apostolica semper habere difficultates, et nos etiam sumus lassi sic debere vivere. O, dicebat, plus reclamabunt ad 4 et 5 articulum: non, dicebam, quare non petebat; quartum punctum, dicebam, est de eligendo Episcopo; dicemus nos numquam habuisse illud jus, et consequenter illud nobis deberi, nos prætendere, non posse; bene, dicebat. Quid ad quintum dicetis? Dixi, nos posse ostendere hoc fuisse semper servatum in Capitulo nostro; solebant enim prius canonici eligere canonicum, et tunc ab Episcopo confirmari, nec Excell. D. habebit plus juris, quam nude confirmare, quem elegerimus, nisi esset

malæ fidei. Sed, dicebat, fuitne anterioribus temporibus apud vos actum? Ita, dicebam; et potestisne hoc ostendere? Dicebam illud jam ostendisse D. de Swaen.

Ad sextum articulum ostendebam rationem, cur Capitulum censeret hoc moderari debere, scilicet quia non possumus in nostris partibus ponere deservitores ad tempus, sicut in partibus catholicis, eo quod deberet solvi introitus Baljichis, quod tunc omnia forent sine regimine; et condescendit; debet esse regimen, dicebat, et necessario, ajebat, debet Vicarius Capituli per interim regimen suscipere.

Petebat an deberent illa jam signari in hollandia; non, dicebam, ego signabo, ibi est mea delegatio. O, dicebat, vos signatis Decanus et Capitulum &c.; cur non? dicebam Sic signavimus in Epistolis ad Sanctissimum Dominum. Sed non accepistis, dicebat, responsum: replicabam, non possumus aliter signare, vel debemus cedere jure nostro, quod non faciemus. Dicebat, debebo contra protestari. Tunc etiam reposui nomine Capituli: solemniter contra protestabor, sed, dicebam, cum omnia fiant salvo jure utriusque, etiam signatura sic fieri debet, sed, dicebam, Excell^me^ D. ecce omnia illa dèpendent tantum a te, et memento te debere esse parum facilem, hoc etiam expectamus de æquitate vestra. Bene, dicebat; redeas cras hora tertia pomeridiana. Petivi possim mane redire, eo quod in meridie libenter discederem, cum omnia debent ire secreto. Quid hic faciam? dicebam. Dicebat se dubitare an posset me mane expedire; dicebam, tunc debebo expectare quia non discedo, nisi res sint finitæ. Dicebat ridens; quid, si non expediam? dicebam, veniam tam diu Excellentiam Vestram fatigare, ut libenter sit expeditus de mea importunitate. O, dicebat, expediemus te simul ac poterimus, examinabo et faciam quod potero pro vobis. Dicebam tunc, ecce Excell^me^ D. omnia in manibus vestris sunt, et omnia de tua prudentia expectamus, nil petimus; offerimus bona nostra et vitam ipsam pro avita religione, sed perpende religionis interitum, scismaticorum sibillationes, et memento verborum tuorum: harlemenses aliquid merentur pro sua in fide constantia. Bene, dicebat, non volo vestra jura diminuere, sed augere. Si per me staret, esset finita contentio, sed oportet meas instructiones revidere, et confidite, faciam pro vobis quod possum.

Quoad secretum, dixit neminem hic de me aliquid suspicatum esse: etiam dixi in Hollandia neminem aliquid rescivisse. Petebat horam qua discessi. Duravit conferentia circiter duabus horis; fuit habita 9 Octobris vesperi circa sextam.

10 Octobris non potui loqui Excell^mo^ D. ante horam tertiam pomeridianam; dicebat autem Excell^mus^ D. se laborasse 4 horis, et se composuisse in forma totum. Indicavit non posse mutari illa verba *qua tantum ad cautelam*, quia hoc expresse habetur in suis instructionibus, sed illud verbum *tantum* delevit, et dicebat nihil obesse Capitulo nostro quia ponitur *et quatenus opus sit*, non autem, dicebat, declaro esse opus, sed *quatenus* opus sit. Non possum, etiam dicebat, vobis dare alium titulum quam *clerus harlemensis*, quia quam diu Pontifex vos non agnovit, ego in qualitate ministri, non possum vobiscum in illa qualitate agere. Relinquo autem, dicebat, vos in suo integro. Erant aliqua in præfatione de jansenistis, sed omnia ad meam instantiam delevit, dicebat se addidisse art. 1 ita ut jam sint 7 artic.: sed se putare me nihil contra habiturum, se tantum ex se ipso illum articulum addidisse, quia, dicebat, etiam zelum meum ostendere debeo; dicerent enim aliter Romæ: o qualem nuntium habemus Bruxellis; dicebam statim, me non esse instructum super illo puncto, hoc non esse pulcrum pro me, quod nunc plures offerantur articuli; cogitabunt D. Capitulares me non sincere egisse. Excell^mus^ D. videns me non esse bene contentum et fluctuare, dicebat, ecce ego facio tam multa pro vobis, oportet etiam aliquid faciatis pro me, peto hoc faciatis pro mea persona, ego ero etiam semper pro vobis, nihil est in articulo quod potest offendere; sic est, dicebam, sed non est honestum agere ultra suas instructiones; legi et relegi articulum et habebatur: *omnes constitutiones dogmaticas in materia jansenismi;* saltem, dicebam, illa verba sunt odiosa; ponatur *in materia fidei et morum*, quod faciebat. Fluctuavi diu quid facere oportet, tandem cogitavi quod non signando exponerem nos omnes multis difficultatibus et, dicebat Excell^mus^ D. ego pono circa ordinandos; sed vester Vicarius poterit facere ut bonum sibi videbitur. Acquievi et dixi me signaturum. Tertium articulum inveni mutatum, et dixi: quare non sit relictus ut ante erat? quare nunc addat *stationum?* dicebat, quia debent religiosi servare quod habent, et ne sint continuæ inter vos lites: petebam, quare orirentur lites? servent ipsi concordata et nos servabimus, suntne ergo tantum concordata pro nobis, et non pro illis? Habetis jus, dicebat, sed cogitate semel quod sim pro vobis. Hoc præsens instrumentum quot non excitabit turbas? quam contra clamabit Eminentissimus noster, D. Hoyincx et omnes monachi? Habebitis satis agendum si teneatis in statu quo. Quid clamabunt? dicebam, Sedes Apostolica eorum clamores non debet exaudire. Obsecrabatur sic relin-

querem et signarem; semper, dicebat, ero pro vobis, ideo etiam posui, dicebat, *salvis juribus Augustinianorum*, quia si non habent jus, est aliud. Tandem debebam eligere et permisi transire, dicebam autem, si in mea potestate umquam erit pellere monachos, pellam: tantum devorant extranei illi patriam et non sunt qui bonum exemplum dant, fumant, bibunt, ludunt chartis pictis etiam cum sæcularibus, et qui sunt qui contra nos clamabunt, quam aliqui ebrii, luxuriosi, et dissoluti sacerdotes et religiosi, illine sunt tanti valoris Romæ; non do vobis injus, dicebat, sed debeo salvare meam personam; et nos nostram, dicebam, si semel pellamur, bona nostra confiscentur, non restituet nobis ea Excell. D. nec Roma et ideo caute nobis est procedendum.

Articulum quartum nolebat aliter mutare quam mutatus est, non posuit *Castoriensis*, quia, dicebat, vos tunc etiam aliquos pastoratus contulistis: [dicebam etiam sub aliis; non, dicebat: legas, dicebam, edita a D. de Swaen, et invenies contrarium; bene, dicebat, ponatur ergo *anteriorum Vicariorum*. Duravit hæc conferentia a tertia usque ad sextam.

Discessi medio nonæ, reversurus ad signandum: relegebam tunc adhuc bis terve. Hoc animadvertens Excell^mus D. petebat an aliquid esset in instrumento quod mihi displiceret. Respondebam, signabo Excell^me D. sed scias nos omnes coram Deo et sincere credere nostrum Capitulum esse vere, reale, et Cathedrale Capitulum; quod signemus, non esse quod aliquid juris putemus nobis dari, sed propter turbas, ut ostendamus nos amare pacem; nec ego dico, dicebat, vos non esse Capitulum; nec dicis, dicebam, nos esse. Signavi, ut patet ex instrumento adjuncto, et voluit omnes ratificarent pro se et successoribus suis.

G. (Zie bladz. 287).

Nuncio Bruxellensi 18 8^bris 1726.

Redux in Patriam instrumentum a me juramento confirmatum, quam citissime potui, communicavi AA^s. DD^s. de Capitulo Harlemensi, ipsi ut subsignarent et juramento confirmarent, quod ab omnibus hilari animo præstitum est, ut Excell. ac Rma Dominatio Vestra ex publico hic adjuncto instrumento videbit; attamen mirati fuerunt hæc subjuncta verba: *eodem modo, quo in Cathedralibus ab Episcopis confirmari solent Canonici*, quæ expresse habentur in articulis mihi in Castro Grimbergensi 17 Sept. 1726 ab Excellma ac Rma Dominatione Vestra traditis, art. 6 hic esse omissa; verum

exposui A.A^{e}. D.D^{e}. illa verba certissime per inadvertentiam esse omissa. Desiderant autem illa verba ibidem restitui, ea ratione quod ipsis videatur articulum illum, verbis illis additis, minus imo nullum Ordinibus tunc posse dare offendiculum. Ego vero optime perspectam habens mentem Excellmæ D. V. eos securos reddidi asseverans non aliam esse mentem Illust^{e} D. V. et in rei veritate est ejusdem esse vigoris, sive illa verba addentur sive non. De restitutis illis verbis si dignaretur Excellentia Vestra per epistolam nos certiores reddere, rem gratissimam mihi et eis præstaret Illma D. V.

Attonitus fui audire ab uno e cœtu nostro quod ei exposuit D. Oudestein Baljichus ejus et præses Consiliariorum Hollandiæ Borealis vulgo Gecommitteerde Rade van t' noorder quartier, hæc notabilia verba, videlicet: se desiderare ut clerus Harlemensis sibi provideat optimo modo quo potest, arcendo absolute missiones extraneas, et nisi faciat, Ordines sive Gecommitteerde Raden provisuros de missionibus, sed mediis clero, capitulo harlemensi et populo Romano-catholico ingratissimis; illud autem medium, prout nobis certo constat, est consecratio in Episcopum Harlemensem per nominationem Capituli Ultrajectini et consequenter de persona scismatica: nominantur autem pro munere illo obeundo Petrus Lobs vel Lucas Ahuysen: hinc Excell^{me} ac Ill^{me} Dne perpende, si placet, quo in periculo navis Petri hic versetur, et quantum sit in mora periculum. De solertia et bono in missionem affectu Excell. Dominationis Vestræ in tantum convictus sum ut ne vel minimus dubitandi locus mihi supersit, qui expertus sum et zelum et affectum quo nos prosequitur Dominatio Vestra Illma existens Bruxellis. Patere Excell^{me} Dne ut his finem imponens infinitas gratias agam pro omni humanitate et benevolentia qua personam meam licet indignam prosequi non es dedignatus, favoribus vestris me totumque clerum harlemensem commendem et omni qua per est humilitate et sinceritate subscribar.

H. (Zie bladz. 297).

De bequaemste middel om de rust en vrede onder de catholijke te herstellen en alle lastige verschillen voor te koomen wort geoordeelt te sijn, dat het Capittel van Haerlem door d'Edele groot mogende Heeren Staten van Holland en Westfriesland bij oogluyking wiert toegelaeten de sendingen in de provincie van Holland te geven en 't geen daeraen

annex is. Onder dese conditie dat het Capittel van Haerlem niet soude vermogen de pastorijen of statien der soogenaemde jansenisten in te nemen of die heeren lastig te vallen, en vice versa het aen de soogenaemde jansenisten niet vrij sou staen de pastorijen of statien der Rooms catholijken t'occupeeren of de Rooms catholijken priesters te quellen.

Dit dus toegestaen sijnde sou daer uyt volgen.

1°.

Een groote rust onder d'ingesetenen van Holland.

Dewijl dan een ijder van de twee partijen soude hebben 't geen hij oordeelt volgens sijn gewisse nodig te wesen om sijn Religie te konnen beleven, en den een den anderen niet soude moogen molesteeren. Het is tegens alle billickhijd in een land daer men selfs maer getollereert wort een ander niet te willen tollereeren, en d'ondervinding leert wat moeijlijkheden het veroorsaekt als men aen een Rooms catholijke gemeente een jansenist priester opdringt of vice versa.

2°.

Soude daerdoor belet worden de vremde sendingen van de Nuntius of andere Pauselijke minister.

Dit volgt van selfs, want het Capittel de sendingen gevende, houden die van de Nuntius op, gelijk in andere landen daer Cathedrale Capittels sijn; het Capittel geeft de sendingen independent van den Nuntius of andere Pauselijke minister.

3°.

Sou daerdoor weggenoomen worden d'argwaen bij sommige opgevat als of de Rooms catholijke soo trouwe onderdanen niet sijn als anderen, omdat sij door een Minister van de Paus int geestelijk als nu bestiert worden.

'T Capittel bestaet uyt negen priesters van de cleresie, geen een jesuit of munnick daeronder: alle inboorlingen vant land hier gegoet, 't grootste gedeelte uyt ouwe en aensienelijke familien voortgesprooten, welkers trouw in 't minste niet kan verdagt sijn: en in alle geval sijn sij alle in 't land en kan er ten alle tijden de hand opgelijt worden 't geen soo geen plaets heeft in de Nuntius of ander minister buyten 's land synde.

4°.

Soude daerdoor t' inkoomen der vremde priesters belet worden, en 't land voorsien van priesters inboorlingen sijnde.

Soo diegene dewelke de sendingen geeft buyten 's land woont, is 't natuerlijk dat hij in dat land vrienden en kennisse krijgende deselve begunstigt, en soo op hun versoek haer kinderen of navrienden in Holland met goede statien voorsiet: daer integendeel alle die van het Capittel van Haerlem in Holland wonende d'inboorlingen begunstigen sullen.

Ook sullen d'ingesetenen van Holland siende dat haer kinderen begunstigt worden meer genegen sijn haer kinderen te laten studeeren, waeruyt dan volgen sal dat men geen vremde meer sal nodig hebben.

Tot eclaircissement van het bovenstaende dient geweten, wat het Capittel van Haerlem is, uyt welke leden het bestaet en hoedanig desselfs sentimenten sijn.

1°.

Het Capittel van Haerlem is opgeregt in 't jaer 1559 door den Paus Paulus den 4de en bevestigt A° 1560 door Pius den 4de en is in wesen gebleven tot op heden: in de revolutie heeft het Capittel wel al sijn revenuen verlooren, maer egter is er altijd, een kanunnick gestorven sijnde, een ander in de plaets gekosen en soo gedurig in staet gebleven: 't heeft ook altijd een Vicaris Capituli gehad en ook een Deken, en 't regt van sendingen te geven tragten te maintineeren, schoon veel stribbelingen daer over met de pauselijke Vicaris heeft gehad, soo als dat klaer blijkt in drie geschriften genaemt: *Motivum juris*, *Refutatio responsi* en *Libellus supplex* in 't ligt gegeven door Martinus de Swaen in sijn leven Deken en Vicaris van 't Capittel en priester tot Haerlem.

2°.

Het Capittel bestaet volgens sijn eerste instelling uyt negen Kanunniken en een Bisschop, die dan de thiende kanunnikxdije had; tegenwoordig sijn'er negen Kanunnicken en sijn de volgende.

Nicolaes van der Meer, gebooren te Schaegen, pastor tot Amsterdam en Vicaris van 't Capittel 't sedert den 21 April 1716 daertoe door het Capittel gekosen sijnde.

Joannes van den Steen, gebooren tot Dordreght, past. tot Haerlem.
Gerardus van Wijkersloot, geb. tot Utreght, past. tot Amsterdam.
Franciscus Dierhout, geb. tot Utreght, past. tot Amsterdam.
Joannes Ringers, geb. te Schagen, past. tot Alkmaer.
Theodorus de Jager, geb. tot Amsterdam, past. te Velsen.
Franciscus Schatter, geb. tot Haerlem, past. in 't Velt.
Philippus Cavellier, geb. tot Amsterdam, past. t Uytgeest.

3°.

Wat nu belangt de gevoelens van 't Capittel van Haerlem is te noteeren dat alle de Kanunnicken te Loven gestudeert hebben, daer geen jesuiten lessen geven of veel geagt sijn, verder betuygen de Kanunnicken dat sij geen jesuiten of jesuitsgesinden en sijn: ja een afkeer hebben van die singuliere gevoelens, die de jesuiten te last worden gelijt. 't Is waer dat sij erkennen den Paus van Roomen als den opperharder van de Catholijke kerk, die de kudde langs de paden des Heeren moet gelijden, maer ofschoon dit in 't geestelijk aldus gelegen is, en dat de wettige sending een wesentlijk gedeelte uytmaekt van haer confessie, soo is by haer geen minder verpligting en religie ten opsigt van d'opregte trouw en waeragtige gehoorsaemhijd, dewelke sij in 't tijdelijk aen d'Edele groot mog. Heeren Staten haer wettige Souverijn beschermers van ons leven, haven en goederen, volgens het uytdruckelijk bevel van Godt in conscientie verpligt en verschuldigt sijn. Ten dien eynde en in dat point kennen sij niemant anders als d'Edele Groot mog. Heeren Vaderen des Vaderlands, in wiens handen den Almagtigen de regering gestelt heeft, voor wie sij alle een onverbrekelijke trouw en aenkleventhijd hebben, waervan sij oordelen dat niemand op aerde haer ontslaen kan, en dit tragten sij ook haer gemeentens in te boesemen, ja sy betuygen met alle opregtighijd dat alle hetgene sij ten opsigt van het geestelijk opperhooft sustineren, geen betrecking ter werelt anders heeft als tot datgene, 't welk tot de waere intriusique delen van de godtsdienst behoort.

DE HEER VAN SCHAGEN SCHENKT DE KOSTERIJ EN SCHOLASTERIJ ALDAAR AAN SCHEPENEN ENZ. VAN SCHAGEN 1490.

Wouter van Egmont ende juffrou Joost heere ende vrouwe van Schagen, doen cont ende kennelijck allen luyden: alsoo als onse goede schepenen van Schagen bij mannen Tsaefsz Olsertus frus [1]) phillipz, Dirk aelbertss, willem eelkes, Cornelis Jans, walich Jacobsz ende Olsat Jansz ons ootmoedelijcke gebeden hebben off wij hen ende onse goed ondersaeten ende buijeren van Schagen gunnen wilden die costerijen ende scholasterijen van Schagen, wij aengemerckt hebben die ghebeeden van onsen schepenen voorsz deucgdelijck te weesen ende omme seeckere Gunsten ende deucgden die ons onsen buijren van Schagen beweesen ende gedaen hebben die selve costerijen ende scholasterijen van Schagen voorsz ende die collatio vandien voor ons onsen eruen ende naicomelingen heeren ende vrouwen van Schagen gegunt hebben ende gegeven, gunnen ende geuen mitt desen onse brieue die goede buiren van Schagen omme altijt bij den schepenen ende bueren van Schagen eendrachtelijck ter eeren goodes te setten coster ende schoolm[eester] ende te ontsetten ende verlaten ten eeüigen dagen toe, also alsdat de schepenen ende buijeren van Schagen inde tijt weesende beliven sal zonder weder seggen van ons onse eruen en naicomelinge Heeren off Vrouwen van Schagen, dies soe sullen die voorsz buijren van Schagen jaerlick vuijt rijcken ende betaelen meester arient zijn levent lanck drie Rins gulden in die gadinge nae carstijt ten waere saicke dat sij

1) De afschrijver van het jaar 1586 moet zeker sommige woorden in het oorspronkelijke stuk slecht hebben kunnen lezen. De ZEerw. inzender staat in voor de overeenkomst van zijne copie met het afschrift van 1586.
J. J. G.

anders mit die voorseyde meester arient oue droigen [1]) Ende mede, want wij ter eere godes van theijlige Sacrament alle Donderdages weechs laten singen een misse op 't outaer staende in onse capel tSchagen, willen en tzij voorwaerde dat die coster ende schoolmr van Schagen de misse zullen gehouden wesen altijt mede helpen te singen en die organist sal spelen op den Orgel totte selve misse buyten costen van ons ende onse eruen Heeren off Vrouwen van Schagen. In kennisse der waerheijt soe hebben wij desen onsen brieff met onsen segel besegelt ende mit onse hant ondergeteyckent int jaer ons Heeren Duijsent vierhondert en tnegentich den vijffden dach in May. Onder stont Wouter van Egmont Joost Vrouwe tot Schagen. Onder stont geschreven: Gecollationeerd jegens den Originalen brieve geschreven int fransijn onderteeckent als boven besegelt met eenen vuyt hangende segel aen dobbelen steerte in Rooden wasse, weesende gans heel ende gieff en metten selven bevonden taccordeeren desen vij dage Junij 1586 bij mij der stede Schagen Secretaris en no[taris] publeijck, ende Toirconde mijn subsignature, ende was ondergeteeckent Deometra.

Gecollt jegens doriginale en bevonden daarmede te accordeer op den iij[en] Decembris 1586.

Aennetius.

Overgeschreven van het stuk in het gemeente-archief van Schagen.

CHR. PHILIPPONA.

---

1) ouerdroigen = overdroegen = overeenkwamen.

„SCHEPENS PACHTEN VOOR 6 [5] RH. GLS 'S JAARS DE KOSTERIJ EN SCHOLASTERIJ VAN SCHAGEN, EERSTE VERVALDAG ST. JACOB 1479."

Wij harke sasbersz, hierwart luytgesz, elle gerijtsz, elle Zyuerts, Jacob albertsz, Willem eelkesz, obbe allertsz scepenen in Scagen doen condt ende kenlijke allen luyden mit desen onsen brieue als dat wy voir ons ende voir onse nacomelingen inden voirscr scepenen ambacht comende als om profite ende oirbair des heilige kercs ende gemene bueren gepacht hebben van comen Aernt grijp Jansz clerck die costerije mit die scolasterije van Scagen om vijff rinsche guldens jairlixe, ses jair lanck duerende die alle jaers te betalen op sinte Jacops dage inden somer dair den eersten dage der betalinge sal wesen op sinte Jacobs dage alsmen scrijft m cccc ende lxxix. Hier hebben an ende ouer geweest heer garbrant pastoer ende Aerst gerijtsz scout tot Scagen, Willem jansz ende pieter pietersz kercmeesters Ende dese verwairde gesciede int jair ons heren m cccc ende lxxviij opten twintichsten dach in april Ende dese brieuen sun dair twee eens houdende van woirde tot woirden gesneden doir die eerste vier letteren vanden A b c d, den enen hebben wy scepenen off bueren voirsr ende den anderen comen Aernt voirs, ende wair dat sake dat den enen verloren ware die ander soude nochtans van wairden bliwen.

(Op den rug) Item ontfanghen v rinsche gulden van dat eerste jair hier binnen in desen brieff ghescr op sinte ypolitus daghe.

Item ontfangen v rinsche gl van dat anderde jaer des sonnendages voir sinte [?]

Overgeschreven van het origineel in het gemeente-archief van Schagen.

CHR. PHILIPPONA.

NADERE TIJDSBEPALING VAN A. VAN DER PLAAT'S VERBANNING EN TERUGKEER NAAR OUD-ADE.

In deze Bijdragen, 4e deel bl. 323 v., wordt er naar getracht den tijd te bepalen, wanneer pastoor Ant. v. d. Plaat, die uit Oud-Ade werd gebannen, aan zijne treurende gemeente werd ontrukt. „'t Zal in 1664 geweest zijn" dus luidt het daar. Dit is allezins juist. We zijn er in geslaagd, dit nader aan te duiden.

In den *Volks-Almanak ter verspreiding van waarheid en deugd* van het jaar 1858, verscheen eene bijdrage over de „Opvolging der pastoors" in Utrechts jansenistisch gewordene staties, geleverd door „H. L(oos) R. K. Pastoor" achter Klarenburg te Utrecht, tevens geheimschrijver van het zoogen. Utrechtsche kapittel en van 21 Sept 1858 zoogen. aartsbiss. v. Utrecht. Wij hebben hier alzoo te doen met een man, die als opvolger (de 7de) van Ant. v. d. Plaat en als geheimschrijver in staat was de zaken goed te leeren kennen en tevens blijk geeft van ernstig onderzoek, daar hij o. a. reeds bij v. d. Plaats eersten opvolger doet zien, dat van Heussen dwaalde, toen hij Corn. Stakenburg's dood in het jaar 1716 stelde, wijl dit moest zijn: 13 Novemb. 1721.

De lijst nu der pastoors achter Klarenburg wordt door hem opgesteld als volgt:

1. Jacob Schendel, gestorven 3 Octob. 1650.

2. Otto Lichtenberg, van 29 Octob. 1650, legt neder in 1664.

3. „Ant. van der Plaat, pastoor te Roelevaartjesveen (Oud-Ade). Hij had om persoonlijke vervolging aldaar moeten ruimen, maar keerde nog in hetzelfde jaar derwaarts terug."

4. Cornel. Stakenburg, van 1 Januarij 1665.

Dit is één stap nader; een tweeden zullen wij doen aan de hand van heer Arnoud Waeijer, van 1631—92 pastoor te Zwolle, die een werk over de *Kerkelijke Geschiedenis van Salland na de Nederl. Beroerten* naliet, wat voor een deel in druk werd uitgegeven door de Godsdienstvriend van het jaar 1837 en 38. Die deze uittreksels met ernst heeft gelezen, weet dat heer Waeijer niet slechts een liefhebber, maar een deugdelijk onderzoeker der kerkel. geschiedenis van zijn tijd was, en aanspraak heeft op vol gezag.

Hij schrijft op het jaar 1664: [1]) Den 15en dezer (Juni) is de heer (Bernard) Sommer (door v. Heussen en anderen *van Someren* genoemd) hier te Zwolle gekomen, zeggende, dat hij gedurende de afwezigheid van heer (Cornel.) Stakenburg (pastoor te Zwolle van Decemb. 1662 tot Decemb. 1664) deszelfs plaats zoude bedienen; waarom hij dan den volgenden zondag hier (Onder den Bogen) vergadering gehouden en gepreekt heeft.... 's Middags (reeds) is hij naar Utrecht vertrokken. Doch deze overhaastige reize kan niet overeengebracht worden met zijne woorden, volgens welke hij, gedurende de afwezigheid van heer Stakenburg, deszelfs plaatse hier zou waarnemen. Doch sommigen meenden, dat hij weder terug zou geroepen zijn, gelijk ik ook geloof. Want ik heb naderhand vernomen, dat heer Sommer in de plaats van heer Stakenburg door heer (Abrah. van) Brienen (past. van St. Geerte te Utrecht en provicaris van den Bisschop van Castorie) hier als zijn opvolger gesteld is geweest, en dat heer Stakenburg te Utrecht in plaats van heer Lichtenberg wederom zoude gesteld worden. Maar doordat de heer Anton. (van) de Plaet deze plaats

---

1) Wij volgen hier het afschrift, dat de geleerde B. Doorenweerd, van 1808—1832 pastoor te Kampen, in 1813—6 voor zich heeft vervaardigd, „naar de Siegenbeeksche spelling beschaafd, met aanteekeningen opgehelderd en vervolgd."

van heer Lichtenberg aangenomen had, is deze aanslag hunner beiden geheel mislukt."

Een half jaar later zou de in duigen gevallen zaak hare uitvoering erlangen. Wij vernemen terzelfde plaatse:

„Den 22 December is heer Sommer hier te Zwolle gekomen om in de plaats van mijnheer Stakenburg, die zijn beroep te Utrecht had gekregen, te treden. Hij heeft zijnen intrek genomen bij Gerrit (van) Brienen, alwaar hij mijnheer Stakenburg bij zich heeft ontboden, om gezamenlijk hunne zaken te overleggen; hij is bij G. Brienen gebleven tot zondag toe, en toen is hij, nadat hij eerst nog het middagmaal had gehouden, naar het huis van Juff^r (Sophia) Sweersen (de beschermvrouwe der statie *Onder den bogen*) gegaan, omtrent één uur en heeft er zijne zending vertoond. Waarop hij den 28^en van Wintermaand met mijnh. Stakenburg aan mijn huis (in de Spiegel) is gekomen en mij (A. Waeijer) eenen brief van Z. H. E. wegens deze veranderingen heeft overhandigd."

Als hier nu nog bij bemerkt is, dat de laatst aangehaalde schrijver steeds den ouden stijl volgt, en daarom bij elke door hem gegevene dagteekening steeds 10 dagen moeten worden gevoegd; dat verder „1 Januarij 1685", door den eersten schrijver als dag van aanvang voor heer Stakenburg te Utrecht aangegeven, naar den nieuwen stijl gerekend, niet anders kan zijn dan de dag zijner benoeming; dan kan met behulp van het hier gegevene de tijd der verbanning en terugkeer van heer van der Plaat met genoegzame juistheid worden omschreven.

Wat het „Crimineel Papier" betreft, 't geen door heer v. d. Plaat zonder twijfel te Utrecht vertoond is, — dit zal door hem, die het hoopt „op te delven", vermoedelijk moeten gezocht worden in het goed bewaarde archief der Oud-Roomsche kerk van St. Geerte in den Hoek te Utrecht.

J. H. HOFMAN.

DE LAND-DEKENIJ VAN VOORN.

Wijl tot nu toe over de dekenij van Voorn, zoover wij weten, niets verder bekend is dan de namen der kerken welke er toe behoorden (v. Heussen Histor. Episc Ultraj. I, bl. 344), meenen wij, dat de volgende brief van het Bestuur der stad Briele, belangrijk genoeg is om hem hier eene plaats te geven. Hij doet o. a. zien, dat de persoon, die dit ambt bekleedde jaarlijks op den 4[den] Zondag na Paschen vernieuwd moest worden, en geeft twee personen aan, die in het voorjaar van 1505 naar dit ambt dongen.

Eerwairdighe, wijze, lieve ende zeer gemynde Here, wij gebieden ons hertelic t' uwaerts.

Alsoe de costume genouch zulc is, dat men jairlix vernijent omtrent *Cantate* de officien van der provesorie ende dekenije 's lants van Voorne, daer 't nu niet verre of en is, ende dat men ooc genouch gecostumeert is eenige te recommenderen van der steden wegen, om te bedt mit minnen ende vruntschappen dezelve officien te bedienen, unvermindert altijds 't recht van eenen yegelyck.

Ende zoe, Geminde Heeren, een, genaemt *Meester Michiel Woutersz.*, jegewoerdich capellaen der voors. stede van den Brielle zeer pogende is geweest te hebben de voors. dekenye, ende genouch dit jaer die bedient heeft, oft onder decxel van duechden dit heeft doen bedienen bij *Meester Hugo Couse* onlanx overleden, in de stede van denwelken hij alsnoch dient, 't welc ons dinct zoe niet behorende om veel redenen wille: eerst ter cause van zijn capellaenschip, daer veel quaets uut spruyten mach, ten anderen van zyn strafheyt, die hij t' anderen tijden ge-

besicht heeft ende noch dagelix besicht up arme scamele poorters ende inwonende desselfs lants van Voerne, zoukende meer zijn eygen proffijt dan sijns Heeren ende Meesters; mit veel meer andere redenen te lange om verhalen, 't welc zaecken zijn van destitutie.

Zoe is 't dat wij jegewoirdelic an u scriven, verzoucken ende bidden zeer vrientlic, te willen nemen ende hebben over gerecommandeert *heer Poppe* [1]) *Jansz* bringer van dezen, die wij genoucht, gewillicht ende verzocht hebben; ende hem te willen gonnen 't zelve officie van der dekenye. Zonder twijfele hij zal geerne al doen, dat een ander zoude willen doen, ende en twijfelt ooc niet, ghij en zult van uwen arbeyt wel geloent zijn ende wel doen. Dat kenne Godt, die u Eerweerdige, Wijze, Lieve ende zeer Geminde Heere gespare lanclivich, gesont ende welvaerende.

Gescreven in den Briel, VIII in April 1505.

Uwe goetwillige dieners, Burgemeesters, Schepenen ende Raedt der stede van den Brielle.

(Het opschrift luidt:) Eerwaerdigen Wyzen, Onzen Lieven ende zeere Geminden Heere, Meester Willem van Heda, Pastoer van St. Jacops t' Utrecht.

(Naar 't oorspronkelijke op papier, bewaard op 't Provinciaal archief van Utrecht, in den „Recueil van Brieven" loopende over 1501—1520, gemerkt D. 6. D., bl. 271.)

Als we ons trachten te verklaren, waarom voorgaande brief aan M[r] Willem Heda werd gericht, dan is dit, naar ons oordeel, stellig niet geschied om zijn pastoorsambt

---

1) De Heer v. Asch van Wyck, die in de Kronyk van 't Hist. Gen. te Utrecht II, bl. 195 den korten inhoud van dezen brief meedeelt, heeft gelezen *Pappe*, doch in 't oorspronkelijk staat duidelijk *Poppe*; hier zij nog bemerkt, dat dezelfde schrijver den bekenden Willem Heda, aan wien de brief is gericht, verkeerdelijk noemt pastoor van St. Pieter, terwijl het opschrift des briefs zegt: pastoor van St. Jacob.

van St. Jacobs-kerk te Utrecht. Want zooals wij bij Moll [1]) zien, werden de landdekens aangesteld door de betreffende Aartsdiakenen en in de Statuten van het Domkapittel vinden wij in 't bijzonder vermeld: Ad Archidiaconum nostrum pertinet per terminos sui archidiaconatus decanos constituere. [2]) Tot het Aartsdiakenaat nu van den dom behoorde, volgens van Heussen, ook geheel Zeeland [3]), en uit Westendorps Verhandeling over de Gesch. van Zeeland [4]) zien wij, dat het land van Voorne, als door de Bornesse omsloten, mede binnen de palen van Zeeland lag. Terecht heeft Rooyaards [5]) dan ook de dekenie van Voorne onder de proostdij van den Dom gerangschikt. Wij meenen hieruit te mogen afleiden dat Willem Heda in 1505 tevens officiaal van den Domproost was, en dat bovenstaande brief daarom juist aan hem werd gericht.

J. H. HOFMAN.

JOANNES DOBBE.

Na hetgeen in deze *Bijdragen* V bl. 179 vv. en VI bl. 218 vv. over den man, wiens naam hier aan het hoofd staat, is meegedeeld, zal het volgende, als nadere toelichting, in dezelfde *Bijdragen* wel geen onnutte plaats innemen.

„Omtrent 3 weken hierna [na de begrafenis van pastoor van Someren, gestorven op 31 August./9 Septemb. 1679] [6]) is in zijne

1) Kerkgesch. van Nederl. III, bl. 321.
2) Ant. Matthaei, De Nobilitate bl. 392.
3) Omnes vicos Zelandiae. Histor. Episcop. Ultraj. bl. 57.
4) bl. 124. 5) Geschied. der Christend. I, bl. 86 v.
6) Naar luid der getuigenis van den Z. E. Heer Elsen, past. te Rumpt, die

plaats gezonden de weleerw. heer Joannes Dobbius, een Hagenaar van geboorte, die pastoor te Leyden was. Deze heer was èen zeer geleerd man, en een goed predikant, zoodat vele Gereformeerden hem kwamen hooren, die een zonderling vermaak in zijne preken hadden. Doch deze zoetigheid wist de nijd eerlang te vergallen."

„Want zeker persoon heeft uit lautere nijdigheid eenen derden opgemaakt, opdat hij dien voortreffelijken man schriftelijk bij zijn HoogEerw [den Apost. Vicaris] zoude beschuldigen wegens vele fouten en gebreken. Deze derde heeft zich werkelijk laten overhalen tot een zoo schandelijk stuk; want hij heeft een brief aan Zijn HoogEerw. geschreven, in welken hij den eerw. heer Dobbius met vele naamschendingen, eervlekken en leugentaal bezwalkt en beklad heeft, en van een onstichtelijk leven en vele zonden beschuldigd heeft. Zijn HoogEerw. heeft dezen brief aan de gemeente van den heer Dobbius alhier gezonden; de gemeente is daarop bijeen geroepen en deze brief is aan de vergaderde gemeente voorgelezen. Men had de onvoorzigtigheid gehad, dien brief in de tegenwoordigheid van den heer Dobbius te lezen, die, nadat hij denzelven had hooren lezen, zoo beschaamd en bedroefd wierd, dat hij begon te schrijen. Intusschen ontstond hieruit eene groote verdeeldheid in de gemeente; en hoewel dat de meesten op zijne zijde waren, verklaarden zich er nogthans ook eenige tegen hem. Doch hij zag wel in, dat hij hier nu niet veel meer vrucht zoude kunnen doen, waarom hij zijne pastorij in de handen van Zijn HoogEerw. heeft overgegeven. Zoo hem naderhand deze stap mogte berouwd hebben, is hij evenwel niet te helpen geweest om hier als pastoor te blijven, schoon dat dezelve

---

den afdruk in de Godsdienstvr. D. 40, bl. 34 met Waeyers oorspronkelijk H. S. heeft vergeleken, moet de dag van heer van Someren's overlijden gesteld worden op 31 August. o. st.

over de twee jaren als pastoor bediend had. Mogelijk is deze gebeurtenis het middel geweest, waardoor de Goddelijke Voorzienigheid hem tot eene hoogere heiligheid en tot een meerdere veiligheid zijner zaligheid heeft willen opleiden. Want hij heeft besloten om Karthuizer te worden. Te dien einde heeft hij zich naar het sticht van Munster begeven, alwaar hij zijnen intrek in het klooster Wedderen genomen heeft; alwaar hij onder de kinderen van den H. Bruno is aangenomen en zich eene zoo groote achting en liefde verworven heeft, dat zij hem tot hunnen Vicarius hebben aangenomen, welk amt hij echter niet dan met schreiende oogen heeft aangenomen."

't Vorenstaande is ontleend aan het HS. van een ooggetuige, die als mede-pastoor te Zwolle den loop der dingen had bijgewoond, den nauwgezetten heer Arnoud Waeyer, wiens geschiedkundige aanteekeningen voor een gedeelte zijn uitgegeven in de Godsdienstvriend van de jaren 1837 en 1838, doch voor een niet minder belangrijk gedeelte ongedrukt zijn gebleven. Wij hebben voor onze meedeeling een afschrift gevolgd, vervaardigd in de jaren 1813—16, „naar de Siegenbeeksche spelling beschaafd, „met aanteekeningen opgehelderd en vervolgd door Bar„tholom. Doorenweerd R. C. P. te Kampen."

Ter oplossing der moeilijkheid omtrent de juiste dagteekening der verplaatsing van heer Dobbe (*Bijdragen* VI bl. 224-5) zij hier nog bemerkt, dat te Zwolle door de katholieke Geestelijkheid, althans voor den openbaren dienst der gemeente, de *oude stijl* werd gevolgd, dat derhalve de feestdag van St. Michiel, waarop heer Dobbe zijn eerste preek te Zwolle hield, in 1679 inviel op Maandag $\frac{\text{29 Septemb.}}{\text{9 October.}}$ Met behulp dezer verklaring blijft heer de Cock zich volkomen gelijk, als hij in zijn *Verhael*

van de Opkomst (Kerk. Nederl. bl. 34) getuigt, dat heer Dobbe „in de maent October 1679 [n st.] van Leyden nae „Swol vertrocken” is. Merkt men verder nog op, wat hierboven uit heer Waeyers H. S. werd meegedeeld, dat nl. ongeveer drie weken na de begrafenis van heer v. Someren op 3 of 4 Septemb. o. st. zijn opvolger te Zwolle aankwam, dan verkrijgen wij denzelfden uitslag, d. i. aankomst van heer Dobbe in het laatst van September oud. st., naar wij vermoeden op zaterdag $\frac{27\ \text{Sept.}}{7\ \text{Oct.}}$ Zoo kunnen de doopelingen te Leyden zonder tegenspraak tot 7 Oct. n. st. aan heer Dobbe worden toegeschreven. Ook komt het ons voor, dat heer de Cock zich zeer goed gelijk blijft, als deze in zijn *Liber. Secund. Pastor.* op 18 Septemb. aan heer Dobbe de laatste ziekenbediening toeschrijft, hem vervolgens voor het einde der maand laat vertrekken en de reeks zijner eigene bedieningen aanvangt op 3 Octob. Want naar onze meening volgde heer de Cock in zijn *Lib. Sec. Past.* den ouden stijl, althans tot 14 April 1689 (*Bijdragen* VI bl. 231). Waarom anders daar vermeld, dat deze dagteekening was van „*stylo novo*”? Waren alle andere dagteekeningen van den nieuwen stijl, dan was dit woord hier volstrekt overbodig. Tot ons leedwezen hadden wij geen verder hier afdoende gegevens, waarop wij de toets konden zetten, om ons van de echtheid te overtuigen. Eene dagteekening van zaturdag 22 Mei 1697 (*Bijdragen* VI bl. 232) is volgens den nieuwen stijl aangegeven; want in gemeld jaar viel de 22ste van Mei volgens den ouden stijl op dingsdag, maar in den nieuwen op zaturdag. Hieruit blijkt dat heer de Cock toen in zijn *Lib. Sec. Past.* den nieuwen stijl volgde. Er moeten, dunkt ons, in gezegd *Lib. Sec. Past.* wel meer gegevens voorkomen, waarop men met goed gevolg de toets kon zetten om te zien, welke stijl er gevolgd is en tot hoe lang. Hoe licht niet wordt bij den datum de dag der week aangegeven?

Dan heeft men slechts te zien welke Zondag-letter, of van den ouden, of van den nieuwen stijl, hiermee strookt en de proef is geleverd.

Ons zij hier in het belang der waarheid, ook al behoort het niet rechtstreeks tot dit onderwerp, vergund te doen opmerken, dat de geëerde schrijver, die in deel VI *Bijdragen* bl. 390 en elders de "Eerw. H. H. Hofman en van Lommel" op vergissing wil betrapt hebben, aan genoemde heeren "vermoedens" toedicht, welke deze niet hebben gekoesterd. In het voorwoord tot hunne *Naamlijst* [Archief II bl. 141] hebben zij duidelijk verklaard: "een vraagteeken achter een dezer jaartallen zegt, dat de aanwezigheid [van den betrokken persoon] ter genoemde plaats [in het gegeven jaar zeker is, doch] waarschijnlijk nog over genoemd jaartal heen zich uitstrekt." Hun vermoeden valt dus niet op het jaartal zelf, wat zij als zeker beschouwen, maar op verdere volgende of voorgegane jaren.

J. H. HOFMAN.

BOUWSTOFFEN VOOR DE KERKELIJKE GESCHIEDENIS

VAN

VERSCHILLENDE PAROCHIEN THANS BEHOORENDE

TOT HET

BISDOM VAN HAARLEM.

(Vervolg van blz. 99, VII^de^ Deel.)

Sebastiaan Francken, ordinaris-raad van 't Hof geeft verslag van zijne exploiten tegen de Roomschen in Rijnland en omliggende plaatsen. — A° 1643.

Achtervolgende seeckere commissie van den Hove van Hollandt in date den laetsten July a° 1643, inhererende de goede intentie ende expresse aenschrijvens van de Edel-GrootMogende Heeren Staten van Hollandt ende van West-Vrieslandt, ben ick Sebastiaen Francken, raedt-ordinaris inden voorschreven Hove als commissaris; hebbende tot adjunct Joost van Hogenhouck, secretaris in denselven Hove; op den 4 Augusti daeraenvolgende gereijst uyt den Hage ende hebbe mij getransporteert naer Rhijnlandt; mitsgaders andere omliggende steden, dorpen ende plaetsen, successivelyck; daer ick sulcx nodich geacht hebbe ende mij door polityque ende kerckelijcke persoonen geïnformeert op de conventiculen ende aendere stoute ende exorbiterende actien van de Paepsgesinden, contrarie de placcaten van den Lande; mitsgaders 't aenschrijvens van den voors. Hove den 18 Decembris voorleden aen alle officieren ende magistraeten gedaen. Getuygen daertoe gehoort ende geexamineert, lyste van geestelycke persoonen, soo mans als vrouwen geformeert, in der maniere hiernaevolgende.

Leidschendam. Eërstelijcken ten selven dage gecomen sijnde aen Leydtschendam, hebbe ick commissaris aldaer gehoort ende geexamineert Gerrit Jacobssen laeckencoper, d'welcke verclaerde: dat eenen Heer [1]) Boudewijn, out naer syn gissinge omtrent 40 jaren, woonachtich in den Hage omtrent de Groenmarckt, meest ééns en somtijts tweemael ter weecke op den Dam compt, om dijenst ofte misse te doen.

(**Stompwijk**.) Van waer ick commissaris mij getransporteert ende gevonden hebbe aen de Stompwyckschen wech, ter woonplaetse van Heer [2]) Pieter Vermeulen, priester. De woonplaetse van voorn. priester Vermeulen een weijnich van den wech innewaerts staende, hebbe bevonden wedersijts van den voorgevel met een houte heijninch van de voorste werff affgesondert te sijn, ende in huijs twee diversche studeerplaetsen ende bibliothequen, op ijeder van deselve een nachttabbert hangende. De welcke die van den huijse seijden, beyde toe te behoren Heeren Vermeulen ende d'eene te wesen syn ordinaris slaepplaets ende de andere sijn plaetse van studie; ende alsoo sij voorgaven den priester Vermeulen niet bij huijs maer in Soetermeer te syn, hebbe haer belast seeckere gesloten deur op den solder te openen; te meer, de deurwaerder met een swenck een manspersoon gesien hadde; waerinne weijgerich blijvende heeft den deurwaerder eyntelijck met een beijtel de deur wat opgewreeckt ende opengecregen,

---

1) Hr Boudewijn is eigenlijk Balduinus Rommelius, die van 1623 tot zijn overlijden, 21 Jul. 1649, missionaris is geweest te 's Hage. Hij was te Brugge geb. in Juli 1588, jesuiet gew. 17 Jan. 1608 en priester gew. 5 April 1620.

2) Christianus Vermeulen, geb. te Utrecht, trad in zijn ballingschap in het Berulliaansch Oratorie A° 1658 en is gestorven als pastoor te Rees in Kleefsland in Jul. 1668. Zie over Vermeulen of Molina b. v. het Chron. Domini Jesu van de Swert uitgegeven te Rijssel in 1740, bl. 96, de Bat. Sac. II, bl. 279 etc.

ende sijnde aldaer bevonden de plaetse van het autaer ende het autaer selfs met eene ruijmte daermen omtrent een hondert menschen soude bergen. Is in eenen hoeck gevonden een bedstedeken ende bij den deurwaerder het opgelicht sijnde is onder het bet te voorschijn gekomen geheel besturven ende perplex Johan van Gessel [1]) wereltlyck priester hiernaer geexamineert; hebbe in hetselve huys oock gevonden twee camerkens voor twee jonghe dochters hiernaer by mij mede geexamineert; seggende de derde jonghe dochter, dije aldaer ten huijse met het huijswerck ende schuijren scheen besich te wesen, daer in de buyrte te wonen ende alleen wat te hulpe gecomen te sijn. Hebbe mede bevonden deselve plaetse van achteren een geheel begangen ofte betreden toepadt te hebben ende daertegenover, twee huijsen met ophaelende valbruggen, alwaer geseijt wierden mede eenige cloppen te wonen; dan, mits de valbruggen opgehaelt waren, hebbe tot deselve geen acces konnen hebben.

Alwaer ick geattrapeert hebbe den voorn. Johan van Gessel, weereltlyck priester, soo hij seijde, van Utrecht; hebbende aldaer mede gevonden twee vrouwspersoonen met namen Maertgen Leenderts ende Maertgen Claes, dewelcke ick commissaris geexamineert hebbe als volcht.

De voorn. van Gessel gevraecht sijnde naer sijn ouderdom ende van waer hy geboortich is, seijt: out te sijn 27 jaren ende van Utrecht geboortich.

Gevraecht nae syne ende oock sijner ouderen woonplaetse: seijt: woonachtich te sijn tot Amsterdam ende sijne ouders gewoont te hebben tot Utrecht; sijn vader aldaer op de Oudegracht alsnoch woonachtich te sijn, wesende een wijncooper.

---

1) Joh. v. Gessel is later pastoor geworden, namenlijk A° 1646 te Utrecht in S. Jacob in „Drakenburg" alwaar † 13 April 1655.

Gevraecht naer de plaets sijner studien: seyt: tot Ceulen gestudeert te hebben, aldaer weereltlyck priester geordent te sijn; doch van geen gheestelycke ordre te wesen.

Gevraecht: waer op sijn aencompste alhier residentie genomen heeft: seijt: 't sedert sijn vertreck van Ceulen tot Amsterdam gecomen te sijn ende hem aldaer aengegeven te hebben aen den officier volgens sijn bescheijt, dat hij daertoe exhibeerde, luydende als volcht:

Johan van Gessel, weereltlijck priester van Utrecht, heeft sijn domicilium aen mij bekent gemaeckt ende belooft de placcaten van de Mogende Heeren te sullen naecomen ende de bevelen van de Heeren Burgemeesters te sullen obedieëren ende achtervolgen. In Amsterdam, desen 17 Januarij 1643. Ende was ondertekent J. Grotenhuijs.

Lager stondt: Is dese copie authenticque met sijne principale geschreven in pampier ende ondertekent als boven. Nae collatie bevonden te accordeeren desen 23 May 1643. Bij mij ondergeschreven Notaris 's Hoffs van Utrecht. Ende was onderteijckent Corn. van Vechten, Notaris.

Gevraecht: wat geestelycke dijensten dede: seijt: geen geestelijcke dyensten te doen.

Gevraecht: van wijen sijn commissien hijer te Lande hadde tot het doen van gheestelyken dijenst: seyt: geen commissie te hebben. Ofte geen acte van verseijndinghe omme op de eene ofte andere plaetse sijn residentie te nemen van sijn oversten en hadde: seijt: geen acte van versendinghe te hebben, oock geen oversten te kennen.

Gevraecht naer sijn woonplaets: seijt: tot Amsterdam te wonen ten huyse van Heyndrick van Campen in 't Vosgen.

Gevraecht: waerom tot Utrecht bij sijne ouders niet en verbleef: seijt: te Utrecht geen verblijff te houden, alsoo se aldaer onder aenteijckinge geen priesters gedogen.

Gevraecht: wat aldaer in Stompwyck dede: seijt: aldaer in passant voor een dach of te twee tot sijn vermaeck

verbleven te sijn, met intentie om dijen avont noch te vertrecken.

Gevraecht: waerom sich onder het bet verborgen ofte versteecken hadde: seijt: sulcx gedaen te hebben uyt vreese, alsoo hem op dije plaets nijet hadde aengegeven.

Maertgen Leendertsdochter, wesende een clopsuster gevraecht, naer haer ouderdom ende geboorteplaatse: seijt: te sijn 24 jaren ende geboortich in de Weijpoort ende haere ouders te wonen buyten Leijden onder 't ambacht van Soeterwoude buyten de poort ende haere vader genaemt te sijn Leendert Jacobssen.

Gevraecht: wat sij aldaer ten huyse dede: seijt: aldaer ten huyse van Heer Vermeulen, het huyswerck te helpen doen.

Gevraecht: wat huyre verdiende: seyt: aldaer te verdienen 25 gl^{s} 's jaers.

Gevraecht: hoe lange verbonden was: seijt: vrij te wesen met haer huijr om te gaen, waert haer gelieft.

Gevraecht: off geen belofte van suijverheijt hadde gedaen, verclaert daervan niet te weten.

Gevraecht: off sij haer nyet liet employeren omme de wete van de bijeencompsten te doen: seijt: geen wete te doen ofte gedaen te hebben van eenige byeencompste van Paepsgesinden.

Gevraecht: wat cloppen haer aldaer ten huijse waren onthoudende: seyt: dat se aldaer ten huijse sijn met hun twee clopsusters.

Maertge Claes gevraecht naer haer ouderdom ende geboorteplaetse: seyt: out te wesen 46 jaren en geboortich van Rhijnsaterwoude.

Gevraecht: waer haer ouders haer sijn onthoudende: seijt: haer ouders overleden te sijn binnen Leijmuyden ende haer broeder aldaer noch te wonen.

Gevraecht: hoe lange daer gewoont hadde: seijt: een

jaer vier off vyff ten huyse van den voors. Heer Vermeulen gewoont te hebben.

Gevraecht: by wyen sij aldaer eerst is comen wonen: seijt: ten tijde, als wanneer sij aldaer quam wonen eenen Meester Maerten [1]) aldaer was wonende.

Gevraecht naer den eygenaer van de huysinge: seijt: dese huijsinge toe te commen Pieter Claesz. van Campen woonachtich tot Leijden.

Gevraecht: wat aldaer ter plaetse haer doen ofte werck was: seijt: daer ten huyse gecomen te sijn om devotie te plegen.

Gevraecht: off aldaer eenige huijre verdiende: seijt: by den Heer Vermeulen in te wonen, sonder eenige huijre te verdienen.

Gevraecht: off eenige belofte van suijverheijt hadde gedaen: seijt: daervan vrij te wesen, aengaende de menschen; en 't geene aen Godt den Heer belooft hadde niet gehouden was reeckeninghe van te geven.

(Leiden.) Hebbe mij commissaris van daer getransporteert binnen der stadt Leyden ende aldaer by mij ontboden D. N. Trigilandum, professor Theologiae ende predicant, mitsgaders Ds Wijngardum mede predicant aldaer, dewelcke mij in 't generael hebben verhaelt de clachten die, soo nu als dan, by den een ende andere harer Broederen des classis van Leijden over den exorbitantien der Papisten wierden gedaen sonder nochtans daervan parti-

1) Zie over dezen Meester Maarten, eigenlijk Martinus van Velden het Chron. Oratorii, etc. bl. 30, de Bat. Sacr. II, bl. 279 etc. Hij werd Ao 1627 priester en datzelfde jaar oratoriaan te Mechelen. In zoo even vermeld Chronicon staat M. v. d. V. aangegeven als onvermoeide zendeling of pastoor voor Sluipwijk, Wilsveen, Stompwijk, Segwaard, Soetermeer, Soeterwoude, Weijdepoort, Randenburg en Middelburg. Hij wordt in het Hollandsch Martelaarsboek als martelaar geprezen. Inderdaad vóór het altaar staande te Middelburg werd hij gevangen en doodelijk gewond op 6 Maart 1639 en is dientengevolgen gestorven op 6 April 1639 te Leiden.

culiere aenwijsinge te doen kennen; als dije gegeven mochten werden by ijeder predikant in sijn plaets.

Daerop denselven avont mijn reijs noch hebbe vervordert ende genomen naer de Cage, alwaer ick des avonts omtrent tien uyren gecomen sijnde om te vernachten mij geinformeert hebbe deur D^m^ Bogardum, predicant in de Cage voors.; mitsgaders twee sijner ouderlingen, mij berichtende: geseijt te werden dat op de Ouda omtrent de Rijpweteringe een nieuw gebouw off gesticht gemaeckt soude sijn, by drie priesters geordonneert; staende ende gelegen synde by de huysinge van eenen Jan Pieterssen out vrijer. Ende dat in de Rypweteringe éen nieuw schoolhuys opgericht soude wesen daer een paepsschoolmeester [knecht geweest synde van den Heer van Alckemade] schoolhoudende is; gebout uitte collecte der ingesetenen.

Des anderen daeghs op den 5^en^ ben ick commissaris des morgens vrouch gevaren naer d'Ouda, ende ten eynde van deselve Ouda ten huyse van eenen Jan Pieterssen, bejaert ongehout manspersoon, ter plaetse daer ons by die van de Cage aengegeven was; mij geinformeert hebbende op seeckere schuyre, die aldaer voorgegeven werdt geprepareert te sijn met dubbelde verdieping tot een byeencompste van twee off drie duysent personen sonder dat men nochtans alsnoch wiste, aldaer eenige bijeencompste geschiet te sijn. Hebbe nae inspectie bevonden d'selve te wesen geen koeij ofte hoijschuyr, maer wel een plaetse met gelderijen, geappropriëert te werden tot het gebruyck van den godsdienst: van soodanige groote, dat daerover de duijsent menschen in souden konnen staen; hebbende den huijsman syn koestallinghe ende hoijschuyre, geheel gesepareert ende bijsonder. Ende hebbe mij daerop nijet verder geënquesteert; opdat die van Roelofsaertges-veen, maer een groot uyre gaen daervan daen gelegen, van mijn compste nijet mochten werden gepraëadverteert.

Vanwaer wij gevaren ende gecomen sijnde aen de Rijpweteringe, is mij commissaris van verscheyden persoonen aen de Rypweteringe woonachtigh bericht gedaen: dat aldaer publyck school gehouden werdt by eenen Mr Dingman, wesende paepsgesindt, aen de voorsch. Rypweteringe wonende; 't geent ick commissaris, oock in der daet hebbe ondervonden: die mede verclaerden dat d' voors. schoole 't sedert een jaer ofte twee gebout is uijt de collecte der Paepsgesinden.

Ende syn my commissaris oock bejegent verscheyden kinderen naer de voerschreven schoole gaende.

Vandaer voorts, omme des te beter te spoeden ende praeadvertentien te praeveniëren, binnen deur te voet gegaen sijnde naer **Roeloffsartgensveen**, hebbe bevonden; dat het aldaer kermisse was. Sulcx de boeren-huijsen ende den wech overal vol droncken menschen waren; insonderheyt de herberge staende een worp weechs van de plaetse daer sy gewoon syn haren dijenst te doen, vol droncke ende dertele jonge geselschap; die den gantschen nacht over hadden gedanst ende gedomineert; waerdeur bedenckelyck hebbe gevonden mij aldaer voor dyen tyt te ontdecken; alleen by den eenen ende anderen, onder pretext van wat anders my geinformeert op de gelegentheyt van de plaetsen der byeencompsten, mitsgaders 't getal ende namen der priesteren, haer aldaer onthoudende hebbe deur eenen Dirck Peereboom ende desselfs huijsvrouwe, woonachtich binnen Roelofsaertjesveen, verstaen: datter dagelicx, sonder intermissie aldaer dijenst werdt gedaen bij eenen priester: den eenen dach by Heer Theunis, oft Heer Philips ende des anderen daegs by een ander, ende datter twee plaetsen tot het doen van den godsdienst aldaer syn.

Sulcx hebbe mede verstaen deur seeckeren huijsman, deurgaens met buijssel tusschen dije plaets ende Haerlem

varende; mitsgaders uit desselfs huijsvrouw ende dochter; dewelcke alle te samen mij verclaerden: daer dagelycx sonder eenich naedencken ofte becommernisse van swaericheijt, dienst gedaen te werden by Heer [1]) Theunis ende Heer [2]) Philips van Deventer.

Op den wech oock verstaen hebbende de tijt, dat men gewoon was dijenst te doen, hebbe myn dijenaer met den deurwaerder gelast haer ter plaetse van den dijenst mede te begeven; sulx sij gedaen hebben. Ende hebben mij gerapporteert in schijn als Paepsgesinden daer medebinnen gelaten, ende in den dienst van de misse geweest te sijn; ten huyse daer Heer Theunis hem is onthoudende; ende uit diegenen, aldaer present waren, dewelcke voor die tyt nijet boven 15 of 16 en waeren in getale, verstaen te hebben, dat den priester die de misse dede genaemt was Heer ..... Ende soo wanneer de misse gedaen was aengeseijt wiert noch andermael dijenst soude werden gedaen; dat sij daerop gebleven sijnde totdat sy tot den dyenst met sijn geestelijck gewaet, weer hebben sien treden een priester die geseijt wierde genaemt te sijn Heer ...... Ende dat datelijck daerop tot het gehoor van den dyenst

1) Hr Antheunis, is ongetwijfeld Antonius v. d. Plaet waarover vele bijzonderheden, b. v. in de Bat. Sac. II, bl. 274 en in de Bijdr. v. Haarl. IV, 298 en V, bl. 449. Ter aanvulling zij alhier alleen nog gezegd, dat het jaar 1630 doorgaans als stichtings-jaar der Statie Oud-Ade c. a. aangegeven, behoort veranderd te worden in 1639.

„Vigesima sexta Augusti" A° 1639, zoo schrijft Ger. v. Moock een Secretaris van Mgr. Rovenius, „scripsi litteras pastoratus parochialis ecclesiae in Rynsaterwoude prope Leydam pro D° Antonio v. d. Plaet Leijdensi S. Th. Lic., Ultrajectensis dioecesis presbytero. Simulque ipsi committimus deservituram in Homade, Lamuijden, Woubrugge cum appendicibus illorum locorum et quidquid sub Alckemade et Jacobswou continetur."

2) Philippus van Deventer, die te Oldenzaal geboren, op 25 Sept. 1638 priester gewijd werd en † 10 Aug. 1681 in zijn geboorteplaats; mag niet verward worden met Jo. Philip. à Sma Trinitate, zendeling te Leiden. Zie Bijd. v. Haarl. Deel I, bl. 269, 481—88; Deel II, bl. 340 en de Maasbode van 28 Maart 1876.

mede boven quamen ....., personen die geseyt wierden haer namen te sijn ....
Dat het getal der toehoorders alsdoen mede nyet boven 15 à 16 sterck en was. Dat sij aldaer gesien hadden kostelijck kerckencijraet van silveren kandelaers, lampen ende diergelycke. Oock eenighe cloppen ofte geestelycke maechden.

Ende hebbe goetgevonden het voor dees tijdt ter voorschr. plaetse daerbij te laeten. Ende my te vervoughen naer **Woubrugge** ende aldaer te hooren eenen met name Jan Joosten, wonende by de kercke op Woubrugge, dewelcke mij verclaerde: dat op seeckeren tydt hij getuijge aengesproken ende geagresseert is geweest op de publijcque wech in Roelofsaertgesveen by Heer Theunis alsdoen, bij sich hebbende eenen Heer Dirck om te haerder gelieven te moeten disputeeren op 't stuck van de Religie.

Seijt wel te weten: dat se aldaer hebben ten minsten twee plaetsen alwaer se haren publijcke dijenst doen, te weten: eene daer sonderlinghe geen bywoninghe is, als alleenlijck daer woonachtich is een schoenmaker, ende d'ander plaetse een huijs twee ofte drie daer vandaen; alwaer de voorn. Heer Theunis met sijn byhebbende geselschap hem onthoudende is; ende dat hij verstaen heeft, dat sij voorhebbens sijn tusschen de distantie van beijde plaetsen noch een ander gebouw op te richten.

Dat het huijs daer Heer Theunis woont in eygendom toecomende is Simon Dirckssen.

Hebbe my commissaris vandaer getransporteert naer den dorpe van **Langer-Aer** omme bij den predikant D[s] Vergerus aldaer te informeeren nopende 't geen sich aldaer aengaende den voorschr. paepschen dijenst ende priesters was toedragende. Dan den predikant alsmede den officier van de plaets aldaer, van huijs synde, ben genootsaekt geweest, re infecta, vandaer te scheyden ende hebbe goetgevonden mijn reijs naerder Goude te vorderen. Tot dien

eijnde ben vandaer naer Alphen vertrocken, alwaer ick commissaris des avonts omtrent 8 uijren gecomen synde, hebbe vernacht.

Gouda. Ende des morgens vrouch gevaren synde naer de stadt Gouda, hebbe my noch des vóórmiddaeghs, aldaer geinformeert door de predikanten aldaer; dewelcke my commissaris hebben bericht van de plaetsen binnen Gouda, daer ordinaris de paepsche misse gedaen werdt, als eygentlyck ende alleen toegeeijgent tot die afgoderije; mede van de namen der paepsche priesteren van der cloppen insolentien, getaele etc. ende aenwesen.

Op de Gou ten huyse van Mr Pieter, Roomsch priester, seggende aldaer een seer groote plaetse te sijn met bancken, stoelen, altaeren opgepronckt, oock een silver crucifix meer als één elle hooch met ettelycke silveren kandelaren ende lampen, beneffens seer schoone taeffereelen, oock een schoon posityff, daer onder de misse met levendige musiecken der cloppen gebruyckt wordt, welck posityff te stellen is besteet aen den ordinaris organist deser stede.

Dat oock doorgaens de misse gedaen werdt op de Gou in 't Cromhout, ten huyse van de Minnebroeder van Sint Truijen, uyt het landt van Luyck, ende dat aldaer oock ordinaris gecatechiseert wort.

Insgelycken op de Gou, ten huyse van Geertruy van Stael in 't huys, daer eertijts den Secretaris Cincq gewoont heeft.

Dat tot Marij Boudewijns in de Keijserstraet in de Keijserskroon drie cloppen voor in 't huijs wonen by Pater Gregorius Heyndricks Simpernal, een jesuyt; dat mede aldaer een groote kercke is ende ordinaris gecatechiseert wordt, ende doorgaends de misse gedaen, de musiecken gesongen, op een positijff gespeelt van een blinde hier ter stede; ende dat dese kercke een utganck ende inganck

heeft tot Simon den Raemburger in de Peperstraet, tot advocaet Bick stichter deser kercke op de Gou, ende noch wel 7 à 8 andere plaetsen.

Dat oock ordinaris gepredickt wordt tot Stompwijck [1]) op de Turffmarkt. Mede op de Have naest den Oliphant, achteruytcomende op het kerckhoff, ende dat aldaer op een steertstuck ofte clavecijnbael bij het singen der cloppen onder de misse, gespeelt wordt; ende 't selve steertstuck jaerlijcxs 't onderhouden besteet wort aen den organist deser stede.

Als oock ten huyse van den overleden Heer Jan, eertyts biechtvader van der Veeck [?], achter den Oliphant, comende op het kerckhoff uit.

Dat oock ten huijse van Maeritge Gerrits Vermeij, op het kerkhoff aen de Noortsijde, doorgaens gepredict wordt van Heer Willem de Swaen die seer scheldt op de Geusen ende sich selven verdoemt, indien hij niet de waerheyt leert.

Van gelycken tot Frans Janssen [in] 't Hert, op de Vischmerckt, naest de drie Kammen; ende dat aldaer verscheyden cloppen woonen, gaende aldaer tot de kercke ut ende in; achter eenen genaemt Damhouwer.

Voorts noch tot Susanna Hillebrants Heerenbras, op de Haven aen de Westzy, ende oock tot die kercke inganck hebben tot Leen Engels ende tot de Wed^e van den Secretaris de Jager.

Dat alhier ter plaetse mede is een cloppenschool sijnde een groote bequaeme gelegentheyt daer de misse oock geschiet op de Spirinckstraet.

Dat mede ordinair de misse gedaen wordt ten huijse van Gerritge Bick ende Emmerensgen Verwerff op 't kerckhoff op den hoeck van 't Meulenwerff.

Ende dat beneffens dese ordinaire ende tot de misse

---

1) Tot „Stompwijk" i. e. bij de Familie van dien naam.

eygentlyck ende alleen toegeeigende plaetsen noch wel vyftigh andere syn, in dewelcke de Papisten vergaderen; wanneer sij door eenigen onraet in haer ordinaire kercken niet en derven.

Dat de paepsche priesteren publicquelicken tot Gouda haer onthoudende syn de naevolgende [1]:

Heer Pieter van Purmerent, wonende op de Gou, in het huys van Albrecht Minnen, alwaer een seer grote kerck ende een seer groote toeloop is, ende dat die jaerlicxs [vermits sijnen aenhang groter is als ijemants anders] cum suis contribueren moet 1200 gls. ende dat beneffens dese noch vier andere priesters syn die elck cum suis, 600 gls. moeten opbrengen tot copinge van hare vryheijt, gelyck gesecht wordt; mits dat dan oock noch de vreemden ofte van buyten comende daervoren moeten vrij syn.

Heer Adriaen Bogaert, sijnde eens gevangen geweest van den landdrost in de Provincie van Utrecht, een jesuijt wonende op het kerckhoff.

Heer Willem de Swaen, dewelcke vryheyt van woninghe becomende, daer syn broeder, twee kalkoenen liet senden ten huyse van diegeene die hem admissie te geven ofte weijgeren vermogens waren.

Gregorius Heyndricks Simpernel, sijnde een jesuit, die selden by dage gaet over straet; maer des avonts altyt met sijn tweën ende hem veel onthout tot Stompwyck op de Turffmarkt, tot Frans Janssen op de Vismarkt, tot Rolloos in 't Wijstraet ende tot Pieter Janssen Kievit op de Gouwe.

Jan van Schouwen, wonende op de Haven in 't huys van Mees Cornelis.

Dat beneffens dese geadmitteerde noch sijn dese nae-

---

1) Zie over de Heeren te Gouda werkzaam Bat. Sac. II, 181 enz. Noch H[r] Adr. Bogaert, noch H[r] Greg. Heijndriks Simpernel, was Jesuiet. Op Joes Schouwen alleen past die benaming.

volgende sonder te weeten oft deselve geadmitteert syn ofte niet:

Dirck Harmanssen Teel [sic] wonende op den Tienden wech.'

Noch een minnebroeder van St. Truijen uit het Lant van Luyk, wonende op de Gou in 't Cromhout, alwaer men ordinaris preeckt ende catechiseert wort, weijnich bij dage op de straete gesien. Ende dat behalven dese noch vele sluijpers sijn, die soo nu soo dan comen ende alhier ende hier omtrent preecken.

Aengaende de cloppen: dat deselve alhier sijn ontelbaer ende dat Heer Willem de Swaen [vermits elck priester syn wyck ende sijn cloppen hier heeft] alleen onder hem wel 50 à 60 cloppen heeft ende dat Pater Simpernel [die men onder de Papisten segt wel de minste te hebben] onder hem heeft omtrent de 30. Ende dat d'selve cloppen ongelooffelijck stout syn en meer schaede den Lande ende der Religie doen als alle de Paepen. Ende dat daervan exempelen menichvuldich sijn: dat sij onder anderen seggen dat wy Geusen alle eeuwichlyck verdoemt syn; dat alle onse kercken syn gestolen; dat onse preeckstoel op des duijvels cop staet; dat sy gelt geven aen kinderen om deselve tot het Pausdom te locken; dat veele onrusten maecken ende voeren meer dan de priesteren by deselve, die dan d'ontstelde seer lichtelyck verder afftrecken.

Dat de stouticheden der Papisten in het gemeen seer excessijff sijn ende seer bedenckelycke geruchten uytgestroijt hebben eer en nae de massacren in IJerlant, in de beginselen der troubelen in Engelant.

Dat men aldaer omtrent het eijnde van 't jaer 1642 eenigen gesocht heeft tot het loff ende misse te brengen door verscheyde abusive middelen ende onwaerheden; seggende tot deselve: gaet niet meer by de Geusen, die doch alle verdoemt syn, comt bij ons; want wy sullen

nu haest de grote kerck wederom inkrijgen; daer sullen op kersdach geen tien menschen in de grote kercke hier sijn, ende diergelycken meer.

Dat mede een geruchte was tot Wilnis in de Veenen: dat op den Kersdach den priester weder soude op den stoel staen; daer deur nyemant van de Gereformeerden dorste te kerck komen, uut vrese van swaricheyt etc.

Dat de placcaten soo bij HaerEdelGrootMogende als by syne Hoocheyt daer tegens geemaneert aldaer in het minsten der Papisten stouticheden niet ingebonden hebben, nochte opgeweckt, die geenen, die volgens eere ende eedt tot maintenu derselver verbonden waeren.

Dat men selffs publycque verontweerdinge ende affronten heeft derven aendoen den getrouwe dienaren Godts, die uyt den Woorde des Heeren ende placcaten van den Lande met ernst haer tot haer officium hebben aengemaent praesenterende naerder des noots 't selve omstandelyck te bewijsen.

Dit sijnde 't bericht 't geene aldaer hebbe connen becomen, hebbe gesonden ten huijse van den Heer bailliu, omme mij ten synen overstaen ter aengewesene plaetsen door inspectie als anders naeder te informeeren op de waere gelegentheyt van dijen. Dan den officier van huijs sijnde, hebbe bedenckelyck gevonden, bij my selven daerinne verder te treden, sonder den Hove alvorens rapport te doen.

Sulcx hebbe my in gevolge van mijne commissie des naermiddachs van Gouda getransporteert naer Haestrecht ende my aldaer voorts geinformeert door den predikant aldaer.

Haestrecht. Ende nae genome bericht goet gevonden mij te laten vinden in seeckere huijsinge op den dorpe aldaer, staende ende gelegen aldernaest het huys daer den „Keijser" uithangt; alwaer vóór in het voorhuijs hebbe gevonden eenige dochters ende jonge meijskens haer alstoen generende met naeijen.

Ende voorts ingetreden sijnde ende vragende naer Heer de Jonge; is een van de jonge dochters naer boven getreden om hem 't selve aen te seggen. Dan deselve cort op de hielen volgende ende aldaer in een achtercamer ingetreden, hebbe mij aen een verkeerden priester met naeme Heer Verschouw geadresseert gevonden; ende met hem in gespreck tredende, den Heer de Jonge dije mij seijde boven te sijn doen afroupen, my ondertusschen seggende; vermits sijn indispositie, aldaer alleen voor een dach ses ofte acht sich te hebben comen vermaecken op het lant, ende syn ordinaris residentie plaets, ter Goude te wesen.

Den voorschr. de Jonge affgecomen sijnde, hebbe goetgevonden denselven in het bysonder te examineeren.

Nicolaus de Jonge, priester, seijt out te syn 37 jaren.

Gevraecht: wanneer daer ter plaetse was comen resideeren: seijt: dat hij aldaer tot Haestrecht is gecomen den derden Aprilis deses jaers op 't versoeck van de Paepsgesinden daeromtrent, die daer vele in getale sijn; omdat deselve eenige onlusten metten voorgen. Heer gehadt hadden.

Gevraecht: waer hem aengegeven heeft: seijt: in den Haege volgens d'acte van aengevinge hiernaer geinsereert, ende hem mede aengegeven te hebben aen den bailliu ende schout aldaer om acte te hebben, die hij noch nijet en heeft becomen; nyet jegenstaende aenmaningen hy hem daeromme gedaen: nijet wetende, wat sulcx beduydende is.

Gevraecht: off onder sijn district geen plaetsen heeft specialycken gebouwt tot den paepschen dijenst: seijt: geen dijenst te doen, dan alleenlijck hier offt daer in particuliere huijsen; seijt oock geen ander gebouw hieromtrent te syn geapproprieert om dienst te doen als alleenlyck hier ten huijse, 't welck my commissaris is vertoont.

Gevraecht: oft onder geene geestelycke jurisdictien en

staet ende specialycken nijet onder Rovenio ofte Mario, seyt: dat hy de jurisdictie van Rovenio noch van Mario nijet en kent.

Gevraecht naer de ordinaris uijre sijnes dienst, seijt: geen seeckeren tydt ofte uijre tot het doen van sijn dienst te hebben.

Gevraecht: offt deselve niet ordinaris binnens huijs en doet, seyt: oock hier in sijn huys geen dienst te doen; maer wel op andere plaetsen; vermits de cleynicheijt van de plaetse van 't huijs.

Wat teijken tot de bijeencompste te samen te roupen, gebruijckt, seijt: geen teijcken totte byeencompste te geven; maer soo wanneer als hij dyenst doet, dat hy 't selve laet weten door eenige personen.

Gevraecht naer het getal der personen op de vergaderinge, seijt: oock in sijnen dienst niet anders te doen als syn voorsaten vóór dato gedaen hebben ende dat het getal der vergaderingen nijet te weten; vermits de menichvuldichheijt.

Gevraecht: hoe groot het getal syner toehoorders syn, die onder Haestrecht ressorteeren, seyt: dat hem wel geseijt is, dat het getal, die onder Haestrecht syn, omtrent de 500 sterck sijn.

Gevraecht: wie het huijs daer hij inwoont toebehoort seijt: het huis toe te comen in eigendom eenen Jacob Leendertssen op de Vlist ende 't selve van hem gehuijrt te hebben voor de somme van 80 gls. 's jaers ende by syn voorsaet oock voor eenige jaeren, in dier vougen bewoont is geweest.

Gevraecht: wie tot syn bijwoninghe heeft, seyt: in de bywoninge te wesen een oude vrouwe, die hij ingenomen heeft ut barmherticheijt, synde de moeder van syn knecht ende dienstmaecht ende datter noch vier andere dochters sijn, die te samen lindewinckel doen, waeronder twee

principaelijck syn om haer geloove te beloven ende haer devotie te doen.

Gevraecht: oft de jonge jeught nijet catechiseert, secht: noch selfs noch de voors. andere dochters voor de jonge jeucht nijet te catechiseeren; alleenlyck datter twee jonge meyskens sijn, die by hen comen om te naeijen.

Ende dat 't meerendeel van dien, oock nyet en connen lesen.

Gevraecht: wat rituale in Sacramentis is gebruyckende seyt: in Sacramentis nyet anders te gebruycken als rituale Romanum; alleenlyck gelyck het staet, 't selve vercortende naer gelegentheyt van tijt.

Gevraecht: off geen collecte 't sij ten sijnen ofte anderen haer behoeve, en is doende, seijt: geen collecte te doen nochte te laten doen, alleenlyck ontfangende 't gunt uyt devotie werdt gegeven, ende dat voor hem, sonder wederomme aen andere ut te deelen.

Gevraecht: oft geen seecker incomen ofte vicarye tot die pastorije en specteert, secht: den dijenst van dese plaets geen vicarye noch andere goederen te hebben.

Gevraecht: naer het getal der gedoopten ende getrouwden 't sedert daer heeft geresideert, verclaert van 't getal van gedoopten noch van de getrouden ende die tot haer devotie toevallen geen register te houden.

Gevraecht: offt niet met iemandt over syn dienst heeft geaccordeert, seyt: geen contract noch overeenkomste met iemant gemaeckt te hebben, maer alleenlyck te genieten 't gunt hem gegeven werdt.

Gevraecht: offt geene van jonge dochters belofte van suijverheyt aff en neempt, seijt: geene van de personen, die by hem inwonen, nochte oock eenige andere van de Paepsgesinden hier omtrent wonende, belofte van suijverheyt gedaen te hebben.

Gevraecht: oft iemant en trouwt sonder dat hem blyke

van drie voorgaende proclamatien, seijt: geene personen oijt getrouwt te hebben, sonder alvoren gedaen te sijn drie behoorlyke proclamatien.

Gevraecht: oft noijt geweest en is in aliqua congregatione capitulari, seijt: noch noijt in aliqua congregatione capitulari geweest te syn.

Gevraecht: oft met den officier nijet en heeft gecomposeert, seijt: oock geen compositie ofte transactie metten officier gemaeckt te hebben.

Gevraecht naer den geestelijcken Heer, by hem tot myner aencompste bevonden, seijt: den gheestelycken Heer [tegenwoordich alhier gecomen tot syn vermaeck voor een dach seven of acht] genaemt van Schouwen, van den Goude van geboorte te syn, ende hem aldaer publickelyk aengegeven te hebben.

Nicolaes de Jonge Dirckssen, priester, geboortich in den Hage ende gecomen uit Vrankryck, heeft sich behoorlyck ende in conformiteit van de laetste geëmaneerde placcaten aengegeven. Gedaen ter camere van de Burgermeesteren van 's Gravenhage den 28 Juny 1642. Ende was ondertekent P. Doubleth. Lager stondt: gecollationeert jegens sijne principale, is dese daermede bevonden te accordeeren. Geteyckent synde by de eygen handt van den voornoemden Phs. Doubleth, secretaris van 's Gravenhage. D'welcke ick ondergeschreven Notaris aldaer residerende, verclare wel te kennen. T' orconde desen, den 10 Sept. 1642. Ende was onderteyckeht Adriaen van Tholl. Notaris publicus.

Den voornoemde geestelijcken Heer van Schouwen synde comen te echapperen; dewyle besich was met den voors. de Jonge te examineeren, is mij de occasie benomen van gelycken aen hem te komen doen; diensvolgens hebbe voorts geprocedeert tot het examineeren van de dochters, daer in huys bevonden.

Pleuntge Jans, out 24 jaren, geboortich van Almkercke, seijt: haer ouders vrouch verloren te hebben ende haer oomen en moijen te wonen boven Haestrecht ende hier op haer selfs te sitten om haer metten winckel te generen ende geen geestelycke cloppe te sijn; oock geen belofte van suijverheyt gedaan te hebben.

Maritge Leenderts, seijt: out te sijn 36 jaren ende geboortich ut Haestrecht. Seyt haer vaeder genaemt te syn Leendert Jacobssen, die sy jonck ende onbekent verloren heeft ende haer moeder noch te leven en hier binnen Haestrecht te wonen, ende te samen mette voorn. Pleuntge Jans de winckelneringhe te doen; sonder dat sy mede een geestelycken cloppe is, nochte oock belofte van suiverheyt heeft gedaen

Ariaentge Jacobs, out 28 jaren ende Willementge Jacobs, out 18 jaren, susters = dochters van voors. Jacob Leenderss, eijgenaer van 't huys, seggen: het huijs haer, Adriaentge Jacobs by haer vader aenbedeelt te sijn voor haer moederlyck goet, ende daervoor, 80 gls. te huijre te hebben ende alhier te wonen om haer devotie te plegen.

Gevraecht: oft geen belofte van suijverheyt hebben gedaen, seggen: geen van hunlieden alle belofte van suiverheyt gedaen te hebben.

Gevraecht: hoe sterck hier by den anderen woonden ende ofte geen kinderen catechiseerden, seggen: alhier met hun vijfven byeen te wonen, geene kinderen te catechiseeren; maer vyff kinderen te naijen te hebben.

Gevraecht: oft hier niet lieten gebruycken omme de wete van bijeencompste te doen, seggen: geen wete van byeencompste te doen ofte aen te wijsen.

'T voren gemelt huijs hebbe bevonden geheel tot de woninghe van priesters ende cloppen geapproprieert; synde 't grootste huijs dat op het dorp staet; hebbe gevonden twee camers voor priesters; op de eene ter mijner aen-

compste wesende den voors. priester Schouwen ende op d'andere de Jonge; noch een plaetse daer den authaer stont, doch nyet heel groot van begrip. Dan ben naderhandt bericht, boven noch een deurgaende solder te wesen, daer sy haeren dienst ordinaris doen, ende vanwaer sij korts naer mijn vertreck alle haere geestelijcke ornamenten gevlucht ende getransporteert hebben, tot eenen Jan Leendertss ende Ingen Arijenssen.

Ter voorschr. plaetse naer den officier hebbende gesonden, is mij gerapporteert, van huijs waer. Sulx dat ick commissaris de riviere van den IJssel overgevaren sijnde, mij verder getransporteert hebbe in 't Land van Steijn, in seeckere huijsinge staende ende gelegen dicht onder den dijck, daer woonachtig is eenen Jacob Neel Harmanss, alwaer verstonde ut den voors. de Jonge ende desselfs dijenstmaecht, den voors. priester genaemt van Schouwen sich selven hadde geretireert, ut de woonplaetse van den voorn. de Jonge; vermits hem tot Haestrecht nijet aengegeven hadde maer ter Goude ende de Paepsgesinden ofte priesters van der Goude in 't lant van Steijn deselve ende meer vrijdom genijeten, als in de stadt bij den officier, wat nauwer enqueste gedaen waeren haeren dijenst in hetselve lant van Steyn, alwaer den oudsten Burgemeester van der Goude het schoutampt bedient, wat meer licentie hadde.

Ende ten voors. huijse gecomen sijnde boven op den solder, die groot ende een deurgaende bequaemen solder was, omme eenige honderde menschen te bergen, hebbe aldaer vinden leggen eenige paepsche boecken, clederen ende ornamenten tot de misse dienende; onder andere mede: het Rituale Romanum, Missale, mitsgaders een schabelle tot oprechtinge ende toestellinge van het autaer ende in 't voorhuijs vier hoge witte wasse kaerssen op hooge kandelaers. Dan de vrouw van den huyse mij onbe-

scheydelyck antwoordende ende seggende Heer Schouwen daer wel aengeweest, doch wederomme voortgegaen te sijn veltwaerts in ende in lange daer oock geen misse gedaen te sijn; hebbe ick commissaris van daer mij weder vervoucht naer de stadt Gouda, alwaer ick metten doncke-ren gearriveert wesende, hebbe vernacht.

Des anderen daechs 's morgens wesende den 7^{en}, door besloten misive ontboden hebbende den schout van Haestrecht, hebbe den selven gehoort ende geëxamineert als volcht:

De voornoemde schout Gerrit van Blomvliet gehoort over de residentie van de geestelycke personen tot Haastrecht ende op het aengeven derselver, verclaart: dat hij den tydt van 10 Jaren het schoutampt heeft bedient, niet meer als een geestelyck Heer genaemd [1]) Bloemendael hem aengegeven ende aen doen teijckenen heeft, die nu omtrent anderhalf jaer overleden is ende aldaer tot Haastrecht begraven met geen andere solemniteyten als andere ingesetenen aldaer; Doch dat ongeveerlyck drie maenden geleden eenen geestelycken persoon Nic. de Jonge, sone van den advocaet de Jonge in den Hage, soo door syn vader als door eenen Goossen Willemss biersteecker tot Haestrecht, is versocht om aengeteyckent te worden, alleenlijck aen hem officier; sonder dat hij weet 't selve aen den magistraet mede versocht te syn ende dat 't selve by hem is geweijgert ende afgeslagen.

Dat mede hij officier op gisteren avont, de clocke ongeveerlick acht uyren, te huijs gecomen sijnde, verstont den voors biersteecker aldaer geweest te syn om hem te spreecken ende op huyden morgen nochmaels by hem is

---

1) Door H^{r} Bloemendael wordt hier bedoeld Joannes Dobbius, een pater Jesuiet, die van af 1685 tot 1687 uit Oudewater de Haastrechtsche katholieken bediend heeft en van 1637 tot zijn dood, die voorviel op 21 Nov. 1642, te Haastrecht ook had gewoond; hij mag de grondlegger der Jesuieten-statie van Haastrecht genoemd worden.

gecomen ende versocht de voorschreven aanteyckinge te doen. Sulx hij voor eenige dagen tot verscheiden maelen iterativelyck heeft versocht; doch telcken by hem afgeslagen is, insonderheyt 't sedert één twee ofte drie maenden herwaerts, dat H.Edel Mogende Gecommitteerden Raden van Hollant [naer vorige bericht wat van de gelegentheyt aldaer was] hem hadden belast geen aenteijckeninge te doen.

Secht niet te weeten 't sedert den tijdt van 5 à 6 maenden herwaerts, binnen den dorpe van Haestrecht eenigen dijenst ofte misse gedaen te wesen; maer wel gesien te hebben: dat de ingezetenen van Haestrecht, Stolwyck, de Vlist ende daërom heen, met groot getal ende insonderheijt op de Sondagen ende heylige dagen uijt Haestrecht sijn overgevaren int Lant van Steyn tot de samencomste, die aldaer gehouden wierden, ende wel verstaen te hebben, dat aldaer ten huyse van Jacob Neel Harmanss een nieuwe gelegentheyt daertoe geapproprieert is.

Seijt noyt hem eenige aenbiedinge van vereeringe ofte recompense by den voors. biersteecker ofte des voors. de Jônge vrienden over syn verblyff ofte aenteyckeninge aengeboden te sijn; veel min daer over met hem in compositie gecomen te sijn; sulx hy oock mette voorgaende nijet en heeft gedaen.

Seijt ten huijse, daer den vorengen. priester sijne residentie hadde binnen den dorpe van Haestrecht, haer te onthouden drie cloppen sijnde de twee dochters van seeckere oude vrouw; die daer woont, ende d'andere naer sijn beste wetenschap van Billeck; ende datter noch een van Billeck, geleden ongevèerlijck een halff jaer aldaer gewoont hebbende, getrout is.

Seijt den secretaris ende sijne huijsvrouwe, beyde te kerck te komen; alhoewel hy, ende met syn vrouwe, vóór desen Paeps is geweest.

Seijt mede een van beijde de burgemeesteren, met name Jan Arienss Cannitge, mede Paepsgesindt te sijn; doch wel 20 jaren so als burgermeester als heemraet gedient te hebben.

Seijt van de seven Schepenen, alleenlyck twee Paeps te sijn.

Van de acht gesworens ofte heemraden drie Paeps. Ende dat by gebreck van die van de Religie nijet wel andere bequame gevonden connen worden.

Seijt verscheyden mael verstaen te hebben, soo nu als dan tot Haestrecht, Stolwyck, het Lant van Steijn ende daer rontsom, een seer bejaerde priester van Oudewater te commen. Ende was onderteyckent Gerardus Blomvliet.

My voorts aldaer naerder geinformeert hebbende deur den burgemeester van der Tocht, mits d'absentie van den bailliu der voors. stadt: wat priesters 't sedert het emaneeren van de laetste placcaten sich aldaer hebben doen aenteyckenen, heeft mij daervan de lijste deur den secretaris Hopcoper doen behandigen ende alhier volgens hebbe doen insereren.

Extract ut 't Camerboeck der stede van der Goude.

Den naem van Heer Pieter van Purmerende, wonende op de Gouwe is aengebracht in conformité van 't placcaet van de Hoog Mog^e Heeren Staten generael geëmaneert tegens de Pausgesinden; ende geadmitteert alhier te mogen wonen mits hem regulerende volgens 't selve placcaet.

Den naem van Meester Adriaen Bogaert, wonende op de Haeven in den grooten Oliphant.

Actum den 10 Oct. 1641, by de vier burgermeesters.

Den naem van Meester Willem de Swaen, wonende op 't kerckhoff, ingeboren burger deser stede is aengebracht in conformité van 't placcaet van de H. Mog^e HH. Staten generael, geëmaneert tegens de Pausgesinden; ende geadmitteert alhier te mogen wonen, mits hem regulerende volgens 't selve placcaet.

Gregorius Heyndrickss Simpernels, wonende op de vreemde Vismarckt.

Actum den 21 Oct. 1641, present als in 't boeck.

Den naem van Johan van Schouwen, Rooms catholyck priester, ingeboren burger deser stede, wonende op den langen thienden wech, is aengebracht in conformiteijt van 't placcaet van de Hoogmog^e HH. Staten generael, geëmaneert tegens de Pausgesinden, ende geadmitteert alhier te mogen wonen, mits hem regulerende volgens 't selve placcaet.

Actum den 11 Nov. present als in 't boeck.

Hebbe mij vandaer voorts getransporteert naer **Sluijpwijck** ende voor eerst aldaer geadresseert ten huijse van eenen Pieter Claess; alwaer my geseijt was vóór eenige dagen dijenst gedaen te sijn. Doch hebbe aldaer weynich gelegentheijt ende cijeraets gevonden ende oock nijet connen vernemen, aldaer cortelings dijenst gedaen te sijn.

Sulx my vervougende voort naer **Reewyck**, aldaer by my ontfangen hebbende den coster ende secretaris, hebben deselve my bericht, dat de Paepsgesinden aldaer in groten getale soo stout ende exorbitant in hare actiën sijn, dat se precise waernemende ende passende op het luyden van de clocke [dienende tot de byeencompste der Gereformeerde om de predicatie te gaen hooren] opentlyck gaen naer den dijenst ende misse op de plaetsen daeromtrent gelegen, ende daer uijtgecomen sijnde de Gereformeerden staen wachten tegen dat deselve comen ut de predicatie, hun belachende ende bespottende.

Ons in specie bekend maeckende: dat in Raemburch sich onthoudende ende woonachtigh was seecker priester genaemt Heer Pieck, seggende: denselven hem by den officier aldaer aengegeven te hebben; gelyck als hij mij dan oock heeft geexhibeert copie van de acte van aengevinge ende aenwysinge gedaen van des priesters woonplaetse.

Hebbe ick commissaris dienvolgens my getransporteert naer **Raemburch** ter woonplaetse van den voorschr. priester Heer Pieck ende denselven nijet bij huijs vindende, hebbe genomen inspectie van deselve huysinge ende my geinformeert in maniere als volcht.

Ende hebbe bevonden het voorste gedeelte van de huysinghe geappropriëert tot een burgerlijke woninge; achter deselve wonende een huysman, bouwneringe doende; boven op den solder de plaets van het altaer, ende, vermits de cleersolder daer annex, bequaem omme over de hondert menschen te bergen; hebbe voorts des voors. priesters vader, met name Jan Heymanss gehoort als volcht:

Jan Heymanss Pieck, wonende in Raemburch, oudt omtrent 75 jaren, geboortich ut den Briel.

Gevraecht: hoelange aldaer hadde gewoont, seijt: hier gewoont te hebben bij syn soon omtrent 3 jaren.

Gevraecht: waer hem syn soon aengegeven hadde, seijt: niet te weten syn soon hem ergens aengegeven te hebben.

Gevraecht hoe dicmaels ter weke daer dijenst gedaen wierden, seijt: hier weynich dijenst gedaen te worden, dicmaels geen tweemael in een weeck.

Gevraecht waer syn soon buijten, dienst gaet doen, weet niet te seggen, off sijn soon ergens anders dijenst gaet doen.

Gevraecht hoe lange syn soon van huijs waer geweest, seijt: sijn soon een dach off twee van huys geweest te sijn.

Gevraecht wat geestelijcke dochters bij hem inwonen, seijt: geen geestelijcke dochters by hem te hebben; alleenlyck datter hier in de buyrt maer een wonachtigh is.

Gevraecht naer het getal der Catholijcken, haer daer omtrent onthoudende, seijt: datter hier omtrent weijnich Catholycken syn.

Gevraecht naer den naem van sijn soon, seyt: sijn

soon genaemt te sijn: Jacob Pieck [1]) ende oudt te sijn tusschen de 30 ende 40 jaren.

Gevraecht waer syn soon hadde laten studeeren, seijt: gestudeert te hebben tot Ceulen ende nergens anders.

Op huyden den 5 Oct. 1641. Soo heeft aen den schout ende schepenen van den ambachte van Reewyck aengegeven sijnen christelycken naem bekent gemaeckt den E. Jacob Pieck, weereltlyck out priester, jegenwoordich residerende ende wonachtigh in Randenburch onder Reewyck voors., onder die expresse belofte soo lange hy priester aldaer sijne residentie ende vaste woonplaetse sal houden, sich sal dragen ende reguleren conform het placcaet by de Ed. Gr. Mog[e] Heeren Staten van Hollandt op 't stuck van de Roomsche Religie utgegeven in date den 30 Augt. 1641 [2]) voors. Ende des ten oirconde bij Adriaen Huijbrechtss van Eyck, schout, Wabout Dirckss ende Pieter Janss Heij, schepenen van Reewijck respectivelycken ondertekent. Datum als boven.

Voorts hebbe ick commissaris gehoort seeckere cloppe naest de woninge van voors. priester sich onthoudende in seecker gebouw van hout, cierlyck naer de gelegentheijt aldaer gemaeckt ende met den overganck van een planck gemeen met de werff van des priesters woninge.

Grietge Geerloffs, out 23 jaren, geboortich uyt Blommendael, secht: haer vader genaemt te sijn Geerloff Theuniss ende haere moeder Annechge Claes, beijde overleden, omtrent ses jaren geleden.

Gevraecht hoe lange aldaer gewoont heeft, seijt: alhier gewoont te hebben drie ofte vier jaren.

---

1) Zie over H[r] Jacob. Pieck Bat. Sac. II, p. 186.

2) In 1641, 30 Augt. gaven de Hoogmogende Heeren Staten Generaal het hier bedoelde placcaat uit, en homologeerden het de EdelGrootmogende Heeren Staten van Hollandt en Westvriesland bij publicatie van 25 Sept. 1641. Zie het placc. en de publicatie in het kerkelijk placcaatboek. Deel II, pag. 338 en 345.

Gevraecht naer haer vrinden ende voochden, seyt: geen oomen ofte moeyen in 't leven te hebben.

Gevraecht waermede haer geneerde, seyt: haer kost met naijen ende spinnen te winnen.

Gevraecht oft geen belofte van suijverheydt gedaen heeft, seyt: geen belofte van suijverheyt tegen eenige menschen maer aen Godt gedaen te hebben.

Hebbe noch gehoort seeckere jonge dochter aldaer in huys bevonden, met namen Weijntge Willems.

Weyntge Willems geboortich van Utrecht out omtrent 20 jaren.

Gevraecht naer haer ouders, seijt: haer vader te heten Willem Huygen, thien ofte twaelf jaren overleden ende haer moeder genaemt te sijn Neeltge Bastiaens buijten den Weert tot Utrecht woonachtich.

Gevraecht wat aldaer dede, seijt: voor dyenstmaecht te wonen by Jan Heijmanss Pieck ende aldaer omtrent 3 jaren gewoont te hebben.

Gevraecht wat verdiende, seijt: voor huyr te winnen 40 Gls.

Gevraecht waer Heer Pieck tegenwoordich was, seijt: Heer Pieck tegenwoordich hier niet te wesen ende als hij hier is hem mede te dienen.

Gevraecht oft geen belofte van suijverheijt gedaen hadde, seijt: geen belofte van suijverheyt gedaen te hebben.

Gevraecht wat voor geselschap meer in huys hadde, seijt: alhier geen dochters meer in huijs te wonen.

Gevraecht ofte de buyrkinderen nijet onderwesen en catechiseerden, seggen: geen van beyden haer te behelpen met huyslijcke kinderen te onderwysen.

Ende hebbe ick commissaris my van daer voorts getransporteert naer Langer-Aer, mij in formerende deur den predicant ende schoolmeester aldaer, die mij berichten hebben: dat aldaer in het eynde van Langer-Aer

woonachtigh was een priester met naeme Heer Cornelis in de huijsingen van de kinderen van Thymen Corneliss ende dat veeltijts by hem, niet ver van syne woonplaats dienst gedaen wordt ten huijse van een Geerbrechtje Bane. Doch vermist het vallen van den avont stont, hebbe my voor dien tydt niet verder konnen informeeren. Ende ten aensien aldaer in den dorpe geen gelegentheyt van logement en was, mij moeten transporteeren naer **Rhynsaterwoude**, alwaer ick hebbe vernacht ende my desen aengaende noch naerder geinformeert door Dominum Utenhage, predikant aldaer. Welcken volgtende des anderen daechs 's morgens, vrouch wesende den 8sten Meij, vervoucht hebbe naer Langeraer ende gecome sijnde ten huijse van voorsch. Thymen Corss. Volck hebbe mij geinformeert in der vouge hiernaer volgende.

Vooreerst hebbe nevens de woonplaets ende het boerenhuys van voors. Thymen Corss. Volck, gevonden een geheel nieuw gebouw ofte woningh, in welcke men ut de oude huisinge deur eenen duijsteren blinden ganck konde komen, ende hebbe 't selve gevonden geheel geappropriëert tot woninghe van priesters ende cloppen, als twee plaetsen tot studieplaetsen ende bibliotheque van priesters, verscheijde andere cellekens ende schuijlholen een fraeye ruijme keldercamer, een tot plaetse van dienst, alwaer oock het autaer; [doch het cieraet meest geamoveert] hebbe gevonden behalven dat om hooch mede een cleynder authaer ende plaets die van dijenst was. Den priester hebbe selffs niet gevonden, den welcken seijden naer Utrecht te wesen. sulcx hebbe gehoort de kinderen van Thymen Corss. by de handt vindende ende namentlyck.

Maertge Theunis in Langeraer omtrent 60 jaren seijt: haer vader genaemt geweest te syn Thymen Corss.

Gevraecht hoeveel van desselfs kinderen daer in huijs woonden, seijt: met haer drie susters te wesen met namen

Maritge, Annitge ende Tryntge ende het huys daer inwonen haer toe te comen.

Gevraecht oft sij dat selfs bewoonden ofte verhuyrde, seyt: dat sij het huys verhuyrt hebben aen seeckere dochter genaemt Kunniertge, die jegenswoordigh t' Utrecht te kermis is, voor de somme van 10 ponden vlaems.

Gevraecht: off geen voochden ofte bloetvrinden hadden, seijt: maer eenen oom te hebben genaemd Cornelis Corss ende haer eijgen voocht te wesen.

Gevraecht: wanneer Heer Cornelis van huys gegaen was, seyt: Heer [1]) Cornelis van Wyckerslooth vóór de Utrechtsche kermis hier ten huyse geweest ende naer de Utrechtsche kermis getrocken te sijn.

Seijt de voors. Cunnertge van Heer Cornelis maechtschap te sijn.

Gevraecht oft geen belofte van suijverheijt aen Heer Cornelis en hadde belooft, seijden: geen belofte van suijverheyt, aen Heer Cornelis belooft te hebben.

Gevraecht wanneer hier jongst dienst was gedaen, seggen: in lange hier geen dienst gedaen te syn.

Vanwaer ick commissaris gegaen ben naer seeckere huisinge, daer woonachtigh Geerbrugje Bane ende hebbe bevonden, dat aldaer inwoonden twee jonge dochters: d'eene ut Langer-Aer geboortich ende d'andere daer omtrent; in welcke huijsinge ick gesien hebbe een groote schuijr, aen het een eynde met een uytspringende dwarsgevel, affgespannen met een solderinge, hebbende op de schuyr twee groote opgaende deuren bij forme van een capelle, ende stonden op de solderinge verscheyde bancken van facoen, als sijnde mansbancken, die men in de kercke gebruyckt, om op te sitten. De voors. jonge dochters

1) Zie over C. v. Wyckersloot Bat. Sac. II, pag. 276 en 280. Hij is priester gewijd door Rovenius op quatertemper Zaturdag van Sept. 1685.

seijden: daer by de oude vrouwe in te wonen ende haer te generen met wol te spinnen; ende geen gheestelyke dochters of cloppen te syn.

Corter-Aer. Sulx hebbe my vandaer voort getransporteert naer Corter-Aer, ende aldaer gecomen synde in seeckere huijsinge, wesende beneden van een groote ruijmte, toecomende Theunis Broeren, hebbe mij aldaer geinformeert ende affgevraecht hebbende de huysvrouwe van voorn. Theunis Broeren genaemt Appolonia: wanneer men aldaer laetst godsdienst hadde gepleecht, heeft geantwoordt ende geseyt: dat de voors. Heer Cornelis Wijckerslooth op Sint Jacobsdach lestleden daer ten huyse misse hadde gedaen ende dat men des anderen daechs wederomme den godsdienst t' haren huijse soude plegen, seggende: dat alhoewel dije schuijre wat ongefatsoeneert geleeck, nochtans wel haest in ordre konde brengen: settende den autaer tegens den schoorsteen, wedersijts met gordijnen behangen; gelyck als de gordynroeden in de schoorsteenmantel gehecht sulx utwesen.

Dit was een groote ruijme schuijr ende stonden aldaer noch verscheijden bancken ende stoelen om op te sitten, ende in een ter syde-camerken nevens het voorhuijs toonde een cleyn autaerken; doch nijet seer costelyck. Dan seijde haer ander authaer-gewaet soo costelyck te syn als in geenige plaets daeromtrent.

Seyde mede dat aengaende de vrijheyt van haren godsdienst, sijluyden denoterende de Paepsgesinden, het daer soo wel naer den sin hadden als men het conde wenschen.

Jan Broeren, broeder van de voorn. Appolonia mede tot Corter-Aer wonachtich, dije mij in de voors. woninghe volchde, seyde: dat tot **Arlanderveen** mede een nieuw huys wert gesticht ende geapproprieert tot haren godsdienst.

Van Langer-Aer ben ick commissaris wedergevaren naer **Rynsaterwoude** ende vandaer voorts naer **Roeloffarends-**

veen ter woonplaetse van Heer Theunis. Naer genomen inspectie van deselve huysinge, mitsgaders de plaetse daeraen gelegen geapproprieert tot den godsdienst, hebbe de woninge van den voorn. priester gevonden te sijn een nieuw gebouw met veel commoditeijten ende gemacken, vóór van den voetwech [gelyck als men aldaer ter plaetse met geen wagen ofte paerden kan komen] afgesondert met een water, daerover eenen draeyboom leijt, ende het erff wedersijts van het huys met een houte heijninghe met deuren daerin affgesloten; in het bovenste van de huysinge hebbe gevonden: een groote en ruijme plaets, geapproprieert tot den dienst, met een groot autaer; doch waren de principaelste ornamenten ende costelijkheden, die den deurwaerder ende myn dienaer, als hiervoren verhaalt is, drije dagen te voren daer hadden gesien, geamoveert, ende naer deselve vragende, hebbe wel eenige andere ornamenten vertoont; doch geen gelyckenisse hebbende by dijegeene, in den dyenst hadden gebruyckt soo geseijt wierde. Nevens de voors. woninge ende aen deselve annex met een deur afgesloten hebbe bevonden seeckere andere woninge voor drije à vijer cloppen ofte geestelycke dochters, ende konde men ut deselve met een draeijboom mede op den ganckpadt comen, in een van welcke camerkens eenige lege stoelen stonden, voor eenige dochterkens; die geseijt wijerden daer te comen leeren naeijen.

Twee ofte drije huijsen daer van daen ben ick gebracht in een tweede woning, mede met het water ende een draeyboom van den voetwech affgesondert, hebbende vóór een vyerkant erff ende synde mede wedersijts tusschen het gebouw ende het water met een houte heijninch affgeschut, hebbende in het midden twee opslaende deuren ende neffens deselve aen de rechterhandt een houten huijsken by forme van een portael voorutsteecken, sijnde een schoenmakerswickel met een keukentjen daer achteraen:

synde het gebouw van binnen een groote ruijme plaetse, rontsom van nieuws met een gaelderije gemaeckt utgesondert tegens den achtersten gevel alwaer de plaetse van het authaer evidentelijcken conde gesien worden alhoewel voor dees tyt geamoveert ende nu met eenige saecken met gemalen schors, dienende tot het huijvetten beset; oock tegens de gaelderije hier en daer met een stuck sool-leer behangen boven de gaelderijen met groote glaesen int midden beschreven met geestelycken historiën ende aldaer soo de namen onder deselve gestelt bleeck vereert by verscheyden van de ingesetenen. Oordeelende in deselve plaetje söó onder als boven wel 2,000 menschen gebercht te konnen worden. Ter plaetse voors. geen van de priesters aentreffende hebbe mij by de personen aldaer in loco gevonden, geinformeert als volcht.

Henrick Hoeffslach geboortich van Utrecht seijt een jaer ofte twee vóór desen tot Huijssen gewoont te hebben ende nu op gisteren alhier gecomen te sijn.

Gevraecht off geen geordent persoon ofte priester en was, seijt: ongetrout alhier levende, noch geestelijck noch wereltlijk priester te sijn ende seijt alhier gelogeert te sijn bij een dochter, die het huys ophout, genaemt: Maeritgen Cornelissen.

Gevraecht: wat kennisse aen Heer Theunis hadde, seijt: over eenigen tijdt met Heer Theunis gereijst te hebben naer Ceulen ende bij die occasie kennisse met hem gekregen te hebben.

Gevraecht: off oock eenige kennisse aen Heer Philips hadde seijt: geen sonderlinge ofte particulieren kennisse aen Heer Philips hadde, seijt: geen sonderlinge ofte particuliere kennisse aen Heer Philips te hebben; alleenlyck dat hy soo nu en dan daer eens komt.

Gevraecht: wat kennisse aen Heer Dirck ende Heer Vermeer hadde, secht: Heer Dirck niet te kennen ende

Heer Vermeer te kennen als sijnde een Utrechts persoon.

Gevraecht: off geen van de voors. priesters in haren dienst assisteerde, seijt: Heer Theunis, of Heer Philips alhier, in geen diensten te assisteeren.

Gevraecht: wanneer de voors. priesters vertrocken waren, seijt: van 't vertreck van Heer Theunis, noch oock van Heer Philips niet particuliers te weten. Ende was onderteekent: Hendrick Houffslach.

Thomas Knijff out omtrent 42 jaren, geboortich van Utrecht, ende aldaer woonachtich gevraecht naer sijn qualiteijt ende off geordent persoon was, seijt: geen geestelijcken of wereltsche priester te wesen ende alleen voor sijn vermaeck de schilderkunst te exerceren.

Gevraecht: wanneer aldaer gecomen was, seijt: in compagnie op gisteren met Hendrich Houffslach gecomen te sijn.

Gevraecht: off voor desen meer aldaer geweest ende sich opgehouden hadde, seijt: aldaer noijt voor desen geweest te sijn, maer gecomen om sich met den voors Houffslach een weinigh te vermaecken.

Gevraecht: wat kennisse aen de priesters aldaar hadde, seijt: geen particuliere kennisse aan Heer Theunis noch Heer Philips te hebben. Ende was onderteijckent Thomas Knyff.

Maertge Cornelis out omtrent 32 jaren seijt: geboortich te sijn ut Roelofsartges-Veen.

Gevraecht: hoe lange daer gewoont hadde, seijt: ter plaetse daer sij nu woonachtich is, aldaer vier offte vijff jaren gewoont te hebben ende het eerste jaer voor dienstmaecht by nu overleden Maritge Cornelissen Thijssendhr., die aldaer de huijshoudingen alsdoen aenginck, ende dat sij bij affsterven van de voors. Maertge Cornelis Thijssendhr., de huyshoudinge aengenomen heeft.

Gevraecht: off haer het huys in eigendom toebehoorde,

seijt: het huys haer niet toe te comen maer 't selve te huijren van een coopman te Amsterdam, genaemt Wessel Noorman, voor de Somme van t' 90 gls.; des hij soo nu en dan tot sijn geliefte, met sijne familie alhier mach komen.

Gevraecht: waermede haer geneerde, seijt: Heer Theunis wereltsch priester bij haer in de coste te wonen ende gedurende haren tyt gewoont te hebben, ende daervoren te betalen 100 Rijxdaelders jaerlicx.

Gevraecht: off Heer Philips mede by haer inwoonde, seijt: Heer Philips alhier nijet te wonen, maer soo nu en dan hier te comen.

Gevraecht: off geenige andere priesters by haer inwoonden, seyt: geen andere geestelycken off weereltlycken priesters bij haer te wonen.

Gevraecht: off geen clopjes offt geestelijcke dochters by haer hadde, seijt: geen geestelijcke dochters by haer te wonen; maer alleenlijk een dienstmaecht genaemt Jannitge Franss. out 18 jaren.

Gevraecht: waer deselve was, seijt: deselve jegenwoordich naer Leijden te sijn.

Gevraecht: wat geestelijcke dochters daeromtrent woonden, seyt: daer naest te wonen twee geestelycke dochters.

Gevraecht: off daeromtrent geen meer soodanige woonden, seyt: anders geen geestelycke dochters hier omtrent te wonen, als by haere ouders ende vrunden ende in alles maer negen of tien.

Gevraecht: off geen belofte van suijverheijt hadde gedaen, seyt: geen belofte van suijverheyt aen Heer Theunis gedaen te hebben; noch dat sulx duer niemant wordt gevercht.

Gevraecht: off daer misse oft anderen dijenst gedaen wordt, seijt: sulx niet wel te connen seggen tot een anders belasting ofte beschuldiging.

Gevraecht synde, op het getal, seyt: die noijt getelt

te sijn; maer dat het wel mach syn datter op hoge dagen wel over de hondert by den anderen sijn geweest.

Gevraecht: off op de plaetsen een huijs, twee of drie daer vandaen, alwaer Engel de Schoenmaker woont, oock eenige dienst offe misse gedaen wort, antwoort als voren.

Gevraecht naer 't costelyck cijeraet des woensdaechs te voren in den dijenst gebruyckt, seijt: 't geestelyck cijeraet 't welck sij in den dienst gebruycken boven op de plaetse van dienst opgesloten te staen.

Gevraecht synde oft de jonge jeugdt bij haer ofte de geestelycke Heeren onderwesen ofte gecatechiseert wort, seyt: neen ende dat sulx affgeschaft is by Heer Theunis 't sedert het emaneren van 't leste placcaet.

Gevraecht: oft Heer Pieter Vermeulen daer noijt en was geweest, seijt: dat Heer Vermeulen 't sedert 2 à 3 jaren herwaerts daer niet en is geweest; doch dat hy soo u soo dan daer wel plach te comen.

Gevraecht sijnde: off sy Heer Pieck wel kent, seijt: jae ende dat hij daer wel geweest is; maer dat sij van huis was.

Gevraecht synde: in wat vougen de byeencompsten geschieden, seijt: daermede haer niet te bemoeijen. Ende was onderteekent Maritge Cornelissen.

Neeltge Willems, out omtrent 30 jaren, geboortich van Oude-Weteringhe, wonende in een camerken naest den priester, seijt: haer vader lange ende haer moeder nae drie jaren overleden te syn.

Gevraecht: hoe lange daer gewoont heeft, seijt: naest het huys daer Heer Theunis gelogeert is een weynich over 't jaer gewoont te hebben.

Gevraecht: wat haer doen was, seyt: te wesen een geestelijcke dochter ende by haer in bywoninge te hebben eene Maertge Jans, mede geboortich ut de Oude-Weteringe, mede van haren ouderdom ende dat deselve jegens-

woordigh tot Leyden is; die by haer twee meijskens in de cost heeft; waervan het eene geboortich is van Leyderdorp, out omtrent 16 jaren, ende 't andere ouderdom haer onbekent.

Gevraecht: wie haer geestelycke Heer was, seyt: Heer Antonij te wesen haeren geestelycken Heer.

Gevraecht: off sij hem in den dienst assisteerde, seyt: ordinaris hem in synen dyenst neffens Maeritge Jans ende de twee andere meijskens, die bij haer wonen, te assisteren.

Gevraecht: wie ordinaris aldaer dijenst doet, seyt: dat Heer Antonij ordinaris den dyenst doet, soo wanneer als hij t' huys is.

Gevraecht: tot wat plaetse den dyenst meest gedaen wierde, seijt: den dienst meest gedaen te worden ten huijse van Heer Antheunis.

Gevraecht: off mede in de naeste plaetse daer den schoenmaker voor woont noijt in den dyenst geweest was, seijt: vyff ofte ses reijsen in de misse geweest te sijn in de huysinge hier by, daer Engel de schoenmaecker woont, ende datter alsdoen omtrent 500 personen sijn geweest, sonder nochtans het juiste getal te weten.

Gevraecht: off geen suijverheijt belooft heeft, seijt: geen suiverheyt aen Heer Theunis belooft te hebben. Ende was onderteijckent: Neeltge Willems.

Engel Willemss, out omtrent 46 jaren, geboortich ut Roeloff-artgesveen, schoenmaecker van syn ambacht, ongetrout.

Gevraecht: hoe lange aldaer hadde gewoont, seyt: aldaer gewoont te hebben den tyt van 7 ofte 8 jaren geleden.

Gevraecht: off die gelegentheijt daerinne hy woonde metten aencleve hem in eigendom toebehoorde, seyt: het huys daerinne hij woont ende de gelegentheijt daerom heen bij hem selfs getimmert ende 't selve tot sijn leer ende loijerije te gebruycken.

Gevraecht: offte de plaetse daer hij secht sijn leer te

drogen te hangen tot geen misse ofte godsdienst der Pausgesinden gebruijckt en werdt, seijt: daervan nijet te weten.

Gevraecht: wanneer dese plaetse gecocht heeft ende van wijens, seyt: deselve plaetse by hem selfs getimmert te sijn ende de plaetse van sijne moeder met name Neeltge Cornelis, alsdoen mede woonachtigh in de buijrt gecocht te hebben.

Gevraecht: wat daervoor gegeven hadde, seijt: voor dit stuck landts, daer dit gebouw op staet daervoren te hebben gegeven 1000 gulden.

Gevraecht sijnde: hoe lange het keukentge ende slaepplaets ter syde de schuyre, getimmert is geweest, verclaert: geleden te sijn 7 oft 8 jaren.

Gevraecht: hoe lange de schuyr daeraen gelegen getimmert is geweest, seyt: de schuijre daer ter syde, mede over 7 ofte 8 jaren getimmert; maer 't voorleden jaer wat vergroot te hebben.

Gevraecht: wanneer sijn winckeltje getimmert heeft, secht: het voorste plaetse alwaer hy sijn schoenmakersneringe doet, mede 't voorleden jaer getimmert te hebben.

Gevraecht: hoe lange de schoenmaeckersneringe aldaer gedaen heeft, seijt: ter plaetse daer hij nu tegenwoordich woont, de schoenmaeckersneringe 7 of 8 jaeren gedaen te hebben.

Gevraecht: wanneer de vleugels wedersijts in sijn gebouw gemaeckt heeft, seijt: de vleugels ofte poorten van de schuyre nu in dit jaer gemaeckt te hebben tot bevrijdinge van sijn erff ende bogaertgen daer achteraen.

Gevraecht sijnde: offt hy het costerampt daer hij woont is bedienende, seijt: met sulcke dinghen sich niet te bemoeijen.

Gevraecht: off hij, Heer Theunis ter plaetse daer hij woont geen dienst heeft sien doen, seijt neen.

Insgelycken gevraecht sijnde off hij Heer Philips van

Deventer alhier geen dienst noch misse heeft sien doen, seijt mede neen.

Insgelijcken mede geen van de Heeren te hebben hooren predicken.

Gevraecht: wat die dubbelde deuren voor aen 't gebouw deden, seijt: die dubbelde deuren voor aen 't gebouw gemaeckt te hebben, om somtijts, leer, hout ende andere dingen in te brengen.

Gevraecht: waertoe die gaelderijen rontsom 't gebouw gemaeckt hadde, seijt: de gaelderijen daer rontsom gemaeckt te hebben om saet, kennip ende andere dingen daerop te leggen.

Gevraecht sijnde: off Heer Vermeer geen dienst heeft gedaen, verclaert hier geen misse ofte dijenst te hebben sijen doen, noch oock van gelycke Heer Vermeulen. Ende was ondertekent: Engel Willemss.

Hebbe ick my commissaris van Roelofarentges-veen getransporteert naer de stadt **Leijden**, alwaer wij des avonts omtrent 9 uijren gearriveert sijnde hebben vernacht.

Op den 9en derselver maendt gehoort, binnen der stadt Leyden, den officier aldaer seijt: dat jegenswoordigh in deselve stadt sich geene priesters onderhouden; utgesondert alleenlyck dat eenen Heer Swieten ofte anders Vergraft geseijt ut de stadt van Leijden van ouders affkomstigh, sich selven aldaer aengegeven heeft ende niet gespeurt en can werden, aldaer eenige conventiculen te houden ofte geestelijcke dijenst te doen. Ende dat andere die haer vóór desen aengegeven hebben gehadt, op den dyenst by hem geattrapeert ende achterhaelt sijnde ut de stadt gebannen ende verjaecht sijn.

Van daer ben des morgens omtrent 8 uijren metten wagen gereden naer **Warmondt**, alwaer ter predicatie geweest sijnde, nae dat de gemeente was utgegaen, ick commissaris mij geinformeert hebbe deur den predicant

ende eenen ouderlinge van de kercke aldaer in vougen hiernaer volgende.

Ambrosius Thuijmans, predicant tot Warmondt ende Gerrit Franssen, ouderling aldaer, gehoort synde op de gelegentheijt van den godsdienst der Paepsgesinden binnen den dorpe van Warmondt, seggen: den schout ende secretaris aldaer, Paepsgesint te wesen ende dat tusschen **Sassen** ende **Lisse** naest het huys van Lanslot woonachtich is een priester genaemt Heer Engelbrecht, hetwelck bij den waerdt in Warmondt oock wierde geconfirmeert.

Seggen mede aldaer hem te onthouden ende 't sedert een jaer herwaerts nedergeset te hebben seecker latijnsche schoolmeester; die tien ofte elff kinderen by hem mede in de kost heeft, waervan datter 2 ofte 3 van de gereformeerde Religie sijn, die dagelix de kercke frequenteeren; dat mede sijn huisvrouwe ende huysvrouw's suster van de gereformeerde Religie syn.

Gehoort Cornelis Lovering, schoolmeester tot Warmondt, out omtrent 28 jaren, geboortich van Leyden.

Gevraecht: off hij professij van de gereformeerde Religie dede, seijt: sijn ouders Paepsgesint geweest te sijn ende over eenigen tijdt overleden, ende dat hij mede van de eijge gesintheyt is, doch sijne huisvrouwe van de gereformeerde Religie.

Gevraecht: waer sich vóór desen onthouden heeft, seijt: vóór desen conrector geweest te sijn onder Jacobum Verhaegen, latijnschen Rector te Noortwijck, ende 't sedert twee jaren is comen te trouwen met een dochter van Meijburch, schout van Sassen, ende met deselve hem tot Warmondt in de huijshoudinge nedergeset heeft, ende sich aldaer generende met instrueren van de jonge jeught in de latijnsche tale ende tot bevorderinge van dien is gebruijckende soodanige boucken, die men in de latijnsche scholen gewoon is te leeren in dese Landen.

Gevraecht: hoeveel commensalen hadde, seyt: tegenwoordich 8 commensalen te hebben; mitsgaders 2 extraneos, die van buijten comen.

Gevraecht: hoe veel onder deselve Paepsgesindt sijn, seijt: onder de acht, drie te wesen; die met sijn huijsvrouw mede van de gereformeerde Religie sijnde de kercke frequenteren, die hij daerinne ook haere volcomen vryheijt laet. Ende was ondertekent Cornelis Loveringh.

Ben ick commissaris van Warmondt voorts gereden naer de woonplaets van voorn. Heer Engelbrecht ende in de huysinge gecomen sijnde, hebbe deselve bevonden vóór te wesen een propre burgerwoninghe ende achter een bouwerije ende koestal. Ende uut het vóórhuys met een trapken opgaende, te wesen de studeercaemer van den priester ende aldaer oock te staen het authaer. Den voorsch. priester hebbe in 't eerst nijet te huijs gevonden; maer dewyle besich was met seeckere dochter aldaer, ten huyse gevonden, wat te ondervragen is selff te huijs gecomen ende hebbe mij geinformeert als volcht.

Gehoort Engelbertus Roxelius [1]) van Munster, out omtrent 40 jaren.

Gevraecht, naer syn qualiteijt, seijt: te wesen geen geestelyck maer een wereldlyk priester sonder eenige ordre subject te sijn.

Gevraecht: hoelange van die ordre geweest te sijn, seijt: 10 ofte 12 jaeren wereldlyk priester te sijn.

Gevraecht: hoe lange hier te lande geweest sij, seijt: 8 jaren hier in 't lant geweest te sijn ende sal Alderheyligen acht jaren geleden sijn, dat hij gecomen is ter plaetse daer hy nu is.

Gevraecht: waer hem aengegeven heeft, seijt: hem by vernieuwinge van de placcaten tot tweemael aengegeven

---

1) In de Bat. Sac. II, bl. 375 wordt Roxelius genoemd Voxelius.

te hebben, soo aen den balliu van Rhynlandt, als aen den balliu Maes, insgelijcx tot Warmondt.

Gevraecht: waer van daen nu soo vermoeijt coomt, seijt: nu van Warmondt gecomen te sijn ende daer omtrent dijenst gedaen te hebben.

Gevraecht: off van Rovenio ofte Mario geen acte van admissie tot sijn dyenst en heeft, seijt: noch van Rovenio noch van Mario, noch van eenige geestelyckheyt eenige acte te hebben tot exercitie van sijnen dyenst.

Gevraecht: naer de ordinaris plaets sijner dienst ende 't getal van die daer comen, seijt: syn ordinaris dienst te doen binnen Warmondt, Lis, Sassen ende Voorhout, ende het getal van de samencompste te wesen hondert, weijnich min off meer.

Gevraecht: tot wijens huyse op huijden dienst gedaen heeft, seyt: den man niet te kennen daer hij huijden dienst heeft gedaen; nochte soo wanneer dat hij dienst doet, eenige samenroepinge te doen; maer alleenlyck te gaen ter plaetse daer hij versocht wordt.

Gevraecht: wije hij kende voor syn Archiepiscopum vel Vicarium apostolicum hier te lande, seijt: geen Archiepiscopum vel Vicarium apostolicum in dese lande te kennen.

Gevraecht: wije het huijs daer hij woont toecomt, seijt: de plaetsen, waer hy woont toe te comen Pieter Janssen Pronck.

Gevraecht: off nijet en catechiseert, seijt: niet te catechiseeren.

Gevraecht: wat formulier ofte ritualen hij is gebruijckende, seijt: in 't bedienen van de misse hem te behelpen met sodanige ritualia als hem werden gegeven ter plaetse, daer hij dienst doet.

Gevraecht: off geen collecte tot sijn ofte ijemants anders onderhout en doet, seijt: geen collecte ter werelt te doen ende alleenlyck te ontfangen 't gunt hem gratis werdt ge-

geven ende datgene hij boven sijn nootdruft overhout den armen daervan mede te deelen.

Gevraecht naer 't register dergenen die bij hem gedoopt sijn, seijt: geen register ofte memoriael te houden van degeene die hij doopt.

Gevraecht: off oock ijemant trouwt voordat hem consteren van de proclamatiën, seijt: die by hem comen om getrout te werden, deselve te trouwen; sonder te inquireren op de gedane proclamatien, latende de luijden daer selfs voor sorgen.

Gevraecht: wye hy al tot het paepsche gelooff gebraecht hadde, seijt: nyemant tot hetselve gelove gebracht te hebben als diegeene, die hy in de plaetse gevonden heeft ten tijde als hy daer gecomen is, ende die gelaeten te hebben by haer gelove.

Gevraecht: oft nergens buyten syn district, in steden, dienst gaet doen, seyt: in geen steden ergens dyenst te gaen doen; nijet tegenstaende hij daertoe wel versocht is geweest; selffs oock niet tot Noortwyck, latende aldaer bewerden Dominus Henricus Blessius, wiens vader een cuijper is geweest, daer hy noch bij woont.

Gevraecht: off in sijn plaetse geen bijsonder gebouw en heeft tot sijnen dijenst, seijt: geen locum besonderlyck tot den dienst gesticht te weten; maer deselve te doen op sulcken plaets, als hem aengewesen wordt.

Gevraecht: oft niet en biecht, seijt: te biechten ende t' absolveren diegeene, die haer selfs daertoe presenteren; sonder hen daertoe te induceren, oock nijemant te induceeren tot het maecken van eenige testamenten tot profijte van de Geestelijckheijt.

Gevraecht: by wien hy in de kost is, seijt: in de kost te gaen bij Geertruyt Boumans, geestelijcke dochter ende geen andere geestelijcke dochters bij hem in huys te sijn, als alleenlyck Trijntge Pauwels, die gaet en comt.

Gevraeght: wat voor sijn kost geeft, seijt: voor sijn cost te geven, naer de gelegentheijt van sijn incommen lijden can.

Gevraecht: off niemant belofte van suijverheyt heeft affgenomen, seijt: geenige dochters belofte van suijverheyt aff te nemen, noch nijemant daertoe te induceeren.

Gevraecht: offt noijt in aliqua congregatione capitulari sij geweest, seyt: noijt in aliqua congregatione capitulari geweest te sijn.

Gevraecht: oft nijet gecomposeert heeft met den officier, seijt: noijt helder oft penninck aen eenig officier gegeven te hebben, noch nyet te weten hoe sulx geven toegaet, ofte by wie dat gedaen wordt.

Gevraecht: wie de ornamenten van sijn autaer en woninge toe comen, seyt: de ornamenten van 't huis toe te comen der voors. Geertruijt Boumans. Ende was onderteekent Engelbertus Roxelius Monasteriensis.

Ter voors. plaetse hebbe mede gehoort seeckere jonge dochter met name Geertruyt Boumans, gehabitueert als een clopjen.

Geertruyt Boumans, out 34 of 35 jaren, geboortich van Warmondt, seyt: haer broeder overleden te sijn ende haere moeder genaemt Maergrieta van Pol tot Warmont als noch te wonen.

Gevraecht: off eenige belofte van suijverheyt heeft gedaen, seyt: een dochter te wesen die stillekens op haer selven leeft ende geen belofte van suijverheyt gedaen te hebben.

Gevraecht: by wiens daer inwoonde, seijt: het huys aldaer ter plaetse bij Meester Engelbrecht te bewonen, ende haer den inboel ende huisraet toe te comen.

Gevraecht: wat huyr jaerlicx betaelde, seyt: hetselve huys om niet te bewonen; ten aensien dat sy 't selve meubleert ende Heer Engelbrecht by haer in de cost te

wonen, daarvoor sij genietende is naer sijn incomste lyden kan.

Gevraecht: off geen jonge jeucht onderwijst oft catechiseert, seijt: geen jonge jeucht ofte kinderen te catechiseeren.

Gevraecht: wat andere geestelijcke dochters by haer wonen, seyt: geen andere geestelycke dochters by haer te wonen, als alleenlyk dat Trijntge Pauwels veeltijts het huiswerk comt doen.

Gevraecht: off somwylen binnenshuijs geen dienst gedaen en wierde, seijt: hier in huijs noijt dienst gedaen te worden.

Gevraecht: waerop huijden ten dijenst geweest is, seijt: op huijden met Heer Engelbrecht tot Warmondt in den dienst geweest te sijn, ten huijse van Neeltge Willems in het dorp van Warmont, alwaer Willem Jansz. met syn huijsvrouwe mede in huijs wonen; ende datter niet boven een 25 aldaer geweest sijn. Ende was onderteekent Geertruyt Boumans.

Pieter Jansz. Pronck, out omtrent 58 jaren, geboortich ut Sassen, weduwenaer.

Gevraecht: wie het huijs daer hij inwoont toecomt, seyt: het huijs daer hy inwoont hem in eigendom toe te comen.

Gevraecht: op wat conditien den priester daer woonde, seyt: Heer Engelbrecht al in het huys gewoont te hebben eer hij 't gecocht heeft ende 't sedert hem daerinne te hebben laten wonen, neffens Geertruyt Boumans; sonder daervan eenige huijre te genieten; ten aensien hetselve bij henluyden sindelyck gemeubelt is ende bewoont werdt.

Gevraecht: off aldaer noijt dienst gedaen en werde, seijt: aldaer ten huyse noijt dienst gedaen te werden.

Gevraecht: waer op huyden ten dienst geweest is, seijt: met Heer Engelbrecht op huyde mede in den dienst geweest te syn ten huise van Neeltge Willems onder War-

mont, alwaer Willem Janss mede woont ende hem de hofstede toecomt.

Gevraecht: hoe sterck de byeencompste daer sij geweest, seyt: aldaer de byeencompste omtrent van 100 menschen geweest te sijn; sonder het juiste getal te connen seggen. Ende was onderteekent Pieter Janss Pronck.

(**Noortwyck.**) Vanwaer wij eyntelijck gereden syn naer Noortwijck ende aldaer gecomen wesende, hebbe mij geinformeert door den predikant aldaer, op de gelegentheijt van den godsdienst der Paepsgesinden, mitsgaders der schole van Jacobo Verhagen, latynsche rector aldaer.

Hebbe mij vooreerst geadresseert ter woonstede van seeckere priester aldaer met name [1]) Blessius ende aldaer gevonden een propre gelegentheyt tot het doen van den dijenst, met het authaer daeraen, ende hebbe mij voorts ut den mont van den priester geinformeert als volcht:

Gehoort binnen den dorpe van Noortwyck Henricus Blessius, soone van Andries Henrickss, geboortich van Haerlem.

Gevraecht: naer sijn qualiteyt, seyt: te wesen geen geestelycken maer een wereltlijken priester ende aen geen ordre verobligeert, volgens d' acte van aengevinge.

Gevraecht: waer hem aengegeven heeft, seijt: hem tot Amsterdam aengegeven te hebben in 't jaer 1640 ende daernae, bij renovatie van de placcaten, in Octobri van den jare 1641 ter selver plaetse; mitsgaders bij admissie van den Heer van Noortwijck in December daeraenvolgende wederom gerenoveert tot Noortwijck volgens den eisch van de placcaten utwijsens sijne acten van admissie ende aengevinge hier naer geinsereert.

Gevraecht: hoe sterck hij sijne bijeencompsten is houdende, seyt ter plaetse sijner woonstede, seyt: aldaer noijt hooger byeencompste te geschieden als het getal van 10 personen, ende buijtenshuijs in de omliggende plaetse van

1) Zie Bat. Sac. II, bl. 363.

sijn restrict 't welk ten minsten 3 mijlen in 't ront is ten hoogsten 200 à 300 personen.

Ende is my commissaris gebleecken de plaetse synes dienst binnens huys nijet boven de 25 of 30 personen te konnen houden.

Gevraecht: waerop huijden dienst gedaen heeft, seijt: op huyden by hem dienst gedaen te syn onder de jurisdictie van Noortwyckerhout, ten huyse van Engel Cornelis, ende dat de vergaderinge sterck is geweest ongeveerelyck 150 personen.

Gevraecht naer het register der gedoopten en getrouwden, seijt: geen register ofte memoriael seeckerlyck te houden; maer alleenlyck per memorie in sijn memoriebouck aen te tekenen ende by occasie aen sijn Overste over te senden 't getal ende de namen dergenen, die by hem getrouwt ende gedoopt worden.

Gevraecht naer syn acte van commissie ofte verseijndinge, seijt: geen acte van commissie in scriptis tot bedieninghe van de plaets sijnes dienst te hebben ofte gehadt te hebben; maer alleenlijck by den Heer Blommaert aengeseijt te syn om sich tot dien eynde tot Noortwyck te vervougen ende diensvolgens daerinne getreden te sijn.

Nota: „Desen Heer Blommaert seijde hij te wesen syn Overste."

Gevraecht: wat formulier in Sacramentorum administratione gebruijckt, seijt: in de bedieninge alleenlyck te gebruycken het Rituale Romanum.

Gevraecht: off geen collecte tot syn ofte anderen haer onderhout en doet, seijt: noijt bij synen tydt eenige collecte ofte omslach tot onderhout van den priester gedaen te werden; maer alleenlyck te genieten 't gunt gratis werdt gegeven in 't utgaen van den dienst, d'een een oortge, d'ander een stuyver gevende ut haer eijgen selven; sonder daertoe aengemaent ofte geconstringeert te worden.

Gevraecht: by wien hy woont, seijt: alhier tot Noortwyck bij sijn vader ende moeder, welckers eenigen soon hij is, in te wonen ende aldaer gewoont te hebben sedert 3 jaren herwaerts.

Gevraecht: off niet en catechiseert, seijt: nijet te catechiseren, dan alleenlyck daer hy synen dienst gedaen heeft; aen de taefel voor den kinderen van den huijse ende dat noch selden.

Gevraecht: hoeveel Paepsgesinden onder syn district hooren, seijt: in syn geheel district maer ongeveerlyck 500 personen te behooren.

Gevraecht: wat geestelycke dochters by hem inwonen, seijt: geen geestelijcke dochters by hem te wonen, als alleen die een dienstmaecht in huis is, ende in 't geheel district nijet meer als negen van sodanigen die haer laten emploijeren tot dienst van den pastoor ende die dingen, aengaende 't autaer.

Gevraecht: off oock niemant trouwt voordat hem blycke van behoorlycke proclamatien, seyt: geen personen te trouwen tensij hem alvorens blycke van drie voorafgaende wettelycke proclamatien.

Gevraecht naer den naem van den priester tot Hillegom, seyt: tot Hillegom een priester te syn, genaemt Gerlacus ab Angelis. [1])

Gevraecht: waer gestudeert heeft, seyt: syn studiën ten deele buytens, ten deele binnens lants tot Ceulen ende Loven gevordert te hebben.

Gevraecht: oft nyet en kent Rovenium pro Archiepiscopo et Vicario Apostolico seijt: alleen nominetenus te kennen Archiepiscopum et Vicarium Apostolicum Rovenium.

Gevraecht: oft nijemant belofte van suijverheijt affge-

1) Zie Bat. Sacr. II, p. 376.

nomen heeft, seyt: geen belofte van suijverheyt eenige van de bovengenoemde dochters afgevorderd te hebben, ofte noijt eenige gedaen te hebben nochte van meninghe te doen.

Gevraecht: oft niemant en heeft geinduceert tot eenige geestelijcke maeckinghe, seyt: noyt ijemandt geinduceert ofte gepersuadeert te hebben eenigh testament tot profijte van de Geestelyckheyt te maecken; jae selffs noyt eenich legaet genoten te hebben. Seyt oock geene andere incompsten tot dese pastorije te specteeren.

Gevraecht: off het sacramente van de biecht mede gebruickt, seijt: het sacrament van de biechte mede te gebruycken.

Gevraecht: off noyt in aliqua Congregatione Capitulari geweest is, seyt: noijt in aliqua Congregatione Capitulari present geweest te sijn.

Gevraecht: offt met eenige officieren gecomposeert en heeft, seijt: in geenige compositie metten Heer Officier aengaende sijn verblijff te syn ofte daerover ijemant helder offe penninck ut te reijcken.

Gevraecht: off in sijn district geen bijsondere gebouwen tot den dienst gesticht te syn, seyt: onder syn district geenige plaetsen speciaelijck tot den dijenst gebouwt ofte getimmert te sijn; maar alle boerenhuysen ende stallen, kercken te weesen. Ende was onderteekent Henric Blessius.

Meester Henricus Blessius geboren te Haerlem wereldtspriester heeft sijn naeme ende woonplaetse aen den Heer Schout der stadt Amsterdam bekent gemaekt. Verclaert niet te wesen van eenige verbodene ordre, ende belooft sich te reguleeren naer de placcaeten ende de bevelen van de Heeren Borgermeesters der voors. stede. Actum in Amsterdam den 7 Oct: 1641. Ende was onderteekent: J. Grotenhuys.

Noortwyk. Alsoo Meester Henricus Blessius inwoonende

alhier tot Noordwyck soone van Andries Hendrickssen, burger van Haerlem mede tot Noordwijck woonachtig, aen den WelEdel gestrengen Heere Wigboldus van der Does Heere van Noordwyck, colonel etc. reverentlijk vertoont heeft ende te kennen gegeven heeft, hoe dat hij hem aldaer vóórdesen sijne studie in alle stillicheijt ende eerbaerheyt heeft onderhouden Ende hem begeven hebbende tot een wereldlijck priester, aen egeene ordre verobligiert ende dat volgens het jongste placcaet A° 1641 gepubliceert van Hare Ho Mo H. H. Staten generael der Vereenigde Nederlanden, soodanige priesters in deselve landen niet en mogen vertoeven ofte blijven wonen, tensij deselve hare namen en de woonplaetsen binnen seeckeren tydt wederom van nieuws op behoorlycke wyse aangeven ende bekent maecken. Ten fine als bij den voors. placcaet utgedruckt ende gestatueert is, keerende hem daerom aen syne welgemelte Edelheijt van Noortwyck oidmoedelyck versouckende dat d'selve gelieve hem suppliant te admitteeren ende continueeren om voortsaen in vougen als voren tot Noortwyck te mogen blijven woonen; versouckende noch daer beneffens eene acte ofte attestatie daertoe dienende. Soo ist dat deselve sijne Edelheyt van Noortwyck der voorn. meester Henricus Blessius syn voors versouck heeft geconsenteert ende toegestaen, gelijck hem 't selve toegestaen ende geconsenteert werdt bij desen. Mits dat hy hem sal gedragen in conformité van de voors. placcaten. Ende dat dese jegenswoordige sal strecken voor attestatie. Actum den 23 Dec. 1641. Onderstont: Ter ordonnantie van den WelEdgestr. Heer voornt. Ende was ondertekent A. v. der Burch. Lager stondt: Naer gedaene Collatie is dese jegenswoordige met sijnen originelen bevonden te accordeeren. Huyden den vierden January 1642. Bij mij als Secretaris tot Noordwijck. Ende was ondertekend A. v. der Burch.

Ende alsoo ick Commissaris bericht werde dat den voorn. Jacobus Verhaegen doenmaels gegaen was naer de stadt Leyden, hebbe goetgevonden my te vinden ter sijnder woonstede, ende op de gelegentheyd ende regeringe van de schoole te hooren desselfs huisvrouwe; dewelcke verclaerde datter in de dertich jongens bij henluijden in de cost gingen waeronder ses met haer [als wesende van de gereformeerde Religie] te kercke gingen; sonder dat deselve bij haren voorn. man gemoeijt ofte beleth aangedaen werdt; voor mij Commissaris bekennende: dat de voorn. haren man voor desen ter predicatie van de Gereformeerden heeft gegaen ende oock eens ten avondmael, doch dat sulcx gedurich is geschiet met een vrouing ende aenporringe sijnder gemoet ende conscientie 't gunt sij ut hem dickmaels verstaen ende oock selfs wel heeft connen afsien; dat hij echter eventwel in sijn hert Paepsgesindt was ende sulx ook altijt is geweest, ende noch is, te meer vermits sijn ouders geboortich van Cleeff mitsgaders oomen ende vrunden altijt van die gesintheijt geweest en alsnoch sijn. Doch dat d'andere jongens, welckers ouders Paepsgesint sijn den voorn. haren man volgen. Verclarende mede, dat tusschen haer ende haren man veeltyts moeijten ende dispuyt gevallen is op 't stuck van de Religie op hoope, dat hy van sijne gesintheyt soude affwijcken; doch siende dat sij sulx niet en conde te weegbrengen, heeft daervan moeten desisteeren inder voughen; dat sij haren man in 't synen laet bewerden; elcx van hun lieden haren godsdienst belevende in vrede.

Verclaert ten haren huyse noijt misse gedaen te werden noch geen commoditeijt ofte gelegentheijt te wesen, omme misse ofte dienst te konnen doen; datter oock nyet ter werelt binnens huys is, dat daertoe soude connen worden gebruyckt.

(Wordt vervolgd.) A. v. L. *S. J.*

DE KERKEN EN PAROCHIËN
OP
WALCHEREN.

(Vervolg van blz. 460, VI^de Deel.)

V.

MELISKERKE.

De parochiekerk van Meliskerke was toegewijd aan den heiligen Odulphus, zooals blijkt uit het charter van den Middelburgschen abt Petrus van de Capelle, verleend in het jaar 1507, waarin hij schrijft: „quod nos custodias siue matricularias prochialium ecclesiarum, videlicet sancte Katherine in Salsaterra, sancti Michaelis archangelj in Grijpskerke, beate Mariae in sinte Marienkerke, sancti Odulphi in Meliskerke" etc. Inv. N° 2137.

Dingsdag na Laetare 1251 (28 Maart) schenkt Hendrik I, bisschop van Utrecht, het patronaatrecht over de kerk van Meliskerke aan den Middelburgschen abt Nicolaas. Het stuk is geteekend te Amersford. Inv. N° 53.

In het jaar 1352 ontstond een groot geschil tusschen den abt van Middelburg en de ambachtsheeren van Meliskerke, Symon Jan Pauluszoon c. s., over het patronaatrecht van de kerk; welk geschil eerst op het laatst van 1357 beslecht werd ten voordeele van den abt.

6 Juli 1352 stelde de notaris Hugo Gillisz. van Emelisse de eerste acte op, betrekkelijk de benoeming van een auditeur in dit geding. Inv. N° 602. Een jaar later, 19 Juni 1353, schreef de notaris J. Polsbroek de Herpt eene acte, waarbij de abt van Middelburg en heer G. Mugghart, kanunnik van Sint Maria, arbiters benoemen ter beslechting van het geschil. Inv. N° 624.

Intusschen schijnt de abt de cure van Meliskerke te hebben gegeven aan Arnoldus de Wut, die in het jaar 1357 curatus van Meylofskercke genoemd wordt; doch de ambachtsheeren hadden een „rector prochialis ecclesie de Meloefskercke" benoemd, namelijk Nicolaus de Sirxhee, die in het bezit moet geweest zijn van de kerk.

5 Juni 1357 deed Everdeijs, kanunnik der Middelburgsche abdij, te Utrecht bij den officiaal voorlezing van de notarieele benoeming van arbiters in 1353 gedaan, waarvan proces-verbaal werd opgemaakt door den Utrechtschen notaris J. Parvus de Riene. Inv. N° 788.

Spoedig volgde nu de beslissing, want Gijso Lambertszoon, notaris te Middelburg, stelde 31 Juli eene acte op, waarbij Sijmon Jan Pauluszoon c. s., als ambachtsheeren van Meloeskerke, hun patronaatrecht van de kerk aldaar afstonden aan den abt van Middelburg. Bisschop Jan van Utrecht incorporeerde toen de kerk van Meliskerke bij de abdij van Middelburg, 20 Augustus; heer G. Mugghart deed bij notariëele acte afstand van zijne rechten op de kerk, 17 September, en H. de Mirlaer, aartsdiaken van Utrecht, gaf daags na Maria-geboorte (9 Sept.) aan den abt het volle recht tot bestuur der kerk van Meliskerke. Inv. N° 793–796.

Het schijnt dat niet alle arbiters met deze uitspraak tevreden waren en dat heer Claijs van Sirxhee in het bezit der kerk bleef; althans 3 Juni 1360 stelde de Utrechtsche notaris Joh. Leo de Confluen eene acte op, waarbij Lauwaerd Pietersz. in naam van Claijs van Sirxhee, rector der kerk van Meloefskerke, tot handhaving van diens rechten van collatie aldaer, verklaart te appeleren op den bisschoppelijken stoel. Inv. N° 820.

Nog werd 18 December van hetzelfde jaar door den notaris G. Sovekaert te Utrecht eene acte opgemaakt, waarbij H. de Weijde c. s. als arbiters hunne vroegere

uitspraak over de cure te Meliskerke herroepen. Inv. N° 825.

Als pastoors kan ik opgeven:

Anno 1290: heer Heynricus, stierf in 1295.

Anno 1295 werd heer Florentius van Jutphaes door den abt benoemd en door den officiaal van Utrecht bevestigd. Hij had het ongeluk de brieven zijner bevestiging en installatie te verliezen, waarvan hij eene openbare verklaring gaf. Inv. N° 127 en 390.

Anno 1310: Godefridus de Vroede, rector; hij bedankte in 1316.

Anno 1316: Floris, proost en aartsdiaken van Utrecht, beveelt de bevestiging van Hugo van Poortvliet als cureit van Meilofskerke, zaterdag na sint Petrus en Paulus (3 Juli). Inv. N° 188.

Anno 1357: Arnoldus de Wut, curatus.

Anno 1360: Nicolaus de Sirxhee, rector. Inv. N° 820.

Anno 1409: de officiaal van Utrecht beveelt Thomas Jansz. aftekondigen als cureit van Melofskerke, dingsdag na Dominica Oculi. Inv. N° 1082.

Anno 1420, 13 April: Wigger, abt van Middelburg, geeft de matricularia der kerk van Meliskerke aan W. Floriszoon. Inv. N° 1128.

Anno 1427: frater Wilhelmus filius Florentii bedankt, en de officiaal gelast de afkondigingen te doen voor frater Egidius filius Joannis. Inv. N° 1200.

Anno 1467, 30 Juni: de abt Jan van 's Gravezande geeft de matricularia der kerk van Meliskerke aan J. J. Basijns. Inv. N° 1557.

Anno 1503: meester Johannes Jacobi; bedankt in 1507 en wordt opgevolgd door

Anno 1507: „discretus Juvenis Jacobus filius Petri, clericus." Archief, abdij.

Anno 1538: frater Joannes Johannis filius; bedankt in 1541. Inv. N° 2652.

Anno 1541: wordt door den abt voorgedragen fr. Michaël Cornelius de Valwe; in Mei werd hij afgekondigd en zaterdag na Sacramentsdag (18 Juni) door den aartsdiaken bevestigd. Inv. N° 2730, 2731 en 2735.

Anno 1542, 19 April: de abt Floris van Schoonhoven draagt Godfr. Jansz. voor tot cureit te Meliskerke. Inv. N° 2753.

Anno 1546, 8 Januari: dezelfde abt draagt J. J. van Heusden voor tot cureit van Meliskerke. Inv. N° 2382.

In de parochiekerk was eene kapellerij gesticht ter eere van den heiligen Nicolaas. Als kapellaans komen voor:

Anno 1490: heer Martinus filius Heynrici; stierf in 1493.

Anno 1493, 2 December: de abt Jan van Westkapelle draagt Wilhelmus Cuper filius Jacobi Danckardij voor als kapellaan van het sint Nicolaas-altaar te Meliskerke; 15 December gebiedt de officiaal hem af te kondigen, doch eerst in 1494, maandag na sint Pontiaan (24 November) wordt zijne bevestiging geteekend. Inv. N° 1907, 1909 en 1926.

Anno 1520: meester Jacobus filius Judoci; stierf in 1527.

Anno 1528: de officiaal van Utrecht beveelt 16 Maart 1528 Adrianus filius Joannis als kapellaan af te kondigen. Inv. N° 2415.

Anno 1536 is Nycasius Michaëlis filius kapellaan van sint Nicolaas; sterft in het volgende jaar.

Anno 1537: wordt tot kapellaan benoemd Egidius Brugman. In Maart afgekondigd, werd hij 4 Mei door den officiaal van Utrecht bevestigd. Inv. N° 2619 en 2624.

Van de kosterij heb ik niets gevonden dan alleen dat zij ter begeving stond aan den abt van Middelburg, en dat Petrus van de Capelle in 1508 de kosterij van Grijpskerke, Mariekerke, Meliskerke en Werendijke aan J. Pietersz. schonk Inv. N° 2137.

VI.

GRIJPSKERKE.

Is een oud en zeer landelijk dorp, behoorende bij Poppendamme, en was vroeger de ambachtsheerlijkheid van het adelijk geslacht der heeren van Grijpskerke.

Bij mijn bezoek aan die plaats, ontving de onderwijzer mij op zeer heusche wijze en was aanstonds bereid mijne nasporingen te vergemakkelijken. Ongelukkig was er niets meer te vinden van Grijpskerke's geschiedenis in de middeleeuwen. Het katholicisme is daar, evenals op het geheele platteland van Walcheren, zoodanig uitgeroeid, dat er zelfs geen spoor meer van te ontdekken is. Alle kerken zijn verbrand, de meeste geheel verwoest; alle kloosters zijn vernield; en ter nauwernood verheft zich nog hier en daar een brok toren als een verweerd grafteeken op het groote kerkhof.

De tegenwoordige protestantsche dorpskerk is een leelijk vierkant gebouw zonder zoldering en zonder orgel, zooals overal elders op Walcheren. Een paar oude grafzerken, waarvan de oudste het jaartal 1585 droeg, was alles wat ik vond.

Boven den ingang van de kerk is een zwarten steen ingemetseld, waarin gebeiteld staat: „Floris Cornelisz. van Grypskercke heeft beset Jaerlickx ingaende den eeste November 1599 ende Alsoe voorts Eeuwich geduerende de huysaermen deser prochye XII Brooden van twe stuvers et stuck ende de Reste in Gelde Totter somme van zeuen schellingen en ses grooten Tjaers belast vp IX gt lants in onnerix pier claesz. block. Ende et selfde te deelen bij schouyt en schepenen alhier." De oudste rekenboeken van kerk en armen telden nog geen 200 jaren. Een betrekkelijk klein getal charters, aanwezig in het provinciaal archief der abdij van Middelburg, heeft ons nog een weinig bewaard van Grijpskerke's kerkelijke geschiedenis.

De kerk was toegewijd aan den heiligen aartsengel Michaël en behoorde aan den abt van Middelburg, zooals blijkt uit de woorden van Petrus van de Capelle, 1507, door ons onder Meliskerke medegedeeld. Wanneer Jan van Nassau, verkozen bisschop van Utrecht, Juni 1271, al de gunsten en voorrechten, door zijne voorgangers aan de abdij verleend, hernieuwt en bevestigt, noemt hij ook Grijpskerke onder de parochiekerken, die den abt toekomen. Invent. N° 80.

De oudste oorkonde, de kerk betreffende, is waarschijnlijk van het jaar 1206 en behelst een schrijven van den deken en cantor van het klooster van Nivelle aan de graven van Vlaanderen en Holland, over een geschil tusschen den abt van Middelburg en de parochianen van Grijpskerke. Invent. N° 11.

14 December 1438 werd eene notarieele borgstelling door Symon Judocuszoon c. s. gegeven voor Joannes Sijmonszoon, wegens huur der kerk van den abt. Inv. N° 1293.

Slechts weinige pastoors kunnen wij noemen.

Anno 1345: toen Clais Claiszone van Hoogelande eene kapellerij in Grijpskerke stichtte, was hier pastoor heer Hugo van Scarpenisse. Vice-cureit was Willem van Vlaanderen. Inv. N° 463.

Anno 1474, 23 Juni: de officiaal beveelt Wilhelmus Hugesz. als cureit te Grijpskerke af te kondigen, van welke afkondiging J. Cornelisz., cureit te Poppendamme, 13 Juli verslag overzendt. Inv. N° 1646 en 1647.

Anno 1507: heer en meester Johannes Jacobi bedankt; en de opengevallen betrekking wordt door den abt opgedragen „discreto juveni Jacobo filio Petri clerico dicte Traiect. diocesis." Archief, abdij.

Anno 1539: fr. Symon Johannis bedankt als cureit van Grijpskerke, en wordt opgevolgd door fr. Matthias van Zoutelande. Inv. N° 2679.

Anno 1542, 19 April: wordt door den abt voorgedragen als cureit van Grijpskerke andermaals fr. Sijmon Jansz. Inv. N° 2751.

Heer Clais Claiszone, custos van Hoogelanden, schreef 25 Maart 1345 zijn testament, waarbij hij te Grijpskerke eene kapellerij, welker stichting reeds begonnen was door zijn broeder Henrike, en een gasthuis ter eere van O. L. Vrouwe stichtte en begiftigde. Ik acht dit stuk, dat op de abdij bewaard wordt en waarvan ook nog een vidimus bestaat, te merkwaardig, om er niet een paar gedeelten van af te schrijven. Het deelt menige omstandigheid mede, welke voor de kennis dier dagen belangrijk is.

„In die name des Vaders tSoens ende tshelich Gheest amen. Ic clais claiszone, machtich mire sinnę ende wel bedocht, hebbe ghemaect miin testament, jn verlaet van minen zonden, jn deser manieren.

Jn den eersten so gheue jc ende bewise mire pchyekercken een ghemet lants te nemene jn westyenlant etc. etc., also vpte comene alst leghet na mine doot. En daer of sulle die kerckemeesters elc doen miin jarichtide ende Wouter tser Henrics zoens miin ouder vader, met tien groten, eeweliker staende ende aldus te deelne: den papen twee grote, den costere enen grote, te wasse (waschlicht) twee grote, ende viif grote den aermen.

Voort gheue jc den heiligheest (den heiligen-Geestarmen een stuk land), etc. Voort gheue jc elcken pape twaelf grote; jannekine minen neue ses grote; hughe de costere twaelf grote; Laurense den costere enen groten; der aermer liede lechte (kerklicht voor de armen) gheue jc ses grote; yegheliken helighen die jn die kerke ghebeelt staet (waschlicht voor ieder heiligen-beeld) drie grote.

Voort sette jc eenen vollen jaerzanc.

Voort sette jc totter capelrien die begonnen was van henrice minen broeder vp viif ghemete lants, etc. etc.

Ende dese voerseide capelrie gheuic Jannekine Jans Willemszone mine neue te sinen liue puurlike omme Gode, vpdat hi hem alsoe besette dat die capelrie bi hem verwaert ende verdient worde. Ende na sine doot die ghifte vander capelrien altoes te stane jn des Abts handen van Middelburgh wie hi si, ende die te verdiene jn die kerke van Grijpskerke. Waer oec die saken dat Jannekiin miin neue hem al so beleedde, dat die capelrie bi hem niet wel verdient en verwaert ne ware, so begheere jc dat miin heere die abt die capelrie gheue eenen goeden man, die se verdiene ende wel beware, ghelic jof Jannekin doot ware.

Voort gheue jc die hofstede, daer jc vp woene, wat daer arue es, tot eenen gasthuze jn die eere van onser vrouwen, ende alle die husinghen die vp die hofstede staen, ende twee die bester bedden, die jc late, wel berecht van al dat daertoe behoort met den drachbedden, ende eene swarte withoefde coe, ende daertoe viere ghemete lants, die ligghen etc. etc.

Voort so wille jc dat mine testamentoers daertoe zien, dat die huzinghen niet te stoeren ende dit goed beleet worde tote tsgasthuus oerbare (voordeel) ende daer jn broeders ende susteren ontfanghen also als tgasthuus ghewese mach.

Heine Vosse hebbic verhuurt die hofstede, daer hi vp woent, also langhe als hi jof siin wiif daer vp woenen willen, omme sesse ende twintich grote tghemet, tallen middewinteren te betaelne.

Den armen jn Griipskerke so gheue jc tien achtendeel taerwen, te deelne bi den heligheestmeesters; etc.

Voort gheue jc elker prochyekerken in Walgheren drie scellinghe, jn drien te deelne: der kerken, den helighen Gheest ende den pape; elken gasthuze in Walgheren twaelf penninghe; den minderbroeders gheue jc ses grote; den

augustinen ses grote, den jacobinen drie grote, den conuente in Waterloeswerue tien grote, den conuente jn Zoetendale tien grote; etc. etc.

Voort sette jc een pond grote tote ene bedeuaert te sente Jacobs ende tote onser vrouwen te Roetsemadoen mede te doene, vp Maes Janszone, binne den eersten jare na mine doot, ende gheue hem mine dobbel heuke ende minen dobbelen caproen ende viif elnen linnens laken; alle mine ander cleeder wille jc dat mine testamentoers gheuen also als Hughe die costere bescreven heuet. Aechten minen joncwiue gheue jc ene swarte coe van drie jaren vore haren aerbeit, ende si heuet een scaep gaende met minen scapen, etc

Miins vader ende mire moeder jarichtide die sette ik vp etc.; henric miins broeder jarichtide sette ik vp Doedine Wouterszone, ende na sine doot te comene vp die kerke ende den helighen gheest van Griipskerke eewelike staende.

Executoers van minen testamente kiese jc minen here den Abt van Middelburgh, den prouisoer van Walgheren van des biscops weghen, heren Henrike Poppenzone rentemeester bewesterscelt, heren Hughen van Scarpenisse minen prochypape, heren Willem van Vlaenderen sinen gheselle, Janne Willemszone ende Symoene Willemszone mine neuen; etc. etc. Ware oec die zake, dat eenich van minen arfnamen dit testament beletten wilde ende minen vtersten wille achterzetten, so gheue jc den prouisoer van Walgheren viertich pond swarte, om minen vtersten wille te starkene ende te helpene dat hi volcome." etc. etc. Invent. N° 463.

Reeds 21 April daaropvolgende bevestigde bisschop Jan IV deze stichting van kapellerij en gasthuis. Inv. N° 465.

Als eerste kapellaan der kapellerij van O.L. Vrouw werd bij testament benoemd Johannis filius Joannis Wilhelmi.

In het begin van 1524 stierf Cornelius van Assendelft,

die de kapellerij van sint Anna te 's Gravenhage en de kapellerij van O. L. Vrouwe te Grijpskerke bezat; voor beide kapellerijen werd benoemd Joannes Godefridus Meyrosse, zooals blijkt uit het bevelschrift van den officiaal aartsdiaken, gegeven zaterdag na quasimodo 1524 (9 Apr.). Inv. N° 2369.

Uit voorgaand testament blijkt dat in het jaar 1345 twee kosters waren, namelijk Hughe en Laurense; in 1508 gaf de abt van Middelburg de kosterij van Grijpskerke aan J. Pietersz. Inv. N° 2137.

VII.

POPPENDAMME.

Poppendamme was de naam van eene ambachts-heerlijkheid, welke geen eigenlijk dorp bezat maar wel eene kerk, toegewijd aan den heiligen apostel Petrus.

Het patronaatrecht behoorde aan den abt van Middelburg, zooals blijkt uit het meermalen aangehaalde charter van bisschop Jan van Nassau, Juni 1271.

Anno 1348 bedankt Hugo Moens als pastoor van Poppendamme. Sint Martijns-avond in den winter (10 November) van hetzelfde jaar beveelt de officiaal heer Joannes filius Wilhelmi de Waerde als cureit af te kondigen. Inv. N° 507.

Deze Joannes bleef in Poppendamme tot October 1368, wanneer hij van den bisschop van Utrecht verlof bekwam om te ruilen met den pastoor van Werendijk. Inv. N° 877.

In Januari 1369 was de vroegere pastoor van Werendijk, Henric Rose, als cureit van Poppendamme bevestigd, op bevel van den Utrechtschen aartsdiaken, vrijdag na sint Remigius (19 Januari). Inv. N° 880.

Anno 1461, 8 December, stelt de notaris Wolf. Scape eene acte op, waarbij Joannes Cornelisz. gemachtigden

benoemt, om in zijnen naam bezit te nemen van de cure van Poppendamme. Inv. N° 1471.

Anno 1471 sterft heer Michaël filius Henrici de Poortvliet als pastoor van Poppendamme, en de abt Jan van 's Gravezande draagt voor als plaatsvervanger Jacob Cornelisz. Inv. N° 1607.

Een groot jaar daarna, zondag na Epiphanie 1473 (7 Januari), beval de officiaal van Utrecht de gewone afkondiging te doen van Jan Cornelisz. als cureit van Poppendamme, bevestigt hem reeds 22 Januari; terwijl de notaris Laurens Tol 6 Maart eene verklaring afgeeft omtrent diens bevestiging als cureit. Inv. N° 1625, 1628 en 1633.

In het volgende jaar deed hij de afkondiging voor den nieuwen pastoor van Grijpskerke. Inv. N° 1647.

Anno 1370 bestond reeds eene kapellerij ter eere van O. L. Vrouwe in de parochiekerk van Poppendamme, waarvan heer Symon kapellaan was. Op sint Tiburtiusavond 1374 maakte Wisso Justaesz. zijn testament en schreef: „In die name ons Heren amen. Jc Wisse Justaes sone geue in mienen testamente vier lib. grote of een ghemet lants daer voren, te helpe ter capelrien te Poppendamme, die her Symon nv heft, ter eeren Gods, Marien onser vrowen ter eeweliker ghedinkenessen, in zalicheyt miere zielen ende miere vorders met eene messen de weke." Ook Joannes Justaesz. gaf tot hetzelfde doeleinde „drie ghemete lants, littel meer of min, te helpe tote capelrie." Inv. N° 909.

Anno 1380 was Jan Jacobsz. kapellaan te Poppendamme en kreeg 6 Maart 1387 van den Utrechtschen bisschop David van Bourgondiën vergunning, om de wekelijksche mis, waarvan zooeven sprake was, te veranderen in eene veertiendaagsche. Inv. N° 963. Hij stierf in 1488.

Anno 1488, 2 Mei: de officiaal geeft bevel om als opvolger af te kondigen „modestus juvenis Joannes Jacobi."

Beiden voerden dus denzelfden naam. 16 Mei werd hij bevestigd. Inv. N° 1821 en 1823.

Anno 1507 was hier kapellaan van het O. L. Vrouwe-altaar meester Jacobus Antonij, die stierf in het volgende jaar.

Anno 1508: in October werd afgekondigd Adrianus Johs. Adriani van IJersike, en in November door den officiaal bevestigd als kapellaan van Poppendamme. Inv. N° 2144 en 2146.

Anno 1533 stierf deze Adrianus Joannes en werd opgevolgd door heer Henricus Johannis. Inv. N° 2543, 1545 en 2557.

VIII.

POPPEKERKE.

Poppekerke of Serpoppekerke ('s heeren Poppenkerk) moet oudtijds een net en welvarend dorp geweest zijn; thans is er niets meer van over dan eene oude ruïne, de verweerde brokken muurs van de vernielde kerk.

De parochianen van Poppekerke behoorden vroeger tot de parochie van Oostkapelle, maar hebben al spoedig om den grooten afstand en de uitbreiding van hun dorp, eene eigene parochiekerk gekregen. Immers Paus Benedictus XII zegt in zijne bul van 23 Maart 1337: „Cum olim villa de Serpoppenkerke dicte dioc., tunc de parochia dicte ecclesie in Oestcappelle existens, adeo a dicta ecclesia in Oestcappelle distaret, quod jncole dicte ville, presertim tempore yemali, ad ipsam ecclesiam nequibant accedere pro diuinis officijs audiendis, et eis in casibus necessarijs nequibant sacramenta ecclesiastica minstrari, venerabilis frater noster Episcopus Trajecten., super hijs diligenti deliberatione prehabita, de capituli sui consensu, dictis causis suadentibus, in dicta villa quandam parochialem ecclesiam instituit et fundari fecit, sibique de bonis dicte prime ecclesie dotem congruum assignavit." Inv. N° 422.

De kerk was dus behoorlijk begiftigd met een deel der goederen van de Oostkapellerkerk, en waarschijnlijk aan den heiligen apostel Petrus toegewijd.

Uit het meer vermelde charter van bisschop Jan van Nassau blijkt, dat de kerk van Poppekerke reeds vóór 1271 aan den abt van Middelburg behoorde. Inv. N° 80.

In het jaar 1334 stierf de pastoor van Poppekerke, en de abt, steunende op zijn oud recht, droeg binnen den voorgeschreven tijd heer Johannes Scot aan den officiaal voor ter benoeming. Daar daagde eensklaps een zekere Hugo Kint (een leek) op en beweerde dat aan hem alleen en aan niemand anders het collatierecht toebehoorde, waarom hij dan ook een anderen priester, namelijk Joannes Manyart als cureit van Poppekerke voorstelde. De officiaal van Utrecht trachtte het geschil in der minne te vereffenen; doch Hugo Kint en Joannes Manyart bleven even hardnekkig hun vermeend recht volhouden als de abt en Johannes Scot, en wilden van geen bijleggen weten. Een vormelijk proces was daarvan het gevolg. De benoeming van Manyart, die reeds scheen geschied te zijn, werd terstond door den aartsdiaken herroepen (14 Juni 1335), en de pleidooien vingen aan. Dingsdag na het octaaf van sint Martinus (21 November) deed de officiaal aartsdiaken te Utrecht uitspraak, stelde Hugo Kint en Manyart in het ongelijk en benoemde en bevestigde Johannes Scot als cureit van Poppekerke. Sint Catharina-avond begrootte hij de kosten van het geding, veroordeelde de in het ongelijk gestelden ieder voor een deel, en deed 23 December nog eens eene interlocutoire uitspraak in het gansche geschil. Inv. N° 393-398.

Noch Hugo Kint, noch Joannes Manyart onderwierpen zich aan die uitspraak, en de laatste bleef zich cureit en rector van Poppekerke noemen; beiden kwamen in hooger beroep bij den bisschop van Utrecht. Dit tweede proces

duurde ruim een jaar: dingsdag na sint Agnes 1337 (28 Januari) viel het vonnis, waarbij de eerste uitspraak werd bevestigd; 14 Februari werden nogmaals eene gelijkluidende uitspraak door den officiaal geteekend, en de kosten van het geding opgemaakt. Inv. N° 411–413.

Joannes Manyart onderwierp zich aan de uitspraak, betaalde zijn deel in de proceskosten en deed door den Middelburgschen notaris Johs. Liebaert eene acte opmaken, waarbij hij afstand deed van al zijne rechten op de cure van Poppekerke. Inv. N° 410.

Hugo Kint daarentegen onderwierp zich niet en appelleerde op den Paus. Daar hij echter niet binnen den voorgeschreven tijd zijn beroep op den Paus inzond, had dit appel geen ander gevolg dan dat Paus Benedictus XII eene bul uitgaf, geteekend Avignon 10 Kal. April 1337 (23 Maart), waarin hij, op verzoek van den abt en het klooster van Middelburg, de uitspraak van den officiaal en den bisschoppelijken rechtbank bevestigde. Inv N° 422. Het geschil heeft dus ruim twee jaren geduurd.

Als pastoors kunnen wij opgeven:

Anno 1335: de twee beide heeren hierboven genoemd; later heer Jan Soot bevestigd.

Anno 1362: heer Riguardus stierf, en 5 Februari stelde de abt voor Jacob Boudynsz., „clericus licentiatus in artibus", als cureit van Poppekerke. In de volgende maand werd hij afgekondigd en bevestigd. Inv. N° 838, 841, 842 en 852.

Anno 1376: Johannes filius Petri is cureit van Poppekerke en ruilt met meester Hugo filius Wittonis, die kapellaan is in de abdijkerk te Middelburg. Ook Joannes „dictus Braem, clericus matricularius et custos paroch. ecclesie de Serpoppekercke", ruilde met Jan Pietersz., insgelijks kapellaan der abdijkerk. De abt van Middelburg verleende daartoe de noodige vergunning, 14 Maart. Inv. N° 918 en 919.

Anno 1378 komt dezelfde „magister Hugo Wittonis of Witto in tSerpoppekercke" voor als getuige bij eene uitspraak van graaf Aelbrecht van Beijeren. Inv. N° 933.

Anno 1495, 28 Februari: Jan van Westkapelle, abt van Middelburg, draagt Seb. Claertsz. voor als cureit van Poppekerke. Inv. N° 1934.

IX.

MARIAKERKE.

Mariakerke, ten westen van Grijpskerke gelegen, is thans een armelijk gehucht zonder kerk. Toen er in 1266 geschil was ontstaan over de grensscheiding tusschen de abdijkerk en de westmonsterkerk te Middelburg, welke zoo hoog liep, dat de parochianen van laatst genoemde kerk klaagden, hunne parochiekerk niet zonder levensgevaar te kunnen bezoeken, benoemde Hendrik I, bisschop van Utrecht, den gardiaan der Middelburgsche Minnebroeders, den pastoor van Mariakerke, den proost van Zoetendale enz. om een voordracht van grensscheiding op te maken en in te leveren. De naam van den pastoor wordt niet genoemd. Inv. N° 71–73.

De kerk was, zooals de naam der plaats reeds aangeeft, aan de allerheiligste Maagd en Moeder-Gods Maria toegewijd. Van hare geschiedenis is niets bekend, dan alleen dat er ten jare 1350 twist ontstond over het collatierecht.

Heer Philippus filius Johannis was overleden en de abt droeg als opvolger voor „Wilhelmus filius quondam Johannis dicti Reysers"; Willem, hertog van Beyeren en graaf van Zeeland, beweerde echter dat hem het collatierecht toekwam en droeg voor Symon filius Joannis Nicolai. Beide belanghebbenden brachten hunne zaak in rechten voor den officiaal aartsdiaken van Utrecht, en klaagden dat de tegenpartij „se eidem actori et sue canonice presentationi et nominationi, de facto dumtaxat, et sine causa

rationabili et injuste opposuit et opponit, ipsum impedivit et impedit, fecit et facit, quominus idem actor curam animarum et custodiam reliquiarum dicte ecclesie beate Marie Wallacrie, institutionem et investituram ac in corporalem possessionem inductionem ejusdem a Domino archidiacono seu vobis, Domine, judice predicto adypisci et consequi valeat et habere, quominusque dicta sua canonica presentatio suum debitum sortire potuit et adhuc potest effectum." 14 Mei 1351 deed de officiaal, „visis, auditis et recensitis cum diligentia dicte cause actis, et que ipse partes in scriptis dare vel oretenus proponere, dicere et allegare voluerunt, et communicato jurisperitorum consilio, dictisque partibus ad audiendum nostram sententiam seu sententias in premissis perempte citatis ad hunc diem et horam, et in nostra presentia constitutis per suos, ut premittitur, procuratores, Dei nomine invocato, pro tribunali sedentes, juxta ea que vidimus, audivimus et cognovimus, videmus, audimus et cognoscimus, jus dicendo per hanc nostram diffinitivam sententiam", de uitspraak, dat de abt collator was en bijgevolg Willem Jansz. Reysers als pastoor van Mariakerke moest bevestigd worden. Inv. N°358.

Deze oorkonde, ofschoon vroeger tot het archief der abdij moetende behoord hebben, daar zij dezelfde uiterlijke teekenen draagt, waarmede vele charters zijn gemerkt, was in het bezit van een armen man — ik meen dat hij van den Berg heette — te Middelburg.

Meermalen ter week, wanneer ik mij naar het archief begaf, ging ik zijne woning voorbij; hij kende mij waarschijnlijk daardoor en wist ook waarom ik daar zoo dikwijls kwam. Op een goeden dag stond hij mij aan de deur op te wachten en vertelde dat hij ook nog zoo'n oud perkament bezat, dat niemand lezen kon, en dat ik wel meênemen mocht als ik er zin in had. Met een klein fooitje was het stuk betaald.

De man mocht wel verklaren dat niemand zijner omgeving het lezen kon. Het stuk is zoo onduidelijk en met zooveel allervreemdste verkortingen geschreven, als ik nog maar zeldzaam ontmoet heb. Op de buitenzijde staat geschreven: „Snia de Ecclia bte Mar lata i tietis. 14 May 1351." Ik heb de oorkonde weder ter plaatse gebracht, waar zij te huis behoorde, en haar aan het provinciaal archief van Middelburg geschonken.

Anno 1266 wordt, gelijk wij vermeld hebben, van een pastoor te Mariakerke gesproken, doch zijn naam niet genoemd.

Anno 1316: heer Dedimus filius Poppenhugen bedankt en vertrekt, waarom graaf Willem III voordraagt Alardus filius Alardi, priester in Cloetinge, als cureit van Mariakerke. De bevestiging werd verleend 3 Juli door Floris, proost en aartsdiaken van Utrecht. Inv. N° 184 en 189.

Anno 1348: was pastoor Wilhelmus filius Nicolai Hosemonds; hij stierf dit jaar en werd opgevolgd door Philippus filius Johannis Portis, die in October werd bevestigd. Deze P. J. Porterszoon protesteerde met den abt tegen de benoeming van heer J. Achier als cureit van Nieuw-Vlissingen. Inv. N° 497–500.

Anno 1350: Willem Janszoon Reysers wordt door den abt voorgesteld tot opvolger van heer Philippus, terwijl graaf Willem III voordraagt Symon Joannis Nicolaasz. De uitspraak van den officiaal bevestigde 14 Mei 1351 eerstgenoemde als cureit van Mariakerke. Inv. N° 524–537.

Anno 1357: komt bovengenoemde heer Willem nog voor als cureit van Mariakerke.

Anno 1462: Petrus van Dam, abt van Middelburg, geeft de matricularia van Mariakerke aan Joannes Pistorszoon. Inv. N° 1475.

Anno 1507: heer en meester Joannes Jacobi bedankt, en de cure van Mariakerke wordt door den abt opgedra-

gen aan den reeds meer genoemden „discreto juveni Jacobo filio Petri clerico." Arch. abdij.

Anno 1525: dit jaar werd tot cureit van Mariakerke benoemd en bevestigd Floris Arnoldusz. Inv. N° 2380.

Anno 1530: in dit jaar sterft heer Nicolaus filius Cornelii Libertj, en wordt opgevolgd door Joannes Meyrosse. Inv. N° 2496.

Als kapellaans van Mariakerke hebben wij gevonden:

Anno 1480: Joannes Cornelisz, door den abt Jan van 's Gravezande 8 Juni voorgesteld. Inv. N° 1718–1719.

Anno 1493: dezelfde abt droeg 2 December Gozewijn Pauluszoon voor tot kapellaan te Poortvliet, te Middelburg (Westmunsterkerk), te Mariakerke en te Welsinge. In dezelfde maand werd hij te Mariakerke afgekondigd, doch eerst in November 1494 als kapellaan bevestigd. Inv. N° 1906–1925.

De kosterij behoorde aan den abt en werd in 1508 gegeven aan meergenoemden J. Pietersz. Inv. N° 2137.

X.

WELSINGE.

Van het dorp Welsinge is niets meer over; alleen de plaats, waar het vroeger gelegen heeft, weet men nog aan te wijzen. De kerk van Welsinge wordt genoemd in het bekende charter van Jan van Nassau, verkozen bisschop van Utrecht, en was in 1271, zooals daarin wordt aangegeven, afhankelijk van de Westmonsterkerk te Middelburg. Inv. N° 80.

Anno 1330 komt voor als pastoor Joannes de Welsinge, men kan daaruit echter niet opmaken of Welsinge zijne geboorteplaats of standplaats was.

Anno 1351: heer Joannes filius Gerardi, cureit van Welsinge stierf.

Anno 1352: Wilhelmus filius Wilhelmi Pistoris werd

in zijne plaats benoemd; de kapellaan van Wemeldinge, W. Fabersz. gaf verklaring van de gedane afkondiging op zondag Septuagesima (5 Februari), en de officiaal aartsdiaken zond vrijdag na Invocavit (2 Maart) de bevestiging af. Inv. N°. 589, 591 en 592.

Anno 1374: heer H. E. van Geertruidenberg wordt als cureit te Welsinge afgekondigd. Vice-cureit is Henricus Moenard, die getuigenis aflegt aangaande de afkondiging. Inv. N° 911 en 917.

Anno 1505: wordt voorgesteld, afgekondigd en benoemd Petrus Jacobi van de Capelle. De vice-cureit wordt niet genoemd. De nieuwe cureit bedankte reeds in het volgende jaar. Inv. N° 2106–2111.

Anno 1506, den laatsten Februari, schreef de notaris Petrus Sergent eene acte, waarbij de abt van Middelburg aannam den afstand gedaan door P. J. van de Capelle, en als cureit van Welsinge voordroeg meester Wilhelmus filius Jacobi. Deze werd afgekondigd en woensdag na Quasimodo (22 April) bevestigd Inv. N° 2123–2127.

Anno 1494: Jan van Westkapelle, abt van Middelburg, draagt Gozewijn Pauluszoon voor tot kapellaan van Poortvliet, Mariakerke, Welsinge enz. Inv. N° 1906, 1913 en 1924.

XI.

BRIGDAMME.

De heerlijkheid Brigdamme was altijd het eigendom geweest der heeren van Borselen van Brigdamme of Breedamme; doch toen Boudewijn van Brigdamme zich in 1358 tegen den graaf verzet en geweld gepleegd had aan de poorters van Middelburg, ontnam hertog Albrecht hem al zijne ambachtsheerlijkheden en schonk die ter schadevergoeding aan de stad Middelburg. Jan van Brigdamme, zijn zoon, wist echter de verloren ambachten van

Middelburg terug te krijgen als erfleen, onder voorwaarde dat hij nooit een steenen burcht of stins op zijne erve zou bouwen. Het is thans maar eene kleine buurt.

Eertijds stond daar eene kapel, gesticht onder bisschop Dirk II van Utrecht, en aan de Heilige Brigitta toegewijd. In 1245 gaf bisschop Otto III vergunning eene parochiekerk te bouwen en begiftigde haar met de helft der inkomsten van de oude Alartskintskerke, waaronder zij behoord had. [1]) Zij was zeer groot en werd geroemd om haar schoonen vorm en rijke versiering. Daar is niets meer van over dan een brok muurs.

De deken en het kapittel van sint Pieter te Middelburg bezaten het patroonaatrecht over de kerk van Brigdamme, doch stonden dat af in ruil voor vier kanunniksplaatsen aan graaf Willem III, 10 October 1323. Den volgenden dag teekende ook de graaf de acte van ruil, en de bisschop van Utrecht, J. van Diest, keurde 13 Januari des volgenden jaars die goed. Inv. N° 255–258 en 266.

Zooals wij reeds onder Zoutelanden hebben medegedeeld, stichtte pastoor Cortvriendt 25 Juni 1333 eene kapellerij van O L. Vrouwe te Brigdamme, waar zijne moeder begraven lag Tot collators dezer stichting benoemde hij den abt van Middelburg en den gardiaan der Minnebroeders aldaar. Inv. N° 381. De bevestiging werd verleend door bisschop Jan III, 15 Mei 1336. Inv. N° 403.

Anno 1357: wordt kapellaan te Brigdamme heer Joannes Jacobsz. Inv. N° 789.

Anno 1476: wordt Jacob Cornelisz. als kapellaan door den abt voorgedragen. Inv. N° 1670.

Anno 1498: sterft de kapellaan van het Maria-altaar,

---

1) Boxhorn I, 188; Matthaei Analecta, Tom. III, blz. 512; Oudh. en Gest. blz. 261.

heer Jacob Cornelisz, en wordt als opvolger voorgedragen, afgekondigd en benoemd heer en meester Adrianus Jacobi. Inv. N° 1982 en 1983.

XII.

HOOGELANDEN.

Van de heerlijkheid Hoogelanden is niets meer over dan een paar huizen; doch het oudste kerkelijk charter van het provinciaal archief van Zeeland betreft de stichting der kerk van Hoogelanden. In 1188 vergunde Boudewijn II, bisschop van Utrecht, aan de geloovigen van Hoogelanden eene eigene kerk te bezitten, doch als vierde kapel van de Westmonsterkerk te Middelburg, waarom zij ook door de drie kapellaans van Westmonster moest bediend worden. Inv. N° 3. Dit charter is uitgegeven in Nehalennia.

Willem Hendrikszoon van Zoutelanden en Meynard Boudynsz. van Hoogelanden c. s. geven in April 1325 het patronaatrecht over aan den abt van Middelburg. Inv. N° 279 en 280.

De kerk was toegewijd aan de heilige Catharina.

Anno 1345: Johannes Braem was cureit van Hoogelanden; heer Nicolaus Heynrici Hoelardsz., custos, stierf; werd benoemd, afgekondigd en bevestigd Clays Clayszoon van Hoogelanden. Inv. N° 460–462. Deze sticht eene kapellerij in Grijpskerke. Inv. N° 463.

Anno 1361 is pastoor heer Macharius. Inv. N° 827.

Anno 1437: Wilhelmus filius Symonis de Schellacht bedankt, en Nicolaas, abt van Middelburg, geeft de matricularia van Hoogelanden aan Petrus Joannis filius. Inv. N° 1271.

Anno 1507: heer en meester Joannes Jacobi bedankt als rector, en door den abt wordt benoemd „discretus juvenis Jacobus filius Petri, clericus." Arch. abdij.

XIII.

ALARDSKERKE.

Het tegenwoordige fraaie dorp Serooskerke werd oudtijds ook Alardskerke geheeten en grenst aan Oostkapelle. In het jaar 1200 bezat het reeds eene parochiekerk toegewijd aan den heiligen Joannes den Evangelist, zooals blijkt uit het charter van den Utrechtschen domdeken Theodoricus, waarbij hij in genoemd jaar uitspraak deed in een geschil tusschen de kerken van Oostkapelle en Alartskerke Eene strook gronds, waar nog al veel parochianen moeten gewoond hebben, behoorde onder Oostkapelle maar lag dichter bij Alartskerke, waarom de geloovigen dan ook meestal derwaarts ter kerke gingen en de H. Sacramenten vroegen. Daartegen kwam de pastoor van Oostkapelle in verzet, terwijl die van Alartskerke het verzoek der belanghebbenden, om zich van de oude parochiekerk te mogen afscheiden, ondersteunde. Inv. N° 9.

Op de nonen van Augustus (5 Aug.) 1230 eindelijk maakte Willebrand, bisschop van Utrecht, een einde aan het geschil en wees de strook gronds aan de parochie van Alartskerke toe. Pastoor van laatstgenoemde plaats was toen Hugo filius Badini. Inv. N° 24. Daar werden echter zulke voorwaarden aan verbonden, dat de pastoor van Oostkapelle toch de eigenlijke pastoor van de strook gronds bleef, ofschoon de geloovigen bij hem niet meer ter kerke behoefden te komen. Zoo werd bepaald, dat zij begraven konden worden op het kerkhof van Alartskerke, dat zij te Alartskerke ook mochten trouwen; maar dan was de pastoor van Alartskerke altijd verplicht den pastoor van Oostkapelle te waarschuwen, want deze had het recht zelf de uitvaart of de trouwplechtigheid van zijne vroegere parochianen te Alartskerke te komen verrichten en alsdan het geheele honorarium te ontvangen en te

houden. De geloovigen mochten echter verzoeken, dat de pastoor van Alartskerke de plechtigheden zou verrichten; en wanneer de pastoor van Oostkapelle daartoe vergunning gaf, ontving hij de helft der oblaten. Mochten er twijfel of geschil ontstaan over het tijdig genoeg waarschuwen of over het gedane verzoek, dan zouden de koster en de klokluider der kerk eene beëedigde getuigenis en verklaring afleggen. Dit alles staat omschreven in het charter van den „major decanus et archidiaconus Theodoricus", waarbij hij, 3 dagen voor Idus van Maart (13 Maart) 1233, de uitspraak van bisschop Willebrand nog eens bevestigt. Inv. N° 26.

In Maart van 1248 gebood graaf Willem II, Roomsch Koning, aan de parochianen van Alardskerke, dat zij voortaan als cureit hunner kerk zouden erkennen en aannemen den priester van de abdij, dien de abt van Middelburg als collator hun toezond. Inv. N° 42.

De gemeente nam op het einde der dertiende eeuw door inpoldering zoozeer toe, dat de kerk te klein werd en de afstand te groot; waarom graaf Willem III, donderdag voor Pinksteren 1314 (23 Mei) zijnen zwager Wolfaert II van Borselen gebood eene kerk in de nieuwe polder van Alartskerke te stichten. Inv. N° 170. Aan dit bevel heeft de godvruchtige heer Wolfaert voldaen, en verkreeg in het jaar 1340 van Paus Clemens V voor die kerk in den nieuwen polder hare verheffing tot parochiekerk.

Pastoors heb ik slechts een enkelen kunnen vinden.

Anno 1230: was pastoor heer Hugo filius Badini, onder wiens bestuur bisschop Willebrand de gevraagde scheiding regelde. Inv. N° 9.

Anno 1539: heer en meester Florentius van Schoonhoven bedankt als pastoor van Alartskerke, daar hij tot abt van de Middelburgsche abdij is gekozen; wordt benoemd en bevestigd heer Nicolaes Baillet. Inv. N° 2675.

Anno 1563: frater Cornelius van Scoonhoven wordt pastoor der parochiekerk van sint Jan Evangelist te Serooskerke. Hij was prior in de abdij en werd 23 November door Nicolaas de Castro, eersten bisschop van Middelburg, ter benoeming aan den Utrechtschen aartsdiaken voorgedragen. Inv. N° 3122.

In het jaar 1533 was er te Alardskerke ook een kapellaan, met name B. Ghouaert, zooals blijkt uit den volgenden kwijtbrief: „Ick B. Ghouaert capellaen tot tzeroertskk. kenne mits deesen ontfanghen te hebben van Ariaen Symonsz. jnghezeten der steede van der Veere de soeme van drye schell. drye gr. vlms. ende dat ter cause van een jaer misse verscheenen bamis xv^{c} ende xxxij van weeghen Wouter van Domburch saliger memorie, ende ick B Ghouaert quyte mits desen den voernomde Ariaen van deese ende alle vcerleeden jaren dat ick drye misse hebbe gedaen. Ooirconde zoe heb ick myn naem hyer onder ghescreuen. Den xx^{n} in februari anno xv^{c} ende xxxiij nae scriven des hofs. B. Ghouaerts Jansz. Arch. Veere.

In het jaar 1571 heerschte ook te Serooskerke verschrikkelijk de pest, waarvan getuigt de „Ordonnantie gemaeckt opde peste ofte gaue Godts. Ghepubliceert binnen der kercke van Serooskercke naer de Hoogmisse vpden xvj^{n} Septembris xv^{c}lxxj. Bij mij Nachtegale." Deze publicatie wordt nog bewaard in het stedelijk archief van Veere.

XIV.

SINT JANSKERKE.

Van het dorp bestaat niets meer en van de geschiedenis der kerk is weinig bewaard gebleven. Zij was toegewijd aan den heiligen Joannes Evangelist, en het eenige charter in het provinciaal archief, hetwelk op haar betrekking heeft, is dat van Wilhelmus, als plaatsbekleeder

van den Utrechtschen bisschop, waarbij hij uitspraak doet over het patronaatrecht, geteekend paasch-avond 1259 (12 April). Inv. N° 66.

Anno 1332: heer Joannes de Calo, rector, stierf, en heer Hugo Rapen wordt in November als cureit van sint Janskerke bevestigd. Inv. N° 374.

Anno 1356: dit jaar stierf Petrus filius Boudini, Kanunnik van sint Pieter te Middelburg, pastoor der parochiekerk van sint Jan; hij werd opgevolgd door meester Baldinus filius Wilhelmi de Coudekercke. Inv. N° 767. De heer Visvliet noemt hem Gillis Bachterkiste.

Anno 1503: Petrus filius Petri de Westcappelle stierf dit jaar als pastoor van sint Janskerke; in zijne plaats werd benoemd Wilhelmus filius Wilhelmi, die bij notariëele acte heer Gosswinus filius Pauli de Westcapelle benoemde, om voor hem bezit te nemen van de parochiekerk. Vice-cureit van sint Janskerke was Rumoldus filius Antonij. Inv. N° 2067–2071.

Anno 1529: heer Otto van Polanen, zoon van heer Adriaen Symonsz. was pastoor. Oudh. en Gest. blz. 257.

De laatste oorkonde betreffende Sint Janskerke is eene notarieële acte van C. Hosius van Wemeldinge, waarbij eenige parochianen verklaring afleggen over de rekening van kerkmeesters aldaar. Inv. N° 2802.

XV.

KOUDEKERKE.

Een der fraaiste dorpen van Walcheren. Volgens v. d. Houve (Handvestenkron. II, 28) zou het zijn naam ontleend hebben aan de Cauchi, wier volksplanting en woonplaats het zou geweest zijn. In de onmiddelijke nabijheid van Vlissingen gelegen, sloot het zich 13 April 1572 bij de overgegane stad aan; het voorvaderlijk geloof werd er uitgeroeid, en geen spoor is er meer van over.

Volgens het meergenoemde charter van Jan van Nassau was de kerk afhankelijk van de Westmonster te Middelburg. De graaf van Zeeland was collator.

In het jaar 1325, Zirixe Sondag na St. Nicolaes (8 December), stichtte graaf Willem III uit de overrijke kosterijgoederen van Koudekerke eene kapellerij in de abdijkerk ter eere van Koning Willem II. Inv. N° 289.

In Februari 1442 deed het Hof van Holland en Zeeland uitspraak in een geschil over de cure der kerk van Koudekerke. Inv. N° 1327.

Anno 1327: Lambertus is pastoor van Koudekerke, zooals blijkt uit het testament van Pieter Vroedosz. te Dordrecht. Inv. N° 321.

Anno 1330: Joannes filius Eymouds sterft; wordt als cureit van Koudekerke afgekondigd en bevestigd heer Pieter van Vlissingen, kanunnik van Sint Pieter te Middelburg. Inv. N° 349 en 350.

Anno 1336: heer Florentius was pastoor te Koudekerke en deken van Walcheren. Volgens Inv. N° 188 zou hij 20 jaren vroeger hier pastoor zijn geweest.

Anno 1350: graaf Willem V draagt Gerard de Hogestraet Pz. aan den aartsdiaken te Utrecht voor als cureit te Koudekerke in Walcheren. Inv. N° 529.

Anno 1357: Joannes filius Baldewini Knijft, „curatus medie partis ecclesie de Coudekercke." Arch. abdij.

XVI.

SINT AAGTEKERKE.

Slechts drie oorkonden hebben ons iets van sint Aagtekerke bewaard.

Anno 1352: Willem Heype Boudijnsz., investitus der kerk van Clewaerkerke, staat bij notariëele acte de custodie van Aagtekerke af aan Wolfard Hendrikszoon Inv. N° 590.

Anno 1459: pastoor te Aagtekerke was H. Lameynsz., zooals blijkt uit den kwijtbrief, door Dirk Pollart, subcollector, aan hem afgegeven voor zijn aandeel in de pauselijke tienden. Inv. N° 1455.

Anno 1541: sterft frater Wilhelmus Eudomia, cureit, en wordt opgevolgd door fr. Johannes Johannis. Inv. N° 2748.

De begeving der kerk behoorde aan den abt.

XVII.

KLEVERSKERKE.

De kerk van dit dorp, weleer aan den heiligen Cleophas toegewijd, stond onder het patronaat van den graaf van Zeeland, die ook het collatie-recht bezat.

Anno 1351: investitus der kerk van Cléwaerkerke was Willem Heype Boudijnsz. Inv. N° 590.

Anno 1352: graaf Willem V draagt Joannes Willemsz. aan den aartsdiaken voor als cureit te Cleeuwaertskerke. Inv. N° 615.

XVIII.

GAPINGEN.

Een klein dorp dicht bij Veere met eene zeer groote kerk, eene der weinigen uit de katholieke middeleeuwen, die niet geheel verwoest zijn. Zij is dan ook veel te groot voor de dorpers; waarom men haar door een muur in tweeën heeft gedeeld, waarvan de eene helft als kerk dienst doet, en de andere helft voor openbare school gebruikt wordt. Boven de zijdeur ziet men nog een groot houten kruis in de muur gemetseld, dat waarschijnlijk tot bevestiging heeft gediend van het kerkhofkruis.

Anno 1266: wordt door Hendrik I, bisschop van Utrecht, benoemd ook een zekeren heer Joannes Gapingakerka, om met anderen uitspraak te doen in een geschil. Inv. N° 72.

Anno 1540: was te Gapingen pastoor Heer Leenarts, zooals blijkt uit eene depositie, gedaan voor de vierschaar van Veere 16 Juni 1548. Arch. Vere; Certificatieboek, B, lvj.

In de parochiekerk te Gapingen was eene kapellerij gesticht ter eere van O. L. Vrouwe, „que secundum ordinationem fundatorum eiusdem per duas personas ydoneas solebant deseruiri." Daar de inkomsten in de laatste jaren zeer verminderd waren, bepaalde de Utrechtsche bisschop Floris, met toestemming van den abt, dat voortaan slechts één kapellaan haar zou waarnemen. Het besluit is geteekend 25 September 1383. Inv. N° 948.

Anno 1442: de abt van Middelburg geeft de kapellerij te Gapingen aan Matthijs van Brakel. Inv. N° 1328.

Anno 1502: wordt als kapellaan door den abt voorgedragen Nicolaes van Bourgondie. Inv. N° 2046.

Anno 1519: in het „Register vanden criminelen zaken fol. xij verso", berustende in het stedelijk archief van Veere, lees ik in een „Examen ende verly van Pier Piersz. de dorsschere van Brouwershauen", gehouden „opten ij^en^ dach van maerte xv^c^xix na Vtrecht", dat hij bekent in de zestiende plaats: „noch alhier gestolen eenen ketel ende vercocht djoncwyff vanden capellaen vander Gapingen voor v gr." De naam van den kapellaan wordt niet vermeld. In het jaar 1529 was Richardus Anselmi kapellaan. Oudh. en Gest. blz. 255.

In de troebele jaren, die de reformatie voorafgingen, schijnt de kerk van Gapingen in haren geldelijken toestand achteruit gegaan te zijn; ten minste in het jaar 1569 moesten de kerkmeesters geld opnemen, namelijk: „de somme van xvj ℔ gr. vlams op rente te lossen tegens den pen. xvj^n^ omme jnde nootelike affairen vander zeluer kercke geemployeert te worden." Tot waarborg hadden zij verpand zes gemeten honderd roeden lands. Toen in

1576 de geestelijke goederen werden verkocht, meende „Willem Cornelisz. als voocht van een simpel ende jnnocent weeskint oudt nochtans omtrent XL jaren", aan wien dat geld toebehoorde, verstandig te handelen met dat stuk land te koopen en de geleende som met de achterstallige renten, te samen uitmakende xxiij ₶ gr., van den kooprijs af te houden. Daartegen verzetten zich de commissarissen met den verkoop belast, en eischten volle betaling. Willem Cornelisz. diende toen in een „Request an myne Heeren die gedeputeerde raden slants van Zeelant", waarin hij de belangen van het veertigjarig weeskind bepleitte en eindigde met de woorden: „soe versouct ende bidt de supplt zeer oetmoedelik dat myne Edele Heeren belieue by appostille opde marge dezer te stellen, de voorn. commissarissen te ordonneren dat zy de voorsz. hootsomme [1]) ende verloop ontfangen jn betalinge van tvoorsz. gecochte landt, als wesende meer dan redelik jn respecte dat tvoorsz. lant gestelt ende verbonden staet als een speciale hypotecquie tot versekerheyt vande voorsz. rente ende verloop van dien." Of 's mans billijk verzoek is ingewilligd, weet ik niet, daar het archief van Veere slechts het concept en niet het request zelf bewaart.

XIX.

SCHELLACH.

In het jaar 1758 zijn bij het omspitten van een stuk land de fundamenten der oude roomsche kerk van Schellach voor den dag gekomen, die eene oppervlakte besloegen van 16 roeden. Bij die gelegenheid werd ook de reeds ten deele vergane klok opgegraven. Het patronaatrecht over de kerk berustte bij den deken en het kapittel van sint Pieter te Utrecht, doch werd door hen 22 Maart

1) hoofdsomme.

1323 aan den graaf van Zeeland overgedragen. v. Mieris, charterb. II, 306. Ook de kosterij en de school stonden ter begeving van den graaf.

Anno 1316: heer Wilhelmus was cureit van Schellach. Arch. abdij. Van geen anderen pastoor is mij de naam bekend. In het jaar 1559 gaven burgemeester en schepenen „der stede van der Vere aan den pastoer van Schellach volcommen vrye macht, omme allessins binnen den bedrijue vanden voorsz. ambochtsherlicheyt te jagen alderhande wilt, als hasen, pertrisen ende diergelycke, tzy met honden, met vogelen, oft oic jn wat manieren dattet zy"; doch de naam van den pastoor is niet ingevuld. Archief Veere.

Anno 1436, 19 Mei, schenkt hertog Philips van Bourgondie de kosterij van Schellach aan Jan de Lannoy, genoemd Frussaert. Inv. N° 1261.

XX.

RITTHEM.

De kerk van Ritthem stond onder het patronaat van den abt van Middelburg, zooals blijkt uit het bekende charter van bisschop Jan van Nassau, ten jare 1271. Inv. N° 80.

Van Heusden verhaalt dat er eene kapellerij met kapellaan gesticht was ter eere van O. L. Vrouwe; ik heb daar niets van gevonden, maar wel eene kapellerij met kapellaan van sint Nicolaas.

Anno 1488 schreef J. Nillis, vicaris der sint Janskerk te Utrecht, aan den Middelburgschen abt J. van Westkapelle, over de voordracht van een kapellaan der vicarij te Ritthem. Inv. N° 1825.

Anno 1533: was kapellaan heer Joannes Petri. Hij verkreeg van bisschop Willem, dat de 4 gemeten lands van de kapellerij van sint Nicolaas in Oostsouburg wer-

den toegewezen aan de kapellerij van sint Nicolaas te Ritthem. Dit geschiedde omdat alle bezittingen, van die kapellerij te Souburg, behalve deze vier gemeten, verdronken waren. Inv. N° 2533.

XXI.

ZANDIJK.

Zandijk is thans niets meer dan een klein en armelijk gehucht, en nochtans is het de moeder van Veere en heeft haar ten koste harer eigene grootheid gebaard.

Volgens sommige schrijvers kwam het reeds ten jare 954 als eene bebouwde plaats voor [1]; maar zeker is het dat in 1247 zekere Simon van Zandijk overleed, die tienden van de kerk van Middelburg als leen bezat. Daar hij geen wettige erfgenamen naliet, vervielen de tienden weder aan de kerk, zooals blijkt uit het charter van graaf Willem II, 21 December 1247, waarbij hij den baljuw van Walcheren beveelt de tienden van Simon van Zandijk te bewaren, en het bevel van graaf Floris, gegeven daags na sint Jacob apostel 1248, om aan de abdij de genoemde tienden te laten. Inv. N° 38 en 46.

Als de stamvader der heeren van Veere, Wolfaert van Borsselen, op sint Maarten 1282 zijne bezittingen aan gravin Beatrix opdroeg, om ze als een onversterflijk leen terug te bekomen, sprak hij in zijne acte ook van „tachtig gemeten landts, leggende jn dien polre van Sandic daer de bruderen van dien dutschenhus jn woonen."

Al spoedig moet de kerk van Zandijk tot parochiekerk zijn verheven, want de eerste bewoners van Veere, zoowel als van Onze-Lieve-Vrouwepolder en andere dorpen van den omtrek, moesten daar de heilige Misse komen hooren en de heilige Sacramenten ontvangen, zooals blijkt

1) Oudheden en Gestichten van Zeeland. I, 205—215.

uit de pauselijke bul, waarbij de kerk van den Polder tot parochiekerk werd verheven. Zij was en bleef dan ook de moederkerk van die latere gemeenten en ontving van dezen een jaarlijksch filiatie-geld. Het recht van collatie behoorde aan den deken van het sint Pieterskapittel te Middelburg, doch werd door hem in 1323 aan den graaf van Zeeland overgedragen. van Mieris II, 306.

Op den Pinksterdag van 1365 trok de eerste plechtige processie uit de Zandijksche kerk, [1]) en weldra werd zij de luisterrijkste en grootste van geheel Walcheren, waartoe de deelneming van het rijke en schitterende hof der heeren van Borsselen, wier kasteel Zandenburg te Zandijk lag, niet weinig zal hebben toegebracht.

De parochiekerk werd door de heeren van Borsselen steeds rijk begiftigd en ontving menig legaat van de Zandenburgsche kanunniken, wier testamenten nog voor groot gedeelte op het stedelijk archief van Veere bewaard worden. Het jongste is van heer Jan Adriaensz., 9 October 1541. In het jaar 1469 schonk de godvruchtige heer Hendrik IV van Borsselen „omme die goede gonste die wy hebben tot der kercken van Zantdyck om die te baten, moghen repareren ende houden in die eere Goods, ende mede dat zy voir ons ende onser ouders zielen te baten bidden moghen tot ewyghen daghen tot salicheyt onser en onser ouders zielen", het waschlicht met al zijn toebehooren voor uitvaarten enz. „met den profyten die daer of comen moghen" aan de kerk, zoodat niemand in de heerlijkheid van Veere waschlicht mocht verkoopen, dan alleen het kerkbestuur of die het daartoe aangewezen had. Arch. Veere.

Als vaste goederen bezat de kerk minstens 155 gemeten 16 roeden lands, zooals aangegeven staat in het „Ver-

1) J. Ermerins, Zeeuwsche Oudheden.

gaerbouck van alle de gheestelicke geannoteerde ende geconfisqueerde landen" enz. Arch. abdij. Deze landerijen zijn te Veere verkocht 25 September 1576. Register van bezegelde brieven; lett. B, fol. 183. Arch. Veere.

Ook het zilver, dat na de verwoesting der kerk nog gevonden werd, mocht aanzienlijk genoemd worden. In de rekening en verantwoording toch van Walraven van den Braamsloot, den ontvanger der geannoteerde goederen in de jaren 1572 tot 1574, komt de volgende post voor:

„Item ontfangen vuyt handen van Jacob Adriaenssz. j^c^xxxj oncen siluers, gecoemen vuyt de voirsz kercke van Sandyck, ende tselfde vercocht voor vyff schellingen ende vier grooten donce: fct ouer de voirsz. j^c^xxxj oncen xxxiij L viij sc. viij gr." Arch. Veere.

In het jaar 1504 bestelden de Zandijksche kerkmeesters aan den Mechelschen klokkengieter mr. Peeter Waghenes „dat hy hem ghieten sal drie clocken van goeden accoorde", ter zwaarte van 1400, 1000 en 800 pond. De verbandbrief berust nog in het stedelijk archief van Veere.

De pastoor van Zandijk bezat ruim 20 gemeten lands in den Polder en in Kleverskerke (vergaerbouck enz.), behalve nog een ruime erve en boomgaard achter de kerk gelegen. „Registre vande vercoopinge vande geestelicke vervallen cloosters, huysen, eruen ende boomgaerden" enz. Arch. abdij.

Slechts van weinige pastoors hebben wij de namen kunnen opsporen.

Anno 1323: Zoodra het collatierecht aan den graaf van Zeeland was opgedragen, droeg Willem III heer Joannes de Briele aan den aartsdiaken voor als cureit van Zandijk. Inv. N° 259.

Anno 1403: heer Willem „cureyt van Zandyck", aan wien door de stad Veere werd „ghegheuen by beueelnisse van minen joncheeren ende by consent van scepenen vj Lib. vij sc. ende vj gr." Arch. Veere.

Anno 1472: heer Willem Gillsz. Arch. Veere.

Anno 1504: Geert Willem Lenaertsz. priester, die als getuige genoemd wordt in den verbandbrief van het kerkbestuur met den klokkengieter Peeter Waghenes. Arch. Veere.

Anno 1515: heer Jan Aedriaensz. van der Capelle, die tevens kanunnik was van Zandenburg. Hij leefde nog in 1541. Arch. Veere.

Anno 1526: heer en meester Aert Adriaensz.

Anno 1546: heer Thomas Fredericxz.

Anno 1563: heer Sebastiaen Rutgersz., die waarschijnlijk de laatste is geweest.

Als kerkmeesters worden genoemd in 1469 Simon Jacobsz. en Adriaen Jansz.; in 1504 Cornelis Willemssone en Merten Bertelmeeuwssone; terwijl in 1520 Jacob Wolfaertsz. „ouerkerckmeestre" was, en het bestuur deelde met Gilleyn Willemsz., Willem Jacobsz., Gillis Wolfaertsz. en Henric Bouwensz. Arch. Veere.

Toen op donderdag, 22 Augustus 1566, de beeldenstorm over Middelburg woedde, was men ook te Zandijk vol vreeze en „salveerden tgoet van de kerke" zooveel men in der haast vermocht. 't Was trouwens meer dan tijd daaraan te denken, want reeds een zekere „Job ende een Cornelis de Ram tsamen met henl. tween het groote crucifix, dwelck bouen doxale hinck, vuter ysére oogen gheheuen ende van bouen nedergeworpen hebben, sulcx dat vut het cruce splinters waren gebroken, mair tbeelde en was nyet in sticken, dan was geborsten. Eene van Amsterdam (die binnen drie dagen dair nair wech ginck) heeft den eenen arm van tvoirn. beelde metten voet afgestooten ende gebroken dairop driemael trappende." Certificatieboek, lett. A. Arch. Veere.

In het voorjaar van 1572 ging Veere tot den Prins van Oranje over, en belegerde met Vlissingen gedurende twee jaren het tusschen beiden liggende Middelburg. In dien

tusschentijd is de kerk van Zandijk geplunderd, verwoest en verbrand, om nooit weder uit hare assche te verrijzen. Bijna twaalf jaren bleef zij als bouwval liggen, tot eindelijk in 1584 de overgebleven brokken muurs werden opgeruimd, om — gelijk het heette — ten algemeenen nutte te worden gebruikt, en wel voor het opwerpen van het groote bolwerk Orange achter het arsenaal. Rek. en Verantw. van P. Reygersbergh, 1585. Arch. Veere.

Het erf en „den curenbomgaert gelegen achter den kerkenthoren aldaer, staende op sheeren vrone ende oversulcx vrij van schot ende waterpenn., groot omtrent j gem., gelyct den pastoor tselve gebruyct heeft gehadt", werden in het openbaar te Veere verkocht 21 Maart 1576. Registre van de vercoopinge enz. Arch. abdij.

Even voorbij de parochiekerk, den hoek om aan de rechterzijde, stond eene kleine kapel, aan de Allerheiligste Drievuldigheid toegewijd, door „Scipper Gheyle" in 1504 gesticht en na haren dood rijk begiftigd. Deze „Scipper" schijnt eene vrouw te zijn geweest, want de fundatiebrief zegt: „by der voersz. Gheyle gefondeert", en Ermerins noemt haar Claesdochter. 3 Maart 1520 gaven de testamentaire executeurs, in tegenwoordigheid van burgemeester en schepenen der stad Veere, aan de Zandijksche kerkmeesters over:

„De somme van zes en dartich pont gr. vls. eens in gelde als nu coers ende loop heeft;

een zilveren vergulden kelck wegende viij onchen xvj ingelschen;

twee tinnen pullekens;

een paesbort;

een dobbel ornament;

twee dwalen;

een Missaelbouck ende

een zilueren monstrancie, wegende xij oncen xv ingelsch.

Item een stick lants groot vijf gm. luttel meer oft min liggende inde voersz. prochie van Zandyck. Welcke voersz. penn. misgereyde ende stick lants de voersz. gebroeders tsamen opgedragen hebben; ende dat metten laste ende opte conditien te weten, dat de kerckmeesters van Zandyck altyt ten tyde zynde tot eewige dagen sullen doen celebreren twee eewege missen alle weken binnen der capelle van dHeilige driuoldicheyt staende opten Zandyckschen wech, by der voersz. Gheyle gefondeert, zonder emmermeer achterlaten oft versummen, mitsgaders deselue capelle onderhoudenen in zake, dake, misgereyde ende al des ten altare behoeuen sal, nyet vutgesteken van ornamenten, wyn, broet, wasch, kelck" etc. Arch. Veere.

Nadat deze kapel het lot der parochiekerk had gedeeld, werd haar puin tegelijk met het erf des pastoors in het openbaar te Veere verkocht voor de som van drie pond tien schellingen. Het „erfken rontom gelegen binnen zyne deluen, comende vut op sheeren straet", was met de kapel groot omstreeks vier roeden. Registre vande vercoopinge, Arch. abdij.

Dat er te Zandijk een huis stond van de Duitsche Heeren is ons uit den reeds aangehaalden giftbrief van 1282 bekend. Zeer waarschijnlijk heeft heer Wolfaert van Borsselen de Teutonische ridders hier heen geroepen en hun eene betamelijk huis geschonken, terwijl ook zijne nazaten niet in gebreke zullen zijn gebleven dat huis rijkelijk te begiftigen. Immers het bezat in 1572 ruim 30 gemeten lands alleen in de oostwatering van Walcheren. Vergaerbouck etc. Arch. abdij.

Uit ditzelfde „Vergaerbouck" blijkt dat er in de parochiekerk een O. L Vrouwe-altaar was gesticht met 19 gemeten 178 roeden lands Ook waren er vier gilden, als 't H. Sacramentsgilde, het sint Pietersgilde, 't sinte Anna'sgilde en het sint Maartensgilde, welke vier gilden ins-

gelijks eenige stukken lands bezaten en een ruim inkomen hadden.

Maar het tegenwoordige schamele gehucht kan geen enkel overblijfsel van die vroegere grootheid of godsvrucht meer aantoonen: dáar is geen kasteel, geen kerk, geen kapel, geen godshuis meer; daar weet men van geen prachtige ommegangen, van geen plechtige hoogtijden of vrolijke gildefeesten meer; daar is zelfs niet eén enkele bewoner gebleven, die het oude geloof zijner voorouders nog belijdt. De huisjes zijn laag en zien er armelijk uit; de smidse in 't midden zet geen leven bij, want haar vuur is meestal gedoofd, en haar aanbeeld verteert zichzelve van spijt, omdat het geen slagen genoeg krijgt. Alleen het oude kerkhof herinnert nog aan vroegere dagen, maar het ziet er treurig en akelig uit, zooals geen ander kerkhof doet. „Want", zegt Reygersbergh, „nadat de kerk van het gemelde dorp vervallen was, is de luister en de welstand van het dorp ook te niet gegaan." [1])

(Wordt vervolgd.) V. D. HORST.

---

1) Dl. I, blz. 39. Oudh. en Gest. van Zeeland Dl. I, blz. 215.

WIE IS DE EIGENLIJKE AUTEUR VAN HET „KORT MEMORIAEL... VAN DEN STAET EN VOORTGAENG DER JANSENISTEN IN HOLLAND"?

In bovenstaand opschrift heb ik maar, duidelijkheidshalve, den nederlandschen titel overgenomen van 't werkje, waarvan ik den schrijver of de schrijvers op de volgende bladzijden nader bespreken wil, al is met die titelopgave niet beslist en ook door mij niet uitgesproken, dat ik het hollandsche *Kort Memoriael* ouder acht dan het latijnsche *Memoriale breve* of de fransche *Mémoire touchant les progrès du Jansénisme en Hollande.* (Cologne, Héritiers de Pierre Marteau, 1698, 12°). Wel ben ik van dat gevoelen, gelijk beneden zal blijken, doch ik wilde hier slechts vragen wie de eerste en oorspronkelijke opsteller is van 't nederlandsche *Memoriaal* of 't latijnsche *Memoriale* of den franschen *Mémoire.*

Dit is een gewichtige vraag, inzonderheid wanneer men in aanmerking neemt, dat, vooral sinds het verschijnen van dat hollandsche of latijnsche of fransche werkje, de aandacht der waakzame Roomsche herders meer bijzonder getrokken werd op den toestand der Hollandsche missie, destijds door Petrus Codde bestuurd, en, zachtkens maar zeker, door hem en de zijnen in jansenistischen zin en antipauselijke richting bewerkt.

Wie dan is de oorspronkelijke auteur van het werk, waartegen de, bij de gezusters van Savoyen te Utrecht schuilende Aegidius de Witte reeds in 1698 zijne *Refutatio prodroma* [1]), en Codde zelf zijne *Responsiones*, en

1) *Libelli famosi cui titulus: Breve Memoriale extractum ex proliziore de statu ac progressu Jansenismi in Hollandia; adornata a Vinçentio Palaçophilo* (De Witte's pseudoniem) 1698, 4°, 36 bladzijden. Daartegen de *notae breves in Refutationem prodromam.*

Paschasius Quesnel, verborgen onder den pseudoniem van *Mr. Du Bois prestre*, een huichelend boek heeft geschreven, getiteld: *La foy et l'innocence du clergé de Hollande, defendues contre un libelle diffamatoire, intitulé: Mémoire touchant le progrès* [1]) etc.?

Gewoonlijk wordt het zoogenaamd „eerroovend libel" toegeschreven aan den Jezuiet Louis Doucin, die met zijne Normandische ordebroeders Michel le Tellier, Jacques Philippe Lallemant en Gabriel Daniel, het kloeke viermanschap uitmaakte, dat de fransche Jansenisten *La cabale des Normands* pleegden te noemen. Pater Doucin, die in zake der bulle *Unigenitus* later naar Rome reisde, en ook al, ofschoon ten onrechte, gedoodverfd is als de schrijver van 't ondeugende *Problème ecclésiastique, proposé à M. Boileau de l'Archevêché* [2]) — Doucin had zich ten jare 1697 naar den Haag begeven in 't gevolg van M. de Verjus, graaf van Crecy, die met de Harlay en de Callières ter vredesluiting door koning Lodewijk XIV naar Rijswijk was afgevaardigd. Daar zou de fransche Jezuiet zijn onthullingen over den voortgang van 't Jansenisme in Noordnederland hebben opgedaan en neergeschreven. Die eens veel pret wil hebben, die zich eens hartelijk en toch onschuldig vermaken wil, leze de vuur- en vlam-

---

1) A Delft, chez Henry van Rhyn, libraire. 1700, avec approbation. Die goedkeuringen teekenen: „à Liége ce 18 de Novembre 1699, Jean le Beau, curé-doyen de S. Adalbert, exam. synodal"; „à Xhavie (près de Liége) ce 17 Nov. 1699, Fr. Henri de S. Ignace, vice-provincial des Carmes dans la province du Pays-bas wallon, et ancien professeur de Théologie"; „à Liége le 16 Nov. 1699, Fr. Philippe Verdin, provincial des Minimes de S. François de Paule dans les Pays-bas et dans la basse Allemagne, et professeur de Théologie"; „à Mons le 13 de Nov. 1699, F. Norbert Delbecque, docteur et professeur en théologie et de l'Ecriture sainte, premier régent de l'Etude général de l'ordre des FF. Prêcheurs."

2) Schrijver was, gelijk thans zeker schijnt, de woelzieke Dom Thierry de Viaixnes, die den kardinaal-aartsbisschop van Parijs, Mgr. de Noailles, in 't nauw wilde brengen.

ademende aandoenlijkheden door den dichterlijken historiograaf van 't Jansenisme, Dr. R. Bennink Janssonius, verzameld onder het poëtische titelopschrift: *Een oorlogspijl op een vredescongres.* [1]) Behalve meer hatelijkheden en vermakelijkheden, kan men daar zien hoe eigenlijk die pijl van den Rijswijckschen huize Nieuwburg werd afgeschoten op de argelooze „vrienden der waarheid"; hoe „het vreedzame dorp werd uitgekozen om een strijdvuur te ontsteken, dat nog niet is uitgebluscht"; hoe „terwijl er vele deelen geschreven werden eer den volken de vrede gegeven werd, de Jezuit Louis Doucin slechts weinige bladzijden noodig had om de roomsche kerk van Nederland in vlammen te zetten, die vele gedenkteekenen van den oudkatholieken geest verteerden en waaruit weinige overblijfselen met moeite door een klein gedeelte werden gered en bewaard." Dat „klein gedeelte" is het zeer nederig kerkje van het Utrechtsche driehoekje, en die „weinige overblijfsels" doelen op de weerspannigheden van 't schamele kuddeke! Is 't niet aandoenlijk?

A. de Backer in zijne *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus* (folio-ed. I, col. 1639) is minder dichterlijk en gezwollen, maar brengt ons heel wat verder op het spoor. Doucin's vermeende *mémoire* besprekend, schrijft hij: „Ce livre, que l'abbé Racine [2]) qualifie de libelle, fut composé en 1697, lorsque le P. Doucin vint à la Haye avec M. Verjus, comte de Crecy, envoyé par la France pour se joindre aux plénipotentiaires, qui traitaient la paix à Riswyck. Ce mémorial traduit en plusieurs langues fut répandu avec profusion, et servit, suivant le même abbé Racine, de fondement à l'affaire suscitée à M. Codde, Archevêque de Sébaste et Vicaire

---

1) *Geschiedenis der oud-roomschkatholieke kerk in Nederland*, blz. 151. Verg. Mozzi's *Histoire des révolutions de l'Eglise d'Utrecht* II, 221-229.

2) *Histoire ecclésiastique.*

apostolique en Hollande, à la suite de laquelle ce Prélat fut suspendu de ses fonctions par Clément XI." Aan het slot echter dezer bibliografische noot verwijst ons De Backer naar het artikel Fr. Verbiest (folio-ed. III, col. 1340). Daar wordt dan ook gewijzigd en verbeterd, wat hij hierboven, op het gezag van anderen, minder juist en minder volledig had medegedeeld. Onder Verbiest (François) leest men t. a. p. „Kort Memoriael.... van den Staet en voortgaeng der Jansenisten in Holland. Breve memoriale extractum ex prolixiore de statu ac progressu Jansenismi in Hollandia, 4° pp. 35. Approb. *Ego infrascriptus attestor, quod ea, quae in hoc brevi Memoriali ex flandrico idiomate translata sunt in latinum, fideliter translata sunt. Actum Hagae 7 Nov.* 1697. *Christianus Blees, sacellan. Regius S.T.L. Proton. Aplicus* M[anu] P[ropria]." De hier vermelde Christiaan Blees was tot 1699 onderkapelaan der Spaansche legatiekapel in 't hooge Westeinde te 's Gravenhage en werd in dat jaar, op aandrijven van den spaanschen gezant Francisco Bernardo de Quiros, door den carmeliet Fr. Daniël a S. Petro, *alias* Bosch, in diezelfde betrekking vervangen. [1]) Uit bovenstaande verklaring blijkt dat het latijnsche *Breve Memoriale* — en wel getrouwelijk — vertolkt is uit het — reeds gedrukte of nog handschriftelijke? — nederlandsche *Memoriael*. Geen enkel woord over pater Doucin noch over zijn fransche *Mémoire*, die, het jaar 1698 als drukjaar voerend, wel niet verschenen zal zijn vóór het latijnsche *Breve memoriale*, dat reeds den 7[den] Nov. 1697 door Christiaan Blees getrouw bevonden was aan de vlaamsche lezing. Het verzwijgen van Doucin's naam zou echter zeer goede reden kunnen hebben en zeer licht te verklaren zijn. Doch wat De Backer

1) Zie P. G. Bongaerts S. J. *De St. Teresia-kerk, weleer de koninklijke kapel van Spanje*. blz. 52.

t. a. p. onmiddellijk laat volgen, is beslissend ter beantwoording der vraag: wie is de eigenlijke en oorspronkelijke auteur van 't Memoriaal? In het archief der *Gesù* te Rome vond de beroemde bibliograaf, in een handschrift van 't jaar 1714, de aanteekening die ik hier laat volgen naar een letterlijke vertaling uit het Latijn: [1]) „In dezen arbeid heeft te Delft het meest gearbeid P. Franciscus Verbiest, geholpen door P. Norbertus Aerts uit de zending van Schipluyden, uit wier arbeid door den heer Van Wijck is samengesteld het Breve Memoriale, naar het langere, door onze reeds genoemde paters en door anderen vervaardigd.'' Terecht voegt de Backer hier aan toe: „C'est donc à tort que le Mémorial a été attribué au père Doucin" ofschoon het toch waar kan zijn — ik houd het zelfs voor waarschijnlijk — dat de fransche redactie gevloeid is uit de welversneden pen des biechtvaders van den graaf de Crecy. Doucin moet aldus gewerkt hebben op den voorarbeid van Verbiest, Aerts en Van Wijck, den bekenden pastoor van de Ketel. In 't voorbijgaan voeg ik hier nog bij: Daar het *korte* Memoriaal zijn doel bereikte, is het *langere* nooit verschenen. De Jansenist N. Broedersen (*Tractatus hist.* V, p. 297) weet ons te vertellen dat het *Memoriale* „wemelt van logen en laster, en door de benijders van Codde ter hand werd gesteld aan de gezanten der katholieke vorsten, die destijds in den Haag vergaderd waren om vrede te stichten." Doch t. a. p. meldt hij tevens, als om ons gerust te stellen, dat de fransche gezant de Harlay, in overeenstemming met zijn ambtgenooten de Crecy en de Callières,

1) Door de Backer medegedeeld vlak achter den titel van het kort Memoriaal en de goedkeuring daarvan, namelijk: „quo in labore plurimum Delphis laboravit P. Franciscus Verbiest, adjutus a P. Norberto Aerts [e] missione Schiplaydiana, ex quibus a Dno van Wyck concinnatum est *Breve memoriale* ex proliziore a nostris jam nominatis aliisque confecto, etc."

bij schrijven van 28 Febr. 1698, de meest eervolle getuigenissen had afgelegd over Codde en zijn [jansenisten] clerus, over hunne gevoelens en zeden." [1]) 't Behoort zeker tot het rijk der mogelijkheden, maar vooralsnog belief ik er niets van te gelooven.

De hierboven genoemde pater Franciscus Verbiest, — niet te verwarren met zijn naam-, orde- en landgenoot, den vermaarden zendeling in China, Ferdinand Verbiest — was den 14[den] Maart 1660 te Brugge geboren uit Adriaan Verbiest en Alarda van Hoorne. Ten jare 1678 in de Societeit van Jezus getreden, werd hij in 1691 naar de missie van Delft gezonden. Den 16[den] Mei van dat jaar was Pater Bernard Michielse aldaar overleden, en, nadat Philips van Torre gedurende twee maanden zijne plaats had waargenomen, werd pater Franciscus Verbiest tot zijn bestendigen opvolger benoemd. Deze bleef er ijverig werkzaam, altijd schermutselend met de hoofden der partij, tot zijn overlijden toe, dat den 20[sten] September 1700 voorviel. Gedurende de negen jaren zijner herderlijke bediening, — juist de jaren, waarin het jansenistische onkruid het weligst voortwoekerde op vaderlandschen bodem — had hij ruimschoots gelegenheid gehad om den handel en wandel der Coddeaansche priesters van zeer nabij gade te slaan. Hij heeft de Delftsche stokebranden, Joannes Roos (le bon vieillard) en Joh. Christ. van Erckel, of Adriaan van Woelwijk en Jan Hendrikze Rechthart, goed gekend, al moge hij ze op het Delftsch begijnhof wellicht niet meer hebben zien nederzitten aan de voeten van Ant. Arnauld, P. Quesnel en G. Gerberon. Verbiest heeft de eer genoten, naast en mèt Adriaan van Wijck, door N. Broedersen (*Tract. Hist.* I. p. 142) genoemd te worden *pri-*

1) Is voorzichtigheidshalve door Broedersen hier aangeteekend: „Epistola gallice scripta est. *Ex Archivio nostro*" ?

marius hujus Ecclesiae (Ultraj.) *turbator* de voorname rustverstoorder dezer kerk — voorwaar, eene lofprijzing in zulk een mond! Hij eindelijk was het, die, volgens de *Apologia pro clero batavo* (pag. 66), altijd met zijn onafscheidelijken vriend A. van Wijck, den 25sten Februari 1698 zijn goedachten over Th. de Cock mededeelde aan den aartsbisschop van Ancyra, te weten aan Petrus-Paulus uit het hertogelijk huis der Palmas gesproten en tot apostolisch vicaris van 't Mogolenland benoemd. Deze kerkvoogd was, onder bescherming der katholieke gezanten, ten jare 1697 in de Nederlanden gekomen om, door tusschenkomst der hoogmogende heeren, zijne zendelingsreis naar Perzië te vergemakkelijken en te bespoedigen. Hij stierf aldaar als slachtoffer zijner naastenliefde, na eerst paus Innocentius XII in zeer dringende bewoordingen over den bedenkelijken toestand der hollandsche Missie gewaarschuwd en daardoor de ongenade van Codde te hebben beloopen. [1])

Uit het voorgaande blijkt genoegzaam, dat pater Verbiest, aldus in 't brandend middenpunt gevestigd der jansenistische bedrijvigheid, veel moest hooren en veel moest weten en, bijgevolg, goed moest ingelicht zijn aangaande zijne mededeelingen over toestanden, personen en zaken. Wij verklaren ons tevens, hoe zijne bezorgdheid voor 't heil der zielen en zijn zucht om eindelijk eens paal en perk te stellen aan 't heimelijk voortsluipend kwaad, hem deden besluiten, die jansenistische „stouticheden" schriftelijk op te teekenen, waarvan hij zoo langen tijd oor- of ooggetuige geweest was.

't Zelfde geldt in nog hoogere mate van zijn medezendeling en medearbeider aan *'t Memoriale*, pater Nor-

---

1) Zie de *Causa quesnelliana* pag. 113; Mozzi l. c. pag. 219, 220 en *Backhuysen's bewijsschrift* II, blz. 42.

bertus Aerts. Deze, een koopmanszoon uit Antwerpen, was den 23sten Juli 1639 in de Scheldestad geboren. Den 24sten September 1657 te Mechelen in de Societeit van Jezus opgenomen en den 20sten Sept. 1670 tot priester gewijd, werd hij al zeer spoedig naar de hollandsche Missie gezonden, waar hij het grootste en beste gedeelte zijns levens doorbracht. Aanvankelijk leende hij zijn geestelijke hulp op verscheidene plaatsen en leerde daar de verschillende toestanden kennen. Ten jare 1673 tref ik hem, als opvolger van den naar Delft vertrokken Gerardus Schade, te Schipluiden aan, een dorp in de nabijheid van Delft gelegen. Hij arbeidde daar, „aan allen — gelijk zijn necrologium te lezen geeft [1]) — tot een goed voorbeeld verstrekkend, en onverwinnelijk van geduld te midden van veel tegenspoed en apostolischen arbeid." In 't jaar 1687 vertrok hij om zaken naar zijne vaderstad, waar hij in een zware ziekte viel, gedurende welke J. B. Montens, Norb. van Mol [2]) en Ignatius de Jonghe het Delftland verzorgden. Op dringend verzoek der Schipluiders moest echter pater Aerts, ofschoon nog niet geheel hersteld, naar zijne statie wederkeeren. Den 22 Nov. des jaars 1687 was hij andermaal bij zijne geliefde kudde en verbleef er tot 1697, toen hij door Petrus van Herft werd opgevolgd. [3]) Op het jaar 1688 vond ik in de *Litterae annuae* een eindverslag, waarschijnlijk van pater Norbertus' eigen hand, der werkzaamheden te Schipluiden: *Schipluydae*

1) Zie Waldack's *Historia provinciae flandro-belgicae.* pag. 101.

2) De negen brieven van J. C. van Erckel, schrijvend onder den naam van Jan Hendrikze Regthart, werden door dezen Norbertus Mol, schrijvend onder den naam van Erasmus van Vrede, in 1689 en '90 beantwoord.

3) In de *Verhandelinge van de onbarmhartige stilswijgentheit* (zie „losse bladen der *Studiën*" 10de jaarg. p. 83) bls. 50 wordt dezen, gelijk aan P. Claesman te Leiden, verweten, dat hij deel heeft gehad aan de afzetting der „vier provicarissen van Sebastenus en ook eenighe aertspriesters." Verg. de *Bijdragen* II. 261.

baptizati 12; *juncti* 7; *uncti* 12; *hostiae distributae fere* 3000; *conversi* 2, *sub finem anni variis exactionibus et molestiis a praetore loci vexatio.* „Te Schipluiden werden er 12 gedoopt, 7 getrouwd, 2 bekeerd, aan 12 het H. Oliesel toegediend, ongeveer 3000 hosties uitgereikt. Tegen 't einde des jaars werden we door den plaatselijken schout geplaagd met verscheiden afpersingen en kwellingen."

Aerts was een allerwerkzaamst man: al den tijd, door de zielzorg niet ingenomen, besteedde hij aan de studie der historie en 't verzamelen van historische bescheiden. Aan zijn onvermoeibaren ijver en werklust hebben wij de te Brussel in manuscript berustende 10 deelen in folio te danken, die hij eigenhandig geschreven heeft over de geheele Jezuieten-missie in Noord-Nederland, van den eersten oorsprong af tot aan 't vicariaat des aartsbisschops van Sebaste. Toen hij, uit hoofde der hevigste jichtpijnen, de statie van Schipluiden volstrekt niet meer bedienen kon, vertrok hij naar Delft, waar hij met Verbiest het nooit gedrukte *prolixum Memoriale* uit eigen bijdragen en medegedeelde oorkonden samenstelde. Gedurende de 8 laatste jaren zijns levens kon hij, slechts met behulp van krukken, zich moeilijk voortbewegen, en de allerlaatste jaren was hij schier voortdurend aan 't ziekbed vastgekluisterd. Werkzaam echter tot aan de laatste levenstonden toe, stierf hij den 16den September 1707 te Amsterdam in „de Zonnebloem", waar hij zijne jongste levensjaren gesleten had.

Bij die twee Jezuieten sloot zich de wel wat vurige en daardoor overbekende pastoor van de Ketel aan, over wien het onnoodig is verder uit te weiden. Aldus hebben wij het *Breve memoriale* aan 't driemanschap Verbiest-Aerts-Van Wijck te danken: zij zijn er de eigenlijke auteurs van, en aan P. Doucin komt, ten hoogste, een zeer ondergeschikte plaats toe. *Quod erat probandum.*

Theodorus De Cock, ofschoon (waarschijnlijk door onachtzaamheid) de rollen verwisselend, komt dit eindbesluit en deze slotsom in zijne handschriftelijke *Missio Bataviæ perturbata* bevestigen. Daar schrijft hij in 't 38ste nummer van 't eerste boek: „Usque huc processerat novaturientium studium, cum Adrianus van Wyck, in id genus hominum zelator acerrimus, ortum progressumque referens Jansenismi, *prolixo memoriali* distincta novitatum molimina compilaret, ex eoque quidam Delphis operans e Societate sacerdos *breve memoriale* contraheret. Egressus e prelo libellus sic animus novatorum, ac si in nitri pulverem scintilla insiluisset, accendit. In hunc unum veluti scopum centenas evibravere sagittas: *Responsiones; Cleri defensiones; Refutationes prodromas; Gratias triumphantes; Panegyreos Jansenianae Apologias; Declarationes epistolae Constantini ad Constantium; Epistolas apologeticas:* hoc est, onusta plaustra probrorum in eos, qui memoriale cuderunt, congestorum." Zoo verre was het nu gekomen met het drijven der nieuwgezinden, toen Adrianus van Wyck, een zeer vurige ijveraar tegen dat slag van menschen, de wording en voortgang van 't jansenisme verhalend, onderscheiden pogingen [ter invoering] van nieuwigheden in een lang Memoriaal bijeenverzamelde en een te Delft werkzame priester der Societeit een *kort Memoriaal* daaruit samentrok. Dit boekje, van de pers gekomen, zette de gemoederen der nieuwgezinden in vuur en vlam, als ware er een vonk op buskruit gesprongen. Op dat enkele boekje, als mikpunt, slingerden zij honderden van pijlen af, als daar zijn *Responsiones* etc. dat is, karrevrachten vol smaadwoorden, opeengestapeld tegen degenen, die het Memoriaal gesmeed hadden.

In 't voorbijgaan teeken ik hier nog aan, wat de Cock in dezelfde *Missio Bataviae perturbata* reeds onder n° 36 had verhaald, dat „Codde's afkeer van hem [De Cock] ver-

wonderlijk aangroeide, en dat zijne verbittering diepe en niet licht uit te roeien wortelen schoot, toen zeker geschrift in 't licht kwam, getiteld *Kort memoriaal*, waarin de opgang en voortgang van 't Jansenisme in Holland vermeld wordt. Ofschoon de Cock daaraan onschuldig en met dien arbeid onbekend was, hield hem Codde òf voor den schrijver òf althans voor den begunstiger. Van dien tijd af begon hij hem te beschouwen als zijn mededinger, als een hater van den clerus en eindelijk als een verrader."

Ook N. Broedersen (*Tract. hist.* V, p. 314) heeft de halve waarheid zien schemeren en vermoed, waar hij uit de *Justae querelae* [1]) het volgende aanhaalt: „Inter adversarios Clero nemo ferocior Adriano Wykio (pastore in pago de Ketel) *qui omnibus*, si scriptori cuidam e Societate Jesu credimus, *in honore habendus est ob bella, quae pro prisca Religione non cessavit, nec cessaturus est movere novatoribus.* Ille habuit partes praecipuas in concinnando edendoque scripto, cui titulus: *Breve memoriale* etc., in quo adversus Fratres innoxios pudoris obliti falsis criminationibus desaeviunt." Onder de tegenstanders was niemand woester vijandig aan den [jansenisten] clerus dan Adriaan van Wijck, pastoor in het dorp de Ketel, *die*, zoo wij zekeren schrijver der Societeit van Jezus gelooven, *door allen in eere moet gehouden worden om de oorlogen, die hij voor den alouden godsdienst niet opgehouden heeft en niet ophouden zal te voeren tegen de nieuwgezinden.* Hij heeft het voornaamste deel gehad in 't verzamelen en uitgeven van 't geschrift, getiteld: *Kort Memoriaal* enz., waarin

---

1) Volledige titel: *Justae querelae Ecclesiae Batavorum Romano-Catholicae adversus quorumdam enormes excessus et errores, quos plures Pastores, tum Ultrajectinae tum Harlemensis Dioecesis, in Sedis Apostolicae ac Eminentissimorum Patrum sinum censent effundendos.*

menschen, die alle schaamtegevoel vergeten hebben, met valsche aantijgingen woeden tegen onschuldige broeders.

Laten we hier, bij wijze van punt, een dikken traan van deernis storten over die verdrukte onschuld!

Maastricht. H. J. ALLARD.

KLOOSTERS EN GASTHUIZEN TE DORDRECHT.

Toen de WelEerw. Pater A. v. L. S. J., zijn „Cort Verhael" in deze Bijdragen plaatste (Dl. VI, pag. 44 enz) en de goedheid had, mij een exemplaar daarvan toe te zenden, waarvoor ik Zijn WelEerw. hier mijn opregten dank betuig, was ik met mijn' arbeid reeds tot zekere hoogte gevorderd. Lang heb ik geaarseld dien arbeid te voltooijen, doch ten slotte meende ik gehouden te zijn, dit „Cort Verhael" nog eenigzins te verlengen, waar zulks dienstig is, zonder in herhalingen te vervallen.

Het Augustijnen-Klooster.

In de Voorstraat vertoont zich een gebouw „de Augustijnen-kerk" genoemd, waarnaast eene poort toegang verleenende tot een ruim plein, waarlangs zich wederom andere gebouwen bevinden. Hier was eertijds de prachtige Priory, het Hof, Klooster en Convent der Augustinen-Eremieten. [1]) Sommigen beweren dat dit alles in 1323 of 25 onder het bestuur van Graaf Willem III zou gesticht zijn, doch Heer Herman Oem getuigt, dat de eerste steen gelegd werd in 1275 door Godschalk Oem (Prior 1293) op een erf daartoe geschonken door Graaf Floris V.

In het laatst der 14den en in het begin der 15den eeuw bereikte dit klooster een hoogen top van bloei De Prior was een man van aanzien en dikwerk de vraagbaak der regering. Aan hem en den Gardiaan der Minderbroeders waren de stads-privilegiën ter bewaring gegeven, zij zegelden de brieven en gaven vidimussen uit. In beide kloos-

1) Dr. Schotel, Hof etc. pag. 1.

ters grepen raadsvergaderingen plaats, werden geschillen vereffend, maagzoenen getroffen en kwamen de gilden en gemeene neringen bijeen.

De stukken aangaande Pauselijke, Bisschoppelijke en Grafelijke voorregten zijn, helaas! niet te vinden, alleen kunnen wij met zekerheid melden, dat de monniken vrijdom hadden van stedelijke accijnsen op bier, turf en hout, eveneens van Grafelijke tollen en dat zij jaarlijks van de stad Hoogtijd-gelden ontvingen.

De inkomsten bestonden uit pachten, renten, cijnsen, prebenden en landerijen.

Ook wilden de voornaamste inwoners der stad in de Kloosterkerk begraven worden, tot nadeel vaak der Parochiekerken, zooals blijkt uit eene beslissing van het Utrechtsche Kapittel ten jare 1311, „dat de lijken eerst in de parochiekerken moesten gebragt, aldaar de zielenmissen gelezen en daarna ten Augustinen begraven worden." [1])

Ook was de Broederschap van St. Antonius Abt tot groot voordeel. Deze Broederschap was door Claes Oem (Prior 1270) ingesteld en telde onder de leden de voornaamste mannen, zooals baljuws, burgemeesters, raadsheeren enz. [2])

In het jaar 1510 den 23 Augustus verbrandde een gedeelte van het klooster „door versuymenisse", gelijk aangeteekend is door Cornelis Croeswijk Jansz. (Schepen 1537) in een boek van handvesten en privilegiën. De opgave van het jaar 1512 door Herman Oem en W. van Goudhoeven is abusief [3])

In Junij 1572 trok de provoost van Enteus naar het klooster, maakte zich meester van den Prior Johan Crabbius en wierp hem in den Puttox-toren, alwaar hij vijftien

---

1) Dr. S. pag. 8. 2) v. H. Kerk. Hist. pag. 548.
3) Balen. pag. 807.

maanden gevangen bleef. De Augustijnen verlieten alstoen de stad en weken met hunne Charters naar Brussel, waarheen zij ook de Broederschap van St. Antonius overbragten. Hunne roerende goederen werden „ten voordeele der gemeene saecke" aangetast, goud en zilver in de Munt gebragt en de weinige monniken, die achtergebleven waren tot aan hunnen dood van stadswege gealimenteerd. [1])

Dr. Schotel vermeldt nog het volgende: [2])

6 Julij 72 betaald door den burgemeester v. d. Mijl den provoost van Bartel Eutens, dije gevangen had den Prior van den Augustinen ende den Guardiaen van den Minrebr. van haere verteerde costen v pond 5 S. (Thesaur. Rek.)

Cornelis Jansz. eertijds conventuael in de convente van den A. op reeckeninge van zijne alimentatie xx S. (Th. Rek. 1575).

In die Rekeningen komen nog andere religieusen voor: zooals Elisabeth Willemsdr., Mater der Broodzusters, 72 pond, Anna van Loonen Jacobsdr., conventuale der graauwe zusters, 15 pond enz. (Thes. Rek. 1577, 83, 1605, 1610).

In het jaar 1655, de maand Mei, vergaderde op deze plek de zoogenaamde Chambre mi-partie [3]), in het leven geroepen anno 1648 ten gevolge van artikel 21 in het Vredes-verdrag van Munster, hetwelk bepaalde dat van wêerszijden — den Koning van Spanje en de Staat der vereenigde Nederlanden — in gelijk getal regters zouden worden aangesteld ter beslissing van zekere aangegeven' zaken. Deze vergaderingen moesten jaarlijks te Mechelen en te Dordrecht beurtelings worden gehouden.

Den 11den Mei dan van voornoemd jaar kwamen de vertegenwoordigers bijeen in dit Kloosterhof; en die van Spanjes Koning hadden een' pater Jesuiet Ignatius Smidt gehee-

---

1) Dr. Sch. pag. 7. 2) Aant. 47. 3) Balen 126.

ten ten hunnen behoeve medegenomen. In eene Kapel op 's Konings kosten ingerigt, nam deze op Zon- en Feestdagen de godsdienstige oefeningen waar en predikte de waarheden der Kath. Kerk. Dat de P.P. Jesuiten alstoen meermalen beproefd hebben, alhier eene Statie op te rigten, doch daarin niet slaagden, is met zekerheid aan te geven. [1])

Ook Dr. Schotel [2]) sprekende over de jaren 1652 en volgende, zegt: „In dat jaar hadden de ingezetenen veel last van kloppen en Jezuitinnen tot 1655, toen de Chambre mi-partie te Dordrecht vergaderde en zij in het huis van den President, tegen het streng verbod van den Burgemeester, openlijke godsdienstoefeningen hielden, oproeren [sic] verwekten, gewijde voorwerpen te koop aanboden en proselieten trachten te maken."

Wie was nu de President? alwaar bevond zich zijn huis?

Misschien was Groeneveld, wiens huis gelegen was in het Steegoversloot, alzoo in de onmiddelijke nabijheid van het Kloosterhof, de bedoelde President, maar dan hadden reeds in diens woning de Katholieken hunne godsdienstoefeningen vroeger gehouden namelijk in het jaar 1636. [3]) Meer waarschijnlijk is die president een ander persoon geweest en heeft Hr. Hermanus Oem, pastoor van 1626-5 Mei 1639 [4]) het huis van Groeneveld tot kerk ingerigt.

De kapellen door v. Heussen in de nieuwe kerk (S. Nicolaus) aangegeven, bevonden zich in de kloosterkerk en waren vier in getal, namelijk: de Schrijvers-kapel, de Quekels-kapel, waarvan de stichting onbekend is, vervolgens de derde, haar oorsprong dankende aan Willem van Drenkwaard † 1488 en eindelijk de laatste aan Jan van Drenkwaard † 1549. [5])

1) Utr. Arch. III, pag. 55. 2) Kerkelijk Dordrecht II, pag. 210. 3) Dr. S. Kerk. Dordt. II, pag. 209. 4) Bat. Sacr. 171. De Katholiek Deel LX. 77. 5) Balen 182.

Het Minderbroeder-Klooster.

J. Sels [1]) geeft voor de stichting daarvan aan het jaar 1200. Balen [2]) zegt: „in 't jaar 1202 zou het klooster zijn gesticht of deszelfs grond gelegd" en dan beroept hij zich op de beschrijving der 17 Ned. uitgegeven te Amsterdam, pag. 20.

Hoe ook vóór 1252 was het in wezen, gelijk blijkt uit een handvest van Floris, broeder van Koning Willem, betreffende de tollen van Heusden, geteekend Dingsdag na den Zondag Jubilate van voornoemd jaar. „.... Oeck soo heb ic desen jegenwoirdighen Brieff doen scriven ende mit Minen Zeghel doen zeghelen ende mitten zeghelen van beiden zijden: als Jan Heere van Huesden ende der stede van Dordrecht, heb ic doen confirmeeren ende deser voirsz. voirwaerden zijn Ghetugen, die daer selver over waren, eene Religieuse Man Lubbrecht, Abt van Egmonde, Jan Heere van Leede, Willem Heere van Strien, Ogier van Hoecke, Huge van Cralingen, Baelju van al Hollant. Dat 's te verstaen, mit welcken Rade alle zaken voirsz. zijn gheordineert, Daniel v. d. Merweden, Gillis van Voirschoten, onder-Balju van Zuyt-Hollant ende anders vele. Ende dit is ghesciet in den Hoff der Minrebroeders in 't jaer Ons Heeren Dusent cc twee ende vyftich des Dinxendaghes na den Sonnendach van Jubilate."

Het handvest en nog eenige andere verdragen der 13de en 14de eeuw op dat Hof verleend en gesloten zijn te vinden bij Balen. [3])

Ook vermeldt hij dat de Barvoeter-Franciscanen, Observanten zijn geworden: „In 't jaar ons Heeren 1502 op ten 11 Julij, was bij Hertog Flips toegestaan, het Klooster der Minrebroederen binnen Dordrecht te reformeren en werde gedaan bij den Eerwaerdigen Vader in Gode,

---

1) Beschrijving van D. pag. 26. 2) pag. 711. 3) pag. 118-22.

den Abt ende Prelaet van Egmond, met zijn collegen, commissarijssen gestelt. Up die reformatie van den Minreb. te Dordt en voert bij mijnen Here den Grave van Egmond stadhouder, ende andere van den Raeden van Holland dair present wesende, geordonneert den Broederen van den Observanten, die by den voirsz. commissarysen, uyt crachte van den Reformatie bij huurluijden gedaen in 't convent van den Minreb. gestelt ende geset waren, dat die Broeders van den Observantia, die goede stede van Dordt zullen laten blijven en berusten in alle huer oude Privilegiën ende vriheijden, aengaende die Ghilden ende Neringen van dien ende anders, gelyck zij van allen ouden tyden geweest hebben, zonder daertegens ende in prejudicie van dien, eenige nieuwicheijt te doen off te beginnen.

Aldus gedaen tot Dordrecht in den convente van den voirsz. Observanten den xi dach in Julio, A° xv^{c} en twee. Mij jegenwoirdich — J. de Wyngarden Vidit."

De inkomsten van het klooster bestonden uit cynsen, pachten en renten. Tot de laatste behoorde o. a. eene eeuwigdurende jaarlijksche rente van 14 ponden, door een der Graven van Holland geschonken en den 19 Nov. 1435 door Hertog Philips van Bourgondie bevestigd. [1])

Van de Wall geeft ook een brief van Koning Willem, zonder datum [2]), doch volgens P. Scriverius, omtrent 1250, waarbij de tolgaarders van Niemandsvriend gelast worden van zijnentwege, aan de kloosterlingen zooveel bier te schenken als zij tot hun gebruik noodig hadden.

A° 1427 werd aan de Minderbroeders 's weeks zes vaten bier zonder accijns toegestaan.

In de Thesauriersrekening A° 1490 wordt gevonden: „11 July, item gescenckt opte xxx dach van April,

1) v. d. Wall Handv. I. 503. 2) I. 35.

't convent van de Minreb. op hoir kermis twee stedekanne wijns. Jan Thomasz. ten Minreb. in zijn eerste Misse, Item iiii Octobris gehaelt tot Jan Cruysenaecken den Stoop viii gr. Item Oct. tot haren Vastenavont 3 S. Item opten Kersdach. [1])

De lijst van v. H. Kerk. Hist. III, 546 waarin opgave verstrekt wordt der Gardianen enz. kunnen wij nog aanvullen:

Broeders.

A° 1325. Tileman van Woerden.
" 1404. Jan Woutersz.
" 1434. Florus van Slickenburch, Dirk van Delft, Frederik van Utrecht, Jan van Wijck, Pieter Buyser, Heynric van Wieringen, Pieter van Sciedam, Jan Tesselt, Koster. Claes van Breda, Portier.
" 1440. Heinric N.
" 1446. Jacop Ceerskopers, Herboren Jacop Hr. Herbertsz.
" 1454. Heynric Andriesz., Heynric van Absté.
" 1464. Jacop Jacopsz.
" 1500. Adriaan Stoop, Hr. Willemsz, Jerusalemsheer.. Henrice Quekel.
" 1570. Blasius Bouquet. [2])

Naar dit klooster werd in 1457 het "H. Hout", wonderdadig uit den vreeselijken brand gered, plegtstatig overgebragt en bleef aldaar bewaard tot na de herstelling der Groote Kerk. [3])

De schrijver van wien wij het bovenstaande ontleend hebben, schrijft [4]): "vooral waren het de Minderbroeders, die zich van den aanvang af, sterk tegen de Reformatie

1) Balen 778. Schotel klooster enz. Bijlage B. 60. 2) Balen 128.
3) Schotel L. en O. Avondst. 194. 4) Hof etc. 62.

verzet hebben. Na de overgave der Stad aan den Prins verlieten zij hun klooster, terwijl hun Gardiaan Frans van Mierbeke door den provoost van Eutens was gevangen genomen.

De Gardiaan Matthias Wentsen, in dit klooster A° 1543 gestorven, heeft de werkjes Fasciculus Myrrhae en Stimulus amoris in het Nederduitsch overgezet [1]) in 1535.

A° 1622–23 werd het klooster ingerigt tot een Oudemannenhuis, thans wordt het gebruikt voor eene openbare Armenschool [2])

Het is gelegen in de Vriezestraat, vroeger ook geheeten Minnebroedersstraat, zooals nu nog de eenige brug daarin den naam draagt van Minnebrug.

Terminarii van de Preeckheeren. [3])

Balen [4]) plaatst het Terminarishuis aan het einde der Vischstraat nabij den Moordhoek tegenover de gracht — de thans gedempte Bagijnhofsgracht — en geeft het stichtingjaar aan: 1303. Schuins daartegenover bevond zich het St. Magdalena- of Sacramentsgasthuis, dat door de Terminarii bediend werd.

Daarvan waren zoogenoemde pastoors: Claes van der Eijck A° 1442 en Dominicus van Nymegen A° 1547-68.

Terminarii der Karmelieten. [5])

Achter het St. Jacobs-gasthuis hebben deze hun huis gesticht A° 13... Daarin woonden doorgaans twee paters, die het Gasthuis en de kapel bedienden en op vastgestelde tijden ook predikten in de nabijgelegen Groote Kerk.

Als zoogenaamde pastores staan aangeteekend Pieter Spekers A° 1431 en Pieter van Sevenhoven A° 1457 [6]). Volgens Dr. Schotel de laatste 1455–91. [7]) Hij was de

---

1) Sch. Kerk. Dord. I, pag. 518.. 2) Balen pag. 874.
3) Cort Verh. Bijdr. VI. 51. 4) pag. 136. 5) Cort Verh. pag. 52.
6) Balen 137. 7) L. en O. Avondst. 183.

schrijver van het verhaal des „H. Houts" door ons ontleend aan Dr. S. uit zijn K. K. en S. bezoek en geleverd in deze Bijdragen V, blz. 17 etc. Kenden wij toenmaals den schrijver niet, thans hebben: de L. en O. Avondst [1]) waarin het gansche verhaal voorkomt, ons met hem in kennis gebragt. Op de vraag: Waar is die H. Schat gebleven? geeft Dr. S. [2]) het volgende antwoord: „Het H. Hout is door de Roomschgezinden, die de stad verlieten naar Braband gebragt. Waar het zich thans bevindt, is onzeker. Het gerucht, dat het onder den Altaar, in de kerk der Jansenisten te Dordrecht, zoude berusten, is door den Eerw. Colombyn, past. der R. K. Aartsb. Klerezy aldaar, dien ik over deze zaak schreef, tegengesproken."

De Alexianen of Cellebroeders. [3])

De stichting van hun klooster wordt door Balen [4]) gesteld in 14... Het wordt vermeld in het Acteboek 1441, 47, in het Officieboek 1482 enz. en in het Klepboek 1518, 30 enz.

In 1482 waren Sarys van Slingeland Sarysz., schout van Dordrecht en Ambrosius Jansz. Cellebroeder-meesters.

Dit klooster is A° 1671 met het aangrenzende en ook door de Broeders waargenomen „Dulhuys" tot een tuchthuis gemaakt, doch tegenwoordig vinden wij in de Cellebroêren of Dolhuisstraat daarvan geen enkel spoor meer.

De Broodzusters. [5])

Het Klooster Bethlehem bewoond door de Brood- Celle- of Zwarte Zusters der Orde van den H. Augustinus werd gesticht 13... De approbatie van Hr. Florens van Wevelikhoven dateert van 1378. De Religieusen moesten „zie-

---

1) 201—216. 2) pag. 200 der Av. 3) Cort V. 50. H. v. H. 550. 4) pag. 187. 5) Cort V. 50. Balen 152.

ken vanden, bewaren, dooden havenen" enz. Vóór 18 jarigen leeftijd mogt niemand professie doen, zij moesten leven van aalmoesen, iedere week eens vasten en buiten noodzakelijkheid mogt geen man in het Convent worden toegelaten.

A° 1511 kregen zij consent het H. Sacrament in hare kapel te mogen bewaren. Ook mogten in die kapel de geprofeste Nonnen worden begraven. Bij de Visitatie A° 1568 bevonden er zich 8 religieusen in.

Het Klooster bevond zich in de Raamstraat en de kapel in de lange Breedstraat, tusschen beide was een grachtje, waarover eene „huel" lag ter verbinding. A° 1628 is het klooster veranderd in woningen en de kapel in stallen, thans dient een gedeelte daarvan tot kerk voor de afgesch. Christ. Gemeente.

Convent der Oude Nonnen. [1])

De Kloostergelofte luidde aldus: „Ick Suster N. love voer God ende allen Heijligen, in teghenwoerdicheijt des Priors en ons Rectoers, stantvasticheyt in desen cloester, dat ghesticht is in der eeren des Salichter Maghet Agniete, ewige reijnicheijt myns lichaems, derven eijghens guets ende ghehoersaemheyt onser Priorinnen ende haare rechte nacomelingen, na Sinte Augustijns regel ende ghemeen insettinge ons Generael Capittels."

Anna Diert, geestelijke Zuster alhier A° 1563 werd later religieuse in het klooster Nazareth te Keulen. Anna en Margaretha van Boshuysen vertrokken A° 1572 naar Braband.

Het klooster gelegen op de Lindegracht was zeer ruim [2]) Sints 1845 is het bijna geheel vernieuwd en dient thans tot geneeskundig gesticht voor krankzinnigen.

---

1) Cort V. 49. H. v. H. 546. Balen 148. 2) Sels 31.

Convent van Mariaborn. [1])

Ofschoon dit Convent reeds dagteekent van 1303, hebben de Zusters eerst 8 Feb. 1469 van de stedelijke overheid verlof gekregen tot het bouwen eener kloosterkerk. Het klooster had zijn ingang in het Heer-Willem Oskenssteegje — Weeshuisstraat — en kwam met eene poort uit in de Doelestraat, de kloosterkerk ging men binnen in de Mariënbornstraat. Deze kerk diende van A° 1616-1742 tot stadsbibliotheek en werd later ten gebruike aan de Israeliten gegeven. Het klooster werd A° 1575 ingerigt tot Weeshuis. Alles is nu afgebroken, op een zeer klein gedeelte van den grond zijn eene openbare school en onderwijzerswoning gebouwd, terwijl het uitgestrekte Weeshuisplein nog altoos de ruime afmeting van het voormalige klooster aangeeft.

Convent der graauwe Zusters. [2])

De Zusters van St. Clara in Jerusalem hadden eerst hare huizinge in de woning „Klein Lombarden-huis" genoemd en A° 1332 is het eigenlijke Klooster gebouwd in de Nieuwstraat. A° 1579 werd het eene Latijnsche school, prijkende met dit opschrift:

Qui fuit Idolis sacratus tempore longo
Nunc Christo et Studiis... est.

Na eerst nog tot Gymnasium te hebben gediend is het thans de Hoogere Burgerschool geworden en is alzoo met de „Idolen" der K. Kerk, tevens Haar Stichter Christus weggeruimd.

Het Bagijnenhof. [3])

In 1625 werd van de Bagijnhofskerk enz. een Oude-Vrouwenhuis gemaakt, in 1790 tijdelijk gebezigd tot eene

1) C. V. 49. H. v. H. 549. Balen 144. Sels 27.
2) „ 49. „ 549. „ 146. „ 32.
3) „ 51. „ 551. „ 154. „ 34.

Kazerne, één gedeelte daarvan in 1799 ingerigt tot Soepkokerij en een ander gedeelte in 1844 tot bewaarschool om nogmaals later eene openbare leerschool te worden.

In de Nieuwstraat heeft zich nog een klein Bagijnhof bevonden, waaraan een kapelletje [1]), staande over de Dwarsgang, was toegevoegd. Dit vinden wij in het Klepboek van 1540. Thans is alles in woningen veranderd.

H. Sacraments-gasthuis. [2])

A° 14.. bestond er een Magdalena-Zustershuis. Immers [3]) in het Klepboek 4 Maart 1477 treffen wij het volgende aan: „Dat nijemant den Magdalenen-Zusteren in die Vijschstraet — Vischstraat waarin het bovengen. gasthuis stond — bij dage noch bij nagte in zijn huisch en houw, om eetens-wil, off om drinckens-wil, off om geenrehande zaken, daer men ondoechte off oneer in bedencken mach, buijten oerloff van den Mater op 3 pond en correctie van Scepenen." De religieusen onderhielden den regel van den H. Augustinus en deden dienst in het H. Sacraments-gasthuis.

A° 1666 den 14 Augustus, ontdekte men bij het opbreken van den grond eene grafzerk gedeeltelijk geschonden, waarop deze woorden echter nog leesbaar waren: „Neesken Jansdochter van Woerkum een trouwe A.....rse van dit cloester, sterf Maecht in 't jaer 1.47, hier begraven. Bidt voer die ziele."

Nadat voor slechts weinige jaren een groot nieuw ziekenhuis in de nabijheid van het spoorwegstation gebouwd is, werd het H. Sacraments-gasthuis afgebroken om voor andere huizen plaats te maken.

Bij Balen (loc. cit) treffen wij het volgende Handvest

1) Het C. Verh. 50 hecht dit kapelletje aan het Convent der Gr. Zusters.
2) Cort V. 52. 3) Balen 151.

aan, waarover wij niet durven te beslissen, aan wie dit verleend is, aan de Brood-Zusters of aan die van Magdalena.

„Johan by der ghenaden Gods, Hertoogh van Lothringen, van Brabant ende van Limburgh, Marcgrave des Heylich Rycx, Grave van Henegouwen, van Hollandt, van Zeelandt ende Heere van Vrieslandt, doen cont allen luijden, want wij den dienst Gods alle tyt geerne vermeerdert saghen, soo hebben wij ter eeren Gods uyt ootmoedich versoekswille van der Jonckvrouwen ende Susteren van der derden Oorden in Dordrecht, derselver Jonckvrouwen ende Susteren, die nu ter tyt byeen sijn, ofte naermaels daerinne comen sullen, ghegonnen ende gonnen met desen brieven voor Ons ende onsen Erven ende Nacomelingen ten eeuwighen daghen toeduijrende dat sij aen moghen nemen die regule van S. Augustijn ende hem in een clooster besluijten ende datselve clooster sullen moghen doen maecken ende doteren tot hare mitschap, binnen onsen stede van Dordrecht of binnen den grooten Waert van Zuit-Hollandt, ende bevelen onsen Bailliu van Zuyt-Hollandt ende onsen Schout van onser stadt van Dordrecht, die nu syn of namaels wesen sullen of ijemant dese Jonckvrouwen ofte Susteren voorsz., eenighen overlast ofte ghewelt dede, dat sij dat Rechten, ghelyck als die misdaet draeght.

Voort waert saecke, dat dese Jonckvrouwen of Susteren die naemaels wesen sullen, tot eenighen tijt haer regulen te niete maecken wilden, ende hem niet volstandigh en hielden nae hare regulen, soo soude dan dese gifte doot ende te niet sijn, alle dinck sonder erghelist. In Oorconde desen brief besegelt met onsen segele: Ghegeven tot Dordrecht vii daghen in Maert, in 't jaer Duijsent, vierhondert en twintigh.

Van de Leprozen. [1])

Dit huis komt reeds voor in de Tresoriën-rekening A° 1309, in het Officieboek 1388, in Schepenbrieven 1412, 24, Acteboek 1439, Klepboek 1441 en op eene lijst der Gildebroeders van St. Pieters-Heeren 1465.

Leprozenmeesters of vaders waren A° 1398 Gerit Elsenz. en Boudewijn Onderwater.

De Runmolen bestaat niet meer, doch het huis en de kapel zullen buiten de Vuilpoort gelegen hebben op de hoogte der tegenwoordige Sluisbrug.

Het Oude-mannenhuis. [2])

Deze stichting dateert van 14.., komt voor Acteboek 1447 alsook in de Rek. der St. Pieters-Heeren 1465. Anno 1478 waren alhier vaders of regenten Rutgen Claesz. Ocker Gevertsz. en Jan Gijsbrechtz. Het huis lag in de nabijheid der Groote Kerk in een straatje, nog Manhuisstraatje genoemd, elleboogsgewijze uitloopende in de Schuitemakersstraat. A° 1622 zijn de oude mannen overgebragt naar het voormalige Minderbr.-Klooster in de Vriezestraat en is het gebouw veranderd in pakhuizen.

Slechts weinig meer verwijderd van de Gr. Kerk in de Gr. Kerkbuurt bevond zich

Het St. Jacobs-gasthuis. [3])

A° 1338 woonde op dit erf Jan van Nymegen Gerardsz. de volgende eigenaar schijnt geweest te zijn Herman Vincke Hermansz. en weinig later werd het door aankoop eigendom der Heeren van St. Jacob van Compostella, wier dekens A° 1348 worden aangegeven geweest te zijn: Heijnrick Katelijnenzoene en Gheraet van Orsoijen. Ook wordt dit gasthuis met de St. Jacobskapel daarachter, uit-

---

1) Cort V. 52. Balen 175. 2) Balen 157. 3) Cort V. 53. Balen 158.

komende aan de tegenwoordige Houttuinen, gevonden in de Schepenbrieven van 1348. Verder nog in eene Huwelijksvoorwaarde van Wouter Negeler Aerntsz. en Juffr. Geertruut Sijmonsdr. van Bijsanten 1411. Acteboeken 1448–69.

Door den fellen brand A° 1457 werd het zwaar geteisterd, doch wederom hersteld. Een gedeelte daarvan diende tot woning van den Karm. Terminaris, die gelijk wij reeds weten de St. Jacobskapel bediende, overigens strekte het gebouw tot herberging van St. Jacobs-pelgrims, alsook voor andere vreemdelingen, om aldaar eenige nachten te verblijven.

A° 1571 onder de Dekens Cornelis Aertsz., Jan Maesz. Lenerd de Vos en Sijmon Lenertsz. hebben die van St. Jacob een contract gesloten met de Regenten van het arme Weeshuis, waarbij vergund werd, dat een gedeelte van het gasthuis mogt ingenomen worden door de Weesjongens, later werden daarin ook de meisjes geplaatst, totdat zij allen in 1575 overgingen, zooals wij opmerkten, naar het Mariënborn-klooster.

Uit eenige oude perkamenten berustende in het Archief van het Par. Armbestuur blijkt nog, dat in Feb. 1541 Dekens waren: Pieter van der Hurink Govertsz. en Adriaan Jordensz.

Wanneer Balen (loc. cit.) ons verhaalt dat de kapel en het gasthuis afgebroken zijn, dat in de plaats van de kapel houtloodsen opgerigt en op den grond van het gasthuis andere woningen opgetrokken zijn, kunnen wij dit nog aanvullen door hetgeene in het bovengen. archief te vinden is. Die woningen waren drie in getal, namelijk: „de vergulde molensteen, de vergulde passer en de tabernakel Davids." Zij waren in bezit der familie van Nispen, van Beveren enz., totdat de erfgenamen van Mr. Ocken Repelaer de perceelen gezamenlijk verkochten aan Mr. Hugo

Gevers 22 Dec. 1803. Ook die huizen zijn afgebroken en daarvoor één allerschoonst Heerenhuis met een klein nevengebouwtje opgemetseld, waarachter eene kleine doch goed aangelegde tuin, strekkende tot aan de houtloodsen, wordt aangetroffen.

Alzoo veranderd, is door de Goddelijke Voorzienigheid het aloude St Jacobs-gasthuis na 300 jaren wederom in bezit der Katholieken gekomen. Terwijl slechts zeer enkele ouden van dagen in huisjes, die kwalijk nog voor afbraak deugden zich armelijk konden behelpen en ook het Weeshuis aan vele vereischten niet meer voldeed, heeft het Par. Armbestuur 17 Junij 1876 dit pand aangekocht, hetwelk schrijver dezer bijdrage op het feest van O.L.V. Onbevl. Ontvangenis van datzelfde jaar mogt inzegenen. Boven de hoofdingang prijkt nu het opschrift in vergulde letteren: St. Jacobs-gesticht.

Nog in dezelfde maand gingen hierin de weezen over en volgden ook spoedig eenige oude armen. Zij zijn allen toevertrouwd aan de liefderijke zorgen der Gasthuis-Zusters van den 3den regel van H. Franciscus uit Steenbergen onder medewerking en goedkeuring van hunne Doorl. Hoogwaardigheden den Bisschop van Haarlem Mgr. G. P. Wilmer, z. g. en den Bisschop van Breda Mgr. H. van Beek aan deze stichting verbonden. Het mannelijke en vrouwelijke personeel, geheel van elkander gescheiden, staat onder beheer der Eerw. Moeder, met medehulp van een ondergeschikten binnen-vader voor de mannen en jongens.

Aanvankelijk waren er met de Eerw. Moeder twee andere Zusters gezonden, doch helaas! reeds den 6 Jan. van het volgende jaar, op het feest van Epiphanie, sterft allerplotselings de Eerw. Moeder M. Leonarda, terwijl de andere Zusters met bijkans alle kinderen de Hoogmis bijwoonden — 's morgens te zeven uren had zij nog schijnbaar gezond, de H. Mis gehoord en de H. Communie

ontvangen. — Den 10 Jan. werd het stoffelijke overschot plegtstatig, langs gesloten reijen van katholieken en onkatholieken, die allen ondubbelzinnig hunne deelneming deden blijken, naar de parochie-kerk overgevoerd, alwaar de solemneele Uitvaart werd gehouden, waarna ik aan het hoofd van het Par. Kerk- en Armbestuur het lijk naar Rotterdam heb overgebragt, om het onder de schaduwe van het Kruis op het R. K. Kerkhof — hetgeen helaas! nog altoos te Dordrecht ontbreekt — tot den dag der algemeene opstanding ter ruste neder te leggen.

In dit St. Jacobsgesticht moest ongetwijfeld eene kapel aanwezig zijn, welnu een der ruimste boven-lokalen werd spoedig daartoe ingerigt, door den HoogEerw. Heer G. G. Bongaerts, Deken van Rotterdam gevisiteerd en op last van Z. D. Hoogw. den Bisschop van Haarlem Mgr. P. M. Snickers, den 11 Sept. van bovenbedoeld jaar 1877 plegtig ingezegend, ter eere Gods en onder bescherming van den H. Apostel Jacobus (25 Julij). Van tijd tot tijd worden thans in deze kapel H.H. Missen opgedragen, waartoe dit gesticht buitendien, bijzonder door de Damesvereeniging ter eere van het H Sacrament te Rotterdam en 's Gravenhage ondersteund is geworden met het toezenden van alle benoodigdheden tot den H. Dienst. — Alleen de Ciborie staat nog ongebruikt, maar niet doelloos, immers onze Hooggeëerbiedigde Bisschop wendt alle pogingen aan, opdat ook in het St. Jacobsgesticht het H. Sacrament worde bewaard en bovenal door de bewoners aanbeden. Is het getal, vooral der oude mannen en vrouwen aangegroeid, het getal der Eerw. Zusters is ook verdubbeld; thans toch heeft Moeder M. Rosalia nog zes andere Eerw. Zusters bij zich.

Blinde-lieden gasthuis. [1])

Deze stichting dagteekent zekerlijk van 1304, gelijk blijkt uit de Tresoriers-rekening 1304, 1305. Ook wordt daarvan gewag gemaakt in Burgem. rek. 1365, in het Klepboek 1438 enz. A° 1440 stond zij onder het bestuur der Dekens van het O.L.V. gilde. A° 1487 waren de zoogenaamde Meesters: Adriaen die Joede Aertsz, Aert Danielsz., Jacop Heinrixsz. en Evert Aertsz. A° 1579 onder het meesterschap van Jacob van Beveren en Adriaan Jansz. zijn de inkomsten ten voordeele der Weezen gekomen. A° 1629 werd het gasthuis in woningen veranderd en kwam de kapel in gebruik der stad, totdat 60 jaren later deze aan de Luthersche Gemeente werd afgestaan [2]) en daarnaast eene straat gemaakt nog altoos den naam dragende van „Blindelieden-gasthuissteeg.

St. Jan's Gasthuis. [3])

Werd gesticht A° 13.. Komt voor in Schepenbrieven op dertiendag — Driekoningen — 1370, 80 en 1405. Ook lezen wij in eene rekening van St. Pieters-Heeren 1465 „Jan de Nagher in Sint Janshus geven van dat hij ons holp, 3 St"

O. L. V. gasthuis en kapel van den Spoeye [4]) vermeld in Schepenbrieven A° 1407. — Balen geeft als overmannen aan de dekens van het Spoeigilde. Alles is veranderd in woningen gelegen in de groote of kleine Spuistraat.

H. Kruiskapel en gasthuis. [5])

Eerst schijnt het gasthuis gebouwd te zijn A° 1306, later de kapel, van welker Hoogaltaar als wijdingsdag

1) Cort V. 58. H. v. H. 353. Balen 169. 2) Sels 42.
3) Cort V. en de overigen. 4) Cort Verh. 54. v. H. l. c. Balen 174.
5) H. v. H. loc. cit. Balen 164. Cort V. 54. N. 4.

wordt opgegeven 14 Feb. 1357. Balen zegt, de authentieke copie der Bisschoppelijke Bulla in handen te hebben gehad, luidende als volgt: „Universis et singulis Christi fidelibus cupimus fore notum, quod nos Jacobus, Dei gratia Episcopus Duocensus, vicem in pontificatu gerens Reverendi in Christo patris ac Domini Domini Johannis, eadem gratia Episcopi Trajectensis, anno Dni 1357 in festo Sancti Valentini Martyris, consecravimus summum altare in Cappello Sanctae Crucis in Dordrecht, ad honorem Omnipotentis Dei et Sanctae Crucis, cujus Dedicationem perpetuis temporibus, singulis annis inviolabiliter constituimus observari die Dominica ante exaltationem Crucis. Quare omnibus et singulis vere poenitentibus, confessis et contritis, qui ad praedictam dedicationem cum devotione convenerint 40 dies Indulgentiarum de Omnipotentis Dei misericordia et Beatorum Apostolorum Petri et Pauli ejus authoritate confisi de injunctis eis poenitentiis misericorditer in Domino relaxamus. Datum Dordraci anno et die quo supra, harum nostrarum testimonio litterarum sigillum nostrum duximus apponendum."

In dorso was geschreven: „Consecratie van het Hooge Outaar in de Cruyscapelle gedaan op Valentijnsdach, anno 1357, den feestdach te houden Sondach voor H. Cruysverheffing. Gecollationeert jegens het principale, zijnde geschreven in franchijn, is dese copie daermede bevonden 't accorderen. By my en was geteijkend D. Sijmonsz. Coplaer, Notarius Public."

A° 1359 waren dekens: Jacop Suus, Heeren Diderixzone en Janne van der Tympel Jansz. Dit gasthuis waarin vreemdelingen voor een paar nachten, ter liefde Gods werden opgenomen, stond in de Wynstraat tusschen de Nieuw- en Wynbruggen.

H. Sacraments-kapel of Kloosterkerk. [1])

Dateert van 1301, en wordt vermeld in de Tresoriers-rekening van 1304. Heinrick van Naersen Jansz, Willem Boenighert Willemsz, Sarys Clawaertsz. en Baertout Woutersz. waren vaders in 1395, Mr. Aert van der Lede, Hugo Coel, Heeren Pieters, Adriaen van Blyenburch, schout, Maerten Screvel Dircxsz. in 1550. In hetzelfde jaar staan als Gasthuisvrouwen geboekt: Mariken, Damas, Philips weduwe, Aeltgen, Jan Oems huisvrouw, Anna, Hugo Coels wed[e] en Anna, Jan Eelands wed[e].

Als Priesters, die de Kloosterkerk hebben bediend komen voor A[o] 1328, 29, 36 Matthise Wiliaem Ballensz., 1442 Claes van der Eijck, 1568 Dominicus van Nijmegen Een gedeelte der kerk is afgebroken in 1608 [2]) om ruimer plaats te verkrijgen voor de Zee-Vischmarkt, terwijl in het overgeblevene na 1618 de Engelsche of Schotsche Gemeente vergaderde, totdat de Regering 15 Feb. 1656 besloot de IJzerwaag tot kerk te doen inrigten voor de Engelsche Court, welke Gemeente 1 Julij 1839 opgehouden heeft te bestaan. De Fransche of Waalsche Gemeente is nog altoos in bezit van de gedeeltelijke Kloosterkerk staande in de Voorstraat over de Vischbrug.

St. Pieters en Pauwels-Gasthuis en Kapel. [3])

Gesticht 13.. behoorende aan de Romeinen-broederschap, daarom ook genoemd: het Romeinen-huis, wordt vermeld A[o] 1399 in een pand-pondbrief, A[o] 1425, 33 in de Acteboeken. Als Dekens en Overmannen der St. Pietersheeren worden 1465 aangetroffen Daniel Aellartsz., Huc de Cupper, Herman die Zeijlmaker, Meijnaert de Brouwer en Dirc Otto Baertoutsz. Het gasthuis was bestemd voor de pelgrims naar Rome, terwijl ook andere vreemdelingen aldaar een paar nachten mogten verwijlen.

1) Cort V. 52. Balen 170. 2) Sels 42. 3) H. v. H. l. c. Balen 166.

St. Nicolaas-gasthuis. [1])

Gesticht 13.. als Gildehuis der „Marsluden" of Kràmers. Het komt voor in een Gildebrief A° 1406 en in de Acteboeken van 1434, 54 en 1562. Bestuurders waren de Dekens van St. Nikolaas-gilde ter Gr. Kerk. Het was gevestigd in de St. Matthijs of Kolfstraat.

De Steenhouwers-kapel.

Waarvan H. v. H. pag. 553 gewaagt, staande over de Nieuwbrug wordt noch door Balen, noch door Sels aangegeven.

De Wijnkoopers-kapel. [2])

In deze kapel vergaderde allereerst na de Ref. de Waalsche Gemeente. A° 1586 was Jacques de la Dreve de eerste ministre de la parole de Dieu. Bij de overgang der Gemeente naar de Voorstraat, waarvan wij boven gewaagden heeft Balen nog de overblijfselen van een steen gevonden, waarop „les dix commandements de Dieu" waren gebeiteld. Van de kapel werd nu een IJzerwaag gemaakt, later, gelijk wij zagen, eene kerk voor de Engelsche Gemeente, totdat eindelijk alles met nog een tweetal huizen, in 1840, 41 werd afgebroken om in de plaats te zien verrijzen de zoogenaamde boterbeurs. [3])

Alzoo stond de Wijnkooperskapel in de Wijnstraat, nabij de Wijnbrug.

St. Lysbeth-kapel. [4])

Balen [5]) geeft op, dat zij voorkomt in het Klepboek A° 1472, 79, 86.

St. Joosten-kapel. [6])

Vermeld in het Klepboek A° 1472, 86 enz., Schepenbrieven 1534. In de nabijheid dezer plaats zou Graaf Dirk

---

1) Balen 169. 2) Cort V. 54. Balen 193. 3) Sels 42.
4) v. H. 554. 5) pag. 195. 6) Balen l. c.

(1048) zich bevonden hebben, toen hij doodelijk gewond werd.

O. L. V., Kapel. [1])

Gesticht 1313, voorkomende in „het Klepboek van 1548 onder den naam van O. L. V. erf" gelegen in den hoek der Kromme-elleboogstraat. A° 1570 staan als dekens aangeteekend Aart Hugensz., Toenis die Kennip, Adriaan Back en Jan Joestensz., overigens was het bestuur aan de buren. A° 16.. zijn daarvoor woningen in de plaats gekomen.

O. L. V. Kapel van de Ploech. Plaag? [2])

Deze kapel, eerst gelegen A° 14.. aan de stadsvest, naast de Minderbr. toren werd verplaatst in het midden der Minderbr. of Vriezestraat en komt voor in het Klepboek A° 1445 en in het Acteboek 1541. De buren waren bestuurders. In 1613 heeft Adriaen de Rodre deze kapel in woonhuizen veranderd.

St. Laurens-kapel. [3])

Gesticht A° 14.. vermeld in het Acteboek 1494 staande op de Hil — de heul of brug en het aangrenzend straatje in de lange Breedstraat uitkomende aan de Elfhuizen. — Dit straatje en deze brug droegen daarom vroeger den naam van St. Laurens. Veranderd in woonhuizen.

O. L. V. Gasthuis en Kapel. [4])

Is waarschijnlijk door het Cort V. bedoeld onder N° 5 van pag. 54. Immers het behoorde aan het Mazelaars-gilde en was gelegen over de Nieuwbrug aan de landzijde in de toenmalige Jan Roetsteeg, het tegenwoordige zakkedragersstraatje. Het dagteekent van A° 14.. Een gedeelte

---

1) Cort V. 54. Balen 196. 2) Cort V. l. c. H. v. H. en Balen.
3) v. H. 553. Balen 197. 4) v. H. 554. Balen 164.

werd A° 1503 onder de gildemeesters Jan Aertsz., Jan Backer en Adriaen Vinc Cornelisz. verkocht. Het Klepboek noemt het A° 1541.

Schippers-huis en twee Kapellen. [1])

Het Schippersgasthuis met de kapel werd A° 1371 bestuurd door den deken van het Gilde Meens, Meens Gheybens Soenssone. De akte-boeken getuigen er van in de jaren 1421, 52 en 53, het Klepboek meldt het 1474 en de Schepenbrief van 1475. In 1480 werd het ook gebruikt ten dienste der brandweer. Het stond in de Wijnstraat nabij de Boombrug aan de poortzijde en had een uitgang in de Palingstraat achter het Groot-Hoofd [2]), zooals thans nog aan de windvaantjes — twee scheepjes — te zien is. Behalve dit Gasthuis met kapel hadden de schippers nog eene kapel op den Riedijk, waarvan melding wordt gemaakt in den Tresoriersrekening A° 1372, Schepenbr. 1408, Acteboeken 1429 etc.

O. L. V. Kapel-Dorreboom [3])

was gelegen in de parochie van St. Adriaan en dagteekent van 1317.

H. Sura. [4])

Petrus Opmeer (in zijn Martelaarsboek, Hoofdst. 12. pag. 102 [5]) verhaalt, dat deze Heilige te Dordrecht A° 1270 ongeveer, uit zeer brave en rijke ouders geboren is. Het overige komt tamelijk overeen met hetgene wij in de Bijdragen hebben geleverd.

L. C. SPOORMAN, *Past.*

---

1) Cort V. 54. N. 2 en 3, Balen 159 en 162. 2) Sels 49.
3) Cort V. 51-52. Balen 197. 4) Bijdragen IV. pag. 387.
5) Editie van Petit. 1878.

ALPHABETISCH REGISTER.

H.

M.

C. ZANDVLIET,
Rector.

ERRATA.

Blz. 441,	3de	regel	v. o.	staat	Eutens	lees overal: Eutens
„ 442,	10	„	v. b.	„	Eutens	
„ 447,	3	„	v. b.	„	Eutens	

EINDE VAN HET ZEVENDE DEEL.

